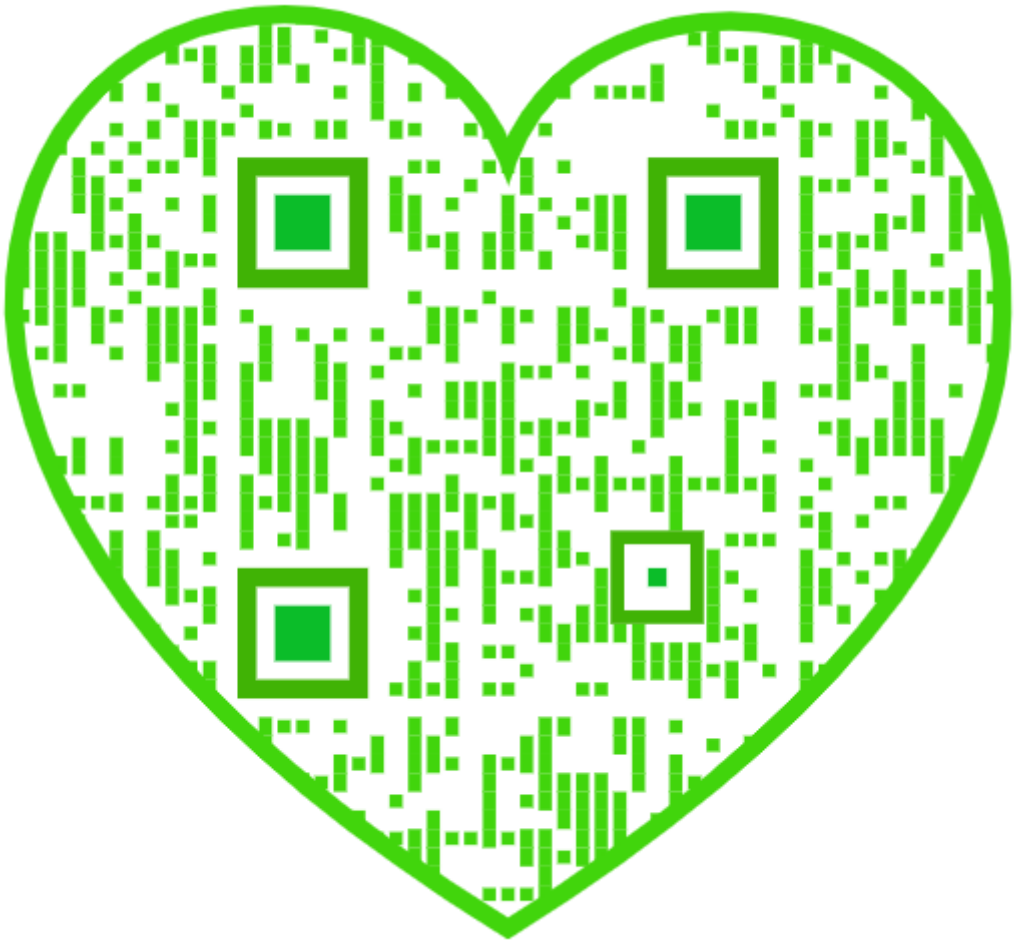

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

GEDRUKT BIJ C. L. VAN LANGENHUYSEN TE AMSTERDAM.

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT.

NEGEN EN ZEVENTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — DERTIENDE DEEL.

1881.

Vindicamus hereditatem patrum
nostrorum. 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede.
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN, BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Bladz.

Archeologische Verhandeling over de ware ligging van „ het vlek Emmaus ".
N. J. SCHWARTZ 1

Hoe er in de Loges gepreekt wordt. Bijdrage tot de kennis der hedendaagsche Nederlandsche Vrijmetselarij.
SCRIPSI. 34

De Encycliek „ Sancta Dei civitas " van Z. H. Paus Leo XIII. Over de verkondiging van het H. Evangelie aan de Heidenen en over het Genootschap ter Voortplanting des Geloofs, alsook over dat der H. Kindsheid en dat der Scholen van het Oosten. 65

Liever Turksch dan Paapsch.
I. (I—IX.) 72
II. (I—IV.) 206
III. (V—VII.) 277
H. J. H. RUSCHEBLATT.

Het Klooster te Windesheim en zijn invloed.
W. BROUWER 129

Eene Synodale Rechtspleging.
H. 158

Preken van Mgr. C. Broere.
Preek op het Liefdewerk van de Begrafenis der armen. 193

Apostolisch Schrijven van Z. H. Paus Leo XIII, waarbij een buitengewoon Jubilé wordt uitgeschreven, om den goddelijken bijstand voor de H. Kerk af te smeeken.
Latijnsche tekst. 235
Hollandsche vertaling. 240
Aanteekeningen. 246

Bedenkingen tegen de „ Archeologische Verhandeling over de ware ligging van „ het vlek Emmaus "". 257

Bladz.

Pater Pius Zingerle. 294
De Schrijver van den „Geestelijken Strijd". 302
Feestdag van Jezus' Allerheiligst Hart.
T. L. K. 321
De Stichting der Vrije Universiteit.
C. L. RIJP 341
Het Jubilé van 1881. 357
Constitutie van Z. H Paus Leo XIII, waarbij eenige geschilpunten tusschen de Bisschoppen en de Reguliere Missionarissen van Engeland en Schotland worden uitgewezen. 366

VERSCHEIDENHEDEN.

De Huizen van Correctie en de zedelijke verbetering der gevangenen.
TH. J. J. DE BOUTER, Pr. . 52
Een Protestantsch blad over het Katholieke Zendingswerk. 60
Het Hart door B. van Meurs.
C. 62
„Das Geburtsjahr Christi."
Dr. J. D. FRENAY. 114
De vergissing van een schrijver in *De Katholiek*.
H. 119
De Pius-Almanak voor 1881.
H. J. J. P. 125
„Philothea. Vom h. Franz von Sales."
H. J. J. P. 127
Nieuwe Dekreten van de H. Congregatie der Aflaten over den Kruisweg. 186
De Joden in Pruissen. 188
Dekreet van Z. H Paus Leo XIII betreffende het huwelijksbeletsel der openbare eerzaamheid. 250
Hoe men bij de Protestanten de Symboliek doceert.
J. 251
„Das Te Deum. Von Heinrich Bone."
K., ... 306

Bladz.

Zedekundig onderzoek.

C. 308
„ Het Evangelie en onze jongelingschap. 309
De Sociale Vraag door een Nederlander
K. 312
Autoriteits-ongeloof. 314
Twee Romaansche Benedictijner Stiften 315
Het Onze Vader en het Wees gegroet in
't Romaansch 315
„ Een versche Meikrans." 316
„ De Jongelingsjaren " 386
„ De H. Elisabeth." 387
Een onverdachte lof aan het Duitsche Centrum. . . . 388

Sprokkelingen.

Over Staartmenschen. (*Correspondentie.*). 63
Hoe Dr. Tanner door zijne Collega's beoordeeld wordt. 256
Kerkelijk berigt uit Zuidelijk Japan. 317
Verboden boeken. Februarij 1881. 317
Vorsten-Vrijmetselaren. 318
Leerrijke vraag. (Over de vruchten van de nieuwe beschaving.). 318
Ontvangst en Uitgaaf van het Nederlandsche Zendelinggenootschap 319
De hoogte der beroemdste bouwwerken 319

Letterloover.

Aan de nagedachtenis van de Z. Eerw. Moeder Mère Marie Odile. Ursuline, overleden te Batavia, 17 Februarij 1881.

J. A. de Rijk. 191

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS
AAN DIT MAANDSCHRIFT.

J. A. VAN DEN AKKER, Kanunnik der Kathedrale Kerk van Haarlem, Deken en Plebaan.
L. H. BORKING, Pastoor te Bergschenhoek.
Mgr. J. BOS, Rector te Rotterdam.
C. J. M. BOTTEMANNE, Kanunnik der Kathedrale Kerk van Haarlem en President van het Seminarie te Warmond.
J. DE BRUIJN, Professor aan het Seminarie te Warmond.
P. A. DE BRUIJN, Pastoor te Loosduinen.
A. M. C. VAN COOTH, Leeraar aan het Seminarie te Voorhout.
J. DEBETS, Pastoor te Grootebroek.
G. F. DRABBE, Kanunnik der Kathedrale Kerk van Haarlem, Pastoor te Schiedam.
J. G. H. C. ESSINK, Deken en Pastoor te Maarssen.
Mgr. W. EVERTS, Directeur van het Seminarie te Rolduc.
G. W. VAN HEUKELOM, Pastoor te Jutphaas.
J. J. VAN DER HORST, Pastoor te Noordwijk.
B. H. KLÖNNE, Rector te Amsterdam.
A. F. NIEUWENHUIZEN, Archivaris der Minderbroeders Recollecten in Nederland, te Weert.
Mgr. P. VAN DER PLOEG, Professor aan het Seminarie te Warmond.
H. J. J. PRENGER, Regent van het Seminarie te Voorhout.
H. J. H. RUSCHEBLATT, Pastoor te Castricum.
J. A. DE RIJK, Leeraar aan het Seminarie te Voorhout.
C. L. RIJP, Pastoor te Amsterdam.
G. J. H. H. VERZIJL, Professor aan het Seminarie te Roermond.

ARCHAEOLOGISCHE VERHANDELING OVER DE WARE LIGGING VAN „HET VLEK EMMAUS."

De *Unità Cattolica* van 6 Augustus ll. meldde, dat Mlle Dartigaux de Saint-Cric, van Pau, door koop de bouwvallen van een heiligdom in het H. Land, en wel te Ammuas gelegen, tegelijk met het omliggend land, in eigendom verkregen had. Er was een jaar met allerlei onderhandelingen verloopen, voordat het der vrome jonktrouw gelukte in Junij ll. de zoozeer verlangde ruïnen in bezit te krijgen. De *Unità* voegde er bij, dat dit Ammuas vroeger Nicopolis heeft geheeten, in nog meer verleden tijden ook den naam van Emmaüs droeg en door den H. Hieronymus voor het Emmaüs uit het H. Evangelie gehouden werd.

De naam van Mlle Dartigaux de Saint-Cric is in het H. Land wél bekend; zij is eene der uitstekendste weldoensters der Heilige Plaatsen, ter welker vereering zij hare buitengewoon aanzienlijke inkomsten besteedt. Een blijk dezer godvruchtige mildheid is het nieuwe Carmelitessenklooster bij Bethlehem, welks stichteres zij is.

La Terre Sainte (van 1 December ll.) verhaalde de aanleiding, die haar de bouwvallen te Ammuas deed koopen. Dit tijdschrift nam dit bericht over uit de *Annales de Notre Dame de Sion, en Terre-Sainte*, die, zoo ik meen, onder 't bestuur staan van Pater Ratisbonne. Reeds voorlang waren mij de bijzonderheden, die ik nu ga me-

dedeelen, van een zeer vertrouwbare zijde, uit Palestina bekend gemaakt.

„Eenige maanden voor haar dood [nu omstreeks twee jaren geleden] liet eene vrome Maronitische non in het klooster te Bethlehem aan Mlle De Saint-Cric weten, dat de Heer Jesus haar het ware Emmaüs had getoond.

Deze zelfde zuster deed met verlof van Mgr. den Patriarch van Jerusalem eene reis naar Nazareth; haar weg liep over de haar aangewezen plaats, welke zij echter slechts op bovennatuurlijke wijze kende, en op nieuw bevestigde zij op de plek zelf hetgeen zij reeds gezegd had.

Ten gevolge dezer bovennatuurlijke aanwijzingen heeft Mlle De Saint-Cric alles in het werk gesteld om het heiligdom in handen te krijgen."

Immers zij had een vol vertrouwen in de buitengemeene deugd der zuster en hield de waarheid harer bovennatuurlijke visioenen voor zeker. En hierom stelde zij een aanzienlijk deel harer fortuin voor het aloude heiligdom beschikbaar. Zij wil dit geheel op hare kosten doen herstellen, een huis voor de Missionarissen van het H. Hart er aan verbinden en in de nabijheid een tweede klooster voor de dochters der H. Teresia bouwen.

Het eerste, waarmede zij begonnen is, was te zorgen, dat er opgravingen geschiedden. En, vervolgen de *Annales* met eenige geheimzinnigheid: „God heeft hare werkzaamheid beloond, en de eerste opdelvingen hebben reeds iets (*une chose*) aan het licht gebragt, dat aan alle geleerden onbekend, maar door de zuster aangekondigd was, hoewel het op verscheidene meters diepte onder den grond verborgen was."

Nu ik meegedeeld heb hetgeen men de bovennatuur-

lijke zijde der zaak zou kunnen noemen, iets waarover de H. Kerk te oordeelen heeft, kan ik de wetenschappelijk te beantwoorden vraag stellen: Is *dit* Emmaüs „het vlek, met name Emmaüs" van Luc. XXIV, 13, waarheen onze Goddelijke Meester zich op den dag zijner verrijzenis begaf, en waar Hij door de beide jongeren „in het breken des broods" herkend werd?

Men weet, de gevoelens hieromtrent zijn verdeeld. Dit opstel heeft tot doel om te bewijzen, dat het thans aangekochte heiligdom waarlijk op de plaats van het Emmaüs van Luc. XXIV, 13 gelegen is. Ik volg met eenige vrijheid de verhandeling van mijnen vriend, den kanunnik Zaccaria; zij verscheen onder dezen titel: *Dissertazione storico-scientifica intorno al sito del Castello di Emmaus.* (Firenze. Tipografia cooperativa, Via Monalda, 1880.) De schrijver is kanunnik van het Patriarchale kapittel van Jerusalem en hoogleeraar aan het Patriarchale seminarie te Beit-Djala; de plaatsen, waarover hij spreekt, heeft hij zelf verscheiden malen in oogenschouw gaan nemen en nauwkeurig onderzocht. Het is zijn vaste overtuiging, dat de opgravingen, welke hij niet nalaat zooveel mogelijk bij te wonen, de waarheid van zijn gevoelen in het helderste daglicht zullen stellen.

I. Niet weinig geleerden hebben beweerd, dat „het vlek Emmaus" uit het Evangelie zich bevond waar nu het dorp Kubebe staat, en voegden er bij, dat Flavius Josephus het vermeldt, *De Bello Judaico*, lb. VII, cp. 26.

Ten tijde der Kruisvaarders schijnt dit gevoelen ontstaan te zijn; er volgden na dien tijd vele schrijvers over

Palestina, die het hielden, en boven alle anderen Jacobus van Vitex (*Histor. Hierosolym.* cp. 67) in 't jaar 1220. Zonder een grondig onderzoek der gewijde aardrijkskunde hebben dezen zich aan eene onzekere overlevering gehouden. Doch ook nieuwere schrijvers van beteekenis hebben hetzelfde gezegd, zonder genoegzaam te overwegen, dat men bij de lezing der middeneeuwsche schrijvers over Palestina met groote voorzichtigheid te werk moet gaan.

Deze oude auteurs hebben menigwerf geen genoegzame kritiek geoefend; dit blijkt ook, wanneer men de topographische vraag onderzoekt, die ons hier bezig houdt. Over het Emmaüs van Luc. XXIV, 13 sprekend, zeggen zij, dat het zestig stadiën van Jerusalem verwijderd is, en plaatsen het te Kubebe; maar tevens laten zij de vele merkwaardige gebeurtenissen, die, gelijk allen aannemen, te Nicopolis (thans Ammuas, vroeger ook Emmaüs geheeten) zijn geschied, op de plaats voorvallen, waar zich nu Kubebe bevindt. Maar zeer zeker verrees de stad Nicopolis op het uiteinde der vlakte, waar Judea's bergen beginnen, terwijl het dorp Kubebe in eene bergstreek ligt en veel dichter bij Jerusalem is dan Nicopolis. — Daarenboven, het Emmaüs, waarvan Flavius Josephus spreekt [1]), en dat door Vespasianus aan 800 veteranen ter koloniseering gegeven werd, was, volgens de beste *codices*, slechts dertig en niet zestig stadiën van Jerusalem. De Talmud gewaagt er ook van en noemt het Amosa, zeggend, dat het dertig stadiën

1) „Solis autem octingentis militibus ibi relictis [Caesar] locum dedit, quem incolerent; qui vocatur Ammaus, distat autem ab Hierosolymis *triginta* stadiis." (l. c.)

van de Heilige Stad was verwijderd. De belezen Rufinus en de geleerde Zomera lazen bij Flavius Josephus ook maar van dertig stadiën, en wij ontmoeten hetzelfde getal in een der beste uitgaven van Didot, die bezorgd is door den schranderen Dindor. Ten onrechte dus beroepen onze tegenstanders zich op die plaats van Josephus als op een beslissend bewijs; zijne getuigenis is ten minste twijfelachtig, of liever levert zij volgens de beste handschriften een bewijs, dat tegen hen is.

De andere bewijzen, die zij uit de HH. Evangeliën en uit de reisbeschrijvingen over het H. Land meenen te kunnen putten, zijn allen van geene of van weinig waarde; wij zullen de behandeling er van tot aan het slot van ons opstel verschuiven; ook zullen de bewijzen en autoriteiten, die we nu gaan aanhalen, om ons gevoelen te staven, tegelijk zijdelings ter weerlegging van de argumenten onzer tegenpartij dienen. Ons gevoelen, dat ik voor het meest waarschijnlijke, om niet te zeggen voor het eenig ware houd, wordt verdedigd door de voorzichtigste geschiedschrijvers over Palestina, zoowel hedendaagsche als andere. Onder de eersten tel ik vooral den vermaarden V. Guérin, en den hoogleeraar der theologie te New-York, Dr. E. Robinson, en den geleerden Pater A. Bassi en den bekenden H. Martorelli, als ook Luitenant Conder, van het *Palestine Exploration Fund*, een der nieuwste autoriteiten in de topographie van het H. Land. (Zie zijn *Tent Work in Palestine.*) Zij hebben de plaatselijke gesteldheid met groote moeite en nauwgezetheid zelven onderzocht en aarzelen niet om in 't tegenwoordige dorp Ammuas het Evan-

gelische vlek Emmaüs te vinden. Zij doen dit overeenkomstig al de geschriften, die ons nagelaten zijn door een Eusebius, een Hieronymus, een Hesychius, een Nicephorus, een Sozomenus en meer andere zeer eerbiedwaardige schrijvers, die bekend staan als nauwkeurig in het verzamelen der overleveringen en als getrouw om ze aan de nakomelingschap over te brengen.

De twee hoofdgevoelens zijn nu vermeld; met stilzwijgen ga ik de meeningen van weinige andere schrijvers voorbij, onder welke de een het Evangelische Emmaüs ziet in het dorp Koulonie (Colonia), dat op vijf en twintig minuten afstands, en een ander in het dorp Abugosce (Kariath-el-Enab), dat op twee uur twintig minuten afstands van Jerusalem ligt. Ook ontmoeten wij een derde meening, welker volgelingen zeer geneigd zijn om de hoop van de ware ligging ooit te ontdekken, geheel op te geven.

Het hoofdpunt derhalve, van waar we moeten uitgaan, is: te onderzoeken, of er in de eerste eeuwen der Kerk onder de Christenen eene overlevering bestond, die in 't tegenwoordige Ammuas de gelukkige plaats erkende, welke alle eer waard is, èn om de wondervolle gebeurtenis, die de H. Lucas verhaalt, èn om het huis van Cleophas, waar, volgens de overlevering, de leerlingen den Heer erkenden, en dat dus door den Verlosser zelf tot kerk was ingewijd.

II. Doch, alvorens iets van de overlevering te zeggen, moeten we eerst spreken over de geschiedenis en de topographie van Ammuas. Dit dorp ligt op 't uiteinde der vlakte van Saron, aan den voet van Judea's ge-

bergte; het telt thans iets meer dan 200 inwoners, die in ellendige, zonder eenige orde bij elkander gebouwde stulpen wonen; in de nabijheid ontdekt men eenige bronnen, hetgeen met de volgende woorden van Plinius overeenstemt: „pluribus fontibus irriguam Emmauntem" (*Hist. Natur.* lb. 5, 14). Er zijn ook niet weinige grafgrotten van de hoogste oudheid en de puinen van oude muren en grootsche gebouwen, die ons een denkbeeld van de voormalige heerlijkheid dezer plaats geven. Naar het Zuiden, vier minuten van het dorp af, verheffen zich de overblijfselen eener oude Byzantijnsche kerk, die volgens het oordeel der archaeologen uit de eerste Christeneeuwen dagteekent; en kan zij niet aan het tijdperk van Constantijn worden toegeschreven, zij is voorzeker niet later dan onder de regeering van Justiniaan gebouwd.

Deze plaats word in het eerste Boek der Machabeeën (III, 40) met eere vermeld. Wij lezen daar, dat Lydias (de opperbevelhebber der legers van koning Antiochus) de veldoversten Ptolomaeus, Nicanor en Gorgias met 40.000 soldaten te voet en 7000 ruiters in Judea deed vallen. Judas de Machabeeër, verwittigd, dat zij in de nabijheid van Emmaüs gelegerd waren, tastte hen met eene kleine schaar van dapperen aan en sloeg hen op de vlucht. Hier zien wij in de H. Schriftuur, dat Emmaüs in de vlakte gelegen was: „ et applicuerunt Emmaum in terra campestri." — Drie jaren later heeft Bacchides, de Syrische veldoverste, Emmaüs versterkt en er een bezetting in gelegd om de Israëlieten te bestoken. „Et aedificaverunt civitates munitas in Judaea, munitionem quae erat in Jericho, et in Ammaum .... muris excelsis,

et portis et seris; et posuit custodiam in eis, ut inimicitias exercerent in Israël." (1 Mach. IX, 50, 51.) Deze zelfde gebeurtenis wordt ons ook door Flavius Josephus (*Antiq. Jud.* XIII, 5, 3) verhaald, en elders zegt hij ons, hoe onder de Romeinsche heerschappij Emmaüs de hoofdstad werd eener toparchie, die zich in de nabijheid van Lydda bevond (*De Bello Jud.* III, 2). En Plinius vermeldt hetzelfde in zijne *Natuurlijke Geschiedenis*: „Reliqua Judaea dividitur in toparchias decem, quo dicemus ordine: Hierichuntem.... Emmaum, Lyddam, Joppen." De stad Emmaüs werd, ook weder naar 't bericht van Josephus (l. c. XXIV, 2 et XVII, 12), door Cassius verwoest en door Varus in brand gestoken. Later werd zij geheel verwoest door eene aardbeving (Eusebius, *Chronic.*), maar volgens Cassiodorus (*Chronic.*) in 't jaar 223 herbouwd zijnde, kreeg zij den naam van Nicopolis. De H. Hieronymus voegt bij het verhaal dezer gebeurtenis den naam van hem, die haar weder opbouwde: „Julius Africanus, cujus quinque de Temporibus extant volumina, sub imperatore M. Aurelio Antonino, qui Macrino successerat, legationem pro instauratione urbis Emmaus suscepit, quae postea Nicopolis appellata est." (*De viris illust.* cp. 631.) De vermaarde schrijvers Sozomenus en Nicephorus stippen de beweegredenen aan, waarom de stad dezen naam ontving, namelijk ter gedachtenis der overwinningen, door de Romeinen op de Joden behaald.

Eusebius nu zegt in zijn *Onomasticon*, bij het woord Emmaüs of Ammaus (welke namen hij door elkander gebruikt), dat Emmaüs-Nicopolis het ware vaderland van Cleophas is, en dat de H. Lucas in zijn Evangelie van die plaats gesproken heeft. De H. Hieronymus heeft de

woorden van Eusebius zonder de minste verandering vertaald: „Emmaus, de quo loco fuit Cleophas, cujus Lucas Evangelista meminit, haec est Nicopolis, insignis civitas Palestinae." De Heilige Kerkvader spreekt hier niet op grond van moeielijke studiën, maar als getuige der openbare en bestendige overlevering. Hij alleen zou er een afdoend getuige voor wezen.

Zien we zijne getuigenis in haar geheel. De Heilige Paula, zoo verhaalt hij, verlaat Rome met het hoofddoel om de Heilige plaatsen van Palestina te bezoeken en zich naderhand bij de Kribbe des Heeren te Bethlehem te vestigen; zij trekt langs den Romeinschen heirstraat tusschen Berytus en Diospolis, en door een onoverwinnelijken drang gedreven, bezoekt zij alle plaatsen, waarin men eenig aandenken van den Zaligmaker of eenig gedenkteeken der gebeurtenissen van het H. Evangelie erkende. Te Lydda aangekomen, verliet zij den hoofdweg om Arimathea en Nobe te bezoeken, en dan zich naar de zee wendend, gaat zij tot Joppe, en van daar naar Nicopolis: „repetito itinere, Nicopolim, quae prius Emmaus vocabatur, apud quam in fractione panis cognitus Dominus Cleophae domum in Ecclesiam dedicavit. Atque inde proficiscens ascendit Bethoron inferiorem et superiorem.... ad dextram aspiciens Hajalon et Gabaon... In Gabaon urbe usque ad solum diruta paulum substitit..... ad laevam Mausoleo Helenae derelicto..... ingressa est Hierosolymam." Uit deze aanhaling blijkt, 1° dat het Evangelische Emmaüs ten tijde van Hieronymus Nicopolis heette en aan den Romeinschen heirweg lag, die van Diospolis, d. i. Lydda, naar Jerusalem ging („repetito itinere"), en dat het vóór Ajalon en Bethoron gelegen was; 2°. dat Nicopolis bezocht werd als

een uitstekend heiligdom, waar men geloofde, dat het huis van Cleophas stond, of gestaan had, hetwelk door den Heer zelven tot kerk was gewijd. En dit alles is gezegd door een H. Hieronymus, die zoovele jaren in Palestina woonde en van de bestudeering der Heilige Schrift en der voornaamste plaatsen van het Heilige Land zijne hoofdbezigheid maakte. Dat verder de H. Leeraar de geographische ligging van Emmaüs-Nicopolis volkomen kende, volgt ook hieruit, dat hij het op het uiteinde der vlakte plaatst, waar de bergen van Judea zich beginnen te verheffen, dat is juist in de streek, waar zich thans het armoedige dorpje Ammaus vertoont. „Juxta Nicopolim", zoo schrijft hij (*Comment. in Daniël.*), „quae prius Emmaus vocabatur, ubi incipiant montana Judeae consurgere"; en nog duidelijker zegt hij in zijn commentaar *ad Abdiam*, cp. 1: „Qui autem habitabant in Sephela et in campestribus Liddae et Emmaus, Diospolim videlicet Nicopolimque significant."

Daar nu aan een geschiedkundig feit grooter geloof toekomt, wanneer het vermeld wordt door hen die er nabij waren, dan wanneer lateren het verhalen: ziet men, hoever zij van de waarheid afwijken, welke, het gezag dier beroemde schrijvers verwerpend, Kubebe voor 't Emmaüs van 't Evangelie willen doen doorgaan. Men voege er nog bij, dat alhoewel Eusebius en Hieronymus drie eeuwen na de door hen vermelde gebeurtenis schreven (Eusebius 337 en Hieronymus 380—388), dit hun gezag hier niet verzwakken kan; want door het geloof en de vroomheid der eerste Christenen en vooral door de waakzaamheid en het lange leven der eerste bisschoppen van Jerusalem, moesten zich de overleveringen zoo vast aaneenschakelen,

dat de waarheid zich gemakkelijk voortplanten en vrij blijven kon van alle dwalingen. En inderdaad, de eerste bisschop, die de groote eer had de Kerk van Jerusalem te besturen, was een Apostel, de H. Jacobus de Mindere; op hem volgde onmiddellijk de H. Simon; op dezen de H. Narcissus, die honderd en zestien jaar oud werd en in 212 overleed. Welnu, van zijn dood tot aan de geboorte van Eusebius verliepen er maar vijftig jaren.

Is dusdanig de gesteldheid der zaak, zooals de feiten het duidelijk bewijzen, hoe kan men dan veronderstellen, dat in zoo korten tijd de overlevering van een zoo beroemd heiligdom geheel zou verdwenen zijn? Narcissus had den H. Simon gekend, en deze den H. Apostel Jacobus: welnu, wie kan ooit gelooven, dat een van deze beiden zulk eene plaats niet bezocht en de devotie voor een zoo verheven heiligdom aan de geloovigen niet zou ingeprent hebben? Men lette er wel op: er is hier geen spraak van een klein gehuchtje, enkel en alleen voor de Christenen dierbaar, maar van een geheel dorp, beroemd geworden door vele merkwaardige gebeurtenissen en zeer bekend in alle omliggende streken en steden. Om de kracht van deze opmerking weg te nemen, zou men eene gevangenschap zooals de Assyrische of Babylonische moeten veronderstellen, die eensklaps eene volkomen nieuwe orde van zaken voortbracht, of zelfs de oude bewoners door een geheel nieuwe bevolking deed vervangen.

En om tot Eusebius terug te keeren, daar hij slechts vijftig jaren na 't overlijden van den H. Narcissus geboren werd, is het volstrekt onwaarschijnlijk, dat hij over de ligging van 't Evangelische Emmaüs nooit iets gehoord

zou hebben. Eene halve eeuw is hier niet veel: zulk een kort tijdsverloop kon een zoo eerbiedwaardig heiligdom niet uit het aandenken doen verdwijnen.

Men kan uit het voorgaande met zekerheid besluiten: de overlevering stond zoo vast, dat geene kritiek haar met grond ooit zou kunnen verwerpen. Doch we doorloopen, tot meerder bevestiging, nog de volgende eeuwen; en we zullen zien, hoe deze overlevering altijd levendig in 't geheugen der geloovigen bewaard is gebleven.

III. Eene achtbare getuigenis ontmoeten we in de kerkelijke geschiedenis van Sozomenus (*Hist. Eccl.* lb. V, 20); hij kon wegens de nabijheid der plaatsen, waar hij geboren werd en waar hij langen tijd verbleef, goed onderricht zijn. Hij was geboortig van Cyprus en schreef omtrent het jaar 443. Hij zegt het volgende: „In Palestina is eene stad, thans Nicopolis genoemd; het heilig boek der Evangelisten maakt er gewag van; maar toen was zij nog een dorp met name Emmaüs. De Romeinen noemden haar, na de verwoesting van Jerusalem, volgens den uitslag des oorlogs, Nicopolis. Nu, bij die stad, dicht aan den weg, waar Christus, na zijne verrijzenis, met Cleophas en diens reisgenoot wandelde en van hen afscheid nam, alsof Hij naar een ander dorp wilde gaan — daar welt eene heilzame bron op, in welke menschen en vee, door verschillende ziekten aangegrepen, gewasschen worden en de gezondheid herkrijgen. Men verhaalt, dat Christus, hier met zijne leerlingen voorbijgaande, zich in die bron de voeten heeft gewasschen, en dat zij hierdoor een allerwerkzaamste kracht ontving om de ziekten te genezen."

Dit alles wordt bevestigd door twee andere uitstekende geschiedschrijvers: in de veertiende eeuw door Nicephorus

Callistus in zijne bekende kerkelijke geschiedenis (lb. X, 31), en in de negende door Theophanes in zijne *Chronographia*. Deze laatste voegt er bij, dat Keizer Juliaan, uit haat tegen den Christelijken godsdienst, en om het aandenken der genezingen, die daar gedurig verkregen werden, weg te nemen, de bron deed vol werpen, en dat men sedert dien tijd van zulke genezingen niet meer gehoord heeft. Nochtans leest men in het reisverhaal van Willibaldus — die Palestina in de zevende eeuw bezocht, doch wiens werk eerst in de negende eeuw door een ongenoemde uitgegeven werd — dat voornoemde bron nog in Emmaüs-Nicopolis bestond: „Venit Emmaus, vicum Palestinae, quem Romani, post destructionem Hierosolymorum, ex eventu victoriae Nicopolim vocaverunt.... vidit fontem, qui est in trivio, quo Christus, eodem quo surrexit die, cum discipulis duobus, Luca et Cleopha, quasi ad alium declinaturus vicum, ambulavit." De drieweg (*trivium*), van welken de genoemde schrijvers spreken, is thans nog gedeeltelijk in gebruik.

Anastasius de Bibliothekaris, wiens naam bij de geleerden zoo hoog staat aangeschreven, spreekt, tijdens de negende eeuw, in zijne geschiedenis (p. 19), van Emmaüs-Nicopolis als van een uitstekend heiligdom. De Eerwaardige Beda verhaalt, in de achtste eeuw, van het herbouwen van Emmaüs onder den naam van Nicopolis, en laat er deze woorden op volgen: „Dat is het Emmaüs, hetwelk het den Heer, na zijne verrijzenis, behaagd heeft te heiligen, zooals de H. Lucas verhaalt." Een andere belangrijke getuigenis ontmoeten wij bij Georgius Syncellus, die van denzelfden tijd is. „Emmaüs", zoo zegt hij, „een dorp van Palestina, waarvan 't Evangelie

spreekt.... werd tot de eer van stad te zijn verheven onder den titel van Nicopolis." Deze getuigenissen kan ik besluiten met die van den monnik Bernardus (*Itinerarium ad Loca Sancta*), die Emmaüs als de rustplaats der pelgrims tusschen Ramlhe en Jerusalem opgeeft. Welnu, *alleen* Emmaüs-Nicopolis en niet Kubebe is gelegen op den weg van Ramlhe naar Jerusalem; buitendien is dit Kubebe te dicht bij de Heilige Stad om voor rustplaats op de reis te kunnen dienen. Eindelijk merken we op, dat men niet alleen tot den tijd der Kruistochten, gelijk sommigen hebben geloofd, maar zelfs tot in de veertiende en vijftiende eeuw geen schrijver ontmoet, die wanneer hij van 't Emmaüs des Evangelies spreekt, het niet met Emmaüs-Nicopolis vereenzelvigt; iets, wat wij later zullen onderzoeken.

Uit al hetgeen aangevoerd is, kunnen wij met gerustheid dit gevolg trekken: de overlevering der eerste eeuwen van de Kerk, ten minste tot aan de Kruistochten, heeft het Emmaüs van het Evangelie herkend en vereerd in Nicopolis, dus in het tegenwoordige Ammuas, dat aan den voet der gebergten van Judea ligt.

IV. Zien wij nu, of deze overlevering ten tijde der Kruisvaarders nog voortleefde. Weinige aanhalingen zullen toereikende zijn om dit klaar en duidelijk te maken. Inderdaad, men verhaalt, dat Godfried van Bouillon zijne tenten opsloeg op de hoogten van Emmaüs, waar hij ook den nacht doorbracht; zijne legerplaats was er „in aquarum abundantia et rerum copia victui necessaria". Deze laatste woorden toonen, dat Emmaüs-Nicopolis eenvoudig weg Emmaüs genoemd wordt; want Kubebe is geheel verstoken van water en kon ook dien overvloed van le-

vensmiddelen niet opleveren. Willem van Tyrus spreekt in gelijken zin (lb. LXXI, 24): „Pervenerunt Nicopolim; est autem Nicopolis civitas Palestinae: hanc, dum vicus adhuc esset, sacer Evangelistarum liber appellat Emmaus"; en dan herhaalt hij al wat Sozomenus over dit onderwerp had nagelaten. Elders (lb. VII, 11) leest men bij hem: „Tusschen Joppe en de zee ligt het vlek Emmaüs, dat Nicopolis is genoemd, waar onze Heer, na zijne verrijzenis, aan zijne leerlingen verscheen." Maar niets is overtuigender dan hetgeen de *Codex Diplomaticus* van Paoli behelst; daar vinden wij (No. XVII) de uitdrukkelijke onderscheiding tusschen Emmaüs en Kubebe; dit laatste dorp had in dien tijd den naam van Deir-el-Kubebe, zooals blijkt uit de woorden van koning Folco (1131—1142) aan de ridders van Jerusalem. Het is dus zeer aannemelijk, dat de Kruisvaarders Kubebe toen niet met het Evangelische Emmaüs gelijkstelden.

De monnik Epiphanius zegt in zijne *Enarratio Siriae* uitdrukkelijk, dat Emmaüs achttien mijlen van de geboorteplaats van den H. Joannes den Dooper verwijderd was en van Ramlhe bijkans acht mijlen; en deze opgaven passen slechts op Emmaüs-Nicopolis. Joannes Phocas zegt in de korte beschrijving, die hij ons van 't H. Land heeft nagelaten, dat hij het geluk had in 't jaar 1185 Palestina te bezoeken; uit zijn verhaal volgt, dat de oude overlevering ten zijnen tijde nog bestond: „Emmaüs", schrijft hij, „eene groote stad, ligt in 't midden eener vallei, op een uitstekenden bergrug. —Emmaus, urbs magna, in medio vallis super eminenti dorso jacet." Hij voegt er bij, dat zij omstreeks zeven uur van Jerusalem verwijderd is. Eugesippus, een ander Grieksch geschiedschrij-

ver, die tijdgenoot van Phocas was, laat duidelijk zien, dat de goede ligging hem bekend was; want hij zegt: dat is de weg, op welken Jesus Christus zijnen leerlingen, die naar Nicopolis gingen, verscheen (*Patr. Graec.* 67). Eene andere getuigenis vinden we bij den Engelschen kroniekschrijver Rudolf Coggeshale, die, de aankomst van Koning Richard Leeuwenhart in 't jaar 1191 besprekend, zegt: „Cumque Rex cum suo exercitu devenisset ad castellum Ernaldi et ad Beth-Nable juxta Emmaus"; dit duidt juist de ligging van Emmaüs-Nicopolis aan, dat in de nabijheid is van Beth-Nables, tegenwoordig Bet-Nuba geheeten. Deze schrijver noemt het niet meer Nicopolis; want eenige jaren vroeger, in 1187, hadden de Saracenen, die alle Latijnsche namen wilden doen verdwijnen, aan Emmaüs zijn ouden naam teruggegeven. Hierom en omdat men in Emmaüs, waar vele gebouwen in puinhoopen veranderd waren, nauwelijks meer eene stad kon ontdekken, hebben vele schrijvers van lateren tijd er onjuist over gesproken; daarenboven vonden zij bij de Christenen van Palestina de oude overlevering niet meer; want uit vrees voor de Turken hadden de geloovigen, die te Jerusalem woonden of de H. Stad bezochten, opgehouden Emmaüs te bezoeken, en vergenoegden zij zich denkelijk met naar eene meer nabijgelegen plaats te gaan, waar men meende, dat de Heer zich op den weg het eerst aan de Emmaüsgangers vertoond had.

De Kruisvaarders, die voortreffelijke soldaten, maar zeer slechte aardrijkskundigen waren, begonnen in 't vervolg beide plaatsen te verwarren, en zij stelden Emmaüs alzoo meer in de nabijheid van Jerusalem. Naar mijne meening is dit de verklaring, hoe de overlevering omtrent

Kubebe ontstond, hoewel geen enkel schrijver het uitdrukkelijk als heiligdom vermeldt.

De eerste, die het Emmaüs van den H. Lucas tusschen Modin en Gabaon plaatst, is de zoogenaamde Wittembergensis, gevolgd door Fratelli, zijn naschrijver (*Patr. Lat*, 155, pag. 1097.) Zij noemden Emmaüs Eleutheropolis en stelden het op zes mijlen afstand van Jerusalem: „Eleutheropolis, id est Emmaus oppidum, sexto milliario ab Jerusalem..... ubi cognoverunt in fractione panis." Anderen noemen Emmaüs niet eens, gelijk Leonardus di Nicolo Frescobaldi; waardoor het zeker schijnt te wezen, dat sedert de dertiende eeuw de ware overlevering begon verloren te gaan, en er eene andere ontstond ten gunste van welke plaats dan ook; zal ze misschien voor Kubebe wezen? *Alii judicent.*

Nochtans kon de nieuwe overlevering, die op geen historischen grond of ontdekking of buitengewone gebeurtenis berustte, de eerste niet geheel verdringen, en zoo is het niet te verwonderen, dat Giorgevich van Kroatië, die een jaar lang aan het bezoeken der hoofdplaatsen van Palestina besteedde, in zijn werk: *Speculum peregrinationum ad notabiliora loca Palestinae* en op zijne er bij gevoegde kaart, het Evangelische Emmaüs stellen kon aan het begin der bergen, die zich op de grens der uitgestrekte vlakte van Saron bevinden.

Even duidelijk zegt de Franciskaan Antonius Medina: „In 't jaar 1545, toen ik Palestina bezocht, vertrokken we van Rama [Ramlhe] naar Jerusalem; wij reden eene groote vlakte door van zes of zeven mijlen, en kwamen aan het vlek Emmaüs, waar onze Verlosser zich aan zijne leerlingen bekend maakte..... Bij het vlek Emmaüs be-

ginnen de bergen van Jerusalem, die zeer hoog en moeielijk om te beklimmen zijn."

Wie nu verzet zich tegen eene zoo lange reeks van voorname en gezaghebbende schrijvers, wier opvolging aantoont, welk eene kracht de overlevering had, zoodat zij, niettegenstaande de onwetendheid en de gebrekkige kritiek van zekere tijden, niet kon verloren gaan, maar tot op onze dagen bleef voortduren? Slechts eenige schrijvers, die, meenen wij, noch door hun gezag, noch door hun getal met de aanzienlijke, door ons aangehaalde auteurs kunnen vergeleken worden. Het zijn Pater Lequien in zijn *Oriens Christianus;* Pater Rogier, in 1667; Rolland, die zijn werk in 1714 uitgaf; Thevenolt, in 1727; Pococke, in 1730, en eenige nieuwere reizigers, die beweerd hebben, dat het Emmaüs des Evangelies in het tegenwoordige dorp Kuba (Kukebe) te zoeken is. Bij zulk een staat van zaken is het niet te verwonderen, dat de herinnering aan Kubebe zoo spoedig uit het geheugen verdwenen is, en dat de Franciskaner pater Bassi in zijne reisbeschrijving kon doen drukken, dat het heiligdom van Emmaüs-Kubebe in verlatenheid en vergetelheid was gedompeld, en dat hij, in 1847, die beroemde plaats willende bezoeken, niemand onder zijne ordebroeders ontmoette, die haar kon aanwijzen, weshalve hij genoodzaakt was de schrijvers van het jaar 600 en 700 te raadplegen, ten einde haar te kunnen ontdekken.

V. Daarenboven, de weinige schrijvers, welke het vlek Emmaüs te Kubebe wilden vinden, werden vooral door de Vulgaat in dwaling gebracht, waarin zij lazen, dat de afstand tusschen Emmaüs en Jerusalem 60 stadiën was. Zij vermoedden niet, dat hier eene schrijffout der over-

schrijvers in het spel kon zijn, en besloten zonder verder onderzoek, dat Kubebe de plaats van het heiligdom moest wezen. Doch nauwkeuriger onderzoekers, zooals Robinson, Guérin, Pater Bassi, Saulcy en zeer vele anderen, kwamen tot de ontdekking, dat vele der oudste thans bekende handschriften niet 60, maar 160 stadiën hadden, waaruit zij dan besloten, dat de Vulgaat zoowel als andere overzettingen in den tekst van den H. Lucas (XXIV, 13) een verkeerd getal opgaf. Reeds Calmet schijnt de wettigheid dezer meening vermoed te hebben; want hij haalt eenige handschriften aan, die haar hebben, en hier zijn we, zonder het te bemerken, tot het tweede deel onzer onderzoeking gekomen, namelijk wij willen nu bewijzen, dat de door ons medegedeelde overlevering niet in strijd is met het verhaal van het H. Evangelie. Immers, volgens alle regelen der kritiek is eene overlevering ongeldig, wanneer zij strijdt tegen de historische opgaven van het Woord Gods. Deswege zeggen we nu, dat de overlevering, welke wij pogen te verdedigen, in volkomen overeenstemming is met het Evangelische verhaal.

Het is buiten twijfel, wanneer wij ons houden aan den afstand van 60 stadiën, zooals hij gevonden wordt in de Vulgaat en in de meeste thans bestaande en bekende vertalingen: dan moeten wij noodzakelijk de vereenzelviging van Emmaüs-Nicopolis met het Evangelische Emmaüs verwerpen; want 60 stadiën staan gelijk met zeven en een halve oude Romeinsche mijl of met elf kilometers; en 't dorp Ammuas, dat klaarblijkelijk op de plaats ligt van het Emmaüs-Nicopolis (daar het zich in de vlakte bevindt aan den voet van het gebergte), is 19 mijlen of 152 stadiën, alzoo 28 kilometers van Jerusalem verwijderd.

Is deze afstandsbepaling juist, dan moet men noodzakelijk zijne toevlucht nemen tot een dezer twee middelen: òf de langdurige overlevering en het gezag van zeer vele uitstekende schrijvers verwerpen òf in de Vulgaat en andere vertalingen eene dwaling der afschrijvers aannemen. Een andere weg is hier niet.

Wat het eerste middel betreft, het schijnt ons onwaarschijnlijk en dus onaannemelijk, dat zulke vermaarde mannen, wien de feiten zoo nabij waren, omtrent een zoo gewichtig punt eenstemmig hebben kunnen dwalen; en wat het tweede middel betreft, de dwaling der afschrijvers is hier mogelijk. Dergelijke verkeerde opgaven van getallen komen, ook volgens goede Katholieke *critici*, meer in de Vulgaat voor (Vgl. Liebermann, *Instit. Theol.* Ed. 10. N. 551); als voorbeeld gelde de opgaaf over den afstand tusschen Bethsura en Jerusalem (II Mach. XI, 5); dezen afstand stelt de Vulgaat op 5 stadiën, maar de meeste schriftverklaarders houden dien voor grooter. Doch wij gaan verder, en beweren, dat de lezing van 60 stadiën in Luc. XXIV, 13 bijna zeker verkeerd is: immers alhoewel zeer vele exemplaren 60 stadiën hebben, is het toch buiten twijfel, dat niet allen — gelijk onze tegenstanders vroeger beweerden — dat getal opgeven; want na de grondige en nauwkeurige onderzoekingen, die in den nieuweren tijd zijn gedaan, vond men niet alleen vele handschriften in minuskels, die 160 stadiën hebben, maar ook zeer vele door hunnen ouderdom allerbelangrijkste manuscripten in unciaalschrift, die hetzelfde getal opgeven. Zoo is het met den door Tischendorf ontdekten *Codex Sinaiticus*, die volgens het oordeel der meest bevoegden tot de vierde eeuw opklimt, met den Keizerlijken van Weenen uit de zevende, den

Griekschen van Cyprus uit de negende, den Slavischen uit de negende of tiende eeuw, met eenige *codices* der Armenische vertaling, en eindelijk met den ouden *codex* der Itala, genoemd van St. Germain.

Indien dus van den eenen kant verscheidene der oudste en beste *codices* 160 stadiën opgeven, en van den anderen kant al de schrijvers, die het Emmaüs des Evangelies in Emmaüs-Nicopolis terugvinden, althans ingewikkeld de lezing van 60 stadiën verwerpen, dan moet men wel eene fout in deze lezing van 60 stadiën veronderstellen.

Ook baat het niet, wanneer men zegt, dat Emmaüs-Nicopolis slechts 152 stadiën of 19 mijlen van Jerusalem ligt. Dit kleine verschil van ééne mijl wordt gemakkelijk verklaard door de opmerking, dat er òf vroeger een andere weg bestond, ééne mijl langer dan de tegenwoordige, òf dat 160 stadiën, die 20 mijlen uitmaken, gezet zijn om een rond getal te hebben.

VI. De redenen, tot hiertoe aangehaald, zijn voldoende om de onwaarschijnlijkheid der meening, die Kubebe verdedigt, in het licht te stellen, en aan te toonen, dat de *codices*, die 60 stadiën opgeven, op die plaats corrupt zijn, en men bij Luc. XXIV, 13 moet lezen: 160 stadiën. Nochtans wil ik om eene repliek te voorkomen, iets dieper in de zaak ingaan, en wensch ik te bewijzen, dat de lezing van 60 stadiën zich geenszins laat overeenbrengen met de omstandigheden, die de H. Lucas bij den tocht der beide Emmaüs-gangers mededeelt. Om deze tegenspraak duidelijk te maken, behoeft men slechts de onderscheidene plaatsen van den H. Lucas en der HH. Evangelisten, die rechtstreeks of zijdelings op onze vraag betrekking hebben, opmerkzaam na te lezen. Uit

al die plaatsen zien wij, hoe de beide leerlingen zooveel tijd gebruikt hebben om van Jerusalem naar Emmaüs en wederom van daar naar de H. Stad te gaan, dat wij noodzakelijkerwijze tot dit besluit moeten komen: óf zij hebben bij het gaan naar Emmaüs en het terugkeeren naar Jerusalem onder weg langen tijd uitgerust, óf het vlek Emmaüs was veel verder dan de 60 stadiën der hedendaagsche schrijvers; want om een weg van 60 stadiën af te leggen heeft men hoogstens drie uur noodig, en zooals wij zullen zien, gebruikten de beide leerlingen veel meer tijd, ja meer dan het dubbele, dat is, zooveel als vereischt wordt om 160 stadiën of den afstand tusschen Jerusalem en Emmaüs-Nicopolis af te leggen.

Uit drie hoofdomstandigheden volgt hetgeen wij beweren: 1°. uit het uur van hun vertrek uit Jerusalem naar Emmaüs; 2°. uit het uur hunner aankomst te Emmaüs; 3°. uit het uur hunner aankomst in de Heilige Stad, na hun terugkeer op denzelfden dag.

Wat nu het uur van hun vertrek uit Jerusalem betreft, men kan veilig houden, dat het niet later moet geweest zijn dan 8 uur des morgens, want uit Luc. XXIV, 23 en 24 blijkt, dat de beide leerlingen, toen zij naar Emmaüs vertrokken, alleen wisten, dat de engelen aan de vrouwen bij het Graf waren verschenen, en dat Joannes en Petrus naar hetzelfde Graf gegaan en van daar teruggekomen waren. De verschijning van den verrezen Verlosser aan Maria Magdalena was hun dus nog onbekend, en deze verschijning geschiedde wel vroeg in den ochtend (Marc. XVI, 9 en Joan. XX, 1—15), maar toch eerst nadat Joannes en Petrus het Graf weder verlaten hadden (Joan. XX, 1—15). Derhalve moet het vertrek der Emmaüs-gangers uit Jerusalem vallen tusschen

den terugkeer der beide Apostelen van het Graf en de verschijning aan Maria Magdalena. Dit alles wordt bevestigd door den H. Lucas (XXIV, 1—15), volgens wien de vrouwen zeer vroeg naar het Graf gingen en na de verschijning der engelen gezien te hebben, terugkeerden om den Apostelen al wat er gebeurd was, te verhalen. Zij gingen met grooten haast (Matth. XXVIII, 8). De Apostelen sloegen aan hare woorden geen volkomen geloof (Luc. XXIV, 11). Om deze reden stond Petrus op en liep (te zamen met Joannes, volgens Joan. XX, 3, 4) naar 't Graf; maar zijn Meester niet ontmoet hebbende, ging hij terug, vol verwondering over het gebeurde; en zie, vervolgt de H. Lucas onmiddelijk, twee van hen gingen dezelfden dag naar een vlek... Emmaüs geheeten. Met deze woorden wilde de Evangelist ons zeggen, dat het vertrek dezer twee leerlingen naar Emmaüs terstond na den terugkeer der twee Apostelen plaats greep.

Ik ben niet de eerste, die deze uitlegging geeft, maar vóór mij gaf ze reeds Eusebius, die ons duidelijk doet verstaan, dat de verzen 12 en 13 van Luc. XXIV onderling in eene streng chronologische orde verbonden zijn. „Mulieres", zegt hij, „visis angelis, reversae nuntiaverunt discipulis quae viderant. Petrus autem festinanter ad monumentum cucurrit et linteamina vidit. Atque haec valde diluculo contigerunt resurrectionis die. Dicit mox continenter Scriptura: Ecce duo ex illis ibant ipsa die in castellum." (*Patr. Graec.* Tom. 22. p. 999.) Dit alles wordt gezegd door dien Eusebius, wiens geleerdheid het wonder zijner eeuw was; want hij had, gelijk hij zelf verhaalt, niet slechts zonder uitzondering al de boekrollen der Jerusalemsche bibliotheek doorloopen, die de

H. Alexander had bijeengebracht, maar ook die der bibliotheek van Caesarea.

Ten derde, dat de Emmaüs-gangers van de verschijning aan Maria Magdalena niets wisten, moet men opmaken uit de antwoorden, die zij den onbekenden reiziger gaven; zij deelen hem mede, dat eenigen van hen (Joannes en Petrus) naar het Graf waren gegaan, waar zij vonden wat de vrouwen hun hadden gezegd; „maar Hem vonden zij niet." (Luc. XXIV, 24.) Toen berispte hen de onbekende reiziger en zeide hun: „O onverstandigen en tragen van harte" enz. (v. 25—27). Eindelijk, zoo zij er iets van geweten hadden, dat 's Heeren verrijzenis alreeds aan eenige anderen als zeker was gebleken, dan zouden zij zich, nadat Hij zich aan hen had bekend gemaakt, denkelijk niet zoozeer gehaast hebben om deze gelukkige gebeurtenis aan de overige leerlingen te gaan melden.

Het is derhalve duidelijk, de beide Emmaüs-gangers vertrokken nog vroeg in den morgen uit Jerusalem. Dus meeten de verzen 12 en 13 van Luc. XXIV in streng chronologische orde onderling verbonden worden.

VII. Over het uur der aankomst te Emmaüs. De H. Lucas geeft ons te verstaan, dat de leerlingen die plaats na den middag bereikten; want, aan het vlek, waar zij heen gingen, gekomen, deed de onbekende reiziger alsof Hij verder wilde gaan; maar de beide Emmaüsgangers, verrukt door de verhevenheid en de liefelijkheid van zijn goddelijk onderhoud, deden Hem een vriendelijk geweld aan, zeggende: „Blijf bij ons; want het wordt avond, en de dag is alreeds gedaald." En Hij trad met hen binnen. De ware en juiste zin van het

advesperascit, et inclinata est jam dies, moet volgens de regelen eener goede uitlegkunde bepaald worden door andere parallelplaatsen, door 't gebruik, dat de Oostersche volken en inzonderheid de bewoners van Palestina van dergelijke uitdrukkingen maken, en eindelijk door het gezag der vroegste schrijvers, die het dichtst bij de Apostolische overleveringen geweest zijn en hierom beter dan ieder ander de kracht dezer woorden konden kennen.

Van de vele parallelplaatsen, die ons de H. Schriftuur aanbiedt, worde hier alleen Judic. XIX, 9 aangevoerd, waar verhaald wordt, hoe een ongelukkige Leviet, die bij den berg Ephraïm woonde, door zijne echtgenoote verlaten werd. Deze vluchtte naar haren vader, die te Bethlehem woonde. Na vier maanden begaf de Leviet zich daarheen, om zich met haar te verzoenen. Zij gaf aan zijn wensch gehoor, en haar vader onthaalde hem zeer goed en poogde de feestvreugde vele dagen te doen duren. Eindelijk, op den vijfden dag, stond het besluit om terug te keeren bij den Leviet vast, maar zijn schoonvader wilde hem dien dag nog bij zich houden en gebruikte als beweeggrond, dat de dag naar den ondergang der zon neigde, en de avond naderde. „Considera, quod dies ad occasum declivior sit, et propinquat ad vesperum." Maar de Leviet wilde op zijn aanhouden niet toegeven, en vertrok met zijn klein gezelschap; en langzaam voorgaande (want hij had twee beladen ezels bij zich) kwam hij met zonsondergang te Gabaa aan: „occubuitque eis sol juxta Gabaa: quae est in tribu Benjamin." (v. 14.) Het parallellismus nu bestaat hierin, dat, gelijk de beide leerlingen om den onbekenden reiziger bij zich te houden, Hem als beweeggrond opgaven,

dat het reeds avond was, de schoonvader evenzoo met den Leviet deed. Deze vertrok echter terstond, en kon Gabaa nog bereiken, toen de zon onderging. Derhalve, als deze weg nog vóór zonsondergang kon afgelegd worden, dan moet men erkennen, dat de uitdrukking: *advesperascit, et inclinata est jam dies* (Luc. XXIV, 29) geen tijd van den dag aanduidt, die zoo dicht bij zonsondergang is, als de verdedigers van Kubebe het beweren, maar veeleer drie of vier uren vóór zonsondergang beteekent, met andere woorden eene tijdruimte, die voldoende is om zich van Bethlehem naar Gabaa te begeven. Hieruit kunnen wij dus het gevolg trekken, dat de beide leerlingen op zijn laatst tegen twee of drie uur na den middag te Emmaüs aankwamen. Hetzelfde kan men besluiten uit het algemeene gebruik der Oosterlingen, die door zulke uitdrukkingen het tweede of derde uur na den middag aanduiden. De H. Schrift versterkt ons in onze verklaring, want zij zegt niet, dat het avond *was*, maar dat het avond *werd* (*advesperascit*).

Zoo werd de tekst van Luc. XXIV, 29 ook door Eusebius, den H. Hesychius en den H. Hieronymus verstaan; de beide eersten waren inboorlingen en kenden de kracht der uitdrukking zeer goed, en de derde, die dertig jaren lang in Palestina gewoond had, kon haar dus ook op hare juiste waarde schatten. Wij bepalen ons alleen tot de woorden van den H. Hesychius, die, als een der geleerdste priesters van de Jerusalemsche geestelijkheid, de gebruiken van zijn land zeer goed moest kennen en, voorzeker, niet onbekend kon zijn met de ligging der hoofdplaatsen in den omtrek der Heilige Stad. Uit zijne woorden zullen wij zien, dat ook in zijnen tijd de moeie-

lijkheid, die de hoofdopwerping der verdedigers van Kubebe uitmaakt, zeer goed bekend was; om den verren afstand tusschen Emmaüs-Nicopolis en de Heilige Stad houden zij het voor onmogelijk, dat de twee leerlingen op een en denzelfden dag den tocht heen en weer zouden gemaakt hebben. Welnu, deze zelfde moeielijkheid lost de H. Hesychius met klaarblijkelijkheid op, terwijl hij tegelijk het uur hunner aankomst te Emmaüs bepaalt, dat hij tusschen de twee en drie uren na den middag stelt. Ziehier zijne woorden: „Non enim admirari oportet, quod eodem die ab Jerusalem in Emmaus et ab Emmaus in Jerusalem profecti fuerint, neque enim Scriptura est, vesperum fuisse quando appropinquaverunt castello Emmaus, sed advesperascere et inclinatum esse jam diem: adeo ut esset forsan *octava vel nona hora*, quia a septima quasi ad vespertinam partem inclinat sol." (*Patr. Graec.* tom. 93, p. 1143, edit. Migne). Nu wat de H. Hesychius het achtste of negende uur noemt, staat gelijk met ons tweede of derde uur na den middag.

Ter bevestiging der uitlegging, die onze Jerusalemsche schrijver aan de uitdrukkingen: *advesperascit, et inclinata est jam dies* geeft, zal het niet overbodig zijn de juiste opmerking van den geleerden Lucas Brugensis aan te halen. „Non enim", zegt hij, „tam propinqua erat vespera quam verba ipsorum prae se ferunt, sed rem exaggerant ut retineant gratum hospitem." Het schijnt dus, dat de beweeggrond, dien de Emmaüs-gangers in de aangehaalde woorden aanvoerden, niets meer was dan eene goed bedoelde overdrijving om eenen zoo aangenamen reisgezel des te eer bij zich te houden, die hen onder weg onderricht en getroost had door hen al de Schriftuurplaat-

sen, welke op den dood en de verrijzenis des Verlossers betrekking hadden, te verklaren. Dit is ook inderdaad een gebruik der Oosterlingen, welke bij uitstek gastvrij zijn, en gewoonlijk tot zulke overdrijvingen hunne toevlucht nemen, om de voldoening te kennen te geven, die zij ondervinden, wanneer zij een gast bij zich kunnen houden. Het schijnt dus duidelijk te wezen, dat de beide leerlingen met hun onbekenden reisgenoot tusschen twee en drie uur na den middag Emmaüs-Nicopolis bereikten.

VIII. Wij moeten nu nog het uur hunner terugkomst te Jerusalem trachten te bepalen. De Heilige Joannes geeft er eene aanwijzing voor (XX, 19), welke wij in verband met Luc. XXIV, 35 en 36 moeten beschouwen. Uit de vergelijking dezer beide teksten blijkt, dat wij de terugkomst der Emmaüs-gangers moeten stellen op den dag der verrijzenis, toen het reeds laat in den avond was geworden. En werkelijk op dat late uur — *cum ergo sero esset die illo, una sabbatorum* (Joann. XX, 19) — kwam de Heer, en stond Hij te midden der vergaderde Apostelen; deze luisterden toen met oplettendheid naar het verhaal der Emmaüs-gangers, die bij hen waren aangekomen en hun mededeelden, wat op den weg geschied was, en hoe zij den goddelijken Verlosser in het breken des broods hadden erkend (Luc. XXIV, 35 en 36).

De Heilige Hesychius en vóór hem Eusebius verstonden onder die uitdrukking van den Heiligen Joannes: *cum sero esset*, niets anders dan een vrij laat uur, men kan zeggen: omstreeks den tijd van negen of tien uur. Zij worden door de Schriftverklaarders hierin algemeen gevolgd. Eusebius drukt zich aldus uit: „Cleophas cum socio una die et Emmauntem fuerint, et itidem Hieroso-

lymam redierint *serotino prorsus tempore.*" En nog duidelijker spreekt onze pas genoemde Jerusalemsche schrijver: „Praeterquam quod cursum illi adhibuerint prae gaudio, ut nuntiarent miraculum, et pervenirent *valde sero.*" Dan voegt hij er bij, wat men onder *serum* moet verstaan, en voorkomt zoo de opwerping, die de verdedigers van Kubebe later maakten. „Serum enim", zoo gaat hij voort, „appellare solemus quod *ad multam noctem* protenditur tempus; atque illic ipsis juxta ac reliquis apparuit Dominus."

Uit deze korte verklaringen volgt, dat de beide leerlingen tusschen de zes en zeven uur noodig gehad hebben om van Jerusalem naar Emmaüs te gaan, en niet veel meer dan vijf uur om van dit vlek naar de Heilige Stad terug te keeren. Daaruit besluiten wij ook, dat de afstand grooter moest zijn dan van 60 stadiën, tenzij men aanneme, dat de menschen toen veel langzamer dan thans liepen, of dat de beide leerlingen zich onder weg ergens hebben opgehouden; doch dit zijn geheel ongegronde veronderstellingen, en zelfs zijn ze met de H. Schrift in tegenspraak, daar het denkelijk is, dat de Emmaüs-gangers zich op hun terugtocht zeer zullen gehaast hebben wegens de blijdschap, die hen vervulde en 't ongeduld, dat ze hadden, om het gebeurde den Apostelen te kunnen verhalen en hen deelgenooten van hunne eigene vreugde te maken.

Het is derhalve zeer waarschijnlijk, dat men met het oog op het verhaal van den H. Lucas alleen die *codices* moet volgen, welke 160 stadiën opgeven, te meer wijl ze van de oudste zijn en niet alleen de overlevering der drie eerste, maar ook die van de volgende eeuwen voor zich hebben.

Ten einde verder het verschil van den tijd uit te leggen, dien de leerlingen gebruikten in het heengaan naar Emmaüs en in het terugkomen, is de volgende opmerking voldoende: bij het heengaan naar Emmaüs dreef hen geen enkele reden aan om hunne schreden te versnellen; de hooge belangrijkheid verder en de liefelijkheid van het gesprek, dat zij met den goddelijken Meester mochten houden — „ beginnende van Mozes en al de profeten verklaarde Hij hun in al de Schriften wat Hem betrof" — zal natuurlijkerwijze hebben gemaakt, dat zij een uur meer of daaromtrent voor hunnen tocht gebruikten; dus zal het niemand verwonderen, dat deze zes of zeven uur duurde. Maar in 't terugkeeren dachten zij van den eenen kant aan het genot en het geluk, dat zij gehad hadden, toen zij hunnen goddelijken Meester in het breken des broods erkenden, en van den anderen kant werden zij voortgedreven door het blakende verlangen, om den overigen leerlingen dat allertroostelijkste nieuws mede te deelen, en hierom is het niet onwaarschijnlijk, maar zeer natuurlijk, dat zij ten hoogste slechts vijf uur besteedden, om Jerusalem weder te bereiken. En waarlijk, zooals de H. Lucas ons te kennen geeft, gunden zij zich niet eens den tijd om hun middagmaal voort te zetten, maar onmiddellijk nadat de Heer uit hunne oogen verdwenen was, stonden zij op en gingen zij naar Jerusalem terug „ Et surgentes eadem hora regressi sunt in Jerusalem. " (Luc. XXIV, 33.). De geleerde Lucas Brugensis vatte dezen tekst in dienzelfden zin op: hij verklaart *surgentes* door de bijvoeging: *a mensa*, *relicta mensa*, en zegt, dat dit waarschijnlijk bij het begin der tafel plaats greep, dewijl de Heer alleen maar een weinig spijs heeft willen nuttigen,

ten einde een bewijs voor zijne verrijzenis te geven, waarna zij, zonder den maaltijd genoten te hebben, *licet impransi*, op 't oogenblik na 't verdwijnen van hunnen Meester, terstond vertrokken zijn, daar zij aan niets anders dachten, dan om zoo spoedig mogelijk de overige leerlingen in hunne vreugde te doen deelen. En in de Heilige Stad aangekomen, vonden zij de elven en die met hen waren, bijeenvergaderd (v. 33).

De door ons gegeven uitlegging laat dus de beide leerlingen tegen vier of op zijn laatst tegen vijf uur uit Emmaüs vertrekken, en vervolgens met versnelde schreden naar Jerusalem gaan, waar zij omstreeks negen of tien uur des avonds aankomen; op die wijze blijft er meer dan genoegzame tijdruimte (althans anderhalf uur) over om eene voldoende verklaring te geven, hoe zij te Emmaüs het water ter voetwassching aan hunnen gast konden aanbieden, hem gelegenheid geven om uit te rusten, en vooral den maaltijd voor hem konden toebereiden.

IX. Ons betoog kan nu aldus worden samengevat:

1°. De geheele overlevering, beginnende van de eerste eeuwen der Kerk en voortgezet tot op onze dagen, getuigt ten gunste van Emmaüs-Nicopolis.

2°. Zij kan volkomen overeengebracht worden met alle omstandigheden van 't Evangelisch verhaal, die, hetzij rechtstreeks, hetzij zijdelings, op het onderwerp van ons onderzoek betrekking hebben.

Derhalve is het Emmaüs, waarvan de H. Lucas spreekt Emmaüs-Nicopolis, thans door de Arabieren Ammuas geheeten, die, niettegenstaande den langdurigen tijd en de buitengewone lotsverwisselingen, welke deze landen ondergingen, den naam hebben weten te bewaren. Dit

kan ons niet verwonderen, wanneer wij de inborst der Oosterlingen en vooral der bewoners van Palestina in aanmerking nemen; want zij zijn aan de oude overleveringen zoozeer gehecht en houden ze zoo vast, dat zij meerdere duizenden jaren de eigennamen van ontelbare bouwvallen bewaard hebben.

Er blijft ons nog eene enkele opwerping ter beantwoording over, dat namelijk Flavius Josephus Emmaüs-Nicopolis *eene stad* en de H. Lucas het Evangelische Emmaüs *castellum, een vlek* noemt. Om de nietigheid dezer opwerping aan te toonen, is er niets meer noodig dan de plaatsen van Josephus, die op Emmaüs-Nicopolis betrekking hebben, met elkander te vergelijken. Inderdaad, ofschoon Josephus op verschillende plaatsen aan Emmaüs den naam van stad geeft, moet men ook uit zijne schriften opmaken, dat het zich ten tijde der Emmaüs-gangers in een ellendigen toestand bevond, zoodat het terecht voor niets meer dan een vlek kon gehouden worden. Dit maakt men op uit *Antiquit. Jud.* lb. 14, c. 11 en uit *De Bello Jud.* lb. 1, c. 11; daar verhaalt Josephus hoe Cassius, weinige jaren vóór 's Heeren geboorte, Emmaüs verwoestte en de inwoners tot slaven maakte; en, voegt de geschiedschrijver er bij, dertig jaren te voren werd het door Varus, nadat de inwoners gevlucht waren, geheel verbrand. (Vgl. *De Bello Jud.* lb. 2, cp. 3); en elders (*Antiquit. Jud.* lib. 19, cp. 12) herhaalt Josephus hetzelfde.

Van dien tijd af tot aan den laatsten oorlog met de Romeinen zijn er geen berichten; alleen zegt Josephus over het begin van dezen oorlog, dat Joannes Essaeus naar Thamna gezonden werd om die toparchie te bestu-

ren, en dat Lydda, Joppe en Ammuas bij dit distrikt gevoegd waren. (*De bello Jud.* lb. 2, cp. 20.) Om de gunstige ligging zal Joannes Essaeus Emmaüs waarschijnlijk wel versterkt hebben, zooals ook Josephus over zich zelven getuigt, dat hij verscheidene steden van Galilea versterkt had. Uit dit alles blijkt, dat de naam *castellum* alleen om den bijzonderen toestand, waarin Emmaüs verkeerde, aan deze plaats gegeven is; want tijdens de gebeurtenissen van Luc. XXIV, 13 vv. was Emmaüs in een rampzaligen toestand. Evenzoo noemde de H. Augustinus in zijnen tijd Bethlehem, dat eenmaal een stad heette, een vlek; en in de H. Schrift komen meer dergelijke voorbeelden voor.

De opwerping bewijst dus meer voor dan tegen ons; omdat het eene onnauwkeurigheid van den H. Lucas zou geweest zijn, indien hij Emmaüs eene stad (*civitas* of *urbs*) genoemd had; want ten tijde der gebeurtenis, die ons bezig heeft gehouden, kon het dezen naam niet dragen, zooals wij hopen te hebben aangetoond.

N. J. SCHWARTZ,
Professor emeritus aan de Hoogeschool te Luik.

HOE ER IN DE LOGES GEPREEKT WORDT.

BIJDRAGE TOT DE KENNIS

DER HEDENDAAGSCHE NEDERLANDSCHE VRIJMETSELARIJ.

„Ik ben geen lid der Nederlandsche Maconnerie, niet omdat ik daarin zooveel kwaad zie, maar omdat ik een gehoorzaam kind zijn wil der Katholieke Kerk, die de Maconnerie in het algemeen heeft veroordeeld." Deze woorden, wel eens door enkele Katholieken ondoordacht uitgesproken, kwamen mij telkens voor den geest, als ik kennis nam van de geschriften onzer Nederlandsche Vrijmetselarij, en ze vestigden bij mij meer en meer de overtuiging, dat de Katholiek, die zoo spreekt, al zeer weinig bekend moet zijn met de beginselen, die door de Nederlandsche Vrijmetselarij worden beleden en verkondigd.

Gelijk die enkele Katholieken, zoo oordeelen ook vele, zelfs geloovige Protestanten; zij erkennen, dat de Maconnerie buiten Nederland bedorven en slechts is, en dat zij daar onchristelijke en goddelooze leerstellingen verkondigt; maar zij willen zoo gemakkelijk niet toegeven, dat ook onze Nederlandsche Vrijmetselarij in die verdorvenheid en goddeloosheid deelt.

Nuttig mag het daarom heeten nogmaals uit hetgeen er in den jongsten tijd in de Loges gepreekt en in hare boeken geschreven werd, aan te toonen, dat ook in de Nederlandsche Vrijmetselarij Gods bestaan en de onsterfelijkheid der ziel wordt geloochend of betwijfeld of verkeerd voorgesteld, en dat de Loges, die nog aan een

persoonlijken God gelooven, toch de bovennatuurlijke openbaring geheel of gedeeltelijk verwerpen en een fellen haat en diepen afkeer aankweeken tegen al wat Christendom heet, maar bijzonder tegen de Katholieke Kerk.

Het is waar, zeer dikwerf spreken de Vrijmetselaars in hunne „bouwstukken" (redevoeringen) en gedichten van God of althans van den O.·. B.·. d.·. H.·. (Oppersten Bouwmeester des Heelals); zij roepen Hem aan en wijden Hem hunne altaren; zij noemen zich zelven „Gods priesters op aarde" en „priesters des Lichts" [1]); dan de God, dien de Vrijmetselarij onder den vreemden naam van O.·. B.·. d.·. H.·. vereert, is slechts een klank, die geduld wordt, om den uiterlijken schijn van goddeloosheid te vermijden en soms het geloovige gemoed van een of anderen Br.·. niet van zich af te stooten; want hoe men ook over God denkt en wat men ook tot God maakt; of men den waren en persoonlijken God aanneemt of verloochent; al is men een heiden, die afgoden aanbidt — de Vrijmetselarij weigert niet dezulken onder hare leden op te nemen, en allen te zamen: Atheïsten, Pantheïsten, Materialisten, Naturalisten, afgodisten enz. noemen zich priesters Gods, priesters van den O.·. B.·. d.·. H.·., aan wien zij tempels en altaren toewijden.

„Nog heden" zegt Br.·. Redenaar C. Backer [2]), vereert de Jood zijn Jehova in gewijde synagogen, de Mahomedaan

---

1) *Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren* voor het jaar 1880 (of 5880 in Vrijmetselaarsstijl), blz. 130, 133, 139, 144, 108 en 179. Uitgegeven ten voordeele der Louisa-Stichting. 's Gravenhage, Gebroeders Giunta D'Albani.

2) Het aangehaalde *Jaarb.*, blz. 130: *Verslag der plegtige inwijding van den nieuwen Tempel der Loge St. Lodewijk in het O.·. van Nijmegen, op Zondag* 26 *October* 1879 *g.·.s.·. medegedeeld door* Br. H. A. M. Latour.

zijn Allah in gewijde moskeën, de Christen zijnen Heiland in prachtige kerken en de Vrijmetselaar, die alle deze verschillende religiën tracht te verééenigen, brengt allen te zamen onder het liefelijk sterredak van zijn zoogenaamden T.·. der menschheid, om dáár met elkander opwaarts te zien naar het E.·. O.·., onverschillig of de mond Buddah of Bramah, Allah of Jehova stamelt, of zij spreekt met CONFUCIUS of MAHOMED, met MOZES of JEZUS; hij tracht allen te verééenigen in de vervulling van het hoogste en voornaamste gebod: de liefde tot den naaste!"

In 't *Bulletin van het Nederlandsch Groot-Oosten*, dat geredigeerd wordt door eene commissie onder 't Voorzitterschap van den Z.·. V.·. B.·. J. J. F. Noordziek (die als gedeputeerd Grootmeester nationaal in rang onmiddellijk op Z. K. H. Prins Frederik volgt), en dat dus wel op rekening der geheele Nederlandsche Vrijmetselarij mag gezet worden, staat vermeld [1]), dat er twee partijen zijn in de Vrijmetselarij:

De radicalen, indien men ze zoo noemen mag, achten het geloof aan God een dogma; de conservativen nemen aan, dat ieder Vrijmetselaar eenige godsdienst belijdt, dat hij gelooft aan het bestaan van God, met welken naam hij Hem noeme en hoe hij ook overigens over Hem denke. De beslissing van dit vraagstuk moest evenwel niet van het aannemen van een of anderen ritus [der Vrijmetselarij] afhangen. Naar ons inzien behoorden de meeningen en gevoelens omtrent God niet te worden verward met het geloof aan Zijn bestaan."

Nu zou de lezer wellicht meenen, dat nevens diegenen, die Gods bestaan betwijfelen en van Hem maken en denken wat ze willen, de radicaal dan toch, en dus een geheele partij, in God gelooft, omdat zij het geloof aan God een *dogma* achten; dan het is hier wederom zaak zich door geene

1) *Bulletin van het Nederlandsch Groot-Oosten.* Zevende jaargang. Eerste Aflevering, blz. 34. 's Gravenhage, Gebr. Giunta d' Albani. 1879.

woorden te laten bedriegen. Voor het reine gemoed van den Vrijmetselaar in *elk dogma* een *graf.*

„Vermoeide van 't peinzen, wat slooft gij U af!
Voor 't reine gemoed is elk dogma een graf,
Het ademt alleen in symbool en in lied,
Gestalten, waarin gij 't Onzienlijke ziet;
Een mensch zijn — is dat ook uw hoogste verlangen,
Dan wordt g' in den Tempel als Broeder ontvangen."

Zoo werd er gezongen door Br.·. J. Helder bij de plechtige opening van het Tempelgebouw der Loge *Deugd en Ijver* in het O.·. van Harlingen, terwijl Br.·. Redenaar J. F. Jansen bij dezelfde gelegenheid de Vergadering aansprak, o. a. met de volgende woorden:

„'t Is algemeen bekend, hoe vóór ongeveer vijf-en-twintig jaar, bij de meest ontwikkelden in onze maatschappij, eene meer vrije werelbeschouwing plaats maakte voor een tot dien tijd toe geloovig aangenomen mengsel van traditie en gemoedelijkheid. *Menig dogma*, vroeger bezield door poëzie, geleek velen, toen het door de kalkloog der kritiek was gegaan, overéénkomst te hebben met een *lijk;* en daar de mensch een' ingeschapen afkeer heeft van lijken, wendden zich velen af van de voorgeschreven dogma's en zochten bij de Vrijmetselarij voldoening voor het gemoedsleven." [1])

Voor de radicalen derhalve is het geloof aan God een dogma, d. w. z. een lijk, een graf, dus niets; en voor de conservativen is Gods bestaan een vraagstuk of is God een naam, waaraan men eene meening en een gevoelen hechten kan gelijk men wil; zulk een God kan dus ook zijn de god der ongeloovige natuurwetenschap, b. v. de stof, de algemeene natuurkracht, de aantrekkingskracht enz.

---

1) Het aangehaalde *Jaarb.*, blz. 146 en 148.

Niet vermeten dus is het de volgende woorden van Mgr. de Segur [1]) ook op de Nederlandsche Vrijmetselarij toe te passen:

„De God, dien de Vrijmetselarij den schijn aanneemt te vereeren onder den vreemdsoortigen naam van den Grooten Bouwheer van alle werelden, is niet de levende God, de eenig ware God, de Vader, Zoon en H. Geest, dien wij aanbidden; Hij is niet onze Schepper, Heer en Verlosser Jezus Christus, de Menschgeworden God, de alleen ware God; het is de God van Voltaire, het Opperwezen van Rousseau, van de Conventie en van Robespierre, het is de God der Theophilantropen, de God bezongen door Béranger, de God van Renan en van Garribaldi, de God van den Godsdienst der zoogenaamde fatsoenlijke lieden. Het is de God, die niet bestaat."

Met het geloof aan God staat in nauw verband het geloof aan de onsterfelijkheid der ziel. Die aan geen persoonlijken God gelooft, gelooft ook aan geen oneindig rechtvaardigen Vergelder van goed en kwaad, en dus ook aan geen eeuwig leven en aan geene onsterfelijkheid der ziel. Geheel consequent dus wordt ook de onsterfelijkheid der ziel in de Vrijmetselarij verworpen of betwijfeld of voor 't minst tot eene vrije opinie gemaakt. Gelijk

1) De *Vrijmetselaars. Wat zijn ze? Wat doen ze? Wat willen ze?* door Mgr. de Segur. Derde uitgave. 's Hertogenbosch. W. van Gulick. 1867. Blz. 78, 79.

In het *Jaarb.* staat, blz. 232—243, een bouwstuk, geleverd door Br.·. N. J. Krom, *Predikant* en Voorzitter der Loge *L'Amitié sans fin* te Ter Neuzen. In dit bouwstuk, dat het opschrift heeft: *De Roomsche Kerk en de Vrijmetselarij*, deelt Br.·. Krom de voornaamste beschuldigingen mede, die in dit werkje door Mgr. de Segur aan de Vrijmetselarij, gelijk zij in hare verschillende vertakkingen op de wereld bestaat, ten laste worden gelegd. Br.·. Krom vindt die beschuldigingen zeer erg, noemt het boekje een *pamflet*, een *curieus* geschrift, en den schrijver een leugenaar enz.; maar schreeuwen is geen weerleggen; hiertoe waagt de Predikant geen enkele poging, en zeer wijselijk; want wat krom *is*, kan men niet recht praten.

zij echter om bekende redenen wel wil toelaten, dat de naam van God in de Loges gebruikt wordt, zoo duldt zij ook, dat men bij rouwplechtigheden, door het geven van een handslag op het zinnebeeldige graf, groeten brengt tot afgestorven BB.·., en dat er gesproken wordt van „ hope des wederziens " en „ onsterfelijkheid " [1]). Of echter die onsterfelijkheid in den mond van de groote menigte der BB·. wel veel meer beteekent dan het voortbestaan in de gedachtenis der levenden, beslisse de lezer zelf.

In de Loge *Frédéric Royal*, te Rotterdam werd, 12 Maart 1879, eene rouwplechtigheid gehouden ter gedachtenis van Br.·. Rudolf Baelde, vroeger Regeerend Meester „ der werkplaats". Br.·. E. L. Jacobson hield eene soort van lijkrede, waarin o. a. dit voorkwam De redenaar verklaarde:

„Millioenen onzer... zeggen met mij: Het geloof aan het voortbestaan van den [menschelijken] geest [d. i. de ziel] is de verheffing van edele vreugde, is onze troost in het lijden, is de staf, die ons steunt, op ons moeijelijk levenspad ..... naast die millioenen staan honderde, achtbare mannen, die ons tegenwerpen: Uwe voorstelling is eene poëtische, maar is ze de ware? Gij wijst immer op Wijsheid, Kracht en Schoonheid, verëénzelvigd in de Waarheid, overtuig ons van die waarheid, wij vatten die niet!

Een vrome twijfel, die ons eerbied afperst." [2])

Laat Br.·. Jacobson nu verder tegen dien twijfel argumenteeren, het blijft in zijn oog een vrome twijfel.

Ook zijn in het *Jaarboekje*, blz. 183, opgenomen de woorden van Br.·. Castens, wiens bouwstuk eene lijkrede was ter gelegenheid eener rouwplechtigheid, die 17 Februari

---

1) *Jaarb.*, blz. 181 en 202. 2) *Jaarb.*, blz. 195.

1878 te Rembang in de Loge *Prinses Frederik der Nederlanden* werd gehouden. Hij sprak:

„... Godsdienst is het streven naar een ideaal, zoo als een denkend mensch zich dat voorstelt in zijne grootste volmaaktheid....

Dat ideaal kan onmogelijk hetzelfde zijn voor alle menschen...

Welke voorstelling we ons ook van onze ziel maken, hetzij we die als een hooger zelfstandig beginsel, als eene goddelijke sprank beschouwen, waarvan ons ligchaam slechts de tijdelijke woning en het werktuig is; hetzij als een uitvloeisel van krachten, aan het levende ligchaam eigen en aan de stof gebonden...; hetzij we ons de ziel voorstellen als eene krachtuiting en werkzaamheid, door stofwisseling in de zenuwen en hersenen voortgebragt, we moeten niet vergeten, dat het eene opvatting, eene kwestie van gelooven is; immers, wie vermeet zich de eene of andere beschouwing voor de éénige ware uit te maken?

Weten en gelooven kunnen zeer goed zamen gaan, maar we moeten het ééne niet ondergeschikt maken aan het andere. Weten en gelooven zijn beide werkingen van den menschelijken geest en behooren scherp van elkander onderscheiden te worden. Het geloof toch heeft zijn oorsprong in de dichterlijke verbeeldingskracht, de wetenschap daarentegen in het onderscheidingsvermogen van het menschelijk verstand.

Het geluk van den éénen mensch maakt nog niet altijd dat van den anderen uit; voelt iemand behoefte aan het voortbestaan zijner ziel te gelooven... hij zij vrij dat te doen; doch hij late ook een ander vrij om dat voortbestaan in dien zin te verwerpen.

En juist omdat onze achtenswaardige Orde het rein menschelijke wil, en het menschzijn aan geene voorwaarde wil binden, dáárom erkent ze geen onderscheid van vaderland, van stand of rang, van kerk of geloof, maar slechts *den mensch*, die het goede wil onder alle vormen."

Het is waar, dat Br.·. Castens die goddelooze taal gesproken heeft in de Oost; maar men vergete niet, dat zijne rede door „de Commissie van Toezigt voor het Jaarboekje" waardig gekeurd is om er in te worden opge-

nomen, en dat de invloed van de Indische oudgasten hier te lande niet gering is.

Gaarne zal een ieder aannemen, dat de Nederlandsche Vrijmetselarij nog vele BB.·. onder hare leden telt, die zoo goddeloos niet zijn, die nog gelooven aan den waren en persoonlijken God en aan de onsterfelijkheid der ziel, en niet weten, hoe deze groote waarheden door de Vrijmetselarij huichelend worden uitgesproken, of verworpen, betwijfeld of mismaakt; maar niet of ten minste zeer moeilijk is het aan te nemen, dat die BB.·. niet zouden weten, hoe in de Loges met alle dogma's en bovennatuurlijke openbaringen Gods de spot wordt gedreven, hoe daar 't Christendom in het algemeen miskend en belasterd, en hoe er stelselmatig een felle haat en afkeer gekweekt wordt tegen alle kerkvereenigingen, die vasthouden aan Christus' leer en Evangelie, en bijzonder tegen de Katholieke Kerk.

Reeds toonden de voorgelegde uittreksels, hoe in de Loges de bovennatuurlijke openbaring, die daar „ dogma " heet, verworpen, en zij godslasterlijk een *graf* en een *lijk* genoemd wordt; en hoe die verachting van alle bovennatuurlijke openbaring zóó ver gaat, dat Br.·. C. Backer den Christen in zijne betrekking tot God, op ééne en dezelfde lijn plaatst met Joden, Turken en Heidenen. Geen wonder dus, dat een andere Br.·., de Mr.·. der Loge *De Geldersche Broederschap*, in het O.·. van Arnhem, het durfde bestaan, om bij de inwijding van den nieuwgebouwden Tempel der Loges *Frédéric Royal* en *Acacia* in het O.·. van Rotterdam (op 19 December 1878) het licht van het openbaar, godsdienstloos onderwijs te verheffen boven het goddelijk licht van het gezegend Christendom.

„Vroeger," zoo sprak hij, „was er eene ster in het O.·., die tot gids moest strekken ter aanwijzing der geboorte van Jezus van Nazareth. — In naam van die ster werden de kerkers opgevuld, in naam van die ster werd bloed vergoten en de brandstapel ontstoken, alles in naam van den Apostel der liefde en humaniteit. — Ook wij, BB.·., hebben eene ster gezien — haar naam is Kennis, haar fakkel openbaar, universeel onderwijs, die magt der ware Vrijmetselaren, die kunst en industrie eeren, arbeid liefhebben. Het is de knods waarmede een Hercules den Augiasstal reinigde, een Archimedes den hefboom ophief, en waarmede ook wij den tegenstand in den strijd voor humaniteit zullen overwinnen en meester blijven."

Zoo werd gesproken namens de Voorz.·. MM.·. van de zusterloges, en „het gesprokene maakte blijkbaar een diepen indruk en werd, op uitnoodiging van den Voorz.·. door de Vergadering op de gewone wijze gedekt". [1])

Men ziet hieruit, hoe het openbaar, godsdienstloos onderwijs door de Vrijmetselarij ter bevordering van haar doeleinden wordt gewenscht; en dit verklaart ook de propaganda, die zij zoekt te maken onder de onderwijzers en leeraars aan H. B. scholen, van welke reeds verscheidenen Voorzitters of Secretarissen der Loges zijn.

Als vertegenwoordiger der Groote Loge van Hamburg staat vermeld [2]) Br.·. Ph. Bello, *Directeur van een instituut van onderwijs* te Lochem.

Als Voorzitters der Loges staan vermeld [3]):

D. B. Wisselink, *Leeraar* bij het Athenaeum, *Voorz.* van de Loge *Le Préjugé Vaincu* te Deventer.

---

1) *Jaarb.*, blz. 122, 123. In den *Staat der Loges*, blz. 12, staat Jhr. J. M. Baud, Particulier, vermeld als Voorzitter der Loge *De Geldersche Broederschap.*

2) *Jaarb.*, blz. 5, *Vertegenwoordigers van Buitenlandsche Groot-Oostens.*

3) *Jaarb.*, blz. 10—28, *Staat der Loges, behoorende tot het Groot-Oosten van het Koningrijk der Nederlanden, onderhoorige Koloniën en Landen.*

C. Hofman, *Leeraar*, Voorz. van de Loge *De Ster in het Oosten* te Zierikzee.

Jhr. Mr. H. B. van Tets, *Schoolopziener*, Voorz. van de Loge *Karel van Zweden* te Zutphen.

A. van Vierhouten, *Leeraar* H. B. School, Voorz. van de Loge *Concordia res parvae crescunt* te Sneek.

A. Lingbeek, *Leeraar* H. B. School, Voorz. van de Loge *Het Noorderlicht* te Westerdiep.

Mr. J. J. Bolman, *Insp. Lag. Ond.* in Drenthe, Voorz. der Loge *Moed en Volharding* te Assen.

Als Secretarissen der Loges staan t. a. p. opgegeven:

C. Meijers, *Leeraar* bij de Marine, Secret. der Loge *Willem Frederik Karel* te Helder.

H. J. Hofstede, *Onderwijzer*, Secret. der Loge *Unie* te Bloemfontein, Oranje-Vrijstaat, Zuid-Afrika.

P. Klinkert, *Onderwijzer*, Secret. der Loge *Louisa Augusta* te Purmerende.

Voorts vinden wij, blz. 39 van 't *Jaarb.*, vermeld: „Bij de Loge *De Edelmoedigheid* te 's Hertogenbosch is in 1876 een fonds opgerigt, tot plaatsing van leerlingen der hoogere burgerschool te 's Hertogenbosch, en zoo mogelijk ook op andere plaatsen, wier ouders of voogden door de betaling van school-gelden en -behoeften worden bezwaard."

De verachting van het Christendom bereikt in de Maçonnerie zulk eene hoogte, dat deze de verdedigers van het positieve Christendom als hare vijanden beschouwt, en zijne belijders scheldt voor dienaars van *bijgeloof* en *bigotterie*. Zoo werd op 8 Augustus 1879 de Mac.·. Soc.·. *Prins Frederik* te Delfzijl ingewijd, waarbij Br.·. Red.·. G. J.

de Jongh eene rede hield. Hij wekte MM.·., Gezz.·. en Leerll.·. op om met moed te strijden tegen de vijanden van het licht, en zeide o. a.:

„ De vijanden, die ons belagen, zij rusten niet. Hebben *wij* in onze banier geschreven, veredeling van ons eigen ik en van het geheele menschdom, willen *wij* werken aan een algemeenen opbouw van het menschelijk geslacht, *zij* verlangen niets liever dan het licht des geestes uit te dooven, dan de beschaving en de veredeling tegen te werken, opdat zij weder onbepaald en naar hartelust de domme menigte naar hunne pijpen kunnen laten dansen, opdat bijgeloof en bigotterie weer den boventoon kunnen voeren." [1])

Die vijanden van het licht, tegen wie moet gestreden worden, duidt 't reeds genoemde *Bulletin* [2]) nog duidelijker aan:

„ De werkkring van de Orde is oneindig grooter, vooral in onze dagen van strijd.

Op den voorgrond moet staan de arbeid aan den ruwen St.·. [Steen], de arbeid aan zich zelven....

Maar na die zelfoefening komt eene andere werkzaamheid, zich en strijde aan te gorden tegen de duisternis. En geen schooner, geen edeler werkkring is voor de Orde weggelegd, dan als eene machtige phalanx op te treden tegen elke richting die de vrijheid van den menschelijken geest of de orde in den Staat bedreigt. En hier heb ik vooral het oog op het ultramontanisme — d. i. dat politiek beginsel, dat de Staat dienstbaar wil maken aan de heerschzucht der Kerk, en op het orthodoxisme, dat, geboren uit geestelijke heerschzucht, evenals het ultramontanisme, elke vrije geestesontwikkeling tegengaat, en daarom te gevaarlijker is, omdat zij op het godsdienstig gevoel veel meer invloed uitoefent in ons vaderland dan het katholicisme. Voor beide is de vrije ontwikkeling van den mensch een gruwel. Haar is het te doen te heerschen over des menschen ziele en zijne rede."

Uit deze aanhalingen leert de lezer ook, waaraan hij denken moet, als Br.·. Lieftinck van zich en zijne Loge

1) *Jaarb.*, blz. 162. 2) Blz. 19.

verklaart [1]): „Wij hebben den rug gekeerd aan de hulp van begrippen en stelsels;" of als Br.: Jansen zegt, dat de vrijmetselaar „*uit liefde tot de godsdienst*" den rug toekeert aan speculatieve kerkvereenigingen [2]).

Bijzonder munt de Loge uit in afkeer en haat tegen de Katholieke Kerk en tegen den Katholieken priester, die Christus en diens Kerk vertegenwoordigt. Van dezen haat en afkeer vloeien de redevoeringen over, die bij het reeds vermelde inwijdingsfeest van den nieuwgebouwden Tempel der Loges *Frédéric Royal* en *Acacia* in het O.·. van Rotterdam zijn gehouden. Zoo o. a. werd dáár, namens BB.·. Bezz.·., het woord gevraagd door den Br.·. Eduard van Bergen, van de Loge *Les Elèves de Themis*, in het O.·. van Antwerpen. Deze Br.·. zeide in hoofdzaak 't volgende:

„De strijd tegen onwetendheid is in *België* veel scherper dan in *Noord-Nederland*. De Katholieken hebben meer vrijheden voor zich gevraagd, hoewel zij alles hadden, wat zij konden verlangen. De Vrijmetselaars in *België* hebben den handschoen opgeraapt en ijverig gewerkt tegen onkunde en priesterdwang. Zij hebben de universiteit te *Brussel* in het leven geroepen, volksscholen gesticht, volkslezingen gehouden, volksbibliotheken tot stand gebragt [3]), volksgaarkeukens opgerigt, enz. Zeer zeker is de toestand in den laatsten tijd, vooral

1) *Jaarb.*, blz. 144. 2) *Jaarb.*, blz. 152.

3) Onder de Maçonnieke instellingen hier te lande vinden wij, blz. 36 van het *Jaarb.*, vermeld de oprichting (in 1869) van eene volksbibliotheek bij de Loge *L'Inséparable*, te Bergen-op-Zoom. „Wekelijks worden gemiddeld een 100-tal boeken afgegeven"; en, zoo heet het in het *Jaarb.*, „niettegenstaande de groote tegenwerking en het bestaan eener bibliotheek onder kerkelijk beheer, die men als tegenhanger heeft opgerigt, nadat die der Loge reeds in werking was, wordt door vele Katholieken van hare instelling gebruik gemaakt."

Ofschoon ik niet geloof wat het *Jaarb.* hier over de Katholieken van Bergen-op-Zoom vertelt, meen ik toch, dat de mededeeling er van nuttig kan zijn voor de geestelijkheid aldáár.

door de verandering van ministerie, veel verbeterd, maar veel is nog te doen.

Op die wijze ging de Br.·. nog eenigen tijd voort en drukte vooral zijne BB.·. in *Noord-Nederland* op 't gemoed, dat de Zuidelijke BB.·. zouden weten pal te staan in den strijd, hoe zwaar die soms ook zij door den tegenstand van priesterdom en Iesiutisme. Hij dankte ten slotte de BB.·. der beide Loges voor de gastvrije ontvangst hier genoten, en sprak de hoop uit, dat de BB.·. van *Noord- en Zuid-Nederland* zullen zamenwerken tot heil der Orde.

Deze improvisatie, met warmte en overtuiging uitgesproken, en waarvan slechts een klein gedeelte wordt weergegeven, lokte eene daverende toejuiching van de BB.·. uit." [1])

Diezelfde instemming met de kerkvervolgers van België staat ook te lezen in de *Geschiedenis der Belgische Vrijmetselarij* [2]).

„De eerste nieuwe Loge," zoo staat daar geschreven, „die in *België* onder het Fransche Groot-Oosten geopend werd, was de Loge *les Amis Philantropes*, te *Brussel*, die thans nog bestaat... het is voldoende hier alleen te vermelden, dat die Werkpl.·. thans eene der eerste van *België* is, en met kracht den strijd voor waarheid en licht, tegen logen, gewetensdwang en priesterlijke domperzucht voert. Eene loge, waar mannen aan het hoofd staan zoo als de Burgemeester van *Brussel* ANSPACH, VAN HUMBEECK, JOTTRAND en COUVREUR, kan dan ook niet anders dan eene goede plaats innemen bij den maconnieken arbeid."

Door de medegedeelde stukken, die uit slechts één *Jaarboekje* en uit slechts één Aflevering van 't *Bulletin* genomen zijn, blijkt dus reeds duidelijk genoeg, dat de hedendaagsche Nederlandsche Vrijmetselarij, als zoodanig,

---

1) *Jaarb.*, blz. 123.

2) *Geschiedenis der Belgische Vrijmetselarij, door* Br.·. H. Maarschalk, Gedeputeerd Meester der Loge *Het Vrij Geweten*, te Breda. Van deze Loge is R. J. M. Kallenberg van den Bosch, Rentmeester van Z. K. H. Prins Frederik der Nederlanden, Voorzitter, en J. Duparc Jr., Letterkundige, Secretaris. *Jaarb.*, blz. 69, 70.

de volstrekte ontkenning is van den godsdienst en eene instelling, die uit haren aard goddeloos en onchristelijk is. Zij heeft alle groote waarheden over boord geworpen, en niet zonder belang is het nu even aan te stippen wat zij haren volgelingen dáárvoor in de plaats geeft. Zij geeft daarvoor niets dan eenig ongeloovige redevoeringen en liederen; de openbaringen van eenige symbolen; de werktuigen van een metselaarsknecht: schootsvel, truweel, passer en driehoek, en een maaltijd als *loon* voor den arbeid.

„De hoogste gedachten,
Het innigst gevoel,
De heerlijkste krachten,
Het edelste doel
Te teekenen in beeld, te aanschouwen door Symbolen,
Door stelsels niet verstrikt van kerken of van scholen,
Te zoeken naar de reinste en schoonste poëzie —
Dat is onz' heil'ge taak, dat is Maçonnerie." [1])

Zij is echter slim genoeg om haar bar ongeloof voor de nog godsdienstlievende BB.·. onder allerlei woorden en vormen te bedekken, en aan alle handelingen zooveel mogelijk nog een godsdienstige tint te geven. Gelijk zij daartoe den naam van den O.·. B.·. d.·. H.·. overal tusschen mengt, en bijv. spreekt van een *Alziend oog*, zoo misbruikt zij daarvoor ook *de H. Schriftuur*, *de Liturgische gebeden van de Kerk* en *de Heilige dagen*. Tot bewijs hiervoor, en tevens als één bewijs uit vele, hoe in de Loge ongeloof en huichelarij gepaard gaan met onzin en wartaal, volgt hier een gedeelte van eene redevoering, door Br.·. Lieftinck, toen Predikant te

1) *Jaarb.*, blz. 146. Zie ook het versje blz. 37 van ons opstel. *Jaarb.*, t. a. p.

Kimswerd (thans Lid der Tweede Kamer van de Staten-Generaal, en Voorzitter van de Loge *Deugd en IJver* te Harlingen) uitgesproken bij de plechtige opening van het Tempelgebouw dier Loge, den 2den November 1879.

Hij sprak ongeveer het volgende: [1])

„Mijne Broeders!

U allen riep ik zoo even in het somber duister het „welkom" reeds toe; thans driewerf „welkom" in het licht, in het volle licht. Nu is er leven, nu is er groeikracht, nu is er warmte.

Ziet om u, voor u, naast u, achter u. Overal licht... Onze heil.·. symbolen spreken u aan en grijpen u in 't hart. 't Alziend oog glinstert van liefde en heilige vreugde, nu het ziet hoe menschen als BB.·. zamen wonen en 't vuur der liefde nog niet is uitgedoofd op aarde. Dáár vragen de sphynxen u de oplossing van raadselen, diepzinnige wereldraadselen, ook van dat oude en altijd weer nieuwe, dat ééns gedaan werd in de nabijheid van Thebe: „Welk wezen gaat des morgens op vier, des middags op twee en des avonds op drie voeten?" Wij mijne BB.·., kennen het antwoord. Ook wij raakten soms als hulpelooze kinderen de aarde met onze handen, maar we gevoelden ook niet zelden onze kracht en waren fier op onze zelfstandigheid; en wie onzer wankelde nooit en greep naar den staf, die voor vallen hem behoeden moest? Klinkt ons niet allen het lied in de ooren, dat de Engel der vergankelijkheid blaast: „Stof zijt gij en tot stof zult gij wederkeeren" En toch ontsteken we de lichten in onzen Tempel en wijden we een altaar aan den O.·. B.·., den Eeuwigen Geest, terwijl de bede ons van de lippen ruischt: „VENI CREATOR SPIRITUS", Kom Scheppende Geest, kom ook over mij!.....

Hoe mystisch is alles hier om ons, en toch is dat alles drager en vorm der diepste, der grootste realiteit, niet geworden in de school der wijsbegeerte, maar geboren uit de weeën der menschheid, die ook wij gevoelen.

't Is de eerste dag der week. De Christenen der traditie zien hun Heer opstaan uit zijn graf; de Zonen des Temp.·.

---

1) *Jaarb.*, blz. 143.

begroeten hier het licht, dat opkomt in het O.·., om te verlichten de duisterste schuilhoeken van onkunde en zonde, en te verjagen de duivelen van zelfzucht en zelfvergoding.

't Is „Allerzielen"; ja Allerzielen ook voor ons, mijne BB.·. Langs den weg der zelfkennis dalen we af naar de diepten van ons geestelijk leven, om den kamp te aanvaarden tegen twijfel en liefdeloosheid, en levend water te gieten op zoo menig dorre plek, waar voedzaam koren wassen wil voor huisgezin en maatschappij, en waar ook voor de kinderen dezer eeuw nog bloemen kunnen groeijen, heerlijk om te zien en wonderbaar van geur.....

Gezegend zij dan ook deze ure!

Wij hebben den rug gekeerd aan de hulp van begrippen en stelsels; het gewigt onzer overtuiging deed ons de krukken wegwerpen, en toch was ook zoo vaak het leven ons raadselachtig en ontstond er zoo dikwijls spraakverwarring tusschen eigen hoofd en eigen hart. Dan werd het bouwen gestaakt en we werden ten spot voor ons zelven en onregtvaardig jegens anderen. Maar dan gedacht, BB.·., dat we Vrijmetselaren zijn, vrije mannen. Dan alle kleingeestigheid en jalousie afgeschud, dan de banden der Conventie verbroken, dan de ketenen der zelfzucht weggeworpen. „Aan den arbeid!" zij onze leuze. „Arbeid adelt." Laat een ander zijn tijd verbeuzelen met klagen of zich verdiepen in wijsgeerige beschouwingen over den pessimistischen toestand van al wat was, of is, of wezen zal; wij hebben iets beters te doen, wij Metselaren. Wij grijpen naar steen en truweel en weten dat ons werk niet ijdel zijn zal.

Zóó worden *karakters* gevormd, karakters, waaraan onze vaak zoo kleurlooze tijd groote behoefte heeft." Enz.

Deze redevoering behoeft geen verderen commentaar; de woorden spreken genoeg voor zich zelven om te bewijzen, dat Br.·. Lieftinck, toen hij ze uitsprak, in de periode verkeerde van „spraakverwarring tusschen eigen hoofd en eigen hart."

Na al het verhaalde zal het niemand verwonderen, Br.·. Lenting te hooren klagen, dat „ook ten onzent nog te veel mannen van hooge intelligentie, mannen

van maatschappelijke positie weigeren zich bij de Orde aan te sluiten, en... dat verscheidenen, wier toetreding met blijdschap werd vernomen, weldra de werktuigen wegwerpen en zich aan allen Vrijmetselaarsarbeid onttrekken." [1])

Dan volkomen waar is het ook, wat diezelfde Br.·. Lenting zegt, dat de ideëen der maçonnerie zeer verspreid zijn:

„Er loopen in de maatschappij zoovelen, van wie wij Vrijmetselaren zelfs getuigen moeten, dat zij onze BB.·. zijn, al dragen zij het schootsvel niet. Zij zijn door den tijdgeest in de K.·. K.·. [Koninklijke Kunst der Vrijmetselarij] geinitieerd, en zij wijden zich aan die K.·. K.·. met niet minder ijver dan de ijverigste Vrijmetselaar." [2])

Deze woorden doen o. a. denken aan het maandschrift *De Tijdspiegel*, dat nog in zijn October-aflevering een goddeloos opstel, getiteld *Vragen des Tijds* opnam [3]), door Dr. J. van den Bergh geschreven, welk opstel aldus eindigt:

„In navolging van Dr. Rovers neem ik ten slotte deze woorden van Max Müller over: „Wanneer de grondslagen van alle godsdiensten uit het puin opgegraven en hun plan en aanleg begrepen zullen zijn, wie weet of dan niet deze oude muren en gewelven (in de Kapittelzaal van de Westminster-Abdij werd deze toespraak gehouden), gelijk eenmaal de catacomben of de krypten onder onze Kathedralen een toevluchtsoord kunnen worden voor allen, tot welk kerkgenootschap zij ook behooren, die smachten naar iets beters, iets reiners, iets meer waarachtigs dan hetgeen zij vinden in de plechtige offers, godsdienstoefeningen en preeken, welke de tijd en de plaats, door het lot hun op aarde toegewezen, hun aanbieden kunnen; menschen, die geleerd hebben kinderlijke voorstel-

1) *Bulletin*, blz. 12. 2) *Bulletin*, blz. 16.

3) *De Tijdspiegel*, 1880. October. 's Gravenhage. Henri J. Stemberg. Blz. 152.

lingen, hetzij ze geslachtregisters, legenden of mirakels heeten, af te leggen, doch die het kinderlijke geloof van het menschenhart niet kunnen laten varen. Al laten zij veel achter van hetgeen in indische pagoden, in buddhistische viharâs, en mohammedaansche moskeeën, in joodsche synagogen en in christelijke tempels geleerd en vereerd wórdt, toch kan elk in de stille krypt medenemen wat hem boven alles lief en waard is, die ééne kostbare parel: waarvoor hij alles wat hij had zou afstaan:

de Hindu zijn onwankelbaar geloof aan een andere wereld; de Buddhist zijn erkenning van een eenige wet, zijne onderwerping aan die wet, zijn zachtmoedigheid, zijn medelijden; de Mohammedaan, zoo al niet anders, dan toch zijn matigheid en zelfbeheersching; de Jood, zijn vasthouden, in goede en kwade dagen, aan den éénen God, die gerechtigheid liefheeft, wiens naam is: Ik ben; de Christen, wat beter is dan alles: liefde tot God, hetzij men hem den Onzichtbare, den Oneindige, den Onsterfelijke, den Vader, het hoogste Zelf, boven allen, door allen, in allen noeme — en liefde tot den naaste, een levende, en onvergangelijke liefde.

„In die krypt, al is zij nog eng en duister, dalen reeds van tijd tot tijd velen af, voor wie het gedruisch van vele stemmen, de glans van vele kaarsen en de botsing van vele meeningen ondragelijk is geworden. Wie weet, of zij niet met den tijd ruimer en lichter kan worden, zoodat de krypt van het verleden de kerk der toekomst wordt?"

Als deze Dr. J. van den Bergh en Prof. Max Müller het schootsvel niet dragen, dan zijn zij toch door den tijdgeest in de K.·. K.·. geïnitiëerd; en zoo is het met al diegenen, die den persoonlijken God loochenen, en met de bovennatuurlijke Openbaring spotten; allen die de dogma's verachten en het Christendom den rug hebben toegekeerd, zij allen verstaan de K.·. K.·. der Vrijmetselaren, en bezitten de Waarheid, de Vrijheid en het Licht der Orde; maar hiermede is dan ook het schandvonnis over de Nederlandsche Vrijmetselarij uitgesproken.

SCRIPSI.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE HUIZEN VAN CORRECTIE EN DE ZEDELIJKE VERBETERING DER GEVANGENEN.

Er bestaan in ons vaderland inrichtingen voor veroordeelden, welke den weidschen titel dragen van Huizen van Correctie en den Staat jaarlijks op vele tonnen gouds komen te staan.

Met het oog op deze groote uitgaven, welke door de burgers in den lande vaak ten koste van zware opofferingen moeten bestreden worden, zou men mogen verwachten, dat in zulke inrichtingen alles wordt in het werk gesteld tot zedelijke verbetering van hen, die voor korteren of langeren tijd daar worden geplaatst.

Volmondig erken ik de goede bedoelingen onzer wetgevers en der verschillende bestuurders onzer gevangenissen en even zeer hunnen ijver, om de gevangenen zedelijk te verbeteren. Treurig is het evenwel, dat juist het tegendeel van hetgeen zij beoogen, niet zelden geschiedt, dat de Huizen van Correctie en eenige andere gevangenissen de tijdelijke bewoners onder sommige opzichten in de gelegenheid stellen, ja, wat meer is, bijna er toe brengen om rijper te worden in de misdaad en ongerechtigheid. Ook de best gemeende maatregelen kunnen en zullen ten kwade werken, wanneer ze genomen zijn of uitgevoerd worden zonder eene juiste kennis van het menschelijke hart en zonder acht te slaan op het licht van 't Christelijk geloof.

De zware beschuldiging, die we uitbrachten, vordert natuurlijk nader bewijs.

Wij hebben tegen de genoemde verblijven een drievoudige grief, betreffende

1°. de lichamelijke verzorging,

2° de uitspanning,

3° de lectuur,

welke den gedetineerden door deze inrichtingen worden verstrekt.

Wij nemen tot voorbeeld het Correctiehuis te ***. Wat we

dáárover zeggen, geldt zeker opzichtens het 1e en 2e der boven aangegeven punten, in meerdere of mindere mate, ook voor de overige inrichtingen.

1°. Bij den eersten blik, lezer, welke men bij het bezoek van het Correctiehuis te *** op de gevangenen werpt, treft u de goede gezondheid, welke de bewoners dier inrichting genieten, en de welvarendheid, welke op hun gelaat te lezen staat; maar de oorzaak ligt niet ver: let slechts op de kleeding, die afgewisseld wordt naar gelang van het jaargetij; let op de verwarmingstoestellen, welke overal zijn aangebracht; let op de slaapzalen, die ingericht zijn naar de eischen van onzen tijd, op de goed gevulde matrassen en op de warme dekens, waaronder de gevangene zijne matte (?) ledematen van 's avonds half tien tot 's morgens zes uur kan uitstrekken zonder vrees, dat iets hem storen zal in zijnen slaap; want al ware hij een vorstentelg, aan wiens geluk het leven van een volk verbonden is, zoo ook wordt 's nachts zijne legerstede bewaakt; en dit geschiedt niet alleen om toezicht over hem te houden; maar als een of ander ongeval hem mocht komen hinderen in zijne rust, dan moet er aanstonds een heirleger van beambten aanwezig kunnen zijn om hem hunne persoonlijke zorgen aan te bieden, en des noods zal goede geneeskundige hulp in zijn ongeval voorzien.

En waar zooveel zorg voor het uitwendige wordt aan den dag gelegd, spreekt het van zelf, dat de inwendige mensch niet wordt voorbijgezien; een voedsel, dat in zijne soort uitstekend is, wordt immer voor den gevangene bereid [1]), en alvorens hem de spijze wordt voorgezet, moet het eten eerst door den Commandant of zijn plaatsvervanger worden gekeurd.

En meen niet, dat de gevangen door overmatigen arbeid worden gekweld; neen, hun werk is niet bijzonder zwaar, niet te lang van duur en wordt nog afgewisseld door tijd voor ontbijt en maaltijd, door tijd van ontspanning, hun na het middageten gegund, enz. Wanneer zij in het oog loopend

---

1) In het Amsterdamsche *Handelsblad* stonden voor eenige weken twee aanbestedingen van vleesch onder elkander; de eene voor de gevangenis te Assen, de andere voor de soldaten te Deventer. Het vleesch voor de gevangen werd aanbesteed tegen 96 cts., dat voor de soldaten tegen 42 cts. *Sapienti sat.* Iemand merkte zeer ter snede op, dat dit verschil heel natuurlijk was; immers men moet zijne logé's beter onthalen dan zijne huisgenooten!

werkeloos zouden zijn, dan staat hun eene berisping, eene bestraffing voor de deur.

Het bestuur van het Correctiehuis te *** stelt zich tot taak, dat de gedetineerden daar lichamelijk zoo goed mogelijk worden verzorgd. En nu de vraag: wie zijn degenen, aan wien de Staat zulk eene zorg besteedt? Voor wier onderhoud de burgers met zoovele belastingen worden gedrukt? Het zijn dikwerf dronkaards, tot diefstal gekomen om aan hunnen hartstocht te kunnen voldoen, het zijn makers van valsche handteekeningen, wisselvervalschers, aanranders der publieke eerbaarheid enz. Het zijn veelal diep gezonken sujetten, die van de eene gevangenis in de andere gekomen zijn, wier leven eene aaneenschakeling van misdaden was. Maar zou zulk eene kostschool opvoeding in het groot, zulk eene vertroeteling, kan men bijna zeggen, zou zij strekken om deze menschen — meestal te lui om op eene eerlijke wijze hun brood te winnen — van het kwaad af te schrikken; zal die behandeling hen een afschuw doen opvatten voor de plaats van hun verblijf en doen haken om terug te keeren tot de maatschappij, waar, dikwerf zelfs ten koste van veel arbeid en veel zweet, maar een karig voedsel en een sober onderhoud kan worden verdiend? Is 't groote aantal recidivisten niet het alles afdoende bewijs, dat het in een Huis van Correctie toch zoo kwaad niet is? Dit wordt dan ook door sommigen bij het verlaten van het huis te *** rondweg gezegd, gelijk ik zelf vóór eenige jaren ondervond. Bij het heengaan van een gevangene drukte ik den wensch uit, dat ik hem niet op deze plaats zou terugzien, en hoedanig was het antwoord? „Ach, mijnheer, de winter staat voor de deur, werk zal ik niet gemakkelijk in de maatschappij kunnen vinden, en *ik heb het hier goed.*" Zou eene zoo goede lichamelijke verzorging niet strekken tot stijving der gevangenen in hun kwaad, in stede van tot hunne zedelijke verbetering bij te dragen? Volgens de beginselen der Christelijke Openbaring, ja, zelfs volgens die van het onbevoordeelde gezonde verstand en volgens de lessen der ondervinding kan men hierop niet anders dan bevestigend antwoorden. Zingt de Kerk zonder reden in hare praefatie: „Deus, qui corporali jejunio vitia comprimis, mentem elevas, virtutem largiris et praemia (o God, die door middel van het lichamelijk vasten de ondeugden onderdrukt, den geest verheft, de deugd en belooningen schenkt)"? En wie denkt hier niet aan het verwijt, dat Mozes tot het volk Gods richt, dat het

door den overvloed van voedsel oproerig werd en den Heer, zijnen Schepper verliet? „Incrassatus est dilectus, et recalcitravit: incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum et recessit a Deo salutari suo." Deut. XXXII, 13—15.

Het ongelukkige resultaat dier overdreven verzorging is nog te eer te verwachten, dewijl deze niet op zich zelf staat, maar bij die eerste grief, welke wij hebben, eene tweede grief moet worden gevoegd, en wel betreffende

2°. De uitspanning, welke den gevangenen wordt verschaft. Wanneer ik hier spreek over de uitspanning, dan bedoel ik niet, dat het den gedetineerden geoorloofd is om des zondags en misschien nog op enkele andere dagen van het jaar hun pijpje op de plaats te rooken. Ik bedoel hier ook niet eens, dat eenigen der gevangenen voor de anderen muziekuitvoeringen geven of komedie spelen. In 't voorbijgaan zij opgemerkt, dat de Katholieke Kerk soms wordt doorgehaald op dit tooneel, en dat de onderwijzer eens over het spel de verklaring aflegde: „de *heeren* hebben goed voldaan." — Aldus *De Maasbode* — Wanneer ik de uitspanning afkeur, dan is er iets meer bedoeld, en daarom noodig ik den lezer uit om onzen tocht in het Correctiehuis te *** voort te zetten.

In het nieuw aangebouwde gedeelte bevinden zich cachotten, welke men *pour cause* vooral niet verzuimt den vreemdeling te laten zien.

Is het misschien om den bezoeker den indruk mede te geven, dat het in zulk een huis toch wel verschrikkelijk is of kan wezen? maar tot geruststelling moet worden gezegd, dat er van deze duistere kerkers een hoogst bescheiden gebruik wordt gemaakt. Doch in datzelfde nieuwe gedeelte bevinden zich *recreatiezalen*, waar iederen avond den „heeren" gedetineerden, van 7—9 uur meen ik, gelegenheid wordt verschaft om door gezelligen kout, door dam- of dominospel (onder toezicht van één bewaker op 70 à 80 man) uit te rusten van de vermoeienissen en de hitte van den dag.

Waarlijk, bij het zien van die lokalen slaat u een schrik om het hart, en onwillekeurig vraagt gij u zelven af: hoe moet het wel met de geestvermogens zijn gesteld van hen, die op het denkbeeld van zulk eene recreatiezaal voor correctioneele gevangenen gekomen zijn?

Een recreatiezaal in een boevenhuis — tot dusverre dacht men zich zoo iets alleen mogelijk in eene kostschool of andere

inrichting voor de opvoeding, maar neen, de moderne *beschaving* voerde zulk eene localiteit in een gevangenhuis in.

Veroordeelden in eene wél verwarmde recreatiezaal. En daar, buiten het huis tot zedelijke verbetering, staat een jongeling van min of meer gegoeden stand, blootgesteld aan al de onguurheid van het jaargetij, aan weer en wind aan scherpe avondkoude; en zijne eenige misdaad is, dat die soldaat eerlijk bleef, dat hij niet stal noch door eene of andere onzedelijke handeling misdeed; want anders zou hij den schralen kasernekost kunnen verwisselen tegen goede menage, de harde exercitie tegen matigen arbeid, het waken bij nacht en avond tegen de rust op een goede legerstede of de uitspanning in eene warme recreatiezaal. — Mij dunkt, de boeven lachen in hun zelven den schildwacht uit. O zedelijke verbetering in een Correctiehuis!

Eene recreatiezaal in een Correctiehuis! Is er geen tegenspraak tusschen deze twee termen? Daar ziet gij menschen, die misschien voor het eerst van hun leven tot een klein misdrijf gekomen zijn; zij worden dag aan dag in die zalen van uitspanning in betrekking gebracht met andere gevangenen, die voor de tweede of derde maal in de gevangenis terugkeerden; jongelieden komen hier in 't gezelschap van booswichten, wier grijze haren niet een eerekroon, maar een schande zijn op het hoofd. Men moet wel blind zijn om niet in te zien, dat deze laatsten de eersten zullen inwijden in de edele kunst, dat zij hen zullen bekwamen in de praktijk om sloten te breken, deuren te forceeren, paneelen door te zagen, valsche wissels te maken enz.; en heeft de ondervinding niet geleerd, hebben de misdadigers het voor den rechter niet dikwerf openlijk bekend, dat in de gevangenis zelve de plannen zijn beraamd en de complotten zijn gesmeed, welke bij hun terugkeer in de maatschappij werden uitgevoerd? En als men vraagt, waar die talrijke doortrapte misdadigers zijn opgekweekt, die hunne operatiën uitstrekken over ons vaderland, dan antwoorden wij, zonder vrees van overdrijving: zij zijn opgekweekt en gevormd ook in het Correctiehuis. Men denke aan 1 Cor. XV, 33.

De Minister van Justitie, Mr. Modderman, heeft hetzelfde openlijk in de Tweede Kamer erkend en tegelijk zijne zorgen tot meerdere toepassing der celstraf toegezegd. Zulk een gezag zal waarlijk niet worden gewraakt [1]).

---

1) Zie Kamerverslagen. Debat over de begrooting van Justitie. 1881.

Eene recreatiezaal in een Correctiehuis. Maar zelfs toegegeven, dat daar voor verdere opleiding in het dievenvak niet het minste gevaar bestond, er is nog iets anders, hetwelk er de zedelijke verbetering ten gronde richt: het vloeken en de onzedelijkheid. Het is niet onbekend, dat er overal in de gevangenis aan den muur plakkaten hangen, waarbij het vloeken en het spreken van onzedelijke taal ten strengste verboden wordt; maar tusschen het uitvaardigen van eene bepaling en het ten uitvoer leggen bestaat nog een groot verschil; en het is een onloochenbaar feit, dat tegen beide punten in het Huis van Correctie te *** op de schandelijkste wijze gezondigd wordt, en dat bijv. jongens in al de afschuwelijke geheimen van het leven in het Huis van Correctie zijn ingewijd. Neemt de gevangene slechts dit kwade bij zijn vertrek in de wereld mee; de eene afgrond voert weldra tot den anderen; het zaad van ondeugd, zoo met kwistige hand in zijn hart gestrooid, zal spoedig ontkiemen en wortel schieten, en daar hij eenmaal op de helling der onzedelijkheid geplaatst is, zal niets hem meer tegenhouden in het vervolg; alle middelen zullen hem voortaan goed zijn, om aan zijn lage hartstochten te voldoen. „La vertu ne nous vaut rien, elle nourrit la force; épuisons la plutôt par la corruption." (De Lammennais. *Paroles d'un croyant*, cap. XIII.)

3°. Eene derde grief tegen de zedelijke verbetering, zooals men deze te ***, in 't Correctiehuis, verstaat, geldt de lectuur, welke den gevangenen van wege de inrichting, met *uitsluiting* van alle andere, wordt verstrekt.

Vóór eenige jaren schreef de waardige Abraham des Amorie van der Hoeven: „Slaat het oog op die boeken, die daar op tafels en vensterbanken ten toon liggen, wat vindt gij? de nieuwste lettervruchten van Fransche schrijvers, die hunne pen in modder doopen, om het hart en de verbeelding hunner lezers te verpesten." Welnu, dergelijke lettervruchten van Fransche en Duitsche schrijvers worden tot zedelijke verbetering aangeboden aan de gevangenen in een Correctiehuis.

Ik heb hier voor mij den geschreven catalogus van de boeken; hij beslaat 25 bladzijden, en onmogelijk is het om elk boek in het bijzonder na te gaan. We willen slechts uit de meest bekende schrijvers een greep doen, hier en daar, en niet eens opmerken, dat een werk van Conscience: *Menschenbloed* als eene *avis rara* tusschen vuilaardig Protestantsche en goddelooze werken prijkt; 't is dan ook geen fatsoenlijk ge-

zelschap. Het zal gemakkelijk zijn om aan te toonen — we nemen deze woorden over uit *De Roman* van den E. P. Van Meurs — het zal gemakkelijk zijn om aan te toonen, niet door theologische bewijsgronden, niet alleen door clericale getuigenissen, maar ook door het getuigenis van andersdenkenden, zelfs van ongeloovigen, dat de lezing dier boeken een verderfelijken invloed uitoefent op geest en hart.

We beginnen met als een verderfelijk schrijver aan te halen: Auerbach (*Nieuw Leven; Op de hoogte*). Rudolph Gottschall (*Deutsche National-Litteratur des Neunzehnten Jahrhundertes.* Berlin. 1875) zegt van hem, dat hij is „ een Spinozist, spottende met de verschijnselen van het Christelijk leven, een ongeloovige." Wilhelm Lindemann (*Geschichte der Deutschen Litteratur.* Freiburg i/B. 1879) teekent hem aldus: „Berthold Auerbach (een Wurtembergsche Jood, geboren 1812) verstond het zijne *Schwärzwalder Dorfgeschichten* met zijne sociale en demokratische ideeën behendig te doorweven; van dezelfde richting is zijn *Gevattersmann*, terwijl zijne grootere romans: *Spinoza*, *Neues Leben*, *Auf der Höhe*, *Landhaus am Rhein*, *Waldfried*, pantheïstische en onchristelijke ideeën zoeken te verspreiden. Ook de meer landelijke verhalen: *Barfuzele* en *Edelweisz* moeten voor een zedelijk doctrinarismus dienen, 'dat den godsdienst voor overbodig houdt."

De tweede schrijver, dien ik hier noem, is Alexandre Dumas (Père), wiens werk: *Het Pruissisch Schrikbewind te Frankfort* op den catalogus voorkomt. Wie hij is, leert ons de volstrekt niet clericale J. Demogeot (*Histoire de la Littérature française*): „ Il semble que toute l'ardeur du climat des tropiques avait passé dans le sang du jeune poëte, avec quelque chose de sauvage, d'insubordonné, de violemment matériel. Une grande puissance de création, une verve passionnée et sans aucun sentiment idéal, une force en quelque sorte brutale, la poésie de l'instinct et de la sensation, telles étaient les tendances qui se révélèrent de plus en plus dans la carrière dramatique de M. Dumas." En wat Dumas in zijne tooneelstukken was, dat was hij ook min of meer in zijne romans.

Op een derden gevaarlijken schrijver wijzen wij, als wij den naam noemen van den, helaas, in Nederland geboren Paul de Kock. Van dien schrijver staat op den catalogus der gevangenis *Zizine;* hoe nu Paul de Kock over moraliteit denkt — weet ieder en kan worden opgemaakt uit eene verklaring, door hem zelven afgelegd: hij weerlegt eene beschuldiging van ze-

deloosheid, welke tegen hem is gemaakt op de volgende wijze: „Ce qui est gai; ce qui ne tend qu'à provoquer le rire, peut être un peu leste de ton sans être pour cela licencieux. Si la volupté est dangereuse, des plaisanteries ne l'inspirent jamais. Un ouvrage, qui fait soupirer, qui exalte l'imagination, est bien autrement dangereux que celui qui fait rire."

Onder zoovele slechte boeken ontbreekt natuurlijk ook niet het werk, waarmede van Lennep zijn goeden naam bezoedeld heeft: „*De lotgevallen van Klaasje Zevenster.*" *De Gids* noemde dit boek „een zedenroman in zoover het de onzedelijkheid zeer aanschouwelijk voorstelt."

Wij sluiten deze reeks met de niet zedige Louise Mühlbach. Lindemann noemt haar de met de geheimen der „Geschichtsfabrikation" wél vertrouwde veelschrijfster Louise Mühlbach. Er bevinden zich op den catalogus der correctioneele gevangenis te *** niet minder dan een en twintig van hare romans, namelijk:

Frederik de Groote en zijn hof.	De Keurvorst van de Palz.
Prins Eugenius en zijn tijd.	Geld en geluk.
Aartshertog Johan als Rijksbestuurder.	Keizer Alexander en zijn hof.
	Keizerin Josephine.
Joseph II en Maria Theresia.	Historische Novellen.
Joseph II in strijd met zijn tijd.	De oude Frits en de nieuwe tijd.
Joseph II en Maria Antoinette.	Vorsten en dichters.
Maria Theresia en F. von der Frenck.	Duitschland tegen Frankrijk.
Teekeningen met de pen.	In de groote wereld.
Graaf Benjowsky.	Hendrik VIII en zijn zesde vrouw.
Vrouwenbeelden.	Gisela.

Over haar geef ik het oordeel van Gottschall: „Al heeft zij ook in hare latere werken den toon der kaserne in dien der salons veranderd, hare wilde en verwilderde phantasie schetst nog met zelfbehagen de schandelijkste tooneelen van ontucht, en hare grisettes zijn geteekend naar de modellen van Paul de Kock."

Prof. van Oosterzee zegt, sprekende van de verderfelijke schrijfsters van Duitschland: „Ik noem slechts de namen van Gravin Hahn-Hahn [1]) en van de onder ons veel gelezen Louise Muhlbach."

---

1) Gelijk de lezer weet, was Gravin Hahn-Hahn vroeger Protestantsch, en vóór hare bekeering schreef zij menigen roman, welke door al te groote

En hiermede is genoeg aangetoond, dat er op den catalogus der gevangenis, ter *zedelijke verbetering*, onzedelijke boekwerken zijn van velerlei aard. Wij zouden bij de genoemde auteurs nog kunnen voegen: La Fontaine, De Genlis, Ponson du Terrail, Jean Paul, Spielhagen. Zou men, waar zulke boeken in handen worden gegeven, misschien het kwakzalversremedie willen toepassen van „la purgation des passions par moyen des passions mêmes"?

Helaas, in stede dat zulke lectuur kan strekken tot zedelijke verbetering der gevangenen, zullen deze veeleer na de lezing er van met Francisca di Rimini (in Dante's *Inferno*) moeten zeggen:

> Galeotto fu il libro e chi lo scrisse.
> Verleider was mij het boek en die het schreef.

Drie zaken alzoo zijn er in het Huis van Correctie te *** aan te wijzen, welke aan de zedelijke verbetering der gevangenen in den weg staan: de veel te hoog opgevoerde lichamelijke verzorging, de uitspanning en de lektuur, welke den gevangenen wordt verstrekt; en wijl deze drie zaken zoo diep ingrijpen, meenen wij tot de bewering gerechtigd te zijn, dat de zedelijke verbetering der gedetineerden er volkomen door wordt ondermijnd. Ja, te vreezen is het, dat de honderdduizenden, aan de Correctiehuizen besteed, óók dienen om bedorven misdadigers te kweeken.

December, 1880. TH. J. J. DE BOUTER.
Pr.

EEN PROTESTANTSCH BLAD OVER HET KATHOLIEKE ZENDINGSWERK.

De *New-York Independent* geeft tot lof aan de Katholieke missionarissen eene welsprekende, ofschoon geene volledige

---

hartstochtelijkheid en te vrije schildering zondigde. Toch haalt zij in onzedelijkheid niet bij Louise Mühlbach. Men kan zich echter deze gelijkstelling best begrijpen, wanneer men aan het Protestantisme van Prof. v. Oosterzee denkt.

statistiek van hun uitgestrekten en gezegenden werkkring. Wij moeten de medegedeelde getallen voor rekening van den schrijver laten; maar zijne openlijke opgave, met aanwijzing van eene zijner bronnen, moge hier te meer gelden, wijl zij van eene Onkatholieke hand komt.

„Het gebeurt maar al te dikwerf, schrijft hij, dat de Protestanten den arbeid der Katholieke priesters op eene onregtvaardige wijze minachten.

„De Katholieke missionarissen hebben op alle kusten van Afrika den kring hunner werkzaamheden uitgebreid en zij zijn begonnen in de binnenlanden door te dringen. In Algerië, Senegambië, enz. enz. bezitten zij bloeijende kerken en scholen en talrijke liefdadige instellingen. Senegambië telt meer dan 5000 inlandsche Christenen. De Katholieken dringen in Midden-Afrika door, uit Egypte langs Darfoer, uit Algerië en Tunis langs de Sahara.

„De Katholieke Kerk telt in Afrika 828.000 aanhangers, en wel 200.000 in Madagascar, 46.000 in Egypte, Tunis en Tripoli, 10.000 in Abyssinië, 370.000 in de Fransche bezittingen (Algerië, Senegambië, enz.), 182.000 in de Engelsche koloniën.

„In 1597 bevonden zich op Maduré 100.000 Christenen, terwijl de geheele bevolking van het eiland Ceylon, met uitzondering der Hollandsche kolonie van Kandy, het Katholiek geloof beleed. Japan had in 1582 250 kerken, 200.000 Christenen, in 1605 1.800.000; zestig jaren later telde China 300.000 Katholieken. De arbeid der Katholieke missionarissen van den tegenwoordigen tijd in de binnenlanden van China en Mongolië, de goede uitslag hunner pogingen, welke zelfs door de Protestanten erkend wordt, hun volhardend streven om zich in de ontoegankelijke gewesten van Thibet en Corea toegang te verschaffen, verdienen allen lof. Eene in 1879 opgemaakte statistiek voor de landen van Oostelijk Asië geeft een totaal van 1098 priesters, 1.088.309 bekeerlingen, 1442 scholen en 51.494 Katholieke leerlingen. Talrijke en gewigtige stichtingen zijn gevestigd in Asiatiesch Turkije, vooral in Syrië, in de havensteden van Klein-Asië en in de omstreken van Constantinopel. Het getal Katholieken in Turkije en Persië kan men op 145.000 schatten. In geheel Asië zijn 109 bisschoppen, 5630 priesters en 2.835.663 nieuw-bekeerden.

„Zelfs bij de Eskimo's van Labrador wordt de Katholieke missionaris gevonden en maakt het geloof vorderingen. Op de

Sandwich-eilanden telt men 30.000 nieuw-bekeerden; hun getal neemt jaarlijks met 800 toe: op Taïti 20.000; op de Markiezen-eilanden 30.000; op Nieuw-Zeeland 80.000; op de Vriendschaps-eilanden 6500; op Samoa 4000; op Nieuw-Caledonië en de nieuwe Hebriden 8000, enz.

„Wel eene edele wijze, besluit genoemd Protestantsch blad, om het bevel: „Gaat en onderwijst alle volken!" in toepassing te brengen en, wij zagen het, de toepassing van het goddelijk bevel draagt overal overvloedige vruchten."

Zie *De Katholieke Missiën*, 6e Jaargang, bladz. 64.

Het Hart

DOOR

B. VAN MEURS. [1])

Deze lezing, op een achttal verschillende plaatsen voorgedragen, wil nog wel eens nagelezen worden. Het eerste deel is niets minder dan eene wetenschappelijke verhandeling, waarin antwoord wordt gegeven op de drie volgende vragen:

Hoe is ons bloed samengesteld?

Hoe zijn de vaten ingericht, waarin het bloed zijn omloop door het lichaam volbrengt?

Hoedanig is de bouw en de werking van het hart, waardoor de omloop van het bloed veroorzaakt wordt?

Dat antwoord is van den eenen kant zoo degelijk en van den anderen kant zoo populair en bevattelijk, dat het inderdaad recht heeft op den naam van physiologiesch tractaat, „nur mit ein Bischen andern Worten" geschreven, dan waarmede de heeren physiologen gewoon zijn te spreken.

Het tweede deel geeft een onderhoudende geschiedenis van de dwalingen, die omtrent het hart geheerscht hebben, en van de ontdekkingen, die op dit gebied zijn gedaan. Vooral belangwekkend is de humoristische behandeling der betrekkingen tusschen het hart en de gemoedsaandoeningen, waarbij menige spreekwijze verklaard en gebruikt wordt, waarin het hart eene rol speelt. Mij dunkt, Pater B. van Meurs mag meer dan de

---

1) Met tien afbeeldingen. Utrecht. Wed. J. R. van Rossum. 1880.

hoop, mag de zekerheid hebben, dat hij met zijn lezing over het hart, de harten zijner hoorders en lezers steelt.

Ook de uitgever, de firma van Rossum, is blijkbaar van oordeel geweest, dat deze lezing eene prachtige uitgave waard is.

C.

SPROKKELING.

OVER STAARTMENSCHEN.

(*Correspondentie.*)

Hoog Geachte Heer Redacteur,

Ook aan de beste redactie kan wel eens een feit ontgaan, dat toch verdient besproken en naar waarde geschat te worden; op zulk een feit veroorloof ik mij met alle bescheidenheid U te wijzen.

In onze eeuw van *verlichting en beschaving* is, zoo als Gij weet, door „*de Wetenschap*" uitgemaakt, dat de mensch van den *Aap* afstamt; en dus (dit zult Gij aan de wetenschap wel gaarne toegeven) moet die afstamming bij sommige menschensoorten nog duidelijk te zien zijn aan den *staart.*

Ik schrijf: „bij sommige menschensoorten"; want het zal U ook wel bekend zijn, dat naarmate de menschensoort in verlichting en beschaving toeneemt, ook *de kunst klimt om den staart te verbergen;* waaruit dus logisch volgt, dat slechts bij *sommige zeer onbeschaafde* menschensoorten de staart nog duidelijk zichtbaar zijn zal.

Vele pogingen zijn dan ook reeds door „*de Wetenschap*" in het werk gesteld om deze menschensoort te ontdekken, en alhoewel die pogingen tot hiertoe nog niet ten volle met goeden uitslag zijn bekroond geworden, gaan we toch langzaam, maar zeker, een stap vooruit op den weg der ontdekking.

Gij zult mij nu toestemmen, dat een ieder die daartoe iets bijdraagt, de hulde van het menschdom waardig is; want het geschiedt *in het belang van de Wetenschap* en *tot Nut van het Algemeen.*

De *Wetenschappelijke Bladen* hebben dan ook reeds in ons dierbaar vaderland hulde gebracht aan een persoon, die daartoe

veel heeft bijgedragen; en het zou mij spijten, als een Maandschrift gelijk *De Katholiek* daarin te kort schoot; want dit zou niet alleen van weinig dankbaarheid, van weinig zucht naar wetenschap, maar ook van weinig belangstelling in ons voorgeslacht getuigen. Dus verzoek ik U, uwe hulde met de mijne te vereenigen en tot blijk daarvan den naam van Carl Boek aan de vergetelheid te ontrukken.

Deze geleerde Carl Boek heeft op verlangen van het Nederlandsche gouvernement eene reis ondernomen door Borneo, van Koetei naar Bandjermassing. „Naar het schijnt is er op deze reis op zoölogisch terrein zeer weinig nieuws opgedaan, daar zij door een nog al onvruchtbaar district gemaakt is; doch de heer Boek heeft een prachtige gelegenheid gehad om ethnologische waarnemingen te doen, en van deze is zeer goed partij getrokken. *Vele pogingen zijn in het werk gesteld om de menschensoort te vinden, die van een staart voorzien is; doch alhoewel met verscheidene Dajakkers gesproken is, die beweerden ze gezien te hebben, heeft men niet kunnen ontdekken waar zij zich ophouden.*" [1])

Gij zult mij toestemmen, Heer Redacteur, dat door deze ontdekking aan „de Wetenschap" een belangrijke dienst bewezen is; wel is waar heeft Carl Boek zelf de menschensoort met een staart niet gevonden en niet gezien; maar hij heeft toch geheel onbeschaafde Dajakkers gesproken, die zeggen ze gezien te hebben.

Ik hoop, dat Carl Boek door 't Nederlandsche gouvernement nogmaals in staat gesteld worde, zulk een wetensehappelijke reis te ondernemen; misschien vindt hij dan *zijn* soort; en aan veel geschrijf en gewrijf over de afstamming van den mensch komt dan een einde; want den twijfelaars zoude men den mond kunnen stoppen met hun een staartmensch in levenden lijve te toonen.

Niet twijfelende, of Gij zult voor deze wetenschappelijke regelen wel een plaatsje beschikbaar willen stellen in uw veel gelezen Maandschrift, betuig ik U daarvoor in naam van „*de Wetenschap*" en het menschdom mijn oprechten dank.

B. November 1880.

Uw bestendige lezer.

---

1) *Bloemlezing uit Buitenlandsche Tijdschriften, voor Nederland bewerkt onder toezicht van* Dr. J. C. van Deventer. Haarlem, H. D. Tjeenck Willink. 1880. Augustus. *Door Borneo,* (overgenomen uit: *Nature*), blz. 317.

De Encycliek „Sancta Dei civitas" van Z. H. PAUS LEO XIII.

Over de verkondiging van het H. Evangelie aan de heidenen en over het Genootschap ter Voortplanting des Geloofs, alsook over dat der H. Kindsheid en dat der Scholen van het Oosten.

VENERABILIBUS FRATRIBUS
PATRIARCHIS PRIMATIBUS ARCHIEPISCOPIS ET EPISCOPIS
UNIVERSIS CATHOLICI ORBIS
GRATIAM ET COMMUNIONEM CUM APOSTOLICA SEDE HABENTIBUS.

LEO PP. XIII.

VENERABILES FRATRES

SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

Sancta Dei civitas quæ est Ecclesia, cum nullis regionum finibus contineatur, hanc habet vim a Conditore suo inditam, ut in dies magis dilatet *locum tentorii sui, et pelles tabernaculorum suorum* extendat [1]). Hæc autem christianarum gentium incrementa, quamvis intimo Sancti Spiritus afflatu auxilioque præcipue fiant, extrinsecus tamen hominum opera humanoque more perficiuntur: decet enim sapientiam Dei, eo modo res universas ordinari et ad metam perduci, qui naturæ singularum conveniat. Non unum tamen est genus hominum vel officiorum, quorum ope fiat ad hanc terrestrem Sion novorum civium accessio. Nam primæ quidem partes eorum sunt, qui prædicant verbum Dei: id exemplis et oraculis suis Christus edocuit; id Paullus Apostolus urgebat iis verbis: *Quomodo credent ei quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante?... Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi* [2]). Istud autem munus ad eos pertinet, qui

1) Is. LIV, 2. 2) Rom. X, 14, 17.

rite sacris initiati fuerint. — His porro operæ studiique non parum afferunt qui vel auxilia in rebus externis posita suppeditare, vel fusis ad Deum precibus cælestia charismata conciliare solent. Quapropter laudantur in Evangelio mulieres, quæ Christo evangelizanti regnum Dei *ministrabant de facultatibus suis* [1]), et Paullus testatur, iis qui Evangelium annuntiant voluntate Dei concessum esse ut de Evangelio vivant [2]). Pari modo assectatores auditoresque suos Christum ita jussisse novimus: *Rogate Dominum messis, ut mittat operarios in messem suam* [3]): primosque Ejus alumnos, Apostolis præeuntibus, ita supplicare Deo consuevisse: *Da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum* [4]).

Duo hæc munia quæ in largiendo supplicandoque consistunt, cum perutilia sunt ad regni cælorum fines latius proferendos, tum illud habent proprium, ut ab hominibus cujuslibet ordinis expleri facili queant. Quis enim est aut tam tenui fortuna, ut exiguam dare stipem, aut tantis rebus occupatus, ut pro nuntiis sacri Evangelii Deum obsecrare aliquandiu prohibeatur? Hujusmodi vero præsidia adhibere semper viri apostolici consueverunt, nominatim Pontifices romani, in quos christianæ fidei propagandæ maxime incumbit sollicitudo: tametsi non eadem perpetuo ratio fuit hæc subsidia comparandi, sed varia et diversa, pro varietate locorum temporumque diversitate.

Cum ætate nostra libeat ardua quæque conjunctis plurimorum consiliis et viribus aggredi, societates passim coire vidimus, quarum nonnullæ etiam ob eam caussam sunt initæ, ut provehendæ in aliquibus regionibus religioni prodessent. Eminet autem inter ceteras pia consociatio ante annos fere sexaginta Lugduni in Galliis coalita, quæ a *propagatione fidei* nomen accepit. Hæc primum illuc spectavit, ut quibusdam in America missionibus opem ferret: mox tamquam granum sinapis in arborem ingentem excrevit, cujus rami late frondescunt, adeoque ad missiones omnes, quæ ubique terrarum sunt, actuosam beneficentiam porrigit. Præclarum hoc institutum celeriter Ecclesiæ Pastoribus probatum fuit et luculentis laudum testimoniis honestatum. Romani illud Pontifices Pius VII, Leo XII, Pius VIII, Decessores Nostri et commendarunt vehementer et Indulgentiarum donis ditaverunt. Ac multo etiam studiosius fovit, et plane caritate paterna complexus est Gregorius XVI,

1) Luc. VIII, 3. 2) I Cor. IX, 14. 3) Matth. IX, 38, Luc. X, 2.
4) Act. IV, 29.

qui in encyclicis litteris die XV mensis Augusti anno hujus sæculi quadragesimo datis in hanc sententiam de eodem locutus est: „Magnum sane opus et sanctissimum, quod modicis „oblationibus et quotidianis precibus a quolibet sodalium ad „Deum fusis sustinetur, augetur, invalescit, quodque Aposto„licis operariis sustentandis, christianæque caritatis operibus „erga neophytos exercendis, nec non fidelibus ab impetu „persecutionum liberandis inductum bonorum omnium admira„tione atque amore dignissimum existimamus. Nec sine pe„culiari divinæ providentiæ consilio tantum commodi atque „utilitatis Ecclesiæ nuperrimis hisce temporibus obvenisse cen„sendum est. Dum enim omnigena inferni hostis machinamenta „dilectam Christi sponsam lacessunt, nihil illi oppurtunius con„tingere poterat, quam ut desiderio propagandæ catholicæ „veritatis Christifideles inflammati junctis studiis, collataque „ope omnes Christo lucrifacere conarentur." Hæc prolocutus, Episcopos hortabatur, sedulo agerent in sua quisque Diœcesi, ut tam salutare institutum nova quotidie incrementa caperet. — Neque a vestigiis Decessoris sui deflexit gloriosæ recordationis Pius IX, qui nullam prætermisit occasionem juvandæ societatis meritissimæ, ejusque prosperitatis in majus provehendæ. Revera auctoritate ejus ampliora pontificalis indulgentiæ privilegia in socios collata sunt, excitata ad ejus operis subsidium christianorum pietas, et præstantissimi e sodalium numero, quorum singularia merita constitissent, variis honorum insignibus decorati; demum externa aliquot adjumenta, quæ huic instituto accesserant, ab eodem Pontifice ornata laude et amplificata sunt.

Eodem tempore æmulatio pietatis effecit, ut binæ aliæ societates coalescerent, quarum altera a *sacra Jesu Christi infantia*, altera a *Scholis Orientis* nuncupata est. Priori propositum est tollere et ad christianos mores educere infantes miserrimos, quos desidia vel egestate compulsi parentes inhumaniter exponunt, præsertim in Sinensium regionibus, ubi plus est hujus barbaria moris usitata. Illos itaque peramanter excipit sodalium caritas, pretioque interdum redemptos christianæ regenerationis lavacro abluendos curat, ut scilicet vel in Ecclesiæ spem, Deo juvante, adolescant, vel saltem morte occupatis sempiternæ felicitatis potiundæ facultas præbeatur. — Sollicita est de adolescentibus alia quam commemoravimus societas, omnique industria contendit, ut ii sana doctrina imbuantur, studetque prohibere fallacis pericula scientiæ, ad quam

proni persæpe illi feruntur ob improvidam discendi cupiditatem. — Ceterum utraque sodalitas antiquiori illi, cui a fidei propagatione nomen est, adjutricem operam præbet, et stipe precibusque christianarum gentium sustentata ad idem propositum amico fœdere conspirat; omnes enim eo intendunt, ut evangelicæ lucis diffusione quamplurimi ab Ecclesia extorres veniant ad agnitionem Dei, Eumque colant, et quem misit Jesum Christum. Meritis proinde laudibus, velut innuimus, hæc duo instituta, datis Apostolicis litteris, ornavit Pius IX Decessor Noster, iisque sacras Indulgentias liberaliter est elargitus.

Itaque cum tria sodalitia tam certa Pontificum maximorum gratia floruerint, cumque opus singula suum studio concordi urgere numquam desierint, uberes edidere salutis fructus, Congregationi Nostræ de propaganda fide haud mediocre attulere subsidium et levamen ad sustinenda missionum onera, atque ita vigere visa sunt, ut lætam quoque spem facerent in posterum segetis amplioris. At vero tempestates plures ac vehementes, quæ adversus Ecclesiam excitatæ sunt in regionibus jamdudum evangelica luce illustratis, detrimentum intulerunt iis etiam operibus, quæ sunt ad barbaras gentes excolendas instituta. Etenim multæ causæ extiterunt, quæ sociorum numerum liberalitatemque minuerent. Et sane cum passim opiniones pravæ spargantur in vulgus, per quas mundanæ felicitatis appetitio acuitur, cœlestium autem bonorum spes abjicitur, quid ab iis expectetur, qui animo ad excogitandas, corpore ad capiendas voluptates utuntur? Hujusmodi homines precesne fundant, quibus exoratus Deus populos sedentes in tenebris ad divinum Evangelii lumen victrici gratia adducat? Istine sacerdotibus pro fide laborantibus ac dimicantibus suppetias ferant? Restrictiores porro fieri ad munificentiam animos etiam piorum hominum temporis improbitate oportuit, partim quod abundante iniquitate refrixit multorum caritas, partim quod rerum privatarum angustiæ, publicarum motus (injecto etiam metu pejoris ævi) plures in retinendo tenaces, parciores ad largiendum effecerunt.

Multiplex contra gravisque necessitas Apostolicas missiones premit atque urget, cum sacrorum operariorum copia efficiatur quotidie minor; neque abreptis morte, senio confectis, labore attritis præsto sunt qui succedant pares numero et virtute. Religiosas enim familias, unde plures ad sacras missiones prodibant, infensis legibus dissociatas cernimus, clericos ab aris

avulsos et onus militiæ subire coactos, bona utriusque Cleri fere ubique publicata et proscripta. — Interim aditu ad alias plagas patefacto quæ videbantur imperviæ, crescente locorum et gentium notitia, aliæ atque aliæ quæsitæ sunt expeditiones militum Christi, novæque stationes constitutæ: ideoque plures desiderantur, qui se iis missionibus devoveant, et tempestiva conferant subsidia. — Difficultates omittimus et impedimenta a contradictionibus oborta. Sæpe enim viri fallaces, satores errorum, simulant Apostolos Christi, humanisque præsidiis affatim instructi munus catholicorum sacerdotum prævertunt, vel deficientium loco subrepunt, vel posita ex adverso cathedra docentis obsistunt, satis se assecutos rati, si audientibus verbum Dei aliter ab aliis explicari ancipitem faciunt salutis viam. Utinam non aliquid artibus suis proficerent! Illud certe deflendum, quod ii vel ipsi, qui tales magistros aut fastidiunt aut prorsus non noverunt, puramque veritatis lucem inhiant, sæpe hominem non habeant, a quo sana doctrina erudiantur et ad Ecclesiæ sinum invitentur. Vere parvuli petunt panem, et non est qui frangat eis; regiones albæ sunt ad messem, et hæc quidem multa, operarii autem pauci, pauciores forsan propediem futuri.

Quæ cum ita sint, Venerabiles Fratres, Nostri muneris esse ducimus, piis studiis caritatique christianorum admovere stimulos, ut qua precibus, qua largitionibus sacrarum missionum opus juvare et fidei propagationi favere contendant. Cujus rei quanta sit præstantia, cum bona ostendunt quæ illi proposita sunt, tum quæ inde percipiuntur compendia et fructus. Recte enim tendit sanctum hoc opus ad gloriam divini nominis et Christi regnum amplificandum in terris; incredibiliter autem beneficum est iis, qui e vitiorum cœno et umbra mortis evocantur, et præterquam quod salutis sempiternæ compotes fiunt, ab agresti cultu ferisque moribus ad omnem civilis vitæ humanitatem traducuntur. Quin etiam iis ipsis est valde utile ac fructuosum, quorum in eo aliquæ sunt partes, cum spirituales illis divitias comparet, præbeat materiam meriti, et Deum quasi beneficii debitorem adstringat.

Vos igitur, Venerabiles Fratres, in partem sollicitudinis Nostræ vocatos etiam atque etiam hortamur, ut concordibus animis Apostolicas missiones sedulo vehementerque adjuvare Nobiscum studeatis, fiducia in Deum erecti et nulla difficultate deterriti. Salus agitur animorum, cujus rei caussa Redemptor Noster animam suam posuit, et Nos Episcopos et sacerdotes

dedit in opus sanctorum in consummationem corporis sui. Quare retenta licet ea statione gregisque custodia quam cuique Deus commisit, summa ope nitamur, ut sacris missionibus ea præsidia suppetant quæ a primordiis Ecclesiæ in usu fuisse commemoravimus, scilicet Evangelii præconium, et piorum hominum cum preces tum eleemosynæ.

Si quos ergo noveritis divinæ gloriæ studiosos et ad sacras expeditiones suscipiendas promptos et idoneos, his addite animos, ut explorata compertaque voluntate Dei, non acquiescant carni et sanguini, sed Spiritus Sancti vocibus obtemperare festinent. — A reliquis autem sacerdotibus, a religiosorum virorum utriusque sexus ordinibus, a cunctis denique fidelibus curæ vestræ concreditis, magnopere contendite, ut numquam intermissis precibus cœleste auxilium satoribus divini verbi concilient. Deprecatores autem adhibeant Deiparam Virginem, quæ valet omnia errorum monstra interimere; purissimum ejus Sponsum, quem plures missiones jam sibi præstitem custodemque adsciverant, et nuper Apostolica Sedes universæ Ecclesiæ Patronum dedit; Apostolorum principes agmenque totum, unde profecta primum Evangelii prædicatio omni terrarum orbe personuit; ceteros demum præclaros sanctitate viros, qui in eodem ministerio absumpsere vires, vel vitam cum sanguine profuderunt. — Præcationi supplici eleemosyna accedat, cujus quidem ea vis est, ut vel loco dissitos et alienis curis distentos Apostolicorum virorum adjutores, eorumque cum in laborando tum in bene merendo socios efficiat. Tempus quidem est hujusmodi, ut plures premat rei familiaris inopia; nemo tamen idcirco animum despondeat: stipis enim, quæ in hanc rem desideratur, collatio nulli ferme potest esse gravis, quamvis e multis in unum collatis satis grandia queant parari subsidia. Vobis autem, Venerabiles Fratres, commonentibus, unusquisque consideret, non jacturæ sed lucro suam sibi liberalitatem futuram, quia foeneratur Domino qui dat indigenti, eaque de caussa ars eleemosyna dicta est omnium artium quæstuosissima. Revera si, ipso Jesu Christo auctore, non perdet mercedem suam qui uni ex minimis ejus poculum dederit aquæ frigidiæ, amplissima profecto merces illum manebit, qui insumpto in sacras missiones ære vel exiguo, precibusque adjectis, plura simul et varia caritatis opera exercet, et quod divinorum omnium divinissimum sancti Patres dixerunt, adjutor fit Dei in salutem proximorum.

Certa fiducia nitimur, Venerabiles Fratres, eos omnes qui catholico gloriantur nomine, hæc reputantes animo et hortatio-

nibus Vestris incensos, minime defuturos huic, quod Nobis tantopere cordi est, pietatis officio; neque passuros studia sua in amplificando Jesu Christi regno, eorum sedulitate et industria vinci, qui dominatum principis tenebrarum propagare nituntur. — Interea piis christianarum gentium cœptis Deum propitium adprecantes, Apostolicam benedictionem, præcipuæ benevolentiæ Nostræ testem, Vobis, Venerabiles Fratres, Clero et populo vigilantiæ Vestræ commisso peramanter in Domino impertimus.

Datum Romæ apud sanctum Petrum, die III Decembris Anno MDCCCLXXX, Pontificatus Nostri anno Tertio.

LEO PP. XIII.

Liever Turksch dan Paapsch

Toen de Reformatie al eenigen tijd gewoed en hare heillooze vruchten aan het verschrikte Europa had opgedrongen; toen Luther's leer zedeloosheid, ongodsdienstigheid, opstand tegen alle wettig gezag onder het misleide volk verspreid en zóó al de geledingen der maatschappij uiteengerukt had, toen het Mahomedanisme zijne zedelijk diep bedorven, maar tevens met doodsverachting strijdende horden, als een stortvloed, op de schoonste en bloeijendste streken van Europa geworpen had ter onteering van wie eerbaarheid als haar hoogste sieraad waardeerden, ter vermoording van wie tegenstand als pligt beschouwden — toen juichten nog de bedrogen volgelingen van het vrije onderzoek of liever de slaven van het schandelijkste en alle vrijheid doodende caesaro-papisme. Of Luther's volgelingen gebukt gingen onder de tirannie der leer: „mijn wil geldt voor reden", of zij morrend het beginsel moesten huldigen: „wiens onderdaan, diens godsdienst", of de verdrukking, die zij van den Turk te lijden hadden, zoo zwaar was, dat ze alle gevoel van eer en eigenwaarde in hunne borst dreigde te verstikken — dit alles kon bij hen den kreet niet onderdrukken: liever onder den Tulband dan onder den Tiaar, liever Turksch dan Paapsch!

Wel verblind of door satanischen haat voortgezweept moeten die adepten der Protestantsche ketterij geweest zijn om in dat tot spreekwoord geworden gezegde de

valsche meening van hun afgedoolden geest of de diepe bedorvenheid van hun gemoed te durven uiten.

Derhalve: de Koran boven de H. Schriftuur, het Mahomedanisme boven het Christendom, het verlagend fatalisme boven de veredelende zedewet, dweeperij met verdichte openbaringen boven een redelijk geloof, grof sensualisme boven eerbaarheid, kruipen voor brutale overmagt boven Christelijke vrijheid — in één woord: Mahomed boven Christus!

Zouden wij hen, die zulk eene vergelijking maakten en de slotsom hunner redenering in het aangehaalde gezegde uitspraken, niet op grond van verregaande onwetendheid of eenmaal opgevat, blind vooroordeel mogen verontschuldigen? Het zou zeker te wenschen zijn, en hunne schuld zou in niet geringe mate verminderen; hunne godslastering zou meer in den vorm gelegen dan in hunne bedoeling opgesloten zijn. Maar daarover te redetwisten is nutteloos en ligt buiten ons plan. Wie dàt woord het eerste onder de menigte wierp en al wie het meer of minder bewust nazegden — zij hebben daarover bij een hoogeren Regter dan zelfs de strenge geschiedenis is, reeds rekenschap afgelegd.

Doch willens en wetens of onbedacht uitgesproken, dat woord is, helaas! schrikkelijke waarheid geworden. Niet alleen in den tijd der Reformatie en in de daarop volgende eeuw, maar ook en meer nog toen de heillooze beginselen van '79 door godloochenaars, met verblindende welsprekendheid verkondigd, als vleesch en been hadden aangenomen en in het leven eerst der hoogere, toen der lagere standen waren overgegaan. Niet minder zijn wij, die gezegd worden ons te koesteren in

het volle licht eener nieuwe waarheid en in ruime mate te genieten van de hooggeprezene goederen der moderne beschaving, niet minder zijn wij gedwongen om de treurige getuigen te wezen én van allerlei de gezonde rede trotserende dwalingen én van eene alle schaamte beleedigende onzedelijkheid én van de grofste regtsverkrachting. Het kon ook niet anders. Aan het Christendom, dat de waarheid predikt, verklaart de moderne tijdgeest den oorlog en treedt door de verwerping van Christus, die de waarheid is, in de dienst van satan, die de vader is der leugentaal. Christus predikte de beteugeling der zinnen en de zelfbeheersching; maar Hem wil de hartstogt niet hooren: en de ongeloovigen, die zich van alles emanciperen, vervallen tot de slavernij der driften; zij die zich tegen Christus verheffen, storten zich in een afgrond van zedeloosheid. Doet aan een ander niet, wat gij niet wilt dat anderen aan u doen — leert het Christendom; maar velen vinden dit woord te hard en willen liever hunne regten (zij mogen in werkelijkheid of alleen in hunne verbeelding bestaan) uitbreiden zoo ver mogelijk, al is het ten koste ook van de onvervreemdbare regten hunner evenmenschen.

Waarlijk, de heerschende dwaalbegrippen van onzen tijd zijn in verkeerdheid niet eens met die van het Mahomedanisme gelijk te stellen, neen, ze zijn veel slechter en bedorvener nog. De beschuldiging, welke wij hier uitspreken, moge beschamend zijn — wij geven het gaarne toe — maar dat zij bewezen kan worden, zullen wij in de volgende bladzijden handtastelijk duidelijk maken.

I.

Om den diepen afgrond der zee te peilen, werpen de zeevarenden hun schietlood uit, en om den afstand tusschen eenige voorwerpen te meten, zullen de *Mathematici* hun maatstaf gebruiken. Evenzoo moeten ook wij handelen: om het ons duidelijk te maken, hoe verbazend ver de moderne tijdgeest van de waarheid is afgeweken, zal het noodzakelijk zijn, dat wij er op letten, wat het ware Christendom is, en daarmeê de uitersten vergelijken, waartoe zij vervallen zijn, die aan de waarheid den rug hebben toegekeerd.

Het Christendom is goddelijk in zijn *oorsprong*, omdat het ons geopenbaard is door God zelven, die vele malen tot den mensch sprak, vooral door de Propheten, ten laatste door zijn Zoon, en ook op velerlei wijzen, door mondeling onderrigt of door geschrift of door geheimzinnige verrigtingen. Het Christendom is goddelijk in zijn *inhoud*, omdat Christus, zijn Offer, zijne Sakramenten, zijne leer daarvan de hoofdbestanddeelen uitmaken. Het is ook goddelijk in zijn *doel*, omdat het de menschen moet opvoeren tot eene bovennatuurlijke vereeniging met God.

Wij moeten evenwel nog op eene andere zijde der Christelijke godsdienst onze aandacht vestigen. Dwingt het ware Christendom ons den diepsten eerbied af om hetgeen het in zich zelf is; onze eerbied stijgt tot dankbare bewondering, als wij het beschouwen in zijn voor de geheele menschheid berekend karakter. Het laat zich af tot de menschelijke natuur, het grijpt die met bovennatuurlijke kracht van alle kanten aan om haar hemel-

waarts op te voeren. Het schikt zich naar den aard en naar de krachten der menschen en treedt met hen in zulk eene innige vereeniging, dat eene doorloopende zamenwerking van het bovennatuurlijke met het natuurlijke in alle betrekkingen te zien is. Waar een aanknoopingspunt bestaat, het Christendom vat dat aan om zóó de menschelijke natuur te verheffen en ze in de bovennatuurlijke orde in te voeren. Evenals in Christus de goddelijke en de menschelijke natnur in de hoogste eenheid in één persoon vereenigd zijn, ook zoo vinden wij in de Christelijke godsdienst het goddelijke en het menschelijke, het bovennatuurlijke en het natuurlijke vereenigd. Eveneens als de menschelijke natuur van de beginne af voor het Christendom vatbaar gemaakt is, niet minder is het Christendom naar de behoeften der menschelijke natuur berekend.

Wie deze waarheden uit een meer bijzonder gezigtspunt wenscht te beschouwen, bedenke slechts, dat het geheel bovenzinnelijke, het zieleleven des menschen zich beweegt in het verstand, in het gemoed en in den wil. De twee laatstgenoemde vermogens moeten we nu stilzwijgend voorbijgaan; het hier besproken onderwerp leidt minder gemakkelijk tot deze beschouwing. Maar wat het verstand betreft, daarop oefent het Christendom zijn heilzamen invloed uit, en wel zulk een invloed, dat niemand, zonder verbeurte van vele zegeningen en zonder verlies van vele voordeelen zich aan die inwerking ontrukken of zich daartegen verzetten en ze van zich afstooten kan.

Wat nu heeft de menschelijke rede aan het Christendom te danken?

Het antwoord op de gestelde vraag ligt opgesloten in de volgende waarheden, welke wij hier in beknopten en zakelijken vorm aanstippen.

De rede, het verstand of de geest is het hoogste natuurlijke goed des menschen; want, om niets anders aan te voeren, door de rede alleen bezitten wij die kennis, welke de noodzakelijke grond is voor het gemoedsleven en de evenzoo noodzakelijke regel en drijfveer voor de werkingen van den vrijen wil. Op die rede inzonderheid werkt dan ook het Christendom en wel onder drievoudig opzigt.

Het Christendom maakt op het voorregt aanspraak, dat het alleen en met uitsluiting van alle andere godsdienstige instellingen, welke in den loop der nieuwe geschiedenis ontstaan zijn, goddelijk, goddelijke openbaring is. Doch niet aanstonds op het enkel woord dier getuigenis, niet zonder naauwkeurig onderzoek, niet dan na veel wikken en wegen van de gronden, welke voor die ver reikende bewering pleiten, zal de rede zich aan die uitspraak en verklaring onderwerpen. Zij eischt slaande bewijzen, zij wil afdoende, overtuigende gronden hooren. De goddelijke openbaring, waar zij der wereld gegeven wordt, moet zich door de re le doen erkennen voor hetgeen zij is, en het pleit van hare waarachtigheid voldingend voeren. Eveneens moet hij, die als woordvoerder voor de openbaring optreedt, zich door onwraakbare bewijzen voor de rede betuigen als degene, die hij zegt te zijn, als de gemagtigde prediker van die openbaring, als de aangestelde bemiddelaar tusschen God, die de openbaring geeft, en den mensch, die de openbaring ontvangt. Dit alles te vorderen, is niet slechts

het regt, maar ook de pligt der rede. Geen gegronde twijfel mag bij haar overblijven noch omtrent het bestaan der openbaring, noch omtrent de geloofwaardigheid harer verkondigers. Eerst dan, wanneer aan al de regtmatige eischen der rede volkomen voldaan is, kan en moet zij gelooven. En het Christendom bevredigt elken regtmatigen eisch, verbant alle redelijke vrees voor dwaling, dwingt door zijne ontzettende magt van bewijzen tot volkomen onderwerping. Het treedt op met bewezen wonderen — niets minder dan getuigenissen, door de Almagt zelve gegeven — ten bewijze, dat de verkondigde waarheid Gods onfeilbaar woord, zijne den menschen geopenbaarde leer is; het wierp zijn blik in de toekomst en voorspelde gebeurtenissen, waarvan de mensch zelfs geen onbestemd voorgevoel had, en geeft, nu de vervulling daar is, het bewijs, dat het waarheid predikt; dewijl God aan niemand toekomstige geheimen kan openbaren, die ze ter prediking eener dwaalleer zou misbruiken.

Maar de waarheid moet overal verkondigd, aan allen en ten allen tijde althans gepredikt worden, opdat allen in staat gesteld worden haar aan te nemen. Daarom moet een levend en blijvend gezag, met de gave van niet te kunnen dwalen toegerust, de waarheden, die eens van den hemel aan de wereld zijn medegedeeld, tegen vervalsching bewaren en ze ongeschonden, in hare volle zuiverheid aan alle volkeren voorhouden. Met dit gezag bekleed, staat de Kerk voor den verbaasden blik der rede in den vollen lichtglans harer goddelijke zending, en zij wijst met regtmatig zelfbewustzijn op hare kenteekenen, ten bewijze, dat zij alleen de stichting van Christus, de uitdeelster zijner geheimen, de dochter des hemels is. En

de rede, welke veel eischte, zij is voldaan en *bevredigd*, zij neemt eerbiedig aan, wat een onfeilbaar gezag haar leert.

Dit is niet het eenige voordeel, aan de rede door het Christendom geschonken. In den menschelijken geest is een drang, een rusteloos zoeken naar meerdere, naar uitgebreider kennis, naar oplossing van de moeijelijkste vraagstukken, van alle raadsels, welke met het menschelijk leven en hier en hiernamaals in verband staan. Aan dien drang kan geen mensch weerstand bieden; onze rede ware dat vermogen niet, wat zij werkelijk is, wanneer zij het niet als hare taak beschouwde een naauwkeurig onderzoek naar die waarheden in te stellen en de oplossing daarvan zoo veel mogelijk te vinden; ook hielden alle wijsgeeren van ouderen en nieuweren tijd zich daarmede bezig, en zij namen den zwaren last van zulk een onderzoek op zich. Doch het gevolg beantwoordde niet aan de in het werk gestelde pogingen. Wel ontdekte de wijsbegeerte eenige waarheden, welker besef onder het menschdom verloren was gegaan; wel verdreef zij menige dwaling, en wierp zij ook soms een enkelen blik in die hoogere gewesten, waar de waarheid troont. Maar niets dan brokstukken kon zij geven; tot het volle licht der waarheid drong zij niet door.

Eerst toen de zon des Christendoms over de menschheid opging, brak de lang gewenschte dag aan, en de duisternis der dwaling moest wijken voor het volle licht, dat toen den menschelijken geest omstraalde. De raadsels, waarvan geene wijsbegeerte de verklaring had gegeven, werden opgelost door de leer, welke uit een verborgen hoek van Palestina over de geheele wereld verbreid werd. Het Christendom leert den mensch God

kennen in zijn wezen en in zijne oneindige volmaaktheden en ook in zijne verhouding tot de wereld; het onderrigt hem over zijn eigene natuur en over het doel van zijn aardsch leven; het Christendom geeft zijne oplossingen omtrent het wezen der godsdienst en der zedelijkheid, omtrent het geheim van het kwade, omtrent den weg naar een blijvend geluk, omtrent de hinderpalen, welke vermeden, de hulpmiddelen, welke ter hand moeten genomen worden. In één woord — het aangestipte moge volstaan bij wijze van voorbeeld — het Christendom *bevredigt* de rede en *verlicht* haar tevens.

Vóórdat het Christendom zijne heldere stralen over de in velerlei dwalingen verzonken menschheid uitschoot, waren de grenzen van 's menschen kennis al zeer eng getrokken. Slechts de waarheden van de natuurlijke orde waren der wijsbegeerte niet vreemd; doch waagde zij zich in hoogere sferen, en durfde zij het goddelijke tot het onderwerp harer bespiegeling kiezen, al zeer spoedig werd haar blik verduisterd en raakte zij het spoor bijster. Het Christendom alleen kon die enge grenzen uitzetten, den blik der rede verruimen en tevens zekerder maken. Het heeft een rijkdom van waarheden onder de menschen verspreid en aan den menschelijken geest ter overdenking en beschouwing aangeboden. Niet slechts wat door de rede kon achterhaald worden, ook de geheimen der bovennatuurlijke orde werden door het Christendom een gemeen-goed van wie niet vrijwillig zijne ooren toesloot voor het overtuigend woord der openbaring. Het geloof huwde met de rede en bood aan het menschelijk verstand de volle mate van waarheden aan, welke God besloten had aan de menschheid te openbaren.

Maar de waarheid is niet alleen eene nooit hoog genoeg gewaardeerde gave; de kennis der waarheid brengt ook veelzijdige verpligtingen mede. De mensch moet er naar streven om zich de door het geloof verkondigde waarheden eigen te maken, in de beteekenis en in den zin en in den zamenhang daarvan zoo diep mogelijk door te dringen, den rijken inhoud en de onderlinge betrekkingen, voor zoo veel als doenlijk is, te bevatten vooral zich rekenschap van zijn geloof te geven. Want hoewel elk geheim, althans in dit leven, een geheim voor hem blijft, toch moet hij pogen daarin een blik te werpen tot zoover dat de beperktheid van zijn verstand hem het „niet verder" toeroept. Aldus zal het Christendom de menschelijke rede, als zij zich niet vijandig daartegenover stelt, op tweevoudige wijze *vervolmaken*: vooreerst door haar een overrijken schat van waarheden te ontvouwen, vervolgens door de verpligting, welke het oplegt en tevens gemakkelijk maakt, om den inhoud der medegedeelde waarheden zoo goed mogelijk te begrijpen. Bij de komst des Christendoms is dan ook eene nieuwe wetenschap begonnen te bloeijen.

II.

Met een vlugtigen blik, als bij vogelvlugt, overzagen we de eerbiedwekkende hoogte, tot welke het Christendom met zijne goddelijke waarheden den menschelijken geest opvoert. Wij kunnen nu eenigermate beseffen, welk een volle schat van leering, van verlichting aan de steeds naar meerder kennis dorstende rede in de Christelijke openbaring wordt medegedeeld. Maar wie op eene

verhevenheid zijn standpunt ingenomen heeft, voor hem is de afgrond, welke aan zijne voeten gaapt, nog dieper; zoo ook kunnen wij, die door de leeringen des Christendoms onnoemelijk hooger in het gebied der waarheid zijn opgevoerd dan onze zwakke rede ons kon verheffen, te beter de diepte van dwaling en van onkunde peilen, waarin *zij* gevallen zijn, die het Christendom verzaakten, en de openbaring Gods of als niet gesproken ontkenden of er alle waarachtigheid aan ontzegden. Onze weemoed zal er des te bitterder om zijn.

Liever Turksch dan Paapsch! de moderne geestesrigting van onzen ongelukkigen tijd zegt het na, zoo niet in dezelfde woorden, ten minste in al hare ontkenningen, in al hare schoonklinkende, maar valsche stelsels, in al de dwalingen, welke zij ten ondergang van zoo velen verbreidt. En ware zij nog slechts Turksch! Die wensch moge vreemd klinken, maar gelijk *wij* de dingen beoordeelen, zou het met onze verontchristelijkte maatschappij onder godsdienstig opzigt beter gesteld zijn, indien de leer van Mahomed als geldend aangenomen was, dan dat gelijk nu de ontkenning van elke godsdienstige waarheid tot het uiterste wordt gedreven.

Mahomed overzag de intellectuele wanorde, waarin de Arabische volksstammen verzonken waren; hij, met ruimen blik begaafd, begreep, dat de godsdienstige begrippen de grondslag moesten zijn voor het zedelijk en voor het maatschappelijk leven der volkeren. Hij rigtte zich tot het verstand en sprak tevens tot het godsdienstig gevoel des volks. Zijne leer was gegrondvest op deze twee beginselen: „Er is één God, en Mahomed is zijn propheet"; van welke wel het tweede valsch, maar het

eerste eene onomstootelijke waarheid is; en tevens zuiverde dit beginsel: „Er is *één* God", de godsdienstige begrippen van de Arabieren, door hen van de afgodendienst af te trekken en hun de leer der éénheid van Gods wezen in te prenten. Dat was reeds een zeer groote vooruitgang: veel beter toch was het in aanbidding neer te vallen voor den éénen waren God dan voor Hobal [1]), veel beter te gelooven in de magt en barmhartigheid van God dan in het blinde noodlot, waarvan de pijlen van Abraham de onverbiddelijke wetten verkondigden. Ten allen tijde — aldus leerde hij verder — was er, en moest er zijn slechts een enkel geloof, en dit bestaat in de kennis van één God en in de gehoorzaamheid aan de afgezanten, welke Hij zendt om zijnen wil aan de menschen te verkondigen. Ook geloofde hij aan het bestaan der engelen, had eerbied voor de boeken der H. Schriftuur, nam de opstanding der dooden aan, schilderde het laatste oordeel met schrikwekkende kleuren af, predikte de hel met hare straffen en den hemel met zijne belooningen.

Verre van ons, dat wij ons als verdedigers of lofredenaars van Mahomed's godsdienstig leerstelsel willen opwerpen; maar wie moet niet van schaamte blozen, als hij eene vergelijking maakt tusschen de godsdienstige begrippen van den Racoul-Allah en de dwaze of liever godslasterlijke leeringen, heden ten dage op allerlei wijzen aan het volk ter ondermijning van alle gods-

---

1) In het nationale heiligdom te Mekka waren 360 beelden van de afgoden der Arabieren. De voornaamste was Hobal, die met den Aartsvader Abraham verward werd. Hij hield zeven pijlen in de hand, als zinnebeelden van 's menschen noodlot. Van daar heetten zij Abraham's pijlen.

dienstig gevoel voorgehouden — als hij boven de moderne geavanceerde begrippen de voorkeur moet geven aan de leer van den Arabischen dweeper, hoeveel bespottelijkheid, hoeveel trots en laatdunkendheid, hoeveel ongerijmdheid deze ook onder de waarheden, welke hij verkondigde, vermengd heeft. Liever Turksch dan Paapsch! Men heeft het gewild en wil het nog, en allengs is men gezonken verre beneden het standpunt, waarop de gewaande propheet van Arabië zich wist te plaatsen. En gelijk een rotsklomp, die van de hoogte nederrolt, ook zoo zinkt de wereld al dieper en dieper in den afgrond, door eigen waanzinnigheid gegraven, om daarin haar graf te vinden met al de afgedoolden, welke liever luisterden naar de waanwijze redeneringen van den hoogmoed, die zich schaamt te bukken, dan naar de openbaringen der eeuwige Wijsheid, die het geloof predikend den geest des menschen hooger verheft dan hij zelf gissen kon.

III.

Het Mahomedanisme geloofde in het bestaan van God en predikte die waarheid als een ook voor het familie- en burgerlijk leven noodzakelijk grondbeginsel. Onze moderne tijdgeest is verre beneden dat peil gezonken. Vroeger werd, als er eene ketterij opstond, slechts de eene of andere geloofswaarheid ontkend en vinnig bestreden, terwijl de andere punten onaangevochten bleven en beleden werden. Maar nu eischt, helaas! de vooruitgang in het ongerijmde een volkomen opruiming van geloofsbegrippen, welke men verouderd noemt. Van de verbazende hoogte, waarop de moderne wetenschap haren troon opgeslagen heeft, eischt zij ontkenning van elke

godsdienstige waarheid. Wat weegt ook de wijsheid en het verstand dier dwergen uit vorige eeuwen, als daar zijn: Origenes, Athanasius, Augustinus, Thomas, Pascal, Leibnitz, Bossuet en zoo vele anderen, die voor een oogenblik als dwaallichtjes konden schitteren, omdat zij minder dom waren dan de domme menigte — wat zegt hun geloof in vergelijking van de gevoelens der heroën van de nieuwere wetenschap, die geen autoriteitsgeloof willen, maar toch eischen, dat een ieder eerbiedig buigt voor hun onfeilbare uitspraak, ook dan wanneer zij waarheden bespotten, welke evenzeer door de stem der natuur en der rede als door de openbaring Gods geleerd worden?

De ondervinding bewijst het telken dage, dat wie het zoete juk der waarheid afschudden, de ongelukkige slaven der leugen worden, dat zij die aan de openbaring Gods en aan de stem der natuur weerstand bieden, met iederen wind van leering worden geslingerd en rondgevoerd: zij laten zich medeslepen door de mode-geleerden van den dag, of zij putten hunne overtuigingen uit de alledaagsche drogredenen hunne geliefkoosde dagbladen. Al de hoog wetenschappelijke mannen, die den heerschenden tijdgeest huldigen, zij gelooven alles zoo gemakkelijk en zonder eenig bewijs, mits het tegenstrijdig zij aan het geloof; om alle onderstellingen als bewezen feiten aan te nemen, eischen zij niets anders dan dat die anti-Christelijk zijn. Het is het ongerijmde geloof der ongeloovigheid.

Geen God is er, die de wereld bestuurt, en aan wiens oppergezag én de mensch als individu beschouwd, én ook de Staat in al zijne betrekkingen onderworpen is; een

ieder moet de overtuiging koesteren, dat hij als redelijk mensch het licht des hemels derven kan en genoeg heeft aan de kracht van zijn eigen geest; naar het woord der slang: „Gij zult gelijk aan goden zijn", moet geluisterd worden: dit woord vleit 's menschen hoogmoed, maar het verblindt tevens zijn verstand. Is er geen God, dan mag ook geene bovennatuurlijke waarheid, geene bovennatuurlijke openbaring meer aangenomen worden; slechts de ingevingen van het natuurlijk verstand mogen als waarheid erkend, als regt verkondigd worden: in het menschelijk verstand alleen toch openbaart zich dan het hoogere, en alzoo wordt de mensch zelf God en zijne uitspraken het woord van God. Dat in het systeem van zulk eene geavanceerde wetenschap voor de Kerk met hare bovennatuurlijke waarheden geen plaats kon overblijven, zal voor ieder zonneklaar wezen. Wat is zij ook anders dan een brokstuk van een verouderd bijgeloof? Men kan haar nog als aan een geschiedkundige merkwaardigheid eenige aandacht wijden, haar nog als een voorbijgaand verschijnsel in de verstandelijke ontwikkeling der menschheid beschouwen; maar nu de opbouwing van eene nieuwe wetenschap gelukkig hare voltooijing nadert en de beter verlichte menschheid zich daarbij zoo wél gevoelt — nu moet het middeleeuwsche knoeiwerk ten bodem toe geslecht worden. De hel schitterende dag der ware verlichting is opgegaan, en het akelig duister van den nacht van femelarij en bijgeloof is verdwenen.

Arme menschheid! wat zijt gij te beklagen! gij loopt aan den leiband van hooggeleerde professoren, die hun naam en stand onteeren en geen anderen titel dan dien van sophisten waardig zijn; de sophisten toch onderstonden

het om voor geld alles te bewijzen. Zóó te Athene in den tijd van verval der Grieksche beschaving, zoo ook nu in den tijd van achteruitgang op het gebied der hoogere waarheid. Wie zich naam wil maken en eene aanstelling aan eene staatsuniversiteit veroveren wil — hij breke met God en Kerk, hij verzake aan de eertijds als steek houdend beschouwde grondbeginselen over Kerk, Staat en maatschappij en hunne onderlinge betrekkingen; vooral zorge hij luchtige hypothesen, hoe ijdeler hoe beter, te verkondigen, nieuwe systemen zonder grond en zonder bewijsvoering op te bouwen, al zouden zij Nobeling's en Hödel's aankweeken of de partij der Nihilisten dienen of zelfmoord prediken — alles, mits het in schrille tegenspraak zij met het ware geloof, is gangbare munt voor het verkrijgen van een professoraat aan de staatsscholen. De besten onder de besten zullen zij evenwel wezen, die een Spinoza, een Schopenhauer, een Hartmann, een Darwin, een Moleschott, een Häckel en een Büchner naar de kroon steken.

IV.

Van het rationalisme is het moderne liberalisme met zijn huichelachtig dubbel aangezigt de tolk en ook de vertegenwoordiger. Door het laatste betreedt de eerstgenoemde dwaling den levensweg der menschen en grijpt zij in alle maatschappelijke verhoudingen in. De dwaling van den geest neemt vorm en leven aan door hetgeen de vijanden der ware vrijheid op heillooze wijze te weeg brengen. Doch vergissen we ons niet. Niet zóó als het in merg en been bestaat, zal het liberalisme zich voor-

doen: het huichelt gelijkheid, maar smeedt intusschen slavenketenen voor zijne tegenstanders; het predikt vrijheid voor allen, maar zou gaarne in het geniep allen, die hun eigen weg willen gaan, in het verderf storten. Voor het oog der menschen wil het zich voordoen als vrijheidminnend, in zijn wezen is het een alles overheerschend absolutisme.

Het heeft twee aangezigten en keert ons soms het eene, een andermaal het andere toe — altijd naarmate het belang der partij zulks vereischt. Het verkondigt luide en overal, dat het vrijgevig is en regt voor allen wil; maar houdt gij het bij zijn woord, en vordert gij ook voor de Christelijke godsdienst, voor de Katholieke Kerk vrijheid, dan maakt het, door eene plotselinge wending, al de gevolgtrekkingen van een grof absolutisme tegen ons van kracht. Zoo daarentegen de hulp der staatsmagt wordt ingeroepen in het belang van godsdienst en van zedelijkheid, dan moet wederom de bewering: „ik ben liberaal en moet achting toonen voor de persoonlijke vrijheid" dienst doen om zich allen last van de schouders te schuiven. Beklagen goedgezinden zich, dat openbare godslastering geduld wordt, dat in woorden en geschriften aan God alle beleediging mag toegevoegd worden, dat men aan het volk godloochenaars tot onderwijzers opdringt, dat elke ellendeling godsdienst en zedewet ongestraft mag honen en bespotten, dat het gift van allerlei onzedelijkheid overal verspreid wordt en de schandelijkste ongebondenheid hare ontuchtige handelingen in het volle daglicht plegen kan — ja, dan geldt het beginsel: „de vrijheid van het individu moet geëerbiedigd, aan het regt, dat elk persoon bezit, mag geen afbreuk ge-

daan, aan de noodzakelijke gevolgtrekkingen uit de vrije wetenschap en aan de vrijheid van den menschelijken geest moet de vrije loop gelaten worden".

Doch stellen wij het andere geval: een Katholiek volk beroept zich op zijn geweten, het wil trouw blijven, niet aan eene opinie, die pas van gisteren dagteekent, niet aan de wankelende meening van eenige nieuwigheidskramers, maar aan eene leer, welke die der geheele Katholieke Kerk is en reeds meer dan achttien honderd jaren aan volkeren en rijken ten zegen en tot heil verstrekt heeft; dat volk eischt eerbiediging van zijne onvervreemdbare regten, van regten, door de natuurwet geheiligd en door alle eeuwen bekrachtigd — wat een getier gaat er dan op in het kamp der vrijheidschreeuwers: over aanmatiging, over halsstarrig verzet, over domperigheid, welke dweept met een verouderd verleden, over ondankbaarheid, welke de weldaden niet erkennen wil, door de moderne wereldbeschouwing aan de verlichte menschheid zoo ruimschoots aangeboden. Daarom dan de tuchtroede op den rug van die onverbeterlijke kwezelaars gelegd en hun stoere kop gebogen onder het ijzeren juk van het ongeloovig staatsabsolutisme. Of dat billijk en regtmatig is — dat behoeft niet overwogen te worden. Magt is immers regt, en wie de magt in handen heeft, hij beschikt over het geloof en het geweten van elken burger niet minder dan over het aandeel, dat ieder in de onregtvaardigste belastingen moet bijdragen.

Niemand verwondere zich dan, dat aan godloochenaars en aan de ruwste materialisten in den liberalen Staat alle speelruimte gelaten wordt: zóó hoog staat het beginsel van persoonlijke vrijheid in het booze. Ja, zóó veel hooger

staat het dan de godsdienstige en zedelijke belangen der menschheid, dat aan den geloovigen Christen, aan den Christelijken huisvader geen beroep op zijne gemoedelijke overtuiging toegelaten wordt, al zouden ook duizenden en duizenden hunne stem bij de zijne voegen: zóó nietswaardig is, in de schatting der liberalen, de vrijheid van een Katholiek geweten, als het op bevoorregting en uitbreiding der valsche en ongeloovige beginselen aankomt, dat aan de goddeloosheid in de volste mate de teugel gevierd, maar aan een geheel Christelijk volk de mond gesnoerd wordt — dat zoogenaamde ontwikkelden bescherming vinden, als zij iets tegen de eeuwige wetten van God ondernemen, maar een geheel volk van zijne regten beroofd wordt, als het liever aan God dan aan menschen gehoorzaamt. Het liberalisme hoort het gaarne als de Katholieke Kerk onderdanigheid aan de door God gestelde magten predikt — het zou haar daarvoor zelfs een bewijs van goed gedrag willen uitreiken — maar verheft zij hare indrukwekkende stem tegen de wetten, welke eene brutale overmagt weet door te drijven met verkrachting van wat billijkheid en regt eischt, dan zendt het liberalisme zijne gendarmen, om dien kreet van wél gegronde verontwaardiging achter grendels en in den kerker te smoren. Het liberalisme verkondigt luide het beginsel: „de vrije Kerk in den vrijen Staat" — maar de staatsmagt houdt niet alleen de regten, haar vroeger door concordaten, bij wijze van vriendelijke tegemoetkoming en goedgunstige bewilliging toegestaan, krampachtig vast; zij wil daarenboven zich het regt toegekend hebben om theologie te onderwijzen, om voor de geldigheid en verpligting van kerkelijke beslissingen eene koninklijke bekrach-

tiging te vorderen, om plegtig aangegane verbindtenissen eigendunkelijk te vernietigen en niettemin de door de Kerk bedongen regten te weigeren.

Twee maten, twee gewigten — zij zijn een afschuw in de oogen van God, zouden wij er bijvoegen, als het liberalisme aan een persoonlijken God geloofde. Nu kunnen we slechts zeggen: beter dan modern liberaal is het Turk te zijn. Bij den Turk leeft althans nog geloof in en daarom eerbied voor God; hij heeft nog en toont ook eerbied voor de geloofsovertuiging van anderen; en de Sultan laat thans aan zijne Katholieke onderdanen volle vrijheid om hunne godsdienst uit te oefenen: zij leven over geheel zijn gebied in rustiger toestand dan de onderdanen van den vorst, die „door Gods genade" Keizer is des Duitschen Rijks. Werden echter Pommersche Lutheranen of Anglikanen in Turkije als de Katholieken in Pruissen behandeld — het ware zeker eene reden te meer om aan het leven van den zieken man des te spoediger een einde te maken.

Hoedanig toch is de hedendaagsche toestand, waarin de Katholieken van alle rijken, waar het liberalisme het bewind in handen heeft, gedwongen worden te leven? Hoe ver strekt zich de zware hand der bureaucratische despoten niet uit, en waar eindigt het gebied, dat zij als hun erfdeel beschouwen?

V.

De liberale Staat zonder God ziet in het godsdienstige niets dan meeningen, individuele opvattingen; al die meeningen hebben in zijn oog gelijke waarde, en voor hem zijn de onderscheidene dogma's niets dan een bijzaak;

misschien ook is alle godsdienst ijdele waan en eene uitvinding van sluwe priesters, die het volk aan hun leiband wilden doen loopen, of van heerschzuchtige koningen, die hunne magt zochten uit te breiden.

Wij moeten evenwel nog eene schrede verder gaan. Dit indifferentisme, in beginsel opgezet, kan niet werkeloos blijven; door zijne eigene natuur gedwongen moet het ontaarden in partijdigheid tegenover alle godsdienstige gezindten, welke een of meerdere dogmata belijden, en in haat tegen de eenig ware godsdienst. Wie niet met Christus is, zal reeds daarom alleen tegen Christus zijn; het niet-gelooven moet volstrekt ongeloof worden. Al het streven van den liberalen ongodsdienstigen Staat is daarom er op gerigt om de geheele maatschappij van God en godsdienst te vervreemden, om God uit de burgerlijke maatschappij, uit het huisgezin, uit de school te verbannen, om het rijk Gods op aarde te vervangen door den natuurstaat. Zelfs de reden, waarom in de vorige eeuw en niet het minst in de onze met het woord „verdraagzaamheid" zoo veel geschermd werd, en waarom die deugd als de eerste van elken burger geprezen werd, zal geene andere zijn dan deze: dat woord moest en moet dienst doen om de gemoederen op te hitsen tegen de Katholieke Kerk, welke volgens haar wezen in geene schikking omtrent de waarheid treden, geene verkrachting van hare beginselen toelaten kan.

Evenals in zijn streven, zoo is dit ongodsdienstig indifferentisme ook in de middelen, die het bezigt, grenzelooze onverdraagzaamheid. Eerst door leugen en door spot de tegenpartij zedelijkerwijze dooden: Voltaire en de zijnen hadden den weg aangewezen; dan een ieder

voor bekrompen achterling schelden, die met de ongeloovigen niet medegaat; vervolgens allen, die hunne godsdienst lief hebben, voor alles onbekwaam houden; bovenal, waar het slechts mogelijk zij, niet alleen de Katholieken — dit ware nog te weinig — ook de Katholieke Kerk in haren invloed op het maatschappelijk leven verlammen. Zóó wil het de dwaalgeest van onzen tijd en, helaas! hoe goed slaagt hij in zijn boosaardig opzet — met middelen, waarover de handlangers, althans hunne nakomelingen niet kunnen nadenken zonder dat de schaamte de wangen kleurt.

In de eerste plaats moet aan de Kerk ontnomen worden alle invloed op het maatschappelijk en ook op het godsdienstig leven des volks in al zijne uitingen en in zijne veelvuldige betrekkingen, in de wisselingen van verschillenden aard, waarin het zich openbaart. De mensch, als individu genomen, moge godsdienstig, kerkelijk gezind zijn — dit kan nog aan zijne persoonlijke meening vrijgelaten worden; maar komt hij in aanraking met anderen, treedt hij op en handelt hij als lid der maatschappij, waarin hij leeft en zich beweegt, vooral, staat hij tegenover het staatsgezag, dat volgens zijn aard godsdienstloos is — in al deze en dergelijke omstandigheden mag er geen spraak zijn van godsdienstleer noch van godsdienstpligt: zóó de Staat is, ook zóó moet elk burger wezen; beiden moeten atheïsten zijn, zoo al niet in beginsel, ten minste in praktijk; de Staat erkent geen persoonlijken God, van wien hij afhankelijk zou zijn; ook is den burgers het regt ontzegd zich op de wet Gods tegenover de staatswetten te beroepen.

Wie voor zich eene godsdienstige meening wil om-

helzen, dit kan hem toegestaan worden, mits hij tegenover den Staat en zijne medeburgers niets daarvan late blijken, zelfs niet in zijne kleeding; wie godsdienstig wil zijn, hij moge het wezen, maar nimmer mag hij zich verstouten eenigen godsdienstigen invloed op eenige maatschappelijke handeling te willen uitoefenen. In één woord: de godsdienst, de Kerk met hare leer en godsdienstoefeningen moeten binnen de enge muren van het kerkgebouw ingesloten blijven; verre moeten zij verwijderd gehouden worden van het maatschappelijk en van het staatsgebied; daarop eenigen invloed uit te oefenen kan noch mag haar immer op eenige wijze of onder eenige voorwaarde worden toegestaan. Met maatschappij en Staat kan de Kerk en de godsdienst nooit iets te maken hebben.

Onze moderne betweters moeten wel verre afgedwaald zijn in hunne waanwijsheid, om te meenen, dat de Kerk zich den vernederenden toestand van slavin, afhankelijk van de grillen haars opgedrongen meesters, ooit kan laten welgevallen Zich te laten opsluiten, dat verbiedt haar de plaats, welke zij volgens Christus' verordening in de wereld inneemt, de taak, welke haar door haren goddelijken Stichter is opgelegd. Als de draagster en vertegenwoordigster van de bovennatuurlijke en zedelijke orde, als de verkondigster der geopenbaarde waarheid, moet zij, om aan hare roeping te beantwoorden, hare werkzaamheid uitstrekken over elk gebied, hetwelk met het geloof en de zeden in aanraking komt, en dat gebied moet zij met haren geest doordringen. Dat de Staat en maatschappij daaronder ook begrepen zijn, kan aan geen twijfel onderhevig wezen: beiden zijn door God

ingesteld, beiden staan dan ook onder den invloed van God; derhalve ook onder den invloed van het gezag, hetwelk op de eerste plaats God in de wereld vertegenwoordigt. De Kerk kan niet anders dan in overeenstemming met hare bestemming de goddelijke openbaring aan allen, zij mogen koningen of slaven heeten, verkondigen en de goddelijke wetten aan allen, onverschillig of zij beschouwd worden als leden van de familie of van den Staat, voorhouden en als verpligtend opleggen. En die roeping kan zij niet vervullen, wanneer hare werkzaamheid binnen muren moet besloten blijven en niet naar buiten dringen kan. Of is de mensch een tweeslachtig wezen, hetwelk binnen het kerkgebouw godsdienstig gezind, daarbuiten echter in zijn handel en wandel zonder godsdienst zijn kan? Ook hier zal de spreuk wel geldig wezen: die niet met Christus is zal tegen Christus zijn; òf de Kerk hooren òf haar versmaden; òf godsdienstig zijn òf atheïst. Al wie het laatste is, zal ook verre van de Kerk blijven, wie daarentegen in het kerkgebouw opregt godsdienstig is, zal zich ook in zijn leven als staatsburger en als lid der maatschappij door de leer en de voorschriften zijner godsdienst laten geleiden. Geen halfslachtigheid, geen huichelarij; elke godsdienstige stemming, zelfs in het godshuis gezocht, is zoo goed als nutteloos, wanneer zij niet het geheele leven van den mensch doordringt.

Neen, de Kerk mag zich geenszins met zulk een beperkten en daarom nutteloozen werkkring vergenoegen, als de liberale en atheïstische Staat haar denkt toe te staan. Even als een weinig zuurdeesem het geheele meelbeslag doordringt, zoo ook moet de Kerk met hare geloofs- en zedeleer op den geheelen mensch en de geheele maatschappij inwerken. Van de daken moet het Evan-

gelie verkondigd worden; het ongeloof en de zedeloosheid moeten bestreden worden niet slechts in den geest en in het hart van het individu, maar overal, waar zij zich voordoen, al schuilen zij in de staatswetten of in de maatschappelijke betrekkingen. Het leven uit het waar geloof, het opvolgen der goddelijke wetten — dat woord moet de Kerk dragen voor koningen en voor bedelaars, voor de magthebbenden en voor de onderdanen, voor de geheele maatschappij en voor den geheelen Staat, op elk gebied.

De geschiedenis is eene aaneenschakeling van aanvallen op dat onvervreemdbaar regt der Kerk. Geen eeuw, misschien geen jaar is er voorbijgegaan, dat niet hier of daar de Kerk in de uitoefening van deze hare roeping bestreden werd. Nooit echter zoo algemeen, zoo woedend en zoo huichelachtig tevens als door het moderne liberalisme.

VI.

Tegenover de eenheid van het geloof en van de liefde, die in de Kerk van Christus heerlijk bloeijen en standvastig, in weerwil van alle vervolging, behouden blijven, zien wij thans in het vijandelijk leger de eenheid van dwaling, van ontkenning en van wrok. Wie in de geheimen van die valsche eenheid zijn ingewijd, zij geven blijk van hun haat tegen de Katholieke Kerk, op allerlei wijzen en ten allen tijde. Geschriften en afbeeldingen, vergaderingen en vereenigingen, opstand, wetten en ingrijpende verordeningen, alles wordt te baat genomen om de magt der Kerk te vernietigen, zoo mogelijk; ten minste om haren invloed binnen de naauwste grenzen te beperken, vooral om hare werkzaamheid naar buiten te verlammen. Geen twijfel, dat al die aanslagen, gedaan

in het geniep en in het openbaar, in naam der gulden vrijheid worden verdedigd, ja zelfs als noodzakelijk voorgesteld. De Kerk schildert men af alsof zij het volk verdrukt en overheerscht, alsof zij overmoedig ingrijpt in de regten van den Staat, terwijl de Staat edelmoedigheid en welwillendheid huichelt en den schijn aanneemt geen onregt aan te doen, maar alleen het hem aangedane onregt af te weren; niet de Staat, maar de Kerk alleen is de schuldige; deze valt aan, gene wordt tegen wil en dank genoodzaakt zijn regtmatig gebied tegen de overheersching van priesterheerschappij te verdedigen.

Gelukkig is zoo eene formule gevonden; de goede gemeente wordt bedrogen, en het booze opzet ligt verscholen onder een huichelachtig woord. Fluks kunnen nu de handen, welke reeds jeuken, aan het werk gaan om het begeerde sloopingswerk aan te vangen. Een regtgeaarde Turk zou, meenen wij, in de gelederen van dat heirleger van huichelaars niet blijven dienen, maar zich schamen en liever zijn kromsabel verbreken dan een Judas-loon te verdienen — doch vele hevige liberalen zijn niet zoo schroomvallig en in hun streven niet zoo kieskeurig omtrent de te gebruiken middelen, dat zij daarom hunne hulp zouden weigeren: tegenover de Katholieke Kerk is alles geoorloofd, elk wapen eervol, elke onredelijkheid hooge wijsheid. En moedig slaat de Loge de handen aan het werk, en zij openbaart door elk harer daden den satanischen haat, welken zij tegen de Katholieke Kerk koestert.

Nu eens moet het voortbestaan der scheppingen van de Katholieke eeuwen onmogelijk gemaakt, een andermaal moet de bron der Katholieke liefde verstopt en de magt

en invloed van waarlijk Katholieke mannen gekortwiekt worden, door hen van alle openbare ambten en staatsbedieningen uit te sluiten en als paria's der maatschappij te behandelen. Tegen godsdienstige vereenigingen en religieuse congregatiën moet de lage volksklasse opgehitst worden, ten einde de vrijwillige slagtoffers van gebed en boete uit hunne wettige woningen te kunnen verjagen, maar tegelijk verrijzen huizen van ontucht in menigte en vinden tempels van Satan niet alleen genade, maar ook bescherming bij liberale regeringen Vereenigingen van leeken, die zich de beoefening van ware menschenliefde tot taak stellen, Vincentius-vereenigingen, zij moeten tot elken prijs opgeheven, minstens tegenwerkt worden, maar de Logemannen mogen vrijelijk hunne heillooze bemoeijingen over alle werelddeelen uitbreiden; congressen van allerlei soort en gehalte mag men alom houden, al verkondigen zij ook het grofste materialisme, al lasteren zij God en prediken zij eene onzedelijkheid, voor welke de wulpsche heidenen van Rome zich zouden geschaamd hebben, al sporen zij aan tot priester- en koningsmoord. De Katholieke godsdienst mag den luister harer plegtigheden niet vertoonen; dit zou alligt aan anderen aanstoot kunnen geven en hen krenken in hunne godsdienstige meeningen; maar openbare vertooningen, waarin met eerbaarheid en schaamtegevoel de spot gedreven wordt, zijn geduld, optogten en maskerades, waarin al wat heilig is belagchelijk wordt gemaakt, vinden aanmoediging, zelfs bekostigt men ze met het geld van alle belastingschuldigen.

De goederen in de doode hand, al voeden zij duizenden armen, zijn nutteloos en dienen slechts tot onderhoud van luiaards en dweepers, maar opeenstapeling van on-

noemelijke rijkdommen, door laag bedrog, door wraakroependen woeker, door uitzuiging van midden- en lageren stand — zij wordt beloond door eeretitels en ridderorden. Kloosters zijn pestholen, welke reiniging behoeven, en kerken, voorwaar, vergaderplaatsen, waar een dweepend bijgeloof gepredikt en tot verzet tegen de wetten van den Staat opgeruid wordt, maar een onzedelijk *café-chantant* en een Edên-theater zijn noodig ter beschaving van het volk en dienen ter veredeling van het menschelijk gevoel, maar clubs en geheime bijeenkomsten van schootsvel-broeders prediken ware humaniteit en leeren eerbied voor de gestelde magten. Zelfs de laatste rustplaatsen der dooden, als daarover de zegen der Kerk uitgesproken is, zijn gevaarlijk voor de maatschappij, maar de lijken van Protestanten en van Joden, waar zij ook zijn, worden niet verontrust: het kruis op een Katholiek kerkhof is een doorn in het oog der Godloochenende liberalen en, om het te bespotten, moet het stoffelijk overblijfsel van gedoopten en ongedoopten, van geloovigen en godloochenaars in één kuil, zonder kerkelijke plegtigheid, als het overblijfsel van een dier, geworpen worden.

Slechts ter loops hebben wij eenige „zedelijke middelen" opgenoemd, waarmede het moderne liberalisme den strijd tegen de waarheid voert. Wie de geschiedenis der laatste jaren met eenige oplettendheid gevolgd heeft, zal zich menig voorbeeld van het onedele drijven herinneren. Italië, Duitschland, Frankrijk, Oostenrijk en Zwitserland en zoo vele andere rijken — zij hebben den lof der Logemannen, helaas! meer of min ingeoogst en mogen de treurige eer genieten van zoogenaamd te staan aan de spits der nieuwerwetsche beschaving.

VII.

Een gebied is er, dat de liberalen bij voorkeur betreden, een veld, dat zij met voorliefde bearbeiden. De school vóór alles en boven alles — dit is de algemeene leus, waaronder alle vijanden van het Christendom zich vereenigen, het wachtwoord, dat alle broeders der Loge elkander toeroepen. „In de volkschool — schreef Büchner — ligt de geheele toekomst van den Staat en van „de menschheid; wie in een of anderen Staat zeker kon „zijn, dat hij 20 of 30 jaren het openbaar ministerie „van onderwijs in handen kon houden, hij zou kunnen „instaan voor elke verandering van dien Staat [lees: omwenteling] in den zin van beschaving, vrijheid en voor„uitgang." Waarin deze hooggeroemde goederen bestaan, ook daaromtrent laat de genoemde materialist ons niet in het onzekere. „De godsdienst is, niet minder dan mis„daad en zonde, het gevolg van onwetendheid. Hoe „minder de mensch weet van geschiedenis, natuur, wijs„begeerte, des te meer voelt hij zich getrokken om aan „onbekende, bovennatuurlijke en buiten-menschelijke in„werkingen te gelooven en daaraan toe te schrijven wat „hem in het menschelijk leven raadselachtig voorkomt. „De volkeren beginnen met het grofste bijgeloof, maar „verheffen zich allengs tot die wetenschap, welke in de „toekomst elke soort van godsdienst vervangt en onmo„gelijk maakt." Uit die vooropgezette, valsche stellingen aarzelt onze zegsman niet om zijne gevolgtrekkingen af te leiden: „Eene echte volksopvoeding moet van de „godsdienst afgewend en naar de wetenschap toegekeerd „worden. Wat in het bijzonder het Christendom aangaat

„ of het valschelijk zoo genoemde Paulinische Christendom,
„ dit staat door zijn leerstellig gedeelte in eene zoo scherpe
„ tegenspraak met al de resultaten en grondbeginselen der
„ nieuwere wetenschap, dat zijn toekomstig tragisch lot
„ slechts eene kwestie van tijd zijn kan. Achttien honderd
„ jaren heeft de menschheid zich als 't ware bij den neus
„ laten rondleiden, zal zij dan nimmer besluiten om dat
„ verachtelijke juk af te schudden en tot de wetten der
„ gezonde rede terug te keeren?"

Ter eere van de „ gezonde rede" van Büchner's volgelingen moet het gezegd worden, dat zij, het „ *semper et* „ *ubique et ab omnibus*" vergetend, zich liever laten geleiden door de wufte meening van één dag of door de veronderstelde nieuwe ontdekkingen eener hypothetische wetenschap, en daarom met ijver het programma van hunnen meester onderteekenen, tevens zwerende het overal, waar zij kunnen, in praktijk te zullen brengen. En zij houden woord ook. Waar de liberale partij het roer in handen heeft, daar brengt zij het ten uitvoer: in Italië vertreedt zij op schandelijke wijze het natuurregt der ouders, en onder Gambetta ontnemen de liberalen in Frankrijk met geweld aan de Katholieken de vrijheid, hun bij eene vorige wet gewaarborgd; onze beroemde Kappeyne was ter naauwernood het eminente hoofd van een bijna radikaal ministerie geworden, of eene nieuwe onderwijswet werd ingediend om de regten der Katholieken en der geloovige Protestanten te krenken. Het nieuwe ministerie in België kende geen dringender taak dan, vóór de feesten van '80, de Katholieken in hunne dierbaarste belangen te grieven. Zóó daar, zoo overal.

„De Staat zonder God, de school zonder katechis-
„mus", consequent is het zeker geredeneerd, jammer dat de gevolgtrekking gemaakt wordt uit valsche praemissen. Maar wie der moderne liberalen, de mannen van de nieuwe wetenschap, kan zich met zulk eene beuzelachtige kleinigheid inlaten? Daarom flink weg voortgeredeneerd en de theorie in het leven overgebragt. Derhalve, eerst de school godsdienstloos gemaakt; de naam van God mag in die ruimte door geen onderwijzer uitgesproken worden; van godsdienst noch zedewet mag dáár spraak zijn, van waarlijk Christelijke deugden, van opvoeding tot een godsdienstig leven, van de bestemming voor een geluk in den hemel mag niet gerept worden; al wat zweemt naar een geloof in Gods Voorzienigheid, wat de geschiedenis voorstelt als onder de leiding van Gods bestuur zich ontwikkelend, wat den mensch in zijne afhankelijkheid van God doet kennen, wat van eeuwige belooning of straf gewaagt — dat alles moet buiten het schoollokaal geweerd blijven. Het nog onschuldig gemoed van het kind zou door die verouderde begrippen van een dweepend bijgeloof bedorven worden.

De school wordt op die wijze verontchristelijkt, en een lokaal ter bevordering van het ongeloof; immers wie hier niet opbouwt, breekt af; wie niet spreekt van God, zal reeds daardoor alleen het kind van het idee van God vervreemden; meer nog: „Een kind gedurende zeven
„jaren niet van God spreken, terwijl men het zeven
„uren daags les geeft, dat is het kind doen gelooven,
„dat er geen God bestaat of dat het niet de moeite
„waard is over Hem te spreken.

„Een kind zijn plichten jegens zich zelven en jegens

„ zijns gelijken uiteenzetten, en over zijne plichten jegens „ God het stilzwijgen bewaren, is het doen gelooven, dat „ die plichten niet bestaan of niet het minste belang „ hebben!

„ Met de fijnheid van opmerking, zijn leeftijd eigen, „ zal het kind zeggen, dat zijn meester niet aan God „ gelooft, en het zal zulks evenmin doen, of wel twij- „ felen." Aldus Mgr. Freppel in de Fransche Kamer.

Op die wijze wordt de school eene armzalige dressuurplaats in het lezen en het schrijven enz., waar de eigenlijke opvoeding is buitengesloten, en de Staat spaart geenszins het geld zijner onderdanen om prachtige gebouwen voor een ongodsdienstig onderwijs op te trekken en laat ouders, die van zulk een onderwijs afkeerig moeten zijn, daaraan niet anders dan vijandig kunnen wezen, rijkelijk betalen, opdat de school hunne kinderen bederve, tot ongeloof en zóó tot onzedelijkheid brenge. Zonder twijfel, verkondigt het liberalisme in hoogdravende woorden de vrijheid van bijzondere scholen, maar het stelt haar onder voorwaarden, welke haar het bestaan bijna onmogelijk maken, en vooral onder het beding, dat al wie Christelijkgezind zijn, hunne penningen in rijke mate storten, opdat hun concurrent, de Staat, alle concurrentie voor hen onmogelijk make.

Wordt ten laatste door de liberale meerderheid van een of ander rijk nog eene wet doorgedreven, die den schooldwang invoert, dan verandert het grofste onregt door de magt van het wettelijk geweld in regt, het kind is tot aan zijn twaalfde of veertiende jaar staatsdomein; men behandelt het in die onnatuurlijke betrekking als zoodanig — met voorbijzien van het regt der ouders en der Kerk.

VIII.

Vestigen we een enkel oogenblik, ter verklaring van het bovenstaande, onze aandacht op Frankrijk — het ongelukkige terrein van den nieuwsten *Cultur-Kampf*.

De laatste Maart-dekreten werden — zoo heet het in de liberale bladen — dringend gevorderd door de openbare meening van het land: daaraan moet men regt laten wedervaren; Bert en Ferry zijn niets meer dan de gewillige uitvoerders van den volkswil; zij dragen voor, en de Kamermeerderheid stemt wat het volk hun te doen voorschrijft.

Is dit iets meer dan een kinderachtig woordenspel, stelt de publieke opinie inderdaad dergelijke eischen aan hunne lasthebbers? Der waarheid getrouw, moeten wij, helaas! toegeven, dat de vijanden der godsdienst en van het godsdienstig onderwijs zich in Frankrijk bij al hunne anti-Christelijke maatregelen op de dwaalmeening van een aanzienlijk gedeelte der bevolking kunnen beroepen. Ware het anders, zij zouden geen ondersteuning voor hunne voordragt vinden, er zou geene menigte afgevaardigden te tellen zijn, die hunne stem daaraan gaven.

Maar hoe dat zoo treurig verschijnsel te verklaren, en wel in een rijk, hetwelk na de harde beproevingen van '70—'71 een anderen, een beteren weg scheen in te slaan, doch waar kort daarop althans een aanzienlijk aantal der bewoners van een satanischen haat gloeide tegen ordesgeestelijken, tegen godsdienstige scholen en nu in de volslagen ontchristelijking van het land redding uit den nood durft zoeken? De natuurlijke loop der dingen, de opmerking der in het oog vallende feiten bieden

geene voldoende uitlegging van dat verschijnsel. Eene andere oorzaak van dien beklagenswaardigen toestand kunnen we aangeven, het werken en drijven namelijk eener zamenzwering, waarvan het doel en de plannen niet ongelijk zijn aan die der Encyclopedisten van de vorige eeuw. *La Ligue de l'enseignement*, een werk der vrijmetselaars, arbeidt nu reeds meer dan 14 jaren, met inspanning van alle krachten, aan de volkomen ontchristelijking van het onderwijs. De politieke omstandigheden van '70 en '71 dwongen haar tot werkeloosheid, maar weldra hervatte zij met meer inspanning nog dan vroeger haren voor eene wijle onderbroken arbeid en verstrikte in hare netten bijna geheel Frankrijk.

De heeren Saint-Albain en de Moussac hebben haren oorsprong, hare geschiedenis, haar doel en hare werkzaamheid beschreven. Door hunne inlichtingen leeren wij de geheime oorzaken van den geweldigen strijd kennen, welke thans in Frankrijk begonnen is en reeds eenigen tijd woedt in Duitschland en in andere landen. Want al is de *Ligue* op Franschen grond geboren, zij is het kind der vrijmetselarij, welke overal dezelfde is en eveneens overal dezelfde rampzalige werking uitoefent.

De Brusselsche Loge *Le Travail*, dezelfde, welke de *Société des Solidaires* in het leven riep, gaf den eersten stoot voor het ontstaan der *Ligue*. Zij rigtte haren eersten aanval tegen de Belgische wet van 1842, waarin aan het *minimum* van de eischen der Katholieken nog voldoening was gegeven: God uit de school te bannen en de onderwijzers onder de controle der loges te plaatsen — dit was het doel, hetwelk zij zich vooreerst voorstelde. Dat zij, helaas! ook in België met een fataal gevolg gewerkt

heeft, bewijst de afschaffing der wet van 1842 en niet minder de invoering der Humbeckiaansche *loi du malheur*. [1])

De beruchte Franschman, Jean Macé, een volbloed Voltairiaan, bragt de Belgische giftplant op Franschen bodem over. In October 1866 rigtte hij eene oproeping aan zijne medeburgers om, naar het voorbeeld der Belgen, eene vereeniging te stichten ter bevordering van het volksonderwijs. Kosten noch inspanning werden door hem gespaard. Ook vond hij weldra eenigen bijval en kon hij reeds in December van hetzelfde jaar een *Bulletin de la Ligue de l'enseignement* uitgeven. Bescheiden echter was zijn eerste optreden, en slechts schoorvoetend ontwikkelde hij zijne ideeën. Volgens de gewone handelwijze der echte liberalen moest der goede gemeente eerst wat zand in de oogen gestrooid, moest zij door holle phrasen verschalkt worden. In het manifest van November 1867 heette het nog: „de *Ligue* zal niet de „bijzondere belangen van eene of andere godsdienstige „of staatkundige meening dienen." De list gelukte, en liberale bladen en vrijmetselaars juichten het zoo ge-

1) Mgr. Dechamps stigmatiseert de *Ligue* op de volgende wijze in zijne *Instruction pastorale* van 1868: „C'est l'enfance, c'est la jeunesse „des écoles, ce sont les femmes elles-mêmes rendues à leur dignité par „le Christianisme seul, qu'il faut arracher à la foi par *la Ligue de l'en-„seignement*, par l'hypocrisie de l'enseignement neutre (enseignement „inévitablement antichrétien, on l'a prouvé et nul n'a répondu); et c'est „cet enseignement qu'il faut imposer aux Gouvernements sous prétexte „de liberté de conscience, comme si la liberté de conscience autorisait „l'oppression de la conscience des croyants, comme si elle autorisait „l'antichristianisme officiel, l'antichristianisme d'État dans les écoles „ouvertes aux enfants des familles chrétiennes; et comme si la liberté „des cultes, l'indifférence politique ou constitutionnele impliquait dans l'en-„seignement l'indifférence *doctrinale*, c'est à dire l'absurde et l'impossible."

lukkig begonnen werk blijde toe. In het eerste jaar na Macé's oproeping telde de *Ligue* 6 vereenigingen, in het tweede 21, in het derde 59 met 17856 leden en een budget van 78455 francs. Voor een wijle onderbrak de oorlog de werkzaamheden der Liguisten: de Fransche liberalen hadden toen meer te doen dan conferentiën bij te wonen en godsdienstlooze scholen te stichten. Weldra na het aftrekken der gehate Pruisen sloegen allen met nieuwen moed de handen aan het werk. Te Parijs vestigde zich de centraalvereeniging, zij oefende op al de andere een beslissenden invloed uit, deed in alle questiën van eenig belang de voorstellen en maakte een gemeenschappelijk handelen mogelijk. Onder het bestuur van Jules Simon beheerschte zij alle andere vereenigingen des lands. Ook eene dames-vereeniging ontstond eerst te Parijs en weldra in verschillende andere steden; want om op den duur aan de verderfelijke grondbeginselen ingang te verschaffen, meenden de Liguisten zich „te moeten „wenden tot de beide wortelen der maatschappij: tot „de kinderen en tot de vrouwen". Zelfs een eere-vereeniging moest opgerigt worden en wel onder het voorzitterschap van niemand minder dan Victor Hugo. Van nu af telde de *Ligue* de kopstukken van het radicalisme onder hare leden, welke ten getale van 40000 in 500 vereenigingen verdeeld waren. Men overdrijft niet met te beweren, dat zij, door hare aanhangers in het ministerie, in de wetgevende Kamers de wetten doordrijft, welke het onderwijs en de opvoeding betreffen, en dat dus de geschiedenis van het Fransche volk hoofdzakelijk in hare handen berust.

Ook in Algiers breidde zij hare heillooze werkzaamheid

uit, en zij was het, die het treurig conflict deed ontstaan tusschen Mgr. Lavigerie en Maarschalk Mac-Mahon; een conflict, dat de zwartste bladzijden vult uit het leven van den beroemden krijgsman.

Mgr. Dupanloup schreef over de *Ligue* in eene *Instruction pastorale:* „ dit is geene vereeniging voor het on- „ derwijs, zij is eene vereeniging tegen de godsdienst. „ Het onderwijs is het masker, maar ongodsdienstigheid, „ anti-Christendom is het doel. Het masker bedriegt an- „ deren, welke de medeschuldigen worden ten dienste van „ een verderfelijk doel." Deze woorden van den Bisschop van Orleans zijn weldra bevestigd door de treurige gebeurtenissen der laatste jaren.

Toch bleven de *Liguisten* in hunne officiële stukken voortdurend huichelen; en onder hun weefsel van huichelarij, neutraliteit, zelfs van religiositeit is de goed berekende toeleg verborgen om de onnadenkenden te bedriegen, om de tegenstanders met magtwoorden uit het veld te slaan, om zich voor het bespiedend oog als eene onschuldige vereeniging voor te doen, maar tevens om den leden en vrienden de dieper liggende plannen aan te geven en de uitvoering er van, onder behoud van den uiterlijken onschadelijken schijn, krachtig voor te bereiden. Evenwel mag het „ godsdienstig onderwijs der „ kinderen, dat aan de ouders overigens vrijgelaten is, „ niet gegeven worden door eenige religieuse congrega- „ tie." Ook schooldwang moest ingevoerd worden; „ want „ niets zou voor het doel der *Ligue* beter dienen." Toen de verkiezingen in 1876 ten gunste der radikalen uitvielen, kon de *Ligue* ook met opener visier optreden. Macé aarzelde niet langer om in het openbaar met zijn

programma voor den dag te komen: „Wij boezemen „een waren schrik in, en men heeft volkomen begrepen, „wat wij doen. Wij wisten het zelven ook zeer goed. „Dit eerlijk [?] beroep op de rede, op het geweten, deze „verbreiding van het licht in de geesten is het grootste „gevaar voor de mannen van den Syllabus, de eenige „vijanden, welke wij op onzen weg ontmoetten."

Niets verwekt meer afschuw in het geheele drijven van Macé, dan zijne huichelachtige bescheidenheid, zoo lang zijn werk nog gevaar loopt, en zijne onbeschaamde openhartigheid, toen hij niets meer te vreezen had en zich van het terrein meester waande. De beginselvaste Katholieken waren voor hem niet minder dan „lieden van „eene blinde gehoorzaamheid en van de intellectuele en „morele slavernij, welke de ware vrienden van het licht „aanvallen, hen die het geloof aan de rede en aan het „geweten — de beide groote geëxcommuniceerden van „den Syllabus — prediken". Maar de Protestantsche minister Waddington werd in een adres bewierookt, en men wenschte hem geluk, omdat hij in beginsel den „school„dwang" gehuldigd had. *Dwang* te huldigen en tegelijk een *liberaal* systeem aanhangen, wie het verklaren kan, is wijzer dan wij, of een huichelachtig spelen met woorden moet schering en inslag van het liberalisme zijn.

Het lag verder geheel in de strekking der *Ligue*, welke dag aan dag hare geheime en in het duister gesmede plannen duidelijker openbaarde, om, even als vroeger Waddington, later ook haar medelid Jules Ferry, toen hij zijn berucht wetsontwerp ingediend had, met gelukwenschingen te overladen, „omdat hij de plannen der „*Ligue*, waarvan hij een waardig sieraad was, zoo juist

„ begrepen had en zich in hare dienst zoo uitstekend on-
„ derscheidde ". Dat de ridderlijke Paul Bert een dergelijk adres verworven heeft, toen hij zijne aanvallen tegen de Jesuiten rigtte, zijn voorstel omtrent den militairen dienstpligt der geestelijken en omtrent het verpligte schoolbezoek ter tafel bragt, zeker niemand die er aan twijfelen zal.

De *Ligue* zou nog meerdere adressen kunnen opzenden, ook naar het buitenland. De liberale schoolmannen verloochenen hunne beginselen nergens, ook niet in ons dierbaar vaderland, en zoodra zij aan het bewind zijn, brengen zij die in praktijk, onverschillig, of daardoor het opkomend geslacht godsdienstloos en bijgevolg zedeloos opgevoed en zoo de ondergang van de geheele maatschappij langzaam, maar zeker voorbereid wordt. *Périsse le monde, vivent les principes* — dit blijft een algemeene leus en wachtwoord. Die kreet weergalmt uit al de holen der loges, waar deze maar eenige openbaarheid aan hare woelingen durven geven. En niet spoedig zijn zij voldaan. Zij willen tot zelfs de laatste resultaten hunner meest valsche beginselen zien. De maatschappij wordt daarbij gebruikt als het *vile corpus* onder het amputeermes van een ontleder, die, zoo veel mogelijk, alle ledematen zou pogen af te zetten, en alle geledingen te vernietigen, maar daardoor het geheele ligchaam ook des te eer aan het bederf prijs geeft.

IX.

Bestaat er nog een uitweg uit dit labyrint van tegenstrijdigheden en dwalingen, op welks slingerpaden thans zoovelen verdoold zijn? Er zijn meerdere ketterijen opgestaan, wier aanval onstuimiger was, en die begonnen

met erger verwoestingen aan te rigten. Niettemin zijn zij met schande verdwenen, en worden ze in de geschiedenis nog alleen genoemd als overtuigende voorbeelden, dat geen menschenwerk tegen het werk van God bestand is en ten zijnen tijde zeker zal vergaan. Dat zelfde doemvonnis treft ook eenmaal én het rationalisme én het liberalisme. Ook zij zullen, na hoe veel tijds is aan geen sterveling voorspeld, tot de geschiedenis behooren, en hun verdwijnen zal schandelijker zijn dan de val van het Mahomedanisme. Wie pen en woord tot het verbreiden dier dwalingen geleend hebben, zullen eene verantwoording moeten afleggen, waarvan zij zich nu diets maken, dat zij nimmer zal worden geëischt; wij, Katholieken, zullen moeten treuren over de ver reikende verwoestingen op godsdienstig, zedelijk en maatschappelijk gebied, allerwege aangerigt; maar de troost van overwinnaars te blijven en menige schade te kunnen herstellen, zal veel leed verzachten en als de eindoverwinning aan ons is, dan zal onze droefheid in vreugde verkeeren. Hebben onze voorvaderen in het geloof de ketterijen overwonnen, er is geen enkele reden denkbaar, om aan te nemen, dat de tegenwoordige toestand zoodanig blijven zal als hij nu is. Ook wij zijn kinderen van dezelfde Kerk, welke magtig is en vruchtbaar in het voortbrengen van helden en van groote mannen. Het bloed, dat ook ons door de aderen vloeit, de genaden, ons in het Doopsel en andere Sakramenten geschonken, het levend- en sterkmakend Brood, het zijn dezelfde voorregten, dezelfde wapenen, waarmede onze voorgangers in den strijd tegen ongeloof en zedebederf de zege behaalden.

Een misschien nog bij velen onbewust gevoel duidt op eene verandering, op eene nabijzijnde verbetering van den onzaligen toestand, waarin wij leven. Uitvoeriger dan ooit vóór dezen worden problemen besproken, welke in het wezen der godsdienst ingrijpen, ten minste naauw daarmede verbonden zijn. Vele ernstige geesten worden het tirannieke juk van het moderne ongeloof moede en zoeken met eene inspanning en een gemoedelijken ernst, welke hun karakter en hunne overtuiging eere aandoen, hoe zij den godsdienstzin kunnen verlevendigen en de maatschappij uit haar verval opbeuren. Al die verschillende beschouwingen, al die vragen, welke opgeworpen, al die middelen, welke ter verbetering aangeprezen worden, bespreken wij hier niet.

Voor ons doel is het voorloopig genoeg, als wij op den heilloozen toestand der wereld gewezen hebben; het geloof leert ons verder, wie wij zijn moeten om met goed gevolg het kwaad, waar het zich ook vertoont, te kunnen bestrijden.

Onze tijd is zeer oppervlakkig en meent zich buitengewoon geleerd te betoonen, als hij schermt met magtspreuken en onbewezen hypothesen weet op te zetten. Onze tijd wordt beheerscht door eene eenzijdige, door eene valsche wetenschap, welke zich tooit met geleende redeneringen en voortbouwt op veronderstellingen, in vroegere eeuwen reeds verkondigd en schitterend wederlegd. Onze tijd wil vooruitgang niet alleen op stoffelijk en industriëel gebied, maar ook onder zedelijk en godsdienstig opzigt, doch terwijl men in de dingen dezer aarde bewonderenswaardige uitkomsten verkrijgt, dwaalt men in het overige af en vervalt tot ketterijen, welke het geloof

geheel ondermijnen en alle gevoel voor zedelijkheid uitdooven. Daarom is onze tijd ook goddeloos, zinnelijk, weekelijk; hij heeft God verloren, en bijgevolg hij kent geene hooge aspiratiën, heeft geen begrip van wat edel en grootmoedig is, mist de kracht om lasten te dragen of grootsche, heldhaftige ondernemingen te beginnen, bespot zelfs hen die den moed hebben hun leven aan een hooger idee te wijden. Uit de mannen van onzen tijd zouden geen kruisridders te slaan zijn: het geloof, dat helden vormt, ontbreekt hun ten eenenmale en, omdat zij toch moed willen toonen, worden zij vervolgers van weerloozen of van hen die geen ander wapen kennen dan geduld en lijden. Gemakkelijke overwinning, maar welke den overwinnaar onteert en den overwonnene siert met het aureool van het martelaarschap voor waarheid, zedelijkheid en regt.

Gode zij dank, dat eene steeds toenemende reactie zich tegen den modernen tijdgeest openbaart. Al meer verbreidt zich de overtuiging, dat de godsdienst de wortel, de grondslag is van het ware belang der menschheid. Vindt die waarheid meerderen toegang in de geesten, dan ook wordt de weg gebaand naar het Katholicisme, naar de Katholieke Kerk, welke niet alleen als zigtbare instelling Gods op het individu inwerkt en door het individu op de geheele maatschappij, maar ook de oplossing geeft van alle raadsels en allen, die ernstig de waarheid zoeken, bevredigt en allen door den broederlijken band van één geloof vereenigt.

H. J. H. RUSCHEBLATT.

VERSCHEIDENHEDEN.

Das Geburtsjahr Christi. [1])

Wanneer wij den jaarlijkschen Millioenen-*speech* van onzen Minister van Financiën met aandacht hebben doorgelezen en zijne redeneringen over al die batige en nadeelige sloten van vroegere, tegenwoordige en toekomende jaren hebben doorgeworsteld, dan zijn wij allicht geneigd bij het einde er van, door al die millioenen-cijfers schier verblind, onwillekeurig op te zien, of onze lamp nog wel even helder brandt als in het begin; en als wij dan eene nuttelooze poging hebben gedaan om haar nog wat op te winden; dan kunnen wij, indien wij er geen politiek belang in stellen, dikwijls de verzoeking niet weerstaan de courant uit de hand en ons bij het resultaat, waartoe de Minister gekomen is, zonder deelneming neder te leggen.

Een dergelijk gevoel bekruipt ons, mij althans, niet zelden, wanneer wij een chronologisch betoog van eenigen omvang hebben doorgelezen, en de opsomming van al die jaren, maanden, dagen en uren, ja soms minuten, seconden en gedeelten van seconden, de onderlinge vergelijking van Nabonassarische, Seleucidische en Egyptische jaartellingen, Aethiopische, Diocletiaansche en Spaansche *Aerae*, Victoriaansche, Latijnsche en Alexandrijnsche Paasch-canons, het onderscheid tusschen gewone en Eusebiaansche Olympiaden, Varroniaansche en Capitolijnsche jaren *ab Urbe condita*, dit alles en meer nog opgeluisterd door de berekening van heele en halve maansverduisteringen, toegelicht door heel en half verduisterde munten en gedenkpenningen, ons in dien toestand gebracht hebben,

---

1) Ein chronologischer Versuch mit einem Synchronismus über die Fülle der Zeiten und zwölf mathematischen Beilagen von Florian Riesz, Priester der Gesellschaft Jesu. (Ergänzungsheft zu den „Stimmen aus Maria-Laach". — 11 u. 12.) Freiburg im Breisgau, Herder'sche Verlagshandlung. 1880.

dat het ons eene behoefte wordt het boek, zoo niet voor altoos, althans voor geruimen tijd ter zijde te schuiven.

Toch zou het mij geweldig spijten, indien den schrijver van het nauwkeurig betoog, 267 bladzijden groot, waarvan ik nevensstaanden langen titel afschreef, geen beter lot beschoren werd. Dit werk, „in der Verbannung geschrieben", verdient inderdaad eene eereplaats onder de chronologische werken van Petavius en andere geleerde Jesuiten, tot wier orde deze schrijver insgelijks behoort. Daarom zij het mij geoorloofd de aandacht der tijdrekenkundigen op dit doorwrocht betoog van P. Florian Riesz te vestigen en hen eenigermate met den belangwekkenden inhoud bekend te maken. Daartoe zal het niet noodig zijn den schrijver te volgen op al de kronkelpaden der chronologische bewijsvoering, waarvan de bewijzen en tegenbewijzen, de toelichtingen en verklaringen altijd noodzakelijk zoodanig aan elkander hangen, dat zij gelijken op een bijenzwerm, waarvan de afzonderlijke individuen nauwelijks te onderscheiden zijn. Het zal, hoop ik, voldoende zijn, indien ik den langen weg, welken de schrijver aflegde, aanwijs en de tallooze zijwegen, welke hij moest inslaan om allerlei aanvallen te kunnen afweren, met stilzwijgen voorbijga. Als een anderen Jason zien wij hem, in weerwil van alle bezwaren en hinderpalen, nu eens recht vooruitstreven, dan weder ter zijde afwijken, maar altijd op zijn doel, zooveel mogelijk, koers houden. Of hij het gulden vlies, den prijs der overwinning veroverd heeft, moet ik echter aan meer bevoegden ter beoordeeling overlaten.

Ik zal mij, om terecht gevreesde verwarring te voorkomen, slechts van eene enkele jaarstelling bedienen, nl. die van Rome's Bouw, en hier alleen herinneren, dat het jaar 1 onzer tegenwoordige Christelijke jaartelling geheel en al samenloopt met het jaar 754 v. R. B.

Het is bekend, dat wij die Christelijke jaartelling, zoo genaamd *post Christum natum*, te danken hebben aan den arbeid van Dionysius Exiguus, alsmede dat vele geleerden na hem zijn opgestaan om aan te toonen, dat hij zich in de berekening van 's Heilands geboortejaar deerlijk vergist heeft en dat Christus 1, 2, 4, 6 of meer jaren geboren zou zijn vóór den datum, dien wij gewoonlijk Christus' geboorte noemen, zoodat onze hedendaagsche jaartelling sprekend zou gelijken naar een opgeschoten jongen, wiens broekpijpen langzamerhand te kort zijn geworden. Keppler, de groote astro-

noom, dien nog heden, zoo niet allen, dan toch zeer velen volgen, heeft, zoo luidt gewoonlijk de uitspraak, ontegensprekelijk aangetoond, dat de Verlosser ten minste 4 jaren vroeger geboren is, dan Dionysius meende, en dat wij derhalve nog 4 jaren aan onze jaartelling zouden moeten toevoegen, indien wij verlangden, dat zij aan haren naam werkelijk beantwoordde. Niet alzoo P. Riesz Deze tracht aan te toonen, dat Dionysius zich niet vergist heeft, en dat wij heden naar waarheid schrijven en schrijven moeten: 1 Jan. 1881 en niet 1885.

Wanneer wij, die tot nog toe het gevoelen van Keppler zijn toegedaan, onze stelling willen verdedigen, dan beginnen wij gewoonlijk aldus: Josephus heeft in zijne *Joodsche Oudheden* ons medegedeeld, dat Herodes, uit Judea naar Rome gevlucht, door Marcus Antonius en Octavius Caesar naar het Capitool geleid, en door den Romeinschen Senaat tot koning is verklaard onder de Consuls Cajus Domitius Calvinus en Asinius Pollio, d. i in het jaar 714 v. R. B., en dewijl.....

Hier worden wij door den geleerden schrijver in de rede gevallen met de bewering, dat, wel is waar Josephus een geloofwaardig geschiedschrijver is, wanneer hij ons feiten, betreffende de geschiedenis van zijn eigen volk, mededeelt; maar dat hij desniettemin een slecht tijdrekenaar is, vooral wanneer hij die feiten aan de geschiedenissen van de omringende volkeren wil vastknoopen, zonder dat hem daartoe eenig schrijver ten dienste stond. Josephus heeft zich stellig en zeker vergist in genoemd consulaat; want toen Octavius Caesar en Antonius in het laatst van dat jaar verzoend waren (en eer konden zij Herodes niet in hun midden naar het Capitool geleiden) hadden zij de genoemde Consuls reeds door andere vervangen; en ten anderen strijdt het ook met hetgeen Josephus zelf ons daaromtrent verhaalt. In het jaar 714 hebben de Parthen zich meester gemaakt van Syrië, en eerst in het 2e jaar hebben zij, volgens Josephus, zich naar het Zuiden gewend, Jerusalem ingenomen en Antigonus op zijn vaderlijken troon hersteld, en daarna is Herodes gevlucht eerst naar Arabië, vervolgens naar Egypte, daarna naar Rhodus en eindelijk naar Rome; zoodat hij niet vóór den herfst van 715 tot koning is verheven.

Wij kunnen niet ontkennen, dat voor dit laatste zeer veel pleit; en omdat wij niet zoo dadelijk bij de hand zijn om al de omstandigheden van dien Parthischen oorlog in de bijzonderheden uit te pluizen, nemen wij voor een oogenblik aan, dat Herodes werkelijk eerst in den herfst van 715 v. R. B.

koning is geworden, en derhalve zijn 1e jaar loopt van den herfst 715 tot den herfst van 716.

Neen, neen! roept hier onze schrijver uit, dat gaat maar zoo gauw niet! Josephus is gewoon naar Joodsche maanjaren te rekenen, die met 1 Nisan beginnen; zoodat hij het 1e jaar van Herodes begint met den 1en Nisan 716; hetgeen overeenstemt met de 107 jaren, die er van Herodes verloopen zijn tot de verwoesting van Jerusalem in 823 v. R. B., en ook met hetgeen Dio Cassius verhaalt, dat in 716 met een zekeren Herodes is voorgevallen. Loopt het 1e jaar van Herodes van den 1en Nisan 716 tot den 1en Nisan 717, dan loopt zijn 37e en laatste jaar van den 1en Nisan 752 tot den 1en Nisan 753 v. R. B.; in welk jaar die totale maansverduistering op den 10en Januarij heeft plaats gehad, 's nachts na de terdoodbrenging van hen, die den Romeinschen adelaar van de Tempelpoort hadden afgerukt, en waarna, immers nog vóór Paschen van dat jaar, Herodes gestorven is. Wanneer de Verlosser volgens de overlevering geboren is op 25 Dec. nog bij het leven van Herodes, dan moet Hij noodwendig geboren zijn op 25 Dec. 752 v. R. B. Dit resultaat van het onderzoek in het 1e gedeelte van 'schrijvers werk, uit de vergelijking van de Joodsche en Romeinsche geschiedenissen verkregen, wordt in het IIe deel „Aus dem Leben Jesu" nader toegelicht en door „Einige Stimmen aus dem Christlichen Alterthum" bevestigd.

Hoewel wij niet willen ontkennen, dat wij, den schrijver tot dusverre in zijn krachtig heen en weer laveeren volgende, somtijds bij de geweldige vaart, die hij met zijn schip neemt, b. v. waar hij van den herfst 715 op den 1en Nisan 716 komt, ons hart vasthielden, zoo kunnen wij toch, wanneer wij hem, op twee derden van zijn tocht gekomen, reeds bij voorbaat de vlag omhoog zien halen, niet anders dan hem van harte toejuichen en in de handen klappen. Evenwel van de ondervonden overspanning eenigermate weder tot bedaren gekomen, kunnen wij niet nalaten bij ons zelven te meesmuilen en te vragen, of al dat gecijfer wel de moeite waard was, indien wij tot uitkomst bekomen, dat de Verlosser in 752 v. R. B. geboren is; het schijnt dan toch — want na de herhaalde tegenspraak durven wij niet meer stellig spreken — het schijnt dan toch, dat Dionysius Exiguus, toen hij onze jaartelling aan de geboorte van den Zaligmaker vastknoopte, zich vergist heeft; want die geboorte had dan toch een paar jaar vóór 754 v. R. B., waarmede ons 1e jaar gelijk loopt, plaats gegrepen!

Integendeel, roept hier de schrijver ons toe: Dionysius Exiguus had het juist bij het regte einde; en dit gaat hij in zijn III^e^ deel aldus bewijzen:

Toen Dionysius in het jaar 247 der Diocletiaansche *Aera*, hetwelk begon den 29^sten^ Aug. 1283 v. R. B. = 530 *p. Chr.* zijnen nieuw uitgevonden Paasch-cyclus van 19 × 28 = 532 jaren vervaardigde, begon hij het 1^e^ jaar daarvan in het jaar 1284 v. R. B. en plaatste hij daarbij het getal 532, daarmede willende te kennen geven, dat een dergelijke cyclus van 532 jaren was afgeloopen sedert de Menschwording des Heeren. Trekt men nu 532 af van net jaar 1284 v. R. B., dan komen wij inderdaad tot het jaar 752 v. R. B., waarin het gemelde heugelijk feit heeft plaats gegrepen, zooals in de beide vorige deelen door den schrijver betoogd is.

Indien het den lezer, die mij tot dusverre gevolgd is, hier eenigszins begint te schemeren en hij zoo iets van de gevolgen der boven vermelde millioenen-*speech*-lectuur begint te gevoelen, en daarom niet ongenegen zou zijn te beproeven zijn lamp nog een weinig op te draaien, dan willen wij hem wel een handje helpen door hem de gedachte van den schrijver op eene meer populaire wijze op te helderen. Wanneer iemand, b. v. op 1 Mei 1870 geboren is, dan is hij op 1 Jan. 1871 nog geen 1 jaar, maar slechts 8 maanden; eerst op 1 Mei van dit jaar wordt hij 1 jaar; en hij blijft 1 jaar en is nog steeds 1 jaar op 1 Jan. 1872. Nu, zóó is het ook met den ouderdom van onzen Verlosser. Naar het gevoelen van onzen schrijver redeneerde Dionysius Exiguus ten dien opzichte aldus: Jesus van Nazareth is geboren te Bethlehem, volgens de overlevering op 25 December, of wilt ge liever, Hij is ontvangen, dat is, Hij heeft het aardsche leven aangenomen te Nazareth, insgelijks volgens de overlevering op 25 Maart van het jaar 752 v. R. B. Derhalve was Hij op 1 Jan. 753 nog geen 1 jaar, maar slechts 9 maanden en 7 dagen; Hij werd eerst 1 jaar op 25 Maart 753, en Hij bleef het en was nog steeds 1 jaar op 1 Jan. 754 v. R. B., welk jaar geheel gelijk loopt met het jaar 1 onzer Dionysiaansche jaartelling; zoodat 1 Jan. 1 niets meer en niets minder beteekent, dan dat de Zaligmaker der wereld op dat tijdstip 1 jaar oud was; en wanneer wij derhalve heden schrijven: 1 Jan. 1881, dan wil dit niets meer of minder zeggen, dan dat wij met Dionysius erkennen, dat onze Verlosser thans, om zoo te spreken, 1881 jaar oud is. Er is dus geen gebrek in onze jaartelling, maar onze tegen-

woordige opvatting er van is gebrekkig. Deze gebrekkige opvatting hebben wij te danken aan Beda Venerabilis, die een paar eeuwen later levende dan Dionysius, hem niet begrepen heeft en meende, dat hij zich vergist of mis gerekend had.

Zonder de bevoegde beoordeeling door deskundigen én van het betoog in het eerste, én van de verklaring in het laatste gedeelte van P. Riesz' „Versuch" in de verste verte vooruit te loopen, willen wij, alles te zamen genomen, ten slotte toch gaarne erkennen: *si non vero è bene trovato.*

Leyden, 1 Jan. 1881. Dr J. D. Frenay.

De vergissing van een schrijver in De Katholiek.

De Dageraad (September 1880) gaf een verslag van het Vrijdenkers-congres, dat van 29 Augustus tot 1 September ll. te Brussel gehouden is. In het November-nummer van *De Katholiek* nam ik daaruit deze woorden over: „ De heer Cornette van Antwerpen bracht ter kennis van de vergadering, dat het voorloopige comité [voor het congres] een schrijven van instemming had ontvangen van het Haagsche comité tot oprichting van een standbeeld van Spinoza." Gelukkig verzuimde ik niet de bron van dit berigt aan te wijzen. Ik meende niet buiten mijn regt te gaan, toen ik verder trachtte duidelijk te maken, welk een betreurenswaardig feit die *instemming* was, en hoezeer het de Spinoza-commissie en de heeren, die haar bij de onthulling van 't standbeeld hunnen bijval betoond hadden, compromitteren kon.

Er scheen waarlijk geen enkele reden denkbaar om het berigt van *De Dageraad* niet volkomen te vertrouwen. Of was de partij, welker tolk *De Dageraad* is, niet door den president der gelijknamige Amsterdamsche vereeniging en drie andere Nederlanders, op het congres vertegenwoordigd geweest, en mogt men derhalve niet verwachten, dat de redactie, die het verslag deed verschijnen, uitmuntend op de hoogte zou wezen?

Ook scheen dit berigt met de gevoelens der leden van de Spinoza-commissie zeer wél overeen te brengen. Immers het

was duidelijk genoeg, dat de meeste goddelooze stellingen, die op het Congres of algemeen aangenomen of met veler toejuiching verkondigd werden, niets anders dan logische gevolgtrekkingen waren uit de pantheïstische, of, wil men, materialistische hoofdbeginselen van Spinoza. Want welke waren die stellingen van 't congres? Er bestaat geen persoonlijke God, geen persoonlijke onsterfelijkheid, geen vrije wil, geen werkelijk onderscheid tusschen zedelijk goed en kwaad, geen heiligheid van den echt, het Christendom is niets meer dan eene erge dwaling, en derhalve behoort het bestreden te worden, en zijn de pretensies van Rome en de Katholieke Kerk onverdragelijk.

Zien we nu, wat Spinoza leert. De *Nederlandsche Spectator* van 18 September ll. (N. 38), die geheel aan zijne verheerlijking gewijd is, gaf onder den titel: *Gedachten van Spinoza*, o. a. dit te lezen:

„Onder God versta ik het volstrekt oneindig zijnde, dat is de substantie, (zelfstandigheid) die uit oneindige attributen bestaat, van welke ieder een eeuwig en oneindig bestaan uitdrukt. Uitgebreidheid en denken (of stof en geest) zijn attributen van die eenige substantie. God als het oneindig zijnde is de inblijvende oorzaak van alles. In de ziel bestaat geen onbepaalde (absolute) of vrije wil, maar hij wordt tot het willen van dit of dat bepaald (*determinatur*) door een oorzaak, die op haar beurt door eene andere oorzaak bepaald wordt, en zoo voort tot in het oneindige."

Wat deze woorden beteekenen en hoezeer zij het hoofdbeginsel van Spinoza uitdrukken, verklaarde Dr. H. J. Betz, bij wijze van noot. Deze heer is een der leden der Spinozacommissie en, zoo ik meen, thans nog haar secretaris. Hij schreef:

„(Lichaam noch geest bestaan zelfstandig, het zijn openbaringsvormen van een zelfde onbekend iets, twee zijden — gelijk Spinoza het uitdrukte — der oneindige substantie en die als zoodanig samenhang en samenwerking vertoonen. In dit denkbeeld ligt de groote en blijvende beteekenis van zijn wijsbegeerte, in dit volstrekte monisme. — Dr. Betz.)"

Zulk een absoluut monisme is derhalve het hoofddenkbeeld van Spinoza's beschouwingen; maar zulk een monisme is tevens eene alleruitdrukkelijkste loochening van den persoonlijken God. Ziedaar derhalve de meest goddelooze stelling van het congres ook door Spinoza verkondigd.

Maar evenzeer leert hij in de vermelde woorden een andere op 't congres verdedigde stelling, die rijk is in gevolgen, namelijk de volstrekte onvrijheid van den menschelijen wil; en is te Brussel zeer consequent gezegd, dat er geen werkelijk onderscheid tusschen misdaad en deugd bestaat, vrij uitdrukkelijk wordt hetzelfde uitgesproken in deze woorden, die ook onder de *Gedachten van Spinoza* in *De Spectator* gezet zijn:

„Hij die weet dat alles uit de noodzakelijkheid der goddelijke natuur voortvloeit en volgens hare eeuwige wetten en regels geschiedt, zal niets vinden, dat zijn haat, hoon of verachting waard is." Nu een misdaad, die onze haat en verachting niet waard is, houdt op misdaad te zijn. Den misdadiger kan men blijven liefhebben, maar het kwade zelf dient men te haten en te verachten. En al zouden nu ook de overige op 't congres toegejuichte stellingen niet klaarblijkelijk in een der geschriften van Spinoza gevonden worden, allerduidelijkst is het toch, dat zij uit zijne hoofddenkbeelden noodwendig volgen.

Wanneer men nu de geestdrift ziet, waarmede de leden der Spinoza-commissie zich hebben ingespannen om aan dezen „wijsgeer", die „een onzer grootste landgenooten is", aan „dezen denker van den eersten rang" — gelijk de heer Betz hem in nummer 38 van *De Spectator* noemde — een „huldeblijk" te brengen, dan wordt men wel gedwongen om die heeren zelven voor Spinozisten, d. i. voor pantheïsten of welligt voor materialisten te houden. Het was toch niet geoorloofd te veronderstellen, dat zij in het openbaar met zooveel ijver en enthusiasme eenen man zouden huldigen, wiens geschriften of althans wiens hoofdleeringen hun niet ter dege bekend waren, of dat zij zoo weinig consequent zouden zijn om met die kennis hem te verheerlijken zonder zelven zijne hoofddenkbeelden goed te keuren en aan te hangen.

Maar waren zij voor Spinozisten te houden, dan was het berigt van *De Dageraad* met hunne gezindheid zeer goed te rijmen; immers dan namen zij de stellingen van 't Brusselsche congres of uitdrukkelijk of althans in beginsel aan.

Het verhaal van *De Dageraad* moest des te waarschijnlijker voorkomen, dewijl het Spinoza-nummer van *De Spectator* (N. 38) niet zonder waardering de bijvalsbetuiging vermeld had, die de Spinoza-commissie ontving van het voorloopige comité voor het Brusselsche congres.

Maar bestond er, in weerwil van dit alles, geene sterke

reden om de geloofwaardigheid van het *Dageraads*-verslag in twijfel te trekken? Welk een onderscheid toch tusschen de personen, die de Spinoza-commissie vormen en de sujetten, die, zoo te verwachten was, mede deel zouden uitmaken van het congres, of daar zouden worden gevierd. Men neme de vrijheid de heeren der Haagsche commissie in zijnen geest te stellen naast den grooten Bradlaugh en deszelfs dochter, naast de eerzame „dame" Mrs. Anna Besant, de glorie der achtbare vergadering, en naast de menigte der eerbiedwaardige *Communards*, welke ten congresse opkwamen; zouden nu de eersten voor de redenaties, die lieden van dit slag moesten houden, reeds voorloopig hunne instemming willen betuigen? Zouden ze den schijn willen hebben van zich te encanailleren door hunne instemming met dusdanige „heeren" en „dames"? Helaas, eene droevige ervaring leert, hoezeer hetgeen een Christenmensch voor dwaas, voor misdadig en afschuwwekkend houdt, meermalen door ongeloovigen veel toegevender beoordeeld wordt: en eene afkeerigheid jegens persoonlijke handelwijzen, die niet uit een beginsel voortkomt, is dikwerf zeer zwak en wordt spoedig op zij gezet. En is dit niet volkomen in overeenstemming met Spinoza's reeds vermelden grondregel, welken *De Spectator* (N. 38) zonder eenige afkeuring publiceerde: dat de ware wijze „niets vinden zal, dat zijn haat... of verachting waard is." Had men verder geen regt om de te verwachten bezoekers en sprekers van 't congres voor wel is waar minder fatsoenlijke, maar toch echte geestverwanten der Spinoza-commissie te houden? Althans het comité en al de leden van het congres noemden hem met bijna dezelfde loftuitingen, als de heer Betz het deed: „den grootsten Neder„landschen wijsgeer". De heeren der Haagsche commissie mogten dus geacht worden, over eenige persoonlijke consideratiën en bezwaren — die anderen zouden weêrhouden hebben — te zijn heengestapt, zoodat zij hunne instemming aan het congres-comité zeer wél konden hebben betuigd.

De conclusie luidt derhalve: „het berigt van *De Dageraad* moest ons onder alle opzigten als zeer geloofwaardig voorkomen".

En toch, het blijkt onjuist te zijn, en dien ten gevolge is ook de redenering, die daaruit in *De Katholiek* gemaakt werd, bezijden de waarheid; want het is alleen waar, dat het Vrijdenkers-congres zijne instemming aan de Spinoza-commissie betuigd heeft, maar volstrekt niet waar, dat de Spinoza-commissie hare instemming aan 't Vrijdenkers-congres heeft te kennen gegeven.

Ofschoon de erkenning zijner eigene vergissingen altijd een vrij onaangename zaak is, heb ik nu toch de voldoening te kunnen opmerken, dat mijne dwaling aan den heer Betz — en men zou zeggen aan geheel de Haagsche commissie — eene geschikte gelegenheid heeft geboden om zelf te verklaren, in welke betrekking de Spinoza-commissie tot het Brusselsche Vrijdenkers-congres getreden of niet getreden is.

De toelichting van Dr. Betz stel ik op prijs; er blijkt toch dit uit: De commissie te 's Hage heeft wel is waar eenige beleefdheden gewisseld met het comité voor het Vrijdenkers-congres, heeft er tweemalen eene dankbetuiging aan gedaan, en men kan zelfs vragen: of dit geene onvoorzigtigheid geweest is, waartoe alleen de geestdrift voor Baruch Spinoza de Haagsche heeren kon verleiden; maar een *schrijven van instemming* hebben zij *niet* gezonden. Tot onzen troost kunnen wij dus nog steeds de gedachte koesteren: dat de heeren der Nederlandsche commissie door eenige gelukkige inconsequentiën veel beter zijn dan hunne beginselen; wij kunnen het er nog voor houden: hoewel zij materialisten of pantheïsten denken te zijn, schrikken zij terug voor de verderfelijkste en stootendste gevolgtrekkingen, die met logische noodzakelijkheid uit hunne algemeene opvattingen omtrent het bestaan van een persoonlijken God voortvloeijen; het is nog aan te nemen, dat eene natuurlijke regtschapenheid en zedelijkheid, dat de ons Nederlanders eigene praktische zin en gezondheid van verstand, de nog niet volkomen uitgewischte indrukken eener Christelijke opvoeding, het verkeeren in eene nog niet geheel verontchristelijkte en nog ordelijke maatschappij hen beletten om al de ongerijmdheden en goddeloosheden van het Brusselsche congres te beamen. Ik kan die gunstige gedachten des te eer aannemen, als ik zie, met welke gemoedelijkheid de heer Betz de briefwisselinng tusschen 't Vrijdenkers-comité en zijne commissie heeft in het licht gesteld.

Hij nu schreef in *De Spectator* van 11 December ll. aldus:

„Of de aanhaling [van de Katholiek] juist is, weet ik niet, en evenmin weet ik, of „de Dageraad" het officieel verslag der congreszittingen behelst, zoodat ik voorloopig noch „de Katholiek", noch „de Dageraad", noch den heer Cornette beschuldig.

„Ik kan verklaren, dat het [in *De Katholiek*] medegedeelde volkomen in strijd is met de waarheid. In de eerste plaats: ons comité ontving een schrijven van instemming van het

voorloopig comité in België, en ik beantwoordde het met een woord van dank voor de betoonde belangstelling. Later ontvingen wij nog een officieel schrijven van wege het Vrijdenkers-congres, en wederom zei ik voor de betoonde belangstelling eenvoudig dank. Onzerzijds is dus geen poging tot toenadering gedaan.

„Ten tweede: Instemming is door mij niet betuigd, want ik rekende mij daar namens anderen niet toe gerechtigd; en onwillekeurig kan het ook niet geschied zijn, want persoonlijk koester ik niet de minste sympathie voor vrijdenkers-congressen, daar ik op mijne kamer ruim zoo vrij denk als in een congres." —

Opmerkelijk is de reden, waarom de heer Betz geen de minste sympathie voor vrijdenkers-congressen koestert. Indien hij het bestaan van een persoonlijken God aannam, of indien de stellingen, die tot nog toe op vrijdenkers-congressen plegen verkondigd te worden, een zeer sterken afkeer bij hem opwekten, dan zou denkelijk een andere reden door hem zijn opgegeven.

De Spectator van 25 December ll., dien ik nog niet in handen had, toen het Januarij-nummer van *De Katholiek* reeds was afgedrukt, laat zien, aan wien de vergissing te wijten is.

„Naar aanleiding mijner opmerking in „De Spectator" van 11 December ll.," zoo schrijft Dr. Betz. „richtte de heer A. Cornette een schrijven tot de redactie, waarin hij o.a. mededeelt: „Ik heb van de gevoerde briefwisseling tusschen het Belgische congrescomiteit en het Spinoza-comité, op het congres verslag gegeven naar waarheid, dus niet zooals *De Dageraad* de zaak naderhand, bij vergissing of misverstand, heeft voorgesteld, maar in overeenkomst met het verhaal van Dr. Betz in *De Spectator*. „Dit is alles wat ik weten wilde," vervolgt de heer Betz, „„De Dageraad" heeft zich vergist en de redeneering van „De Katholiek" steunt dus op eene vergissing." —

Hiermede is de zaak zonneklaar, en ik reken mij verpligt de betuiging en de toelichting, die Dr. Betz in *De Spectator* gaf, ook in *De Katholiek* mede te deelen, omdat ik ze zonder aarzelen en zelfs gaarne aanneem.

H.

PIUS-ALMANAK [1].

Wat dezen almanak van alle overige Katholieke almanakken onderscheidt en hem meer regtstreeks dan een zijner confraters tot dadelijk nut doet strekken, is zijn eerste deel, dat in alphabetische orde, volgens de namen der Nederlandsche burgerlijke gemeenten, de opgaven bevat over: „*Liefdadige instellingen en Katholieke Vereenigingen.*"

Deze aangehaalde woorden staan als opschrift boven eene lange lijst, die nog meer geeft dan die titel, streng genomen, zou doen verwachten. Dit zeg ik echter niet om de Redactie van den Almanak over deze wat ruime opvatting van den titel lastig te vallen, maar dewijl ik hier gaarne alles wil herdenken, wat haar arbeid verdienstelijk maakt. Ik bedoel de vermelding, hoeveel in al de opgenoemde gemeenten de *Census* voor de Provinciale Staten en de Tweede Kamer bedraagt; die voor den Gemeenteraad is daardoor van zelf aangegeven, dewijl hij steeds juist de helft beloopt van den *Census* voor de Tweede Kamer. Hierdoor zijn nu de kiesgeregtigden in de gemakkelijke gelegenheid gesteld om zich zelf van deze hunne hoedanigheid bewust te worden; dit is eene zaak van hoog belang, dewijl het best gebeuren kan, dat eenige Katholieken alleen daarom niet stemmen, omdat zij niet weten het kiesregt te bezitten.

Verder voldoet de Almanak aan de verwachting, welke het pas besproken opschrift geeft, wanneer hij ons tal van kostbare inlichtingen aanbiedt opzigtens: Kath. Kiesvereenigingen, Societeiten, Leesvereenigingen, Bibliotheken voor Katholieken, Afdeelingen van den Bond der Nederl. Zouaven, Militaire Vereenigingen, St. Jozefs-Gezellen-Vereenigingen, Katholieke Scholen, Raden en Conferentiën der Vereeniging van den H. Vincentius a Paulo, Genootschappen en Vereenigingen van liefdadigheid in algemeenen zin, Parochiale Armbesturen, Oude-mannen-en-vrouwenhuizen, Ziekenhuizen, Gestichten voor verlaten kinderen, Weeshuizen, Hofjes, Katholieke Kosthuizen, waarin ook betalenden worden opgenomen, Vereenigingen voor wetenschappelijke behandeling der Kath. leer, Comités voor het Liefdewerk: Oud-Papier,

---

1) *Voor het jaar des Heeren* 1881. Zevende Jaargang. Kerkelijk goedgekeurd. Te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuijsen.

Vereenigingen tot bevordering der vereering van het Allerh. Sakrament en tot versiering van arme kerken, St. Gregoriusvereenigingen, Processie-besturen, Parochiale Kerkbesturen.

Dit is alreeds eene geheele optelling, en we noemen nog maar de voorname rubrieken. Wie bedenkt, dat deze opgaven loopen over geheel Nederland, dat ze meerendeels in geene publieke geschriften te vinden zijn, en zeker meestal niet langs meer of min kerkelijk-officieelen weg konden verkregen worden, en dat ze dikwerf in vele bijzonderheden gaan — krijgt eenig denkbeeld van de uitgebreide en drukke correspondentie, van den ijver en het geduld, welke vereischt werden om zooveel te verzamelen. En wie zelf in eenig Katholiek bestuur zitting heeft, zal meermalen ondervonden hebben, welk een gemak en welk een nut hem dergelijke opgaven kunnen aanbrengen; hierom zal hij zich verpligt rekenen jegens de bestuurders van Katholieke instellingen, die deze inlichtingen verstrekten, maar veelmeer jegens de Redactie van den Almanak, die aan deze verzameling een schat van tijd, zeer vele kosten (ik bedoel bijv. de briefporten) en eene onvermoeide zorgvuldigheid heeft moeten besteden.

Men zou over deze lijst kunnen vragen: waarom heeft de Redactie niet voor alle andere plaatsen, evenals zij bijv. voor Amsterdam bijna deed, *alle* inrigtingen van Kath. bijzonder onderwijs opgegeven; waarom bijv. ook niet de verschillende pensionaten opgenoemd, waarbij de opgave der kostgelden zeer wel van pas zou geweest zijn? Waarom niet alle Broederschappen, alle Processie-besturen vermeld? Waarom niet het Utrechtsche Museum van kerkelijke oudheden, waarom niet al de leden der Kerkbesturen, waarom van de eene inrigting veel meer bijzonderheden dan van de andere?

De Redactie kan hierop antwoorden: wij gaven zooveel als wij vermogten; het was onmogelijk meer te verkrijgen. En dit antwoord is niet uit de lucht gegrepen; de verschillende besturen hebben toch gewoonlijk overvloed van werk, niet ieder begrijpt terstond, van welk belang de inlichtingen zijn, die voor dezen Almanak verzocht worden, misschien komt hier of daar wat van onze Hollandsche saaiheid en langzaamheid in 't spel; door deze en meer oorzaken zullen de gegevens dikwerf aan de Redactie ontbroken hebben, en zij kan alleen maar leveren naar gelang zij ontvangt. O mogten alle Katholieke besturen naar best vermogen meêwerken om het onvolledige en onsystematische in de opgaven van den Almanak te doen ophouden!

Tot den Almanak behoort ook een *Mengelwerk*, of liever: hij wordt nu „op twee verschilende manieren uitgegeven. De „Almanak met de Vereenigingen en Gestichten en de Alma„nak met Mengelwerk. Nu kan ieder volgens zijne keus be„stellen, en blijft de prijs [voor elk afzonderlijk verkrijgbaar deel] op 50 cents bepaald." Aldus in het voorberigt: *Aan den lezer.*

De verschillende stukken en stukjes in proza en poëzij, die het *Mengelwerk* uitmaken, zullen, over 't algemeen gesproken, ieder lezer zeer voldoen, eenige zijn zelfs voortreffelijk te noemen; ik maak deze eenige aanmerking: de stijl der overigens degelijke bijdrage op blzz. 67 en vv. roept om eenige schaving.

In *De Katholiek* (Dl. LXXIII, blz. 191) is de plaatsing van advertentiën door geheel den Almanak (jaargang 1878) heen als een vergrijp tegen den goeden smaak afgekeurd. Deze afkeuring zou ook op den Almanak van 1881 kunnen slaan. *De Maasbode* kwam evenzeer tegen die vermenging op. Doch in een brief, in dat blad (18 Jan. ll.) opgenomen, bragt de heer H. M. Werker hiertegen in, dat dusdanige plaatsing der advertentiën een aanzienlijk finantiëel voordeel oplevert, en dat deze inkomst voor den Almanak noodig is; anders zou de uitgave moeten worden gestaakt. Ik begrijp, dat vooral het opmaken en uitgeven der lijst van de Katholieke Instellingen aanzienlijke kosten veroorzaken, en oordeel dan ook deze reden van den heer Werker afdoende. Wie zou willen zeggen: laat den Almanak dan maar liever niet verschijnen?

Echter blijf ik, ook om de vreemdsoortigheid en leelijkheid dier vermenging, den wensch koesteren: zoozeer neme het debiet van dezen nuttigen Almanak toe, dat de Redactie zonder financiëel bezwaar aan de advertentiën eene betere plaats kunne aanwijzen!

H. J. J. P.

PHILOTHEA [1].

Deze nieuwe Duitsche vertaling van het meest bekende en niet genoeg te roemen ascetische geschrift des Heiligen Kerk-

---

1) *Vom heiligen Franz von Sales. Neu übersetzt von* Fr. Permanne, Domkapitular und Dompfarrer. Augsburg. Munchen. 1880. Druck und Verslag des Literar. Instituts von Dr. M. Huttler. M. 5.60.

leeraars werd door den Hoogeerwaarden Domkapitularis Permanne te Augsburg ondernomen naar aanleiding van een goed voornemen der „*Verlagshandlung*". Deze wenschte het heerlijke boekje op eene wijze uit te geven, die aan den tijd, waarin het geschreven werd, beantwoordde, en waardoor het tevens aan iedereen en bijzonder aan de Christelijke jeugd des te beter in handen zou kunnen worden gegeven. Hierom lette de vertaler er vooral op, dat hetgeen in het Fransch zonder veel aanstoot te geven, tijdens de zeventiende eeuw, kon gezegd worden, in het Duitsch thans dikwerf hard en zelfs aanstootelijk klinkt, terwijl toch op geen boek meer dan op een godvruchtig werk 't woord des dichters van toepassing moet zijn:

> Et la main d'un enfant peut t'ouvrir au hasard,
> Sans qu'un mot corrupteur étonne son regard.

Overigens werd deze overzetting met gebed begonnen en met den hartewensch voortgezet en geëindigd, dien de vertaler in deze smeeking uitdrukt: „Heer, zegen allen, die deze Philothea gebruiken, opdat zij daarin stichting vinden en in het streven versterkt worden om God te dienen, hunne gebreken te leeren kennen en te verbeteren, de verkeerde neigingen te beheerschen en het hart met alle deugden te versieren, van welke de noodzakelijkste, maar ook de zeldzaamste de ootmoed is."

De uitgevers hebben hunne beste pogingen, en met goeden uitslag, aangewend om aan dit boekje een passend gewaad in den overgangsstijl der zeventiende eeuw te geven; papier, letter, encadrement, vignetten, titelplaat — zij stelt de afbeelding van den H. Franciscus van Sales voor — en ook het fijne, hoewel, dunkt ons, niet geheel in den stijl gehouden bandje maken deze Philothea tot een waar juweeltje.

H. J. J. P.

Het Klooster te Windesheim en zijn invloed [1].

I.

Het gezicht eener vuurbaak aan het strand der zee kan, dunkt mij, op schepelingen, terugkeerend naar hun vaderland, geen blijder indruk maken, dan de lezing van het onder vele opzichten hoog te waardeeren werk des Leidschen Hoogleeraars Dr. J. G. R. Acquoy bij mij heeft te weeg gebracht.

Al is het ook waar, dat het licht dezer vuurbaak van tijd tot tijd als in draaiende beweging is en zich soms eenigszins aan ons oog onttrekt, ja ons wel eens tot onze verbazing in het duister laat rondschouwen, het doet goed onder den glans van dit licht het oog te keeren naar de Kerk onzer vaderen in de Katholieke middeneeuwen, naar ons Nederland der XIVe en XVe eeuw en met den Schrijver op het leven en in de harten onzer Katholieke voorouders onze blikken te slaan. Het verwondert mij dus niet, dat ik *Het Klooster te Windesheim* van Dr. Acquoy in het belangrijke geschrift van den geleerden oud-Professor en Pastoor te Zwolle O. A. Spitzen: *Thomas à Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd* [2])

1) *Door* Dr. J. G. R. Acquoy. Uitgegeven door het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Utrecht. Gebr. van der Post. Drie Deelen. 1875—1880.

2) Utrecht. J. L. Beijers. 1881. Blz. 4, 102 enz.

als een „veelszins voortreffelijk werk" geprezen en als hoog te schatten historische bron aangehaald vond.

Het zij mij dan ook vergund vóór alles te verzekeren, dat ik den Hoogleeraar dankbaar ben voor het vele goede, dat ik in zijn werk ontmoet. Inderdaad, er zijn in dit boek bladzijden, die het beeld van Windesheim, dat ik mij eens bij de lezing van het Latijnsche *Chronicon Windesemense* vormde, op nieuw in mij verlevendigden, en wel op zulk eene wijze dat, naar ik verwacht, ieder Katholiek, aan het eind van zulk eene bladzijde gekomen, zal uitroepen: zoo iets te lezen doet waarlijk goed!

Reeds aanstonds neemt het ons in, verklaringen te ontmoeten als deze: „'t kloosterleven was vroeger en is nog „heden ten dage voor duizenden het middel om te ko„men tot volledige toewijding aan God."

„Vaak zijn juist diegenen, die de zaak het diepst op„vatten, het meest geneigd alles vaarwel te zeggen, wat „hen van de hoogere behoeften des harten zou kunnen „afbrengen, ten einde in de stilte der eenzaamheid te „gewinnen wat zij wanhopen in het gewoel des bedrij„vigen levens te zullen verwerven"; het doet ons goed ook door een schrijver, naar wiens opvatting bij eene roeping tot het klooster „een dwaling des verstands in „het spel is", evenwel verklaard te zien: „waar gemoe„delijke overtuiging den mensch naar het klooster drijft, „daar moet zij worden geëerbiedigd." [1])

Doch spreken wij meer bepaaldelijk over het Klooster te Windesheim. Zeker is het, dat naar de voorstelling des Schrijvers die innige overtuiging, die heilige ernst en eene daarvan onafscheidbare wilskracht in de Windesheimsche

1) Acquoy, I, blz. 4.

kloosterlingen aanwezig waren. Wanneer Dr. Acquoy de stichting en regeling van het Windesheimsche klooster beschrijft, is men geneigd de woorden van Montalembert te herhalen. „ Ils savaient vouloir ". Waarlijk die mannen hadden een wil!

1384, op St. Bernardsdag stierf te Deventer Gerrit de Groote, door den Schrijver te recht „ drager en machtig „ vertegenwoordiger der zedelijk godsdienstige behoefte „ onzer voorvaderen " [1]) in de veertiende eeuw genoemd Naar den last van zijn stervenden meester had Florens Radewijnsz. het bestuur over de Deventersche Broeders van het Gemeene Leven aanvaard. Hoe duidelijk geteekend staat hij voor ons! „ Hij vereenigde in zich al de gaven „ van verstand en hart, die hem noodig waren. Wijsheid „ en takt, vroomheid en ernst, vriendelijkheid en waar- „ digheid, menschenkennis en doorzicht, kracht en beleid, „ geloof en moed. Zijn gansche voorkomen gaf den in- „ druk van mannelijke braafheid, zijn geheele verschijning „ boezemde vertrouwen in. Een woord van hem had op- „ beurende kracht, bij het volgen van zijn raad bevond „ ieder zich goed en als hij sprak, dan was het alsof de „ Heilige Geest sprak door middel van hem. " [2])

Geheel naar den geest van zijn leermeester zendt hij na raadpleging van Utrechts bisschop een zestal broeders, waaronder twee priesters, „ naar een eenzame, onbebouwde „ streek, waar niets anders was dan eenige wilgen. Daar „ richtten zij eenige huisjes of liever hutten op, van ruwe „ planken, voegen deze met klei en klein reishout samen en „ bedekken ze met stroo. " [3]) Zóó omstreeks Maart 1387

1) Blz. 15. 2) Blz. 61, 62. 3) Blz. 66.

begonnen, is het werk in October zoover gevorderd dat men tot de wijding van het klooster kan overgaan.

Hoe was in die zes maanden de bouw voltrokken? „Men stelle zich, zegt Dr. Acquoy [1]), de broeders niet voor „als mannen, die niet anders konden dan boeken schrijven „en kerkdiensten verrichten. Er waren bekwame timmer„lieden, metselaars, bouwkundigen onder." Zelfs de waterbouwkunde en de werktuigkunde werden door hen beoefend. Mannen, van wie men het niet verwachten zou, waren niet minder dan anderen in den handenarbeid bedreven. De eerste rector van Windesheim (reeds priester voordat hij naar het klooster ging), „Hendrik Klingebijl van Höx„ter, kon timmeren en steenhouwen dat het zweet hem „langs het voorhoofd, ja langs het geheele lichaam liep; „de fijngebouwde Johan van Kempen, een man, zwak „van lichaam, klein van gestalte, volgens aanleg het „meest geschikt voor het kamerleven" [2]), metselde als het noodig was aan een muur of schepte den kruiwagen vol zand; in één woord, „alle broeders," zegt de Schrijver, „zien wij met troffels in de hand, of het paslood „latende vallen, steenen aandragende of goedgevulde kalk„bakken".

Evenzeer toont ons de Schrijver dien ernst en degelijkheid der Windesheimers, als zij hun gesticht gaan regelen naar de orde der reguliere kanunniken van den H. Augustinus: „Er was waarlijk, zoo spreekt hij [3]), in de mannen van Windesheim een geest van „oud-Nederlandsche degelijkheid. Zoo ernstig namen zij „alles op. Zij trachtten alles wat zij deden, zoo goed „mogelijk te doen".

1) Blz. 203. 2) Blz. 245. 3) Blz. 205—216.

„Nauw is 't klooster gereed, of zij begrijpen als reguliere „kanunniken van den H. Augustinus aan den vollen eisch „te moeten beantwoorden. Wat doen zij? Zij trekken de „Middelzee over, staan een storm door, die hen met schip„breuk bedreigt, en begeven zich naar Eemstein, om er den „kanunnikenregel tot in de fijnste bijzonderheden te leeren „kennen. Nauw is er spraak van de onderlinge vereeniging van „eenige kloosters met Windesheim, of men begrijpt, er moet „een grondwet zijn, die alles regelt. Wederom wat doet „men? Men benoemt een commissie van zes broeders en zendt „een hunner met den prior Johannes Goossensz. Vos van „Heusden naar Parijs, ten einde aldaar de aloude kleeder„dracht en de regelen der orde nauwkeurig op te nemen. „Van heinde en ver verzamelt de commissie allerlei oudere „en nieuwere reglementen van reguliere kloosters, leest, her„leest, vergelijkt en schift, neemt over wat nuttig toeschijnt, „wijzigt wat wijziging behoeft en vult uit de statuten van andere „orden aan, wat in die der regulieren ontbreekt. Nauwelijks „is de Windesheimsche Vereeniging goedgekeurd, of men legt „zich toe op volkomen eenstemmigheid van kerkelijke eere„dienst. Op nieuw wat doet men? Men vraagt uit kloosters „van verschillende orden en diocesen, ordinariën te leen, „vergelijkt, zoekt en schift en brengt een Ordinarium, een „Kalendarium en een Manuale bijeen, die door het kapittel „onderzocht en goedgekeurd worden. Nu moeten alle ge„bruikelijke kerkboeken daarmee in overeenstemming gebracht. „Er zal heel wat hoofdbreken aan verbonden zijn, al de mis„salen, gradualen, antiphonariën, lectionariën, capitulariën, „collectariën en martyrologiën in te richten gelijk het be„hoort. Wederom wordt een commissie benoemd, en deze „bezorgt eene uitgave zóó dat alle kerkboeken tot op een tittel en „jota met elkander overeenstemmen op eene wijze, waarvan „in de gansche wereld geen tweede voorbeeld bestaat.

„Bij dit alles en wat alles overtreft, leverden de Windes„heimsche broeders een zooveel mogelijk gezuiverden tekst „van de Vulgata, en zoo bezaten zij ten laatste een standaard„exemplaar, dat de hoogste goedkeuring wegdroeg en voor „alle kloosters verplichtend werd gemaakt. Op gelijke wijze „handelde men daarna met de geschriften der vier groote „Kerkvaders. Daarenboven de koorboeken solphiseerden zij „met vierkante en langwerpige noten; waar gerust moest wor„den, gaven zij het goed zichtbaar te kennen.

„ Reeds ten tijde van den schrijver van 't *Chronicon* waren „ er in 't koor vijf en dertig dikke boeken voor den kerkdienst „ en in de bibliotheek meer dan honderd groote codices der „ Vaders, allen door de broeders zelven met duidelijke letter „ op perkament geschreven. "

Inderdaad, wij zeggen het den Schrijver (II, blz. 104) na: „ Dit alles bewijst een geest van degelijkheid, die „ ons aantrekt, een ijver, die van den gloed der eerste „ liefde getuigt, een loffelijk streven naar wettelijke orde en „ kerkelijke eenheid. "

Zoo ontvangen wij dan ook verder van 't leven in Windesheim den indruk als van een goed geregeld, in arbeid en godsvrucht bloeiend klooster.

„ Godsdienstige plechtigheden en kerkdiensten geschied- „ den er, zegt de Schrijver, met eene uitvoerigheid en „ nauwkeurigheid, die getuigen van den ernst, waarmede „ de zaak werd opgevat. " [1])

Als zijdelingsche middelen om te vorderen in deugd schreef de kloosterregel twee zaken voor: bezig zijn en zwijgen; en na in een overzicht der Windesheimsche dagverdeeling de bezigheden besproken te hebben, schrijft Dr. Acquoy de volgende merkwaardige woorden [2]): „Wanneer men „ deze dagverdeeling overziet, zal men moeten erkennen, „ dat de broeders te Windesheim en in de daarmede ver- „ bonden kloosters van des morgens vier tot des avonds „ zeven uur in heilzame bezigheid werden gehouden, en „ dat niet slechts aan den eisch der vroomheid, maar „ ook aan dien van nuttige werkzaamheid werd vol- „ daan. "

---

1) Blz. 153. 2) Blz. 167.

Na de rechtstreeksche middelen: kapittel houden en bestraffen, te hebben uiteengezet, zegt hij: „ Het verblijdt „ ons te kunnen getuigen, dat het doel geenszins werd „ gemist. Wat ons van het inwendig leven en de uitwen- „ dige daden der broeders bekend is, legt een eervol ge- „ tuigenis van hen af, en geene feiten zijn ons overgele- „ verd, waardoor hun goede naam in 't algemeen wezen- „ lijk schade kon lijden. Godsvrucht en zedelijkheid wa- „ ren in dien kleinen kring om zoo te zeggen inheemsch. " [1])

Waar de Schrijver spreekt over de liefde van de Windesheimers voor hunne cellen en de heilige eenzaamheid, is het of wij met Montalembert den H. Hieronymus zijne cel „ Coelum terrae " hooren noemen, of dat wij den beroemden Benediktijn Trithemius hooren uitroepen: „ Me „ sola Hirsaugia gaudet ", of dat wij Alcuinus, uit zijn klooster naar het hof van Charlemagne gaande, hooren spreken:

„ O mea cella, mihi habitatio dulcis amata,
„ Semper in aeternum, o mea cella, vale!.... "

„ Wat hadden zij, zegt Dr. Acquoy, hunne cellen har- „ telijk lief! Met welke zoete namen plachten zij ze te „ noemen, welke liefelijke getuigenissen legden zij aan- „ gaande haar af.

„ Gerlacus Petersz. beschouwde zijn eenvoudig vertrek „ als zijn aardsch Paradijs, de zekerste wijkplaats, de „ gehoorzaal en het spreekvertrek van den H. Geest. „ Evenzoo was het met Joannes Schutken: „ Cellam fecit „ „ coelum, coelestia meditando ": hij maakte haar door „ de overweging der hemelsche dingen tot een hemel. " [2])

1) Blz. 175. 2) Blz. 159.

In één woord, wij zien hen in waarheid voor ons optreden als tijdgenooten en geestverwanten van den eerbiedwaardigen man van St. Agnietenberg, aan de andere zij der stad gelegen, den man van een „hoeksken met „een boeksken", en voor wien even als voor hen het gulden woord bewaarheid werd: „cella continuata dul-„cescit."

Dat ook de regel van den H. Augustinus: „Fratres „charissimi, unanimes habitetis in domo et sit vobis „anima una et cor unum in Deo", te Windesheim en in de andere tot deszelfs kapittel behoorende kloosters onderhouden werd, en de broederlijke liefde er heerschte, toont de Schrijver op verschillende plaatsen. Men zie slechts het register (III, blz. 384). Een klein, maar aandoenlijk, in het register niet genoemd voorbeeld, deelt hij ons mede I, blz. 274. Het betreft den clericus Gerlacus Petersz., den jongeling, voor wien Florens Radewijnsz. eene bijzondere voorliefde had.

Busch verhaalt van hem: „adolescens bonae indolis, „dum adhuc esset in saeculo, a canonicis Daventriensis „ecclesiae ad hoc deputatus ut vicem suppleret beatae „virginis in ejus festo Purificationis..... in publico ca-„stitatis suae puditiciam vovit et consecravit." Dat zulks in overleg met Florens Radewijnsz. geschiedde, geeft Dr. Acquoy ons te kennen, als hij zegt: „Niemand „wist, wat het knielen van den jongeling „bij het offeren „„van het kindeke" te beduiden had; doch de meester „en de leerling hadden elkander verstaan." Busch (blz. 521) voegt er bij: „quam [castitatem] cunctis diebus „vitae suae mundam et illibatam fideliter custodivit".

„Gerlacus Petersz. nu was meer dan gewoon bijziende,

„ zoodat hij onder de fratres chorales niet kon worden op-
„ genomen, wijl hij niet in staat was, met hen uit de
„ groote koorboeken te zingen. Welnu wat deed men?
„ Johan Schutken, bijgestaan door den prior Vos, ver-
„ vaardigde voor hem twee kleine antiphonaria en een
„ graduale; een andere broeder Bartholomeus Herbolt
„ schreef voor hem een dergelijken psalter. De liefde-
„ dienst was des te grooter, wijl hij in vrije uren buiten
„ den voorgeschreven werktijd werd volbracht. "

Doch wij willen den Schrijver eenige oogenblikken volgen, waar hij in datzelfde hoofdstuk sommigen der Windesheimers afzonderlijk bespreekt „ als vertegenwoor-
„ digers van den Windesheimschen geest ".

Al aanstonds, zegt hij, treedt ons hier een man voor oogen, dien wij met volkomen recht en zonder eenig voorbehoud den voortreffelijksten van alle priors en superiors mogen noemen: de uitstekende Johan Vos van Heusden.

In hem werd ten volle bewaarheid, wat Gerrit de Groote bij eene eerste kennismaking zeide: „ Hic est
„ homo quem quaesivi; cum quo bona in terra opera-
„ bor. " — „ Wat de eenvoud beminnelijks, de braaf-
„ heid eerbiedwaardigs, de wijsheid volstandigs, de vroom-
„ heid innigs heeft, was in hem als in een schoon ge-
„ heel vereenigd. " (I, blz. 230.)

In 1388, op zes-en-twintigjarigen leeftijd in Windesheim opgenomen, wordt hij na een tweetal jaren opvolger van Werner Keynkamp, blijft drie en dertig jaren prior van Windesheim, negen en twintig jaren superior van 't Windesheimsch kapittel. Onder hem breidt het klooster zich uit, bereikt de kritisch-letterkundige ar-

beid der broeders zijn toppunt, en worden koor en bibliotheek van de noodige boeken voorzien.

„ Hij was, zoo zegt de Schrijver zeer schoon, de roem „ van het klooster Windesheim, de stichter der Windes- „ heimsche Vereeniging [die bij zijn dood (1424) vier en twintig mannen- en vier vrouwenkloosters telde], hij „ in waarheid de beminde in engeren, de geëerde in „ wijderen kring, een van die rijk gezegenden, die ook „ anderen ten zegen zijn. " [1])

En er wordt niets te veel gezegd. Bij de lezing dier keurige bladzijden over Windesheims grootsten prior ontdekken en beminnen wij eene diep ernstige, eene heilige ziel, gloeiend voor al wat goed en schoon en edel is. Met den Schrijver bewonderen wij 's mans nederigen en verstandigen omgang met zijne onderhoorigen en niet minder zijne vaderlijke liefde en zorg; ja, ook buiten dien Windesheimschen kring bewonderen wij hem zooals hij daar werkzaam was, „ niet omdat zijn betrekking het medebracht, „ maar omdat anderen het zochten. " Hij, vroeger door zijn medebroeders uit scherts Joannes Nescio genoemd, hij werd de raadsman en vraagbaak voor ontelbaren. Wat eerst Gerrit de Groote was, wat daarna Florens Radewijnsz. werd, dat was hij na diens dood (1400). Geen wonder, dat bij zijn sterven, Busch de veelbeteekenende getuigenis aflegt: „ Ik heb er velen in onze orde gezien, „ ook andere heilige en nederige vaders, ook grooten „ van ziel, maar zulk een grootheid van ziel, zulk een „ standvastig vertrouwen op God zag ik in niemand dan „ in hem ". [2])

---

1) Blz. 230. 2) *Chron. Wind.* p. 307.

De Schrijver heeft inderdaad recht het tijdperk van Johan Vos „de gouden eeuw van Windesheim" te noemen. Doch men houde in het oog wat hij daarbij voegt (II, blz. 127): „al schijnt de bloei van een genootschap, „een volk, een gansch tijdperk van een enkel man af te „hangen, in waarheid is het anders. De beste voorzitter, „de uitstekendste regent, het meest geniale hoofd, zij „vermogen niets, als de algemeene geest niet mede-„werkt."

En zoo wordt onze aandacht weder van het hoofd op de leden, en dan zoowel op de geringsten als op de grootsten der broeders gevestigd.

Naast Joannes Vos prijkt in reine, ongetooide helderheid het beeld van den supprior, die deze betrekking ongeveeer vijf en dertig jaren lang vervulde: Arnold Marwick van Calcar.

„Een lang, breedgeschouderd man, eerwaardig van „gelaat, statig van tred, met een aangename stem en „verstandig in het spreken, onder de broeders welwillend, „jegens de gasten vriendelijk, voor de armen barmhar-„tig, zelf eenvoudig, God vreezende en afwijkende van „het kwaad, bezat hij de kunst alle verslagenen van hart „op te beuren en als een vader recht menschkundig en „verstandig te spreken met hen, die door bewustzijn van „schuld werden gekweld." [1])

Ik kan mij niet weerhouden hier even aan het heerlijk uiteinde van zijn verdienstelijk leven te herinneren, zooals het door Busch met weergalooze eenvoudigheid wordt verhaald: „Cumque, zoo zegt hij, ad extremam exitus

1) Acquoy, I, blz. 241.

„ sui horam, corpore exhausto appropinquasset, frater „ Marcilius infirmarius dixit ei: Pater charissime, Vos „ jam mori incipitis. Qui respondit: In nomine Domini „ accendatis candelam et convocetis fratres. Priore ergo „ et conventu per tabulae sonum protenus accurrente, inter „ Littaniarum suffragia felicem Deo animam reddidit. " [1]) Zoo leefde, zoo stierf men te Windesheim! —

Als derden vertegenwoordiger van den geest des kloosters stelt ons Dr. Acquoy den ouderen en eenigen broeder van Thomas van Kempen voor oogen, Joannes genaamd: „ Eenvoudig van voorkomen, schrander van geest, „ rein en vroom van ziel, bedaard in alles wat hij doet, „ maar altijd werkzaam, ingekeerd in zich zelven, en „ nergens gelukkiger dan in zijne cel. "

Op dezen volgt een man van aanzienlijke geboorte en hooge beschaving: Hendrik van Wilsem. Hem beminnen wij naar de voorstelling van Dr. Acquoy, om de grootheid van het offer, dat hij bracht, om zijn kinderlijk, maar tevens onwrikbaar vertrouwen; hem bewonderen wij om zijne werkzaamheid en letterkundigen arbeid. „ De titels „ der door hem gecopiëerde werken vormen een kleinen „ kataloog ". [2])

En nu staan wij voor de beeltenis van Werner Keynkamp, Windesheims eersten prior, na het eenjarig rectoraat van Hendrik Klingebijl door de broeders gekozen en door Utrechts bisschop bevestigd.

Maar hier ook gevoel ik mij gedrongen eene aanmerking te maken op de wijze van behandeling, door den Schrijver gevolgd.

---

1) *C. W.* p. 367. 2) Acquoy, I, blz. 251.

Op blz. 227 (Deel I) wordt gezegd: „dit hoofdstuk „dient niet om de voornaamste bewoners van Windes- „heim te doen kennen, maar alleen eenigen van hen, „die als vertegenwoordigers van het leven aldaar kunnen „gelden."

Die wijze van behandeling, wordt er bijgevoegd, heeft twee bezwaren: „Zij liet wel iets aan den willekeur des „schrijvers over", en gaf aanleiding dat „sommige per- „sonen, die eene afzonderlijke behandeling ten volle zou- „den verdienen, verzwegen, enkelen van minder betee- „kenis besproken werden."

Wat het tweede bezwaar betreft, dit tracht de Schrijver weg te nemen „door personen, die eenigszins veronge- „lijkt schenen, elders in zijn werk te bespreken". [1])

Wat intusschen het eerste bezwaar betreft, het zij met allen bescheidenheid gezegd, dit is voor mij, na lezing en herlezing der schets van Dr. Acquoy en, na hare vergelijking met die van Busch, niet opgeheven, veeleer toegenomen.

Als hoedanig stelt de Schrijver Werner Keynkamp aan ons voor? Blz. 184, wordt hij met Willem Vornken genoemd: „voorbeelden van armzalige angstvalligheid op „zedelijk gebied". Welnu zóó en niet anders wordt hij blz. 251—254 geteekend: „als type van het ziekelijke, „dat de godsvrucht van maar al te velen aankleefde, „van het bekrompene, dat hunne overigens welgemeende „braafheid ontsierde".

Ik geef toe, dat de feiten van nederigheid en nauwgezetheid van geweten, door den Schrijver medegedeeld,

---

1) Blz. 228.

evenzeer in Busch zijn te vinden; dat deze hem „ scru- „ pulosus " en „ professionis suae strictissimus executor " noemt; doch, zoo vraag ik, geeft dit alles den Schrijver wel recht om te zeggen: „ Niets ruims, niets breeds, „ niets kloeks was in hem "? Indien er nadruk gelegd wordt op 't feit, dat hij, na driejarig bestuur, zijn ambt te Windesheim nederlegt, waarom dan ook niet meer in 't oog gehouden, dat dezelfde man achttien jaar lang prior van Nieuwlicht te Hoorn, later weder zeven jaar prior van 't klooster Thabor bij Sneek is geweest? „ Qui „ Frisonum corda rudia, brumali algore frigida, effecit „ mansuetissima et dictum monasterium debite custodiens „ de die in diem ibidem perfecit. " [1]) Mij dunkt, deze woorden van Busch toonen ons toch wel eenige kloekheid en kracht van geest in Werner Keynkamp.

En ik kan mij ook niet begrijpen, dat de „ helder- „ denkende " Vos van Heusden [2]) juist hem als prior naar Nieuwlicht en Thabor zond, indien zijne nauwgezetheid, ja zelfs, zoo men wil, angstvalligheid van geweten zoo schadelijk werken moest [3]) op zijne medekloosterlingen. „ De richting, door een eersten prior gegeven, „ is meestal van overwegenden invloed voor het vervolg", zegt de Schrijver (blz. 253) terecht, en dit zal ook wel door Vos van Heusden zoo begrepen zijn. En nog ten slotte zie ik niet in, hoe Werner Keynkamp met al zijne eigenaardigheden gelden moet als „ type van een ge- „ heele soort ".

Dezelfde aanmerking omtrent een zekere willekeurigheid maakte ik bij de lezing der levens van Joannes

1) *C. W.*, p. 399. 2) Acquoy, I, blz. 189. 3) Blz. 184.

Schutken, Gerlacus Petersz., Hendrik Mande en vooral van Gerrit Delft van Naaldwijk.

In het Register (III, blz. 395) wordt gezegd: „ Ger-„ lacus Petersz. is geen asceet", en er wordt verwezen naar I, blz. 187, n. 3. Daar lees ik:

„ Gerlacus ' Petersz. kon zoo voortreffelijk eten, dat het „ scheen alsof hij zijne godsvrucht in den schotel zocht".

Bij Joannes Busch [1]) staat echter: „ In den refter zittend „ was zijn geest geheel en al op God en de lezing, die er ge-„ houden werd, gericht; voor het uiterlijke at hij zoo voor-„ treffelijk, dat het scheen, alsof hij zijne godsvrucht in den „ schotel zocht; want, zoo gaat Busch voort, hij wist bij „ ondervinding, dat, als door buitengewone onthouding het „ lichaam verzwakt en op die wijze het hoofd ziek wordt, „ de geest geheel en al ongeschikt wordt voor de inwendige „ beschouwing ".

Mij dunkt, zulk gezond eten pleit eer voor dan tegen eene gezonde ascetiek.

„ Gerrit Delft van Naaldwijk was wel lid der commis-„ sie voor de redactie der Constitutiones, wel bekleedde „ hij drie en dertig jaar de betrekking van procurator, „ twee jaar die van supprior, zelfs vier maanden die van prior „ en prior superior"; maar dit alles, zegt de Schrijver, „ stempelt hem niet als een dergenen, die onze aandacht „ verdienen. Zijne ware beteekenis ontleent hij aan zijne „ buitengewone predikgaven, zijne overdrevene nederig-„ heid en de ekstatische toestanden, waarin hij niet zelden „ verkeerde. " [2])

Wat zullen wij hierop zeggen? zeker is het, dat de Windesheimsche procurator, om over het derde punt hier nog niet te spreken, een uitstekend verkondiger van Gods woord moet zijn geweest, als Busch van hem zegt: „ soms

1) *C. W.* p. 527. 2) Acquoy, blz. 255.

„ was het alsof hij, in den hemel aan de voeten van Gods „ Zoon Jesus Christus gezeten, van daar woorden als van „ vuur over de goedheid en barmhartigheid Gods over „ ons uitstortte en ze door de brandende begeerte zijner „ liefde in 't diepste onzer zielen deed ingaan." [1])

Nederig in den vollen zin des woords was hij; „ humili- „ tas, virtus Christi, ita ei facta fuit connaturalis ut hu- „ miliationem exultationem, sui contemptum gloriam repu- „ taret". Zoodat Busch uitroept. „ Benedictus Deus, qui „ tales monasterio nostro dedit videre et habere patres, „ qui ecclesiae Dei, ordini nostro, et capitulo virtutum „ fuerunt columnae, sanctitatis exemplar et disciplinae „ norma." Maar staat met die predikgave en zijne nede- righeid het volle beeld voor onze oogen? Is hij door die eigenschappen alleen gestempeld als type? Dr. Acquoy zelf zegt ons: [2]) „ Toch zou men zich van dezen man „ eene eenzijdige voorstelling maken, ja hem onrecht „ aan doen, zoo men waande, dat hij nauwlijks anders „ dan predikende in geestvervoering, en de Mis bedienende „ in geestverrukking kon zijn. Hij kon ook schertsen „ en zeer verstandig spreken, hij had een helder door- „ zicht en bekleedde drie en dertig jaar de meest prac- „ tische betrekking, die van procurator." Welnu, zoo wordt hij ons in volle waarheid en met al zijne eigen- schappen door zijn medebroeder Busch geteekend; maar daarom juist schijnt ons de wijze, waarop Dr. Acquoy hem behandelt, min of meer willekeurig gekozen, zeker niet de gelukkigste.

De Hoogleeraar kwam hiertoe ten gevolge zijner boven

---

1) *C. W.* p. 379. 2) Acquoy, I, blz. 260.

beschreven methode, waarop ongeveer de beoordeelingen van toepassing zijn, die in vroegere jaargangen van *De Katholiek* over de methode van Mosheim, van Neander, en van Prof. Moll gegeven werden. Over Mosheim lees ik dit in Deel XXXIV, blz. 240:

„ Mosheims algemeene methode is als die der Centuriato-
„ ren: ook hij schrijft geene eigenlijke kerkelijke geschiedenis,
„ maar geeft, naar zekere van hem gestelde rubrieken, ver-
„ slagen van den toestand des Christendoms in iedere eeuw,
„ waarbij dan nog afzonderlijke opheldering gevoegd wor-
„ den. Voor de Protestanten is dat de beste en daarom van
„ hen meest gevolgde wijze, om de kerkelijke geschiedenis te
„ beschrijven. Indien men de gebeurtenissen achtervolgens
„ en naar het leven voorstelt, verkrijgt men eene Katholieke ge-
„ schiedenis, welker nadeelige indruk door tusschenvoeging
„ van aanmerkingen niet is weg te nemen. Beter is het, onder
„ dat opzigt, in plaats van *verhalen*, verslagen of beschou-
„ wingen der verschillende tijdvakken te geven. Men kan dan
„ de feiten meer naar zijn belang groeperen, het een meer in
„ 't licht, het ander meer in 't duister plaatsen, slechts zoo-
„ danige getuigenissen aanhalen als voor 't Protestantisme
„ schijnen te pleiten, en maken tot zekere hoogte van de ge-
„ schiedenis wat men wil."

Ik haast mij echter hier de woorden van den Hoog Eerw. Heer Bottemanne — over Prof. Moll, in *De Katholiek*, Deel LXIX, blz. 331 — op het werk van Dr. Acquoy toe te passen: „ Door bovenstaande aanhaling
„ willen wij niet in het minst eenige opzettelijke vermin-
„ king of verwringing der geschiedenis aan den Hoogleeraar
„ ten laste leggen: zijne eerlijkheid blijve buiten alle ver-
„ denking; maar wij willen slechts aangeven, hoe ge-
„ makkelijk ook hij in eene verkeerde voorstelling der
„ geschiedenis vervallen kon."

Doch na dit alles volge thans in alle vrijmoedigheid eene aanmerking van meer gewicht of liever een klacht,

die mij bij de lezing van *Het klooster te Windesheim*, helaas, maar al te dikwijls op de lippen is gekomen.

Zij betreft niet, al zou men het ook verwachten, dat door den Schrijver Katholieke zaken soms verkeerd begrepen of voorgesteld zijn, dat, bijv. I, bl. 70, inkleeding en professie der broeders, waaronder twee priesters, „wijding ontvangen" wordt genoemd; dat, blz. 108, niet alleen de *Acolythus*, maar ook de *Subdiaconus* en de *Diaconus* tot de lagere rangen van den geestelijken stand worden gerekend; dat er aanhoudend, o. a. blz. 70, blz. 156, van „Mis bedienen", zelfs „de groote Mis „bedienen", „de Communie gebruiken" wordt gesproken; dat, blz. 233, naar 'Schrijvers opvatting, de H. Communie schijnt te bestaan „in het opnemen van Jezus' geest „in het hart van den Christen"; dat, volgens II, blz. 249, ook het *Magnificat* als „hoofdbestanddeel der Mislitur„gie" wordt genoemd. Neen, tegenover vele geschriften van onkatholieke schrijvers kan het boek van Dr. Acquoy, wat kennis en juiste voorstelling van Katholieke zaken en gebruiken betreft, eene waardige plaats naast die van Prof. Moll innemen; bij de erkenning van het vele goede, dat hij gezegd heeft, zij het genoeg enkele misgrepen te hebben aangestipt.

Onze aanmerking betreft evenmin sommige vreemde oordeelvellingen; bijv. I, blz. 72 staat aldus: het feit, dat de broeders gehoorzaamheid beloofden alleen aan hun overste en zich daarenboven voor hun kloosterlijk leven aan geene andere bepalingen dan die van hun eigen kapittel onderwierpen, getuigt „van een echt Nederlandschen geest". Op blz. 113 lees ik: wie ouders of bloedverwanten hadden, die hunne zorg behoefden, mochten niet worden aange-

nomen, „ne ex illis grauamen domui generetur." „Dit „beginsel, zegt de Schrijver, is zeker niet het hoogste." Op blz. 148 wordt verhaald, hoe twee jongelingen van een rijk en machtig geslacht niet te Windesheim, maar te Eemstein opgenomen werden „propter vicinitatem pa- „rentum"; hunne aanzienlijke ouders woonden dicht bij Windesheim; de Schrijver zegt hiervan wederom: „De „weigering geschiedde ook hier weer niet uit het edelste „motief."

Zelfs laten wij de ongepaste en door niets gewettigde vraag daar, die op blz. 149 gesteld wordt: de novicen namelijk verzochten de broeders herhaaldelijk om voor hen te bidden, dat zij waardig mochten bevonden worden voor den heiligen kloosterstaat. „Wie zal zeggen, vraagt Dr. Acquoy, bij hoevelen het later niets anders dan „een vorm was?" Als, blz. 185, volgens de levensbeschrijving van Albert van Winbergen gezegd wordt, dat men te Windesheim een mager lichaam, een ingevallen gelaat en een rimpelig voorhoofd als teeken scheen te houden, dat iemand recht geestelijk was, zouden wij kunnen wijzen op *C. W.* p. 351, hetwelk Arnold Marwick van Calcar als een man „staturae procerae, latus in „corpore" beschrijft; of op *C. W.* p. 370, waar van Gerrit Delft van Naaldwijk gezegd wordt: „carne „gravis, capite calvus, mente devotus"; op *C. W.* p. 388, waar Hendrik Klingebijl heet: „fortis viribus, „tenacisque complexionis". Of wel wij zouden kunnen wijzen op den „voortreffelijksten prior" van Frendeswege: „vir robustus, fortis Westphalus, satis corpulentus" (*C. W.* p. 535), of op Petrus van Gouda: „virum „devotum, corpore quidem satis grandem et pinguem,

„ sed mente et tota devotione ad Deum et fratres suos „ pium, humilem et modestum." [1])

Maar dit alles laten wij daar. Neen, wat de lezing van dit boek over Windesheim dikwijls voor mij onaangenaam heeft gemaakt, wat mij, laat ik het zeggen, heeft gegriefd, is het verkeerde begrip, de verkeerde opvatting en, daarom ook, opzigtens vele punten, de valsche voorstelling van het innig godsdienstig, van het deugdzaam en heilig leven der Windesheimsche kloosterlingen in het algemeen. Juist datgene, wat hen in ons oog verheft, wat wij in hen bewonderen, wat hen voor ons de mannen van Windesheim doet zijn, wat hen tot de mannen van Windesheim heeft gemaakt, dat is niet begrepen, dat wordt afgekeurd, daarover wordt de staf gebroken.

Kloosterlingen te prijzen om de diensten, door hen aan de maatschappij bewezen, aan landbouw en volksbeschaving, aan wetenschap en kunst, „ c'est vanter, zegt ons Montalembert, le superflu au dépens de l'essentiel ". Neen, zoo vervolgt hij: „ ce qui est bien autrement „ digne d'admiration et de reconnaissance, c'est la lutte „ permanente de la libérté morale contre les servitudes „ de la chair; c'est l' effort constant de la volonté con- „ sacrée à la poursuite et à la conquête de la vertu Chré- „ tienne; c'est l'essor victorieux de l'âme dans ces régions „ suprêmes, où elle retrouve sa vraie, son immortelle „ grandeur." [2])

Welnu, dien voortdurenden strijd, dat vurige streven naar de deugd, dat volle leven des geloofs, dat hoogere

---

1) *C. W.* p. 445. 2) *Les moines de l'Occident.* I, xv, xvi.

zieleleven in één woord, dat wij in Windesheims kloosterlingen bewonderen, ziedaar wat Dr. Acquoy „afkeurens„ waardig", „ziekelijk", „kleingeestig" noemt, wat voor hem „vroomheid van een zenuwachtig, ekstatisch karak„ter", „piëtisme", „valsch mysticisme", „methodisme" is, ja, wat hij ten onrechte „overdrijving" noemt, „den in„druk gevende van algeheele ontaarding der vroomheid". I, blz. 175—180, II, blz. 303—308, enz.

Ofschoon ik begrijp, dat het mij moeielijk zal zijn den hooggeachten Schrijver van de verkeerdheid dezer beoordeelingen te overtuigen, mag ik het toch bij deze algemeene aanmerking niet laten. Neen, voor hen, die later het boek als geschiedbron zullen gebruiken, meer nog voor hen, die het boek niet lezen en toch alleen op gezag van den Schrijver zijne voorstellingswijze zullen volgen, reken ik mij verplicht eenige feiten en handelingen tegenover zijne verklaring te plaatsen. De beslissing zij aan het gezonde oordeel, waarvan ook de Schrijver zoo dikwijls in zijn werk bewijzen geeft en vóór alles — aan wie gelooft.

Er heerschte te Windesheim, zegt hij [1]), iets ziekelijks, iets kleingeestigs, dat van een bekrompen opvatting getuigde. De beschouwing des levens was er zwaarmoedig en somber; men achtte het aardsche gering, men jaagde slechts naar het hemelsch vaderland. — Maar ik vraag, zou Jan Vos van Heusden wel ooit Windesheims grootste prior geworden zijn, indien hij niet in waarheid geweest was „ab omnibus quae mundi sunt alienus, soli Deo vacare „desiderans"? Zou Hendrik van Wilsem, „schepen van „Kampen, drossaart van Salland, kastelein van Arkel-

1) Acquoy, blz. 175.

„ stein ", als hij zijne rijkdommen en eerambten behouden had, ons meer eerbied hebben ingeboezemd dan nu hij als nederig Windesheimer alles opofferde en in het klooster leefde „ mundo sequestratus, vili cappae scemate „ adopertus "? Dat men te Windesheim niet altijd met bedrukt gelaat liep en zwaarmoedige woorden sprak, getuigt de Schrijver zelf, I, blz. 176; dat ook Gerrit Delft van Naaldwijk schertsen kon, zegt hij, I, blzz. 176, 186, 260. „ Er was weinig opwekkelijks in 't leven te Windesheim ", verklaart de Schrijver. Maar laten we toch iets minder naar den mensch spreken over hetgeen in waarheid ver boven den mensch verheven is.

De vroomheid van Gerrit Delft van Naaldwijk, en Hendrik Mande nam soms een zenuwachtig en ekstatisch karakter aan, wordt er gezegd. En waarom?

Dikwijls bij het opdragen der H. Mis, of wanneer de laatste daarbij tegenwoordig was, waren zij overstelpt van aandoening, zoodat zij hunne tranen niet konden weerhouden. Van Gerrit van Naaldwijk lees ik: „ Stetit „ igitur ante altare Dei totus in spiritu, sicut unus ex „ summis ministris Dei Angelis sanctis, omnium Crea- „ torem, gaudium Angelorum, felicitatem Sanctorum in „ fide, re et spiritu sentiens esse praesentem.... Quaprop- „ ter tunc in maxima corporis sui quiete, facie et manibus „ in altum levatis, clausis stetit oculis, aliis membris im- „ motis, ... quasi extra se raptus et Deo conjunctus. " [1])

---

1) *C. W.* p. 377: „ Derhalve stond hij voor het altaar Gods, geheel „ en al als aan het lichaam onttogen, gelijk aan een van de hoogste „ dienaars Gods, aan een van zijne Heilige Engelen; den Schepper aller „ dingen, de vreugd der Engelen, de gelukzaligheid der Heiligen, door „ het geloof, waarachtig en levend op het altaar tegenwoordig gevoe-

Die vroomheid, zoo vervolgt de Schrijver, werd soms piëtistisch en methodistisch. Waarom?

Van Anselmus van Breda lees ik:

„Ad celebrationem vero accessurus quatuor loca perlustra„vit. Primo semetipsum intus et foris, in corde et in moribus, „ut ab omni peccato et peccandi voluntate omnino esset im„munis et ad Deum summum bonum, suam beatificam pas„sionem verasque virtutes erectus et affectatus. Secundo, „totum coelum cum suis incolis, Deum videlicet et angelos, „animasque beatas in gloria collustrans, merita et intercessi„ones omnium in auxilium invocavit. Tertio universum orbem „terrarum mente circuivit, ut peccatores a peccatis, mali a „malitia, obstinati a duritia, meritis Christi et Sanctorum „omnium intercessione ejus absoluti, deinceps in bono con„serventur, justique in gratia et bonis operibus per haec con„firmentur. Quarto purgatorium meditatione sua penetravit, „ubi sanctae animae in proximo beatificandae ardenti igne et „sulphure horribiliter cruciantur, ut ejus devotis precibus, cum „passionis Christi rememoratione, a poenis intolerabilibus ci„tius liberatae, ad aeterna gaudia perpetuo possidenda quan„tocius perducantur." [1])

Van Joannes Schutken wordt verhaald, dat hij, wanneer hij, voor het Allerheiligste Sakrament nedergeknield, de waarachtige tegenwoordigheid van zijn God en Verlosser overwoog, een stem meende te hooren, die sprak:

„O fili mi Joannes, ego te creavi, homo factus te redemi, et „jam de coelo ad te veni in exilio te consolari, pro tuis peccatis „satisfacere, vota tua exaudire, gratiam meam tibi conferre,

---

„lend..... Zoo dan stond hij daar in de hoogste rustigheid des lichaams, het „gelaat en de handen ten hemel geheven, de oogen gesloten, de andere „ledematen onbewogen, ... als geheel buiten zich zelf en ten innigste „met God vereenigd."

1) *C. W.* p. 573: „Wanneer hij het H. Misoffer zou gaan opdragen, „doorliep hij in den geest een viertal plaatsen. Vooreerst zich zelven „in- en uitwendig, in hart en handelwijze om, van alle zonde en zondige „genegenheid geheel bevrijd, met iedere neiging des harten naar God,

„et meam coelestem gloriam perpetuo tibi donare, si cunctis „rebus creatis, creaturarumque amoribus ex animo postpositis, „me velis diligere, imitari et servire, in corde tuo me por- „tare, et immensa mea beneficia, inter ubera tua collocare, „quae tibi materiam ministrabunt me ardentius amandi."

En Busch verhaalt dan verder: „Haec et his similia ipso „revolvente, quid mirum, si in singulis vitae Jesu Christi et „passionis ejus articulis accensus sit et calefactus, tanquam „ipse sub cruce, imo et in cruce Jesu Christi consisteret? „Ibi ad cor ejus per aperta vulnera mente introgressus, et „cor cordi conjungens, ab omnibus peccatis in sanguine Christi „se lavit, amoremque ardentem aeternaliter se amantem ignitis „charitatis sagittis vulneratus persensit." 1)

„het Hoogste Goed, Christus' zaligmakend lijden en de waarachtige deugd „gericht te zijn. Vervolgens beschouwde hij den hemel met al zijne be- „woners, God, zijne engelen en de zielen der zaligen in de heerlijkheid, „aller verdiensten en tusschenkomst zich ten hulp inroepend. Ten derde „overzag hij in den geest de aarde in al hare uitgestrektheid, opdat „door de verdiensten van Christus en de voorspraak van al zijne Hei- „ligen, de zondaars van hunne zonden, de boozen van hunne misdaden, „de verstokten van hunne verhardheid bevrijd, voor de toekomst in de „deugd bewaard, en de rechtvaardigen in de genade en goede werken „bevestigd mochten worden. Ten laatste daalde hij in zijne overdenking „in het vagevuur neder, waar de heilige zielen, die welhaast de zalig- „heid zullen binnengaan, in 't brandend vuur en sulfer vreeselijk worden „gepijnigd, om ze door zijne godvruchtige gebeden, bij de gedachtenis- „viering van Christus' lijden te spoediger van hare ondragelijke „pijnen te verlossen en ze zoo veel eerder tot het bezit der eeuwige „vreugde te doen ingaan."

1) *C.* W. p. 584: „O mijn zoon Joannes, Ik heb u geschapen, Ik ben „mensch geworden en heb u verlost, en nu ben Ik van den hemel tot u ge- „komen om u te troosten in uwe ballingschap, om te voldoen voor uwe „zonden, om uwe gebeden te verhooren, u mijne genade te schenken „en u aan mijne hemelsche glorie voor alle eeuwigheid deel te geven, „indien gij slechts, al wat geschapen is en alle gehechtheid aan het „geschapene ter zijde stellend, Mij wilt beminnen, navolgen en dienen, „Mij in uw hart wilt dragen en mijne overgroote weldaden altijd voor „uwe oogen hebben: zij zullen u opwekken om Mij altijd nog vuriger „te beminnen.....

„En wanneer hij aldus of op dergelijke wijze overwoog, wat wonder,

Maar, ik vraag het, mag dit ziekelijk piëtisme, valsch mysticisme, methodisme genoemd worden? 't Is voor ons de taal des geloofs, het woord der liefde, die haar God heeft zien lijden en sterven aan het Kruis, die weet, dat zijne wijsheid, zijne liefde, zijne almacht eene Spijze heeft uitgevonden, waardoor Hij ten allen tijde ons nabij is, en waardoor Hij zelf ons ten voorsmaak en onderpand is der eeuwige glorie.

Welk Nederlandsch priester, welk priester der Katholieke Kerk in 't algemeen zou het zich niet tot een geluk rekenen, aldus zich tot het H. Misoffer voor te bereiden, op die wijze de H. Mis op te dragen? Laten wij echter niet vergeten, dat de Schrijver zegt: „ algemeen „ was te Windesheim de angstvallige, aan het bijgeloovige „ grenzende opvatting van het Sacrament des Altaars ". Wij danken Dr. Acquoy voor deze verzekering, maar vragen juist daarom, of hij bevoegd rechter is om in deze zaak te oordeelen. Hoe geheel anders zou hij spreken, indien hij het geluk had Katholiek te zijn!

Hetzelfde geldt over de godvruchtige oefeningen, die wij bij de Windsheimsche kloosterlingen vinden: „ het zich „ herinneren aan Gods tegenwoordigheid, het meermalen „ daags zich offeren aan God [de Schrijver noemt het

---

„ zoo hij door elk punt van Christus' leven en lijden brandend en ont-
„ gloeid werd, alsof hij onder het Kruis van Jesus Christus stond, ja,
„ als met Hem aan het Kruis was gehecht? Daar in den geest door zijn
„ geopende wonden als tot zijn Hart binnengaande en zijn eigen hart
„ met het Hart des Heeren vereenigend, waschte hij zich rein van al zijne
„ zonden in het bloed van Christus, en door de vurige pijlen der liefde
„ gewond, gevoelde en ondervond hij den brand der Liefde, die hem van
„ alle eeuwigheid had bemind."

eenigszins vreemd: „ zich Gode tot een offerande stellen " [1] „ het zich vernederen, zich te gedragen als de geringste „ van allen, het slechtste goed genoeg voor zich te achten, „ het zwaarste te doen, het minste te nemen, het onoogelijkst „ gekleed te gaan, zich alles te laten welgevallen. " [2])

Hetzelfde geldt ook ten opzichte der regeling van alle gedachten en woorden, van alle gewaarwordingen en handelingen naar het voorbeeld van den armen en lijdenden Verlosser der wereld [3]), en wanneer wij lezen, dat Gerrit van Naaldwijk „ al zijne aandoeningen, gedachten, neigingen, begeerten „ en werkzaamheden regelde volgens zijne overwegingen „ over het Lijden des Heeren ", is hij in ons oog des te grooter en beminnen wij hem des te meer.

Ja, wanneer de Schrijver er „ ontaarding aller vroom- „ heid " in ziet, dat men elkander in het klooster van Sint Agnietenberg begroette met de heilige namen van Jesus en Maria, verklaren wij, dat het ons goed doet, wanneer wij in ons land een of anderen bewoner der Katholieke Rijnstreek ontmoeten, die ons begroet met „ Gelobt sei Jesus Christus! "; en wij haasten ons dan om te antwoorden: „ Bis in Ewigkeit. Amen. "

Nog een laatste bewijs, dat de Schrijver onbevoegd rechter in zaken van geloof moet genoemd worden, vind ik II, blz. 256, waar gesproken wordt van het geloof der Windesheimers in de goddelijke voorzienigheid en het Godsbestuur over de wereld.

„ Men zag de hand van God, zegt hij, in alles, ook „ in het geringste. " — „ Is dat dan niet vroom? ", vraagt de Schrijver. „Zonder twijfel, zoo antwoordt hij, en daarom

---

1) Blz. 180. 2) Blz. 182. 3) Blz. 178.

„ komt het niet in ons op, deze dingen ongodsdienstig
„ te noemen. *Maar zij schijnen ons al te klein-kinderlijk*
„ *in gebaarde mannen en wat al te naïef in reguliere*
„ *kanunniken.* Uit eerbied voor God zouden wij wenschen,
„ dat zij ons wat kloeker proeven hadden gegeven van
„ hun geloof in het bestuur van God." Waar, zoo vragen we, waar is hier het geloof in God, zonder wien niet één musch op aarde vallen kan, die de vogelen des hemels voedt en de leliën des velds kleedt schooner dan Salomon in al zijn heerlijkheid?

Nog eens, hoe geheel anders zou Dr. Acquoy spreken over het geloof en over t geloovig leven der Windesheimers, indien hij het geluk had zelf geloovig Katholiek te zijn!

Men meene echter niet, dat het licht, waardoor wij daar straks zoovele personen en handelingen in den heldersten glans hebben zien schitteren, thans geheel is uitgedoofd; neen, nog vele bladzijden vinden wij in *Het klooster te Windesheim*, die ons een geheel andere gedachte moeten geven. Zoo bijv. lezen we II, blz. 257: „ de broe-
„ ders waren en bleven echt Roomsch Katholiek, gehoor-
„ zame zonen der Kerk, aan hare leer gehecht" en I, blz. 193: „ Windesheims bewoners hebben het in doorsnede
„ niet verder gebracht dan de gewone kerkleer. Wat Rome
„ sprak was hun heilig".

Ten tweede (evenzeer I, blz. 193) „ Aan de Pausen
„ in rechte lijn en de door dezen benoemde bisschoppen
„ bleven zij getrouw." II, blz. 257: „ Hunne onwankel-
„ bare trouw aan den Apostolischen Stoel valt terstond
„ reeds in het oog"; zelfs voegt de Schrijver hierbij: „ Wij hebben hart en oog voor hunne beginselvastheid.
„ Wij achten er hen te hooger om, dat zij niet met zoo-

„ vele anderen in die dagen gedobberd en gelaveerd heb-
„ ben en liever martelaars dan karakterloozen hebben wil-
„ len zijn. Maar juist in deze vuurproef is hunne gehecht-
„ heid aan de Roomsche Curie, eene gehechtheid waarvan
„ zij ook later nooit zijn afgeweken, op de meest over-
„ tuigende wijs gebleken ".

I, blz. 193: Aan de Moeder Gods waren zij zeêr gehecht. „ Hun klooster stond onder hare bescherming;
„ het hoogaltaar was aan haar en den H. Augustinus ge-
„ wijd; zelfs de torenklok droeg haar naam. Het „ Ave
„ „ Maria " was op aller lippen ", en buiten de gewone Kerkelijke getijden, bad men het gansche jaar door de getijden der H. Maagd. „ Men geloofde aan hare bijzondere
„ bescherming en wonderdoende macht ". En II, blz. 261:
„ indien iemand vragen mocht of dit te allen tijde aldus
„ gebleven is, zoo antwoorden wij, dat men ook later
„ bij schrijvers, tot de Windesheimsche congregatie be-
„ hoorende, over Maria gesproken vindt met een gloed,
„ die aan de vroegere eeuwen niets toegeeft. "

Niet minder groot was te Windesheim het verlangen om de Heiligen aan te roepen en hunne reliquiën, te vereeren [1]). Men beijverde zich om aflaten te verdienen; men hield het er voor, dat de voorbidding der levenden de zielen uit het vagevuur kan verlossen [2]).

En zoo zien wij dus uit het werk van Dr. Acquoy, hoe de Windesheimers 500 jaar geleden hetzelfde gelooven, hetzelfde beminnen als wij, Katholieken der XIX^{e} eeuw, en wel zóó, dat, al is ook een of ander lid der Congregatie afgevallen, of al is ook de goeverneur van Oldenbarne-

---

1) II, blz. 262. 2) I, bladz. 194 en 195 en II, blz. 262.

velds kinderen de zoon van een afgevallen regulieren kanunnik geweest, „ de congregatie als zoodanig nooit „ de minste overhelling heeft getoond tot het Protestan- „ tisme ". [1])

Geen wonder, dat wij, hier aan het einde gekomen, den Schrijver nogmaals onzen dank betuigen, en wel vooral hiervoor, dat wij door hem onze voorvaders in het geloof beter hebben leeren kennen en door zijn arbeid bevestigd zijn in ons Katholiek geloof.

Wij uiten verder dezen wensch: indien door Dr. H. Nolte te Parijs aan zijn voornemen om een nieuwe uitgave van het *Chronicon Windesemense* te leveren [2]) niet spoedig wordt voldaan, dan moge dit door Professor Acquoy geschieden, en zoo kome dit heerlijke werk in handen van vele, ja van alle geestelijken in Nederland, tot betere kennis en waardeering onzer voorvaders en tot verlevendiging der godsvrucht in onze dagen.

Een andermaal hopen wij te spreken over den invloed, door het klooster van Windesheim uitgeoefend. [3])

Seminarie Hageveld,
Sint Pieters-Stoel te Rome, 1881.

W. BROUWER.

---

1) II, blz. 268. 2) Acquoy, I, blz. 317, n. 3.

3) Onder het ter perse leggen van dit opstel werd mijne aandacht gevestigd op een artikel in den Duitschen *Katholik* (Mainz. Kirchheim. Januar 1881. S. 42—60), getiteld: *Die literarische Thätigkeit der Windesheimer Congregation.* Tot mijne voldoening zag ik, dat de auteur er van Dr. K. Grube, onder de bronnen ook het werk van Dr. Acquoy en dat van den Heer van Slee: *De Kloostervereeniging van Windesheim*, aanhaalt.

Eene Synodale Rechtspleging.

Voor de Nederlandsche Hervormde „ Kerk " is de innige en onverbreekbare eenheid der Katholieke Kerk een onbereikbaar ideaal; echter wendt zij al hare pogingen aan om ten minste een schijn van eenheid onder de verschillende zoozeer uiteenloopende richtingen en schakeeringen harer „ leden " en „ lidmaten " [1]) te bewaren en alzoo althans den vorm van een eenigszins aaneengesloten geheel te verkrijgen. Tot dat doel heeft zij reeds hare, ondanks het „ vrije onderzoek ", eenmaal verplicht gestelde leer, die vervat is in de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, den Heidelbergschen Catechismus en de Canones van Dordrecht, besnoeid en beperkt „ tot den geest en de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomene formulieren van eenigheid der Ned. Herv. Kerk begrepen is ". Voornamelijk echter heeft zij, om aan den uiterlijken schijn zoo weinig mogelijk te laten ontbreken, alle naast elkander staande kerkelijke gemeenten onder een regelmatig en in opklimmende graden voortgaand bestuur zoeken te brengen, dat over de gemeenten door kerkeraden, over meerdere vereenigde gemeenten door klassikale besturen en provinciale kerk-

1) „ Het hedendaagsch kerkelijk spraakgebruik maakt onderscheid tusschen *lidmaten* en *leden*, daar het onder dezen verstaat *ook* die zonder nog belijdenis des geloofs te hebben afgelegd, tot de kerk behooren. " *Kerkelijk wetboek. De Reglementen en verordeningen der Nederlandsche Hervormde kerk, met aanteekeningen, door* J. Douwes en Mr. H. O. Feith. Te Groningen bij J. B. Wolters, 1879. Blz. 2.

besturen, over al de gemeenten te zamen door de Synode wordt uitgeoefend (*Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koningrijk der Nederlanden*, Art. 4). Aan de Synode zijn de algemeene belangen der gemeenten, behoorende tot de Ned. Herv. Kerk, toevertrouwd; doch deze worden, tusschen de gewone jaarlijksche vergaderingen der Synode, in haren naam behartigd en waargenomen door de Algemeene Synodale Commissie, een Collegie, dat onmiddelijk van haar uitgaat en met haar in betrekking staat (*Alg. Regl.*, Art. 66).

Ofschoon de Synode de Hervormde leer moet „ handhaven " (*Alg. Regl.*, Art. 11), is haar echter alle beslissing van leerstellige geschillen als in strijd met het „ vrije onderzoek " ontzegd; doch bij haar berust overigens de hoogste uitoefening der wetgevende, rechtsprekende en besturende macht, welke door de aan haar onderworpen besturen in meerdere of mindere mate wordt gedeeld.

De volle uitgestrektheid dier verschillende bevoegdheden na te gaan, zou eene uitgebreide verhandeling vereischen; wij wenschen ons te beperken tot de rechtsprekende macht in de Herv. Kerk met betrekking tot hare predikanten en, na in hoofdlijnen die macht te hebben afgeteekend, in een bijzonder geval er op te wijzen, hoe de Herv. Kerk, vertegenwoordigd in hare Algemeene Synode, die pleegt aan te wenden.

Bij den kerkeraad, als bestuur van elke afzonderlijke gemeente, berust het voorloopig onderzoek van eenig bezwaar, dat tegen den predikant der gemeente wordt ingebracht. Als bezwaren, gelijk zij in Art. 3 van het *Alg. Regl. voor kerkelijk opzigt en tucht* staan uitgedrukt, kunnen gelden: „ een onchristelijke levenswandel,

een openbare strijd met den geest en de beginselen der Herv. Kerk [wanneer nl. een predikant zich niet houdt aan de belofte, door hem bij 't aanvaarden van zijn ambt afgelegd], verstoring van orde en rust, verzuim of vergrijp in de uitoefening van kerkelijke betrekkingen." Ofschoon de Herv. Kerk wenscht, dat deze „verkeerdheden" door raadgeving en terechtwijzing in den geest der broederlijke liefde worden uit den weg geruimd, stelt zij in 't algemeen — echter zonder aan te wijzen, op welke overtredingen in 't bijzonder zij van toepassing zijn — eenige tuchtmiddelen vast; en evenals zij, zich losscheurend van de Moederkerk, eenige door haar zelve verminkte leerstellingen als erfdeel medenam, schijnt zij ook hierin de canonieke straffen der Katholieke Kerk te hebben nagebootst. Hare tuchtmiddelen zijn: (*Alg. Regl. v. kerk. opzicht en tucht*, Art. 4) „eene berisping; ontzegging van het gebruik des H. Avondmaals voor bepaalden of onbepaalden tijd", wat eenigermate een navolging der excommunicatie schijnt te zijn; vervolgens: „vervallenverklaring van de bevoegdheid tot het uitoefenen van kerkelijke rechten en tot het aanvaarden van kerkelijke bedieningen voor bepaalden of onbepaalden tijd", hetgeen met de irregulariteit in de Katholieke Kerk kan vergeleken worden; „schorsing in de waarneming van kerkelijke bedieningen en ambten voor bepaalden of onbepaalden tijd", door ons suspensie genoemd; „ontzetting van kerkelijke bedieningen en ambten", onder eenig opzicht met onze depositie of degradatie op één lijn te stellen; eindelijk: „ontzetting van het lidmaatschap der Ned. Herv. Kerk", wat ook eenigszins met de excommunicatie overeenkomt. Bovendien kan een predikant met ontslag

uit zijn ambt worden getroffen wegens ouderdom, lichaamsgebreken, krankzinnigheid „ en andere zeer gewigtige redenen " (*Regl. op de Vacaturen.* Art. 37), welke laatste zeer rekbare uitdrukking in 't Reglement niet verder omschreven is.

Niet ieder is bevoegd een bezwaar tegen een predikant in 't midden te brengen: alleën de manslidmaten, die niet onder censuur staan, kunnen dit doen, terwijl zij verplicht zijn hun bezwaar dan bij onderteekend geschrift in te dienen. Daar nu de kerkeraad niet bij machte is ten aanzien van predikanten eenige beslissing te nemen, zendt deze, zoo hem in het voorloopig onderzoek eenig bezwaar gegrond voorkomt, alle daarop betrekking hebbende stukken, met zijne eigene consideratiën voorzien, naar het classikaal bestuur, onder welks ressort de gemeente behoort; is de kerkeraad nalatig in het onderzoek of weigert hij het te houden, dan neemt dat bestuur het zelf ter hand. Eerst het classikaal bestuur heeft de macht omtrent den predikant eenige uitspraak te doen, mits deze of in persoon of als plaatsvervanger (*secundus*) niet zelf lid van dit bestuur is; in welk geval zijne zaak onmiddellijk aan het provinciaal kerkbestuur ter beoordeeling wordt onderworpen; gelijk wederkeerig leden van prov. kerkbesturen, der Alg. Synode of der Synod. Cómmissie onder de onmiddellijke rechtsmacht der Synode staan.

Bevindt nu het classikaal bestuur, dat het ingebracht bezwaar gegrond is, dan kan het den predikant reeds gedurende het geding voorloopig schorsen, en een der bovengenoemde tuchtmiddelen op hem toepassen; met dien verstande echter, dat zijne macht zich niet verder uitstrekt dan

tot schorsing in de waarneming van kerkelijke bedieningen en ambten voor bepaalden of onbepaalden tijd; zoodra toch van ontzetting uit „ de bediening " spraak komt, worden alle tot het proces behoorende stukken naar het prov. kerkbestuur opgezonden, en de zaak aan dit collegie voorgelegd, dat bij schuldigverklaring deze straf kan opleggen. Ook de Synode kan, zoo zij geroepen wordt in eenige zaak uitspraak te doen, al de vermelde strafbepalingen toepassen; zij wordt voor die rechtspraak verminderd tot de helft harer leden.

Hoedanig ook het vonnis moge zijn of door welk collegie ook geveld (uitgenomen door de Synode), altijd is het den veroordeelde geoorloofd binnen veertien dagen, nadat de uitspraak hem bekend is gemaakt, van zijne veroordeeling bij het in rang opvolgend bestuur in hooger beroep te komen. Van eene beslissing, in hooger beroep, bijv. door een tot op de helft verminderde Synode, uitgebracht, is in 't algemeen geen nieuw appèl toegestaan; doch de veroordeelde kan in een schrijven aan de Synod. Commissie vernietiging of herziening van het vonnis verzoeken; niet echter omdat hij meent te zwaar of onrechtvaardig gestraft te zijn (daardoor toch zou de herziening in een tweede hooger beroep ontaarden), maar slechts wegens schennis van formaliteiten of verkeerde toepassing der reglementen, bijv. wijl in de uitspraak de beschuldiging of overtreding niet met name is opgegeven of de gronden niet zijn vermeld, waarop de beslissing berust. Meent de Synod. Commissie het verzoek te kunnen toestaan, dan wordt het geding wederom gebracht voor een collegie van gelijken rang als dat, van welks uitspraak vernietiging gevraagd is; geldt die herziening

een vonnis der Synode zelf (die tot op de helft harer leden was teruggebracht), dan vergadert en beslist zij in plenaire zitting. Wat ook de einduitspraak moge wezen, hetzij goedkeuring, hetzij vernietiging van het vroeger gevelde vonnis, deze uitspraak is definitief, en de predikant moet er zich zonder verder verhaal aan onderwerpen.

Uit het voorgaande is gemakkelijk af te leiden, dat de definitieve beslissing ten slotte menigwerf door de Synode zal worden genomen.

Ter kenschetsing van den toestand der Hervormde Kerk, is het van belang in een bepaald geval na te gaan, op welke wijze haar opperst rechtscollegie, de Alg. Synode zijne rechtsmacht uitoefent.

De *Kerkelijke Courant* (van 11 September 1880), wat haar officiëel gedeelte betreft, het orgaan der Synode, biedt ons daartoe eene merkwaardige uitspraak, die door de Synode, tot op de helft harer leden verminderd, in hooger beroep gedaan is. Zij geldt het ontslaan uit de kerkelijke bediening van Ds. A. W. F. Alewijn Faure, predikant bij de Hervormde Gemeente te Hemmen (prov. Gelderland).

De Heer Faure had, November 1879, in de Apostolische Gemeente van 's Gravenhage de handoplegging ontvangen van den Heer Capadose als coadjutor van de Apostelen te Albury; dit is eene buitenplaats nabij Londen, waar de zoogenaamde Apostelen hunne zetels hebben. De Apostolische Gemeente werd door Eduard Irving in het begin dezer eeuw gesticht en over de wereld uitgezonden; naar hem heeten hare leden Irvingianen; zij kwam vóór eenige jaren uit Engeland naar hier over, en na vele pogingen gelukte het haar zich te

's Gravenhage te vestigen. Deze vreemdsoortige sekte acht zich geroepen eene nieuwe Kerk der toekomst te stichten. Door eene verkeerde opvatting der profetiën misleid, waant zij eene herhaalde en nog rijkere uitstorting des H. Geestes dan op het Pinksterfeest en eene nieuwe wederkomst des Heeren nabij; de Verlosser zal na de zegepraal op den Antichrist en den Satan te hebben behaald, een duizendjarig rijk van vrede komen vestigen. Den Irvingianen is natuurlijk door den H. Geest opgelegd die nieuwe wederkomst des Heeren voor te bereiden; en van daar hun streven naar eene algemeene Kerk, die, over de geheele wereld verspreid, allen in hetzelfde geloof, in dezelfde verwachting, vooral in dezelfde „bezegeling van den H. Geest" moet omvatten. De door Christus gestichte Kerk is volgens hen reeds omstreeks de helft der tweede eeuw ten onder gegaan, en derhalve moest hun nieuwe Kerk aan de oorspronkelijke goddelijke instellingen verbonden en moesten al de bedieningen der eerste Kerk hersteld worden; van daar dat Apostelen en Profeten, Evangelisten en Herders, Engelen, Priesters, Diakenen en Diakonessen uit hun midden verrezen. [1])

Bij deze sekte sloot de Heer Faure zich aan en erkende in de handoplegging, door hem ontvangen, „eene bekrachtiging des H. Geestes van alles wat men bij de inlijving in de gemeente door den doop in beginsel heeft verkregen." Hij liet zich vervolgens inschrijven in het register der geloovigen, d. i. dergenen, die de handoplegging hebben

---

1) Men zie *De Katholiek*. Dl. LII, blz. 755 en vv., *Het Irvingianisme*, waar de geschiedenis, de leer en de gebruiken der Apostolische Gemeente uitvoerig worden besproken.

ontvangen, en zou, naar hij verklaarde, zich ook als lid der Haagsche gemeente hebben laten inschrijven, indien hij slechts te 's Gravenhage woonde; want in de „Apostelen van Albury" erkende hij de ware Apostelen van den Heer, die van Hem de macht hadden ontvangen om door handoplegging den H. Geest mede te deelen. Tot nu toe had hij nog geene pogingen aangewend om leden zijner gemeente tot het Irvingianisme over te halen; maar toch, hij zou dit doen, zoo de behoefte daaraan zich openbaarde, en dit achtte hij niet in strijd met zijn plicht als predikant in de Ned. Herv. Kerk. De kerkeraad van Hemmen diende tegen zijn predikant bezwaren in, en de Heer Faure werd, na verschillende verhooren bij 't classikaal bestuur van Nijmegen en het prov. kerkbestuur van Gelderland te hebben ondergaan, door dit laatste collegie voor drie maanden in zijn ambt geschorst. Hiervan kwam hij — in een schrijven van 21 April 1880 aan de Alg. Synodale Commissie en in een van 23 April aan de Synode — in hooger beroep; terwijl ook de kerkeraad, niet tevreden met de uitspraak van het prov. kerkbestuur, in een missive van 29 Juni, zijne bezwaren daartegen inbracht. De Synode vernietigde nu, wegens eenige gebreken in den vorm, de beslissing van het prov. kerkbestuur en beval het den Heer Alewijn Faure „eervol" ontslag te geven; verder moest men hem uitnoodigen zelf dit ontslag aan te vragen. Aan die uitnoodiging heeft Ds. Faure gehoor gegeven en is derhalve als predikant der Hervormde Kerk „eervol" ontslagen.

Bij eene oppervlakkige beschouwing schijnt dit vonnis der Synode onder alle opzichten hoogst billijk en rechtvaardig, als men ten minste een oogenblik dat „eer-

vol" wil wegdenken. Immers het is eene geheel natuurlijke zaak, dat bij ons, Katholieken, bijv. een Loyson, die zijne priesterlijke waardigheid met voeten getreden en zijne plechtige geloften schandelijk verbroken heeft, die vermetel genoeg is zich aan het hoofd eener nieuwe soort van Kerk te stellen, eenvoudig in den ban geslagen en buiten de gemeenschap der Katholieke Kerk gesloten wordt.

Doch wanneer men zich plaatst op het standpunt der Synode, is deze beslissing bij eenig nader onderzoek van allen grond ontbloot; dit zullen wij trachten nader aan te toonen. Niet dat wij voor den Heer Faure een lans wenschen te breken; want daar Zijn Eerwaarde van het eene dwaalspoor in het andere is verdoold, al ligt dit laatste toevallig iets dichter bij den rechten weg, kan deze omdoling bij ons slechts een oprecht medelijden verwekken; doch wij zullen alleen het inconsequente van de uitspraak der Synode aantoonen èn in zich èn in verband met de houding, die dezelfde Synode in betrekking tot een ander dergelijk geval aannam.

Zij grondde dan hare beslissing op de volgende overwegingen in rechten, die wij uit hare uitspraak overschrijven — de feiten hebben wij reeds boven vermeld:

„ 1° dat de Irvingiaansche of zoogenaamde Apostolische Gemeenten geene Hervormden zijn, zooals die te 's Gravenhage reeds toont door zich naast de bestaande Nederduitsch-en Waalsch-Hervormden als eene afzonderlijke gemeente te constitueren, maar dat ze zijn bijzondere van de overige kerkgenootschappen door leer, eeredienst, inrigting en bestuur onderscheiden gemeenten, die zich stellen onder de leiding der dusgenaamde Apostelen te Albury, aan welke zij zich in alles hebben te onderwerpen;

2°. dat ieder, die tot deze gemeenten behoort, zich als pre-

dikant in de Nederlandsche Hervormde kerk niet naar art. 23 van het Synodaal Reglement voor de Kerkeraden in zijne geheele ambtsbediening kan gedragen naar de kerkelijke reglementen en verordeningen, en nog minder overeenkomstig zijne verklaring en belofte naar art. 27 van 't Regl. op 't examen, in 't bijzonder de belangen van de Nederl. Hervormde kerk behartigen;

3°. dat de heer Faure evenwel meent dit wel te kunnen, hoewel hij erkent, dat wie niet op zijn standpunt staat, daarover wel anders zal moeten oordeelen;

4°. dat de heer Faure zich aan niets heeft schuldig gemaakt wat naar art. 21 van het Regl. voor Kerkelijk opzigt en tucht bij name als zoodanige verkeerdheid of overtreding kan uitgedrukt worden, dat daarop een van de in art. 4 van genoemd Regl. genoemde tuchtmiddelen zou moeten worden toegepast;

5°. dat hij evenwel, zóó door zijne betrekking tot de zoogenaamde Apostolische kerk als door zijne overtuiging omtrent het gezag en de magt der Apostelen te Albury en omtrent zijne verpligting jegens de, van de Hervormde kerk geheel onderscheiden, Apostolische Gemeenten onmogelijk in de Hervormde Kerk als predikant kan dienen, en de Kerkeraad der gemeente Hemmen met het oog op de belangen der gemeente teregt tegen het weer optreden van den heer Faure als haar predikant bezwaar heeft;

6°. dat hier dus de andere zeer gewigtige redenen, in art. 37* van het Reglement op de Vacaturen genoemd, aanwezig zijn, welke noch in ouderdom of ligchaamszwakte noch in krankzinnigheid gelegen zijn, en ook niet in de termen van het Reglement voor kerkelijk opzicht en tucht vallen, maar door welke toch een predikant voor zijn dienstwerk in de Hervormde Kerk ongeschikt is geworden, vermits na alle daartoe aangewende pogingen in deze geene verandering van zijne met zooveel nadruk uitgesproken overtuiging is te verwachten bij een man, die kennelijk door gevoel en verbeelding in plaats van door de rede geleid wordt, en bij wien 't een idee fixe is geworden, dat hij door de handoplegging in de zoogenaamde Apostolische gemeente buitengewone gaven heeft ontvangen, weshalve hij met geheel zijn hart haar toebehoort".

Beschouwen wij deze overwegingen een weinig nader:

1°. De leden der Apostolische Gemeente, zegt de Synode, zijn geen Hervormden; dit geven wij slechts toe in zoover deze gemeente zich niet onder het bestuur der Synode stelt; want voor zoover zij de leer en de plechtigheden der Katholieke Kerk in hare dwalingen en gebruiken heeft omgezet en hervormd, verdient zij wel degelijk den naam van Hervormd. En verder: verwerpen de Irvingianen niet even als de Hervormden het gezag der Kerkelijke Overlevering? Beroepen zij zich ten laatste niet op het inwendige getuigenis des H. Geestes als op de eenige onfeilbare kenbron der goddelijke Openbaring? En wat is dit anders dan de *spiritus privatus* der orthodoxe of het vrije onderzoek der moderne Hervormden? De Synode en de Irvingianen huldigen en volgen dus hetzelfde beginsel: protest tegen het gezag der geheele Christelijke Kerk, beroep op en aanbidding van het gezag der eigen rede of wat men er voor houdt. Wanneer zij in eenige inrichtingen of gebruiken, in eenige leerstukken zelfs verschillen, dan is dit altoos maar een toevallig, en geen principiëel of wezenlijk verschil.

2°. Doch naar het oordeel der Synode kan de Heer Faure zich „in zijne geheele ambtsbediening niet meer gedragen naar de reglementen en verordeningen". En hiertoe is een predikant volgens Art. 23 van het *Regl. voor de Kerkeraden* toch gehouden. Waartoe strekt deze ambtsbediening zich uit? Wij lezen in 't genoemde *Regl.* Art. 21: „Aan den predikant is opgedragen: 1° de openbare verkondiging van het Evangelie; 2° het bedienen van Doop en Avondmaal; 3° de leiding der openbare Godsdienstoefeningen; 4° de huwelijksinzegening; 5° het catechetisch onderwijs, en het afnemen van de belijdenis

des geloofs in tegenwoordigheid van een of meer ouderlingen; 6° de herderlijke zorg, en 7° het besturen van vergaderingen zoo van den kerkeraad als van het kiescollegie of van de stemgeregtigden."

En bij die ambtsbediening wordt hem, naar Art. 22, 2e al., de vrijheid gelaten: om „bij de leiding der openbare Godsdienstoefeningen, zoowel in 't algemeen als in 't bijzonder met betrekking tot het gebruik van den Heidelbergschen catechismus, de liturgische schriften, de vragen bij de voorbereiding tot het Avondmaal, de psalmen en gezangen, *naar eigen oordeel* te rade te gaan met de godsdienstige behoeften zijner gemeente." Heeft nu de Heer Faure zich hieraan onttrokken, of is hij in eenig punt hieraan te kort geschoten gedurende de tien maanden sedert hij de handoplegging van den Heer Capadose had ontvangen?

Bij de opsomming der feiten, waarop het vonnis berust, staat hiervan niets vermeld. En zoo dit moest aangenomen worden, hoe had dan de Heer Faure *eervol* ontslag kunnen aanvragen en verkrijgen, wijl toch in het *Regl. voor de Vacaturen*, Art. 6* [1]) 2e al. voor verkrijging van eervol ontslag of emeritaat gevorderd wordt: „een getuigschrift van getrouwe ambtsvervulling en van

---

1) „Dit artikel, door de stemmen der Provinciale Kerkbesturen goedgekeurd, heeft echter niet kunnen uitgevaardigd worden, daar de regering bezwaar had tegen de vermelding van pensioen in 't eerste lid van al. 2 en de voorziening van al. 3 in het daar gestelde geval. — Intusschen moet het vragen van emeritaat geschieden, bij het Prov. Kerkbestuur, naar dit Art., met inachtneming van de bepalingen van de 2e al. van het art." *Kerkelijk Wetboek. De Reglementen en verordeningen der Nederlandsche Hervormde Kerk, met aanteekeningen door* J. Douwes en Mr. H. O. Feith. Blz. 101.

onergerlijken wandel, aan den belanghebbende afgegeven door den Kerkeraad zijner woonplaats."

Neen, de Heer Faure had zijne ambtsbediening volgens de reglementen en verordeningen waargenomen, ofschoon hij reeds een geruimen tijd Irvingiaan was; hoe was het anders te verwachten, dat de Kerkeraad hem het gevorderde getuigschrift ooit zou uitreiken? Hoe zou het ooit mogelijk zijn, dat ditzelfde collegie hem een meer of min naar 't volgend formulier ingerichte verklaring overgaf, gelijk die door Art. 7* van 't laatstgenoemd *Regl.* voor het eervol ontslaan van een predikant voorgeschreven wordt? Het is waar, de classis kan in dit formulier wijzigingen maken of ze goedkeuren, maar de hoofddenkbeelden zullen er natuurlijk niet uit weggenomen kunnen worden.

„De Kerkeraad der Hervormde Gemeente te ....., gezien hebbende de stukken, betrekkelijk tot het emeritaat van den Wel Eerwaarden ..... herder en leeraar alhier, ontslaat hem bij deze, op eene vereerende wijze, van zijne dienst in deze gemeente, en wenscht hem van harte toe, dat de rust van zijn dienstwerk hem nuttig en genoeglijk zij, en hij steeds Gods beste zegeningen tot tijdelijk en eeuwig heil geniete.

den .....

De Kerkeraad der Hervormde Gemeente

te.....'

Zoo de Heer Faure in de opvolging der reglementen en verordeningen te kort ware geschoten, zou dan de wensch van eene „nuttige en genoeglijke rust" niet als eene bittere spotternij klinken? en dit zóó toe te wenschen kan wel niet bij een achtbaren kerkeraad opkomen.

Derhalve is het eervol ontslag van den Heer Faure

een duidelijk bewijs, dat een lid der Apostolische Gemeente tevens een predikant zijn kan, die zijn ambt getrouw waarneemt, zoodat dus de tegenovergestelde overweging der Synodale uitspraak niet op de waarheid steunt.

Doch de Synode oordeelt verder: „nog minder kan de Heer Faure overeenkomstig zijne verklaring en belofte, naar Art. 27 van 't Regl. op 't examen, in 't bijzonder de belangen van de Ned. Herv. Kerk behartigen."

Maar deze belofte, die de predikanten hebben af te leggen, is zoo onbepaald, dat zij aan het wan- of ongeloof der onderteekenaars alle speelruimte toelaat. Wij zullen trachten dit te bewijzen.

Zij luidt aldus:

„Wij ondergeteekenden ..... tot de openbare evangeliebediening in de Nederlandsche Hervormde Kerk toegelaten, verklaren bij deze oprechtelijk, dat wij naar het grondbeginsel der Christelijke Kerk in 't algemeen en der Hervormde in 't bijzonder Gods Heilig Woord, in de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds vervat, van ganscher harte aannemen en opregtelijk gelooven."

Aan ieder alzoo is het vrijgelaten naar 't vrije onderzoek, „het grondbeginsel der Hervormde Kerk", zoo veel en zoo weinig van Gods Woord in die boeken vervat te zien als hem goeddunkt en dat Woord te verstaan geheel naar eigen meening en opvatting; aan de Synode toch blijft het, volgens de verklaring van den Commissaris-Generaal, in 1816 namens den Koning gegeven, volstrekt verboden eenige beslissing in leerstellige geschillen te nemen, en in dit punt houden alle Hervormden zich streng aan de besluiten der Staatsalmacht. De Heer Faure nu, zegt de Synodale uitspraak zelve, vindt, in den brief aan

de Hebreërs, in de Handelingen der Apostelen, en op andere plaatsen van het Nieuw Testament, uitgesproken, dat door de handoplegging bij de Irvingianen de bekrachtiging van den H. Geest wordt geschonken „van alles wat hij bij de inlijving in de gemeente door den doop in beginsel heeft verkregen"; dit „van ganscher harte aannemend en oprechtelijk geloovend" laat hij die ceremonie aan zich voltrekken en toont zich daardoor meer Hervormd dan ooit.

„Dat wij des zins en willens zijn", zoo gaat de verklaring van *'t Regl. op 't examen*, Art. 27, voort, „den geest en de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk begrepen is, getrouwelijk te handhaven, dat wij mitsdien den ganschen raad Gods, inzonderheid zijne genade in Jezus Christus als den eenigen grond der zaligheid, ernstig en van harte, naar de gave ons geschonken, aan de gemeente zullen verkondigen." — Er wordt hier zeker niet te veel van de predikanten gevorderd; tot hoever „de geest en de hoofdzaak der Hervormde leer" en „de gansche raad Gods" zich uitstrekt, is aan het individueel geweten ter beantwoording overgelaten, en de Synode zelf zal zich wel wachten dit nader te bepalen, wil zij misschien niet evenveel protesten ontvangen als er predikanten aan haar bestuur heeten onderworpen te zijn. Derhalve, wie alle Christelijke waarheden loochent, doch maar eenigszins aan het bestaan eener godheid blijft vasthouden, kan zich even getrouw aan deze belofte achten als de Heer Faure, wiens geloof zich zeker nog verder dan tot „den geest en de hoofdzaak der leer" uitstrekt.

De predikanten verklaren vervolgens: „dat wij op de bevordering van godsdienstige kennis en van Christelijk geloof en leven ons met allen ijver zullen toeleggen en orde en eendracht voorstaan en aankweeken". Tot de vervulling van dit deel der belofte wil de Heer Faure zich juist op bijzondere wijze beijveren; immers het Irvingianisme, waarmede Zijn Eerwaarde in verbinding is getreden, stelt zich tot hoofddoel allen in een zelfde Christelijk geloof, in eene algemeene wereldkerk te verbinden en overal de nabijzijnde komst des Heeren en de spoedige vestiging van zijn duizendjarig vrederijk te verkondigen.

Deze belofte van Art. 27 kan dus tot hiertoe den Heer Faure niet als grond van veroordeeling worden voorgehouden, wijl hij haar in alle deelen kan nakomen: ja de Synode heeft niet nagelaten te verklaren, dat hij van alle overtreding der belofte, voor zoover wij haar tot nu wedergaven, vrij is. In hare 4e overweging lezen wij toch, dat hij „zich aan niets heeft schuldig gemaakt wat naar art. 21 van 't Regl. voor Kerkelijk opzigt en tucht bij name als zoodanige verkeerdheid of overtreding kan uitgedrukt worden, dat daarop een van de in art. 4 van genoemd Regl. genoemde tuchtmiddelen zou moeten worden toegepast." Vergelijkt men nu Art. 21, Art. 4 en Art. 3 van dat *Regl.*, dan is het, meenen we, blijkbaar, dat de Heer Faure van alle in Art. 3 met name opgegeven verkeerdheden vrij wordt geoordeeld. En onder deze staat ook vermeld: „openbare strijd met den geest en de beginselen der hervormde kerk"; en dat wel met verwijzing naar art. 27 van 't *Regl. op 't examen*, dat is naar de belofte, die de predikanten afleggen.

Ten opzichte der besproken clausulen van de belofte legt de Synode hem dus geene tekortkoming ten laste. Doch in de periode, waarmede de belofte nu voortgaat, vindt zij haar bezwaar: „en dat wij *alzoo*, onder opzien tot de hulp die van boven is, de belangen van Gods Koningrijk en in 't bijzonder die van de Nederlandsche Hervormde Kerk zullen behartigen, en, naar vermogen, aan de bevordering daarvan medewerken; verbindende wij ons bij deze onze handteekening" enz. Wij kunnen onmiddellijk dit beweren der Synode te niet doen door te wijzen op den samenhang, waarin deze volzin geplaatst is; immers de woorden doelen duidelijk op het voorafgaande: „en dat wij *alzoo* [d. i.: dien ten gevolge, of ook: op die wijze; dus ten gevolge van het reeds beloofde, of op de wijze er van] de belangen der Nederl. Hervormde Kerk zullen behartigen."

Wie dus aan de voorafgaande clausulen der belofte getrouw blijft, is in staat evenzeer deze laatste clausule met getrouwheid te vervullen, en dus „in 't bijzonder de belangen van de Nederl. Hervormde Kerk te behartigen."

Nu is er reeds aangetoond, dat 't Irvinganisme den Heer Faure, ook naar het oordeel der Synode, niet ontrouw maakte aan de eerste clausulen: het maakt hem dus evenmin ontrouw aan deze laatste.

Derhalve kan de Synode, zonder met zich zelf in tegenspraak te komen en van de waarheid af te wijken, onmogelijk beweren, dat de belangen der Ned. Hervormde Kerk niet meer door Ds. Faure kunnen worden behartigd.

Doch vragen wij eens verder, welke zijn die belangen? Zijn deze niet verschillend naar ieders persoonlijk inzicht?

Wij, Katholieken. zijn diep overtuigd, dat het waarachtig en eenig belang der Hervormde Kerk is, zoo spoedig mogelijk terug te keeren tot de eenig ware Kerk, aan wier leiding en gezag zij zich in de 16e eeuw heeft onttrokken. Dr. A. Kuyper acht dit belang zoo sterk mogelijk te behartigen, door lijnrecht tegen de richting der Alg. Synode in, de Hervormde Kerk tot de oude Gereformeerde orthodoxie terug te voeren; en toch is, naar wij meenen, aan Zijn Hooggeleerde tot nu toe bij al de tegenkanting, die hij ruimschoots ondervond, nog niet verweten de afgelegde verklaring te hebben geschonden. En wil men zeggen, dat hij als ontslagen van het ambt van predikant ook van zijne belofte ontheven is, *dit* verwijt althans is, voor zoover ons bekend is, nog niet aan de in functie zijnde predikanten zijner partij toegevoegd. Ds. Alewijn Faure van zijn kant kan het van groot belang voor de Hervormde Kerk rekenen, haar te doen opgaan in de algemeene Kerk der toekomst, die de Apostolische Gemeente zich voorstelt te stichten. Immers de Hervormde Kerk geeft zich niet uit voor de eenig ware of zaligmakende. „Krachtens haren oorsprong", schrijft Prof. J. J. Prins (*Het Kerkrecht der Ned. Herv. Kerk*, blz. 82), „is zij niet stationair, maar vatbaar voor ontwikkeling en geroepen tot volkomenheid. Hare taak is het, om het heerlijk ideaal van het door Jezus gestichte koningrijk Gods op aarde te helpen verwezenlijken en in haren kring mede te werken tot bereiking van het voorgestelde doel. Met dat doel voor oogen moeten dan ook allen die, in onderscheidene betrekkingen, in haar midden werkzaam of met het bestuur belast zijn, ook bij de zorg voor hare bijzondere belangen, van hare betrekking tot

de algemeene Christelijke kerk bij zich zelven bewust zijn en daaraan steeds indachtig blijven (Regl. op 't examen, Art. 27)." Geeft de Heer Faure niet een deugdelijk bewijs dat bewustzijn te bezitten, door zich in betrekking te stellen met de Apostolische Gemeente, en streeft hij er niet naar juist hetzelfde doel te bereiken, nl.: „het koningrijk Gods op aarde te helpen verwezenlijken", als wat, volgens den ook als kerkelijk rechtsgeleerde hooggeachten Prof. Prins, de Hervormde Kerk zich tot taak moet stellen?

De „zeer gewichtige redenen", waartoe de Synode in de 6 overweging hare toevlucht neemt, blijken derhalve redenen te zijn voor haar van allen grond ontbloot. En zij scheen bij haar uitspraak dit zelve eenigermate te gevoelen. Wanneer zij toch meent, dat de Heer Faure „met geheel zijn hart aan de Apostolische gemeente toebehoort", dan beschouwt zij hem als Hervormd of niet. Zoo ja, waarom wordt hij dan door haar ontslagen? Zoo niet, waarom keurt zij hem dan ook het lidmaatschap der Hervormde Kerk niet onwaardig? Verstout een geestelijke zich in de Katholieke Kerk eene nieuwe en valsche leer voor te dragen, de geheele Kerk verheft hare stem en stelt de waarheid in het helderste licht; mocht zulk een leeraar aan die roepstem geen gehoor geven, en sluit hij zijne oogen voor het licht, hij heeft daardoor reeds opgehouden Katholiek te zijn. Doch de Hervormde Kerk zoekt steeds naar de waarheid, noodigt al hare leden uit die op te sporen; is het dan wonder, dat zij haar lidmaatschap niet ontneemt aan hem, die, gelijk de Heer Faure, juist meent de waarheid te hebben achterhaald? Doch wederom, hoe kunnen dan de

redenen der Synodale uitspraak gewichtig genoeg geacht worden om dien Heer uit zijne bediening te ontslaan?

Op deze gronden en ook van het standpunt der Synode beschouwd, is, naar wij getracht hebben aan te toonen, de besproken beslissing onverklaarbaar en een samenraapsel van tegenstrijdigheden.

Doch vergelijken we nu de handelwijze, die de Synode jegens Ds. Faure volgde, met de houding, die zij in een ander dergelijk geval heeft aangenomen, dan vinden we eene nieuwe en nog schreeuwender tegenspraak.

We hebben hier het oog op eene akte van een zevental predikanten, die zeker veel minder dan Ds. Faure in staat of gezind zijn de plichten, welke de *Reglementen* aan hun ambt verbinden, waar te nemen; die in het openbaar getuigd hebben, dat zij zich aan deze plichten niet zullen houden; maar die door dezelfde Synode, welke Ds. Faure afzette, volkomen ongemoeid zijn gelaten.

De orthodoxen maken tusschen de modernen wel eens de onderscheiding van „tamme" en „wilde"; zeven predikanten, die men tot de tweede soort kan terugbrengen, dienden, omstreeks 't begin van 1879, bij de Synode een adres in, waarin zij met kracht opkwamen tegen al wat ook maar in 't minste op de vaststelling of handhaving eener Nederl. Hervormde belijdenis gelijkt; in het bijzonder verklaarden zij, dat de door ons vermelde onderteekeningsformule (van Art. 27, *Regl. op het examen ter toelating tot de evangeliebediening*), hoe onbepaald en vaag van zin en zinloos zij ons ook voorkomt, voor hun geweten nog te bepaald was, en dat zij zich dus gedrongen achtten de verklaring en de belofte,

die er in vervat zijn, voor niet meer verplichtend te houden.

De ondergeteekenden, zoo lezen we in hun stuk, „achten het onmogelijk en ongeoorloofd, dat met name de Ned. Herv. Kerk, gelijk zij in den loop der tijden geworden is, eene belijdenis voor allen zou kunnen vaststellen en handhaven"; — kan en mag nu de geheele Ned. Herv. Kerk geene belijdenis handhaven, dan kan een predikant het natuurlijk nog veel minder, en hij kan onmogelijk „des zins en willens zijn, den geest en de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk begrepen is, getrouwelijk te handhaven", zooals Art. 27 hem dat oplegt; evenmin kan hij het overige vervullen, wat hij volgens dit Artikel, voor de toelating tot de „evangeliebediening", beloven moest. De zeven laten dan ook „eene openhartige verklaring volgen, die na ernstig nadenken en kalm overleg, en om der waarheid en des gewetenswil" wordt afgelegd. Zij „geven der Synode kennis, dat zij zich nooit gebonden hebben gevoeld door eenigen band, dien de belijdeniskerk geacht zou kunnen worden, hun aan te leggen, en dat zij deze onafhankelijkheid nimmer zullen prijs geven ..... dat zij de formule in Art. 27 (*Regl. op 't examen*) in dezen tijd niet in haar geheel zouden kunnen onderteekenen en dus ook de verklaring en belofte, daarin vervat, voor zoover die geacht mocht worden hen aan eene voorgeschreven kerkelijke belijdenis te binden, bij deze openlijk afwijzen ..... Ze zijn dan ook besloten hun ambt om deze reden niet vrijwillig neêr te leggen".

Onder dit krasse protest zetten de zeven dominé's hun

naam en zeiden dus openlijk aan de Synode in het aangezicht: dat ze hun ambt in geen zin meer volgens eenige belijdenis der Ned. Herv. Kerk wilden waarnemen, maar toch niet verstonden het neêr te leggen, tenzij er geweld tegen hen werd uitgeoefend. Ontwijfelbaar waren zij dus „in openbaren strijd met den geest en de beginselen van de belijdenis der hervormde kerk"; maar een predikant, die zich hieraan schuldig maakt, is volgens Art. 3 van 't *Regl. voor kerkelijk opzigt en tucht* aan de kerkelijke tucht onderworpen, met andere woorden: moet berispt of bestraft worden, zoodra zijne „verkeerdheid" ter kennis gekomen is der kerkelijke collegiën, aan wie de handhaving der tucht is opgedragen.

Deze „brutaliteit der modernen, die hun belofte braken" (zooals *De Heraut* indertijd met alle reden schreef), maakte het optreden van een dier besturen des te meer noodig, omdat zij gepleegd werd na ernstig nadenken, met kalm overleg, door eene vereeniging van zeven delinquenten, in het openbaar en onder het oog zelf van het hoogste rechtsprekende gezag der Ned. Herv. Kerk. Van de kerkeraden af tot aan de Synode toe waren al die besturen tot zulk een optreden gerechtigd en gehouden. „Het Kerkelijk Opzigt" toch, dat den besturen is opgedragen, verplicht hen en maakt hen bevoegd om naar alle verkeerdheden van eenig belang, die in hun ressort voorkomen, onderzoek in te stellen, en dat onverschillig, of zij daarvan door eene aanklacht of op eene andere wijze kennis hebben bekomen. (Art. 5, *Regl. van kerkelijk opzigt en tucht.*) Wanneer geen ander bestuur zich de zaak aantrok, dan was het de plicht der Synode dit te doen, aan haar toch is op de eerste plaats „de

zorg voor de belangen, zoo van de Christelijke Kerk in het algemeen als van de Hervormde in het bijzonder, de handhaving harer leer... de bewaring van orde en eendragt" opgedragen (zie Art. 11, *Alg. Regl.*); en Art. 27 van 't *Regl. voor kerk. opz. en tucht* geeft haar bepaaldelijk het recht en verplicht haar om bij nalatigheid der lagere besturen „eindelijk zelf het onderzoek van de zaak ter hand te nemen en te doen, wat het lagere collegie had behooren te doen".

Met volkomen recht schreef dan ook de wijdbefaamde papenhater Ds. en Dr. A. W. Bronsveld: „Indien het lichaam, dat onze kerk vertegenwoordigt, zich ook dezen euvelmoed der modernen niet aantrekt, dan is het maar beter, om de kerk te liquideeren als een zaak, die verliep, of waarvoor men geen hart meer heeft, en die men daarom aan kant doet." (*Stemmen voor Waarheid en Vrede.* 1879. Maart, blz. 340.)

En evenwel nochtans en desalniettemin.... geen „enkel manslidmaat der kerk" bracht eenig bezwaar in bij een kerkeraad, geen enkel classikaal bestuur, geen enkel provinciaal kerkbestuur was er, dat zich roerde, en geen enkel woord, al was het maar van „raadgeving of teregtwijzing", kwam uit den mond der Synode; en sedert het indienen van hun adres genoten de protesteerende predikanten tot op dezen dag in volle vrijheid en gerustheid alle rechten, baten en voordeelen, die aan de bediening van Hervormd predikant verbonden zijn. Wij ten minste, die, zoo we meenen, in de laatste jaren het ontbindingsproces der Ned. Herv. Kerk met eenige oplettendheid gadesloegen, hebben geen enkel spoor van 't tegendeel kunnen ontdekken.

Welk een tegenspraak tusschen deze handelwijze der Synode en hare overgroote, ja geheel onredelijke gestrengheid tegenover Ds. Faure!

De zeven predikanten, van wie men zonder vrees van hun iets te kort te doen, misschien wel zonder vrees van hun erg onaangenaam te zijn, zeggen mag: het zijn geen Christenen, maar heidenen, laat de Synode ongemoeid; den Heer Faure, die in allen geval blijkbaar nog Christen is, die volgens de Synode zelve niet geacht kan worden „den geest en de hoofdzaak der leer, in de aangenomen formulieren van eenigheid begrepen," (Art. 27 *Regl. op het examen*) te hebben verzaakt of niet te willen handhaven — hij wordt ontzet van zijn ambt.

Ziedaar wat meten is met twee maten en twee gewichten! Ziedaar wat ons de scherpe spreuk van La Bruyère te binnen bracht: „Le devoir des juges est de rendre la justice; leur métier, de la différer. Quelques-uns savent leur devoir, et font leur métier."

Of zou men ter verklaring van de anders onverklaarbare praktijken der Synode kunnen aanvoeren: maar zij was wel genoodzaakt zich met de zaak van Ds. Faure in te laten; immers hij was bij haar in hooger beroep gekomen; daarentegen is er geen bezwaarschrift of hooger beroep in de zaak der zeven dominé's bij haar ingediend. Doch dit doet hier niets af; want, nu nergens een aanklacht tegen deze heeren gedaan werd, nu geen enkel bestuur zich met dit openbare schandaal bemoeide, nu was de Synode, we hebben het reeds bewezen, in de noodzakelijkheid, die haar hare positie, de Reglementen en zelfs haar fatsoen oplegden, om eene oproerige protestatie, die men zonder te blikken of te blozen bij

haar zelve inzond en tegelijk openbaar maakte, met eene berisping of met een tuchtmiddel te beantwoorden.

Doch zij bleef een majestueus stilzwijgen bewaren, om een jaar later in onverstandige gramstorigheid op den ongelukkigen Ds. Faure het halsrecht uit te oefenen.

Maar vergissen we ons toch niet, wanneer wij de Synode van 1880 van deze inconsequentie beschuldigen? Want de leden, die deze vergadering uitmaakten, waren niet dezelfde personen, waaruit de Synode in 1879 bestond; ieder jaar toch wordt het geheele collegie op nieuw gekozen.

Nu, welke geest de meerderheid der Synodalen van 1879 bezielde, is genoeg door de predikanten verkondigd. „De Synode", zoo schreef *De Heraut* (15 Juni, 1879) over de heeren der Synode van 1879, „draagt het merk van haar ongeestelijk schijnwezen op het voorhoofd. Ze zal toch bijna geheel en uitsluitend bestaan uit mannen, die, niet dan door bewuste of onbewuste verkrachting van hun conscientie, den schijn kunnen aannemen van reglementair, kerkrechterlijk, confessioneel of door geestelijke banden met de Gereformeerde Kerk, gelijk deze blijkens hare wettige oorkonden, in aard en wezen aanzijn kreeg en behield, in eenige levensbetrekking hoegenaamd te staan. Slechts drie [later bleek het: slechts twee] onzer broederen zullen worden uitgenoodigd om óf met deze wolven te huilen óf slag op slag door hen overstemd te worden."

Het is waar, het orgaan van Dr. Kuyper pleegt al wat de Synode betreft, met slechts weinig uitzonderingen, hartstochtelijk, dus met overdrijving te bespreken; maar veilig mag men toch uit de aangehaalde schimprede

opmaken, dat de Synode van 1879 vermoedelijk voor het grootste gedeelte uit ongeloovigen bestond.

Zeker is het, dat zij, onder vele opzichten, door den ellendigen geest der Synodale veteranen, die Ds. Bronsveld eens karakteriseerde, bleek geleid te worden. „Het karakter van een Synodaal veteraan", zoo schreef hij, „geeft ons vooral twee scherp geteekende trekken te zien. Zij beminnen allen den vrede, de rust, de orde. Zij haten alle verschil, alle oneenigheid, allen strijd met een volkomen haat.... Zij glimlagchen met een goedaardigen glimlach, ook al worden de heiligste waarheden in den strijd betrokken. Wat wonder, dat zij alles aanwenden om de [uitwendige] eenheid onzer kerk met alle kracht te handhaven, allen strijd toe te dekken of te sussen." (*Stemmen voor Waarheid en Vrede.* 1870, September.)

Het was dus ook volstrekt geen wonder, dat de Synode van 1879 zich jegens de zeven oproerige predikanten vredelievend gedroeg, en hare opvolgster, zou men zeggen, behoefde zich toch niet door dezelfde beginselen of veeleer dezelfde beginselloosheid te laten geleiden.

Deze verontschuldiging is evenwel zonder eenig gewicht. Of vallen de verschillende vergaderingen, die telken jare de Synode uitmaken, niet onder de algemeene wet: dat zedelijke personen, dat vooral besturen, in weerwil van alle wisselingen hunner leden, op hunne eigenaardige tradities leven en daardoor steeds voor de hoofdzaak hetzelfde karakter bewaren? Dat dit ook bij de Synode het geval is, blijkt ontegensprekelijk bijv. uit haar officiëel orgaan: *De Kerkelijke Courant*, die sedert vele jaren standvastig de lamzalige streving toont om orthodoxie en mo-

dernisme met suikerzoete toegefelijkheid en zeeziekmakende betoogjes te verzoenen of althans bijeen te houden, en te midden van den hevigen burgeroorlog in de Nederl. Kerk een pedante allemansvriend te wezen. Heeft men geen recht hierin den traditioneelen karaktertrek der Synode te zien?

Der Synode van 1880 werd ditzelfde euvel verweten, bijv. door den orthodoxen Bodegraafschen predikant J. G. Verhoeff. Hij schreef in Januari ll.:

„Bij toeneming gaat een treurig, vreeselijk licht op over den werkelijken toestand der predikantenwereld. Groot, ontzettend groot is het getal van hen, in wier harten nog nimmer zelfs de minste ernst gewoond heeft; echte wolven in lammerenvacht; onbekeerde, wufte, lichtzinnige menschen, die met eene diepe verachting van de heiligheden Gods een gloeienden haat tegen zijn volk vereenigen.

Gij vraagt: „Schreien deze dingen niet tot God in den hemel?" Laat mij daaraan eene andere vraag toevoegen: „Schreit het niet tot God in den hemel, dat men deze ontzettende ergernissen, deze gruwelen dood zwijgt?" Ja! men klaagt, men verhaalt elkander wat Ds. A. gezegd en Ds. B. gedaan heeft; maar verder doet men *niets!* De goedgezinden zeggen: „Daar zijn de ouderlingen voor"; en de ouderlingen zeggen: „Wij zijn geen aanklagers, maar rechters", en daarbij blijft het.

Ik heb diep medelijden met onze arme gemeenten, en vooral met zooveel jonge menschen, die zedelijk en geestelijk worden verdorven.

Niet het minst smart het mij, dat de Synode der Ned. Herv. Kerk schijnt voor deze dingen geen oog, althans geen hart te hebben. *Vier en dertig* zittingen heeft ze weer bestee d aan allerlei ondergeschikte zaken, met veel zorg om toch maar alles zooveel mogelijk „pasklaar" te maken naar het geliefkoosde systeem, waarbij „eenheid in het noodige" aan dat „in alles de liefde" opgeofferd wordt."

Voorwaar, dit ten minste wordt hierdoor duidelijk,

dat de Synode van 1880 over 't algemeen even weinig karakter toonde te bezitten als hare voorgangsters; dus wanneer zij haren liefdevollen zin overigens op zoo uitstekende wijze oefende, hoe kon zij dan met eenigen schijn van gevolglijkheid den Heer Faure van zijne standplaats verdrijven?

Er is meer, had ook zij niet volgens de Reglementen den plicht om de zeven predikanten nog in 1880 voor haar rechtbank te dagen, en te herstellen wat haar onmiddellijke voorgangster verzuimd had? Of is er iets van eene herroeping of onderwerping dier heeren bekend geworden? Bleven zij dan niet daadwerkelijk bij hun protest volharden? Maar ook zij liet hen ongemoeid, en den Heer Faure deed zij de predikantsplaats te Hemmen ontruimen.

Geene verklaring is er voor deze tegenstrijdigheid, tenzij men misschien de volgende uitlegging niet geheel verwerpelijk vindt. De zeven zijn ongeloovig, de Heer Faure is geloovig, ja hij heeft zich laten inschrijven bij eene gemeente, die in de oogen der Ned. Hervormden door hare hiërarchie, haar soort van offerande, hare kerkplechtigheden eene nog al sterke overeenkomst heeft met de Roomsche hiërarchie, de Roomsche Mis, de Roomsche liturgie; hij verbond zich met eene gemeente, die bij hare vestiging hier te lande: „een brug tot Rome" genoemd is. Het heidendom kan in de Ned. Herv. Kerk nog verdragen worden, maar niet de minste tolerantie voor een eenigszins Romaniseerend predikant!

H.

VERSCHEIDENHEDEN.

NIEUWE DEKRETEN

VAN DE H. CONGREGATIE DER AFLATEN OVER DEN KRUISWEG.

Eenige vragen betrekkelijk *a.*) de Bisschoppelijke toestemming ter oprigting van den Kruisweg, *b.*) de hoedanigheid der kruisen boven de statiën en *c.*) de wijding derzelfde kruisen, zijn door de bovengenoemde H. Congregatie beantwoord, en Z. H. de Paus heeft deze Dekreten bekrachtigd. De korte inhoud van eenige dezer antwoorden komt voor onder de *Commendata* van den Haarlemschen *Conventus Prosynodalis* (1879).

a.) Dekreet van 21 Junij 1879.

Vragen:

I. Utrum nullae sint erectiones Stationum Viae Crucis, sine consensu in scriptis Parochi, factae in Hospitalibus, Ecclesiis Cappellis ac Domibus Congregationum Sororum, de iure haud exemptis a parochiali iurisdictione, sed de facto (iuxta morem in Gallia vigentem) administratis independenter a Parocho, per Capellanum nominatum ab Episcopo?

II. An consensus Ordinarii in scriptis requiratur sub poena nullitatis in singulis casibus pro unaquaque Stationum erectione, vel sufficiat, ut sit generice praestitus pro erigendis Stationibus in certo numero Ecclesiarum vel Oratoriorum, sine specifica designatione loci?

Antwoorden:

Ad I. Negative.

Ad II. Affirmative ad primam partem, Negative ad secundam.

Dewijl in de gestelde vraag alleen spraak was van hospitalen, kerken, kapellen, enz., die wel is waar aan de jurisdictie des pastoors regtens onderworpen zijn, maar die een eigen, door den Bisschop er bepaald voor benoemden *Capellanus* of *Rector* hebben, heeft de H. Congregatie nog geen beslissing gegeven over de kerken, kapellen of gestichten, waarvoor de

Bisschop zulk een geestelijke niet heeft benoemd; en moet men zich, zoo wij meenen, althans om den veiligen weg te volgen, ten opzigte dezer laatsten houden aan het Dekreet derzelfde Congregatie van 3 Augustus 1748: „ quod in erigendis ..... Stationibus [Viae Crucis], tam Sacerdotis erigentis deputatio, ac Superioris Localis consensus, quam respectivi Ordinarii, vel Antistitis, et Parochi, nec non Superiorum Ecclesiae, Monasterii, Hospitalis et Loci pii, ubi ejusmodi erectio fieri contigerit, deputatio, consensus et licentia, ut praefertur, in scriptis et non aliter expediri, et quandocumque opus fuerit exhiberi debeant, sub poena nullitatis ipsiusmet erectionis ipso facto incurrendae." (Prinzivalli. *Resolutiones S. Congregationis Indulgentiis Sacrisque Reliqiis praepositae.* Bruxellis. 1862. N. CLXVIII.)

b.) Dekreet van 23 November 1878.

In de inleiding tot dit Dekreet wordt gezegd: „ In Gallia mos invaluit quatuordecim tabellas una cum crucibus pro Stationibus Viae Crucis, ex ferro saepe in typos fuso condendi, quibus ferreis crucibus inversis totidem ligneae applicantur, quae tamen nullo videri possunt modo a coram adstantibus."

Vragen:

I. An illud „ Ex ligno debent esse cruces ", quod legitur in appendice ad Rituale Romanum editum anno 1864 ex typis S. Congregationis de Propaganda Fide, pag. 404, obliget, sub poena nullitatis? — Et quatenus affirmative:

II. An huic praecepto sufficienter satisfaciat supradicta appositio totidem crucium lignearum, etsi coram adstantibus invisibilium, ad partem adversam crucium ferrearum?

Antwoorden:

Ad I. Affirmative.

In de nieuwe Nederlandsche uitgaaf van 't *Rituale Romanum* (Ultrajecti. Vid. J. R. van Rossum, MDCCCLXXIX) vindt men het voorschrift, bij vraag I. vermeld, in de *Appendix*, pag. CXLII.

Ad II. Negative.

c.) Dekreet van 21 Junij 1879.

Vraag:

An pro validitate benedictionis crucium Stationum Viae Crucis requiratur, ut benedictio detur ante ipsarum affixionem, vel sufficiat ut post affixionem impertiatur?

Antwoord:

Negative ad primam partem, Affirmative ad secundam.

Dit Dekreet betreft, gelijk duidelijk is, alleen de geldigheid der wijding, wanneer deze soms nà de *affixio* geschied is, doch verandert natuurlijk niets aan de voorschriften der *Appendix* bij het *Rituale Romanum*, waar de wijding der kruisen vóór de plegtigheid der *affixio* gesteld wordt. (Zie de Nederlandsche uitgaaf, pag. CXLII—CXLV.)

De Joden in Pruissen.

Voor eenigen tijd gaven we eene statistiek van het tegenwoordig aantal Joden [1]); dezer dagen vonden we opmerkelijke mededeelingen over het Jodendom in Pruissen, en vooral te Berlijn [2]), waaraan wij deze bijzonderheden ontleenen, gelijk ze uit Duitschland berigt werden.

Volgens eene statistiek uit den jongsten tijd zijn er onder de leerlingen aan de gymnasiën en de andere hoogere scholen in Pruissen 87.949 Protestanten, 20.147 Katholieken en 12.371 Israëlieten. Naar evenredigheid der bevolking zou dit getal voor de Protestanten 79.000, voor de Katholieken 40.000, voor de Israëlieten 1800 moeten zijn. Deze wanverhouding geeft stof tot ernstige nagedachten. Het schaarsste zijn de Katholieken vertegenwoordigd; 't is echter ligt te begrijpen, dat zij minder kinderen dan de anderen naar de hoogere scholen zenden. Want feitelijk worden zij geheel, of nagenoeg geheel, van alle openbare betrekkingen uitgesloten, daaronder tot zekere hoogte ook die van geneesheer, architekt, ingenieur begrepen, welke bevoorregten een groot aantal officiële posten bekleeden. De concessies van mijnen en dergelijke worden bij voorkeur aan Protestanten verleend, zelfs in de Katholieke landen. De opneming in de H. Orden is door de beruchte Mei-wetten voor de Katholieken hoogst moeijelijk en in vele gevallen onmogelijk gemaakt. Waarvoor dan zullen zij hunne zonen een volledigen studiekoers laten maken? Bij zulk een toestand van uitsluiting, gaat het Israëlitische vraagstuk zeer bijzonder de Protestanten aan, die de antisemitische beweging ingeleid hebben en besturen; het geldt voor hen grootendeels hun bestaan.

---

1) Zie *De Katholiek* van September 1880, bladz. 196.

2) Verg. de *Civiltà cattolica*, 1881, Quaderno 731, bladz. 380 v.

Van de 1200 studenten in de regten, welke de universiteit van Berlijn telt, zijn er 600 Israëliet; en 't is nu pas zes jaren geleden, dat de toegang tot de magistratuur en de administratie voor de Joden ontsloten is! Als het op dien voet voortgaat, zullen binnen vijf en twintig jaren drie vierden, zoo niet méér, van alle hoogere openbare ambten door Joden bezet zijn; terwijl de Joden nu reeds over de finantiën en de pers heerschen, en altijd voortgaan zich als een staat in den staat te gedragen. Mommsen, de geschiedschrijver van het oude Rome, die de pen heeft opgevat ter verdediging van de Israëlieten, vindt zich niettemin verpligt, hun den raad te geven van zich werkelijk met de Duitsche natie te vermengen, hare maatschappelijke beginselen en hare gewoonten aan te nemen, en zich niet langer als een bevoorregt, van het overige der natie onderscheiden ras te gedragen. Dit is met andere woorden gezegd, dat zij Christen moeten worden!

Maar ook de gedoopte Semieten behouden nog altijd, het geval eener opregte bekeering uitgezonderd, dien hun eigen ras-geest, waardoor zij het onderling eens zijn en de Kerk tot mikpunt maken van hunne aanslagen. Gambetta, die de zoon is van een gedoopten Jood, levert er een sprekend voorbeeld van. Overal steekt hij Joden in: in het leger, in de magistratuur, in de administratie. Reinach, zijn sekretaris, is een Jood van Frankfort; de kolonels Samuel en Bacharach, de generaal Cerfberr, allen Joden uit Duitschland geboortig, hebben van hem gewigtige posten ontvangen, maken deel uit van zijn gevolg en behooren allen tot de partij der *revanche*. De generaals Lambert en Sée, de afgevaardigden Naquet en Sée, en vele anderen, zijn met Gambetta door de banden van het ras verbonden, dat is, door hun gemeenschappelijken Joodschen oorsprong.

De Joden laten met elken dag meer merken, dat zij zich te midden van ons als eene bevoorregte kaste beschouwen. Zij maken spotbladen, waarin zij de Christelijke geestelijkheid met allerlei schandelijkheden overladen, en priesters en broeders in de verlagendste houdingen en toestanden voorstellen. Zoo nog voer Henrici uit in eene openbare bijeenkomst, den 17 December in de *Reichshallen* te Berlijn gehouden. Maar indien de *Wahrheit* eenen rabbijn, als koorddanser gekleed, voorstelde, zou er wel dadelijk beslag op gelegd zijn. De uitnoodigingen tot die bijeenkomst waren uitsluitend aan Christenen gedaan; niettemin gelukte het aan eenige Joden er bin-

nen te komen, en zij onderbraken de redenaars met geschreeuw en smaadtaal, totdat zij er met geweld werden uitgezet. Verscheidene liberale bladen riepen om wraak, vroegen de tusschenkomst van de politie en het geregt; maar zij vergaten geheel, dat de Joden zelven weinige dagen te voren eene openbare vergadering hadden aangelegd, om over de middelen te beraadslagen ter bestrijding van de antisemitische beweging, en dat geen enkel Christen er aan gedacht heeft, zich bij hen in te dringen, om de verhandelingen te storen.

Overigens leden ook niet weinige liberale bladen door de onbetamelijkheid, waarmeê de *Börsenzeitung* bij gelegenheid van het Kersfeest over de deelneming van de ossen in de Geboorte van Bethlehem sprak. De *Börsencourier*, een ander Joodsch beursblad van Berlijn, gaf op Kersdag een artikel, waarin de geheimen en feesten der Christenen tot het onbeschaamdste heidendom verlaagd werden. In een Joodsch tijdschrift, getiteld: *Teekenen des tijds*, zoekt de rabbijn Chronik met eene opeenhooping van smaadheden te bewijzen, dat het de erfsmet is des Christendoms, den haat tegen den Jood tot grondslag te hebben. Tallooze voorbeelden van dien aard waren er aan te halen. Enkel in Berlijn zijn er zeven of acht zeer verspreide bladen, die geen dag laten voorbijgaan, zonder hun gal tegen het Christendom uit te braken. En ook door Christenen worden die bladen gelezen! Is het dan te verwonderen, dat er eene terugwerking ontstaat, en een dier bladen in een oogenblik zijn aantal exemplaren met zes tot zeven duizend zag verminderen? — Mogt toch al dat slag van bladen aldus, en nog zwaarder, gestraft worden!

LETTERLOOVER.

AAN DE NAGEDACHTENIS VAN DE Z. EERW MOEDER MÈRE MARIE ODILE, URSULINE,

Overleden te Batavia, 17 Februarij 1881.

Fortior morte dilectio.

O Ursula, gekroond met roos en lelieblâren,
Haal met uw maagdenrei de kloeke dochter in,
De Godverloofde Bruid en vrome Kruisheldin,
Die u is nagesneld op 't schuimen van de baren.

Hoe lacht ze in 't sterven nog! De geest is opgevaren
En zweeft alreede in 't licht, dat eind kent noch begin.
De hoogtijd-ochtend daagt voor haar ontbonden zin
En 't *Veni Sponsa* ruischt en jubelt van de snaren.

Neen, kindren van haar hart, betreurt uw moeder niet,
Nu 't hemelsche gewelf om haar in zangen schiet.
Haar lamp gaf 't volle licht. Ze vloog in 't opwaarts streven

Met onbedwongen vaart, de vreugdlooze aarde moê,
Ter regterhand van God. Daar rust ze en wenkt u toe:
„ Gezaligd blijf ik nog voor eeuwig met u leven."

Seminarie Hageveld. J. A. DE RIJK, *Pr.*

AANTEEKENING.

Den 17 Februarij bragt de telegraaf het berigt uit Nederlandsch Indië, dat de Z. Eerw. Moeder Mère Odile, Overste van het Ursulinen-klooster Batavia-Weltevreden, aldaar dien dag overleed. Al wie eenigzins bekend is met de zegenrijke werking der Zusters in Indië, en in het bijzonder

met die der Overledene, zal beseffen, welk een zware slag dit is, niet alleen voor haar klooster, maar voor de geheele Missie: onder de uitstekende vrouwen, die haar vaderland, haar werelddeel zelfs, verlieten, om Christus te dienen, was zij inderdaad op merkwaardige wijze uitstekend. Als eene andere H. Lioba, die haar bloedverwant, onzen grooten H. Bonifacius, in het land der zending was gevolgd, zoo had ook zij in het bloeijen harer jeugd, reeds op negentienjarigen leeftijd en toen reeds religieuze, beantwoord aan de roepstem van haar doorluchtigen bloedverwant, Mgr. Vrancken, Aartsbisschop van Attalia en toenmalig Apostolisch Vikaris van Nederlandsch Indië, en aan de Missie haar leven en haar rijke geestesgaven gewijd. Met kloeke zielskracht, een wakker verstand en tegelijk met moederlijke teederheid in ruime mate begaafd, heeft zij meer dan twintig jaren lang de voortreffelijke krachten harer ziel aangewend tot glorie van God en tot heil van de talloozen, die met haar in aanraking kwamen. Zoowel den bisschop, onder wiens bestuur zij naar Indië was gekomen, als zijn opvolger, den algemeen beminden Mgr. Claessens, bisschop van Tranopoli, stond zij in haar eigenaardigen werkkring op eene waardige wijze ter zijde. Zij bepaaldelijk heeft te weeg gebragt, dat hare druk bezochte scholen van Batavia-Weltevreden, volgens het oordeel der Inspecteurs van het Onderwijs in Indië, zegevierend kunnen wedijveren met de beste Gouvernementsscholen aldaar. Schoon reeds meer dan twintig jaar in Indië vertoevend, overleed zij eensklaps op jeugdigen leeftijd, nog geen 42 jaren oud. God is almagtig en goed, en kan en zal in alles voorzien, maar naar menschelijke beschouwingen en inzigten is haar verlies onherstelbaar. Zij had eene groote, edelmoedige ziel, geheel op de hoogte harer heilige roeping. Zij was voor hare kinderen eene moeder vol goedheid en teederheid, een voorbeeld van alle religieuze deugden. Zij was wijs en voorzigtig, doortastend waar zulks noodig was, en door hare bekendheid met de toestanden in Indië in staat daar veel en goed te werken. Hare inzigten waren verheven en zuiver: zij zocht God alleen. Daarom rustte er zegen op haar werk en laat zij haar Huis in vollen bloei achter. Hare nagedachtenis blijft in zegening.

PREKEN VAN MGR. C. BROERE.

OP HET LIEFDEWERK VAN DE BEGRAFENIS DER ARMEN [1]).

> Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, et posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra.
>
> En Joseph, het ligchaam bekomen hebbende, wond het in zuiver lijnwaad, en legde het in zijn nieuw graf, 'twelk hij in eene rots had laten uithouwen.
>
> Mt. XXVII, 59 v.

Groot, verheven, heilig, Mijne Broeders, is het werk, dat gij verrigt, met aan de behoeftige ledematen der Kerk, na hun verscheiden uit deze wereld, eene betamelijke en zelfs eervolle begrafenis te bezorgen. Ter bevestiging van 'tgeen ik zeg, en om u aan te toonen, hoezeer gij daarmede handelt in den geest van Jesus Christus, heb ik

1) Deze preek is gehouden op den 27 November 1855, bij de jaarlijksche feestplegtigheid van het schoone liefdewerk, het „Genootschap van barmhartigheid" genoemd. Dit werd den 1 Januarij 1825 door den heer Antonio Butti te Amsterdam opgerigt, en begraaft ter liefde Gods de arme overledenen. Het heeft contribuerende, honoraire en werkende leden. Z. D. H. de Bisschop van Haarlem staat als beschermheer aan het hoofd van dit genootschap, en de kerk van de HH. Joannes en Ursula op het Beggijnhof te Amsterdam is tot zetel aangewezen. Daar wordt voor elken arme, dien het Genootschap begraaft, eene H. Mis opgedragen. Zie verder den *Pius-Almanak* van 1881.

u slechts te wijzen op zijn eigen goddelijk voorbeeld. Hij is arm geweest, Hij is steeds vervolgd geworden, heeft eenen smaad, eene smarte en schande ondergaan, als nooit een mensch heeft of kon ondergaan, maar Hij is met eer en aanzien begraven. Hij heeft willen gehoond worden in zijn leven, maar Hij heeft willen geëerd worden na zijnen dood; en Hij, die geen steen bezat om zijn hoofd op neder te leggen (Mt. VIII, 20), die den schandelijksten slavendood gestorven was aan 't kruis, Hij werd als rijk, als aanzienlijk met kostbare reukwerken gebalsemd, gewikkeld in een zuiver lijnwaad en nedergelegd in een nieuw steenen graf.

Toen Joseph het ligchaam ontvangen had, wond hij het in een zuiver lijnwaad en leide het in zijn nieuw graf, 'twelk hij in de rots had laten uithouwen. Dat, Mijne Broeders, zegt alles, zegt meer dan ik bij magte ben u te zeggen, en moet u meer vertroosten, meer aanmoedigen in het vrome werk dan alle lof en dank, die ik u hier zou kunnen geven. Ik zal die daarom niet vermelden. Ik zal den Christelijken eerbied, dien gij mij inboezemt, niet uitdrukken en de wenschen, die ik voor u ten hemel zend, verborgen houden in mijn hart. Maar te meer zal ik daarop wijzen, dat de arme Zaligmaker begraven is in een nieuw steenen graf; te meer trachten u te doen zien, hoe naauw dit werk van barmhartigheid, door u beoefend, in verband staat met de begrafenis van Christus en vervuld is van zijnen geest.

Wat namelijk is de geest van Christus? Hij is gelegen in drie bovennatuurlijke, ons om zijnentwil ingestorte deugden, die beantwoorden aan de drie vermogens van den redelijken mensch; het zijn geloof, hoop en liefde.

De Christelijke volmaaktheid is niet anders dan eene ontwikkeling van die drie deugden, en ieder werk is in dezelfde mate beter, Christelijker, Gode behagelijker, als het meer van geloof, hoop en liefde is bezield.

En wat nu is de grond van die deugden en wat haar voorwerp? Het graf van Jesus Christus. Dat Hij gestorven en verrezen is, dat omvat en bevestigt alle waarheden des geloofs; dat is de onwrikbare grond van onze hoop; dat de liefde, waaraan onze liefde moet ontgloeijen.

Welaan, laat ons dat bepaaldelijk nagaan in het goede werk, dat gij beoefent; laat ons het leeren kennen als een werk van geloof, van hoop en van liefde: als eene belijdenis des geloofs, als eene bemiddeling der hoop, als eene daad der liefde.

I.

Er is niets wat van nature meer afkeer inboezemt dan de dood. Gelijk de zonde, die den dood heeft in de wereld gebragt, de grootste wanorde is, zoo is ook de dood hierbeneden de grootste straf en de uiterste van alle rampen. Bijzonderen afschrik stort hij daarom in aan degenen in wie de zonde heerscht, en die meer nog dan het verlies van dit leven hebben te vreezen. Zij verwijderen uit hun oog al wat hen aan den dood kan herinneren, en dewijl dit niet geheel mogelijk is, weten zij er zich ten minste tegen te verharden. Iedere nacht die valt verkondigt hun, dat het leven voorbijgaat en de groote nacht voor hen nadert; maar ze zeggen: straks wordt het morgen, en zij zinnen slechts op hetgeen hun die volgende dag zal opleveren. Zij zijn gelijk aan menschen, die over een afhellend veld steeds sneller naar

eenen afgrond worden voortgedreven, maar die het oog daarvan afwenden, om in der haast ter linker en ter regter zijde nog eenig nietig bloemenkruid van dat veld des voorbijgangs te plukken. Wie alleen ziet vooruit? Wie schrikt niet voor den dood? Wie werpt een onbezorgden, helderen blik dien zwarten afgrond in? De Christen, de uit het geloof levende Christen; want hij ziet in die duisternis een licht schemeren, een licht zich verhelderen, het groeijen en rijzen tot eene zon van blijde onsterfelijkheid. Hij ziet Jesus Christus, die dezen nacht is ingegaan, die den dood heeft overwonnen en die reeds toen Hij werd in het graf gelegd, deed blijken van zijne overwinning en zorgde voor hare bevestiging.

Immers op eene dubbele wijze staat dat kostbare graf met zijne verrijzenis in betrekking: Hij werd in dat nieuwe, in een rotssteen uitgehouwen graf gelegd, opdat zijne verrijzenis ontegensprekelijk zoude zijn, en Hij werd er ten andere in gelegd, omdat zijn lijden geëindigd was, en Hij voortaan naar ziel en ligchaam moest verheerlijkt worden. Zoodra Hij van het kruis is afgenomen, meldt eene nieuwe orde zich aan. Hij wordt niet meer gehoond, maar geëerd; kostbare reukwerken zalven zijn heilig ligchaam; een zuiver lijnwaad omvangt die ter verrijzenis bestemde leden; Hij wordt gelegd in oen rijk en aanzienlijk graf; Hij verrijst ten derden dage, Hij klimt ten hemel en zendt den H. Geest. Zijne Kerk breidt zich uit, en aanhoudend neemt die glorie toe, die uitgegaan is van den nacht des doods en geslagen uit zijn graf.

Dat is het, waarop de Christen steeds zijne oogen gevestigd houdt; dat, waarnaar hij zijne schreden rigt, zijne gedachte regelt, zijne handeling bepaalt. De grootste

daad ook, die we als Christenen verrigten kunnen, is deel te nemen aan het H. Offer, dat is, naar de woorden des apostels, den dood des Heeren te verkondigen, totdat Hij komen zal (I Cor. XI, 26). Maar indien dat het grootst is wat wij ter eere Gods verrigten kunnen, dan volgt daaruit, dat al onze daden zooveel te beter zullen zijn, hoe meer zij den dood van Christus verkondigen; het is zeer zeker de leer des apostels. Maar wat volgt er bepaaldelijk voor u uit, Mijne Broeders? Dat het werk, door u verrigt, bijzonder aan dien eisch des Christendoms beantwoordt, omdat het bij uitstek eene verkondiging is van Christus' dood. Uwe zorg voor de ontzielde overblijfselen der Christenen heeft den dood des Zaligmakers ten grond, en gaat uit van het geloof, dat, gelijk zijn ligchaam in een nieuw en kostbaar graf is gelegd, omdat het ter verrijzenis bestemd was, zoo ook die overblijfselen eene eerbiedige begrafenis verdienen, omdat zij uit kracht van Christus' verrijzenis weder ten leven zullen worden opgewekt. Gij alzoo verkondigt den dood des Heeren, omdat gij, die eer bewijzend aan uw armen broeder, die liefdewet belijdt, waarvan de dood des Heeren niet alleen het oneindig voorbeeld, maar de eenige kracht is, die haar mogelijk maakt. Nog eenmaal, gij verkondigt den dood des Heeren, omdat gij die eer bewijst aan eenen arme, in wien Christus bijzonder wordt vertegenwoordigd, Christus, die arm is geweest, die naakt is gestorven en wiens graf zelf eene ontvangen weldaad was.

De wereld verkondige dan slechts ongeloof en moge, door haar doen, zeggen: Christus is niet gekomen, is niet gestorven, is niet verrezen: wie uw werk aanschouwt, wie dat stil geleide, waarmede gij den arme ten grave

voert, op zijnen weg ontmoet, hij moet bij zich zelven denken: O het is waar! er is een ander leven, een leven, dat zelfs onze ligchamen zal herscheppen. Christus is gestorven, Christus is verrezen en zal dengene, die in Hem gelooft, deel geven aan zijne verrijzenis.

Hoeveel te meer moet die gedachte u zelven bezielen, moet het geloof u vertroosten en het bewustzijn in u verlevendigen, dat gij zelven tot die verrijzenis bestemd zijt. Laat ik het u met één woord zeggen, wat gevoelens in u moeten ontstaan: Christelijke hoop en Christelijke liefde. Indien uw werk eene belijdenis is van het geloof en diens pligten, dan is het ook niet mogelijk, dat het in dien geest geschiedt, zonder dat uit dit geloof de hoop wordt geboren, en de liefde uit beide voortkomt. Zien wij dat het eerst van de hoop.

II.

Waaruit bestaat de hoop? Uit drie gevoelens: uit een wensch naar het oneindig geluk; uit een betrouwen op Gods oneindige goedheid, die ons daaraan zal deelachtig maken, en uit een meer bepaald vertrouwen op die middelen, welke zijne goedheid ons voor dat doel geschonken heeft.

Wel duidelijk is uw godvruchtig werk geschikt, om die gevoelens in u te volmaken. De hoop, Mijne Broeders, snelt voor u uit dat graf der armen op!

Wat immers is het middel, om naar den hemel te leeren wenschen? Voorzeker, er ernstig aan te denken. Want wanneer wij slechts zoo ver zijn, van het eindige met het oneindige en het lijden van dezen tijd met de eeuwige heerlijkheid te vergelijken, o dan is onze keuze

spoedig beslist, en vliegen onze wenschen ten hemel in. Maar dat is het juist wat ongemerkt en als van zelf onder uwe godvruchtige bemoeijingen gebeuren moet. De vergankelijkheid, de nietigheid, de ellende van dit leven kan wel niet duidelijker blijken dan in dien ongelukkige, die, als hij eindelijk onder den rampspoed bezwijkt, zelfs geene aanspraak heeft op de enge schuilplaats des grafs. Gij ziet, gij erkent dat, maar gij ook plaatst daar de eeuwige heerlijkheid en de toekomende verrijzenis tegenover, en gij bepaalt uwe keuze daartusschen reeds met der daad; want gij neemt om Christus' wille den ongelukkige en voert hem naar het graf.

En zoodra wordt die wensch naar den hemel niet uit deze herinnering aan tijd en eeuwigheid geboren, of hij zoekt den grond voor zijne vervulling en vindt dien in het werk zelf aangewezen, dat gij verrigt. Die grond is Gods oneindige barmhartigheid, ons in Christus' dood en verrijzenis bewezen. Hij is gestorven, om voor onze zonden te voldoen, en Hij is verrezen, om zijne verdienste op ons toe te passen (Rom. IV, 25). Dat is de alles dragende grondslag van onze hoop! Maar ziedaar ook wat u in die armen, die gij ten grave voert, wordt afgebeeld. Zoo is de Verlosser om ons arm geweest, en zoo om ons ter verrijzenis nedergelegd in een geschonken graf. O indien iets in staat is, ons van de hoop op de goddelijke barmhartigheid te doordringen, dan moet het wel de navolging van die barmhartigheid zelve, wel de begrafenis zijn van onzen armen broeder, die ons dien dood herinnert, die alles verzoent, en die verrijzenis, die alles herstelt.

Dat is waar, Mijne Broeders, dat is zoo waar, dat

de Christelijke hoop alleen op die wijs, alleen door een bepaald werk, door een middel, dat haren grond op ons toepast, zich kan volmaken. Even gelijk de deugd des geloofs niet bij eene algemeenheid blijft staan, maar vordert, dat wij bepaaldelijk zekere artikelen belijden, zoo is het voor de Christelijke hoop niet genoeg, slechts in 't algemeen op Gods barmhartigheid te betrouwen; neen, dat betrouwen moet zich insgelijks tot bepaaldheid ontwikkelen, moet zich vastklemmen aan de middelen, die God ons ter zaligheid geschonken heeft, moet zich voeden en verlevendigen door goede werken, die een bepaalder vertrouwen aan ons inboezemen.

Zulk een meer bepaald vertrouwen schenkt de begrafenis der armen ook daarom, omdat wij niet kunnen twijfelen, of de zielen, aan wier assche wij die eer bewijzen, onze zaligheid zullen behartigen bij God. Ofschoon de Kerk het niet beslist, is het toch een zeer aannemelijk en gegrond gevoelen, dat die zielen reeds dan voor ons bidden, als zij nog het goddelijk aanschijn derven en door haar lijden aan de regtvaardigheid hebben te voldoen. Zij zijn vrienden van God, zij zijn in de liefde, in die groote maatschappij der strijdende, lijdende en zegevierende Kerk, en deze maatschappij, die één is door den H. Geest, laat zich zonder wederkeerig liefdebewijs niet denken. Maar hoe dit zij, er zullen onder die armen toch ook Christenen gevonden worden, welker deze wereld niet waardig was, aan wie hun ongelukkige staat gestrekt heeft ter zuivering en volmaking, en die, op dat werk, dat gij voor hen en de hunnen verrigt, nederziende uit het oord der eeuwige verblijding, zegening en genade over u en de uwen zullen

afsmeeken. En zal God niet minder straf eischen van hen die reeds op aarde de zwaarte van zijne hand hebben ondervonden? Hij is regtvaardig, Hij straft niet ten tweeden maal, en die armen, die het zoet des levens niet hebben mogen smaken, wier dagen vervuld waren van kommer en bitterheid, die reeds zoo van deze aarde waren losgerukt, dat zij van u hun graf moesten ontvangen, die armen, twijfelt er niet aan, zullen spoediger voldaan hebben aan de goddelijke geregtigheid; en als hunne oogen, zwervende door den nacht des lijdens, en zoekende naar het licht, eindelijk den blijden dag zien dagen, de heerlijkheid der hemelen opengaan, o zij zullen zich uwer herinneren, uwer, die in hunnen dood den dood en de verrijzenis des Verlossers gehuldigd hebt; en dien Verlosser voor u te bidden, voor u de genade te vragen van een zaligen dood, zal deel uitmaken van hun genot.

Echter is dat nog het voornaamste niet, waardoor dit werk van barmhartigheid middel is ter zaligheid en bepaalder doet hopen. Het stort zulk eene hoop nog meer in, omdat het een goed, een aangeprezen werk, een werk der liefde is; want in de liefde worden geloof en hoop volmaakt en door haar de vreeze verbannen (I Jo. IV, 18). Dit echter voert ons over tot het laatste deel, waarbij we de begrafenis der armen hebben te betrachten als een werk van liefde.

III.

Het zou eene zeer ijdele vraag zijn, wat onder de werken der liefde het grootste is. Het is genoeg hier op te merken, dat uwe vrome vereeniging eene zeer edel-

moedige liefde vraagt en Christus op eene bijzondere wijze ten doel heeft.

De liefdewerken, welke de levenden betreffen, brengen soms gevolgen voort, die gevaarlijk zijn of kunnen zijn voor onze deugd. Zij die weldaden van ons ontvangen, danken en prijzen ons. De hemel verhoede, dat ik dit zoude afkeuren. Neen, die dank is pligt; wat goed is te prijzen, maakt ons zelven en anderen beter, en voorwaar het is geen gunstig teeken, wanneer men anderen niet gaarne vereert en spaarzaam is met zijnen lof. Maar dat belet niet, dat die lof gevaren heeft voor degenen die daarvan het voorwerp zijn. Eene zekere faam verbreidt zich, fluistert over ons heen, vindt antwoord in ons gevoelig gemoed, en weldra gaat de stijgende wind van den hoogmoed weg met de fijnste bloesems van onze deugd. Dat gevaar bestaat voor u niet in denzelfden graad. Wie bekommert zich om de dooden? Zij zelven spreken niet, en voor hunne nabestaanden is de bewezen weldaad zoo allertreurigst en zoo geheel voorbij, dat zij niet moeten geneigd zijn, daar veel over te gewagen. Neen, uw godvruchtig werk heeft weinig vleijends; het trekt den mensch niet zeer aan en moet uit zijnen aard weinig gerucht maken. Het is stil en nederig als des armen graf. O daarom zelf is het te beter, te Christelijker en vraagt het eene te edelmoediger liefde, is het te meer tot den Verlosser alleen gerigt. Hoe gelukkig zijt gij, Mijne Broeders, hoe gelukkig, iets te hebben gevonden, wat gij, hoeveel te minder de wereld zich er om bekreunt, des te meer om Christus' wille kunt verrigten en er Hem, Hem alleen in zoeken, die uit loutere liefde tot u gestorven en verrezen is.

Want in waarheid aan Hem bijzonder wordt deze liefde door u bewezen. De ligchamen der geloovigen zijn het eigendom van Jesus Christus; eigendom, dat Hij gekocht heeft met zijn dierbaar bloed; ze zijn meer, ze zijn het vleesch geworden van zijn vleesch, ze zijn zijne ledematen, wien Hij het beginsel der onsterfelijkheid heeft medegedeeld, en eenmaal, als Hij verschijnt die hun leven is, zullen ook zij met Hem verschijnen in heerlijkheid (Col. III, 4). Van daar, dat de Kerk de assche harer kinderen bewaart als eenen kostbaren schat; dat zij die zegent, die bewaakt en beschermt tegen al wat onheilig is en het grootst, het roemrijkst, het onverwinnelijkst aller zegeteekenen, het kruis van Christus, plant op dien grond, waar hun gebeente rust. De armen inzonderheid zijn den Verlosser dierbaar, zijn van Hem geliefd, zijn met Hem één; en hen te kleeden, te spijzen of hun eenige weldaad te bewijzen, dat, het is zijn eigen woord, rekent Hij als ware het gedaan aan Hem zelven (Mt. XXV, 40). Ook die armen, op wie de last der maatschappij immer terugvalt, zijn het offer van de zonden der wereld, en wierden er geene zonden bedreven, er zouden geene armen meer zijn. Daarin bestaat de gelijkenis, die zij met Christus hebben; daarom is Hij arm geworden, ten einde voor onze zonden te voldoen; en wanneer u soms een dier ligchamen onder het oog valt, die, afgepijnd en geteisterd, bezweken vóór hunnen tijd, herinnert het u aan Hem, die toen Hij van 't kruis werd afgenomen, nog veel vreeselijker gevolgen van de zonden der wereld vertoonde en, naar de woorden van den profeet, geen gedaante meer had (Isaias LIII, 2). Ach, wien anders dan Hem zoudt ge zoeken in deze

treurigheden van lijden en dood? Wie anders dan Hij, die de wereld heeft verwonnen (Jo. XVI, 33), leert u die wereld verzaken en verstooten met den voet? Wie anders dan Hij leert u, ondanks verschil van stand of vermogen, elkander als broeders beschouwen en beminnen, elkander helpen tot hetzelfde doel? Ik weet, dat dit u niets kost; ik weet, dat het u allen vereert; maar omdat de liefde gewillig offert, is zij niet minder de liefde van Christus, is haar offer niet minder waard, is het niet minder zijne begrafenis, die gij viert. Daar schonk de rijke Joseph Hem zijn steenen graf; daar bragt Nicodemus den kostbaarsten balsem en torschten de behoeftige leerlingen Hem af van het kruis; zoo, of meer of minder vermogend, zijt gij vereenigd, om den armen Jesus te begraven en voert Hem van de plaats des lijdens weg naar de plaats der komende verrijzenis.

Gaat voort, Mijne Broeders, gaat voort en vervult de teedere wenschen van Hem en van zijne Kerk. Voert die onder de ramp bezweken en vernederde assche weg en plaatst haar onder de glorierijke schaduwe van het kruis; van dat kruis, dat gij belijdt, waarop gij hoopt, dat gij bemint; dat niet slechts rijken en armen, maar levenden en dooden vereenigd heeft en de eeuwige overwinning verkondigt van Christus' graf. Mogt gij bij u zelven ontwaren, dat uw geloof, uwe hoop en liefde niet levendig, niet wakker en werkzaam genoeg zijn, Mijne Broeders, laat het u niet ontmoedigen. Ik zal meer zeggen: mogt ge, na een streng onderzoek van u zelven, tot het besluit komen, dat gij nog minder in uwe overige daden den dood des Zaligmakers verkondigt, laat ook dat, bid ik, u niet ontmoedigen en slechts manen ter

verbetering. In het werk, waartoe gij u vereenigd hebt, is de geest van God, en wanneer gij met eenvoudige, opregte meening blijft voortgaan het te verrigten, dan zal die geest zich in u uitbreiden, u doordringen, u verwarmen, u reeds hier in menigvuldige genaden het woord doen ondervinden: Zalig zijn de barmhartigen, want zij zullen barmhartigheid verkrijgen (Mt. v, 7). Echter de hoogste vervulling daarvan zal voor u aanbreken, als ook uw dag en uur zal gekomen zijn. Gij zult dan dien nacht ingaan, gij zult dan den eeuwigen Regter, gij het boek, waarin uwe schulden geschreven staan, maar gij zult ook Jesus Christus zien, die ze uitwischt met zijne hand. Zalig zijn de barmhartigen, want zij zullen barmhartigheid verkrijgen; dat woord heeft Hij gesproken, dat woord zal Hij gestand doen en u het glorierijk geheim zijner barmhartigheid in eeuwigheid doen aanschouwen. Amen.

Liever Turksch dan Paapsch.

> Wat verslindt de schadelijke tijd? Onzer oude ren, slimmer dan onzer bestevaderen eeu heeft ons noch boozer voortgebragt, die wel haest noch een gebreckelijcker afkomst zullen voortbrengen.
>
> Vondel naar Horatius, Od. III.

Al zeer spoedig, nadat Rome het toppunt zijner politieke grootheid bereikt had, moesten de betergezinden hun overvol gemoed in bittere klagten uitstorten over den achteruitgang, welke zich allerwege, en niet het minst onder de hoogere standen, op godsdienstig en zedelijk gebied vertoonde. Horatius, de dichter-lofredenaar van Keizer Augustus, schroomde niet om met bijtende satyren de zedeloosheid van zijne tijdgenooten te geeselen. En hij legde den vinger op de wonde: de voormalige macht van het Romeinsche rijk schreef hij toe aan de eerbiedige vereering der goden, aan den algemeenen godsdienstzin van alle rangen der maatschappij; de vele toenmalige rampen meende hij te moeten wijten aan de steeds voortwoekerende minachting der godsdienst, eene minachting, welke eene zedeloosheid voortbragt, zoo diep gezonken, dat zij op het huwelijk zelf en ook op het huisgezin — die twee noodzakelijke steunpilaren van elke maatschappelijke orde — haar onteerend schandmerk drukte en er zóó elken weldadigen invloed aan ontroofde.

Vergeven wij het den heiden, dat hij aan de vereering van valsche afgoden verscheidene en vele weldaden, ook op stoffelijk gebied, dank weet: elke godsdienstige stemming, ook al zou haar voorwerp niet het rigtige zijn, werkt eenigermate veredelend op de volksmassa, al ware het slechts om haar van eenige uitspattingen terug te houden. Daarom kunnen wij met Horatius instemmen, als hij, van den anderen kant, aan den achteruitgang op godsdienstig gebied de zedelijke verbastering van het volk toeschrijft, de ontzenuwing van de beste en krachtigste bestanddeelen der maatschappij, en, wat in zulk een toestand naauwelijks onwaarschijnlijk kan geacht worden, de vele ongelukken en rampspoeden, door den Staat geleden. — Helaas, dat hij zijn blik niet naar hoogere sferen rigtte, van waar hem nog helderder licht zou tegengestraald zijn: in de duisternis van het heidensch bijgeloof bevangen, bleef zijn geest als omwolkt en zag hij het volle licht der waarheid niet. Evenwel huldigen wij het in hem, dat een niet bedriegend voorgevoel zijne gedachten leidde en dat het hem ingaf, hoe godsdienstzin en zedelijkheid als vrienden hand aan hand moeten gaan, en hoe de eerste niet verzaakt kan worden zonder dat ook de andere verzwakt wordt, en ten laatste geheel wegkwijnt.

Atheïst te zijn en tevens een in den waren zin zedelijk mensch — Diogenes zocht zulk een met zijne lantaarn, maar vond hem niet. Het eerste en het gewigtigste moment in 's menschen geestelijk leven is het geloof aan God en aan de door Hem geopenbaarde waarheden; het tweede is de zedelijkheid, in haren ruimsten zin genomen, en deze wederom is de noodzakelijke grondslag voor ware

beschaving. Dit begrepen, althans vermoedden de heidenen zelven. Onze moderne tijdgeest echter is niet in staat deze zoo duidelijke, zoo tastbare waarheden te vatten. Hij wil van godsdienstige leerstukken, van dogmata niets weten. Zedeleer — zoo spreekt hij — is mijn eenige godsdienst, eene zedeleer, geheel en al onafhankelijk van alle godsdienstige vraagstukken; waartoe zouden ook die lastige vragen over God en zijnen wil, over des menschen bestemming en toekomst dienen? Weest wijs — zóó dat gij aan de handen der politie ontsnapt; weest deugdzaam — zóó dat gij voor het uiterlijk een fatsoënlijk man zijt, dit is genoeg. Maatschappelijke deugden, zeggen onze liberalen, Christelijke deugden, waarmede echter ook een Jood zich kan vereenigen — meer mag van niemand gevorderd worden. En waarlijk meenen zij met die orakeltaal iets goeds, iets verstandigs gezegd te hebben, iets wat de menschelijke natuur tot eene vroeger niet bereikte hoogte kan opvoeren, iets wat der menschheid het verloren aardsche paradijs kan teruggeven.

Zij moeten wel kortzigtig zijn, die met zoo weinig een zoo hoog verheven doel meenen te kunnen bereiken, wel bekrompen in hunne opvattingen, dat zij voor geen hooger bestemming dan hun utiliteitsbeginsel openbaart, het edel streven der menschen vatbaar wanen; wel blind voor de lessen, welke zij op elke bladzijde der oudere en der hedendaagsche geschiedenis kunnen lezen, dat namelijk nooit eenig volk, hetwelk volgens hunne dwaze en onzedelijke stellingen leefde en handelde, waarlijk gelukkig en in waarheid zedelijk geweest is, dat allerminst onze maatschappelijke toestanden als gunstig voor hunne gewaagde theoriën kunnen gelden, als een proefsteen,

waarop het echte goud hunner materialistische systemen tegen het ontbindend zuur der kritiek zou bestand zijn. Niettemin wil de tijdgeest zijne ongerijmde leeringen niet slechts in omloop brengen, neen, ook de gezamentlijke menschheid moet ze belijden en derzelver getrouwe naleving als pligt beschouwen — en dit verlangt men vooral sinds het materialisme zijne „*cathedrae pestilentiae*" overal heeft opgerigt.

Wij kennen het eigenaardige van elke dwaling, dat zij namelijk van het eene uiterste tot het andere overslaat, hoe schreeuwend de inconsequentie ook moge wezen, waaraan zij zich schuldig maakt; dat zij als door den drang van een tiranniek noodlot van den eenen afgrond naar een tweeden wordt voortgedreven, hoe krampachtig zij zich ook aan de eens opgezette stellingen tracht vast te klampen; we weten verder, dat de dwaling zich, uit schaamte over hare eigene afzigtelijkheid, niet met open gelaat durft te vertoonen, maar zich achter een huichelachtig masker poogt te verbergen; dit dient daarenboven ook om de eenvoudigen te gemakkelijker te bedriegen en ze in hare valstrikken te verwarren. Maar in welke bogten deze slang van het paradijs zich moge wringen: hoe meer zwakken van geest en van hart zij verleidt, des te meer moet zij zich tevens blootgeven en aan hen, die dieper zien dan de oppervlakte, hare ware tronie toonen. Dit geldt van elke dwaling, maar niet het minste van de dwalingen onzer dagen. Welke rijke woordenpraal, hoevele schoonklinkende phrasen er ook gebezigd worden, de sophisten van onzen tijd moeten, huns ondanks, de geheimste gedachten van hunnen verdoolden geest allengs openbaren en eindelijk met afschuwwekkende duidelijk-

heid de laatste gevolgtrekkingen hunner valsche systemen blootleggen. Het cynisme der meest geavanceerden kent dan ook in onzen tijd geen grenzen meer; en wilden we hun gedachtengang in drie woorden schetsen, we zouden dit kunnen zeggen:

„*Négation de Dieu, nudité du vice, abrutissement „de l'homme.*"

Huiveringwekkend waar is het akelige tafereel, waarin de Bisschop van Nimes den onzaligen toestand, door de moderne zedeleer geschapen, reeds in 1866, schetste:

„Het is de algemeene kreet, dat de zeden heden ten dage „naar een bederf worden voortgevoerd, hetwelk der heidensche „eeuwen waardig is. Men ziet de jeugd zich reeds bij het „begin van haar maatschappelijk leven, zonder dat zij acht „slaat op den naam, welken zij draagt, of op de offers, welke „zij gevorderd heeft, of op de verwachtingen en de over- „leveringen, welke zij moest regtvaardigen en staande houden — „men ziet haar zich dompelen in uitspattingen, welker geringste „ellende het nog is de familiën te beladen met schulden en ze „met dat gewigt en die schande te verpletteren. Aanvaardt „de jeugd, na zulk eene losbandige voorbereiding, den eerbied- „waardigen en heiligen staat des huwelijks, dan zal al te „dikwijls de onbeschaamdheid van het overspel de wanhoop „voeren in het hart der deugdzame echtgenooten, verwarring „en onregtvaardigheid brengen in de orde en verdeeling der „erfenissen, ergerlijke tooneelen verwekken, welker aanstoo- „telijkheid en beruchtheid, na eerst groote steden geschokt te „hebben, de aandacht van geheel Europa bezighouden. De „prostitutie, die onder de hoogere standen gedreven wordt, „en waarop men groot gaat, vertoont zich schaamteloos in „rijke koetsen en prachtige paleizen en deelt aan de wereld „eene ongekende beweging mede naar weelde en modepraal, „welker tirannieke heerschappij zelfs een fatsoenlijk man niet „vreest te ondergaan. Hierop volgen, als de vruchten en de „straffen van die walgelijke dwaasheden, het verlies van de eer, „het veilhebben der gewetens, de schanddaden van het „wisselspel, de ellenden van het bankroet en al die jammer-

„ lijke gebeurtenissen, welker schrikwekkende zamenloop zijne „ ontknooping vindt in de misdadige lafheid van den zelf- „ moord of in de onteerende uitspraak van het geregt. De „ kanker gaat van de hoogere standen uit en verbreidt zich „ tot onder de volksklasse. Alom zijn de banden van het fa- „ milieleven losser geworden, de hefboomen van het maat- „ schappelijk leven verzwakt, de burgerlijke deugden tegelijk „ met de persoonlijke deugden, welke de grondslag en de „ steun der eerste kunnen heeten, zijn verdwenen. Vandaar „ dan ook, dat, in weerwil van de schitterende en vrolijke „ oppervlakte onzer beschaving, in weerwil van den brandenden „ dorst naar vermaken en naar „ het doen van zaken", in „ weerwil van de schijnbare kracht der staatsmagten, welke de „ volkeren bestieren: dat er eene diep gewortelde ontevredenheid „ bestaat, eene doffe ongerustheid in de gemoederen heerscht, „ die bij de schande van het heden niet dan met schrik aan „ de toekomst kunnen denken." [1])

Dit zijn slechts algemeene gezigtspunten, welke de beroemde Bisschop aangeeft. Wij moeten het gebied ook der bijzondere feiten betreden en met naauwgezetheid de heillooze gevolgen, de bittere vruchten nagaan van wat men „ de onafhankelijke, vrije zedeleer" pleegt te noemen. Om echter te beter den afgrond te peilen, waarin zich de volgelingen dier nieuwerwetsche moraal storten, nemen we de Christelijke zedeleer tot maatstaf. Die vergelijking zal noodzakelijk een helschitterend licht over ons onderwerp doen uitstroomen.

I.

„ Christus heeft den geest van het vleesch verlost, wie „ zal het vleesch van den geest verlossen?" Met deze godtergende woorden voerde de diepgezonken Feuerbach, vóór omstreeks veertig jaren, het materialisme de wereld

1) *Instruction pastorale de* Mgr. Plantier *contre la morale indépendante.*

in. Hij, die eerst rationalist was in den geest van Kant, toen panthëist in den zin van Hegel, later materialist volgens de leer van Epicurus en Lamettrie, hij, die eerst God, toen de rede en eindelijk de natuur tot hoogste voorwerp van zijn denken had — hij kon niet duidelijker en ook niet korter spreken. Maar — en dit is eene pijnlijke straf voor elken dwaalleeraar — zijns ondanks werd hij gedwongen der waarheid hulde te brengen en den hoogsten lof aan het Christendom te geven. Dit toch heeft inderdaad den gevallen mensch van de onteerende slavernij des vleesches verlost: en hierin is de grootheid van 't Christendom gelegen, maar ook de reden, waarom het door de Epicuristen van onzen tijd zoo vinnig bestreden wordt.

Om het innigste wezen van het vernederend materialisme te begrijpen, zooals het zich in onzen modernen tijd openbaart, moeten we het aan het Christendom tegenoverstellen. Beiden zijn onverzoenlijke tegenstanders: wat voor het eene slavernij is, zal voor het andere verlossing zijn en omgekeerd. De apostelen der Christelijke godsdienst en die der materialistische systemen van dezen tijd kampen om de heerschappij over het menschelijk geslacht.

Het Christendom is de godsdienst des *geestes* door dat het de rede bevredigt, verlicht en vervolmaakt; het is de godsdienst des *harten* door dat het aan al de behoeften des harten voldoet, zijne verwarmende en bezielende stralen over 's menschen gemoed uitgiet en aan die bronader van het natuurlijk zedelijk leven eene hoogere wijding geeft om het hart naar hoogere sferen op te voeren; het is ook de godsdienst van den *wil* door dat het dien aan-

grijpt en tot verheven daden aanspoort en sterkt. De hoofdwaarheden van die godsdienst zijn: Er is één eeuwige God, die Schepper is van al wat werd; de ziel des menschen is onsterfelijk en bezit een vrijen wil. Het voornaamste doel van 't Christendom is: die ziel uit de onnatuurlijke banden, door de zinnelijke wereld haar aangelegd, en evenzeer van de haar beheerschende begeerlijkheid des vleesches te bevrijden, haar den Schepper nader te brengen, haar tot daden van liefde en offervaardigheid aan te sporen en in staat te stellen, en alzoo eene eeuwige gelukzaligheid waardig te maken.

Enkele blikken moeten wij op dit uitgestrekt terrein trachten te slaan, om te dieper in den geest des Christendoms door te dringen en te beter de weldaden te waarderen, welke het ook onder zedelijk opzigt in zoo rijke mate aan de gansche menschheid mededeelt. Zóó ontwikkelen wij tevens het eerste punt onzer vergelijking, om straks het tweede daar tegenover te stellen.

De vrijheid van den wil is de eerste voorwaarde voor elke zedelijke, dat is waarlijk menschelijke handeling. Zal de mensch zich kunnen aangorden tot die handelingen, welke de zedelijkheid van hem vraagt, dan moet zijn werken, zijn doen en laten in zijne magt staan; hij moet meester zijn zoowel om iets te doen of iets niet te doen, als om aan zijne daden eene bepaalde rigting te geven. Deze leer over 's menschen vrijheid is een der grondwaarheden des Christendoms: met die leer staat, met die leer valt ook de Christelijke godsdienst, welker bestaan zonde en verlossing veronderstelt; maar zonder die vrijheid is geen zonde, is ook geen verlossing denkbaar. De zonde kan slechts gedacht worden als eene vrijwillige

overtreding van de goddelijke wet; immers waar geene vrijheid, daar ook geen gebod, waar geen gebod, daar ook geene overtreding. De Verlossing heeft, volgens de leer des Christendoms, ten doel om in den mensch de schuld der zonde uit te wisschen en ten gevolge daarvan ook de straf, door de zonde verdiend, van hem weg te nemen. Het begrip van verlossing kan alzoo niet bestaan indien men niet vooropzet, dat de mensch vrijwillig eene zonde bedreven, dat hij door die vrijwillige zonde straffen beloopen heeft: beiden zijn wederom niet denkbaar, zonder de vrijheid van 's menschen wil aan te nemen. Wie die vrijheid loochent, vernietigt het begrip van het Christendom en zijne voornaamste leerstukken. Wij begrijpen hieruit, waarom alle vijanden der geopenbaarde waarheid dit dogma der Kerk immer met vinnigen haat bestreden, waarom de Kerk het ten allen tijde entegen elken aanval met alle kracht, maar ook zegevierend gehandhaafd heeft. De geest der duisternis rigtte reeds sedert eeuwen tegen die waarheid zijne verwoedste aanslagen in het volle bewustzijn, dat het Christendom met dat leerstuk zijn bestaan verzekerde en zijn invloed bestendigde, maar dat het ook door dat leerstuk op te geven zich zelf ten ondergang doemen zou; de Kerk hecht daaraan onwrikbaar vast niet alleen om den schat der haar toevertrouwde waarheden onverminderd en onvervalscht te bewaren, maar ook om de natuurlijke en zedelijke waardigheid des menschen te handhaven en hem niet te verlagen tot een slaafsch werktuig van een hem vijandig noodlot.

Aan den redelijken, vrijen en door de goddelijke genade in zijne hem aangeboren zwakheid geholpen mensch

stelt het Christendom vele eischen, hooge eischen. Met onvoorwaardelijke en stellige vorderingen komt het tot hem, zeggende: gij moet werken, zoo lang het voor u dag is; gij moogt uwe godsdienst niet doen opgaan in een valsch quiëtisme, dat zich in eene laffe werkeloosheid wiegelt, niet in een dweepend gevoelsleven, dat zich in de gewaarwordingen des gemoeds een gelukstaat schept; neen, om waarlijk godsdienstig te zijn, moet gij uwe wilskracht inspannen, moet gij werken en u aan rusteloozen arbeid wijden. Dat zijn zonder twijfel hooge, voor 's menschen vadzige natuur moeijelijk te vervullen eischen; maar het Christendom wijkt niet voor den aandrang der gemakzucht, het herroept zijne voorwaarden niet, omdat zij der zinnelijkheid, die in den mensch haren zetel heeft opgeslagen, pijn doen. Het zet aan zijne vorderingen nog meerdere kracht bij door ze met naauwkeurige klaarheid te bepalen en ons niet in vage bewoordingen, maar in juist omschreven termen den pligt voor te houden, dat wij er aan moeten beantwoorden.

Het Christendom wil *offer*, offervaardigheid in den vollen zin van het woord. Zijn goddelijke Stichter heeft zich ten offer gebragt, zijn geheele leven was eene onafgebroken offerdaad; Hij blijft ook in zijne glorie het voortdurend Offer. Maar hiermede is tevens gezegd, dat het idee en de daad van het offer het middenpunt der Christelijke godsdienst uitmaakt, en dat bijgevolg de Christenen, zij die het voorbeeld van hun Hoofd van zoo nabij mogelijk moeten navolgen, een leven van offer dienen te leiden. Hunne verlangens en hunne werken, hun doen en hun laten, alles moet zonder voorbehoud en in alle levensverhoudingen en in alle voorvallen aan God ten offer

gebragt worden. Daartoe wordt gevorderd een strijden en een onvermoeid worstelen tegen alle verzoekingen van de begeerlijkheid der oogen, tegen de begeerlijkheid des vleesches, tegen de hoovaardij des levens: — verzoekingen, welke onophoudelijk op den mensch aanstormen om hem van den regten weg af te brengen. De oude slang van het paradijs moge hem sissend in het oor fluisteren: „Wees man, en verlaag u niet door den wil eens an-„deren te dienen; maak u zelf tot middenpunt en doel „van uw bestaan; handhaaf uwen vrijen wil" — dit voor den trotschen en tegelijk door vernederende zinnelijkheid beheerschten mensch zoo verleidelijk woord moet tot schande gemaakt, moet gelogenstraft worden door een niet onderbroken offerleven. Niemand mag zich vleijen een Christen van den waren stempel te zijn, wanneer hij aan dien eisch niet voldoet. Het Christendom vordert het offer en daarom eene volle, onvoorwaardelijke overgave van den wil aan hoogere magt; dus een zoo volmaakt mogelijk offerleven, dat zich in veelvuldige goede daden uitspreekt.

Hiermede hebben wij echter nog niet alles gezegd. Het begrip van het offerleven bevat in zich *onthouding* en *zelfverloochening* — twee uitdrukkingen voor dezelfde gedachte. Deze twee deugden rigten zich vooral tegen de slavernij der zinnelijkheid; zij zijn als twee geurige bloemen, die slechts op het uitgestrekte veld des offerlevens tieren. Maar zij moeten met verstand en mate beoefend worden, het midden houdende tusschen een onredelijk strenge behandeling onzer eigen natuur en tusschen zelfzuchtige hoovaardij of loszinnige uitspattingen. Dit idee van zelfverloochening heeft alleen het Christendom,

in tegenstelling van alle andere godsdienstige sekten, zuiver en onvervalscht bewaard; alleen het Christendom heeft het verwezenlijkt en zoo een stralenkrans om het eerbiedwaardig hoofd van de Heiligen der Kerk gevlochten. Christus' woord, dat wij Hem moeten navolgen, zijn Kruis Hem nadragen — was ten allen tijde de leiddraad van het Christelijk leven. Doch het is geene gemakkelijke taak om dat veelomvattend woord onder alle opzigten te vervullen. Daartoe behoort de geheele kracht van den wil, daartoe wordt gevorderd een handelen, een strijden, een worstelen tegen al de booze magten binnen en buiten den mensch, een worsteling, die nimmer mag worden opgegeven, zelfs al zouden daaronder de krachten des ligchaams bezwijken. Altijd vooruitgaan en nooit terugdeinzen; steeds met de wapenen in de vuist, al verslappen de handen; zelfs struikelende of gevallen, nog het zwaard hanteren om de eindoverwinning niet te laten ontglippen — dat is de eisch des Christendoms, de wapenkreet, die, opgaande uit de rijen van Christus' scharen, allerwegen weergalmt.

Dat daartoe echte *deugd* gevorderd wordt, eene trapsgewijze voortgaande opklimming tot zedelijke volkomenheid — niemand die er aan twijfelen kan. En niet eene enkele goede daad alleen zal den mensch tot een deugdzame stempelen. Deugd siert dan eerst den mensch, als hij vastberaden en onafgebroken zijn vrijen wil naar hetgeen wat regt, wat eerbaar, wat heilig is, rigt en daarnaar met inspanning van al zijne krachten streeft. Zonder die deugdzaamheid is de mensch in het oog des Christendom niets; de echte deugd alleen kroont hem met de laureool, waarmede het hem beloonen, verheft hem tot

de waardigheid, waarmede het hem vereeren wil. De deugd moet ook alle andere belangen in de schaduw stellen; voor haar moet alles wijken. Maar zulk eene deugd zal den mensch niet van zelf aanwaaijen als het stof dat door den wind op de kleederen wordt geworpen; zij moet verkregen worden door eene onvermoeide oefening in het goede en door eene voortdurende bestrijding van het kwade; zij moet veroverd worden op onze vijanden in een heeten kamp, die al onze inspanning, al de kracht van onzen wil in aanspraak neemt. Duizendvoud zijn de spookgedaanten, waaronder de verleiding den mensch nadert, dikwijls onder den verblindenden schijn van het goede, om in zijn gemoed de kiem van het deugdzame te verstikken en het slechte zaad van het booze te zaaijen; alle aanlokselen van zelfzucht, van zinnelijkheid, van eigenwaan vereenigen hare magt om de ziel aan hare verlagende heerschappij te onderwerpen. Wat kracht kan aan die van alle zijden opdringende vijanden weerstand bieden; welk schild is ondoordringbaar genoeg om tegen die overmagt te beschermen; welk wapen is scherp genoeg om de overwinning zeker te maken? Het Christendom vordert van zijne volgelingen deugd, echte deugd, die nooit stilstaat, maar altijd vooruitgaat, eene deugd, die zich steeds een nieuwen werkkring schept en van geen afmatting weet.

Evenmin als Christus aan den jongeling, die zijne goede hoedanigheden en werken verkondigde, het misschien verwachte „het is genoeg; gij kunt daarin berusten" ten antwoord gaf, evenmin blijft het Christendom met zijne eischen ter halverwege staan. Zoo lang nog een verdere grens te bereiken is, stuwt het met zacht geweld zijne

kinderen in die rigting heen. Niet bij wijze van gebod, maar wel door belangstellende aanmaning wijst het den Christen op *drie raden*, door het Evangelie aangeprezen als de hoogste sport van de ladder der Christelijke volmaaktheid, welke in dit leven te bereiken is. Het bezit van tijdelijke goederen door vrijwillige armoede, de vreugde en weelde van het huisgezin door eeuwige onthouding, ook in het geoorloofde, het genot van persoonlijke vrijheid door algeheele onderwerping aan den wil eens anderen, dat alles aldus te verzaken vrijwillig en voor den geheelen duur van een soms lang leven — dit moet den mensch losmaken van al het aardsche en hem als op arendsvleugelen boven deze wereld verheffen om alleen de Zon der eeuwige geregtigheid te aanschouwen en naar het volle licht daarvan te streven.

Niet aan een ieder, slechts aan weinige uitverkoren zielen valt de roeping tot zulk eene bovennatuurlijke volkomenheid te beurt; maar al wie door den zachten drang van Gods vrije genade daarheen geleid wordt, hij zal daarom — want een zwak mensch blijft hij ook in den hoogsten levensstaat — zich zelf veel geweld moeten aandoen en niet dan door krachtige, onafgebroken zelfbeheersching, de deugd, welke hem tot een engel in het vleesch maakt, kunnen bereiken. Heldenmoed wordt er toe vereischt om voortdurend het volle gewigt der booze begeerlijkheid, welke den mensch alle stonden van zijn aardsch leven ter neêr drukt en martelt, te dragen zonder zich er door te laten beheerschen; heldenmoed wordt vereischt om geest en hart los te rukken van wat dezer wereld is, hoe verleidelijk dat goud ook schitteren, hoe bekoorlijk die goederen ook blinken mogen; heldenmoed

moet hem bezielen, die zijn eigen wil afzweert om dien eens anderen voor wet en gebod te doen gelden.

Wij moeten het bekennen: hooge, zeer omvangrijke eischen stelt het Christendom aan zijne volgelingen. Maar dat is zijn roem en grootheid, vooral dewijl het ook onder dit opzigt zegepraal op zegepraal bevochten heeft in den anders zoo zwakken mensch. De heidenen gruwden er van, de Joden achtten het eene dwaasheid; de lage natuur des menschen verzette er zich tegen; alle booze hartstogten kwamen daartegen in opstand. Wat werkte dat alles uit? Evenals het Christendom door de verkondiging der waarheid den geest van dwaling bevrijdde en hem deed buigen voor de goddelijke openbaring, zoo ook overmeesterde het 's menschen hart en wil door de prediking eener reine en volmaakte zedeleer en deed het hem 't zoete juk van 's Heeren wet ten leefregel kiezen. Zóó hield het zijn zegetogt van eeuw tot eeuw onder alle volken, helden in deugd en opoffering telend, allen die naar zijn woord leergierig luisterden, tot zedelijke menschen vormend en daardoor tegelijk ware beschaving vestigend.

II.

Oneindig groot is het verschil tusschen Christus en Mahomed; onmetelijk is de afstand tusschen de zedeleer van het Evangelie en die van den Koran; onze gedachtengang vordert desniettemin eene vergelijking tusschen die twee uitersten: de dwazen van onzen en van den vroegeren tijd dwingen er ons toe om zoo dwaas te worden. Evenwel, wie ontkennen zou, dat het Mahomedanisme iets

van den schat der zedelijke wetten des Christendoms heeft medegenomen, hij zou bewijzen geheel en al onkundig te zijn op het gebied der historie en aan een ieder het regt geven om hem te houden of voor een die ten achter is of voor een onverbeterlijk pessimist. Doch valt dit niet te ontkennen, dan ook is het waar, dat het zedelijk gehalte der Mahomedanen, die bij hunne wet en voorschriften zwoeren, minder diep gedaald was, dan dat onzer moderne ongeloovigen en der aanhangers van de *morale indépendante*. Zelfs de harems der pacha's en Sultans, hoe berucht ze ook zijn en van hoeveel schandelijke bacchanaliën ze kunnen getuigen, behoeven de vergelijking niet te duchten met onze *maisons de prostituées*, die zoo wel voor de lagere als voor de hoogere klassen in vele steden zijn ingerigt. En de Turksche harems hebben zeker dit voor, dat zij niet voor allen openstaan en hunne geheime orgiën noch in afbeeldingen of in liederlijke spreuken, noch in de kleeding der verlaagde wezens, die daar ter voldoening van den hartstogt zijn opgesloten, voor een ieder aanschouwelijk voorstellen.

Wij kunnen spotten met de voorstelling, welke Mahomed van de hel gaf; zijne zonderlinge begrippen daarover geven ons het regt tot een medelijdenden glimlach, bijv. als hij leert: de aartsengel Gabriël houdt de weegschaal, waarop de daden der stervelingen gewogen worden, in zijne hand, en de eene schaal hangt boven de hel, de andere boven het paradijs. Vervolgens zullen de zielen der afgestorvenen eene brug moeten overgaan, smaller dan een haar en scherper dan de punt van een sabel; de goeden zullen die overtrekken met de snelheid

van den bliksem; de slechten daarentegen zullen waggelen en nedertuimelen in den gapenden afgrond. — Dit alles is kinderachtig klein gedacht, niemand zal het ontkennen; maar in die platte voorstelling is meer waarheid dan in de volstrekte ontkenning van alle straffen na dit leven, eene ontkenning, welke de hedendaagsche ongeloovigen zoo gaarne als onbetwistbaar zeker voorstellen. Mahomed's hel oefende ook een magtigen invloed uit op het ontvankelijk gemoed en de levendige verbeelding der Moslim; zij hield hen van menige overtreding terug en was dus onder dit opzigt beter en krachtiger dan de leer onzer moderne ongeloovigen, die liever Turksch dan Paapsch zijn en eindigen met de stelling: „ dat het niet het begin „ zoowel als het einde aller dingen is. "

Ook Mahomed's paradijs is niet slechts belagchelijk, niet slechts afschuwelijk. Het is waar, wat hij daarover aan zijne volgelingen voorhoudt, openbaart ons de zinnelijke verbeelding van den Bedouïn der woestijn, die bijna geene andere begeerten kent dan de voldoening der lusten. Het Mahomedaansche paradijs is een hof van zinnelijke geneugten.

Nog eens, hoe onedel en klein deze voorstelling van 's menschen bestemming na dit leven ook zij, hoe geschikt ze moge wezen om lage hartstogten somtijds eer aan te wakkeren dan te onderdrukken, zij kon toch nog tot opoffering, tot eene zekere deugdzaamheid stemmen, zij kon leeren het aardsche genot hier op de wereld te verachten, en is onder dit opzigt hooger en beter dan hetgeen bijv. 600 arbeiders, te Frankfort voor eenige jaren vergaderd, geleerd hebben, die aan de heroën van het moderne ongeloof hun warmen dank bragten, „ omdat zij door hunne

„ leer de volkeren van de boeijen der godsdienst en van „ den druk des geloofs aan God en aan de onsterfelijk- „ heid bevrijd hadden " — zij is hooger en beter dan het- geen Feuerbach schreef, die „ het vleesch van den geest „ wilde bevrijden, die den mensch gelukkig wilde maken „ door hem tot de bron van alle geluk, tot de zinnelijk- „ heid te voeren. "

Mahomed eischte vele offers; die ze niet bragt, zou aan de straffen, welke den booze hiernamaals wachtten, niet ontkomen, hij zou het geluk niet verwerven, dat de Koran hem voorspiegelde. Er kwam alles op aan om het bedreigde eeuwige onheil te ontvlugten, en er bestond een uitzigt op schitterende belooningen; maar de profeet stelde ook zijne voorwaarden. Den geloovigen Moslem zou het bezit van het hem beloofde geluk veel kosten: hij was verpligt om zich gedurende zijn leven aan vele be- zwarende en dikwijls kleingeestige, maar ook dikwijls goede oefeningen te onderwerpen. „ Het gebed ", zoo leerde Mahomed, „ is de sleutel van het paradijs; vijf maal daags „ moet het gestort worden en vergezeld gaan met afwas- „ schingen door water en zand ter reiniging des ligchaams. „ De aalmoes roept de zegeningen des hemels over den „ weldoener der menschen af en zuivert de ziel van de be- „ smetting der gierigheid. Het vasten, de deur der gods- „ dienst, leert het ligchaam in zijne lusten bedwingen, de „ zintuigen binnen de enge grenzen van den pligt en het „ hart in de gedachte aan God houden. De bedevaart naar „ Mekka en het opdragen van offers leggen getuigenis af „ van de gehoorzaamheid aan God, die ze heeft voorge- „ schreven; van getrouwheid aan den profeet, die ze ver- „ vuld heeft ten voorbeeld voor anderen; zij zijn ook eene

„ boete voor de begane overtredingen en een weg naar „ den hemel. "

Het valt niet te betwijfelen, dat eene dergelijke zedeleer geene hooge vlugt neemt en ook niet veel ter zedelijke vorming van den mensch zal bijdragen. Het is ook een smet op Mahomed's naam, dat hij aan de wulpschheid der Arabieren en aan hunne zwakheid de onteerende bewilliging deed van de polygamie, dat hij als 't ware met de wraakzuchtige gewoonten der Bedouïnen een vergelijk trof en hun het regt van wedervergelding toestond.

Intusschen, hoe verminkt de zedeleer was, welke hij hun als verpligtend naliet, zij had althans deze verdienste, dat zij steunde op de godsdienst en hare kracht daaraan ontleende. Mahomed geloofde aan één God, aan de onsterfelijkheid der zaligen, aan de eeuwigheid van straf en van belooning; de hemel moest verdiend worden door werken, volgens zijne voorschriften verrigt. Hierin heeft zijne geloofs- en zedeleer den voorrang boven de vage en nietszeggende opvattingen en wankelende gevoelens onzer moderne ongeloovigen; en dit is wel in staat hen beschaamd te maken, en ontneemt hun het overigens geenszins benijdenswaardig voorregt om zich met den profeet van Arabië gelijk te stellen en hunne volgelingen met de Moslim op ééne lijn te plaatsen. Zij, de adepten van het ongeloof, wilden niet Paapsch zijn, en zijn verre beneden het gehalte der Turksche moraal gezonken.

Wij zullen onze gedachten toelichten met een korte schets van den treurigen zedelijken toestand, welken wij allerwegen ontwaren.

III.

Wij, Katholieken, zijn toch onnoozele wezens. Reeds meer dan achttien eeuwen gelooven we met een goed hart, dat de zedeleer in noodzakelijk verband staat met de godsdienst, dat zij daaraan hare wijding en bekrachtiging moet ontleenen, dat zij staat en valt met de geopenbaarde waarheden. Wij meenden, dat de zedeleer afhankelijk was van de natuurwet, die onveranderlijk gegrondvest is op het wezenlijk onderscheid tusschen goed en kwaad, tusschen waarheid en dwaling, eene wet, aan wier gezag geen sterveling zich kan onttrekken. Ook dachten we, dat aan die grondwet van 's menschen leven door een menschelijk gezag, in het belang der openbare zedelijkheid, eenige bepaalde voorschriften, welke in geweten verpligten, konden worden toegevoegd, dat de Openbaring Gods bijzondere regels kon vaststellen ter verduidelijking, ter uitbreiding, ter nadere toepassing derzelfde natuurwet. Wij hielden het voor waar, dat de zedeleer op die wijze tegen elken aanval van boozé hartstogten of van welke vijanden ook beveiligd was, door het geloof aan God en aan de door Hem geopenbaarde waarheden.

Onze moderne tijdgeest weet het beter. Altemaal droomerijen van een dweepend bijgeloof noemt hij die, reeds alleen om haar hoogen ouderdom, eerbiedwaardige overtuiging.- Geen natuurwet, geene positieve wet, vooral geene betrekking tusschen de godsdienst en de zedeleer; de scheiding tusschen beiden moet volslagen zijn; geen godsdienstig begrip, dat het gebied van het geweten raken mag. De mensch behoeft geene andere ingevingen dan die zijner persoonlijke vrijheid te volgen: aan zich

zelf alleen, aan niemand anders is hij de verantwoording van zijne daden schuldig.

Ziedaar de taal der *morale indépendante*, der moraal van 't materialismus. Dit stelsel toch loochent het bestaan van God en van eene bovenzinnelijke, onstoffelijke en onsterfelijke ziel; het roept 's menschen streven uit de hoogte terug, waartoe hij zich, door het geloof geleerd en door den drang zijner ziel voortgedreven, verheffen wil, en dwingt hem zijn geluk en zijne bestemming op aarde te zoeken; het verplaatst hem onder de redelooze dieren, om voor hem nog meer dan de vrijheid van het redelooze vee te eischen — eene vrijheid toch, welke den vollen teugel viert aan de lage, wulpsche natuur des menschen en zelfs de perken niet kent, die het instinkt aan de dieren voorschrijft.

Wel zegt de materialist tot den mench: wees verstandig en matig; maar de leerling, die zich weinig aan die vermaning laat gelegen liggen en verwonderd vraagt: op welken titel verpligt gij ons om deugdzaam te zijn? kan niet van eene onjuiste redenering beschuldigd worden. Bestaat er geen God, dan is er evenmin een opperste wetgever der menschen en bijgevolg evenmin eene algemeen verpligtende zedewet. Bestaat ook die wet niet, van waar komen dan de algemeene zedelijke verpligtingen? Hoe is het mogelijk in die veronderstelling, van zedewet, van verpligting te spreken?

Geen God, geen gebod: dit is de korte inhoud van het praktisch materialisme.

De geschiedenis van de volkeren, welke vóór Christus bestonden, geeft eene huiveringwekkende verklaring van die waarheid, en zeker niet minder de toenemende ze-

deloosheid, welke zich sinds de groote Fransche revolutie — het begin van een bijna algemeenen afval van de geopenbaarde waarheid — allerwegen en onder alle klassen der maatschappij baan maakte. Ook in dit opzigt geldt het axioom: niet-vooruitgaan is stilstand, maar stilstand is achteruitgang.

IJdel en waanzinnig is het gebazel over maatschappelijke deugden, dat we zoo menigwerf van de aanhangers der *morale indépendante* vernemen.

Met al hunne huichelachtige femelarij hebben zij nog nooit iemand zedelijk verbeterd; ten hoogste hebben zij eenigen uit de handen der politie gehouden of voor een *openbaar* schandaal behoed. Soms zullen zij den mond vol hebben van booze hartstogten, van lage driften, van verkeerde neigingen en wat dies meer is; maar hoe kunnen zij een aannemelijken grond aanwijzen, dat al die afwijkingen eener bedorven natuur moeten bestreden worden? Wat is volgens hun systeem hartstogt; waar begint en eindigt het schuldige daarvan; naar welken maatstaf moeten zij het verkeerde of het geoorloofde afmeten; volgens welke wet oordeelen zij over pligtvervulling en schuldige tekortkoming? De stellige menschelijke wet kan ook niet ter hulpe geroepen worden; zij mist alle gezag, als zij niet steunt op een hooger gezag, op dat namelijk van God; en in welke andere veronderstelling ook is zij niets meer dan de tijdelijke en steeds wisselende uiting van den wil eener meerderheid, welke heden hare overwinning viert, maar misschien reeds morgen het onderspit delft.

Neemt het geloof aan God weg, en de mensch zal voor zijne hartstogten nog minder teugel hebben dan het dier;

hij erkent dan geene enkele wet, welke hem in zijne woeste vaart zou kunnen tegenhouden; het ongeloof is voor hem een vrijbrief, die ook het schandelijkste schijnt te wettigen.

IV.

„ Wij allen zijn geboren materialisten ", zegt een der coryphaeën van het moderne materialisme met beminnelijke naïviteit, en hij beroept zich tot staving van zijn gezegde op het onloochenbaar feit, dat wij allen immers honger en dorst gevoelen.

Ware het materialisme niets anders, geen mensch, die er zich zelf van vrij kon spreken; onze zegsman had er nog bij kunnen voegen: omdat wij allen ook uit vleesch en been bestaan. Doch spelen wij niet met woorden: daar is de zaak te ernstig voor. Niet daarom is iemand materialist te noemen, omdat hij het stoffelijke begeert en gebruikt, omdat hij gedeeltelijk uit stof bestaat; maar omdat hij het stoffelijke *alleen* begeert, omdat hij zijn *hemel* in het genieten daarvan zoekt, omdat hij zich slaaf van het vleesch maakt, in één woord omdat hij niets anders wil, niets anders zoekt, in niets anders zijne voldoening vindt dan in het zinnelijke en wat de zinnen streelt. Het praktisch materialisme, niet minder het tegenwoordige dan dat van reeds langverloopen eeuwen, dient de stof in plaats van haar te beheerschen, rigt voor dien god altaren op en aanbidt hem. Eva, die de hand naar de verboden vrucht uitstak, was de eerste, ofschoon geenszins de meest geavanceerde aanhangster van het materialisme.

„ Het vleesch moet van den geest verlost worden ",

zeide Feuerbach. Het materialisme doet dit, en daarin ligt zijne magt, maar tevens zijne veroordeeling.

Onder dit gezigtspunt moeten wij die praktische dwaling van onzen tijd beschouwen. Zij is niet slechts eene wetenschappelijke rigting, niet alleen eene moderne wijze van denken. Zij is veel meer en veel gevaarlijker; zij grijpt diep in het leven; zij wortelt in de praktische verhoudingen der menschelijke maatschappij.

Om te zien, waartoe het materialisme den mensch, die er zich door verleiden laat, brengen zal, behoeven wij slechts de reeds aangeduide tegenspraak tusschen Christendom en materialisme eenigszins nader te ontwikkelen.

Het Christendom heeft tot grondwaarheden de onsterfelijkheid der ziel en de vrijheid des menschen. Het roept den mensch op om de heerschappij des vleesches te vernietigen door de heerschappij des geestes te herstellen; het wil vooruitgang, maar vooruitgang van den menschelijken geest naar God. Het materialisme daarentegen neemt geen ziel aan, welke door het oog niet gezien, door de hand niet kan betast worden. Volgens de materialisten is de ziel niets anders dan het gevolg der vereenigde zamenwerking van vele met kracht begaafde stofdeelen; het denken niets dan het phosphorisch worden van de hersenen; de mensch is wat hij is alleen door zijne ouders en opvoeders, door de lucht, het licht, het klimaat, de kleeding; liefde en haat, moed en lafheid, weldoen en misdaad, deugd en ondeugd, zijn de *noodzakelijke* gevolgen van uitwendige verhoudingen en van een toestand der hersenen, die door de inwerking van buiten geschapen wordt. Dat in zulk een systeem geen sprake zijn kan van vrijheid, van beslissende keuze, van

zelfbeheersching, dat daarin alle begrip van goed en kwaad, van waar en schoon, te loor gaat, zullen zij het allerminste ontkennen, die zelve deze dwaling verbreiden.

Zouden de materialisten het in ernst meenen en hunne sophisterijen in 't leven willen toepassen, dan dienden zij, gewis, onder toezigt gesteld te worden; want zij zouden niet in staat zijn om als redelijke menschen met menschen om te gaan. Ook de vrijheid is een onderscheidend kenteeken tusschen den met rede begaafden mensch en het redelooze dier; is nu de eerste inderdaad tot zulk een laag peil gezonken, dat hij die edele gave mist, hij worde dan ook uit de maatschappij gebannen en als dier behandeld. Hij mist de magt om vrij te kunnen kiezen; zijne daden zijn hem niet langer toerekenbaar; hij kan het kwade van het goede niet meer onderscheiden en, al zou het toevallige hotsen en stooten der hersenen hem ook die toevallige kennis mededeelen, hij zou nog geen magt bezitten om in overeenkomst er mede te handelen. — Voor den materialist bestaat ook aan de andere zijde dezer zinnelijke wereld niets anders dan het grenzelooze *niets;* hij kent geene hoogere reden dan zijn utiliteitsbeginsel; hij kan noch van het kwaad afgeschrikt worden, noch tot het goede zich getrokken gevoelen door ideeën omtrent belooning en straf hiernamaals; van geen zijner handelingen kan hij de laatste oorzaak zijn, en daarom bestaan er voor hem geene pligten, over welker vervulling hij aan een hoogeren regter verantwoording schuldig is. De materialist, die zijne vernederende theorie in praktijk brengt, wordt alzoo hoogst gevaarlijk voor zijne medemenschen; hij zou onschadelijk gemaakt moeten worden. Verbeelden we ons eene maat-

schappij, welker ledematen niets anders zijn dan wezens, die door eene hen beheerschende noodzakelijkheid tot vele gruwelen en misdaden gedreven worden. Alle rust en veiligheid zouden verdwijnen, en geen enkel regt meer zeker zijn. Maar een geluk mogen wij het noemen, dat zij die tot de ongekende hoogte der materialistische wijsheid zijn opgeklommen, in den grond aan hunne eigene stellingen geen geloof slaan en al zeer spoedig gereed zijn om een streng afkeurend oordeel uit te brengen, om van een vergrijp tegen zeden en tegen regt te spreken, wanneer hunne eigene regten, of ook wanneer die van anderen geschonden worden. Zoo doende geven zij een onomstootelijk bewijs, dat zij de vrije wilsbepaling des menschen als de laatste oorzaak onzer handelingen erkennen.

Te bejammeren is het, dat de materialistische opvattingen niet zelden een magtigen invloed op de uitspraak der regters schijnen uit te oefenen; bij de regtbanken moesten toch geen andere denkbeelden heerschen dan die eener onkreukbare regtvaardigheid en die van de toerekenbaarheid der overtredingen. Of moet het den opmerkzamen lezer van vele einduitspraken in strafzaken niet vreemd voorkomen, dat de ergste gruwelen grootendeels vergoelijkt worden door het aannemen eener soort van manie bij de overtreders? Er zijn verscheidene soorten van die zielsziekte, en de regtsgeleerden gebruiken al hunne kennis van het grieksch, om er even zooveel nieuwe namen voor zamen te stellen. Het moge menschlievend heeten, wanneer men zelfs de misdadigers van de ergste soort onder een dier vele rubrieken tracht terug te brengen, ten einde hunne schuld te verminderen; maar het riekt sterk naar het materialismus. Tot dezelfde vergiftigde

bron moet het valsch humanisme in het toewijzen van straf en het verkeerd begrip van de straf teruggebragt worden. Wie kan zich met regt vertoornen op den wolf, die het schaap eener arme weduwe rooft en verslindt? die wolf volgt immers den hem aangeboren aard en staat noodzakelijkerwijze onder den invloed van zijn dierlijk instinct. Welnu, die misdadiger, welke zijn evenmensch het vergif voorzette of den degen in het hart stiet, ook hij was niet vrij in zijne daad, hij werd er door eene hem onbekende, door eene magische kracht toe gebragt: verschoon hem dan zooveel doenlijk; niet te hard, niet onmenschelijk tegenover hem gehandeld; hem sparen en verontschuldigen tot dien graad, dat gij het zedelijk bewustzijn van andersdenkenden geen geweld aandoet, vooral dat gij het staatsbelang niet benadeelt. En de straf? Neen, de reeds lang verouderde Christelijke beginselen daarover kunnen niet langer als geldig beschouwd worden. Dat straf voor den misdadiger op de eerste plaats boete en verzoening, op de tweede plaats verbetering voor den schuldige, op de derde plaats een afschrikkend middel voor den nog niet schuldige zijn zou — met deze begrippen kan de materialist zich geenszins ingenomen verklaren.

En hoe zou zulks ook voor hem mogelijk zijn? dan zou hij moeten aannemen, dat er eene hoogere, zedelijke orde bestaat, waaraan ieder onderworpen is. Eene wet, welke boven den mensch staat, niet het geweld of eene oogenblikkelijke overmagt evenmin als de vervoering der drift moet uitspraak doen, wat strafbaar is of niet. Hieruit wordt het ook duidelijk, dat men ten laatste het bestaan van een God moet aannemen, die de zedewet

oplegt, die waakt over hare instandhouding, die wil, dat het naleven dezer wet beloond, het overtreden daarvan gestraft worde. Maar — en hierdoor verklaren wij de meeste afdwalingen van het moderne strafstelsel — de materialisten erkennen geen van de wereld onderscheiden God en moeten daarom eene zedelijke orde loochenen, welke in God haren oorsprong heeft en van God hare wijding en hare kracht ontleent. Eene eigenlijkgezegde straf kunnen zij dus niet meer opleggen. Wat dan blijft in het materialistisch stelsel van de straf over? De misdadigers kunnen onmogelijk in hun schandelijk bedrijf ongestoord gelaten worden; de maatschappelijke orde moet men handhaven; de rust en veiligheid der burgers, het onbelemmerd bezit hunner goederen, hunner eer en van hun leven moet hun verzekerd zijn. De atheïstische Staat behoudt dan ook de geregtshoven, de strafwetboeken, de gevangenissen enz. Waarom? Niet om den schuldige in eigenlijken zin door de straf te doen boeten voor de schennis der zedelijke orde, waaraan hij zich schuldig maakte — tot zulk eene hoogte van ideeën kan men zich niet verheffen. Neen, de misdadiger moet alleen opdat hij niemand meer benadeele, tenondergebragt, hij moet gedurende eenigen tijd voor anderen onschadelijk gemaakt worden. Door dwangmiddelen moet op zijne hersenen invloed uitgeoefend worden, opdat deze eene andere beweging dan die naar de misdaad heenwijst, verkrijgen; even zoo slaat men den hond, om hem het bijten af te leeren. Ten hoogste zullen die moderne *theoretici* met hunne straffen nog het doel verbinden om anderen van de misdaad terug te houden; doch op welke wijze? Wanneer misdadigers gestraft worden, dan werkt dit, zeggen ze, op de hersenen der toe-

schouwers, en de vrees voor zulk een straf wordt een sterkere beweegreden, om de misdaad te vermijden, dan wel de eigenliefde of een andere hartstogt, om ze te bedrijven. Volkomen als bij het dier: immers als de eene hond geslagen wordt, zal ook de andere, die het ziet, bang worden.

Uit deze schoone theoriën komen, als even veel weldaden voor de geheele maatschappij, verscheidene bepalingen voort, die in de nieuwere strafwetboeken opgenomen zijn. De straf mag bijv. niet onteerend zijn, het straffen aan den lijve moet afgeschaft worden: dit zou én voor den schuldige én voor het humanisme zijner medeburgers pijnlijk zijn; de gevangenisstraf zij niet langer van duur dan noodig is om de door het bedrijven van eene of andere misdaad geschokte hersenen weder in orde te brengen; vooral veel medelijden met en de zachtst mogelijke behandeling voor den misdadiger: hij is immers geen schuldige, slechts een ongelukkige, die door een betreurenswaardigen zamenloop van omstandigheden tot zijn vergrijp gedreven werd; bovenal geen doodstraf; de moordenaar kan op andere wijze onschadelijk gemaakt worden; waarom dan den Staat en der maatschappij het voordeel ontnomen, dat uit zulk een burger kan getrokken worden?

Wij zouden bij deze slechts vlugtig aangeraakte punten nog veel ter opheldering kunnen voegen. Doch het gezegde is voor ons doel meer dan genoeg, om namelijk aan te toonen, hoe de loochening van 's menschen vrijen wil, ook in het staatsleven, tot allerlei ongerijmdheden moet voeren. Wij zullen onze boven opgezette vergelijking nog onder een ander opzigt uitwerken.

(*Wordt vervolgd.*) H. J. H. RUSCHEBLATT.

APOSTOLISCH SCHRIJVEN

VAN

Z. H PAUS LEO XIII,

WAARBIJ

EEN BUITENGEWOON JUBILÉ

WORDT UITGESCHREVEN OM DEN GODDELIJKEN BIJSTAND VOOR DE H. KERK AF TE SMEEKEN.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI LEONIS DIVINA PROVIDENTIA PAPÆ XIII. LITTERÆ APOSTOLICÆ,

QUIBUS EXTRAORDINARIUM JUBILÆUM INDICITUR.

VENERABILIBUS FRATRIBUS PATRIARCHIS, PRIMATIBUS, ARCHIEPISCOPIS ET EPISCOPIS CUM APOSTOLICA SEDE PACEM ET COMMUNIONEM HABENTIBUS, ET DILECTIS FILIIS UNIVERSIS CHRISTI FIDELIBUS SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

LEO PP. XIII.

VENERABILES FRATRES ET DILECTI FILII.

Militans Jesu Christi Ecclesia, quæ hominum generi maxime potest salutem incolumitatemque præstare, tam graviter in hac calamitate temporum exercetur, ut in novas quotidie procellas incurrat, vere comparanda cum Genesarethana illa navicula, quæ, dum Christum Dominum ejusque discipulos olim veheret, maximis turbinibus ac fluctibus quatiebatur. Revera qui cum catholico nomine gerunt inimicitas, ii nunc numero, viribus, consiliorum audacia præter modum insolescunt; neque satis habent doctrinas cælestes palam abdicare, sed summa vi impetuque contendunt, ut Ecclesiam aut omnino a civili hominum consociatione repellant, aut saltem in publica populorum vita nihil posse cogant. Ex quo fit ut illa, in fungendo munere,

quod ab Auctore suo divinitus accepit, magnis undique se difficultatibus implicatam ac retardatam sentiat.

Nefariæ hujus conjurationis acerbissimi fructus in Pontificem Romanum maxime redundant; cui quidem, legitimis juribus suis dejecto atque in exercendis maximis muneribus multimodis impedito, figura quædam regiæ majestatis, quasi per ludibrium, relinquitur. Quapropter Nos, divinæ providentiæ consilio in hoc sacræ potestatis fastigio collocati, Ecclesiæque universæ procuratione districti, et jamdiu sentimus et sæpe diximus, quantum hæc, in quam Nos temporum vices compulerunt, aspera sit et calamitosa conditio. Commemorare singula nolumus: verumtamen manifesta sunt omnibus quæ in hac Urbe Nostra plures jam annos geruntur. — Hic enim in ipso catholicae veritatis centro sanctitati religionis illuditur, et dignitas Apostolicæ Sedis læditur, et in crebras profligatorum hominum injurias pontificia majestas objicitur. — Erepta potestati Nostræ plura sunt, quæ Decessores Nostri pie liberaliterque instituerant, ac successoribus suis inviolate servanda transmiserant; neque temperatum est, quin jura læderentur sacri *Instituti christiano nomini propagando;* quod quidem, non de religione solum, sed etiam de humanitate gentium præclare meritum, nulla unquam vis superiorum temporum violaverat. — Templa catholici ritus clausa vel profanata non pauca, hæretici ritus multiplicata; doctrinarum pravitas scribendo agendoque impune diffusa. — Qui rerum summa potiti sunt, dant sæpe operam constituendis legibus in Ecclesiam nomenque catholicum injuriosis: dque in conspectu Nostro, quorum curæ omnes ex Dei ipsius mandato vigilare in eo debent, ut christiana res incolumis et Ecclesiæ jura salva sint. — Nullo autem respectu ad illam, quæ est in Romano Pontifice, docendi potestatem, ab ipsa institutione juventutis auctoritatem Nostram intercludunt; ac si Nobis est permissum, quod nulli privatorum interdicitur, in institutionem adolescentium scholas sumptibus Nostris aperire, in eas ipsas legum civilium vis et severitas invadit. — Quarum rerum funesto spectaculo multo vehementius commovemur, quod succurrendi facultas, quam maxime optaremus, Nobis non suppetit. In potestate enim sumus verius inimicorum quam Nostra; atque illa ipsa, quæ Nobis conceditur, usura libertatis, cum eripi aut imminui alieno possit arbitrio, certum non habet stabilitatis constantiæque firmamentum.

Interea quotidiano rerum usu manifestum est, malorum contagionem magis magisque serpere per reliquum christianæ rei-

publicae corpus, et ad plures propagari. Etenim aversæ ab Ecclesia gentes in miserias incidunt quotidie majores; atque ubi semel extincta aut debilitata fides catholica sit, finitimum est iter ad opinionum insaniam rerumque novarum cupiditatem. Ejus autem, qui Dei vices in terris gerit, maxima et nobilissima potestate contempta, perspicuum est nullos hominum auctoritati frenos superesse tam validos qui possint indomitos perduellium spiritus compescere, aut ardorem dementis libertatis in multitudine coercere. — Atque his de caussis civilis hominum societas, etsi magnas jam calamitates suscepit, majorum tamen periculorum suspicione terretur.

Quo igitur Ecclesia queat inimicorum conatus refutare, suumque munus, utilitatis omnium caussa, perficere, multum laboret necesse est, multumque contendat. In hoc autem certamine vehementi et vario, in quo et divina agitur gloria, et de salute animorum sempiterna dimicatur, frustra esset omnis hominum virtus et industria, nisi cælestia adjumenta suppeditarentur opportuna temporibus. — Quare in trepidis afflictisque christiani nominis rebus, hoc semper laborum ac sollicitudinum perfugium esse consuevit, summis precibus a Deo postulare, ut opitularetur laboranti Ecclesiæ suæ impertiretque depugnandi virtutem, triumphandi potestatem. — Hunc igitur Nos præclarum morem disciplinamque majorum imitati, cum probe intelligamus, tanto Deum magis esse exorabilem, quanto in hominibus major est vis pœnitendi, gratiæque cum eo reconcilandæ voluntas, idcirco, cælestis præsidii impetrandi atque animorum juvandorum caussa, sacrum Jubilæum extra ordinem catholico orbi per has Litteras Nostras indicimus.

Itaque de omnipotentis Dei misericordia, ac beatorum Apostolorum Petri et Pauli auctoritate confisi, ex illa ligandi atque solvendi potestate, quam Nobis Dominus licet indignis contulit, universis et singulis utriusque sexus Christi fidelibus plenissimam peccatorum omnium indulgentiam, ad instar generalis Jubilæi, concedimus, si modo effecerint, qui in Europa agunt, a proximo die 19 hujus mensis Martii, sacro ob memoriam sancti Josephi beatæ Mariæ Virginis Sponsi, ad diem primum Novembris, solemnem ob memoriam cælitum universorum inclusive: qui vero extra Europam, ab eodem proximo die 19 hujus mensis Martii usque ad postremum diem labentis anni MDCCCLXXXI inclusive, quæ infra præcepta sunt: scilicet quotquot sunt Romæ cives vel hospites Basilicam Lateranensem, item Vaticanam et Liberianam bis adeant, ibique per

aliquod temporis spatium pro catholicæ Ecclesiæ et hujus Apostolicæ Sedis prosperitate et exaltatione, pro extirpatione hæresum omniumque errantium conversione, pro christianorum Principum concordia ac totius fidelis populi pace et unitate secundum mentem Nostram pias ad Deum preces effundant; iidem uno die esurialibus tantum cibis utentes jejunent, præter dies in quadragesimali indulto non comprehensos, aut alias simili stricti juris jejunio ex præcepto Ecclesiæ consecratos: præterea peccata sua rite confessi sanctissimum Eucharistiæ sacramentum suscipiant, atque eleemosynæ nomine in pium aliquod opus quidquam conferant. Qua in re ea Instituta nominatim commemoramus, quorum tuitionem caritati Christianorum haud ita pridem per Litteras commendavimus, nimirum *Propagationem Fidei*, *Sacram Jesu Christi Infantiam* et *Scholas Orientis*; quas quidem in remotis etiam et silvestribus plagis instituere et provehere, ut pares necessitatibus sint, optatissimum Nobis destinatumque in animo est. — Ceteri vero omnes extra Urbem ubicumque degentes tria templa ab Ordinariis locorum vel eorum Vicariis seu Officialibus, aut de eorum mandato et, ipsis deficientibus, per eos qui ibi curam animarum exercent designanda, bis, vel si duo tantum sint templa, ter, aut si unum sexies, dicto temporis intervallo, adeant; item alia opera, quæ supra commemorata sunt, peragant. — Quam indulgentiam etiam animabus, quæ Deo in caritate conjunctæ ex hac vita migraverint, per modum suffragii applicari posse volumus. — Præterea locorum Ordinariis indulgemus, ut Capitulis et Congregationibus tam sæcularium quam regularium, sodalitatibus, confraternitatibus, universitatibus, seu collegiis quibuscumque memoratas Ecclesias processionaliter visitantibus, easdem visitationes ad minorem numerum pro suo prudenti arbitrio reducere queant.

Concedimus vero, ut navigantes et iter agentes, ubi ad sua domicilia, seu alio ad certam stationem sese receperint, visitata sexies Ecclesia majore aut parochiali, ceterisque operibus, quæ supra præscripta sunt, rite peractis, eamdem indulgentiam consequi possint. — Regularibus vero personis utriusque sexus, etiam in claustris perpetuo degentibus, nec non aliis quibuscumque, tam laicis quam ecclesiasticis, sæcularibus vel regularibus, qui carcere, infirmitate corporis, aut alia qualibet justa caussa impediantur, quominus memorata opera, vel eorum aliqua præstent, concedimus atque indulgemus, ut ea Confessarius in alia pietatis pietatis opera commutare possit, vel in aliud proxi-

mum tempus prorogare, facta etiam potestate dispensandi super Communione cum pueris nondum ad primam Communionem admissis.

Insuper universis et singulis Christi fidelibus, tam laicis quam ecclesiasticis, sœcularibus ac regularibus cujusvis Ordinis et Instituti etiam specialiter nominandi, facultatem concedimus, ut sibi ad hunc effectum eligere possint quemcumque presbyterum Confessarium tam saecularem quam regularem ex actu approbatis; qua facultate uti possint etiam Moniales, Novitiæ, aliæque mulieres intra claustra degentes, dummodo Confessarius approbatus sit pro Monialibus. — Confessariis autem, hac occasione et durante hujus Jubilæi tempore tantum, omnes illas ipsissimas facultates largimur, quæ a Nobis tributæ fuere in alio Jubilæo concesso per Nostras Litteras Apostolicas datas die XV mensis Februarii anno MDCCCLXXIX, quæ incipiunt „*Pontifices Maximi*", iis tamen omnibus semper exceptis, quæ in iisdem Litteris a Nobis excepta fuere.

Quo autem fructus salutares, qui Nobis propositi sunt, ex hoc sacro Jubilæo tutius atque uberius percipiantur, hoc magnopere studeant universi, ut magnam Dei Matrem præcipuo per id tempus obsequio cultuque demereantur. — Ipsum autem sacrum Jubilæum in tutelam fidemque tradimus ac commendamus sancto JOSEPHO, castissimo beatæ Virginis MARIAE Sponso, quem gloriosæ recordationis Pius IX. P. M. totius Ecclesiæ Patronum declaravit, et cujus opem suppliciter quotidie implorari ab omnibus Christi fidelibus optamus. — Præterea cunctos hortamur, ut peregrinationes suscipere pietatis caussa velint ad sanctorum cælitum ædes, quæ peculiari religione in variis regionibus sanctæ ac venerabiles haberi consueverint: quas inter in Italia præstat sacrosancta Virginis Mariæ Lauretanæ domus, quam altissimorum mysteriorum memoria commendat.

Quapropter in virtute sanctæ obedientiæ præcipimus atque mandamus omnibus et singulis Ordinariis locorum, eorumque Vicariis et Officialibus, vel, ipsis deficientibus, illis qui curam animarum exercent, ut cum præsentium Litterarum transumpta aut exempla etiam impressa acceperint, illa in sua quisque ditione publicanda curent, populisque etiam verbi Dei prædicatione, quoad fieri possit, rite præparatis, Ecclesiam seu Ecclesias visitandas ut supra designent.

Ut autem præsentes Litteræ, quæ ad singula loca deferri nequeunt, ad omnium notitiam facilius deveniant, volumus ut

præsentium transumptis vel exemplis etiam impressis, manu alicujus Notarii publici subscriptis, et sigillo munitis personæ in dignitate ecclesiastica constitutæ, ubicumque locorum eadem prorsus fides habeatur, quæ haberetur ipsis præsentibus, si forent exhibitæ vel ostensæ.

Datum Romæ apud S. Petrum sub anulo Piscatoris die XII Martii A. MDCCCLXXXI. Pontificatus Nostri anno Quarto.

LEO PP. XIII.

d. i.

AAN ONZE EERWAARDIGE BROEDERS DE PATRIARCHEN, PRIMATEN, AARTSBISSCHOPPEN, BISSCHOPPEN, DIE IN VREDE EN GEMEENSCHAP ZIJN MET DEN APOSTOLISCHEN STOEL, EN AAN AL ONZE BEMINDE ZONEN, DE CHRISTENGELOOVIGEN, HEIL EN APOSTOLISCHEN ZEGEN.

PAUS LEO XIII,

EERWAARDIGE BROEDERS EN BEMINDE ZONEN,

De strijdende Kerk van Jesus Christus, die bij uitnemendheid in staat is aan het menschelijk geslacht redding en veiligheid te geven, wordt in deze rampzalige tijden zoo zwaar beproefd, dat zij dagelijks nieuwe stormen ondergaat en in waarheid te vergelijken is bij het bekende scheepje van Genesareth, dat eens Christus den Heer en zijne leerlingen droeg, en toen door de hevigste wervelwinden en golven werd heen en weêr geslingerd. Voorwaar, zij die al wat Katholiek heet bestrijden, zij worden nu bovenmate overmoedig door hun aantal, door hunne krachten, door de vermetelheid hunner plannen, en achten het niet genoeg de hemelsche leeringen openlijk te verwerpen, maar pogen met de hoogste inspanning en hartstogtelijkheid de Kerk of volstrekt uit de burgerlijke maatschappij te stooten, of althans er toe te brengen, dat zij op het openbare leven der volken geen den minsten invloed kan uitoefenen. En hierdoor wordt uitgewerkt, dat de Kerk zich in de vervulling van het ambt, haar door haren Stichter, krachtens zijne goddelijke magt, gegeven, van alle kanten in groote moeijelijkheden gewikkeld en belemmerd ziet.

De bittere uitwerkselen dezer heillooze zamenzwering doen zich vooral aan den Roomschen Paus gevoelen; hij toch is van zijne wettige regten beroofd en op velerhande wijzen ver-

hinderd in de uitoefening zijner verhevenste bedieningen, en men heeft hem niets meer dan een schijn van koninklijke majesteit, als ter bespotting, overgelaten. Wij dan ook, die door het besluit der goddelijke Voorzienigheid in deze allerhoogste waardigheid van gewijde magt gesteld en tot het bestier der geheele Kerk verpligt zijn, Wij ondervinden het daarom niet slechts sinds lang, maar hebben ook dikwerf gezegd, hoe hard en rampzalig deze toestand is, waarin de tijdsomstandigheden Ons gebragt hebben. Alles willen Wij niet in bijzonderheden vermelden; doch wat in deze onze Stad, reeds sedert vele jaren, geschiedt, is voor ieder duidelijk. — Want hier, in het middenpunt zelf der Katholieke eenheid, drijft men den spot met de heiligheid der godsdienst en schendt men de waardigheid van den Apostolischen Stoel, en geeft men de Pauselijke majesteit prijs aan de herhaalde beleedigingen van diepbedorven lieden. — Aan ons bestuur zijn vele stichtingen onttrokken, die onze Voorgangers met godvruchtige mildheid hadden opgerigt en aan hunne opvolgers als een onschendbaar pand overgeleverd; en men heeft er zich niet van onthouden de regten te schenden van de heilige *Instelling ter voortplanting van het Christelijk geloof*, die, om hare uitstekende verdiensten niet slechts voor de godsdienst, maar ook voor de beschaving der volken, nog nooit door het overmagtige geweld van vroegere tijden in hare regten verkort was. — Niet weinige kerken, aan de Katholieke eeredienst gewijd, zijn gesloten of ontheiligd, doch de gebouwen voor de kettersche eeredienst vermenigvuldigden zich; verderfelijke leeringen worden door geschrift en bedrijf ongestraft verbreid. — Zij, die het opperbestuur bemagtigd hebben, leggen er zich dikwerf op toe wetten te maken, die beleedigend zijn voor de Kerk en de Katholieke godsdienst: en dat onder de oogen van Ons, die, volgens het gebod van God zelf, met alle zorg moeten waken, dat de zaak des Christendoms in goeden staat en de regten der Kerk ongedeerd blijven. — Zonder eenigszins te letten op de verheven magt om te onderwijzen, waarmede de Roomsche Paus bekleed is, sluit men ons gezag zelfs bij de opvoeding der jeugd uit; en zoo het Ons vrijgelaten is, wat aan geen enkel bijzonder persoon ontzegd wordt, ter opvoeding van 't opkomend geslacht op onze kosten scholen te openen, ook zelfs deze worden onder de gestrenge bepalingen der burgerlijke wetten getrokken. — Wij worden door het treurige schouwspel van dit alles veel heviger ontroerd, omdat de magt om iets

te verbeteren, die Wij vurig zouden wenschen te bezitten, Ons onttrokken is. Want Wij zijn eerder in de handen Onzer vijanden, dan dat Wij over Ons zelven kunnen beschikken; en zelfs het gebruik der vrijheid, dat men Ons laat, kan naar willekeur van anderen ontnomen of verminderd worden en heeft derhalve geen vasten en blijvenden steun.

Middelerwijl is het door de dagelijksche ondervinding duidelijk, hoe de besmetting van het kwaad meer en meer door de overige deelen van het ligchaam der Christelijke maatschappij voortsluipt en zich bij meerderen voortplant. Want de volken, die zich van de Kerk afkeeren, vervallen van dag tot dag in grootere ellenden; en waar het Katholieke geloof eens uitgedoofd of verzwakt is, daar is men digt bij den overgang tot ongerijmde meeningen en de zucht naar staatkundige omwentelingen. Als nu de allerhoogste en alleredelste magt van hem, die Gods plaats op aarde bekleedt, veracht wordt, dan blijven er blijkbaar aan de menschelijke overheid geen teugels over, sterk genoeg om de ongetemde geesten der omwentelingsgezinden te weêrhouden of de onstuimige begeerte naar eene dwaze vrijheid te bedwingen. — En hierom wordt de burgerlijke maatschappij, hoezeer zij reeds groote rampspoeden onderging, toch door de vrees voor grooter gevaren verschrikt.

Opdat de Kerk derhalve de aanslagen harer vijanden kunne afweren en haar ambt, tot het heil van allen, vervullen, moet zij noodzakelijk veel arbeiden en veel strijden. Doch in deze hevige en veelsoortige worsteling, waarbij het én de eer van God geldt én om het eeuwige heil der zielen te doen is, zou alle menschelijke kracht en overleg ijdel wezen, tenzij er hemelsche hulp, naar de tijden berekend, geschonken werd. — Hierom was het steeds in hagchelijke of rampzalige omstandigheden der Christelijke godsdienst het gebruik om bij beproevingen en zorgen tot vurige gebeden zijne toevlugt te nemen en God te smeeken, dat Hij zijne Kerk in haren nood bijstaan en haar kracht om te strijden en sterkte om te overwinnen verleenen zou. — Wij dan willen deze voortreffelijke gewoonte en regel onzer voorvaders navolgen, en dewijl Wij zeer goed inzien, dat God zich te eer laat verbidden, hoe grooter de boetvaardigheid en de wil om zich met Hem te verzoenen in de menschen is, daarom schrijven wij, ter verwerving van den hemelschen bijstand en ter bevordering van het heil der zielen, door dezen onzen Brief een buitengewoon Jubilé voor de Katholieke wereld uit.

Alzoo dan, steunende op de barmhartigheid van den almagtigen God en het gezag der heilige Apostelen Petrus en Paulus, krachtens de magt van binden en ontbinden, welke de Heer Ons, hoewel onwaardig, geschonken heeft, verleenen Wij aan allen en iederen geloovige van beider geslacht een allervolsten aflaat van alle zonden, bij wijze van een algemeen Jubilé, onder voorwaarde, dat zij vervullen hetgeen hierna is opgelegd, en wel: zij, die in Europa verblijven, van den eerstkomenden 19^{en} dag dezer maand Maart (die toegewijd is aan de vereering van den heiligen Jozef, den Bruidegom der Allerzaligste Maagd) tot aan den eersten dag van November (waarop de plegtige gedachtenisviering van alle Heiligen gehouden wordt) ingesloten; maar zij, die zich buiten Europa ophouden, van denzelfden eerstkomenden 19^{en} dag dezer maand Maart tot aan den laatsten dag van het loopende jaar 1881 ingesloten; — te weten: allen, die te Rome zijn, als inwoners of vreemdelingen, zullen de Lateraansche Basiliek alsmede de Vatikaansche en Liberiaansche Basilieken tweemaal bezoeken en aldaar eenigen tijd, naar onze meening, aandachtig tot God bidden voor het heil en de verheffing der Katholieke Kerk en van dezen Apostolischen Stoel, voor de uitroeijng der ketterijen en de bekeering aller dwalenden, voor de eendragt der Christen Vorsten en den vrede en de eenheid van geheel het geloovige volk; dezelfden zullen één dag, bij het gebruiken alleen van onthoudingsspijzen, vasten, buiten de dagen, in de Veertigdaagsche-Vastenvergunning niet begrepen, of die op andere wijze aan een gelijk vasten van strenggenomen regt krachtens voorschrift der Kerk zijn toegeheiligd; buitendien zullen zij, na waardige belijdenis hunner zonden, het Allerheiligste Sakrament des Altaars ontvangen en als aalmoes iets voor eenig godvruchtig werk bijdragen. En hierbij vermelden Wij met name die Instellingen, welker ondersteuning Wij niet lang geleden aan de liefde der Christenen door onzen Brief hebben aanbevolen, namelijk: *de Voortplanting des Geloofs*, *de Heilige Kindsheid van Jesus Christus* en *de Scholen van het Oosten*; want deze ook in verafgelegen en onbeschaafde streken op te rigten en zóó te bevorderen dat zij aan de behoeften voldoen, is onze vurige wensch en ons vast besluit. — Doch alle anderen, die zich waar ook buiten de Stad ophouden, zullen drie kerken, aan te wijzen door de plaatselijke Ordinarissen of hunne Vikarissen of Officialen, of op hun bevel en bij ontstentenis van hen,

door degenen, welke aldaar de zielzorg waarnemen, tweemaal, of zoo er slechts twee kerken zijn, driemaal, of zoo er maar ééne is, zesmaal, in de genoemde tijdruimte, bezoeken, evenzoo zullen zullen zij de andere werken, die boven zijn aangegeven, volbrengen. — Wij willen, dat deze aflaat ook aan de zielen, welke met God in liefde vereenigd uit dit leven verscheiden zijn, bij wijze van voorbede kan worden toegevoegd. — Bovendien vergunnen Wij aan de plaatselijke Ordinarissen om voor de Kapittels en Congregatiën, zoo van seculieren als van regulieren, voor vereenigingen, broederschappen, universiteiten of collegiën van welken aard ook, die voorzeide kerken in processie bezoeken, diezelfde bezoeken naar hun voorzigtig oordeel tot een kleiner getal te beperken.

Wij staan ook toe, dat zeevarenden en reizenden, wanneer zij in hunne woonsteden of elders aan eene bepaalde verwijlplaats gekomen zijn, door het zesmaal bezoeken der hoofdkerk of parochiekerk en het waardig volbrengen der boven voorgeschreven werken, denzelfden aflaat kunnen verdienen.— Insgelijks voor de regulieren van beider geslacht, ook voor hen die altijd in kloosterslot verblijven, en zonder uitneming voor alle anderen, zoo leeken als geestelijken, seculieren of regulieren, die door gevangenschap, ligchamelijke zwakheid, of eenige andere regtmatige oorzaak verhinderd worden om de vermelde werken of eenige daarvan te volbrengen: vergunnen en verleenen Wij, dat de Biechtvader deze in andere werken van godsvrucht vermag te veranderen of tot een anderen naast toekomenden tijd uit te stellen, ook met de magtiging om ten opzigte der Communie te dispenseren voor de kinderen, die nog niet tot de eerste Communie zijn toegelaten.

Bovendien aan allen en iederen geloovige, zoo leeken als geestelijken, seculieren en regulieren, van iedere, anders ook bijzonderlijk op te noemen Orde of Instelling, verleenen Wij magtiging, om zich voor dat doel een priester tot biechtvader te kiezen, die, seculier of regulier, voor het tegenwoordige is goedgekeurd; van welke magtiging ook gebruik kan gemaakt worden door de Kloosterzusters, Novicen en andere vrouwen, die binnen het kloosterslot wonen, mits de Biechtvader voor Kloosterzusters goedgekeurd zij.. — Aan de Biechtvaders verleenen Wij, alleen voor deze gelegenheid en gedurende den tijd van dit Jubilé, al diezelfde magtigingen, die door Ons gegeven zijn in het andere Jubilé, vergund door onzen Apos-

tolischen Brief van den 15 Februarij 1879, welke begint „*Pontifices Maximi*", evenwel altijd met uitzondering van hetgeen in denzelfden Brief door Ons uitgezonderd is.

Opdat de heilzame vruchten, die Wij Ons voorstellen, zekerder en overvloediger uit dit Jubilé getrokken worden, moeten allen er zich ijverig op toeleggen, in dien tijd door een bijzondere dienst en vereering de gunst der verheven Moeder Gods te winnen. — Het heilige Jubilé zelf stellen Wij met allen drang onder de getrouwe hoede van den heiligen Jozef, den reinen Bruidegom der Allerzaligste Maagd Maria, dien Paus Pius IX roemrijker gedachtenis tot Patroon der geheele Kerk verklaard heeft, en wiens hulp Wij wenschen, dat alle geloovigen dagelijks ootmoedig inroepen. — Daarenboven vermanen Wij allen om godvruchtige pelgrimaadjes te doen naar de heiligdommen der Heiligen, die men in verschillende streken om hun heiligheid en eerwaardigheid met bijzondere godsvrucht pleegt te bezoeken; en daaronder staat in Italië op de eerste plaats het heilige Huisje der Allerzaligste Maagd Maria van Lorette, dat door de gedachtenis der verhevenste geheimen beroemd is.

Weshalve Wij, krachtens de heilige gehoorzaamheid, aan alle plaatselijke Ordinarissen en aan hunne Vikarissen en Officialen, of bij ontstentenis van hen, aan degenen, die de zielzorg waarnemen, bevelen en gelasten, om, na ontvangst van afschriften of ook van gedrukte exemplaren van dezen Brief, dezelve ieder in zijn regtsgebied te doen afkondigen en aan het volk, dat zooveel mogelijk ook door de prediking van Gods woord goed behoort voorbereid te zijn, de kerk of de kerken, die moeten bezocht worden, zooals boven gezegd is, aan te wijzen.

Opdat echter deze onze Brief, die niet naar iedere plaats in het bijzonder kan verzonden worden, te gemakkelijker tot aller kennis kome, verlangen Wij, dat aan de afschriften of ook aan de gedrukte exemplaren van dit Schrijven, mits zij door een publiek Notaris eigenhandig onderteekend en met het zegel van een in kerkelijke waardigheid geplaatst persoon voorzien zijn, waar ter plaatse ook, volkomen dezelfde waarde gehecht worde, welke men aan dit Schrijven zelf hechten zou, zoo het overgegeven of vertoond werd.

Gegeven te Rome bij St. Pieter onder den Visschersring, den 12 Maart van het jaar 1881, van ons Pausschap het vierde.

LEO XIII, PAUS.

AANTEEKENINGEN.

1°. De Pauselijke Rondgaande Brief of Encycliek van onzen Allerheiligsten Vader Leo XIII, „over de verkondiging van het H. Evangelie aan de heidenen en over het Genootschap ter Voortplanting des Geloofs, als ook over dat der H. Kindsheid en dat der Scholen van het Oosten", die in den hierboven medegedeelden Jubilé-Brief wordt vermeld (blzz. 238 en 243), is opgenomen in *De Katholiek* van Februarij ll. blz. 65 vv.

2°. De Apostolische Jubilé-Brief van 15 Februarij 1879, welke begint „*Pontifices Maximi*", waarnaar Z. H. de Paus in dezen tweeden Jubilé-Brief verwijst (blzz. 239 en 245), werd medegedeeld in *De Katholiek* van April 1879 (Dl. LXXV, blz. 260 vv.).

3°. Over het Jubilé van 1879 zijn eenige vragen aan den H. Stoel voorgesteld, welke de H. Poenitentiarie, 26 Februarij 1879, beantwoordde. *De Katholiek* vermeldde deze verklaringen in 't Junij-nummer van 1879 (Dl. LXXV, blz. 404 en 405).

4°. In dezen Jubilé-Brief van 1881 wordt, volgens oud gebruik, de aflaat van 't Jubilé genoemd: „*plenissima* PECCATORUM *omnium indulgentia*", hetgeen letterlijk vertaald wordt met: „een allervolste aflaat van alle *zonden*".

Uit deze en dergelijke uitdrukkingen heeft menig Protestant aanleiding genomen om zegepralend uit te roepen: Ziehier nu al weder een slaand bewijs, dat de Katholieke Kerk door de aflaten vergiffenis van zonden wil verleenen; alle tegenspraak van Roomsche schrijvers gaat hierdoor te niet; immers de Paus verklaart blijkbaar, dat de aflaat een vergiffenis van *zonden* is.

En toch, slechts de traditioneele en verregaande onwetendheid omtrent Katholieke zaken, die bij uitstek aan onze Nederlandsche Protestanten eigen is, maar ook tamelijk het deel is hunner buitenlandsche geloofsgenooten, kan in de uitdrukking van den Jubilé-Brief zulk een grond voor die verkeerde opvatting vinden; en hierom is deze redenering der Protestanten niets meer dan een bewijs voor hunne eigene beklagenswaardige onwetendheid.

Het is waar, men leest in den Brief: „aflaat van alle zonden", maar heeft men daarom het regt om het woord: *zonden* klakkeloos alleen in die beteekenis op te vatten, welke het wel in de gewone spreek- en schrijftaal heeft, maar die er op verre na niet altoos aan verbonden is?

Deze Jubilé-Brief is een officieel kerkelijk aktestuk, en wilt gij dit verstaan, dan dient gij den algemeen bekenden en aangenomen regel te volgen: dat men bij het lezen van officieele stukken te letten heeft op de eigenaardigheden der ambtelijke taal, waarin het stuk vervat is. Hier moet men dus achtgeven op het spraakgebruik der kerktaal, dat is van

't Latijn, zooals het in de kerkelijke stukken en bij de Katholieke godgeleerden en canonisten voorkomt.

Nu is het bekend, welk een krachtigen invloed de Vulgaat op de vorming dier kerktaal heeft uitgeoefend; maar tegelijk is het ook duidelijk, welke ruime beteekenis het woord *peccatum*, *zonde*, in die overoude en door de Roomsche Kerk zoo hoog gewaardeerde vertaling heeft.

Hier komt *a*) in aanmerking II Cor. V, 21: „Eum qui non noverat peccatum, pro nobis *peccatum* fecit"; letterlijk wordt dit vertaald: „Hem, die geene zonde kende, heeft Hij voor ons *zonde* gemaakt". Volgens velen beteekent dit tweede *zonde*: tot zoenoffer voor de zonde; anderen hechten aan dit *peccatum* eene andere beteekenis; maar geen enkel Katholiek schriftverklaarder neemt het tweede *peccatum* van dezen tekst in den strengen zin van *zonde*; immers alle Katholieken zouden het als een godslastering beschouwen, het begrip: *zonde* in dien zin, op den Allerheiligste toe te passen. En al zou bijv. een ongeloovig Protestant hiervoor niet terugschrikken en den tekst zóó opvatten, dat God Christus werkelijk tot zondaar heeft gemaakt: uit de algemeene verklaring der Katholieken blijkt, dat het tweede *peccatum* van II Cor. V, 21 in de Katholieke kerktaal niet den strikten zin van *zonde* hebben kan.

De Vulgaat neemt *b*) *peccatum* in de beteekenis van: hetgeen uit de zonde voortkomt en tot de zonde aanzet, maar toch geen *zonde* is; men zie Rom. VII, 8, 9; VIII, 3; dit is althans de algemeene opvatting der Katholieken.

Peccatum komt *c*) in II Machab. XII, 46 voor in den zin van tijdelijke straf der zonde. Wij lezen daar: „Sancta ergo et salubris est cogitatio pro defunctis exorare ut a *peccatis* solvantur", d. i. „Het is dus eene heilige en heilzame gedachte voor de overledenen te bidden, opdat zij van hunne *zonden* verlost worden". Hier wordt duidelijk de verlossing van de tijdelijke straf der zonde bedoeld.

Opdat des te meer blijke, welke wijde beteekenis het woord *peccatum*, *zonde* in de kerktaal heeft, bevelen wij deze woorden van het Trentsche Concilie ter overweging aan: „Over deze begeerlijkheid, die de Apostel somtijds *zonde* (*peccatum*) noemt, verklaart de heilige Kerkvergadering aldus: de Katholieke Kerk heeft haar nooit opgevat, alsof zij zonde genoemd werd, omdat er waarlijk en in eigenlijken zin in de [door het Doopsel] herborenen zonde is, maar omdat zij uit de zonde is en tot de zonde aanzet. En indien iemand het tegendeel houdt, die zij uitgesloten." (Sess. V, *de Peccato originali*, 5.) De kerktaal neemt derhalve het woord *zonde* niet alleen in eigenlijken, maar ook in overdragtelijken zin voor hetgeen uit de zonde voortkomt en voor hetgeen tot de zonde aanzet, kortom op eene wijze, waarop ieder, zelfs in het gewone gesprek, menigmaal een of andere uitdrukking figuurlijk gebruikt.

Het is te verwonderen, dat vele Protestanten, die zich de bekwaam-

heid toeschreven om ook over de aflaten hun woord te zeggen of te doen drukken, op niets van al het voorgaande gelet hebben; maar onze verwondering kan tot verbazing stijgen, als we zien, hoe ook hunne gevierde schrijvers het woord *zonde* in oneigenlijken zin gebruiken; en toch komt het bij vele Protestanten niet op: zou ook de Paus het woord *zonde* in zijne aflaatbrieven oneigenlijk kunnen gebruiken? De *Volledige aanteekeningen tot de vertaling des Bijbels* door van der Palm worden bij vele Protestanten in hooge eer gehouden. Wat nu teekent van der Palm op Rom. VII, 8 aan, waar hij *peccatum* door *zonde* vertaald heeft? „De zonde is hier de natuurlijke neiging tot zondigen." — Dus *zonde* te nemen in oneigenlijken zin. — Op II Cor. V, 21, waar hij het tweede *peccatum* ook door: *zonde* wedergaf, lezen we zijne uitlegging: „D. i. als zondaar behandeld; of ook: tot een zondoffer gemaakt." Ziehier dezelfde ruimere opvatting van het woord: *zonde* als in de Katholieke kerkleer, maar die vele Protestanten eensklaps uit hunne herinnering verliezen, wanneer zij aan een aflaatbrief gaan denken.

Waarom toch zou het woord *zonde* in de uitdrukking van den Jubilé-Brief niets anders dan *zonde* in den strengen zin kunnen beteekenen? Is het soms omdat het met: *aflaat* in verband gebragt wordt: *een algevolste aflaat van alle zonden?* maar daartoe kan het woord *aflaat* onmogelijk aanleiding geven; want slaat men de werken van Katholieke theologen, die over de aflaten schrijven, op, dan ontmoet men algemeen deze uitdrukkelijke verklaring: door den aflaat wordt nimmer eene *zonde* vergeven, maar alleen de tijdelijke straf der zonde kwijtgescholden, d. i. hetgeen uit de zonde is, maar nimmer de zonde zelf. Ja, de katechismusboekjes geven dezelfde verklaring en zijn allerwegen voor ieder verkrijgbaar. Daarenboven merken verscheidene godgeleerden uitdrukkelijk op, dat de woorden: *indulgentia omnium peccatorum* niets anders beteekenen dan: kwijtschelding der tijdelijke straffen.

Volgens het oude spraakgebruik der kerktaal komt deze verklaring zeer goed met de Latijnsche woorden overeen; immers zelfs de uitdrukking: *remissio omnium peccatorum*, die nog sterker is dan: *indulgentia* enz., gebruikt de H. Thomas eenvoudig weg in den zin van: kwijtschelding der tijdelijke straffen. Zie *Suppl.* Q. 189, art. 3 ad 3.

De Katholieke godgeleerden zijn volkomen bevoegd om hunne eigene kerktaal uit te leggen; en handelt men dus niet zeer onredelijk, wanneer men haar juist in den zin opneemt, dien zij eenstemmig en openlijk verwerpen?

5°. Het Jubilé van 1881 is het tweede, dat Z. H. Paus Leo XIII verleent. Onder het Pontifikaat van zijnen grooten voorganger Pius IX mogten we zes Jubilé's vieren. Het eerste werd uitgeschreven door de Apostolische Brieven van 20 November 1846; het tweede werd afgekondigd 21 November 1851; het derde 25 September 1857; het vierde

8 December 1864; het vijfde 11 April 1869; het zesde voor het Jubeljaar 1875.

6°. Het zij ons geoorloofd ook ter gelegenheid van 't tegenwoordig Jubilé het uitstekend werkje *De Jubilaeo* van den Hoog Eerwaarden Heer F. P. van de Burgt met warmte aan te bevelen. Zelfs voor hem, die bijv. het veel uitgebreider en zeer degelijke werk: *Traité Canonique et pratique du Jubilé, à l'usage du clergé, par* J. Loiseaux (Tournai. H. Casterman. 1859) kan raadplegen, zal het geschrift van den H.E. President van 't Rijsenburgsche seminarie tot groot nut kunnen zijn.

VERSCHEIDENHEDEN.

DEKREET

VAN ZIJNE HEILIGHEID PAUS LEO XIII

BETREFFENDE HET HUWELIJKSBELETSEL DER OPENBARE EERZAAMHEID.

Ziehier den oorspronkelijken tekst van het bovengenoemde gewigtige Dekreet, zooals die in de *Acta Sanctae Sedis*, in de *Unità Cattolica* en in *La Civiltà Cattolica* (Quad. 773, 1 Jan. 11.) voorkomt. Zijne Heiligheid verklaart daarin, dat het zoogezegde burgerlijke huwelijk het huwelijksbeletsel der openbare eerzaamheid (*publica honestas*) niet te weeg brengt.

DECRETUM quo SSmus Pater LEO XIII declarat ac statuit, matrimonium, quod aiunt civile, impedimentum iustitiae publicae honestatis non inducere.

Postquam laici legumlatores praeter civiles ac politicos matrimonii effectus, impio ausu ipsum pervadere ac moderari praesumpsere matrimoniale foedus, quod a Deo auctore naturae, ante omnem civilis societatis existentiam primitus institutum, ac ad ineffabilem Sacramenti dignitatem deinde a Christo Redemptore evectum, quamlibet politicam et civilem iurisdictionem penitus excedit, pluries Episcopi aliique animarum pastores ab Apostolica Sede anxii postularunt, an ex actu civili, qui honorandum usurpat matrimonii nomen, impedimentum iustitiae publicae honestatis oriatur. Quae postulationes cum iteratae postremis hisce temporibus fuissent, Summus Pontifex mandavit, ut huiusmodi negotium a S. Congregatione Eminentissimorum ac Reverendissimorum S. R. E. Cardinalium Concilii Tridentini interpretum rite ac sedulo expenderetur. Sacra

autem Congregatio, exquisitis virorum in theologicis et canonicis disciplinis peritorum consultationibus, ac re mature discussa, in generali comitio diei 13 martii 1879 propositae dubii formulae — *An actus, qui vulgo audit matrimonium civile, pariat impedimentum iustitiae publicae honestatis — rescripsit — Negative; et consulendum SSmo, ut id declarare et statuere dignetur.* — Quapropter SS̃mus Dominus noster Leo Papa XIII audita universa rei relatione in audientia diei 17 eiusdem mensis in voto S. C. concedens, per praesens decretum declarat, ac statuit, praememoratum actum, qui vulgo dicitur matrimonium civile, in locis ubi promulgatum est decretum Concilii Tridentini (Sess. XXIV, cap. 31, *De Reform. Matrim.*) sive fideles actum ipsum explentes intendant, uti par est (matrimonio ecclesiastico iam rite celebrato, vel cum animo illud quantocius celebrandi) meram caeremoniam civilem peragere, sive intendant sponsalia de futuro inire, sive tandem ex ignorantia, aut in spretum ecclesiasticarum legum intendant matrimonium de praesenti contrahere, impedimentum iustitiae publicae honestatis non producere. Atque ita, etc.

Hoe men bij de Protestanten de Symboliek doceert.

In October van het afgeloopen jaar was onze hoofdstad getuige van eene deftige feestviering, waarvan Dr. Kuyper zegt: „er is in de jongst verloopene week door het volk van God „in deze landen gevoeld en bekend, dat de Heere goeder„tierend is! Hem zij de dank, Hem de aanbiddenisse toe„gebracht." (*De Heraut*, Feestnummer, 31 Oct. 1880.) Het gold namelijk de opening der Gereformeerde Vrije Universiteit.

Over de goedertierenheid Gods in deze gebeurtenis willen wij hier niet uitweiden, maar slechts de aandacht vestigen op een paar dwalingen van de onnoozelste soort, die den aanvoerder zijner partij, den *Rector Magnificus* dezer Universiteit — Dr. A. Kuyper — uit de pen vloeiden, alsof het zeer gewone en alom bekende waarheden waren.

Wat de eerste mistasting aangaat, zij staat in betrekking tot een merkwaardig verschijnsel bij genoemde plechtigheid, dat

wij eenige oogenblikken willen beschouwen, omdat het onwillekeurig onze aandacht tot zich trekt, gelijk het ook de oogen van Dr. Kuypers's medebroeders in het Protestantsche geloof geenszins ontgaan is. Het is bekend, welk een hevige en onvermoeide strijd er tusschen verschillende autoriteiten in het Nederl. Hervormde Kerkgenootschap en Dr. Kuyper en de zijnen gevoerd wordt. Evenzoo werd de nieuw gekozen *Rector*, kort na het openingsfeest ook door den Afgescheiden Ds. Brummelkamp, docent aan de theologische school te Kampen, aangevallen over de *toga*, waarvan zich, b.v. Ds. Hoedemaker, een der nieuwe Gereformeerde professoren bij het uitspreken der „wijdingsrede" bediend had.

„De oude strijder voor Christus' eer [*alias:* Ds. Brummelkamp] achtte zich geroepen, om als „eeresaluut" aan de „Vrije Universiteit het verwijt toe te voegen, dat ze in ver„klaarde tegenstelling met den geest der Reformatoren, zoo„wel van Luther als van Calvijn, door dit weder invoeren „der toga's papistische propaganda dreef." Aldus schreef Dr. Kuyper in *De Heraut*, 21 Nov. 1880. Het is inderdaad geen wonder, dat Ds. Brummelkamp zich aan dezen steen gestooten heeft. Hoe is het mogelijk! De banierdrager der oude Christelijke rechtzinnigheid, de verklaarde tegenstander der liberale Synode gaat, in dit „hoogernstig" punt, met diezelfde Synode mede en staat het gebruik der *toga* toe! Welk een teleurstelling: terwijl „de leere des rechtzinnigheid" een nieuw tijdperk van bloei schijnt in te gaan, kleeden zich de mannen, van wie het heil verwacht wordt, in het „*onmisbaar „gewaad voor trouwelooze voorgangers*," gelijk vóór 25 jaren de Middelburgsche Hervormden klaagden, toen de *toga* door de onrechtzinnige Synode was ingevoerd. Ja, met hen mag men ook nu in de droefenisse des harten jammeren, dat weer „de voorzegginge van Jesaja (III, 24) vervuld is: en het zal „geschieden dat er omgording eens zaks, in plaats van een „wijden rok zal zijn"; want de Middelburgsche Hervormden vonden het buiten kijf, dat de profeet met deze woorden op de synodale predikanten-*toga* der XIX^e^ eeuw het oog had. [1])

Wel tracht Dr. Kuyper, als een geoefend kampvechter, dezen onvriendelijken degenstoot behendig te pareeren en geheel de redeneering van Ds. Brummelkamp krachteloos te maken door eene dubbele distinctie; maar hoe kan een man als Dr.

1) Zie *De Katholiek*, Dl. XXXII, blz. 379 vv.

Kuyper hier redding verwachten van de onderscheiding tusschen „maatschappelijk ambtsgewaad" en „symbolische pries„terkleedij", en wederom tusschen „kerkelijke plechtigheid en „solemniteit *in saeculo*"? Van eene solemniteit *in saeculo* kan hier geen spraak zijn; derhalve is òf de plechtigheid kerkelijk, en de distinctie misplaatst — òf noch kerkelijk noch profaan, maar godsdienstig en de distinctie incompleet; de keus is hachelijk.

Wie toch zal ooit zeggen, dat de plechtige opening en inwijding eener universiteit, waar de theologie geheel op den voorgrond staat, een „*solemniteit in saeculo*" is, die met den godsdienst niets te maken heeft? Is het idee van „semi„narie" zoo geheel vreemd aan deze „stichting van hooger on„derwijs op Gereformeerden grondslag"? Zijn niet al de professoren gehouden aan de Dordtsche geloofsformulieren? Heeft men den godsdienst niet genoeg vooropgesteld door alle vakken van zuiver profanen aard, als minder gewichtig tot betere tijden achterwege te laten? Is eene „*wijdings*rede", zooals die door Ds. Hoedemaker in de *toga* werd uitgesproken, eene zaak geheel buiten den godsdienst? Waarom werd dan juist de Nieuwe *Kerk* op den Dam tot vergaderplaats gekozen? Is het geheele openingsfeest, dat met een „wijdingsrede" aanvong en met een plechtigen *dankstond* besloten wordt, eene „solemniteit in *saeculo*"?

„Och, onze echte gereformeerden uit den ouden tijd", zegt Dr. Kuyper, „toen er nog kennis en onderscheiding der din„gen was, waren volstrekt die enghartigen niet, die men „thans van ons maken wil. Ze waren heldere koppen, die „*terdege* wisten te *onder*scheiden." Indien dit zoo is, zouden zij ongetwijfeld aan deze plechtigheid genoeg godsdienstig karakter hebben toegekend, om „de omgording eens zaks" er van verwijderd te houden.

Van meer beteekenis echter, vooral in een man van zooveel naam als Dr. Kuyper, zijn de twee grove dwalingen, die hij zeker niet ter kwader trouw heeft neêrgeschreven, doch die juist daarom een nieuw bewijs geven, hoe licht zelfs de Protestantsche *geleerde* uitglijdt, als hij zich ongespoord op de voor hem zoo gladde en onbekende baan der Katholieke leer durft wagen.

Wij lezen in de *Series lectionum in Universitate libera habendarum* o. a. dit: „A. Kuyper, theologiae doctor et in „ordine theologorum professor ordinarius... cum reformatae

„ Ecclesiae Symbolis ceterarum Ecclesiarum Symbola com-
„ ponet." Dr. Kuyper is derhalve ook professor in de *Symboliek* en moet diensvolgens *ex officio* op de hoogte zijn der Katholieke leer. En toch schrijft diezelfde professor, in het boven reeds aangehaalde stukje tegen Ds. Brummelkamp het volgende: „ Toen de Roomsche kerk een priestergewaad,
„ in navolging van het gewaad der Israëlitische priesters had
„ uitgedacht, aan dit gewaad eene heilige symbolische betee-
„ kenis hechtte, *en elke ambtsdaad voor van nul en geener*
„ *waarde verklaarde tenzij in dit zeer gecompliceerde priester-*
„ *gewaad verricht*, toen hebben de Reformatoren gezegd:
„ „ Bij Israël waren dat altegader schaduwen, die na Christus'
„ „ komst geen reden van bestaan meer hebben, " enz.

Dit is toch inderdaad al te onnoozel! Wie zal ooit beweren, dat een priester, die, zonder priesterlijk gewaad de H. Mis zou opdragen, *niet geldig* consacreert? Is eene H. Absolutie *ongeldig*, als de priester, die haar uitspreekt, de *stola* niet om de schouders heeft? Maar weet de Hoogleeraar dan niet wat hier de daad alleen *ongeoorloofd* en wat haar *ongeldig* maakt; en dat bijv. bij de theologische leer over de HH. Sakramenten de onderscheiding tusschen het *validum* en het *licitum* eene der voornaamsten is?

Elke ambtsdaad in de Roomsche Kerk zonder priestergewaad nietig! Maar is dan eene predikatie zonder priesterlijk gewaad gehouden, *van nul en geener waarde?*

Moet een bisschop zich eerst in zijn „ zeer gecompliceerd " pontifikaal ornaat tooien om geldig een pastoor te kunnen benoemen? Is eene dispensatie *nietig*, als de Paus van Rome die geeft zonder op dat oogenblik zijn ambtsgewaad te dragen. Of zijn dit niet allen ambtsdaden? — De bewering is waarlijk te dwaas om uitvoerige weerlegging te krijgen! Wie heeft ooit in een Katholiek traktaat *de habitu Ecclesiastico* gevonden, dat het priestergewaad tot het wezen van eenige ambtsdaad behoort? Verbeeldt u eene Katholieke dogmatiek, waar als vierde vereischte voor de geldigheid der Sakramenten de *vestis sacerdotalis* wordt opgegeven! Wij stappen dan ook hiervan af en verklaren alleen, niet te begrijpen, hoe zulk een man, *rector magnificus* en, wat hier meer zegt, *professor in de symboliek*, zulk een handtastelijke dwaling kon neerschrijven.

Het tweede misverstand, waarin Zijn Hooggeleerde vervallen is, wint het gemakkelijk van het eerste in verregaande,

maar, helaas, niet ongehoorde onwetendheid op het punt der Katholieke leer, en zou waarlijk, indien de zaak niet zoo hoog ernstig en hoogheilig was, vermakelijk zijn om de onnoozelheid.

„*Broodgod-aanbidders*", zoo schrijft Prof. Dr. A. Kuyper in een stukje over den Pedelstaf der Vrije Universiteit [hoe komt het bij elkaâr!], „broodgod-aanbidders, noemden de „Gereformeerden de Roomschen, niet omdat ze het brood als „het symbool van Jezus' lichaam namen, *maar omdat ze be-*„*leden*: *Jezus is in dat brood*". (*De Heraut.* 28 November. 1880.)

Maar, Professor, dit is de leer van Martin Luther! Hoe toch is zijne *con*substantiatie anders te verstaan, dan dat Christus *onder*, *met*, of *in dat brood* des Avondmaals aanwezig is?

„*Broodgod-aanbidders*", op de Katholieken toegepast, is een zinledige klank; 't is een naam, die alleen tot zijn beteekenis komt voor de aanhangers van Osiander's *impanatie*-leer, volgens welke Christus op het altaar *brood geworden* is, gelijk Hij mensch werd in den schoot van Maria; een zinnelooze leer, door de Katholieke Kerk verafschuwd en gedoemd!

O, wat heeft de uitstekende hoogleeraar zich hier schromelijk vergist! Hier kan waarlijk een niet al te achterlijke katechismusknaap den *rector magnificus* en professor in de symboliek terechtwijzen. Immers de eenvoudigste Katholiek zal hier aanstonds zeggen: in het H. Altaargeheim *is geen brood*, er is niets van het brood over dan louter de gedaante; de *zelfstandigheid* van brood is immers door de woorden der consecratie *veranderd* in de zelfstandigheid van 's Heeren Lichaam en Bloed, en slechts de uiterlijke schijn is gebleven!

Dit alles is overbekend; en ofschoon men ook van den Heer Kuyper, op den dubbelen titel van zijn doctoraat in de theologie en van zijn professoraat in de symboliek, deze kennis zou verwachten, is zij hem evenwel volkomen vreemd! Het kan derhalve zijn nut hebben hier te herinneren áan den canon der Kerkvergadering van Trente (Sess. XIII, De Euchar. can. 2), waarin dit voorname dogma in deze zeer duidelijke woorden wordt uiteengezet: „Si quis dixerit, in sacrosancto „Eucharistiae sacramento remanere substantiam panis et vini „una cum corpore et sanguine Domini Nostri Jesu Christi; „negaveritque mirabilem illam et singularem conversionem „totius substantiae panis in corpus, et totius substantiae „vini in sanguinem, manentibus dumtaxat speciebus panis et

„ vini, quam quidem conversionem Catholica Ecclesia aptis-
„ sime transsubstantiationem appellat; anathema sit."

Deze canon heeft geen verklaring noodig, en maakt het aan iedereen, die denzelven maar gelezen heeft, volstrekt onmogelijk om de domheid te zeggen: dat de Roomschen belijden: „ *Christus is in dat brood.*"

Wij hopen, dat deze opmerkingen Dr. Kuyper zullen aanzetten tot een volhardend besteden zijner talenten in de prijzenswaardige onderzoekingen op het punt der Katholieke leer, waarop hij zich zeker meer dan de meesten zijner Protestantsche medebroeders in Nederland toelegt. Eene voortgezette bestudeering der canons en dekreten van het Trentsche Concilie, waarin de Katholieke leer, juist tegenover de Protestantsche, zoo duidelijk en scherp geformuleerd wordt, zal hem, ook voor zijne lessen, uitstekende diensten bewijzen.

Februari 1881. J.

SPROKKELING.

Hoe Dr. Tanner door zijne collega's beoordeeld wordt. — In de *Geneeskundige Courant voor het Koningrijk der Nederlanden* (1880, 21 November) ontmoetten we het volgende onder de VARIA: „ *Wat het vasten al kan opleveren.* Meer dan ons lief was, hoorden wij spreken over de fameuse proefnemingen van Dr. Tanner. Sommige goedgeloovige zielen hebben het voor goede munt aangenomen, vooral in ons goede, oude Europa. In Engeland, in Amerika wordt de humbug op al te groote schaal uitgeoefend, dan dat verstandige lieden er zich door zouden laten vangen. Toch loopen er nog stumperts genoeg rond, die de pil hebben geslikt en die hem op den koop toe nog hebben helpen vergulden.

De dagbladen van New-York althans verzekeren, dat Dr. Tanner met zijn vasten de zeer matige som van 137,640 dollars verdiend heeft, dat is 344,100 gulden!! met andere woorden ruim *f* 8000 voor elken dag vasten.

Met volle recht kan Dr. Tanner zeggen, dat hij eene belangrijke proefneming heeft gedaan; wanneer de wetenschap er al niet bij geprofiteerd heeft, dan toch zeker zijne beurs. Dit is er althans een die niet in zijne ellende omkwam!!"

Bedenkingen tegen de „Archeologische Verhandeling over de ware ligging van „het vlek Emmaus"" [1].

Met zekere gretigheid begon ik bovengenoemd opstel [2] over eene veel besproken, maar in lang nog niet uitgemaakte vraag te lezen; bijzonder ook, wijl ik nieuwsgierig was te vernemen, wat de schrijver wel hield van de niet ongegronde meening, dat men in Kulonië [3] het Evangelische Emmaus te zoeken heeft.

Kon ik somwijlen instemmen met hetgeen hij tegen Kubebe [4] en voor Nicopolis als de ware ligging van Emmaus bijbrengt, (ofschoon we straks ook hieromtrent onze bezwaren zullen opperen,) niet weinig teleurgesteld waren we reeds dadelijk, toen hij, na deze twee plaatsen als de twee hoofdgevoelens te hebben vermeld, daaraan (bladz. 6) eenvoudig toevoegde: „Met stilzwijgen ga ik de meening van weinige andere schrijvers voorbij, onder welke de een het Evangelische Emmaüs ziet in het dorp Koulonië (Colonia), dat op vijf en twintig minuten [?]

1) Ingezonden. — Gaarne verleent de Redactie eene plaats aan deze „Bedenkingen", waardoor ook eene andere zijde dier nog altijd onbesliste vraag meer wordt toegelicht.

2) Zie *De Katholiek* van Januarij ll., bladz. 1—33.

3) Deze naam wordt ook geschreven: Koulonia, Culonieh, Colonié en Calonié, Colonia, enz.

4) Ook: Kubèbe, Kubeibe, el Kubeibeh, enz.

afstands, en een ander in het dorp Abugosce (Kariath-el-Enab), dat op twee en twintig minuten afstands van Jerusalem ligt."

Is er al voor dit laatste gevoelen minder grond, de voorstanders van Koulonië laten zich ongetwijfeld met dat bloote stilzwijgen niet afschepen en hebben, meenen we, regt genoeg, om hem vriendelijk het *Audi et alteram partem* te herinneren; te meer, wijl (gelijk een opmerkzaam lezer wel zelf dadelijk ziet) niet alles wat hij tegen Kubeibe aanvoert, ook tegen Koulonië geldt, en niet weinig wat voor Nicopolis schijnt, evenzeer voor Koulonië kan dienen. Die leemte in zijne kundige verhandeling wenschten we een weinig aan te vullen; waarmede wij dan van zelf nog enkele bezwaren tegen zijn gevoelen hebben te verbinden. Geene weerlegging hiervan ligt in onze bedoeling, noch eenige beslissing omtrent de eigenlijke plaats; wij hellen veeleer tot eene andere, ook door hem even aangegeven meening over, dat de ware ligging van Emmaus bezwaarlijk met zekerheid zal te ontdekken zijn. Die meening is, althans voor ons, door zijne verhandeling nog niet gelogenstraft.

Voor vele jaren lazen we in de bekende *Pelgrimsreize naar het Heilige Land* [1]): „Wij spoedden ons, zooveel zulks op den gevaarlijken weg mogelijk was, naar de terpentijn-vallei. -- Wij vonden bij de Romeinsche brug, die over de beek der vallei gebouwd is, ons onbekende ruïnen van de hoogste oudheid. Culonieh, verder noord-

1) „Gedaan in het jaar 1859 door P. M. S. pr., P. J. v. L. pr., J. H. v. G. Met platen en een kaartje. Tweede, verbeterde uitgave. 's Gravenhage, J. A. Frentrop. 1864."

waarts gelegen, moest, naar wij meenden, het kasteel zijn, waar de Verlosser op den dag zijner verrijzenis „ in het breken des broods " door twee zijner leerlingen herkend werd. Wij vernamen echter dat de Kloosterlingen van Jerusalem oordeelen Emmaus hervonden te hebben in de nabijheid van El Kubeibeh " (bl. 392).

Prof. W. Reischl teekent in zijne hooggeschatte schriftverklaring [1]) aan: „ Emmaus (Ammäus) eene plaats in het Noordwesten van Jerusalem, waarvan de overblijfselen heden in de ruïnen van Kulonieh vermoed worden. Zestig stadiën = twee en een half uur gaans (7 Romeinsche mijlen). "

Wat hier slechts even en zeer omzigtig voor „ Kulonieh " aangestipt is, heeft de geleerde Dom-kapitularis en oud-Professor, Dr. L. C. Gratz, in zijn *Schauplatz der H. Schrift* [2]) aldus uitgesproken: „ Emmaus, niet te verwisselen met Emmaus (Nicopolis) vier uren zuidoostelijk van Lydda, was een vlek, zestig stadiën (ongeveer drie uren) noordwestelijk van Jerusalem verwijderd (Lc. XXIV, 13). -- Eene oudere overlevering stelde het vlek Emmaus op de plaats van het $1\frac{1}{2}$ Duitsche mijl noord-westelijk van Jerusalem gelegen dorp el Kubeibeh (Quaresm. II, 718); wat echter niet voor aannemelijk kan gehouden worden; want met het oog op het berigt van den Joodschen geschiedschrijver, naar hetwelk Titus aan acht honderd uitgediende soldaten te Emmaus, zestig stadiën van Jerusalem gelegen, landerijen om er zich neder te zetten aanwees (Bell. jud. 7, 6, 6), mag veeleer het

---

1) Regensburg, Manz. 1858.

2) Tweede, omgewerkte uitgaaf, met 15 kaarten. Munchen, Vogel. 1858.

tegenwoordige dorp Kulonieh, dat twee uren noordwestelijk van Jerusalem op den weg naar Joppe aangetroffen wordt, en nog een naklank van de oude Romeinsche kolonie bewaard heeft, met groote zekerheid als ons Emmaus aangenomen worden. (Verg. Beitrag zur bibl. Geogr., in den Hist.-polit. Blättern. München, 1855. S. 718.) 't Is niet te begrijpen, hoe K. Ritter (Paläst. S. 545) het vlek Emmaus met de zuid-oostelijk van Lydda gelegen stad Emmaus overeen kon brengen."

Dr. Gratz schrijft dan ook, dien overeenkomstig, op zijne kaart der omstreken van Jerusalem bij elkaâr: „Emmaus, Kulonieh, Amosa"[1]); maar geeft ook op een ander punt El-Kubeibeh aan, met een vraagteeken: „? Emmaus". Dr. Gratz was met Prof. Haneberg medearbeider aan het *Handbuch der biblischen Alterthumskunde*, in der tijd (1844) door den Domproost Dr. Allioli uitgegeven.

Prof. Sepp, die, ondanks zijne weinig kerkelijke gezindheid van later tijd, den roem heeft van een deskundige op dit gebied en naar zijne eigen bevindingen ter plaatse zelve, heeft geschreven, handelt vrij uitvoerig over de ligging van het Evangelische Kasteel Emmaus[2]).

„Castel[3]), zoowel als Colonié, schrijft hij, wijzen op eene Romeinsche versterking en Latijnsche kolonie. Welnu, de Schrift zelve laat ons niet in twijfel, welke plaats wij hier in de Bijbelsche topographie op te teekenen heb-

---

1) Over de benaming Amosa volgt aanstonds nadere toelichting.

2) *Jerusalem und das heilige Land*, I, 52 vv. Schaffhausen, Hurter. 1862—63.

3 Castel, van het Latijnsche Castellum, komt bij plaatsnamen meermalen in de H. S. voor.

ben. Want zoo lezen wij bij Lc. XXIV, 13 van den dag der Opstanding: „ Ecce duo ibant ipsa die in castellum, quod erat in spatio stadiorum LX ab Hierusalem, nomine Emmaus." Zestig stadiën zijn drie geometrische uren, en de afstand komt juist overeen. De *Itala* leest municipium Emmaus, wat op het oude stadsregt, en dus op eene Romeinsche nederzetting en kolonie-inrigting wijst. Toch is castellum Emmaus, gelijk Hieronymus in de Vulgaat het κώμη van den grondtekst opzettelijk vertaalt, voortaan de vaststaande uitdrukking, en nog bij de schrijvers der kruistogten en later [1]). Hier hield het leger der Kruisvaarders den 6 Junij 1099 zijne laatste rustplaats, eer het Jerusalem bereikte. De Neurenberger Hans Tucher telt in 1470 (in zijne Reyssbeschreibung bl. 658) van Ramle tot Kastell Emmaus twintig „welsche" mijlen, of zes uren. Zoo ook de Paltsgraaf Alexander in 1495 (Beschreibung der Meerfart, bl. 70); — dit nu is juist de afstand tot Castel of Colonié. Doch vooral komt ons het berigt van den Joodschen geschiedschrijver te stade.

„ Na de onderwerping van Judea en de verwoesting der hoofdstad, verviel de grond aan den keizerlijken fiscus en werd met de overgebleven inwoners verkocht of weggeschonken. „ Destijds nu ", schrijft Josephus bell. VII, 6, 6, zond de Keizer aan Bassus en Liberius Maximus,

---

1) In eene noot toont Dr. Sepp dit uit geschriften van de XIII^e^ en XIV^e^ eeuw, en haalt ook een handschrift aan van de bibliotheek der Universiteit van Munchen, Cod. MS. 672, waarin bl. 76^b^ van de hand eens ongenoemden uit de kruistogten over de inneming van Jerusalem te lezen staat: „ipsa die (Ramula) profecti sunt usque ad castellum, quod dicitur Emmaus, sexaginta stadiorum ab Jerusalem."

die stadhouder was, het bevel van het gansche Joodsche land te vervreemden. Zonder er eene stad in te laten opbouwen, wilde hij het voor zijn eigendom behouden; enkel gaf hij aan acht honderd van het leger afgedankte en uitgediende soldaten eene plaats om er zich neder te zetten, met name Ammaus, 60 stadiën van Jerusalem verwijderd." — Hier in het bekoorlijke, met water gezegende dal Hanina hebben zij zich nedergezet.

„ Colonia, Colonié of Calonié is blijkbaar die veteranen-vestiging, waardoor de vroegere naam Ammaus verdrongen werd. Vinisauf, die Richard Leeuwenhart op zijn togt vergezelde, verhaalt (Itiner. regis Anglorum, V, 49) onder andere: In het leger van Baitnubach heeft de koning geene gelegenheid tot avonturen verzuimd. Reeds op dén dag na de aankomst van het leger rende hij, toen een verkenner berigtte, dat er Turken in het gebergte gelegerd waren, tot de bron van Emmaus vooruit, doodde twintig hunner, --- en vervolgde de vlugtelingen zoo ver, dat hij in de verte Jerusalem zag. Op denzelfden dag, den 12 Junij 1192, hadden Fransche ridders, terwijl zij de soldaten, die ter fouragering tot Kulonniah, twee mijlen van Jerusalem, waren doorgedrongen, tegen de Turken bijstonden, een minder gelukkig gevecht, maar werden door de Gasthuis-ridders en vooral door den dapperen Bisschop van Salisbury ontzet. (Wilken, V, 509 v.)"

Dr. Sepp toont nu aan, dat er in het dal Colonié duidelijke sporen zijn van Romeinsch metselwerk en Westersche grondbebouwing. De vele olijf- en vruchtboomen in het dal Kalony, als ook de steenen brug met drie

bogen, trokken, zegt hij, ook de aandacht van Seetzen, II, 64, en andere, zoo vroegere als latere reizigers. Cotovicus, Prokesch, Lynch roemen om strijd de schoonheid en kultuur van dien romantischen dalboezem. Het Kasteel op de hoogte heeft tot bescherming dier veteranen-kolonie kunnen dienen; ook de meer verwijderde voorpost Latrun voert in den grond eene Romeinsche benaming [van Latro].

„Ter naauwer nood twintig schreden noordelijk vloeit de bron van Emmaus; verder de helling op, ligt het dorp, geheel uit grove, ten deele vier voet dikke steenen niet onaanzienlijk opgebouwd." Naar de afbeelding, door Dr. Sepp er bijgevoegd, is het schilderachtig gelegen.

Hier dan was het, vervolgt hij, waar Christus, nadat Hij eerst over de hoogte van Castel scheen te willen voortgaan, met of bij de twee leerlingen inkeerde en deed wat de H. Lucas verhaalt.

„Emmaus wordt bij deze gelegenheid uitdrukkelijk als dorp aangegeven; het meer dan vier uren verder gelegen Emmaus bij Lydda was altijd slechts als stad bekend, en vroeger was het zelfs de hoofdstad der Toparchie. Niettemin heeft de herhaalde verwoesting van het land onder Titus en Hadrianus het Evangelische Emmaus in vergetelheid gebragt. Zelfs de zoo uiteenloopende afstand verhinderde niet, dat men beide vermengde [1]), zooals reeds Eusebius en Hieronymus deden; want de stad ligt 22 Romeinsche mijlen of 176 stadiën, dat is $7\frac{1}{3}$ uur, en het dorp bij Lucas 60 stadiën of $7\frac{1}{2}$ Romeinsche mijl,

1) Twee unciaal-handschriften, de Cod. Cyprius en Vindobonensis (K en N) verbeteren daarnaar in den Evangelie-tekst (60 in) 160 stadiën. Aldus Dr. Sepp; hierover aanstonds nader.

derdehalf uur gaans, van Jerusalem. Waartoe toch dient de opgaaf van den afstand bij beide schrijvers, als zij niet het digterbij gelegen vlek, κώμη, locus incolendus, van de albekende stad wilden onderscheiden? Buitendien noemt Josephus Ant. XVII, 10, 9, de stad zelve Emmaus, doch de latere kolonie Ammaus. In de XI en XII eeuw zocht men het Kasteel van Emmaus te Latron; in de XIII schijnt de monnikstraditie voor 't eerst naar Dêr el Kubêbe, drie uren noordwestelijk van de Davidsstad, verhuisd te zijn en zich aan de omvangrijke ruïnen aldaar vastgehecht te hebben, gelijk nog heden het geval is.

„De schrijver heeft [zoo zegt hij in 1862] reeds vóór een halven menschenleeftijd [in 1844] de identiteit van het vlek Emmaus en het tegenwoordige Colonié aangetoond [1]). Evenwel houdt Karl von Ritter met anderen zich nog aan de stad van dien naam; maar hoe, vraagt Dr. Sepp, hoe konden de twee leerlingen te voet op één avond [2]) een weg van zestien uren afleggen? want zóóveel is het tot het tegenwoordige Amwas, heen en weêr gerekend! In 't gansche land is er geen mensch, die zoo iets zou kunnen doen."

Verder zegt Dr. Sepp: Emmaus is anders de Griek-

---

1) *Leben Christi*, Bd. III, 654 van de eerste uitgaaf, 1844. — Vgl. *Hist.-polit. Blätter*, 1855, bl. 718.

2) Zoo houden met Dr. Schegg meer schriftverklaarders, dat de twee leerlingen niet vóór den middag, maar eerst later naar Emmaus gingen. Wat hun vertrek uit Jerusalem betreft, laat het verhaal van den H. Lucas (XXIV, 13 vv.) veel ruimte; en van den tijd hunner terugkomst ziet men alleen, dat zij bij de apostelen waren, toen Jesus hun laat op dien eersten dag der week verscheen (Jo. XX, 19). Ook hierover straks meer.

sche vorm van Chammat, „bad"; doch hier was het weleer een ander, maar later vergeten Hebreeuwsch woord. De Mischna heeft in het traktaat over de loofhutten (succa c. 4, 5): „Beneden Jerusalem ligt eene plaats met name Moza; daar ging men heen en verzamelde wilgen." Hierop merkt de Gemara, fol. 45, 1 aan: „Moza is Colonia. Waarom wordt het Moza genoemd? Wijl het vrij uitgin g van schatting voor den Keizer." Die verklaring is eene rabbijnsche speling, maar strekt tot bevestiging, dat Colonié zijn naam van die Romeinsche kolonie afleidt; daarom werd het door den Keizer voor cijns-vrij verklaard.

De naam מוֹצָא is veel ouder, maar beteekent werkelijk „uitgang", of gelijk II Chron. [Paralip.] XXXII, 30, oorsprong (ortus aquarum), plaats. Daar men ש als s uitspreekt, wordt Mosa met het artikel Ammosa; en dit is de oorspronkelijke vorm, welken wij reeds in het boek Josue vinden, waar XVIII, 25 v. tot Benjamins erfdeel geteld worden: Gibeon, Rama, Beeroth (el Bir), Mizpa, Kaphira (Kefir) en Ammosa of המצה.

Ammosa is Colonia.

„Voortaan, zoo besluit Dr. Sepp, zullen de pelgrims, als zij Colonié passeren, hier moeten verwijlen en overwegen, dat deze sinds al de eeuwen vergeten plaats door de verschijning van den Verrezene verheerlijkt werd. Tot nog toe verzuimt er geen, om onder aan de brug, die over de beek in het Terebinthen-dal brengt, steenen uit de bedding te zoeken, ten aandenken, dat David hier Goliath met een steenslinger versloeg. Wel is waar noemt men het dal Anania (Nehem. XI, 32), of het gedeelte van Wady Bet Hanina van Colonié tot beneden Ain

Sataf, het Terebinthen-dal; doch de kampplaats lag wel meer zuidwestelijk. Sedert ouden tijd spreken de pelgrimsberigten en Quaresmius hier van groote puinhoopen; nog trekken overblijfselen van muren, uit ontzaggelijke steenen opgestapeld en een paar vademen hoog, naast den boog der brug de aandacht. Chateaubriand (Voyage I, 290), die ze aan de Romeinen toeschrijft, heeft wel juist gezien: ook de brug is van Romeinschen oorsprong. Men treft op den geheelen weg van Ramle af eene menigte ruïnen aan, soms ook bouwwerken van monniken; zelfs de moskee te Colonié moet vroeger, dat is, in den tijd der kruistogten, eene kerk geweest zijn; wanneer zal de Kerk weder bezit nemen van het bijbelsche Emmaus?"

Wij zijn verre van te beweren, dat Prof. Sepp hiermeê zijn pleit voor „Emmaus-Colonié" ontegensprekelijk voldongen heeft. Nogtans had dit gevoelen, al was het enkel voor de volledigheid der verhandeling, meer aandacht en de niet onnoodige teregtwijzing verdiend. De beroemde hoogleeraar Schegg is door Dr. Sepp nog wel niet genoeg overtuigd; vooral omdat volgens andere reizigers Colonië digter bij Jerusalem en het Ammosa van Josue verder en noordelijker van die stad lag; en hij houdt, dat de ligging van Emmaus niet met zekerheid is na te wijzen; doch wat Emmaus-Nicopolis betreft, schrijft hij [1]): „Dat Emmaus niet Nicopolis is, waarmeê de ouden het verwisselden, heeft Reland genoeg bewezen. Nicopolis aberat

---

1) *Die heiligen Evangelièn* übersetzt und erklärt. Sechster Theil. Evang. nach Lukas. Dritter Band. — Bladz. 365 v.— Munchen, J. J. Lentner. 1865.

Hierosolymis XXII milliaria Romana, i. e. 176 stadia, uti in Itinerario veteri Hierosolymitano legitur. Quantum differt hoc spatium a 60 stadiis. Praeterea multa habentur in scriptis veterum, quae miror tot viros doctos non advertisse (Palaest. p. 417. Uitg. van 1726, bl. 316). Geheel in overeenstemming met onzen Evangelist noemt ook Josephus een Emmaus (Ἀμμαοῦς), dat zestig stadiën van de hoofdstad ligt. Hij vermijdt daarbij ook den naam „stad", ten teeken dat het eene kleine en open, niet versterkte plaats (χωρίον) was. Zestig stadiën bedragen drie uren; het zijn 7500 Romeinsche schreden, of naar oud-hebreeuwsche telling 20.000 el (tien sabbatwegen)."

Zoo verhaalt ook de welbekende Mgr. Mislin, die meermalen het H. Land doorreisd heeft: „Ik was digt bij Emmaus, niet den burgt (het kasteel) van denzelfden naam, door den H. Lucas vermeld, en dat digter bij Jerusalem was, maar de stad, die door de Romeinen Nicopolis werd genoemd." En verder: „De burgt (het kasteel) Emmaus is halverwege tusschen St. Samuel en Jerusalem; 't is slechts een hoop puinen met eenige huizen van fella's; men ziet er nog eenige overblijfselen eener kerk, weleer ter plaatse van het huis van den leerling Cleophas gebouwd" [1]).

Een ander reiziger, de orthodoxe Oud-Luitenant ter zee C. W. M. van de Velde, onderscheidt evenzeer, en met beroep op Reland, het „*Amwâs* of *Emmaus*, door de Romeinen *Nicopolis* genoemd," van het *Emmaus*

---

1) *Les saints Lieux.* Tome II, p. 110 en 122. Bruxelles, Goemaere. 1852. Eene latere uitgaaf is ons niet ter hand.

bij den evangelist Lucas, dat 60 stadiën van *Jerusalem* lag verwijderd, terwijl het hier bedoelde een afstand heeft van 176 stadiën" [1]).

In dien zin spreken ook vroegere geleerden, als L. J. M. Vandewordt d'Onsel, die op zijne kaart van het H. Land Emmaus op omstreeks 60 stadiën van Jerusalem plaatst en aldus schrijft: „Emmaus, eene stede (oppidum) van den Stam Benjamin, 60 stadiën noordelijk van Jerusalem verwijderd (Lc. XXIV, 13, en Jos. B. VII, c. 26), dat is, twee en een half uur gaans; daar waren warme en hoogst heilzame bronnen. Op de hoeve (villa) van Cleophas is later eene kerk gebouwd. Niet te verwarren is deze stede met twee andere plaatsen van dien naam, welke aan de warme wateren ontleend is. Een daarvan was bij Tiberias, Jos. A. XVIII, c. 3; het andere, naderhand Nicopolis genoemd, waarvan Jos. B. II, c. 25 spreekt, is op een afstand van 22 Romeinsche mijlen, of 176 stadiën van Jerusalem gelegen, gelijk men in een oud reisverhaal naar Jerusalem leest. Uitvoerig toont Reland beider verschil aan in zijne *Palest. illustr.*, Tom. I, pag. 126" [2]).

Desgelijks onderscheiden zeer vele zoo Katholieke als niet Katholieke schrijvers, in woordenboeken of schriftverklaringen, een verder van de hoofdstad en een naderbij gelegen Emmaus, verwerpen (bij den H. Lucas) het eerste en zoeken een Emmaus digter bij Jerusalem, hetzij ze dan eene bepaalde plaats, als Kubeibe of Kulonië, aan-

---

1) *Reis door Syrië en Palestina in* 1851 *en* 1852, Deel I, bl. 332. Utrecht, Kemink en Zoon. 1854.

2) *Dictionarium Evangelicum*, etc. (Antwerpen, 1817), op het woord Emmaus.

geven, of het veelal geheel in 't onzekere laten. Zie bijv. Wilke en Loch, Bisping, Wahl, Schirlitz, Winer, Herzog, H. A. W. Meyer, Bleek en Holtzmann, van der Palm, Harting en anderen. Voor die verwerping van Emmaus-Nicopolis geldt dan bij hen, vooreerst, de te groote afstand van Jerusalem; terwijl nog daarenboven, gelijk sommigen er aan toevoegen, die togt niet weinig verzwaard wordt door een grootendeels allerslechtsten weg. Ten andere beroepen zij zich hierbij tegen het verre Emmaus-Nicopolis op de gewone tekstlezing van zestig stadiën bij Flavius Josephus en den Evangelist Lucas. Dit geeft ons de gelegenheid om ook daaromtrent enkele opmerkingen aan te bieden.

Wij bekennen gaarne, dat in genoemde verhandeling al het mogelijke gedaan is, om de aannemelijkheid van die lange voetreis op één dag te bepleiten. Slechts ééne gissing, van een Fransch geleerde, heeft men zich, en te regt, niet veroorloofd: Is het werkelijk, schrijft hij, voor voetgangers te ver, niets belet, dat de leerlingen op de terugreis gereden hebben: „rien n'empêche qu'ils ne se soient servis de montures, dans leur empressement à revenir à Jerusalem" [1]). Doch ook hiertegen zou Dr. Sepp nog inbrengen, dat zelfs een goed ruiter, op zulk een weg, voor dien afstand (van 7 tot 8 uur) weinig minder dan 5 uur noodig heeft.

Wij veroorloven ons slechts deze opmerkingen:

Wijl zoowel de opgave van den afstand als de bere-

1) Guérin, in *L' Evangile*. Études iconographiques et archéologiques par Ch. Rohault de Fleury, Tome II, p. 289. — Tours, A. Mame et fils. 1874. Gr. 4°.

kening er van verschilt, geeft dit zeker eenige ruimte of speling voor het eindcijfer. Emmaus-Nicopolis wordt bijv. soms op 152 en 160, doch gemeenlijk op 176 stadiën van Jerusalem geplaatst; en de stadie wordt verschillend, tegen drie minuten, twee en een half, en zelfs nog iets minder, berekend. Doch ook daarmede is het verdere en het nadere Emmaus nog niet bij elkaâr te brengen en voor één en hetzelfde te houden, gelijk ook Arnauld zou willen [1]). Wat er toch van beide plaatsen, behalve den afstand, berigt wordt, loopt daarvoor te zeer uiteen; en het beroep op de handschriften en uitgaven, welke dien verren afstand opgeven, brengt tot geene voldoende zekerheid.

Om de volstrekt noodige uren voor die verre voetreis heen en terug te vinden, laat men de leerlingen zeer laat in den avond terug zijn en vroeg heengaan. Het eerste, de terugkomst, wordt berekend naar de houdbare onderstelling, dat de H. Joannes XX, 19: „Toen het dan laat was op dien dag, den eersten der week, kwam Jesus, en stond in hun midden", daar spreekt van den natuurlijken (niet van den Joodschen) dag; immers volgens Joodsche telling, van avond tot avond, was het toen reeds de tweede dag, of maandag. Doch ook hiermede is niet uitgemaakt, dat de Emmaus-gangers niet reeds vroeger bij de apostelen en de overigen terug waren (Lc. XXIV, 33 vv.); want de H. Joannes verhaalt enkel, dat Jesus laat op den eersten dag onder hen verscheen. Buitendien is ook dit laat, sero, betrekkelijk:

---

1) Arnauld, in Dr. Herzog's *Real-Encyclopädie*, op het woord Emmaus. Eerste uitgaaf, 1855.

laat op dien dag, toen het avond was: οὔσης οὖν ὀψίας. Voor het heengaan echter, en bijzonder voor de berekening van advesperascit en inclinata est jam dies, volgt men bij den H. Lucas met regt de Joodsche telling en maakt nu den avond zoo lang mogelijk, naar een gelukkig gevonden voorbeeld (Judic. XIX, 9), waar het dalen van den avond een geruimen tijd omvat.

Ook hier evenwel zijn andere, niet ongegronde opvattingen te weinig herdacht. Juist om den gewonen zin van die woorden: „Blijf met ons, want het wordt avond, en de dag is reeds gedaald" (Lc. XXIV, 29), in verband met een weg van zestig stadiën, nemen niet weinigen aan, dat de twee leerlingen eerst later op dien eersten dag uit Jerusalem zijn gegaan. Reischl bijv. zegt: „in de eerste uren van den Zondag-namiddag; Schegg, Bisping: „in den namiddag"; Sepp: „met den avond", en anderen desgelijks.

Zóó moet gij wel doen, voegt men ons dan toe; want onze verre afstand past juist in het verhaal; wij weten voor onze tweemaal 160 (of 176) stadiën, en nog anderhalf uur rust er bij, uren genoeg op één dag te berekenen; maar gij zit met uwe tweemaal 60 stadiën, ook met oponthoud te Emmaus er bij, niet weinig verlegen; hoe toch kon men daar een vollen dag over doen?

Al willen we het eerste, wat er ook tegen in te leggen is, en nu eens afgezien van andere bezwaren, eenvoudig zoo laten; wij kunnen, blijkens het reeds gezegde, het tweede niet toegeven. Gij haalt Lucas Brugensis aan, om „het wordt avond, en de dag is reeds gedaald" op zijn ruimst te kunnen uitmeten; wijl dit volgens hem door de leerlingen in de overdrijving

hunner liefde zoo aangedrongen werd. Dezelfde geleerde echter, al vereenzelvigt hij het Evangelische Emmaus met Nicopolis, stelt het op zestig stadiën van Jerusalem en drie uren gaans, en had dán nog, zelfs met geen langgerekten avond, eenig bezwaar, om het evangelieverhaal met een zooveel korter weg overeen te brengen.

Voor de meening, dat Emmaus het verre Nicopolis is, brengt men ongetwijfeld eene reeks van eerbiedwaardige getuigenissen bij, welke zich aan het reeds groote gezag van den H. Hieronymus aansluiten. We bekennen volmondig, dat dit gedeelte van het betoog ten voordeele van Emmaus-Nicopolis ons verreweg als het klemmendste is toegeschenen.

Diezelfde kerkvader intusschen, die op verzoek van Paus Damasus, behalve zijne bewerking van het O. T., ook de gewone Latijnsche vertaling van het N. T. heeft herzien en met den Griekschen tekst overeengebragt, geeft op de bewuste plaats (Lc. XXIV, 13) zestig stadiën te lezen; en we vinden bij hem niet de minste uitlegging, om dien afstand met de zooveel verdere ligging van Nicopolis overeen te brengen. Of heeft hij soms, toen hij óns Emmaus en Nicopolis met Eusebius voor 'tzelfde hield, aan het merkelijk verschil van op zijn minst honderd stadiën niet gedacht? Wat men op dit bezwaar aanvoert, kan ons niet bevredigen. Immers vooral sinds eenigen tijd antwoordt men hierop: Die lezing zestig bij den H. Lucas, zoowel als bij Flavius Josephus, is vervalscht: het lettercijfer of het cijferteeken van honderd is daar uitgelaten, of uitgevallen; bij beiden moet men honderd zestig lezen, en hiermede is alle bezwaar opgelost

Het is waar, dat men bij Flavius Josephus in verschillende uitgaven op de bedoelde plaats, behalve 60, ook 160 en zelfs 30 stadiën vindt. Maar blijkens de aanhalingen van verre de meeste schrijvers uit verschillende tijden en landen schijnt (vermoedelijk op het gezag der handschriften) de lezing van zestig stadiën het meest gevonden en gedeeld te worden. Zelfs zijn er uitgaven, die wel in de Latijnsche vertaling dertig, maar in het Grieksch zestig hebben. Zie bijv. die van Geneve, in 1634 en van Keulen, in 1691. De *Synopsis Criticorum* zegt, dat de uitgaaf van Bazel in 1544 ook zestig heeft en houdt de lezing dertig voor zeker valsch. De lezing 160 wordt er niet eens herdacht. Aldus ook Lightfoot, *Opera*, II, p. 203 en 479 (Franeker, 1699), die in zijne Chorographica de lezing 30 (voor 60) verwerpt en evenmin van 160 gewaagt.

Wat de H. Schrift betreft, al kan men somwijlen, zooals met getallen, eene vergissing der afschrijvers aannemen, dan moet dit toch op afdoende kritische gronden verantwoord worden. Men beweert hier wel, dat „niet „alleen vele handschriften in minuskels, maar ook zeer „vele door hunnen ouderdom allerbelangrijkste manuscrip„ten in unciaalschrift" 160 stadiën hebben; doch na al wat er nu, en bijzonder in de laatste tijden, van dien aard gevonden en vergeleken is, heeft men, behalve den beroemden Codex Sinaiticus, slechts twee of drie uncialen, zeer enkele minuskels van minder waarde, en een of twee vertalingen, die 160 stadiën opgeven. Alle overige, zoo talrijke oorkonden hebben 60; en dezer gezag is zóó overwegend, dat de juist op dit gebied zoo beroemde Protestantsche Tischendorf, die anders met den door hem

gevonden Codex Sinaiticus uitermate ingenomen is en de verdere getuigen voor de lezing 160 vermeldt, nog in zijne laatste Grieksche uitgaaf van het N. T. in 1873 de lezing van 60 stadiën heeft behouden. Aldus ook meenen de Protestantsche Bleek en Holtzmann: „Men neemt ook wel aan, dat hier bij Lucas voor 60 stadiën 160 te lezen is, en dat de opgaaf bij Josephus van 60 stadiën eene latere vervalsching is van Christenen. Maar ons gansche verhaal maakt het volstrekt onwaarschijnlijk, dat de bedoelde plaats zoo ver van Jerusalem verwijderd was. Ook is de lezing 160 bezwaarlijk de oorspronkelijke, maar komt van latere afschrijvers, die daarbij aan het bekende Emmaus-Nicopolis dachten. Hier hebben wij zonder twijfel werkelijk aan eene wel onbeduidende plaats op den aangegeven afstand van 60 stadiën van Jerusalem te denken, die wel bij de verwoesting van Jerusalem door de Romeinen zal te gronde gegaan zijn" [1]).

Hiermede meenen we, overeenkomstig onze bedoeling, door de toelichting van een ter zijde geschoven gevoelen, aan de zeer degelijke verhandeling over de ware ligging van het Evangelische Emmaus nog eenige meerdere volledigheid te hebben gegeven. Dat brągt ons op enkele verdere bedenkingen, waaruit blijkt, dat voor ons de meening Emmaus-Nicopolis nog niet die hooge zekerheid heeft, welke er aan wordt toegekend. Voor alsnog behooren wij liever tot de velen, die het Evangelische Emmaus niet in het zoo verre Nicopolis, maar digter bij Jerusalem zoeken, al durven zij, uit gebrek

1) *Synoptische Erklärung der drei ersten Evangeliën*, II, bl. 508. — Leipzig, W. Engelmann. 1862.

aan beslissende bewijzen, er niet met zekerheid eene bepaalde plaats voor aanwijzen. Intusschen hopen we, dat door de thans plaats hebbende opgravingen en nasporingen de niet onbelangrijke vraag tot eene nadere en onbetwistbare oplossing moge komen.

Ten slotte stippen we aan, dat wij nu, voor ons doel, de naauwkeurigheid van al die aanhalingen in de verhandeling niet hadden te toetsen. Onze aandacht echter viel dadelijk (bl. 17) op deze regels: „De eerste, die het Emmaüs van den H. Lucas tusschen Modin en Gabaon plaatst, is de zoogenaamde Wittembergensis, gevolgd door Fratelli, zijn naschrijver. (*Patr. Lat.*, 155, pag. 1097.) Zij noemden Emmaüs Eleutheropolis en stelden het op zes mijlen afstand van Jerusalem: „Eleutheropolis, id est Emmaus oppidum, sexto milliario ab Jerusalem.... ubi cognoverunt in fractione panis."

Hier zijn enkele misstellingen ingeslopen.

Niet pag. 1097, maar pag. (of kolom) 1079 staat die plaats; en 't is niet „de zoogenaamde Wittembergensis", maar (Joannes) „Wirzburgensis". Verder: voor „Fratelli" heeft men te lezen: Fretellus, en zijne woorden staan kolom 1050; waar men echter niet „Eleutheropolis", maar „Enteropolima" vindt. De andere woorden komen naar den zin overeen; doch de Wirzburgensis bepaalt de ligging van Emmaus nader met: „ten westen" van Jerusalem: (zij gingen) naar Eleutheropolis, „id est Emmaus oppidum (quod sex milliariis ab Jerusalem contra occidentem distat)". Hij laat de verschijning van Christus aan de twee leerlingen tegen den avond plaats hebben: „eadem sanctae resurrectionis die ad vesperam jam inclinante". Zoo ook Fretellus.

Voor zooverre en zoodra het ons doenlijk is, hopen we die vele aanhalingen verder na te gaan; en als het voor de vraag van eenig nut kan zijn, zullen we onze bevindingen daaromtrent kortelijk mededeelen. We kunnen dan ook de nieuwe en herziene uitgaaf van Quaresmius raadplegen, indien althans de voltooijing van dat beroemde werk over het H. Land zich niet te lang laat wachten.

Liever Turksch dan Paapsch.

(*Vervolg van* blz. 206 vv.)

V.

Het bederf der erfzonde ligt, als een drukkende last, eerst en vooral op de menschelijke natuur in haar geheel, doch ook op elken mensch in het bijzonder, dewijl hij aan die natuur deel heeft en bijgevolg ook aan al de ellende en aan al het wee, dat aan die natuur eigen is. Al wie het wil, kan zich door hoogere hulp, ten minste gedeeltelijk, van die besmetting, van dien geestelijken zuurdeesem bevrijden en met kracht een hooger ideaal te gemoet streven. Wie daarentegen zich door zijne hartstogten en door zijne ten kwade geneigde natuur laat beheerschen, het lijdt geen twijfel, dat hij al verder en verder op den weg van zedelijken achteruitgang reuzenschreden zal afleggen en den afgrond van zedeloosheid met snelle vaart zal naderen.

Om ons tot stilstand en ook tot terugkeer op die noodlottige baan aan te manen, stelt het Christendom, zooals wij reeds zagen, aan allen het offer, de zelfverloochening ter beoefening voor.

„Wees en blijf een voortdurend offer in den vollen zin „des woords, zoolang gij uw aardsch leven ziet rekken; „een offer aan God, Hem ter liefde gebragt door ver-

„loochening van u zelf, door onderwerping van uwen „wil aan dien van God, ook door bestrijding van ver- „keerde hartstogten, zelfs door u datgene te ontzeggen „wat niet ongeoorloofd kan worden genoemd. Wees offer „van uw pligt ook dan, wanneer hij u inspanning oplegt „en al uwe krachten vraagt. Zoo vindt gij uwe ware „voldoening in uw leven en streeft gij uwe bestemming „aan gene zijde des grafs steeds nader."

Dit is het minste, wat het Christendom van zijne volgelingen vraagt. Doch de wereld — hier van dezelfde beteekenis als de voorstanders van het bederf en de verlaging — vindt dat woord, die oproeping te hard; zij kan ook niet smaken wat Godes is. Geen wonder, dat zij hare leus luide doet weergalmen tegenover het wachtwoord der ware Christenen; geen wonder ook, dat duizendtallen en nog eens duizendtallen zich aan hare zijde scharen: het is zoo gemakkelijk, zich van alle wet onafhankelijk te achten; het „schijnt den oppervlakkigen „en door den hartstogt verblinden mensch zooveel zin- „nelijke genoegens aan te bieden om slecht te zijn. Geen „God, geen eeuwigheid, geen zedewet, geene verant- „woording aan den hoogsten Regter", wat kan de aardschgezinde mensch meer verlangen? Dat is het aardsche paradijs, door het ongeloof aan zijne leerlingen beloofd; aan een hemelsch paradijs behoeft niet gedacht, dat bestaat slechts in de verbeelding van bijgeloovige, dweepende Christenen. En dronken van vreugde dansen zij, de nieuwere saters en bacchanten, hunne wulpsche dansen in hunne paleizen vol zonde onder het lied: „Kort en „vol verdriet is de tijd onzes levens, en er is geene ver- „kwikking bij het uiteinde des menschen; ook weet men

„van niemand, die uit die onderwereld is teruggekomen.
„Uit niets toch zijn wij geboren, en hierna zullen wij
„zijn alsof wij nooit geweest waren..... Ons ligchaam
„zal asch worden en onze geest vervliegen als de dunne
„lucht..... Welaan dan, laat ons het goede genieten
„zoolang het er nog is, het geschapene ijlings gebruiken
„zoolang wij jong zijn. Laat ons kostelijken wijn en
„reukwerk in overvloed gebruiken;.... kroonen wij ons
„met rozen,.... overal willen wij de sporen onzer vreugde
„achterlaten; want dat is ons deel en dat is ons lot.
(*Wijsheid*, II, 1—9.)

Had de heilige Schrijver van dit boek der Wijsheid een blik geworpen in de lustlokalen en in de harten dezer luidruchtige feestelingen, welke het toekomstig leven loochenen en het zingenot als het eenige geluk der menschen aanprijzen, hij zou hunne uitspattingen en ongebondenheden met geen betere woorden hebben kunnen hekelen. Zijne voorstelling van de zedelijke verbastering, of liever nog van de grofzinnelijke verdierlijking der goddeloozen van zijnen tijd, zij is de juiste schets van de ligtzinnige gedachten en van het wulpsche leven dergenen, die zich thans aanhangers noemen van de *libre pensée*, en de *morale indépendante* voor hun leefregel hebben genomen. Ook zij zullen, na alle bovennatuurlijk geloof verzaakt te hebben, lust en vreugde als het hoogste geluk des menschen roemen, een aardsch paradijs aan den mensch voorstellen, waarin de vruchten zonder moeite en arbeid rijpen en waar geen kategorisch: „Gij moogt „niet!" het vrije en rustige genot zal storen.

Met weinige trekken slechts behoeven wij aan te duiden, in welke mate het ongeloovig materialisme de zoo-

genaamde regten op teugelloos zingenot weet te handhaven en in praktijk te brengen. Wie toch is er die niet weet, hoe het aan den eenvoudigen arbeider een vrij, zorgeloos leven in weelderig genot van rijke goederen voorspiegelt; hem, in overeenstemming met de allen menschen aangeboren zucht naar traagheid, een *dolce far niente* voorhoudt als het toppunt van aardsche zaligheid, en daarom op onredelijke beperking van den dagelijkschen arbeid aandringt met behoud van een niet geringer, zelfs met den eisch van hooger loon. Wie leest niet dikwijls, terwijl hij zijn zedelijk gevoel geweld moet aandoen, om zulke afschuwelijkheden te zien, dat het systeem der vrije liefde wordt verkondigd met verkrachting van de onverbreekbaarheid des huwelijks en met het kennelijk doel, dat alle banden verbroken, aan de laagste driften volle vrijheid gelaten, de weg voor polygamie en polyandrie opengezet worde? Van waar het twee-kinderen stelsel, de verderfelijke gifplant, uit Amerika op Europeschen bodem overgebragt, en, helaas! nog onlangs door zekeren leeraar eener hoogere burgerschool in ons vaderland niet onduidelijk aangeprezen? [1]) Ook in het Christelijk Europa is de niet te noemen zonde tegen de natuur bekend, waarom de H. Paulus heidensche Grieken en Romeinen met vlammende woorden veroordeelde. Hoe afschuwelijk is de Venusdienst, die verbreid is onder alle klassen der bevolking, en zelfs voor hen geen geheim is, die naauwelijks aan de kinderjaren zijn ontwassen! Op hoeveel verschillende wijzen worden de hartstogten niet geprikkeld en het vuur

1) Wie zou het wagen, hier een citaat te leveren uit het schandschrift van Wunderlich, over wien onlangs de couranten genoeg gesproken hebben?

der begeerlijkheid niet ontstoken, zelfs in nog jeugdige harten, bij tooneelvoorstellingen, op concerten, op bals voor ouderen en jongeren? Zijn die bij duizendtallen te tellen *prostituées* en de handel in blanke meisjes niet de schandelijkste teekenen van het zedelijk bederf door de *morale indépendante* aangewakkerd? Waar is het levendige schaamtegevoel, de zedigheid, die vooral den eenvoudigen Hollandschen landaard vroeger kenmerkten? Wuft en ligtzinnig, zinnelijk en liederlijk moet men het noemen, wat in velerlei geschriften van grooteren en kleineren omvang, in feuilletons, in romans, in schoolboeken, enz. [1]) ten bederve van zoo velen te lezen, wat

---

1) Slechts twee voorbeelden zullen wij ter nadere verklaring laten volgen. *De Standaard* had, 10 Febr. 1880, het volgende ingezonden stuk opgenomen:

„DE „HOOGERE BURGERSCHOOL."

Mijnheer de Redacteur!

In verband met wat ook onlangs weêr over den min goeden geest van onze Hoogere Burgerscholen geschreven werd, veroorloof ik mij te wijzen op wat voorkomt in: „Dierkunde voor *Eerstbeginnenden*" (ik onderstreep) geschreven door S. P. Huizenga, leeraar aan de Hoogere Burgerschoo te Leeuwarden en uitgegeven bij P. Noordhoff, boekhandelaar te Groningen. Blijkbaar is dit werkje bestemd voor de *hoogste* klassen der *lagere* scholen en de *laagste klassen* der *middelbare scholen* of zoogenaamde „*hoogere* burgerscholen." Daar toch leest men o. a. het volgende in het 1e deeltje, pag. 69:

„Om de groote overeenkomst tusschen den lichaamsbouw van den mensch en dien van de „dieren" (sic!) aan te toonen, zullen we het maaksel en de verrichtingen van een algemeen bekend huisdier, van den hond, nagaan."

„Iedereen weet, dat de mensch en de hond o. a. in de volgende opzichten overeenstemmen:

. . . . . .

„(*B.*) Beiden zijn in staat tot voortplanting of vermenigvuldiging."

. . . . . .

„Verder merkt men al dadelijk op."

„(*a*)." enz. . . . . .

in platen en afbeeldingen te aanschouwen aangeboden wordt.

„(*b.*) dat bij beiden twee groote holten voorkomen, die zich door den geheelen stam (hoofd en romp te zamen genomen) uitstrekken."

„(*c.*) een van deze holten, enz. . . . . .

„(*d.*) de andere holte (*aan de buitenzijde*) bevat de voedings- en *voortplantingsorganen.*" (ik onderstreep)

Pag. 78:

„(1.) zij (*mensch en hond nl.*) brengen levende *jongen* (ik onderstr.) ter wereld, die *zij* gedurende eenigen tijd met hunne melk voeden", waarbij als opheldering: „Het wijfje van den hond (de teef) werpt 6 à 12 jongen tegelijk; het heeft 10 à 12 aan de borst en aan den buik voorkomende tepels. Het mannetje (de rekel) bekommert zich in 't geheel niet om zijn kroost."

Pag. 85:

„Alle *wezens*, die de op pag. 69 genoemde kenmerken A—D met elkander gemeen hebben, worden *dieren* genoemd; zij vormen gezamenlijk HET RIJK DER DIEREN. Ook de *mensch* behoort dus tot het *dierenrijk.*"

Pag. 166:

„De zoogdieren, die wij tot dusver beschreven hebben, verschillen o. a. door de inrichting hunner ledematen aanmerkelijk van elkander. De *menschen en apen* (ik onderstreep) zijn *zoogdieren* met platte nagels;" enz.....

Het lust mij niet, meer zaken van dien aard over te schrijven. Ieder zal nu zelf kunnen oordeelen, hoe de heertjes van de Hoogere Burgerschool kunnen worden, gelijk we onlangs uit de *Standaard* vernamen, dat het *Nieuws van den Dag* schreef van de jongens met „holle oogen en bleeke gezichten" van de Arnhemsche Hoogere Burgerschool. — Niet waar, men moet zich verwonderen, dat ze met zulke leerboeken niet overslaan tot algeheele bestialiteit! — En dan durven onze liberale drijvers nog wraak schreeuwen over het lezen van den Bijbel, omdat.... ja, omdat daarin zaken voorkomen, die een *Christelijk onderwijzer* nimmer met zijne leerlingen zal lezen, terwijl boeken als van Huizenga er op *geschreven* zijn, dat de inhoud niet slechts gelezen, maar door knapen (en meisjes?) van 12, 13 en 14 jaren moet *geleerd* worden. De mensch *dier!* Geen hoogere bestemming dan *zinnelijke* genieting. Mogelijk zijn we in ons goede Nederland er ook niet verre meer van af, dat ouders voor hunne jongens van 20 jaren maitressen zoeken, gelijk zulks volgens het Maandblad van den heer Pierson in Parijs geschiedt! Immers, waar zoo nuchter met kinderen reeds over de „voortplanting" gesproken wordt, daar moet de jeugdige verbeelding wel overprikkeld worden; daar kunnen

De Turksche vrouw mag zich niet anders dan zwaar gesluijerd in het openbaar vertoonen en laadt bij het

---

uitspattingen van allerlei aard niet uitblijven; .....

Geve God, dat het zoover nimmer komc, maar dat men nog in tijds moge inzien, waar een onderwijs naar toe zal leiden, gelijk dat, helaas! aan tal van middelbare en lagere scholen gegeven wordt. Mogen vooral ook Christelijke ouders ernstig bedenken, wat ze doen, indien ze hunne kinderen zenden naar de zoogenaamde hoogere burgerscholen.

We deelden dit een en ander volstrekt niet mede uit vit- of bedilzucht. Gaarne willen we erkennen, dat er *zeer*, *zeer* veel goeds op wetenschappelijk gebied door waarlijk knappe onderwijzers en leeraren onzer openbare scholen geschreven wordt; tal van leer- en leesboeken mogen voortreffelijk genoemd worden (behoudens den geest, die er in heerscht en dien wij zoo gaarne anders zagen); dan — opvoeding en onderwijs zonder Christelijken grondslag zullen ten slotte den mensch tot — Huizenga's werkje bewijst het m. i. — een *dier* maken.

Dat uw geacht blad en alle welgezinde bladen met u, steeds ernstig tegen een zoodanig onderwijs zullen blijven protesteeren en dat zeer velen daarbij naar die raadgevingen zullen luisteren, is de innige wensch van

Uw lezer,
W."

Een tweede voorbeeld ontleenen wij aan den deerniswaardigen toestand van Frankrijk.

Een werkman schreef vóór eenige maanden den volgenden brief aan den Parijschen *National*, welk liberaal blad verzekerde, dat het reeds een aantal brieven in dien geest ontvangen had.

„Mijnheer de redacteur!

„Waar gaan wij heen? Gelooft men dat wij nog onderdoen voor zwijnen en honden?

Gisteren kwam mijne dochter, die in een bloemenmagazijn werkzaam is, thuis met een prospectus in de hand, waarin de afschuwelijkste dwaasheden der ongebondenheid voorkomen.

Toen ik haar vroeg wie haar dat gegeven had, antwoordde zij, dat dit prospectus aan iedereen op den boulevard wordt uitgedeeld, en dat alle werksters van het magazijn het bezitten.

Ik verklaar u dat het bloed mij naar het hoofd steeg en ik een oogenblik het plan had den ellendigen schrijver van dien afschuwelijken roman een pak ransel te gaan geven.

Maar de wet beschermt hem, terwijl zij mij laat bespotten.

Wat een monster moet dat individu zijn, dat zulke vuile taal aan jonge meisjes, aan kinderen, aan vrouwen uitdeelt?

minste vergrijp tegen deze strengheid van zeden de zwaarste straffen op zich; maar bij Christen volkeren ziet men eene schandelijke *étiquette* voor de bijeenkomsten van een eenigzins uitgelezen publiek, eene *toilette de bal* als verpligt voorschrijven, die alle zedelijk gevoel trotseert [1]).

En het blad, dat zulke eerloosheden publiceert, noemt zich republikeinsch!

Welnu, mijnheer de redacteur, ik verklaar u uit naam van ons allen, werklieden en huisvaders, van ons allen, die willen, dat onze zonen eerlijke lieden worden en geen....., dat onze dochters fatsoenlijke meisjes worden en geen....., dat, indien de Republiek de vrijheid ware voor al die afschuwelijkheden, indien men in de Republiek slijk kon werpen naar onzen huiselijken haard, het zedelijk gevoel dooden, de schaamte vermoorden, wij liever alles zouden zijn, onverschillig wat, omdat het nog beter is de vrijheid te verliezen dan de eer.

Maar ongetwijfeld zijn noch de schrijver van de roman noch het blad, dat zijn vuil openbaar maakt, republikeinen.

De zwijnen behooren tot geen partij.

Geloof echter dat die vuile taal veel kwaad aan de Republiek doet; zij loopt gevaar hare eigene achting en die der wereld te verliezen.

Ieder gevoelt dat die schandalen niet kunnen voortduren.

Geloof mij enz."

1) Wie de laatste tentoonstelling te Dusseldorp bezocht heeft, moest met verontwaardiging het schandstuk zien, dat in het voorportaal de oogen trok, en geen mindere obscoene voorstelling gaf dan Pariische schilders of photographeurs voor hebben te geven, als zij vragen „une belle jeune „fille pour chaque pose."

Bepalen wij ons bij Duitschlands „reine Sitte". De zoogenaamde „Kuppelei" drijft daar, vooral in Berlijn, haar liederlijk spel. Een voorbeeld uit velen. Eene „vornehme Dame" weet zich toegang te verschaffen tot aanzieulijke familiën, welke met jonge en schoone dochters gezegend zijn; een vriendschappelijke omgang wordt aangeknoopt en de dochters uitgenoodigd om in de prachtig ingerigte woning der dame „musikalische „Abendunterhaltungen" bij te wonen. De kleeding is voorgeschreven en moet elegant zijn; want ook levenslustige officieren der Garde, jongeren en ouderen uit de finantiëele aristocratie, roués uit alle hoogere standen zijn deelgenooten van het feest. Wat er voorvalt, en hoe de zorgelooze ouders bedrogen worden? Eene aanklagt hebben zij bij het geregt ingediend, en die bewijsstukken maken het zeker, dat meer dan twintig ongelukkigen, meest tusschen 16 en 18 jaren, op brutale wijze verleid zijn.

En voor al die obscoeniteiten wordt het nog argelooze kind van lieverlede voorbereid en opgeleid op kinderbals,

---

Het vonnis kon evenwel niet streng zijn; want als het proces met ernst werd doorgezet, dan dreigde „die ehrbare Dame" met onthullingen, welke ook op de hoogste standen betrekking zouden hebben.

In eenige dagbladen werd de volgende advertentie gelezen: „Eine Ge„sellschaft lebenslustiger junger Mädchen, denen es an solider Herren„bekanntschaft mangelt, wünscht in den ungezwungenen Umgang reëll„gesinnter junger Männer zu treten, um Gelegenheit zur Anknüpfung eines „ernsten Verhältnisses zu finden." Het aantal der bezoekers van de op„gegevene restauratie bedroeg 10000. Die Herren Strohwittwer, deren „Gemahlinnen auf Reisen etc. seien, waren in einem Blatte besonders ein„geladen zu dieser Zusammenkunft der Prostitution."

Ook een enkel voorbeeld uit de provinciën, waar de hoofdstad „der „Intelligenz und der reinen Sitte" veelzijdige navolging vindt. Op de jaarmarkt te Halle stonden voor omstreeks vier jaren meer dan 10 tenten voor de meest ergerlijke vertooningen en met schaamteloos duidelijke opschriften, zóódat eerzame vrouwen schaamrood voorbijliepen, maar jongens van naauwelijks tien jaren over de opschriften en teekeningen, ook over de dames daarbinnen, allerlei onzedige aanmerkingen maakten. En die verdierlijkte vertooners en vertoonsters trekken Duitschland door en leven wellustig en weelderig van hun schandloon.

Nog een feit, dat in 1877 voorviel en door de Leipziger *Fackel* in deze woorden wordt medegedeeld: „Eine höchst unsaubere Geschichte bildet hier in Meerane seit circa 14 Tagen allgemeines Stadtgespräch. Mehrere Fabrikbesitzer und ihre Freunde, darunter, wir es heist, auch ein Artz haben seit längerer Zeit häufig Abends und die Nächte hindurch mit einer Anzahl Fabrikarbeiterinnen die ärgsten Orgien gefeiert. Die Häupter dieses Lüstlingbundes, mehrere in Geschäft thätige Söhne, haben in ihrer Fabrik gleich für solche Zwecke passende Räumlichkeiten herrichten lassen." u. s. w.

Genoeg ter brandmerking van de *morale indépendante*. Doch van waar die steeds toenemende onzedelijkheid? Een Protestantsch blad, de Berlijnsche *Reichsbote* beantwoordt deze vraag aldus: „Die Sittlichkeit beruht „bei allen Völkern auf der Religion..... Bekanntlich nennt man auch bei „uns einen sittlich schlechten Menschen einen gottlosen Menschen. Gott„losigkeit und sittliche Schlechtigkeit hängen ebenso zusammen wie ander„seites Frömmigkeit und sittliche Tüchtigkeit. Einzelne Ausnahmen von „edlen Atheïsten, die in bequemen Lebensverhältnissen, wo keine Ver„suchung zur groben Unsittlichkeit an sie herantritt, ihre Moral auf die „Ehre gründen, stossen diese Wahrheit, welche durch den auf der Er-

in kindertuinen, meer nog op scholen, waar onderwijzers, die alle schaamte hebben afgelegd, zich niet ontzien om geheimen, die op den mensch betrekking hebben, met woord en zelfs met afbeeldingen duidelijk te verklaren, of waar de beide geslachten op de banken door elkander worden geplaatst, ten einde „de toenadering" te bevorderen.

Waarom zoudt gij — fluisterde de verleider aan de eerste vrouw in het oor — van de u verboden vrucht niet eten? Eva gaf gehoor aan die verleidelijke woorden. Naar dergelijke taal luistert de mensch ook in onzen materialistischen tijd, en met welk gevolg? Hij staat daar in zijne beschamende naaktheid, beroofd van zijne waardigheid, van zijne grootheid, waardoor hij boven het redelooze dier uitsteekt; hij is gelijk geworden aan het lastdier, dat geen verstand heeft.

VI.

Niet alle aanhangers van de *morale indépendante* zullen in zulk eene diepte van zedeloosheid wegzinken, als wij boven met enkele trekken schetsten. Wij geven dat gulhartig toe. De maatschappij zou anders een modderpoel van allerlei openbare gruwelen en zonden zijn. Neen: velen der moderne volgelingen van Democritus zijn voor het uiterlijke fatsoenlijke lieden, die hunne denk- en levenswijze ook niet zoo schaamteloos openbaren als de „fashionable Sir Bradlaugh" en zijne zedige dochter „Lady Agnes". Maar hebben zij ware, echte deugd, welke den

---

„fahrung von Jahrhunderten beruhenden Sprachgebrauch von gottlos für „sittlich schlecht und fromm für sittlich gut bestätigt wird, nicht um."

Christelijken man maakt, welke het sieraad der vrouw zijn moet, welke het gebouw der maatschappij voor instorting behoeden en schragen zal? Het Christendom eischt zulke deugd en wel van al zijne belijders, ook dan wanneer alle inspanning van alle krachten en voortdurend worstelen tegen alle hinderpalen daarvoor gevorderd wordt.

Voor onzen bedorven tijdgeest is de deugd een ijdel, een onverstaanbaar woord. Hij toch is niet uit God en weet ook niet wat Godes is. Soms hoort gij de wereld nog van deugd spreken, maar zij zelve weet niet goed, wat daaronder te verstaan is; op zijn hoogst bedoelt zij daarmede een maatschappelijk vernis, waaronder deze of gene uitspatting moet verborgen blijven. Den schijn bewaren, door geene laakbare daad aanstoot geven: ziedaar al wat noodig is. Een hooger ideaal is bij de vrijdenkers niet denkbaar. God wordt geloochend, de onsterfelijkheid der ziel weggecijferd: wat blijft er dan nog over? Op de innerlijke gezindheid des menschen komt het niet aan; alleen de botsing met de openbare magt en de politie moet vermeden worden. Voor zich zelf mag de mensch een graf van zedelijke bedorvenheid zijn; maar dat graf moet van buiten wit gepleisterd zijn. Ook de maatschappelijke wellevendheidsvormen dienen in acht genomen te worden, ten minste mag men ze niet erg overtreden, tenzij wanneer dit in het geheim gebeurt. Alzoo is de eisch, aan den materialist gesteld, geen hoogere dan die enkel uiterlijke deugdzaamheid; vervolmaking des menschen onder zedelijk opzigt is niet noodig; zelfs is zij iets belagchelijks, omdat zij van den onvrijen mensch eene inspanning, eene wilskracht vordert, welke hij niet bezit, en welke, verondersteld, dat hij daarover beschikt, voor hem eene

marteling zou zijn zonder eenig uitzigt op een evenredige vergelding. Zóó worden — dit springt ieder in het oog — de edelste krachten van den mensch verlamd en al zijne energie voor het wezenlijk goede uitgedoofd.

Vreemd moge het luiden, dat het boven beschreven systeem met den klinkenden titel van „wetenschappelijken vooruitgang" bestempeld wordt. Maar de theorie van de *morale indépendante* en van de daarmede zamenhangende ongerijmdheden moesten onder schoone woorden bedekt worden, onder woorden welke — evenals een schitterend masker het gezigt — den waren inhoud en de eigenlijke strekking van hetgeen men wil en beoogt, voor oningewijden verhelen. De moderne tijdgeest vereert immers onder het idee van „vooruitgang" de afschuwelijkste godheden en wordt door het woord van „wetenschappelijk" zoo spoedig bekoord. Door den „vooruitgang" laat zich onze eeuw naar den diepsten modderpoel heendrijven, en door „wetenschap" laat zij zich het onzinnigste mengelmoes van allerlei denkbeelden opdringen.

De verkondigers van de beschreven stellingen kunnen zich zeker niet op oorspronkelijkheid beroemen. Zij moesten daarom liever „achteruitgang" dan „vooruitgang" op hun vaandel schrijven. Reeds eeuwen vóór Christus sprak en leefde, evenals zij, hun algemeene stamvader Democritus van Abdera, die eerst zijn vaderlijk erfgoed van eenige honderdduizenden guldens waarde verbraste en toen in honderd boeken — gelukkig zijn zij verloren gegaan — zijne theorie en praktijk voor het verre nageslacht opteekende. Maar de Grieken van dien tijd waren nog te vroom, om zijne buitensporigheden over te nemen.

Eerst toen de Sophisten, de bankroetiers onder de philosophen, den geest en het gemoed hunner landgenooten bedorven hadden, werd de waarheid en daarmede ook de deugd geloochend, werd 's menschen meening en lust de regel van hun leven.

Of onze hedendaagsche sophisten zich met deze vergelijking verheerlijkt gevoelen, mag met regt betwijfeld worden. Desniettemin is het onbetwistbaar, dat zij in hunne valsche ideëen evenmin oorspronkelijk zijn als de schrijvers, die zich aan letterdieverij schuldig maken. Ook kunnen wij op nog andere voorgangers van de moderne dwalingen wijzen. De Stoïcijnen en meer nog de Epicuristen mogen aanspraak maken als voorloopers der *libre pensée* en der *morale indépendante* te worden aangemerkt.

De Stoïcijnen werkten hunne verderfelijke leer tot een afgerond systeem uit, en zetten haar tot in de uiterste gevolgtrekkingen door. Voor hen was de deugd het hoogste goed, maar — dit vooral dient aangemerkt — alleen om haar zelve was zij prijzenswaardig; men moest haar geenszins om een hooger doel beoefenen; slechts uit zelfzucht legde de Stoïcijn zich op zijne zoogenaamde deugd toe. Hij vond er zijn vermaak in; het was voor hem een wellust om zóó en niet anders te zijn; maar een godsdienstig denkbeeld lag aan zijne deugd niet ten grondslag. Zij was een ijdel zelfbehagen, eene zelfverheffing, zij was de hoogmoed, verborgen onder den doorschijnenden dekmantel van 't goede. Mij dunkt, de Phariseër in den tempel moet een type geweest zijn van een volbloed Stoïcijn: deze zal in even groote ingenomenheid met zich zelf over het *forum* te Athene gestapt hebben

als gene, vol opgeblazen trotschheid, zijne vermeende goede werken uitbazuinde in den tempel. Maar die onverdragelijke overschatting van gewaande deugd gaat over tot ondeugd; de Stoïcijn is de karikatuur van een deugdzaam man, te meer omdat hij geen hoogeren regter boven zich erkent, aan wien hij rekenschap verschuldigd is, en omdat hij het denkbeeld eener belooning, welke hem hiernamaals wacht, niet heeft. De Stoïcijnsche deugd is niets meer dan de *morale indépendante* met een bedriegelijk vernis van onwetendheid.

Niet minder afschuw verwekken de levenswijze en het systeem der Epicuristen, die na zoovele eeuwen in onzen modernen Epicurist weder opleven.

Voor hem is het genot, het zingenot vooral, het hoogste goed, daarentegen iets te derven en elke zelfverloochening het bitterste kwaad des levens. Al zijn streven is daarop gerigt, om zich de grootst mogelijke hoeveelheid van genietingen te verschaffen, om zoo veel als het van hem afhangt, niets te ondervinden wat de menschelijke natuur onaangenaam kan aandoen. Voor zulk een Epicurist zal de hoogste wijsheid en deugd daarin bestaan, dat hij zijne genietingen op zulk eene wijze regelt, dat hij er niet door oververzadigd wordt; dat het genot hem geene walging wekt; dat de genietingen hem in gedurige spanning houden; dat de herinnering aan hetgeen genoten en het vooruitzigt van hetgeen nog te genieten is, hem in vrolijke stemming houden.

Wonderbare zedeleer! En daarmede meent de moderne wetenschap den mensch het verloren paradijs te zullen teruggeven, of hem in een land van weelde en geluk bin-

nen te voeren! Hoe vreeselijk zullen allen, die zich door die sirenenzangen lieten in slaap wiegen, ontwaken, als zij door een of anderen schok tot de werkelijkheid van het leven worden teruggeroepen. De mensch blijft, in weerwil van alle valsche systemen, toch wat hij is; op straffe dat hij anders alle goed zal derven, moet hij het goede beoefenen, wat hem is voorgeschreven, al willen ook sophisten hem andere wegen toonen, hem andere middelen aanprijzen. Zelfs Satan kon aan het bedrogen menschenpaar niets geven van hetgeen hij met zooveel verzekering beloofd had. Zij, de bedrogenen, die zich lieten verleiden, zagen toen, dat zij naakt waren. Niet beter zal het met hen vergaan, die luisteren naar het hoogmoedig woord eener valsche wetenschap en, zich van alle lastige banden ontslagen achtend, den vrijen teugel aan hunne hartstogten vieren. Het geluk, dat zij waanden te vinden, zal hun niet geworden. Zij zijn den dwaze gelijk, die de schaduw, welke hem voorbijvliegt, grijpen wil.

VII.

In het materialistisch, in het zinnelijk streven verloochent en verlaagt de mensch zijne natuur, welke wel bedorven is, maar niet geheel beroofd van den aanleg ten goede. Waar de geest over lage lusten den schepter voeren moest, heerscht de hartstogt; en eene weelderige, of al te vrije opvoeding, een godsdienstloos onderwijs moeten dezen toestand reeds vroegtijdig voorbereiden. Zoo wordt de redelijke mensch, de koning der schepping en het evenbeeld van zijn Schepper, tot slaaf verlaagd zijner zinnelijkheid en van de natuur buiten hem.

Door het materialistisch streven heeft de mensch ook zijne bestemming verloren, zijn levensdoel verbeurd. Hij is als eene misgeboorte geworden. De oude Romeinen zeiden: wij leven niet om te eten; den materialist daarentegen is het genieten zijn levensdoel. Het dier en al wat leeft, hebben in het heelal eene eigene bestemming; zij zijn met wijsheid in het groote raderwerk der wereld ingevoegd, en alles neemt daar zijne hem toekomende plaats in, om naar zijn eigen aard en bestemming te werken. Maar welke bestemming vervult de met rede en verstand begaafde mensch, welk doel jaagt hij na, indien hij niet, als de priester der schepping, het offer van aanbidding en dank brengt aan God, en niet instemt met het loflied, dat uit geheel het rijk der schepping opgaat ter eere van Hem, die alles wat is, geschapen heeft?

Doelloos doolt hij op aarde rond; hij is als eene machine, welke door domme kracht voortgedreven wordt, maar onbewust haar werk doet en, versleten zijnde, voor onnut wordt weggeworpen.

Hoe is het mogelijk — deze vraag dringt zich aan elk denker op — dat de redelijke mensch in die mate zijne waardigheid vergeten, zich zóó verlagen kan, dat hij vrijwillig beneden het dier afdaalt en alles, wat hem verheffen kan, als wegwerpt en verloochent? Het is toch een algemeene karaktertrek der geschapen natuur, om zich te willen verheffen, om grooter te willen worden. Hoe kan dan de mensch een juist tegenovergestelden weg inslaan? Beter is het te begrijpen, dat Lucifer zijn troon boven dien van God wenschte te plaatsen, dat Eva begeerde aan God gelijk te zijn. Wij begrijpen het, dat

een dweepend spiritualisme de geheele menschelijke natuur als vergeestelijken wil en het ligchaam voor een onwaardig graf van den geest beschouwt. Wij begrijpen de poëtische overdrijving, welke de rivieren met Nymphen, de bosschen met Dryaden bevolkt.

Hoe het mogelijk is? — vroegen we boven — waarin bestaat die tooverkracht van het theoretische en het praktische materialisme?

Het eerste is eene wetenschappelijke poging, om het denkbeeld van het geestelijke in den mensch uit te roeijen, en aldus die inwendige stem te doen zwijgen, welke zich in ons hart onophoudelijk tegen het praktische materialisme verzet.

Dit is „het vleesch van den geest verlossen", opdat het vleesch vrij zij, nog vrijer dan het dier. Zoo worden zij die het denken moede of er toe onbekwaam zijn, zoo worden ook de bedorven gemoederen voor dit systeem ligtelijk gewonnen.

H. J. H. RUSCHEBLATT.

Pater Pius Zingerle.

De beroemde philoloog en orientalist, Pater Pius Zingerle, van de orde der Benedictijnen, is den 10n Januarij ll. in zijn 80e jaar zacht in den Heer ontslapen in het klooster van Marienberg in Tyrol, waar hij Sub-Prior was en den avond zijns levens sleet.

De overledene was, om enkele zijner eervolle titels en waardigheden te noemen, Dokter in de Godgeleerdheid en Wijsbegeerte, Ridder der Frans-Josefs-orde, corresponderend lid der Keizerlijke Akademie van Wetenschappen te Weenen, Eerelid van andere geleerde genootschappen, als de Société orientale te Parijs, en Consultor aan de Propagande voor de Oostersche zaken.

Hij werd den 17n Maart 1801 in de Tyrolsche stad Meran geboren, waar zijn vader raadsheer was, en nadat hij reeds dadelijk aan het gymnasium aldaar verbazende vorderingen had gemaakt, voltooide hij met bijzondere onderscheiding zijne studiën te Innsbruck. In 1820 omhelsde hij het kloosterlijke leven in de Benedictijner abdij van Marienberg, werd in 1824 priester gewijd en aanvankelijk eenigen tijd in het Passeier Thal in de herderlijke bediening geplaatst. Van jongs af aan blonk in hem een onvermoeide ijver, een sterk geheugen en verwonderlijk gemak tot het aanleeren van talen en velerlei kennissen uit. Daarbij was hij zeer innemend van karakter en manieren, zoodat hij al spoedig om zijne

groote gaven tot een leerstoel aan het gymnasium zijner geboorteplaats werd benoemd. Hetzij te Meran, of in zijne herderlijke bediening, of weder te Meran, eerst als leeraar, toen als Directeur van het Gymnasium, altoos zette hij met onverdroten toeleg de studie der Oostersche talen voort. Dit gaf hem eene plaats onder de philologen van den hoogsten rang en in 't eind ook den bijzonderen roem, van een der eerste hedendaagsche taalkenners van het Syriesch te zijn.

Niet alleen echter van die taal, maar ook van het Hebreeuwsch, Chaldeeuwsch, Arabiesch, Armeniesch en Persiesch had hij eene grondige kennis. Desgelijks was hij bedreven in de voornaamste nieuwere talen van Europa, in het Engelsch, Fransch, Italiaansch, Spaansch en Portugeesch, en zeer vertrouwd ook met de Grieksche en Latijnsche klassieken en geheel de Duitsche letterkunde.

Zijne zeldzame bekwaamheden verwierven hem in 1862 de hooge eer, dat hij door Z. H. Paus Pius IX g. g. naar Rome werd geroepen als hoogleeraar der Oostersche talen aan de „Sapienza"; ook verkreeg hij een post aan de Bibliotheek van het Vatikaan. Doch het Italiaansch klimaat bleek nadeelig te wezen voor zijne gezondheid, en hij keerde in Julij 1865 naar Tyrol en Marienberg terug. Aan het Vatikaan had hij oude handschriften overgeschreven en talrijke aanteekeningen gemaakt. Met die kostbare bouwstoffen verrijkt, vervolgde hij in de kloosterlijke eenzaamheid zijne lange reeks van Oostersche studiën, welke hij met zooveel glorie heeft besloten. Van zijne hand toch ontvingen we een Syriesch Lexicon, eene Syrische Chrestomathie, de eerste zoo volledige Duitsche vertaling der Werken van den H. Ephraem den Syriër,

en eene Duitsche vertaling der Brieven van den H. Clemens. Behalve deze werken, schreef hij vele, meest geestelijke gedichten, het *Leven en werken van den H. Simon Stylites*, met veel zorg naar de beste bronnen bewerkt; een Handboek voor de H. Communie, en leverde een aantal geleerde artikels in tijdschriften.

Terwijl Zingerle's veelomvattende geleerdheid aldus onzen eerbied en verbazing wekt, vraagt zijn persoonlijk karakter nog meer onze bewondering en liefde. Hoezeer ook een onverdroten philoloog, verzuimde hij toch nooit in het minst zijne pligten als professor en priester; hij was een hoogst ijverig en naauwgezet leeraar en een hoogst godvruchtig en welsprekend prediker. Streng jegens zich zelven, geduldig en vriendelijk voor de zwakken en dwalenden, kon hij ook de ongeregelden en verkeerden zeer vrijmoedig te regt wijzen. In geheel zijn wezen lag eene aantrekkelijke welwillendheid, en de schittering zijner geleerdheid werd als gesluijerd door zijne stille zedigheid en ootmoedigheid. De naam van Pater Pius Zingerle zal in eer en zegening blijven.

Eene enkele aanhaling uit zijne Gedichten laat ons zoo genoegelijk in zijne reine, schoone ziel lezen. Van het uur zijns verscheidens kon hij reeds op vroegeren en ook verderen leeftijd met een blijmoedig 'en vurig verlangen spreken; in een goudgloed ziet hij den Welbeminde, zijnen Verlosser, uit den hemel op hem toezweven en hem afhalen en opvoeren ter eeuwige rust:

Ich glaub', es schläft in Träumen
Die Seele scheidend ein,
Dann strahlt aus Himmelsräumen
Ihr her ein gold'ner Schein;

Und in dem Scheine schwebet
Ihr der Geliebte zu,
Ihr Heiland nimmt und hebet
Sie mit zur ew'gen Ruh'.

Met welk eene hartelijkheid neemt hij een ander keer afscheid van de zijnen, om in zoeten vrede te gaan slapen en rusten in het diepe graf:

Leb' wohl, Geliebter, bis zum Wiedersehen,
Wann uns des Richters Stimme ruft!
Das letzte Lied verhallt, ich musz nun gehen
Tief in die enge, düstre Gruft.
Dort schlaf ich, ruh' vereint mir allen Müden,
Die mir vorangewallt, in süszem Frieden!

Uit zijne Geestelijke Gedichten ontleenen we een klein geheel, eene wonderschoone beschrijving, gelijk slechts een hart, zóó vol geloof en liefde als dat van Pater Zingerle, het kon ingeven. Met zijn God en Heer alleen, treedt hij in de gulden ochtendgloor biddend uit, om aan een zieke de H. Teerspijze te brengen. Veld en dal zwijgen plegtig en verwonderd rondom hem heen; op de bloemen schitteren de helderste paarlen; in het woud, dat nu snel ontwaakt, is het een fluisteren en groetend toewuiven met gesierde takken; de vogeltjes zien in vrome stilte van slanke twijgen luisterend toe; eekhoorntjes zitten aan den weg, als wachten zij op mijn zegen. Zoo treedt hij lang door de rondom hem biddende natuur voort, om den zieke de hemelspijze te brengen tot versterking voor de laatste reis. Morgenlicht lachte hem in 't hart, van zoo met Jesus alleen te gaan; hoe ontgloeide met de klimmende zon zijne ziel in hooger liefde. O die ochtendgang, met zijn God en Heer alleen, zweeft hem in heilige glorie-schemering nog altijd voor den geest:

MORGENGANG.

Mit meinem Gott und Herrn allein
Zog ich im gold'nen Morgenschein,
Trug betend hin die Himmelsspeise
Zum Kranken für die letzte Reise.

Wie schwiegen da so feierlich
Bewundernd Feld und Thal um mich!
Wie sah ich auf den Blüthenkränzen
Des Thaues hellste Perlen glänzen!

Ich trat in eines Waldes Nacht;
Welch' Leben war da schnell erwacht,
Geflüster und ein grüszend Neigen
Der Bäume mit geschmückten Zweigen!

Die Vöglein sah'n in frommer Ruh'
Von schwanken Aesten lauschend zu;
Eichkätzchen saszen an den Wegen,
Als harrten sie auf meinen Segen.

So trug ich lang durch Thal und Flur,
Durch die rings betende Natur
Dem Kranken zu die Himmelsspeise
Zur Stärkung für die letzte Reise.

Mir lacht' im Herzen Morgenschein,
Zu geh'n mit Jesus so allein,
Und wie die Sonn' am Himmel glühte,
Glüht' auch die Liebe im Gemüthe.

O Gang im gold'nen Morgenschein,
Mit meinem Gott und Herrn allein!
In heiligem Verklärungsschimmer
Schwebst du vor meinem Geist noch immer.

Dit moge in onze korte schets volstaan, om den beminnelijken kloosterling als dichter te waarderen; geven we nog bij het bovengezegde wat zijne geleerdheid betreft, eenige nadere bijzonderheden.

Zijn hoofdwerk is de reeds genoemde vertaling der

Werken van den H. Ephraem, den grooten Syrischen Kerkleeraar uit de vierde eeuw. Het was hier niet te doen om eene vertaling naar de Latijnsche paraphrase, welke in de Romeinsche uitgaaf aan het Syriesch is toegevoegd; want daardoor heeft men slechts eene zeer afwijkende voorstelling van den oorspronkelijken tekst: zooveel vreemdsoortigs is er onder gemengd. Ook het verstaan alleen van het Syriesch is niet voldoende; want de dwalingen, door den H. Kerkleeraar bestreden, zijn dikwerf zoo eigenaardig, een en ander bij hem is zoo vergeten, en van een anderen kant zijn de toespelingen zoo raadselachtig, dat hier enkel de grondigste kennis van zaken klaarheid kon aanbrengen. Pius Zingerle heeft al die moeijelijkheden overwonnen en licht in de duisterheid gebragt [1]).

Grooten bijval vonden *De echte Akten der HH. Martelaars van het Oosten* [2]), welke eene aanmerkelijke leemte in de historische literatuur aanvullen, en door eene naauwkeurige getrouwheid in de overbrenging en eene vloeijende taal uitmunten.

We gedenken nog enkele werken, waarin, bij de diepe kennis en het dichterlijk gevoel, ook de kerkelijke zin van Pater Zingerle zoo treffend uitkomt.

De *Härfenklänge vom Libanon* en de *Festkränze aus Libanon's Gärten* zijn aloude, gewijde kerkliederen, deels uit den H. Ephraem genomen en deels uit den Syrischen Brevier, eene anders geheel ongebruikte en zoo goed als onbekende bron. Deze vertalingen zijn, ofschoon zij zich hoogst getrouw aan het oorspronkelijke houden,

---

1) *Hist.- polit. Blätter*, B. XXVIII, S. 573 ff.

2) Twee deelen. Innsbruck, Wagner. 1836.

met zulk een meesterschap bewerkt, dat ze ons even vertrouwelijk toespreken, of ze uit zijn eigen dichterlijk gemoed zijn voortgevloeid. „De zanger, zoo ging er destijds eene stem over op, heeft in den geest vele jaren lang in Mesopotamië en aan den Libanon verkeerd. Het Christelijke Syrië der eerste eeuwen is hem een tweede vaderland, de taal van Syrië eene tweede moedertaal geworden. Vele schoone bloemen der Oostersche hemelstreken heeft hij naar Duitschland verplant. Boven alles lichten en geuren de Oostersche Martelaars-Akten als een bed van zinrijke passiebloemen. Daarnaast geuren en bloeijen zeer liefelijk de gezangen, welke hij van Syrischen op Duitschen bodem heeft overgebragt" [1]). In 1853 verschenen zijne heerlijke *Marien-Rosen aus Damascus*, gezangen ter eere van de H. Maagd, uit het Syriesch. Met blijde verrassing ziet men uit die liederen, met welk een gloed van vroom gevoel de oude Christelijke eeuwen Maria vereerden, en dat hare verheerlijking niet, gelijk alleen de onkunde het waant, enkel eene bijgeloovige vrucht van latere, zoogenaamde duistere eeuwen is.

Hoe dikwijls hebben wij in den geest Pater Zingerle gedankt voor hetgeen hij ons sedert 1870 in eene reeks van deeltjes, in de *Bibliothek der Kirchenväter* [2]), uit zijn geliefden Ephraem heeft medegedeeld, en voor de degelijke inleidingen en inlichtingen, door hem bij den tekst gevoegd. Daarin vindt men, gelijk hij in de Voorrede zegt, zoowel nieuwe, vroeger door hem nog niet vertaalde geschriften van den H. Ephraem, als eene ver-

---

1 *Archiv für theologische Literatur.* 1843.

2) Kempten, bij Jos. Kösel.

betering en omwerking van gedeelten, welke hij reeds sedert 1830 (bij Wagner te Inssbruck, in zes deelen) van dien Kerkvader heeft uitgegeven. En bij al die veelvuldigheid van kennis bleef hij altijd even eenvoudig en kinderlijk van gemoed [1]). Onder kinderen, zoo zong hij nog op hooger leeftijd, onder kinderen wilde hij zijn; daar is nog veel van het paradijs, nog eene ademing van God. Wat hemel ziet hij in het stralend gelaat, in de oogen van het kind! Wat hoort hij in dat stemgeluid, dat zoo diep tot den grond des harten doordringt: „O laat mij onder kinderen zijn!" 't Is hem wel tot eene niet geringe eer, dat hij altijd zóó wist te voelen en te dichten; ten slotte dan volgen die even zinrijke als schilderachtige regelen:

O lasz' mich unter Kindern sein!
Da weht noch eine Luft so rein,
Da weht noch wie im Paradies
Ein Gotteshauch so mild und süsz.

In eines Kindes Angesicht
Strahlt ungetrübt noch Himmelslicht,
Von Engelwangen lichter Schein;
Drum lasz mich unter Kindern sein!

O laszt mich unter Kindern sein!
Wie schaut es sich so lieb hinein
In Kindesaugen fromm und hell,
Dem tiefen, wunderreichen Quell!

Und einer Kinderstimme Laut,
Wie klingt so rührend der und traut
Tief in des Herzens Grund hinein:
O laszt mich unter Kindern sein!

1) Verg. o. a. *The Tablet* van 29 Januarij ll. en *Deutscher Hausschatz*, Jahrgang VII, Heft 9.

De schrijver van den „Geestelijken strijd".

De „Geestelijke strijd" behoort tot de meest verbreide en zeer gezochte werkjes over het ascetische leven; daarvan bestaan omstreeks 400 verschillende uitgaven. Meestal wordt Pater Scupoli, van de orde der Theatijnen, als de schrijver er van opgegeven.

Hierover nu deelt M. Silvas, van Madrid, gelijk hij zich onderteekent, deze wetenswaardige bijzonderheden mede.

Wij meenen, zegt hij, dat men hier met eene dwaling, of althans met eene verwisseling te doen heeft. „La lucha o combate espiritual del alma con sus afectos desordenados", zooals de oorspronkelijke titel luidt, werd in 't Spaansch geschreven door een geleerden en vromen Benedictijn van het stift Oña in Oud-Castilië, den Eerw. P. Juan de Castañitza, hofprediker van koning Philips II, en te Salamanca den 18 October 1599 gestorven. De beroemde Theatijn P. Scupoli vertaalde het in 't Italiaansch zonder vermelding van den auteur; en daar die vertaling veel bijval vond, gaf hij die voor de tweede maal uit, doch nu met zijne toevoegselen vermeerderd, zoodat het als een nieuw boek werd. In dien vorm beleefde het onder den titel van „Geestelijke strijd" een groot aantal uit-

gaven in verschillende talen [1]). Gewoonlijk is de verhandeling „Over den inwendigen vrede", van denzelfden P. Scupoli, er aan toegevoegd.

Dit is de reden, waarom het werk aan dien Theatijn wordt toegeschreven. Men vergelijke daarover „la Bibliotheca hispaña" van Nicolaus Antonio, de Annalen van Mabillon en anderen.

Het boek van P. Castañitza werd in 1618 door den Pater Jesuïet Zoes in 't Vlaamsch overgezet en te Mechelen gedrukt; in 't Latijn gaf het Lorichius in 1644 te Parijs uit. Daar ook verscheen in 1675 bij den boekhandelaar Berthier eene Fransche vertaling, welke hij op een naauwkeurig afschrift van het te Oña bewaarde origineel bewerkte. Onderwijl was het ook in Spanje uitgekomen onder den titel: „Perfeccion de la vida cristiana".

De plaatsen, door den H. Franciscus van Sales, die, naar men zegt, het werkje meer dan dertig jaren lang altijd bij zich droeg, daaruit aangehaald, zijn zonder eenigen twijfel aan het kleine Spaansche boekje en niet aan dat van P. Scupoli ontleend. Dit blijkt uit de wijze en manier, waarop hij in zijn 54^{en} Brief, aan de

---

1) Eene nieuwe vertaling of liever vrije bewerking daarvan verscheen in 1852 te Amsterdam, bij C. L. van Langenhuysen, onder den titel: „De geestelijke strijd, of de Christelijke volmaaktheid, ter beoefening voor alle standen; van Pater Scupoli. Bewerkt door P. J. Hesseveld, Pastoor." — „Ik heb, zegt hij in de Voorrede, op raad van waardige mannen, gemeend, mij voor onze lezers enkele varanderingen te mogen veroorloven, zóó echter dat de grondgedachten en de geest van het werkje zorgvuldig zijn bewaard gebleven."

Bij denzelfden uitgever verscheen daarvan in 1869 een tweede druk.

abdis van Puits d'Orbe, hoofdstuk 15, 16 en 17 aanhaalt.

Wijl het oorspronkelijke werk sedert de zeventiende eeuw in Spanje niet meer uitgegeven werd, geraakte de naam des auteurs in vergetelheid. Eerst in 1857 verscheen te Burgos eene nieuwe uitgaaf, aanmerkelijk verbeterd en vermeerderd, en met eene bibliographie des auteurs voorzien door C. R. R., Dokter in de Godgeleerdheid, waarschijnlijk Cesareo Rodrigo, Bisschop van Orense. De „Librairie religieuse" bezorgde er in 1865 eene goedkoope uitgave van, in een deeltje van 16°.

Omstreeks het midden der laatste eeuw schreef, onder den aangenomen naam van D. Jaime Elpidio, Layetano van Thienne, een historiesch onderzoek over den oorsprong van den „Geestelijken strijd"; doch tot mijn leedwezen, zegt Silvas, heb ik dat geschrift niet kunnen opsporen.

De Eerw. P. Castañiza bezorgde ook een „Leven van den H. Benedictus", eene overzetting der daarop betrekking hebbende Zamenspraak van den H. Gregorius den Groote, en vereenigde daarmede de levensgeschiedenissen van den H. Maurus en den H. Placidus; verder gaf hij den „Regel van den H. Benedictus", met eene lijst van de vorsten, geleerden en Heiligen, die de orde van den H. Benedictus verheerlijkt hebben. Beide werken werden in 1523 te Salamanca gedrukt. Eindelijk schreef hij nog het Leven van den H. Romualdus, in 1597 te Madrid gedrukt, eene uitlegging van het Onze Vader, preken en meer van dien aard.

Silvas verwijst hier op „Polybiblion" — Revue biblio-

graphique univ. Partie littéraire — deuxième série. Tom. 8, troisième livraison. — Septembre pg. 278 [1]).

1) Paris 35 Rue de Grenelle. 1878. — Zie „ *Wissenschaftliche Studien und Mittheilungen* aus dem Benedictiner-Orden mit besonderer Berücksichtigung der. Ordensgeschichte und Statistik." Jahrgang 1 (1880), Heft II, S. 215 v.

VERSCHEIDENHEDEN.

„Das Te Deum. Von Heinrich Bone."

De tweede jaargang van den *Frankfurter zeitgemäsze Broschüren-Verein* bevat in het 3e *Heft* eene verklaring van den heerlijken lofzang *Te Deum*, welke onder bovenstaanden titel ook afzonderlijk verschenen is bij A. Foesser, te Frankfort a/d. Main.

Daarin wordt eerst gesproken over den oorsprong en den vervaardiger van het *Te Deum*. De traditie zegt ons, dat het *Te Deum* door den H. Ambrosius alleen, of door de HH. Ambrosius en Augustinus zamen zou gemaakt zijn bij gelegenheid, dat de H. Augustinus door den H. Ambrosius te Milaan gedoopt werd, en de schrijver houdt zich, ofschoon deze of gene een ander gevoelen verdedigt, aan die welgegronde overlevering. In den Brevier staat boven het *Te Deum*: *Hymnus SS. Ambrosii et Augustini.*

Vervolgens spreekt de schrijver over den inhoud en vorm van het *Te Deum.*

De dogmatiek van het *Te Deum* bevat voornamelijk de geheimen der H. Drievuldigheid en der Menschwording; ofschoon de leerstellige verzen der hymne op zich zelven duidelijk genoeg zijn, worden zij nog duidelijker voor ons, als wij overwegen, in welken tijd dat *Te Deum* voor het eerst gezongen is. Toen heerschten het Manichaeisme, het Sabellianisme, het Arianisme en de dwaalleer van Macedonius. „Alle diese Irrlehren, die mit Ambrosius und Augustinus in so nahe Berührung gekommen waren, werden in unserm Hymnus auf's schärfste bei Seite gestoszen; nicht aber in der Form eines Protestes; nicht in verurtheilender und negirender Weise, sondern in positivem Bekentnisz des Wahren; und wieder nicht in ruhig dogmatischer Form, wie das Symbolum eines Credo, sondern in hochgetragenen Lyrischen Psalmentönen." Het *quoque* van v. 13: „Sanctum quoque Paraclitum Spiritum", waardoor de H. Geest op één lijn gesteld wordt met den Vader en den Zoon, veroordeelt de dwaling van Macedonius, die de godheid van den H. Geest loochende en er een eerste schepsel van maakte

Het *Paraclitum*, zoo nauw met *Spiritum Sanctum* verbonden, zegt ons, dat de H. Geest de Parakleet is en dat de stichter van het Manichaeisme, Manes, die zich voor den vertrooster uitgaf, de Parakleet niet was. De duidelijke onderscheiding tusschen de drie goddelijke Personen in v. 11—13: „Patrem immensae majestestatis; venerandum tuum verum et unicum Filium; Sanctum quoque Paraclitum Spiritum", vernietigt de ketterij van Sabellius, die eene drievoudige ontwikkeling van een en denzelfden goddelijken Persoon verdedigde en als het Katholieke geheim der H. Drievuldigheid verkondigde. Het *venerandum tuum verum..... Filium* verwerpt de dwaalleer van Arius, die de medezelfstandigheid van den Zoon met den Vader loochende, en het Woord tot een schepsel en aangenomen Zoon Gods vernederde.

Het *Te Deum* wordt verdeeld als volgt:

I. V. 1—v. 13 *incl.* Lofprijzing van den eeuwigen God.

a. V. 1—v. 6 (Pleni sunt). Lofprijzing van den Eeuwige, die *één* is in wezen, van den Heer en Vader, van wien al zijne werken, hemel en aarde, getuigenis afleggen.

b. V. 7—13 (Tu rex). Lofprijzing van God, die *drievuldig* is in Personen, zooals ons niet door de natuur, maar door de Openbaring geleerd is, van wien niet enkel de zegepralende Kerk in de Apostelen, Profeten en Martelaren, maar ook de strijdende Kerk getuigenis aflegt door haar geloof in den Vader, in den Zoon en in den H. Geest. In die waarheden zijn wij door Christus, den menschgeworden Zoon Gods, onderwezen, daarom

II. V. 14—19 *incl.* Lofprijzing van den menschgeworden Zoon Gods, die is:

a. waarachtig God, eeuwige Zoon Gods (v. 14, 15);

b. waarachtig mensch, ontvangen in den schoot eener maagd (v. 16);

c. de Godmensch, die na het werk der verlossing volbracht te hebben, gezeten is aan de rechterhand Gods in de glorie des Vaders, eene glorie, welke ook den rechtvaardigen, na het oordeel zal ten deel vallen (v. 17—19).

III. Ootmoedig smeekgebed om aan die heerlijkheid deelachtig te worden (v. 20, 21). Het overige (v. 22—29) dient om dat slotgebed meer aan te dringen.

Uit de exegese der afzonderlijke woorden van het *Te Deum* nemen we het volgende over:

Aeternum, v. 2, en *sempiternus*, v. 15. Het eerste duidt

vooral aan, dat God van eeuwigheid is, terwijl *sempiternus* het eeuwigdurende beteekent.

Laudabilis numerus, v. 8: een onbepaald, maar, zooals er gezegd wordt, prijzenswaardig, d. i. zeer aanzienlijk getal, als het ware eene wolk van getuigen, gelijk de Apostel spreekt.

Candidatus exercitus, v. 11. De martelaars, zegt de schrijver, maken in eigenlijken zin een leger uit, niet alleen door hunne ontelbaarheid, maar ook omdat zij ten bloede toe, tot in den dood strijden; doch hun bloed is wit geworden in het bloed des Lams: daarom zijn zij als een in het wit gekleede heerschaar. — Deze verklaring is in ons oog onjuist: het bloed der martelaren, dat in het bloed des Lams wit geworden is, komt ons onverklaarbaar voor. Wij kunnen het *candidatus exercitus* toelichten door Apocal. VII, 9—14; daar ziet de H. Apostel ook eene groote menigte gekleed in witte kleederen; al die zaligen loven God, en op de vraag wie zij zijn, volgt het antwoord: „Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna et laverunt stolas suas, et dealbaverunt eas in sanguine Agni." Eenigen verstaan dit van de martelaars alleen, maar al slaan deze woorden ook op al de uitverkorenen, zij slaan inzonderheid op de martelaars.

Verder weten wij, dat de *candidati* te Rome, d. i. zij, die naar den een of anderen eerepost dongen, in het wit gekleed waren en een geheel witte toga aan hadden; nu men kan zeggen, dat de Martelaars naar de hoogste eer gedongen hebben, en hierom met de *candidati* konden vergeleken worden.

Ten laatste handelt de schrijver over het gebruik van het *Te Deum;* dit is het Liturgisch gebruik tusschen de Metten en de Lauden, door de rubrieken der Kerk geregeld; vervolgens het gebruik van den hymnus bij plechtige gelegenheden, als de Kerk God bedankt voor ontvangen weldaden.

Door onze korte opmerkingen zal ieder begrijpen, dat deze brochure allernuttigst is voor hen, die verplicht zijn bijna dagelijks het *Te Deum* te bidden.

K.

Zedekundig onderzoek.

Onder dezen titel heeft Prof. Dr. A. Pierson een tweetal artikelen geschreven in de *De Tijdspiegel.* (Jan. en Febr. 1881). Daarin geeft hij het resultaat van zijn onderzoek naar *het be-*

ginsel der zedelijkheid. Het spreekt van zelf, dat het dogma hiervoor niet in aanmerking kan komen; want daar het dogma valsch is, zou natuurlijk de zedelijkheid, die uit dit beginsel voortspruit, ook valsch, dus onzedelijk zijn. Alle beginselen, die tot *gevoel* of tot *smaak* teruggebracht kunnen worden, verwerpt de Professor om de geduchte bezwaren, die hij in het aannemen van zulk een veranderlijken en onvoldoenden grondslag vindt. Blijft alleen nog *de rede*, en volgens Dr. Pierson komt deze tot de gevolgtrekking: „De zedelijkheid „valt met de hoogste beschaving samen, en daar deze be„schaving niet is, maar wordt, moet men ditzelfde ook van „de zedelijkheid zeggen, die een naam is voor den hoogst „bereikbaren toestand van den mensch. Nu reeds evenwel „mag alles zedelijk genoemd worden, wat dezen toestand „helpt voorbereiden. Derhalve is elke ontplooiing van kracht „zedelijk in den omschreven zin des woords, en elke kracht „zal zedelijk zijn in de mate van hare eigen sterkte." Hiermede zullen zeker de aanhangers van het: „macht is recht" wel vrede hebben.

De Professor eindigt zijn onderzoek aldus: „De bezwaren, „die ook tegen deze beschouwing in het midden te brengen „zijn, verdienen een opzettelijk onderzoek, waartoe de critiek „van anderen misschien ons nopen zal."

Hoe moet dit verstaan worden? Heeft de Professor dit opzettelijk onderzoek zelf nog niet gedaan, of wordt de uitslag er van ons voorloopig alleen onthouden? In beide gevallen loopen wij allen het gevaar (in het eerste geval ook Dr. Pierson zelf), bij iedere handeling tegen de zedelijkheid te zondigen, en zullen wij in volkomen rust moeten blijven wachten op de critiek *van anderen*, die den Professor *misschien* nopen zal tot het opzettelijk onderzoek, ... dat misschien (?) tot geen bevredigenden uitslag zal voeren! Mogen wij dien tijd ook slapend doorbrengen, Professor?

C.

„Het Evangelie en onze jongelingschap."

In de *Stemmen voor Waarheid en Vrede* van Januarij 1881 legt Ds. A. W. Bronsveld, onder bovenstaand opschrift, een treurig getuigenis af over den geloofszin en de zedelijkheid der Protestantsche jongelingschap hier te lande. Het is, wat

niet weinig zegt, „een referaat", door hem „op de Predikanten-Vereeniging van April 1880" gegeven. Ter voorkoming van alle misverstand, volge eerst wat hij opmerkt: „onder jongelingschap verstaan we gemeenlijk de zonen van de hoogere en midden-klasse des volks." Dit is nu wel eene eigene beperking van hetgeen dat woord anders omvat; doch genoeg: hij wil „dan ook, verklaart hij, „meer bepaald gedacht hebben aan de [Protestantsche] jongelieden, die wij aantreffen op onze hoogere en middelbare inrichtingen van onderwijs; op onze kantoren; op de akademie te Breda, op het instituut te Willemsoord; en die eenmaal in den geleerden, den beschaafden, den ontwikkelden stand ten onzent den toon zullen aangeven. Hun leeftijd denk ik mij tusschen de 16 en 21 jaar ongeveer. —

Hoe staat nu onze jongelingschap -- tegenover het evangelie? En met evangelie bedoelen wij hier: de belijdenis van Jezus Christus naar de H. Schriften. Kan men zien, dat onze jongelieden van Christus niet los zijn, dat zij iets voor Hem gevoelen, dat zij Hem lief hebben of althans zoeken, zoodat Hij in hun denken en in hun leven een plaats inneemt? ---

Wat zien wij rondom ons?

Dat onze jongelingschap bijna eenparig het evangelie verwerpt. -- Onze tallooze vacante gemeenten en het klein getal theologische studenten bewijzen, dat onze jongelingschap de bediening des evangelies niet zoekt. In een onzer groote steden werd onlangs op een traktement. dat niet de helft bedraagt van het inkomen der predikanten, een opziener gevraagd over de openbare gebouwen — en 200 sollicitanten meldden zich aan. In onze kerk vragen reeds lang vruchteloos meer dan 200 gemeenten om één leeraar.

Het valt hoe langer hoe moeielijker, uit onze jonge mannen de vakaturen aan te vullen in geloovige kerkeraden, zoodat men vaak de bestuurders der gemeente en de verzorgers der armen kiezen moet uit kringen, welke men liever niet tot dat doel zou binnen treden.

Aan onze hoogescholen is een jurist, een medicus, een literator, en vooral een filozoof, die ter kerke komt, een groote uitzondering, en wordt de belijdenis van het evangelie geacht tot de dingen te behooren, waaraan men bijna niet meer denkt.

Ons leger kan zijn officieren tellen, die om 't evangelie zich bekommeren, en de mannen van den militairen Bond

hebben in vele garnizoensplaatsen bij de kommandanten eer tegenwerking dan steun gevonden. Op zeer veel kostscholen, waarop onze aanstaande marine-officieren, en ekonomen gevormd worden, heerscht een beslist ongeloovige geest, en hoe op niet weinig hoogere burgerscholen alles van een materialistischen geest is doortrokken, wordt ook door moderne predikanten met droefheid waargenomen. Onze aanstaande kooplieden en industriëelen richten bijna nooit hun schreden meer naar de kerk, en trekken liever in gelëederen op naar schouwburgen en bierhallen, en verheugen zich zeker in het nieuwste brouwsel, dat men voor hen bereiden ging. o, Er zijn onder al die jongelieden beminnelijke en zedelijke persoonlijkheden. Daar zijn onder hen, die des avonds hun moeder veilig in de oogen kunnen zien, en die door hun vader met welgevallen worden gadegeslagen. Maar dooreengenomen is het peil der zedelijkheid bij onze jongelingschap dalende. Een student heeft durven uitspreken, dat bijna al zijn mede-studenten zich aan onzedelijkheid schuldig maken, en de toon, waarop bijna alle jongelieden spreken over de vrouw, over het huwelijk, over God en het evangelie is onheilig niet alleen, maar ruw en goddeloos."

Vóór alles dachten we: Is hier geene overdrijving? Is dit tafereel niet te zwart gekleurd? We zouden het willen vermoeden; maar een predikant getuigt het openlijk voor eene Predikanten-Vereeniging en schrijft het later openlijk voor Protestanten, en we hooren van geen logenstraffing of protest. Wat er van zij, Goddank! mogten we uitroepen, ten opzigte van de theologische studiën is het zoo niet bij ons: wij hebben overvloed van studerenden voor de heilige bediening in al onze Seminariën. En ook, wij hebben alle reden om te vertrouwen, dat geheel de hier bedoelde jongelingschap, wel verre van bij ons tot zulk een jammerlijk peil gedaald te zijn, zeer zeker aan geloof en zeden hecht; al is ook helaas! bij menigeen de invloed van den geest des tijds en den omgang met gevaarlijk gezelschap niet te loochenen. En is er ook eenige overdrijving in de voorstelling van Ds. Bronsveld, de ouders hebben er toch wél op te letten: gevaar voor geloof en zeden *bestaat* er en *blijft* er op gemengde scholen, alleen reeds door het onvermijdelijk verkeer met ongeloovige en onzedelijke jongelieden, al zouden zij ook niet zóó velen in getal en niet zóó bedorven zijn. Daarbij, om de uitgebreidheid

van het gevaar wel te beseffen, merke men vooral op, wat er al genoemd wordt: hoogere en middelbare inrigtingen van onderwijs, bepaaldelijk, „niet weinig hoogere burgerscholen", akademiën, kweekscholen voor militairen, kantoren, enz. Mogen toch alle ouders en overheden het altijd indachtig zijn en de hun toevertrouwde zielen, naar hun gewetenspligt, zooveel het hun mogelijk is, verre houden van alle gevaar voor geloof en zeden!

De Sociale Vraag door een Nederlander.

Kort geleden is bij de Wed. Uyttenbroeck te Venloo deze brochure verschenen, waarvan de volledige titel is: *De Sociale Vraag of een beroep op het gezond verstand zijner landgenooten door een Nederlander*, en waarin een zeer klein gedeelte van de groote arbeiders-quaestie behandeld wordt. De ongenoemde schrijver verdeelt zijne brochure in drie hoofdstukken.

Het eerste hoofdstuk bevat eene zeer goede schets van den rampzaligen toestand, waarin de wereld gebracht wordt, als men God en godsdienst aan den minderen man ontneemt. Wie de Conferentiën van Pater Félix over het socialisme [1]) gelezen heeft, zal ongetwijfeld zeggen, dat de schrijver niet overdrijft, maar veeleer nog beneden de werkelijkheid gebleven is, al spreekt er meermalen iets gemelijks uit zijne wijze van voorstelling.

Het tweede hoofdstuk noemt als oorzaak van die verwarring de zucht naar genot, waardoor de mensch zich behoeften schept, die iederen dag menigvuldiger en dringender worden, en waaraan hij niet kan voldoen zonder onrechtvaardig te worden jegens derden. Ofschoon anderen, misschien met meer recht, het liefdeloos ongeloof als hoofdoorzaak der sociale beroering hebben beschouwd, is zeker het zedenbederf en, als eerste wrange vrucht daarvan het zinnelijk genot eene der voornaamste redenen, waardoor onze maatschappij in den tegenwoordigen, zoo heilloozen toestand gekomen is. Hier (blz. 9) verhaalt de schrijver een voorbeeld van afpersing, dat verschrikkelijk is. „Van zeer nabij", getuigt hij, „ken ik in ons

---

1) Vgl. *De Katholiek*, Deel LXXV, bladz. 17 vv.

„land eene groote fabriek, waar verscheidene honderden werk-
„lieden aan een zoo ongezond werk arbeiden, dat geen enkele
„van hen den ouderdom van 40 jaren bereikt; meestal ster-
„ven zij vóór dat zij 20 jaren oud zijn. En toch denke men
„niet, dat het loon dezer menschen bijzonder hoog is; inte-
„gendeel! Zij kennen geen ander werk en zijn niet in staat
„iets anders te beginnen, hiervan wordt gebruik gemaakt om
„hun loon zeer laag te houden en voor hunne gezondheid
„wordt, zoo als blijkt uit de hierboven aangehaalde gevolgen
„van hunnen arbeid, volstrekt niet gezorgd. Jaarlijks worden
„dus in die ééne fabriek verscheidene tientallen van menschen
„om het leven gebracht. Dat is algemeen bekend, en toch
„gaat er geen kreet van afgrijzen op door het land. Men ziet
„dit onverschillig aan, juist alsof 't zoo hoorde".

Het derde hoofdstuk noemt, in tegenstelling met die genotzucht, als natuurlijk middel van herstel de versterving, zoo algemeen mogelijk genomen. De genotzucht opofferen, het juk der knellende behoeften afschudden, zich zelf verloochenen, het verfoeilijk egoïsme dooden, en dit alles in Christelijken zin opgevat, zijn de geneesmiddelen, waarbij de zieke maatschappij herstelling zal vinden. Aan deze genezing moeten allen medewerken. De particulieren behooren door een goed voorbeeld de gegeven ergernis en het daaruit voortgekomen kwaad te herstellen; de Regeering moet zuiniger zijn en de belastingen gelijkmatiger verdeelen; maar ook de arbeiders zelven moeten door spaarzaamheid, vlijt en braafheid de onaangenaamheden, aan hun stand eigen, verzachten en dragelijk maken.

Hieruit blijkt genoeg, dat deze brochure de oplossing der arbeiders-quaestie in het Christendom zoekt; doch zij heeft begrijpelijker wijs dat vraagstuk in hare 28 bladzijden slechts weinig volledig kunnen behandelen. Verder veroorloven we ons de opmerking, dat de toon van het geschrift over 't geheel wel wat absoluut is; bijv op bladz. 23: „Ondankbaar-
„heid, zorgeloosheid, verkwisting en luiheid zijn, als het ware,
„de geringste der ondeugden van de arbeiders, deze zijn, om
„zoo te zeggen, hunne karaktertrekken." — Ook schijnt er op den vorm niet bijzonder gelet te zijn. Dan vindt de schrijver in de versterving een v o l d o e n d e oplossing voor het vraagstuk der overbevolking, wat we, vooreerst, niet kunnen aannemen; maar ten andere, als men die vraag uit een Katholiek oogpunt beschouwt, dan is die vrees zelve voor overbevolking volstrekt niet te begrijpen.

Als motto des schrijvers staat op het titelblad: „Nuttig „te zijn was mijn doel": moge dat doel overvloedig bereikt worden!

K.

AUTORITEITS-ONGELOOF.

In een onlangs verschenen werk van E. Naville, *La logique de l'hypothèse* (*Bibliothèque de philosophie Contemporaine*), staat, p. 103, deze plaats te lezen, welke zonder eenigen commentaar vrij duidelijk spreekt. 't Is een staaltje te meer, hoe het ongeloof zich niet schaamt, uit louter vooroordeel in godsdienstzaken op eens van gevoelen te veranderen en klakkeloos van het neen tot het ja (of omgekeerd) over te slaan, gelijk wij het hier vernemen over de vraag, of het mogelijk s, dat alle menschen van één zelfde paar voortkomen.

„ Plusieurs savants ont affirmé que les diverses races d'hommes sont trop différentes pour qu'il soit possible de leur attribuer une souche commune, et ils ont contredit, comme contraire aux données de l'observation, la thèse théologique que tout le genre humain provient d'un couple unique. D'autres cherchent maintenant une arme contre la tradition religieuse dans l'idée que tous les êtres organisés, l'homme compris, proviennent, par voie de génération régulière, d'organismes primitifs semblables. J'ai demandé un jour à F. J. Pictet s'il ne pensait pas que tel de ses confrères en science naturelle avait soutenu l'impossibilité de faire dériver tous les hommes d'un même couple, et, quelques mois après, avait affirmé que tous les êtres organisés peuvent provenir d'ancêtres identiques. Il me répondit oui, sans hésiter. N'est-il pas manifeste que ce brusque changement d'opinion ne peut s'expliquer que par l'influence indue d'une préoccupation relative aux questions religieuses? "

We voegen er deze vraag bij: Is het ook niet duidelijk, dat zoodanige verandering van „ wetenschappelijke overtuiging " minder aan eigen zelfstandig onderzoek dan aan blind autoriteits-geloof te danken is? Dit laatste is immers ook thans aan de orde van den dag; en de woorden van De Génestet zijn nog van volle toepassing:

Gelooven op gezag —
Dat mag

Niet meer in onze dagen!
Maar ach,
't Schijnt, niet gelooven op gezag
Komt nu aan de orde van den dag,
By zeker slag;
Is 't beter? — wou ik vragen.

Twee Romaansche Benedictijner Stiften.

De abdij Disentis en het nonnenklooster Münster, beiden in het Zwitsersche kanton Graauwbunderland, zijn de twee eenige „Romaansche" kloosters van de orde der Benedictijnen, dat is, hunne twee eenige stiften, die zich in 't Romaansche taalgebied in beperkter zin, in eene landstreek bevinden waar het „Romontsch" gesproken wordt.

Wel is het Duitsch in beide die huizen de taal van den dagelijkschen omgang; ook zijn er zoowel in Münster als in Disentis vele inwoners, die Duitsch verstaan en spreken; want Münster ligt aan de grenzen tegen Duitsch Tyrol, en Disentis heeft de Duitsch-Zwitsersche Urners tot naburen; daarbij moet het Duitsch, reeds sedert verscheidene jaren, in de Romaansche hoogere scholen onderwezen en geleerd worden; nogtans bedient men zich van den kant der beide stiften, in het verkeer met de bevolking, van de Romaansche taal. In beider kerken wordt in het Romaansch gepreekt, biecht gehoord, de rozenkrans en de kruisweg gebeden; kortom, alle godsdienstoefening, in zooverre het geen Latijn is en zijn moet, wordt daar in 't Latijn gehouden. Tot een enkel voorbeeld van die eigenaardige taal geven we het Romaansche Onze Vader en het Wees gegroet, wat iedereen kan volgen.

Het Onze Vader.

Bab nos, qual che ti eis en tschiel. Soing vegni fatg il tiu num. Tiu reginavel vegni tier nus. Tia veglia daventi sin tiara sco en tschiel. Nies paun da mintgia di dai a nus oz. E perduna a nus ils nos puccans, sco nus perdunein als nos culpons. E nus meina bucc' enter empruamen, sonder nus spindra di mal. Amen.

Het Wees gegroet.

Salidada seies ti Maria, pleina de gratia, il Segner ei cun tei, ti eis benedida denter las dunaruns ebenedius ei il fritg dil tiu bist, Jesus. Sointgia Maria, mumma de Diu, roga per nus pucconts uss' ed en l'ura de nossa mort. Amen.

Zie de *Wissenschaftliche Studiën und Mittheilungen aus dem Benedictiner-Orden*, Tweede Jaargang (1881), eerste aflevering, bl. 194 v.

„Een verscne Meikrans" [1]

Wij hebben juist nog gelegenheid, om den zooeven ontvangen tweeden druk van deze voortreffelijke Meimaandoefeningen aan te kondigen, of liever aan te prijzen. Over den inhoud schreven we vóór elf jaren [2]: „Ja waarlijk, „een versche en, voegen we er bij, een geurige en verkwik- „kende Meikrans; een ter viering van de Meimaand geschre- „ven werkje, zooals men het van den geleerden, den een- „voudigen, den liefdevollen en voorzigtigen Pastoor van Oos- „terbeek" [thans Deken en Pastoor te Maarssen] „verwach- „ten kon." En wij verwijzen nu slechts verder, wijl deze uitgaaf een eenvoudige herdruk is, op den welverdienden lof, destijds aan die 31 overwegingen en de gebeden toegekend.

Maar wat het uiterlijke betreft, is er aan deze nieuwe uitgaaf een bijzondere lof te geven. Het boekje neemt u in, trekt u aan, met zijne helder en fraai gedrukte bladzijden, in een stemmig, rood lijstje gevat, op zacht-geel papier. Het geeft alles iets rustigs en gewijds voor het oog en, naar ons oordeel, is het, zoowel als de daaraan beantwoordende band, eene veredelde, niet eene slaafsche navolging van een vroegeren, meer kerkelijken stijl, gelijk die ook in onzen tijd moet behagen.

---

1) Neêrgelegd aan de voeten van Maria, door J. G. H. C. Essink, R. K. Priester, enz. Kerkelijk goedgekeurd. Utrecht, Dekker & van de Vegt. Eerste druk, 1869; tweede druk, 1881.

2) *De Katholiek*, Deel LV, bladz. 346 v.

Alle eer, derhalve, ook aan de smaakvolle uitgevers voor hun uitnemend werk.

SPROKKELINGEN.

Kerkelijk berigt uit Zuidelijk Japan. — Mgr. Petitjean schreef den 6 Januarij ll. uit Nangasaki:

„ De goede God heeft ons dit jaar wel talrijke vertroostingen verleend; ik heb aan 2000 personen het H. Sakrament des Vormsels mogen toedienen, en mijne Missionarissen en ik zelf hebben bijna evenveel heidenen gedoopt. Ik mogt verscheidene nieuwe kerken en kapellen inzegenen, waardoor onze Missie er thans 38 telt, behalve nog de kleinere bedeplaatsen. Deze laatsten bevinden zich allen in de huizen van onze beste Christenen en strekken om er de H. Sakramenten toe te dienen. Het getal onzer Christenen in Zuidelijk Japan beloopt meer dan 20,000. Op den feestdag der Onbevlekte Ontvangenis mogt ik aan onze drie eerste Levieten de Kleine Orden toedienen; ik hoop hen nog dit jaar tot subdiaken te kunnen wijden."

Zie *De Katholieke Missiën*, 6e Jaargang, N°. 17.

Verboden boeken. — De H. Congregatie van den *Index* heeft, bij haar Dekreet van den 14 Februarij ll., dat door Z. H. den Paus den 18 werd goedgekeurd, de volgende boeken op de gewone wijze veroordeeld:

Terenzio Mamiani. *Confessioni di un Metafisico.* Vol. 2. Firenze. G. Barbèra. 1865.

Le Meditazioni Cartesiane rinovate nel secolo XIX. Vol. 1. Firenze. Successori Le Monnier. 1869.

Compendio e Sintesi della propria Filosofia, ossia Nuovi Prolegomeni ad ogni presente e futura Metafisica. Libro uno. Stamperia Reale di Torino di G. B. Paravia e Comp. 1876.

G. Tiberghien, Professeur à l'Université libre de Bruxelles; *Enseignement et Philosophie. Mission de la Philosophie à notre époque. Doctrine de Krause. Le Positivisme et la Méthode d'Observation. La Théologie et l'Origine du Langage*, etc. Bruxelles. 1873.

Psychologie Elémentaire. La Science de l'Ame dans les limites de l'Observation. Bruxelles. 1879.

Le Boulenger-Vauquelin. *Fin de la crise religieuse moderne, ou l'Eglise Catholique-Romaine adaptée parallèlement aux besoins des âmes viriles et à ceux des âmes-enfants ou mineures.* 2 Tom. Vichy. 1879.

La Genesi della Chiesa per Geremia Fiore. Napoli. Stabilimento tipografico Perrotti. 1879.

Vorsten-Vrijmetselaren. — Volgens het *Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren* (1880) kunnen we deze opgaven doen:

„ 1°. Z. K. H. Prins Willem Frederik Karel der Nederlanden, Grootmeester-Nationaal der Nederlandsche Vrijmetselarij.

2°. Z. K. H. Lodewijk Willem August, Prins van Baden, Grootmeester van Eer van de Groote Loge van Pruissen, genaamd *Royal York zur Freundschaft.*

3°. Z. M. Willem I, Duitsch Keizer en Koning van Pruissen, Beschermheer der drie Pruissische Groote Loges.

4°. Z. K. H. Frederik Willem Nikolaas Karel, Kroonprins van het Duitsche Rijk en van Pruissen, Plaatsvervanger van den Beschermheer.

5°. Z. M. Oscar II, Koning van Zweden en Noorwegen, Beschermheer der Orde en Grootmeester van de IX^e^ Provincie (Zweden en Noorwegen) der Vrijmetselarij.

6°. Z. K. H. Albert Eduard, Prins van Wales, Grootmeester der Groote Loge van Engeland.

7°. Z. K. H. Ludwig IV, Groothertog van Hessen, Beschermheer der Groote Loge van Darmstadt, genaamd *Zur Eintracht.*

8°. Z. K. H. Frederik, Kroonprins van Denemarken, Ordes-Meester der Groote Loge van Denemarken.

9°. Z. K. H. Albert Eduard, Prins van Wales, Beschermheer der Groote Loge van Ierland, te Dublin. (Zie num. 6.)

10°. Z. K. H. Vorst Demetrius Rhodokanakis, Grootmeester van de Groote Loge van Griekenland.

11°. Z. K. H. Prins Leopold, vierde zoon van Hare Majesteit Koningin Victoria, is in Julij als Mr.·. der *Lodge of Antiquity* te Londen geïnstalleerd.

Leerrijke vraag. — De heer Noorman sluit eene beschouwing over de politiek der groote Mogendheden na het Congres van Berlijn (*De Tijdspiegel* van Nov. jl.) met eene veelbe-

teekenende vraag, waarop de millioenen-verkwisters voor het moderne onderwijs wel eens ernstig mogen nadenken.

„Vatten wij ons oordeel samen, zoo schrijft hij, dan kan dat niet gunstig luiden voor de politiek der groote Mogendheden. Traktaten hebben altijd slechts eene tijdelijke waarde gehad, maar zoo tijdelijk als tegenwoordig niet; zij sneuvelen, nog vóórdat zij zijn uitgevoerd, en er gebeuren zulke vreemde dingen, dat men zich afvraagt: zijn dat nu de vruchten van de nieuwe beschaving, van de hooggeroemde moderne ontwikkeling? De verstandelijke vermogens mogen toenemen, het rechtvaardigheidsgevoel wordt minder; de wereld wordt geleerder, maar niet beter. In het werk van de groote staatslieden zien wij wel veel kunst, maar het wordt bovenal gekenschetst door gebrek aan karakter, eene eigenschap, die de nauwkeurige waarnemer van de teekenen des tijds niet alleen in de groote, maar ook in de kleine dingen van ons oud Europa terugvindt."

Ontvangst en uitgaaf van het „Nederlandsche Zendelinggenootschap". — Daarover berigt en klaagt de *N. H. Kerkelijke Courant* van 28 Augustus ll. aldus:

„Uit het dezer dagen verschenen verslag van het „Nederlandsche Zendelinggenootschap" blijkt, dat er in het vorige jaar ontvangen is aan contributiën, collecten enz. *f* 45.726,07 en aan giften en legaten *f* 23.191,90, te zamen *f* 68.917,97, doch dat de uitgaven de som van *f* 94.609,17 beloopen hebben, zijnde er alzoo een tekort van *f* 25.629,20. Het vorige jaar bedroeg de ontvangst *f* 94.323,45; vooral op den post „giften en legaten" is een aanzienlijke vermindering (ongeveer 20 mille) te bespeuren.

„Die tijding is treurig. Voor deze christelijke zaak heeft de christelijke gemeente nog weinig hart. Och, mogten deze beschamende cijfers velen tot ijver wekken! Als de zending te gronde gaat, dan blijkt de levensader der Kerk nog slechts zeer mat te slaan!"

De hoogte der beroemdste bouwwerken. — Door de voltooijing der torens van den Keulschen Dom, die 157 meter hoog zijn, prijkt de stad Keulen met het hoogste bouwwerk van de gansche wereld. Bij die gelegenheid vooral heeft men eene vergelijking gemaakt met andere hooge gebouwen en bevonden, dat ze, slechts een klein gedeelte uitgezonderd, aan de Kerk

te danken zijn, en haar de eer van die grootsche stichtingen toekomt. Men oordeele naar de volgende getallen, welke de *Illustrirte Zeitung* (1881, Heft 15,) van verschillende bouwwerken in meters opgeeft:

De torens van den Dom van Keulen.	157,00
De daktorentjes van den Dom te Rouaan. . . .	151,12
De Nicolaas-kerk te Hamburg.	144,20
De St. Pieterskerk te Rome 138 m.; volgens anderen	143,50
De Munster-kerk te Straatsburg.	142,10
De Piramide van Cheops in Gizeh.	137,00
De St. Stephanus-kerk te Weenen.	136,70
De Kathedraal te Amiens.	134,00
De Piramide van Cheprem.	133,00
De St. Martinus-kerk te Landshut.	132,50
De Dom te Freiburg in Bresgau.	125,00
De Kathedraal te Antwerpen.	123,00
De Dom te Florence.	119,00
De St. Paulus-kerk te Londen.	111,30
De Dom te Milaan.	109,00
Het Raadhuis te Brussel.	108,00
De vierhoekige Assinelli-toren te Bologna. . . .	107,00
De Dom der Invalieden te Parijs.	105,00
De Dom te Maagdenburg.	103,00
De Dom te Augsburg.	102,00
De Mathena-kerk te Wezel.	102,00
De Slottoren te Dresden.	101,00
De Lieve-Vrouwe-kerk te Munchen.	99,00
De Pieterskerk te Berlijn.	96,00
De toren van het Raadhuis te Berlijn.	88,00
De kerk-toren te Erkelenz.	81,50
De Munster-kerk te Ulm.	80,00
Nôtre-Dame te Parijs 68 m.; volgens anderen . .	71,00
De Sophia-kerk te Constantinopel.	58,00
De scheeve toren te Pisa.	57,00
L'arc de triomphe de l'Étoile.	44,00
Het Pantheon van Agrippa.	43,00
De Obelisk op de Place de la Concorde. . . .	27,00

Feestdag van Jezus' Allerheiligst Hart.

In de vergunning, welke Paus Clemens XIII, op verzoek van eenige Kerken, verleende om het Feest van het Allerheiligst Hart van Jezus te vieren, vinden wij het doel dier feestviering met deze weinige maar zinrijke woorden aangegeven. Het is, „opdat de geloovigen de liefde van Christus, die ter verlossing van het menschelijk geslacht leed en stierf, en ter gedachtenis van zijn dood het Sacrament van zijn Lichaam en Bloed instelde, onder het zinnebeeld van het Allerheiligst Hart te godvruchtiger en ijveriger zouden herdenken, en er te overvloediger de vruchten van zouden genieten" [1].

De godsvrucht tot Jezus' H. Hart, „beeld en bron der hoogste liefde", heeft in ons oog iets zeer eigenaardigs, dat wij hier met enkele los verbonden opmerkingen wenschen aan te wijzen: het eerherstellende namelijk, dat er bijzonder mede vereenigd is, en dáárom tevens bijzonder tot die godsvrucht aantrekt.

De grondgedachte dan, welke wij al dadelijk in deze godsvrucht opmerken, is: dat wij door eene dankbare liefde jegens God en het H. Hart van Jezus, en vooral door eene innige vereering van het Allerheiligste Sacrament, eenigszins vergoeding of eerherstel trachten te geven voor al den smaad, welken de ongeloovige en bedorven

1) Zie het einde der VIe les van het *Officium SS. Cordis Jesu.*

wereld den Heer aandoet, en inzonderheid voor al die veelvuldige oneerbiedigheden, waarmede Jezus in het Geheim zijner liefde beleedigd wordt.

Deze zoo verheven devotie, waarin wij eerherstel geven aan God door eene bijzondere liefde tot Jezus' H. Hart, gelijk dit met ons leeft in het H. Sacrament, is in waarheid eene vinding der goddelijke liefde en ons ook van omhoog kenbaar gemaakt en aanbevolen.

De Gelukzalige Margareta Maria Alacoque was het bevoorrechte werktuig in de hand des Heeren, om aan deze vereering van zijn H. Hart eene verwonderlijke uitbreiding te geven. Ook hier heeft God wat in den zin der wereld zwak en verachtelijk is, uitgekozen om de sterken en wijzen dezer aarde te beschamen (1 Cor. 1, 27); ook hier heeft Hij geringe middelen gebruikt, om des te duidelijker bewijs te geven van zijne goddelijke kracht.

Welk eene verheffende gedachte, eereboete te doen aan God voor den smaad, welke Hem iederen dag wordt aangedaan! De dauwdruppel, die in den kelk der blanke lelie nederdaalt en in de stralen der morgenzon fonkelt, is niet zoo schoon als de traan, die schittert in ons oog, wanneer wij vol rouw en droefheid onze zonden en die van anderen in Gods heilige tegenwoordigheid overdenken. Tranen van rouw, tranen van droefheid, maar ontweld door de liefde, zijn voor ons schuldig hart een heelende balsem, en tevens allerbehagelijkst voor den Heer [1]).

---

1) Waarom heeft Da Costa in zijn lied „De traan" die tranen van boete en berouw vergeten? Zijn dichtstuk zou vollediger geweest zijn, als hij ook dezen had genoemd. Of zou die leemte in ons oog door hem zoo gewild zijn? Luther en Calvijn immers kenden geen berouw in den zin van heilrijke droefheid en leedwezen, maar alleen in den zin van

Wanneer de helsche vijand een stroom van verwenschingen en godslasteringen uitslaat tegen den Allerhoogste, is het onze heilige en zoete plicht, ons zooveel wij kunnen tegen het godtergend ongeloof en zedenbederf te verklaren en te verzetten; en wanneer de wereld het goddelijk Hart van Jezus met onverschilligheid, verachting, ondankbaarheid en verraad bejegent, is het ons eene niet geringe eer, daarvoor aan het altaar van het Lam eenig herstel te mogen aanbieden. Zoo toch zouden wij gedaan hebben, als wij op Calvarië de speer van den Romeinschen soldaat hadden kunnen bemachtigen; zoo tracht het kind door overvloediger bewijzen van liefde jegens zijnen vader het wangedrag van een anderen zoon eenigszins te vergoeden.

Wij moeten eerherstel brengen niet alleen voor de zonden van anderen, maar vooral en op de eerste plaats voor onze eigene zonden. Deze aarde is de plaats niet van voortdurende zegepfaal en verblijding. De hemel is het huis der volkomene rust. In den hemel is de liefde onvermengd, onverkoeld en onafgebroken, en daarom kan er in den hemel van geene eerherstelling spraak zijn; maar hier op aarde wordt onze liefde verbasterd door een mengsel van tallooze onvolmaaktheden, verzwakt door eene akelige koelheid en misschien onderbroken door grootere zonden. De gedachte hieraan moet onze ziel met eene heilige droefheid vervullen en ons aansporen, iederen dag tot Gods troon te naderen, om door vuriger liefde goed te maken, wat wij vroeger hebben misdaan

---

machtelooze wanhoop. Hoe troostvol dan klinkt het woord der Kerk: *Poenitentiam agite, appropinquavit enim regnum coelorum;* Doet boetvaardigheid! want het rijk der hemelen is nabij.

en nog misdoen, en daar in zijne genaderijke tegenwoordigheid het vaste besluit te vormen, niets meer in de toekomst te doen, waarvoor wij vergoeding hebben te geven. Die tranen van eereboete zijn hoog te waardeeren. „Die innige smart toch, zegt de godvreezende Faber [1]), is ook eene goedheid van God voor ons hier op aarde; die smart, welke het hart verkwikt, de ziel verrijkt en geheel den mensch gelukkig maakt met een duurzaam en tevreden geluk." Met hem ook mogen wij uitroepen [2]): „Hoe schoon is die eerherstelling, en wat een geheim is het, dat God zulk een verheven werk veroorlooft aan schepselen zoo arm als wij! als konden wij zijnen neêrgeworpen roem weder opbouwen, en zijne tempels uit het puin doen herrijzen, wij die zijn wat wij zelven weten te zijn, iets nog zeoveel slechters dan zij die ons het beste kennen, voor een oogenblik zouden kunnen vermoeden!"

Is nu die vereering van Jezus' H. Hart een geschikt middel om eerherstelling te geven? Wij hebben hier de vereering van Christus' H. Hart niet met leerstellige redenen te verdedigen. De Jansenisten, de hevigste tegenstanders dier devotie, zijn daarin reeds genoeg door de Kerk veroordeeld [3]), en hebben ook zich zelven veroordeeld, daar zij, die uit alle macht tegen de vereering van Christus' H. Hart uitvoeren, terzelfder tijd het hart van hun beruchten Quesnel uit Warmond lieten overbrengen naar Port-Royal en daar met alle staatsie en

---

1) *The blessed Sacrament*, pag. 573. 2) T a. p., bladz. 588.
3) In de Bulla: *Auctorem fidei*, Prop. 62 en 63.

liefde het hart van hun vader vereerden [1]). Wij houden ons hier eenvoudig aan de goedkeuring en bevordering dier godsvrucht door de Kerk en vragen alleen naar de bijzondere geschiktheid, om door het H. Hart van Christus eerherstel te brengen voor den smaad, God door de zonde aangedaan.

Omdat iedere zonde altijd, meer of minder, een aanslag is op het leven der liefde, mogen wij gerust zeggen, dat eerherstel het werk is vooral van de liefde; en daar het hart altoos beschouwd is als de zetel en het zinnebeeld der liefde, kunnen wij besluiten, dat alle zedelijk kwaad, of de zonde, eene wonde is, aan het hart toegebracht, en dat vooral uit het hart de herstelling van de aangedane beleediging moet voortkomen. Passen wij deze beginselen toe op de vereering van Christus' H. Hart, en het zal ons genoegzaam blijken, dat deze devotie onder het opzicht van eereboete zeer gegrond en redelijk is.

De Zoon Gods immers, die de geheele menschelijke natuur, en derhalve ook het menschelijk hart, heeft aangenomen, kwam op aarde, om ons uit de slavernij des duivels te verlossen en met zijnen Vader te verzoenen. Maar wat is, vraagt de reeds genoemde Faber [2]), „wat is de Verlossing anders dan eerherstelling?" De Verlossing is de ontzaglijke, oneindige en goddelijke eereboete voor al de zonden van het menschelijk geslacht; voor de zonden, welke gepleegd zijn van Adam af en welke gepleegd zullen worden tot den jongsten dag. Die berg van misdaden drukte op het Hart van onzen dier-

1) *Volks-Almanak* enz., door Alberdingk Thijm, 1881, bl. 166.

2) T. a. p., bladz. 588.

baren Verlosser. Maar in dat Hart ook gloeide een goddelijk vuur van liefde, dat door hare alomvattende en machtige werking al de gruwelen der wereld te niet deed. „Wat toch is zoo vol van het hart als eerherstel?" [1]) Is ons de speer, waarmeê de Romeinsche soldaat Jezus' Hart doorboorde, een zinnebeeld van de zonden der wereld: het bloed en het water, dat uit Jezus' zijde vloeide, was meer dan genoeg, om alle besmeurde gewetens rein te wasschen als sneeuw.

En „wat, vragen we nog [2]), wat anders dan eerherstelling was de aardsche bezigheid van het H. Hart?" Kunnen wij nu beter doen, dan ons aansluiten aan dat H. Hart van Christus om eerherstel te brengen voor de zonden der menschen? God wil, dat wij eereboete zullen doen voor de zonden; maar als de gedachte aan onze geringheid en onwaardigheid ons ongeschikt maakt tot die grootsche taak, wat kunnen wij beter doen, dan onze liefde vereenigen met de liefde van Jezus' H. Hart, en zoo ons offer oneindig groot, waardig en Gode welgevallig maken?

En men gedenke hier wél: het voorwerp onzer vereering is niet een dood Hart, of een Hart, dat geleefd heeft, maar nu dood is; neen wij vereeren een Hart, dat in den hemel leeft, en welks bezigheid in de hemelsche glorie is, eerherstel te brengen voor de zonden. Christus immers is met ziel en lichaam, en dus ook met zijn H. Hart, opgeklommen ten hemel, waar Hij voor het aangezicht van God verschijnt om onzentwille; waar Hij

---

1) „What is so full of heart as reparation?" t. a. p., bl. 588.
2) T. a. p., bladz. 588.

zijn priesterschap naar de orde van Melchisedech voortzet in alle eeuwigheid. Welk een genot niet enkel, maar welk een hemelsch verkeer is het voor ons, de liefdeverzuchtingen van ons hart te vereenigen met dat oneindig beminnend Hart, dat niet enkel geleefd en een zoenoffer gebracht heeft, maar dat nog leeft en nog ieder oogenblik door dat offer herstelling uitwerkt! Welk een genot niet enkel, maar welke eene opwekking voor godvruchtige zielen, te weten en als te gevoelen, dat haar leven zoo nauw vereenigd is met het glorievolle leven van den Godmensch in den hemel!

Tot nu toe spraken wij over onze vereeniging met Christus's H. Hart, om aldus eerherstel te brengen voor de zonden, waardoor God beleedigd wordt; maar die zonden doorgrieven ook dat Hart zelf; het zedelijk kwaad toch, of de zonde, is eene beleediging tegen God, tegen den Vader, den Zoon en den H. Geest.

Het is wel zeker, dat de Christus nu niet meer kan lijden; maar even zeker is het, dat de Verlosser geleden heeft voor de zonden van alle menschen en alle tijden, en derhalve ook voor de zonden die nu geschieden; en zoo schijnen ons de zonden, op dit oogenblik gepleegd, als zoovele doornen, die eens Christus' H. Hart hebben doorstoken. Verschijnt Christus aan de Z. Margareta Maria geheel en al lijdende, en vertoont Hij haar zijn Hart met doornen gekroond en gansch gewond door de zonden der wereld, al beteekent dit niet, dat Hij op dit oogenblik lijdt; ongetwijfeld dient het, om ons te zeggen, dat Hij voor en door die zonden dit geleden heeft. Zoo

hebben wij deze en dergelijke verschijningen [1]) in het leven van de Z. Margareta Maria te verstaan, en wordt het ons duidelijk, hoe wij door zonden te voorkomen en door eerherstel voor de zonden te bieden, ook nu ons kunnen voorstellen, dat wij het lijden van onzen Verlosser verzachten en zijne smarten verlichten. Zoo wordt de devotie tot het H. Hart eene onmiddellijke eereboete, aan Christus zelven gebracht. Welk eene verheuging en aanmoediging alweder voor ons, te weten, dat wij aldus door een liefdevol medelijden met Simon van Cyrene het kruis van Christus mededragen en zijn last verlichten; met de vrome vrouwen Hem troosten, en met den barmhartigen Samaritaan olie en wijn storten in zijne wonden en leniging brengen in zijne smart.

Hoezeer de devotie tot het H. Hart van onzen Ver-

---

1) *Levensgeschiedenis van de Gelukzalige Margareta Maria Alacoque*, door Pater Charles Daniel, S. J. Naar de vierde Fransche uitgave, door M. J. A. Witte.

Een paar voorbeeldèn: Eens verscheen haar [de Z. Margareta Maria], vijf weken vóór Aschwoensdag, de Zaligmaker in de gedaante van een *Ecce Homo*, zijn kruis dragende, overdekt met wonden en blauwe plekken, waaruit zijn aanbiddelijk bloed in groote hoeveelheid vloeide. „Zou er, dus sprak Hij tot haar, in den deerniswaardigen toestand, waartoe de zondaars vooral in deze dagen Mij brengen, niemand zijn, die mededoogen met mijne droefheid heeft, niemand, die er deel in wil nemen?" (Bladz. 225.)

„Eens, zegt de Gelukzalige, vertoonde Hij zich aan mij met wonden overdekt; van alle kanten stroomde het bloed van zijn lichaam, en zijn Hart was door droefheid vaneengereten; Hij was geheel uitgeput.

„Ik knielde aan zijne voeten neder met eene groote vrees, die mij bevangen had, en terwijl ik niets durfde zeggen, zeide Hij mij:

„Ziehier, waartoe mijn uitverkoren volk, [de Zusters van Paray-le-Monial of van hare geheele orde,] dat Ik bestemd had, om mijne rechtvaardigheid te bevredigen, Mij gebracht heeft, en het vervolgt Mij heimelijk." (Bladz. 303.)

losser een geschikt middel blijkt te zijn om eerherstel te brengen aan God voor den smaad, Hem door de zonden aangedaan, getuigt ons de Fransche natie, die eene nationale gelofte deed, om op den heuvel van Mont-martre te Parijs een reusachtigen tempel te bouwen, toegewijd aan Christus' H. Hart, ten einde eereboete te doen, bijzonder voor de gruwelen der Commune. De grootsche woorden: CHRISTO EJUSQUE SACRATISSIMO CORDI GALLIA POENITENS ET DEVOTA [1]), welke in den gevel moeten worden uitgebeiteld, zijne eene openbare schuldbelijdenis, maar ook daarom tevens een openbaar berouw en eene openbare herstelling. Wat wonder, dat de vijanden van God de voltooiing van die kerk trachten te beletten, meer nog dan de Samaritanen Zorobabel verhinderden in den bouw van den tempel des Heeren. De belofte evenwel door Christus aan de Z. Margareta Maria gedaan: „Frankrijk zal aan mijn goddelijk Hart worden toegeheiligd.... Het geloof en de godsdienst zullen door de vereering van mijn goddelijk Hart in Frankrijk bloeien" [2]), geeft, wat men ook dreigt, bemoediging en vertrouwen voor de toekomst.

In het jaar 1765 heeft de Congregatie van de Riten aan de Bisschoppen van Polen en de Geestelijkheid van Rome de vergunning verleend, het Feest van het H. Hart met eigen Mis en Officie te vieren, en Paus Pius IX z. g. heeft in 1856 deze vergunning uitgebreid, en bevolen, dat het Feest van het H. Hart in de geheele Kerk zou gevierd worden op den Vrijdag na het Octaaf van H.

1) Zie genoemde *Levensgeschiedenis*, Voorrede, bl XIX.
2) *Levensgeschiedenis*, bl. XVIII.

Sacramentsdag. Waarom op dezen dag? Op Vrijdag na het Octaaf van H. Sacramentsdag werd dit feest voor het eerst gevierd binnen de kloostermuren van Paray-le-Monial [1]).

Onze Zaligmaker heeft aan zijne beminde Bruid, de Z. Margareta Maria verklaard, dat Hij dezen dag voor de instelling van dit feest had vastgesteld. In hare *Levensgeschiedenis* lezen wij (bl. 142 v.): Zij lag in het koor voor het H. Sacrament nedergeknield, en wijl zij op dat oogenblik meer dan buitengewone genaden ontving, kwam in haar het verlangen op, daarvoor aan God hare erkentelijkheid te betuigen en liefde met liefde te vergelden. Christus zeide toen tot haar: „Gij kunt u jegens Mij op „geene betere manier kwijten, dan met te doen wat Ik „zoo menigwerf van u gevraagd heb."

Haar toen op zijn Hart wijzende, sprak Hij: „Ziedaar dat Hart, dat de menschen zoozeer bemind heeft, dat niets gespaard en zich uitgeput heeft, om hun zijne liefde te bewijzen, en tot loon daarvoor ontving Ik van de meesten slechts ondank; want zij houden niet op, Mij te beleedigen door de oneerbiedigheid, koelheid en minachting, waarmede zij Mij in het Sacrament mijner liefde bejegenen, en door het heiligschendend gebruik, dat zij er van maken. Maar wat Mij nog gevoeliger treft, is: dat het Mij toegewijde harten zijn, die aldus handelen. Daarom vraag Ik van u: dat *de eerste Vrijdag na het Octaaf van het H. Sacrament aan de vereering van mijn Hart worde toegewijd*, door op dien dag te communiceeren en door eene openbare schuldbekentenis ter vergoeding voor de minachting, waarmede het gedurende

---

1) *Levensgeschiedenis*, bl. 324.

de uitstelling bejegend werd. Ik beloof u ook, dat mijn Hart zich zal ontsluiten, om de werking van zijne goddelijke liefde aan degenen, die het deze eer zullen bewijzen, overvloedig te doen gevoelen, alsmede aan hen, die het deze eerbewijzing zullen verschaffen." Die dag derhalve is een dag van eereboete, een verzoendag. „Welk eene edele en treffende gedachte, zegt Pater Daniel (t. a. p.), een nieuw feest te voegen bij de feesten der Kerk; bij die, welke in de dertiende eeuw ter eere van het Lichaam en Bloed van Christus werden ingesteld; op het gezang *Lauda Sion* eene openbare schuldbekentenis te laten volgen, en alle hulde, aan de Heilige Hostie bewezen, met eene plechtige akte van eerherstel te bekroonen." Zoo blijkt het, dat de devotie tot Christus' H. Hart, gelijk het leeft in het Sacrament zijner liefde, voornamelijk dienen moet om eerherstel te bieden voor de zonde, waarmeê God beleedigd wordt, en om vergoeding te geven voor den smaad, dien onze gezegende Verlosser in het Sacrament des Altaars te verduren heeft.

Onze Heer is in het H. Sacrament des Altaars geheel, met vleesch en bloed, met ziel en lichaam, met godheid en menschheid, waarlijk, wezenlijk en zelfstandig tegenwoordig; maar dan rust in onze tabernakelen ook zijn H. Hart, en dat Hart klopt voor den Vader en voor ons; ja Jezus leeft in zijn aanbiddelijk Geheim en leeft daar niet voor zich alleen, maar ook voor zijnen Vader en voor ons.

Hij, de Christus, de Zoon van den levenden God, rust zelf in onze tabernakelen, en zijn wij daar met een le-

vendig geloof tegenwoordig, dan kunnen wij er elke klopping van zijn H. Hart vernemen. Dat Hart, het voorwerp onzer vereering, is niet een dood, maar een levend Hart, dat ons liefheeft; het is daar niet eene bloote voorstelling van het H. Hart, wat wij vereeren, gelijk wij het de Heiligen in hunne beelden doen; maar 't is daar dat goddelijk Hart zelf; niet een Hart, dat mijlen ver van ons verwijderd is of alleen in den hemel woont, maar 't is Jezus' goddelijk Hart zelf, dat ook op onze altaren tegenwoordig is. O, hoe geschikt dan kunnen wij, dáár in het heiligdom bij Hem nedergeknield, ons ijskoud hart van nabij verwarmen aan zijn liefdevuur, en doorgloeid worden van de vlammen, die van alle kanten uit zijn goddelijk Hart opslaan en ons hart omvatten. Het verwondere dan ook niet, dat alle openbaringen, welke de Z. Margareta Maria over Jezus' H. Hart ontving, haar gegeven zijn vóór, na of onder de H. Communie, of als zij in de kerk biddend voor het Allerheiligste nederlag. Het verwondere dan ook niet, dat de vereerders van het H. Hart zich om onze altaren verdringen, wijl dáár het voorwerp hunner liefde woont, en de vereering van zijn H. Hart vooral ook eene aanbidding van het Geheim zijner liefde is.

Gedenken wij hier verder: de Godmensch leeft in het wonderbare Sacrament niet enkel voor zich, maar ook voor zijnen Vader. Het groote offer van eerherstel, dat Hij op deze aarde voltrokken heeft en nog in den hemel aanbiedt, wordt door Hem in zijn altaar-leven op geheimzinnige wijze voortgezet. En die eerherstelling is het werk van zijn goddelijk Hart. „Is eerherstelling niet de bezigheid van dat Hart zoowel in de hemelsche glorie

als in de geheimzinnige H. Hostie op dit uur zelf, waarin ik spreek?" [1]) Iedere klopping van zijn Hart is eene liefdevolle verzuchting tot zijnen Vader, om de oneer, Hem door de gruwelen dezer wereld aangedaan, te vergoeden; en één liefdeblijk van Christus' H. Hart geeft aan den Vader meer glorie dan duizend door de wereld aan Satan gebrachte offers Hem kunnen smaden. Zeer zinrijk zegt Faber (bl. 178) van Christus' H. Hart, nog door Maria's schoot omsloten: „Elke gewaarwording van zijn H. Hart was van oneindige waarde, en wijl deszelfs gewaarwordingen ontelbaar waren, mogen wij zeggen, dat het God oogenblik aan oogenblik huldigde met oneindigheden van verheerlijking. Elk gevoel was daarenboven eene daad, eene wezenlijke daad van de hoogst wezenlijke aanbidding. - - - Indien de tallooze geesten der engelen, met de onderscheidene schoonheden en voortreffelijkheden hunner verschillende koren, geheel hun wezen in een hemelsch vuur konden werpen en als wierook doen verteren en opgaan voor het aanschijn des Allerhoogsten, zou dit offer zooveel als niets beteekenen en de dankzegging niet noemenswaardig zijn in vergelijking met de geringste verheffing van het H. Hart in den schoot van Maria." Maar dit alles geldt ook met recht van Jezus' Hart, gelijk het leeft in het Allerheiligste Sacrament. Zeer zeker: wij moeten de overtuiging hebben, dat wij nietig zijn en onwaardig eerherstel te bieden aan God; maar als wij voor het altaar nederknielen en bij het gezicht van zooveel gruwelen als er in de wereld omgaan, weenen en de jammerkreten van ons hart ver-

1) Faber, t. a. p., bladz. 588.

eenigen met de liefdeverzuchtingen van Jezus' H. Hart, dan begrijpen wij, hoe ons tabernakel de plaats is, waar Gods barmhartigheid zegepraalt over zijne rechtvaardigheid, of liever, waar beiden te zamen komen en elkander omhelzen; dan begrijpen wij, hoe de gebeden der Heiligen Gods straffenden arm tegenhouden. De devotie tot Jezus' H. Hart doet ons dit alles te beter inzien, en zet ons te meer tot de verheerlijking van het H. Sacrament aan.

Voor wie toch leeft Christus nog altijd in zijn Liefdegeheim? of liever voor wie inzonderheid?

Voor alle menschen! Hij geeft zich zelf zonder voorbehoud, geheel en al; Hij geeft zich als offer op ons altaar; als vriend in ons tabernakel; als spijs aan onze H. Tafel. En de wijze, waarop Hij zich wegschenkt, is verwonderlijk verheven, bescheiden, eenvoudig en zonder vertoon; Hij heeft met zorg elken lichtstraal van zijn luister met de kieschheid der liefde bedekt, om alle vrees van ons weg te nemen. Alles, in één woord, alles „stelt ons in staat, terstond in te zien, dat de bron van het H. Sacrament het H. Hart is van het menschgeworden Woord. Het H. Sacrament is de grootste krachtsinspanning en de rijkste uitstorting van dat Hart, veel meer nog dan die liefde, welke het H. Hart bewoog, om zich, ofschoon reeds gestorven, toch nog te laten doorboren, om zijne laatste druppelen bloeds en waters te vergieten" [1]).

Zijn H. Hart dan klopt voor ons; maar hoe beant-

1) Verg. Faber, bladz. 576.

woorden wij aan die liefde? „Tot welk doeleinde vooral schijnen de menschen het H. Sacrament te gebruiken? Helaas! roept Faber (t. a. p.) uit, slechts om de wonden van dat dierbaar Hart nog wijder te maken! Want wat is het leven van het H. Sacrament anders dan een leven van welsprekend lijden?" En elders (bl. 584 v.) zegt hij: of wij op hen zien die niet beminnen, omdat zij niet gelooven, of op hen die, wijl zij gelooven, wel moeten beminnen, het is een droevig en huiveringwekkend schouwspel, waarop wij geroepen worden onze oogen te vestigen. Zijn de zonden der ongeloovigen, stoffelijk beschouwd, meer verschrikkelijk en stuitend, daar is nog grooter en schuldiger gebrek aan liefde in de koudheid van de geloovigen. Wij wonden het Hart van Jezus nog smartelijker dan zij die niet gelooven. Op hen kunnen wij met de verschooning van het mededoogen zien, gelijk wij op iemand zien die buiten zich zelven ligt. Doch wij, zijne eigen, vertrouwelijke vrienden, wat diepe wonden kunnen wij toebrengen! Hoe vol verveling, hoe verstrooid en oneerbiedig zijn wij dikwerf bij de H. Mis, ofschoon ons geloof ons zegt, dat het dan hetzelfde is, alsof wij met de H. Maagd en den H. Joannes onder het kruis op den berg van Calvarië stonden! Hoe weinig zijn wij vervuld met een geest van innerlijke godsvrucht bij het Lof en het geven van den zegen, en hoe dikwerf worden nietige huiselijke bezigheden voorgewend, om er niet bij tegenwoordig te zijn! Zijn over 't geheel onze Communiën zooals wij het zouden wenschen, wat de voorbereiding, de dankzegging, of de vurigheid betreft van Jezus te ontvangen? Zijn onze bezoeken bij het H. Sacrament zoo menigvuldig, als onze ledige en licht be-

schikbare tijd het veroorlooft; om niet te spreken van de behoeften onzer eigene zielen en die van anderen, welke ons tot zulk een bezoek aanzetten?

„Ja, schamen wij ons somtijds niet voor ons geloof in het H. Sacrament, wanneer er, in de tegenwoordigheid van ongeloovigen, van ons eenig uiterlijk blijk van aanbidding gevorderd wordt? Kortom: zijn wij zelven het niet, zoowel als ieder ander, die den Heer noodzaken, dat leven van armoede en verlatenheid te leiden, dat het H. Sacrament op zoo verteederende wijze kenmerkt? Zoo dan geschiedt het, dat onze gezegende Heer in zijn Sacrament, door hen die gelooven en hen die niet gelooven, niet zoozeer omgeven is door koren van Engelen en kringen van verschillende Heiligen, als door groepen van allerlei verkeerden aard, gelijk Hij bij zijn H. Lijden omringd wilde wezen. Onder hen die niet gelooven, vertegenwoordigt eene klasse de Joden, eene andere Herodes, eene andere Pilatus, eene andere de Romeinsche soldaten en zoo al verder; terwijl wij, helaas! die gelooven, of Judas vertegenwoordigen, die Hem verraadde; of Petrus, die Hem verloochende en, ongelukkig genoeg! Petrus zonder de tranen van Petrus; of de overigen, die heengingen en vluchtten, of, op zijn best genomen, de nieuwsgierigen en oneerbiedige toeschouwers der kruisiging, sommigen onverschillig zonder afkeer, en anderen gevoelig zonder medelijden.

„Wat blijft er alzoo voor ons nog over, dan eerherstel?" En wel eerherstel door inniger vereering van zijn H. Hart. De teleurgestelde liefde doorgrieft het, en daarom moeten wij ons beijveren, om door eene te vuriger liefde ons mededoogen aan dat goddelijk Hart te

toonen en zoo zijne smarten te lenigen. Met dat gevoel ook spreekt de H. Alphonsus in zijne Bezoeken bij het H. Sacrament: „Ik groet in dit oogenblik uw liefdevol Hart, en doe dit om U eenige vergoeding te geven voor den smaad, dien Gij in dit Geheim van uwe vijanden te verduren hebt."

Wanneer wij nu tot den tijd der groote uitbreiding dezer devotie teruggaan, wordt ons dit alles uitdrukkelijk gezegd. Het denkbeeld, dat de vereering van Jezus' H. Hart dienen moet, om Hem eerherstel te geven voor de beleedigingen, Hem in het Geheim zijner liefde aangedaan, komt in al de openbaringen, waarmede de Heer de Z. Margareta Maria begunstigde, telkens weder uit. Nu eens ziet zij zijn H. Hart overdekt met wonden, en de Heer zegt haar, dat de wereld, die aan zijne tegenwoordigheid op onze altaren niet wil gelooven, de oorzaak van die smarten is; dan weder ziet zij scherpe doornen in zijn goddelijk Hart, en de Heer smeekt haar, die doornen, die onverschilligheden van zijn uitverkoren volk, er uit te trekken en zijne pijnen te verzachten. Ook wordt haar geopenbaard, dat de geloovige zielen in het vagevuur veel lijden en Gods hand gevoelen voor de oneerbiedigheden jegens het Allerheiligste Sacrament. Zoo hebben wij reeds gezien, dat de Heer in zijne openbaringen aan haar het bijzondere Feest van zijn H. Hart bepaalde op Vrijdag na het Octaaf van H. Sacramentsdag, als een dag van eerherstel en vergoeding voor den ondank, de koelheid en minachting, waarmeê het H. Sacrament bejegend wordt.

Eene bladzijde uit hare gedenkschriften zal nog nadere opheldering geven.

„Meestal kwam de Heer haar troost vragen en haar uitnoodigen, om den smaad, Hem in het Sacrament zijner liefde aangedaan, te herstellen. Zoo zeide Hij eens tot haar op een Vrijdag, toen zij Hem onder de gedaante van de H. Hostie, welke op het altaar was uitgesteld geweest, ontvangen had: „Mijne dochter, Ik kom in het hart, dat Ik u gegeven heb, opdat gij door deszelfs vurige liefde de beleedigingen zoudt herstellen, welke Ik van die lauwe en trage harten, die mij in het Sacrament mijner liefde onteeren, ontvangen heb. De ziel, welke Ik u gegeven heb, zult gij aan God mijnen Vader opdragen, om de straffen, welke die ongetrouwe zielen verdiend hebben, af te weren; door mijn geest zult gij onafgebroken in waarheid aanbidden voor al die geesten, welke Hem niet met een oprecht gemoed en slechts in schijn aanbidden, en dat alles voor mijn uitverkoren volk. Met dat doel heb Ik u zulk eene groote gaaf geschonken."

„Christus stelde haar eens vijf harten voor, welke zich van het zijne hadden losgemaakt en zich vrijwillig van zijne liefde beroofden; te gelijker tijd zeide Hij tot haar: „Belast u met dien last, en deel in de bitterheden van mijn Hart. Stort tranen van weedom over de ongevoeligheid van die harten, die Ik had uitgekozen om ze aan mijne liefde toe te wijden; of wel laat ze voortsnellen naar hun ondergang, en kom gij het genot mijner geneugten smaken!"

„Maar, gaat zij voort, afziende van alle zoetheid en troost, liet ik, mij belast gevoelende met die harten, welke van de liefde gingen beroofd worden, den vrijen

loop aan mijne tranen; en daar het mij vrijstond om te keeren en ik mij gedurig hoorde uitnoodigen, om de liefde te gaan genieten, wierp ik mij dikwijls voor de opperste Goedheid op mijne knieën, en bood Hem die harten aan, opdat Hij die met zijne goddelijke liefde mocht vervullen. — Maar ik moest veel lijden, eerdat het geschiedde, — en de hel is niet afgrijselijker dan een hart, dat beroofd is van de liefde van mijn Welbeminde."

Wat leed zij dan niet, toen zij eens, het H. Sacrament naar eene zieke vergezellende, den beminnelijken Jezus het hoofd zag afwenden, zijn afschuw betuigende van daarheen te moeten gaan, waar men Hem bracht! Zij hoorde Hem tot den priester zeggen: „Houd op, Mij te dwingen; men doet Mij geweld aan". —

„Ach! zegt zij, dit smartelijk gezicht verhalende, hoezeer wenschte ik, dat alle aanwezigen die doordringende stem mochten hooren om er door getroffen te worden." —

„Ook dezen keer verlangde de Zaligmaker in het hart van zijne Welbeminde te rusten, om daar troost te vinden voor het geweld, dat Hij uit liefde had geleden" [1]).

De devotie tot het H. Hart is dan als een doordringende balsem, die een heerlijken geur verspreidt door het huis der Kerk en aan het zoo miskende Hart bijzonder behagelijk is. Door onze vereering van Jezus' H. Hart, gelijk het in het Geheim zijner liefde voor ons leeft, geven wij eerherstel aan den thans vooral zoo versmaden God en helpen wij de herhaling der klacht voorkomen: „Smaad verwachtte mijn hart en ellende; en ik

---

1 *Levensgeschiedenis*, bl. 307 vv. — Ook Muzzarelli doet in zijne *Opuscules*, Tom. VI, die gedachte van eerherstel bijzonder uitkomen.

wachtte, of er iemand was, die deel nam in *mijn lijden*, en daar was er geen, en die *mij troostte*, en ik vond er geen" [1]).

Gedenken wij daarbij de milde belofte, door den Zaligmaker aan zijne Bruid gedaan: „Ik beloof u, dat Ik allerlei genaden zal uitstorten over hen, die de devotie tot mijn H. Hart zullen verbreiden."

T L. K.

---

1) Ps. LXVIII en de Communio in de H. Mis op het Feest van Jezus' H. Hart.

De Stichting der Vrije Universiteit.

Vide ergo ne lumen, quod in te est, tenebrae sint. Lc. XI, 35.

De Stichting eener Universiteit is een groot, ja een geniaal werk. Het gaat de bijzondere krachten te boven en vordert niet slechts uitstekende geesten maar ook machtige middelen ter uitvoering, zooals slechts eene groote maatschappij die kan aanbieden. Lof zij dan ook aan Dr. Kuyper c. s. gebracht, *In magnis voluisse sat est.* En al zou dan ook de poging mislukken en blijken de krachten der ondernemers te boven te gaan, we moeten toch zeggen met den dichter: *ut desint vries, tamen est laudanda voluntas.*

Te recht ziet Dr. Kuyper c. s. in het moderne Staatsonderwijs eene zamenzwering tegen het Christendom, waarmede een waar Christen noch kan noch mag mededoen. Men mocht zich dus aan het bestaande niet aansluiten, het moest komen tot eene eigene stichting.

En ziet, op Woensdag 20 October van het jaar O. H. 1880 werd de Vrije Universiteit plechtig in Amsterdam geopend. Eenige gedachten, welke de nieuwe Stichting bij ons heeft opgewekt, willen wij in de volgende bladzijden mededeelen.

De gezegende (?) Hervorming der zestiende eeuw wordt ons steeds verkondigd als een licht, dat den nacht der duistere Katholieke middeneeuwen heeft doen afdrij-

ven en de verborgene schatten der waarheid weder heeft doen kennen. Nederland, ons Nederland was steeds de bevoorrechte plek, waar dat licht vrij en ongehinderd zijne stralen mocht uitschieten. En nu, na drie eeuwen heerschappij, schijnt dat licht weder zoo verduisterd, dat Dr. Kuyper c. s. het noodig geacht heeft dat licht der Hervorming weder op den kandelaar te plaatsen en wel in den vorm eener „Vrije Universiteit".

De Statuten van de Vereeniging voor hooger onderwijs op Gereformeerden grondslag werden goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 12 Febr. 1879. Art. 2 luidt als volgt:

„De Vereeniging staat voor alle onderwijs, dat in hare scholen gegeven wordt, geheel en uitsluitend op den grondslag der Gereformeerde beginselen, en erkent mitsdien als grondslag voor het onderwijs in de Godgeleerdheid de drie Formulieren van eenigheid, gelijk die in den jare 1619 door de Nationale Synode van Dordrecht voor de Nederlandsche Gereformeerde Kerken zijn vastgesteld; een zoodanig gezag daaraan hechtende, als genoemde Synode, blijkens hare eigene handelwijze en hare acten, aan de belijdenisschriften der Nederlandsche Gereformeerde Kerken heeft toegekend."

Het is hier dus te doen om de zegepraal van het Christelijk beginsel, gelijk dit door de gezegende (?) Hervorming is aan het licht gebracht, maar niet tot volledige erkenning is gekomen; te doen om de eer van Christus te herstellen, die niet onder smaad en schimp mag vertreden blijven liggen.

De roepstem van den Christus, gelijk Dr. Kuyper in zijne openingsrede zegt, de roepstem van den Christus hadden hij en de zijnen vernomen, en zij waren door den drang des Heiligen Geestes gekomen tot wat ze hadden bestaan. „We beseften, zoo *mag* de eere van den Christus niet vertreden

liggen blijven onder schimp en onder smaad. Zoo waarlijk we Hem met de liefde onzer zielen minden, er *moest* in zijn Naam weêr gebouwd".... „Of is dan het Christendom ook in uw oog historisch niet een te imposant, een te majestueus, een te heilig verschijnsel geweest, om smadelijk ineen te zinken en om te vallen zonder eer?"

Hoe komt het dan, zoo vragen wij, dat in het vrije Nederland het Christendom op den grondslag der Gereformeerde beginselen zich niet heeft kunnen vestigen? Zal de vernieuwde poging van Dr. Kuyper c. s. een beter resultaat voortbrengen dan de poging der Vaderen?

Wat niet op waarheid gegrond is kan zich niet vestigen, heeft geen geschiedenis en kan geen geschiedenis voortbrengen.

Had het Gereformeerd beginsel hier een moeielijken strijd te strijden gehad, we zouden kunnen zeggen: het heldentijdperk is geëindigd en men gaat de vruchten der overwinning genieten. Doch het Gereformeerde beginsel is bezweken voor den strijd tegen de natuur, die steeds om verlossing riep. Het was niet toepasselijk noch op het huisgezin, noch op de maatschappij, noch op kunst en wetenschap, noch op de godsdienst zelve; overal is het uitgedrongen. En nu zal men pogen vooreerst de wetenschap op de Gereformeerde beginselen te gronden, om door de wetenschap op Gereformeerde beginselen de maatschappij te bereiken en te reformeeren.

De Katholiek [1]) heeft het, onzes inziens, duidelijk genoeg uiteengezet en bewezen, voor wie zien wil, dat er in het Protestantisme een onverzoenlijke strijd heerscht,

---

1) *De toestand van het Protestantisme.* Dl. 1 bl. 1, 65, 165, 289, 361 en verder.

waardoor het zich zelf moet vernietigen. De wetenschap doodt daar het geloof, en het geloof de wetenschap. Het echte Protestantisme scheidt het oneindige en het eindige, God en de wereld, zoover mogelijk van een. In het godsdienstige is God alles, de mensch niets; God alleen het goede doende, de mensch altijd zondigend. In de eindige orde is het juist andersom; daar is de mensch geheel meester en handelt als absoluut souverein in eigen kring en kan hij niets dan goed doen. In het godsdienstige dus is het booze de mensch, indien hij iets doet en God niet alleen laat werken, en in het maatschappelijke zal het booze zijn God, die zich met de menschelijke zaken bemoeit. Daar heet het, gelijk de liberalen zeggen: Geen overheersching, geen heerschappij der priesterschap, het clericalisme is de vijand. De scheiding is thans bewerkt. In het eindige, in de wereld wil de Staat, de hoogste menschelijke macht, alles zijn en alleen heerschen, onafhankelijk van God en godsdienst, zonder ontvangen van hooger licht en hooger kracht. En de geloovigen, de van God geleerden? Zij worden uitgesloten en uitgedreven uit Staat en onderwijs en mogen in de eenzaamheid, binnen de muren, hunne langgerekte psalmen ter eere Gods afzingen.

Is er herstel mogelijk? Ja, door den eenigen Middelaar, dien het Protestantisme verloochend en tot een afgetrokken begrip gemaakt heeft. Ja, door de Katholieke Kerk, de stichting van den Godmensch en Verlosser Christus, aan wie Hij zijne zending op aarde heeft toevertrouwd.

Maar wat het *geloof volgens gereformeerde beginselen* niet heeft kunnen doen, de booze wereld te overwinnen,

dat zal de *wetenschap op gereformeerde beginselen* gegrond, veel minder kunnen volvoeren.

Keert eerst terug tot Christus en zijne Kerk, waarvan gij zijt uitgegaan; hernieuwt u in den waren geest van Christus, en gij zult herkennen, dat de Christus, alles dragende door de kracht van zijn woord, gelijk de Apostel zegt, de hulp noch van den Staat, noch van de wetenschap, noch van welke aardsche macht ter overwinning noodig heeft.

Doch verkondigt deze stichting ons niet, dat de tijden veranderd zijn? Is het niet ten minste prijzenswaardig, nog eens te beproeven, of geloof en rede, geloof en wetenschap, volgens gereformeerde beginselen, niet te vereenigen zijn? Men zal dan ten minste moeten erkennen, dat de menschelijke natuur niet zoo geheel uit den booze is, als de Hervormers verkondigden, en dat men ook wel ter zaligheid kan komen, al is men niet door Gods absoluten wil gepredestineerd.

Wetenschap gaat immers uit van de menschelijke rede. In de wetenschap is het niet God die kent, maar de mensch die kent, en het beginsel van kennis is de menschelijke rede. De rede zal niet slechts kunnen kennen, maar *met zekerheid* de waarheid kunnen kennen. En wat als vermogen van kennis door God gegeven is, moet ook tot werkelijke kennis komen.

Is dat echter niet in strijd met het protestantsche beginsel?

Verklaarde men den wil onvermogend om het goede te doen, men moest evenzeer het verstand onvermogend verklaren om de waarheid te kennen. Kon de wil niet dan zondigen, dan kon de rede niet dan dwalen, en het

geloof alleen bleef over als eenigst middel om de waarheid te vatten, de praktische *Vernunft* van Kant. Zal men dan eindelijk de menschelijke rede in hare waarde en kracht, en daardoor de menschelijke natuur voor wat zij in waarheid is gaan erkennen?

Wij zouden het zeker wenschen, maar het valsche beginsel zit bij de Protestanten te diep in merg en been, om het ter zijde te kunnen stellen. Men zal tot grondslag nemen de gereformeerde beginselen, ze als onomstootelijke *axiomata* voorop zetten en door de allergrootste menschelijke poging, namelijk het stichten eener Universiteit, willen bewijzen, dat de mensch *niets* is en alles het eenige en uitsluitende werk is van God.

Niet de wetenschap, maar het gereformeerde beginsel is het doel, waarnaar men streeft.

Drie punten hebben wij ter toelichting opgeteekend. Wij lezen daar:

1° „De wetenschap heeft eene heilige missie van Godswege, moet geëerd worden als een Engel des lichts."

2° „De wetenschap vormt een eigen levenskring, waarin de waarheid souverein is, en onder geen omstandigheid mag schending of verkrachting van haar levenswet geduld worden."

3° „Beide staan intusschen niet tegenoven elkander als de school van *gelooven* en de school van het *weten. Op gelooven toch rust alle Wetenschap ter laatste instantie.* Het is maar, dat dit geloof zich vastklampt in de eene school aan God, in de andere aan den zondigen mensch."

Volgens onze meening vinden wij hier eene omschrijvende verklaring van art. 2 der Statuten. Dr. Kuyper heeft het aan zijne hoorders duidelijk willen verklaren, wat wel eene wetenschap is, gegrond op gereformeerde beginselen.

En wat is eene zoodanige wetenschap?

Zij heeft eene heilige missie van Godswege.

Zij wordt geheel en al beheerscht door de Waarheid.

Zij rust op het geloof, dat zich vastklampt aan God.

De leeraren der vrije Universiteit zullen dus geen gewone hoogleeraren zijn. Zij zullen spreken als profeten, krachtens eene heilige missie van Godswege.

Zij zullen niets dan waarheid verkondigen; want de waarheid is hun souverein, door wien zij geheel beheerscht worden, en hunne wetenschap rust niet op rede, maar op geloof, dat zich vastklampt aan God.

Goddelijke wetenschap, onfeilbare wetenschap, rustend op geloof aan God! Is er nog plaats voor de menschelijke rede of wetenschap, waar „het geloof zicht vastklampt aan den ZONDIGEN mensch"?

Wat hebben wij hier al niet aan te merken en toe te lichten!

Het Protestantisme, in zich zelve verdeeld en tegenstrijdig, kan zich boven de scheiding niet verheffen: alleen geloof aan God, of alleen rede. De Katholieke Kerk heeft steeds geleerd: èn geloof, èn rede; het gelooven als bovennatuurlijke gave, de rede als natuurlijk vermogen. Niet het geloof kent in ons; maar de rede, door het geloof verlicht, heeft eene bovennatuurlijke en natuurlijke kennis; de rede alleen, zonder het geloof, heeft slechts eene natuurlijke kennis. Het geloof voltooit en verhelt de rede, doet haar de waarheid volmaakter en zekerder kennen, omdat het aan de rede een volmaakter licht dan het natuurlijke licht, dat iedere rede van natuur bezit, mededeelt.

Is de wetenschap nu geloofskennis of redelijke kennis? Wetenschap is redelijke kennis, ook al heeft zij de geloofswaarheden zelve tot voorwerp.

Is de heilige leer wetenschap? vraagt de H. Thomas. (*Summa Theol.* I, art. 2.)

„Ik antwoord: men moet zeggen, dat de heilige leer wetenschap is. Maar men moet weten, dat er tweederlei soort van wetenschappen is. Er zijn er immers die voortgaan uit beginselen, gekend door het natuurlijke licht van het verstand, zooals rekenkunde, meetkunde en dergelijke; er zijn er andere die voortgaan uit beginselen, gekend door het licht eener hoogere wetenschap, zooals de doorzichtkunde voortgaat uit beginselen, welke bekend gemaakt zijn door de meetkunde, en de toonkunst uit de beginselen die bekend zijn door de rekenkunst. En op deze wijze is de heilige leer eene wetenschap, omdat zij voortgaat uit beginselen, welke door het licht eener hoogere wetenschap gekend zijn, welke namelijk is de wetenschap van God en der gelukzaligen. Vandaar, gelijk de toonkunst gelooft de beginselen, aan haar geleerd door de rekenkunde, zoo gelooft de heilige leer aan de beginselen haar door God geopenbaard."

Theologie is dus menschelijke wetenschap; in zoo verre wij, voortgaande uit beginselen door het licht eener hoogere wetenschap, door het geloof gekend, het verband der geopenbaarde waarheden beschouwen.

Ook voor de overige wetenschappen is de openbaring en het geloof niet nutteloos, maar zelfs voor eene veilige en nuttige behandeling dier wetenschappen gevorderd. „Ofschoon toch die natuurlijke wetenschappen steunen op hare eigene beginselen, door de rede gekend, behoort het toch dat de katholieke beoefenaren dier wetenschappen de goddelijke openbaring als eene leidende ster voor oogen hebben, om bij haar licht zich voor afgron-

den en afdwalingen te hoeden, waar zij in hunne nasporingen en verklaringen begrijpen te kunnen verleid worden, gelijk zoo dikwerf gebeurt, om meeningen te uiten, die meer of min strijdig zijn met de onfeilbare waarheid der dingen, welke door God geopenbaard zijn geworden" [1]).

Zoo stemmen dan, volgens de leer der Katholieke Kerk, rede en geloof te zamen, om den mensch tot zekerder en volmaakter kennis der natuurlijke en bovennatuurlijke orde te brengen.

Doch wat is er waar in de door Dr. Kuyper gestelde beginselen? Heeft de wetenschap eene heilige zending van Godswege ontvangen?

Wij, Katholieken, gelooven, dat de Zoon Gods, de Wijsheid des Vaders, mensch geworden is, en zijne Apostelen heeft uitgezonden om te leeren. Doch wij kunnen niet veronderstellen, dat hier onder het woord: *Wetenschap*, óf Christus óf de Apostelen, óf beiden te verstaan zijn. Dr. Kuyper staat nochtans niet alleen met aan de wetenschap, welke toch niets is dan eene abstractie, zekere persoonlijkheid toe te schrijven. Professor Opzoomer is reeds zoover gekomen, dat hij de Professoren tot organen der wetenschap verheven heeft. Zou Dr. Kuyper nog verder willen gaan en de wetenschap maken tot orgaan van God zelven? Immers zij heeft „eene heilige missie van Godswege", gelijk hij zeide.

Wij echter meenen, dat de Apostelen wel gezonden zijn om te leeren, niet wetenschappelijk als professoren,

---

1) Men zie de Breve van Z. H. Pius IX z. g. aan den Aartsbisschop van Munchen van 11 Dec. 1863, in *De Katholiek*, Deel XLV, bl. 56. Zie ook Dl. XLVI, bl. 60 en 193.

maar als leeraars der waarheid, wier woord men geloovig moet aannemen.

Ten tweede zegt Dr. Kuyper: „de Wetenschap vormt een eigen levenskring, waarin de waarheid souverein is."

Ziedaar weder twee abstracties; wetenschap en waarheid, die beide hier als werkende, dus als werkelijk worden voorgesteld. De wetenschap heeft een eigen levenskring, de waarheid is in dien kring Souverein.

Laten wij eerst opmerken, dat er niet *eene* maar *vele* wetenschappen zijn, die allen wel haar eigen voorwerp van weten hebben en volgens eigen beginselen zich ontwikkelen, doch waarvan velen slechts een onderdeel van eene andere wetenschap zijn. Zou Dr. Kuyper, evenals de idealisten, slechts identiteit en geen causaliteit of afhankelijkheid meer kennen? Zou hij alles absoluut tegenover elkander stellen? Zijne „souvereiniteit in eigen kring" doet dit vermoeden. Bestaat immers de orde der wezens, volgens hem, uit raderen, die zich door eigen kracht ieder om eigen spil bewegen, dan staat alles absoluut naast en tegenover elkander; ieder deel wordt op zich een geheel, dat zich zelve beweegt in eigen kring, en ten laatste blijft niets anders over dan het uiterste individualisme. Is er echter causaliteit en afhankelijkheid, zijn er werkende oorzaken en gevolgen, dan bestaat de Souvereiniteit in eigen kring niet.

Vervolgens vinden wij „de waarheid als Souverein" in den kring der wetenschappen aangewezen.

Hoe moeten we dit verstaan? De naaste zin zou zijn, dat de waarheid, dat is God, in ons het weten *veroorzaakt*. Want wat is een souvereine handeling die niets doet? Waaruit dan weder zou volgen, dat iedere weten-

schap eene openbaring Gods, d. i. der Waarheid, en tevens onfeilbare wetenschap zou zijn. Doch indien dat waar is, dan hebben wij geen behoefte aan de Universiteit van Dr. Kuyper, en hebben we slechts te wachten op de mededeeling van Godswege.

Zouden we het soms als figuurlijke taal moeten beschouwen? Dr. Kuyper houdt er veel van, ons zijne gedachten door beelden te verduidelijken In het algemeen kunnen we zeggen, dat iedere menschelijke handeling van iets begint en in iets eindigt. Zoo heeft het weten of de wetenschap zijn begin of beginsel, waarvan het weten uitgaat, en zijn einde of doel, waartoe het wenscht te komen. Men zoekt het onbekende door het bekende.

Maar noch dat begin, noch dat einde is zoozeer overheerschend, dat men het *souverein* kan noemen. Men gaat uit van een beginsel om tot een doel te komen; noch begin noch einde zijn de kracht, die ons beweegt, dat is hier, die ons doet weten.

„De waarheid is souverein." Gaat de wetenschap altijd uit van *de waarheid* om tot *de waarheid* te komen? Wat geluk voor den mensch, indien Dr. Kuyper ons die kunst kon leeren, en wij niet meer voor dwaling te vreezen hadden. Doch Dr. Kuyper zelf zij ten voorbeeld, hoe men van het valsche kan uitgaan en daarbij zoo zeer verblind is, dat men op het losse zand een reusachtig gebouw wil gronden.

„Souvereiniteit in eigen kring", ziedaar het groote beginsel, waaruit Dr. Kuyper de geheele wereld zal ontwikkelen, en waarop hij vooral zijne vrije Universiteit zal gronden. En wat is dan de Souvereiniteit in eigen kring?

Verba et voces praetereaque nihil, woorden, niets dan woorden, zonder eenigen zin. En wij bewonderen de kunst des redenaars, die daarop eene geheele redevoering heeft kunnen bouwen en zijne geleerde hoorders door die woorden zonder zin heeft weten te boeien. Wat toch was het doel zijner redevoering? „Zijne hoorderen te wijzen op het groote denkbeeld van *Souvereiniteit in eigen kring* als het stempel dat deze stichting draagt in haar *nationale* beteekenis, in haar *wetenschappelijk* bedoelen en in haar karakter van *Gereformeerd*."

Hij zelf heeft getracht ons die „Souvereiniteit in eigen kring" door beeldspraak duidelijk te maken; maar wij dagen alle kunstenaars uit, het werktuig volgens Dr. Kuypers plan te maken, ineen te zetten en in ordelijke beweging te brengen.

„Het leven blijkt noch eenvoudig noch eenvormig te zijn, zoo sprak hij, maar vormt eén oneindig samengesteld organisme.... Noem nu de deelen van dit ééne groote werktuig raderen, die door eigen veeren om een eigen spil gedreven worden; of sferen, elk vervuld met eigen spannenden levensgeest — naam of beeld is onverschillig — mits ge maar erkent, dat er... allerlei kringen in het leven bestaan, wier omtrek van uit een eigen beginsel als middenpunt, getrokken is met vasten straal."

We zullen er niet over twisten, of in de eindige natuur orde (organisme) en leven zoo één kunnen zijn als Dr. Kuyper hier, door zijne verwarring van leven en organisme, doet veronderstellen. Maar welke eenheid, welke orde kan voortkomen uit de samenstelling van raderen, die door zich zelve, door eigen kracht gedreven, ieder dus hún eigen doel nastreven met de grootste eigenzinnigheid. Een concert, waar ieder instrument zijn

eigen melodie en eigen harmonie speelt, zonder zich om zijn buurman te bekommeren! Ieder inderdaad souverein in eigen kring!

Zou Dr. Kuyper ook leerling van Hegel zijn en het leven niet in harmonie, maar in tegenstrijdigheid laten bestaan?

Maar waar blijft artikel 2: *alle* onderwijs *geheel* en *uitsluitend* op den grondslag der Gereformeerde beginselen? Of zal men in theorie orthodox, in praktijk modern zijn, en het zoo streng met die gereformeerde beginselen niet nemen?

We gaan over tot het derde punt, waarin Dr. Kuyper ons wil leeren: dat „op gelooven toch rust alle wetenschap ter laatste instantie. Het is maar, dat dit geloof zich vastklampt in de eene school aan God, in de andere aan den zondigen mensch."

Het gaat niet aan voor een wetenschappelijk man, een leeraar van leeraren, zoo algemeen te zeggen: „Op *gelooven* toch rust alle wetenschap." En dan er bij te voegen: „Het is maar, dat het eene geloof zich vastklampt aan God, en het andere aan den zondigen mensch."

Indien toch de wetenschap rust op geloof, zal zij niet rusten op ieder geloof, d. w. z., ieder geloof welk ook zal geen wetenschap ten gevolge hebben, maar alleen het ware geloof. Uit *ieder* beginsel immers volgt niet eene ware conclusie. En dan, welk onderscheid is er tusschen het bovennatuurlijke en het natuurlijke geloof! tusschen een geloof aan God en aan den zondigen mensch!

Weten is nog geen wetenschap, en hebt ge niet gezegd, dat de waarheid in de wetenschap souverein is? Het weten dus, wat *niet op de waarheid* (dat is hier het ware geloof) *gegrond is*, zal dat wetenschap,

waarin de waarheid souverein is, kunnen voortbrengen?

Wat is er van de zaak?

Het weten heeft een inwendig en een uitwendig beginsel. Uitwendig heeft men den leeraar, of het leerend gezag, inwendig de geleerd wordende en leerende rede; zoo leert het kind, zoo leert de jongeling, in één woord, zoo leert de redelijke mensch. De dieren alleen, en bij gevolg het dierlijke en zinnelijke in den mensch, weten uit instinct datgene waartoe zij door den Schepper der natuur bestemd zijn. Wij leeren niet zien en hooren, maar wij leeren denken en spreken door de maatschappij, waarin wij leven. Zoo rust alle weten op gezag en rede, zoowel in de natuurlijke als de bovennatuurlijke orde.

In de natuurlijke orde worden wij geboren en zijn wij, en het weten rust op gezag en rede. Maar in de bovennatuurlijke orde worden wij opgenomen. En de eerste voorwaarde om daarin opgenomen te worden, is het geloof, dat ons ook gegeven wordt. In de bovennatuurlijke orde rust ons weten dus op geloof, of liever ons weten is gelooven, zoo lang wij van den Heere uitwonen.

Uit dat weten nu ontstaat de wetenschap, welke is de eenheid, de orde van het weten. Immers wetenschap veronderstelt eenheid, orde, verband, zamenhang. Zoo kan men veel weten, zonder dat men daarom een wetenschappelijk man genoemd kan worden.

Die wetenschap gaat niet uit van gezag, noch van geloof; want wetenschap ontstaat door datgene wat men weet, te ordenen, tot één te brengen, tot zekerheid te maken.

Voor wetenschap is dus noodig eene rede, die reeds weet, en een ordenend beginsel, waarvan de rede

uitgaat en hetwelk zal verschillen naar gelang van de wetenschap, die men beoefent. Dit ordenend beginsel zou men kunnen noemen den grondslag, waarop het gebouw der wetenschap rust.

Is die grondslag voor de wetenschap nu eene goddelijke of eene redelijke waarheid?

Op gelooven rust alle wetenschap, zegt Dr. Kuyper; wij onderscheiden de wetenschappen, die de bovennatuurlijke orde betreffen, van die, welke de natuurlijke orde betreffen, en zeggen dan: de wetenschappen, die de bovennatuurlijke orde betreffen, hebben tot beginsel eene bovennatuurlijke of geopenbaarde waarheid en eene geloovige rede; de wetenschappen, welke de natuurlijke orde betreffen, hebben tot beginsel eene redelijke waarheid en eene natuurlijke rede, in zooverre die hier voldoende is om de orde te kennen. En daarom zegt de H. Thomas, dat de eerste beginselen, waaruit ter laatster instantie door de rede de wetenschap wordt afgeleid, van nature gekend zijn (*naturaliter nota*) en behooren tot het intellect.

We moeten bekennen, dat er thans vele mannen zijn, die weten, maar helaas, weinige wetenschappelijke mannen. Uit valsche beginselen kan geen wetenschap gevormd worden, dan alleen door hem, die meent in zijne rede de openbaring der waarheid te bezitten en voor geene gevolgen terugschrikt, al zou men de wanhoop der hel voor het gelukzalig leven moeten verklaren.

Dat is de valsche wetenschap van onze dagen: de mensch geregeerd door zich zelven, d. i. door zijnen geest. Die valsche rede, die zich zelve voor eenigst en hoogst beginsel van alles verklaart, waarnaar alles zich moet

regelen, waarvoor alles zich moet buigen, dat is de Souverein in eigen kring, waarmeê de Vrije Universiteit bestempeld en waarop zij helaas! gegrond is.

Wij bewonderen de grootsche onderneming, maar kunnen de vrees niet verwijderen, dat zij, die de waarheid wil dienen, een machtigen steun aan de dwaling zal geven.

Wanneer zal dan toch eindelijk eens de waarheid souverein zijn?

C. L. RIJP.

Het Jubilé van 1881.

Het veelgeachte maandschrift *Der Katholik* doet in zijne aflevering van April jl. de bijzondere belangrijkheid van dit nieuwe Jubilé uitkomen. Meerendeels volgen wij daarvan hier de hoofdgedachten, niet enkel wijl wij er zoo geheel mede instemmen, maar ook opdat er uit blijke, hoe er elders over het groote gewigt van dezen gebedstijd geoordeeld wordt. Daarbij scheen het ons toe, dat er wenken in voorkomen, die met vrucht door Jubilé-predikers te gebruiken zijn.

Onze H. Vader noemde het tegenwoordige Jubilé, kort voordat hij het openlijk uitschreef, een teeken van vermaning en van vertroosting.

Het moest ongetwijfeld wel verrassen, dat de Paus reeds zoo spoedig na het Jubilé van 1879 tot dit nieuwe Jubilé besloot. Er moeten buitengewone beweegredenen zijn geweest, waarom hij op nieuw en zoo dringend al de krachten des gebeds van de gansche Kerk oproept. Hij heeft het Jubilé onder de bijzondere bescherming gesteld van den H. Josef, op wiens feest het is geopend; hij heeft de geloovigen tot eene allerinnigste aanroeping van de H. Moeder Gods en tot vrome bedevaarten naar hare bevoorregte plaatsen, vooral van Lorette, opgewekt, en ook andere pelgrimstogten aanbevolen. Het gebed en herhaald kerkbezoek moet gesteund worden door vasten

en door aalmoezen, inzonderheid voor die weldadige vereenigingen, welke de uitbreiding des geloofs ten doel hebben. Daarbij gedenkt hij het groote vertrouwen, dat zijn roemrijke voorganger op den H. Josef had, onder wiens hoede hij tegen het einde van zijn lang opperherderschap, dat zoo vol was van lijden en van hemelsche gunsten, de gansche Kerk heeft gesteld. Het is, of Paus Leo XIII tot ons sprak: Vergeet toch de wegen der vroomheid niet, waarop mijn groote voorganger u geleid heeft; volhardt in dat vertrouwen, waarvan hij zelf vervuld was en u altijd zocht te vervullen. Wanneer wij in dat vertrouwen en het gebed volharden, zullen onze heiligste verwachtingen bevredigd worden.

Doch de Paus, die van de hoogte waarop hij staat en bij het licht, dat God hem naar zijn verheven apostoliesch ambt verleent, den toestand der wereld duidelijker inziet dan iemand van de magtigen en wijzen dezer aarde, moet de tegenwoordige onheilen, de gevaren der naaste toekomst en de noodzakelijkheid van het gebed wel als uitermate groot hebben aangezien. In zijne Encykliek heeft hij die onheilen en gevaren slechts kort en gedeeltelijk aangeduid; wie echter die er op let en nadenkt, kan ze loochenen? in wat land of in wat kringen voelt men hunne nabijheid niet?

Het zijn niet zoozeer nog de uitwendige gebeurtenissen en toestanden, welke ons met vrees moeten vervullen, als wel de inwendige gesteltenis der Christen volken. Allerwegen toch heerscht in de hoog opgevijzelde wetenschap een aan de Christelijke waarheid vijandig ongeloof,

en een materialisme en positivisme, dat van geen Christelijke zienswijzen wil weten en er zich uit alle magt tegen aankant; ook het phantastiesch idealisme, dat zich hier en daar wil doen gelden, is slechts geschikt om het kwaad te verergeren.

Die wetenschap nu beheerseht geheel het staatsschoolwezen, en hierdoor de opvoeding der hoogere en in menig opzigt ook die der lagere klassen; zij beheerscht de pers en de literatuur en oefent een beslissenden invloed uit op den Staat en zijne vertegenwoordigers en bestuurders. De Christelijke wetenschap, welke nagenoeg enkel nog eene plaats vindt in de studie-inrigtingen der Kerk, is algemeen in den ban gedaan, onderdrukt en van de opvoeding des volks en gedeeltelijk zelfs der geestelijkheid uitgesloten. Dien ten gevolge vervalt verre het meerendeel der studerende jongelingschap in alle landen tot het ongeloof [1]).

Diezelfde geest van ongeloof en materialisme beheerscht veelszins in nog hooger graad de opvoeding der industriële klassen. Is het dan te verwonderen, dat de antichristelijke geest al sterker en sterker optreedt in het openlijke leven? Het verbrokkelde en zelf van den geest der valsche wetenschap zoo diep-doortrokken Protestantisme, en meer nog het gansch vervallen Russische schisma, is volstrekt magteloos tegenover dien antichristelijken geest; schrikbarend is het, hoe daar tot in de verste kringen het Christelijk geloof, ja zelfs de behoefte aan iets godsdienstigs geheel verdwenen is.

---

1) Men zie wat hierover in onze vorige aflevering bladz. 309 vv. medegedeeld is.

Wel leeft het geloof in de Katholieke Kerk met onbezweken kracht; doch allen dan ook, die haar niet van ganscher harte toebehooren, zijn het eens om haar in haren heilrijken werkkring te belemmeren; met duizend banden wordt zij gebonden, met duizend vooroordeelen bestreden. Doet zij zich echter met meer kracht gelden, dan verheft zich dadelijk eene geweldige reactie tegen haar, en breekt de haat te feller uit.

De natuurlijke en de Christelijke toestanden verdwijnen al meer en meer. Het absolutisme van den Staat, dat tot socialisme van den Staat voortdrijft en alle zelfstandig leven verslindt, ontwikkelt zich uit eene inwendige noodzakelijkheid met steeds geweldiger magt. De zware en langdurige lasten van de krijgsdienst, de weelde van het openlijke leven, de eischen der staatsschool, de maatschappelijke en oeconomische rampen, welke geheimzinniger wijze verbazend snel toenemen, het dringt alles naar hetzelfde doel voort. In het Oosten en het Noorden van Europa houden nog legitieme bewindvoerders de teugels der regering in handen; maar de grondslagen van hunne geërfde magt worden al meer en meer door den modernen geest ondermijnd; en terwijl wijze en krachtdadige staatslieden dien geest in hun belang zoeken te leiden, zijn zij er zelven door beheerscht. In het Zuiden en het Westen van Europa is de revolutie nagenoeg zonder uitzondering in het bezit der openbare magt; en die revolutie is zeer bepaaldelijk antichristelijk. Daags na de uitvaardiging der Jubilé-Encykliek van Paus Leo XIII, op den 13n Maart, gaf de afschuwelijke vermoording van den Russischen Keizer met de omstandigheden, waaronder zij plaats greep, aan de huiverende wereld een

ontzettenden afgrond te zien; — en ontzettender nog dan die moord zelf is de wijze, waarop dat gruwelstuk in de kringen der Europesche revolutie gevierd wordt. De oude historische orde, welke in waarheid op het Christendom steunde, is voor een groot deel der moderne wereld ondragelijk geworden, en onvervaarde dweepers, mannen van de daad, zijn tot alle boosheid bereid. En nog is het niet zoozeer de boosheid der zamenzweerders als wel de magt en gevolgelijkheid der valsche beginselen, en de voortgaande ontwikkeling der hiervan afhangende toestanden in het maatschappelijke leven, die aan den een in een kort verschiet de hoop en aan den ander de vrees laten zien, dat het einde der negentiende eeuw op dat der achttiende zal gelijken, doch nu in veel uitgebreider verhoudingen.

Wat er echter ook moge komen, of God een geweldigen omkeer zal toelaten of afwenden, altijd zal de Kerk, gelijk de H. Vader zegt, veel moeten arbeiden en strijden, en groote genaden behoeven. Want in spijt van alle vijandige verhinderingen in haar werk, in spijt van de ongunst des tijds en alle wederregtelijke beperking harer middelen en krachten, heeft zij een onmetelijken arbeid te volbrengen en een ontzaggelijken strijd te bestaan. Slechts van haar kan het behoud en herstel van het Christelijk geloof en leven uitgaan; zij alleen kan allengs de kwalen des tijds verzachten en genezen; om haar eindelijk, om de Kerk, om haar arbeid, lijden en bidden, zal God misschien de wereld niet langs den weg eener strenge geregtigheid, maar van genadige ontferming leiden.

In 't eind zal alles daarop aankomen, of en in hoeverre in de Kerk de genade opweegt tegen de schuld en de zonde der wereld. Om dan in dezen tweestrijd het overwigt te verzekeren aan de genade, heeft onze H. Vader het nieuwe Jubilé uitgeschreven; — niet alsof deze akt alleen, hoe magtig ook en veelomvattend, zou volstaan tot onze redding; maar wel, omdat een Jubilé eene onnagaanbaar ver reikende opwekking en verheffing is van het bovennatuurlijke leven in het gansche ligchaam der Kerk. En ook dat weten wij niet, of niet misschien reeds dit eene nieuwe smeekgebed der gansche Christenheid de weegschaal naar de goede zijde zal doen overslaan, of althans eene wezenlijke vermindering der op handen zijnde rampen zal aanbrengen.

Daaruit volgt voor de gansche Kerk de heilige pligt, om naar best vermogen aan de verheven doeleinden te beantwoorden, welke haar zigtbaar en haar onzigtbaar Hoofd met dit Jubilé willen bereiken. Aan eene overrijke mate van goddelijke genaden zal het in dezen bevoorregten tijd niet ontbreken; alles hangt daarvan af, of weder de geestelijkheid en het volk, gelijk zij gewoon zijn, met de aangeboden gunsten zullen medewerken. Moge God „aan allen een hart geven om Hem te dienen en zijnen wil met geheel hun hart en een volvaardig gemoed te doen"! (II Mach. I, 3.) Mogen de geloovigen dezen nieuwen genadetijd met een groot vertrouwen op God en een vurigen ijver voor boete en gebed ingaan en hierin tot het einde toe volharden! Als de zonde gedelgd en de menigte des volks geheiligd wordt, dan zal het vereenigd gebed alles vermogen. Daarom verlangt dan ook onze H. Vader, dat de geloovigen zooveel mo-

gelijk door de prediking van Gods woord goed tot het verdienen van het Jubilé worden voorbereid. Verder verlangt hij, dat allen er zich ijverig op toeleggen, om in dezen tijd door eene bijzondere dienst en vereering de gunst der verheven Moeder Gods te winnen, en stelt het Jubilé zelf onder de getrouwe hoede van haren reinen Bruidegom den H. Josef, Patroon der geheele Kerk, en wenscht, dat alle geloovigen dagelijks zijne hulp ootmoedig inroepen.

Wel opmerkelijk is het, wat onze H. Vader hier laat volgen: „Daarenboven vermanen wij allen, godvruchtige bedevaarten te doen naar de heiligdommen der Heiligen, welke men in verschillende landstreken om hunne heiligheid en eerwaardigheid gewoon is te bezoeken"; en hij wijst in Italië op de eerste plaats Maria's H. Huisje van Lorette aan, dat door de gedachtenis van de verhevenste geheimen den voorrang heeft.

Bij die woorden dachten wij dadelijk met een bijzonder zielsgenoegen, vooreerst, aan de bekende vrome gezindheid onzer goede geloovigen, die van oudsher zoo gaarne, en dikwerf niet zonder groote opofferingen, te bedevaart gingen naar bevoorregte heiligdommen van hunne beminde Moeder, en het nog met de meeste godsvrucht doen. Ten andere verheugden wij ons, dat ook wij, in ons Nederland, sedert de laatste jaren eene veelbezochte bedevaart-plaats hebben in het H. Martelveld en het graf onzer Gorkumsche Martelaren. Zeker zal de aanmaning van onzen H. Vader het getal pelgrims dit jaar nog verveelvuldigen; te meer, wijl reeds buitendien onze geloovigen tot dien bedetogt zijn opgewekt door de voltooijing der kerk met hare breede omgangen, waar zij

het vorige jaar, vooral bij de processie met het Allerheiligste, naar hun eigen getuigenis zulk een onuitsprekelijk geluk en genot hebben gesmaakt. O wat zullen zij daar dan hartelijk, op het graf onzer gekroonde Strijders voor den Paus, naar de meeningen van den Paus bidden en eenparig hunne magtige voorspraak inroepen, bijzonder in de eerstkomende drie maanden Junij, Julij en Augustus, welke de groote bedevaarttijd naar Brielle is.

Wat in de oogen der aardsche wijsheid zwak en dwaas schijnt, dat is door de kracht en wijsheid Gods sterker dan de gansche wereld. Geen berekeningen van menschelijke wijsheid, maar de onzigtbare krachten der genade — gelijk daartegenover schuld en zonde — bepalen eigenlijk en op de eerste plaats den gang der gebeurtenissen en de lotgevallen der menschen en volken. Daarom is buiten allen twijfel het belangrijkste van al wat er in dit jaar zal geschieden de viering van het buitengewone gebeds-Jubilé, door Paus Leo XIII uitgeschreven. Wie kan het berekenen, welk gewin, welk verlies er van afhangt? Wat er gewonnen wordt, als geestelijken en geloovigen vol geloofskracht en gebedsijver aan de oproeping van den H. Vader beantwoorden; wat er verloren wordt, als onverschilligheid en laauwheid het nalaten, een heilrijk gebruik van de aangeboden genaden te maken; als zwakgeloovigheid en kleingeloovigheid de kracht van het vereenigd gebed der Kerk niet waarderen.

Het kan daarom niet anders dan nuttig zijn, dat de geloovigen herhaaldelijk op het hooge doel van dit Jubilé gewezen worden en het op den duur voor oogen houden. Ook in het gewone huiselijke gebed kunnen zij er aan

denken, en vooral bij het gebed der kinderen, voor wie het verdienen van den aflaat zoo gemakkelijk is gemaakt. Zoo kan men van menigerlei gelegenheid gebruik maken, om een magtig gebed te doen opgaan. Vele kleinen, zegt de H. Ambrosius, zijn, wanneer zij eenstemmig vergaderd worden, groot, en het is onmogelijk, dat het gebed van velen versmaad wordt." Met een groot vertrouwen alzoo, met een vurigen ijver en eene ware boetvaardigheid willen wij, trouwe kinderen der Kerk, aan de oproeping van ons aller Vader tot een eenparig gebed gevolg geven, en hierbij de leerrijke woorden van den H. Bernardus gedachtig blijven: „Een vreesachtig gebed dringt den hemel niet door, wijl de onmatige vrees de ziel verkoelt, zoodat het volstrekt geen magt heeft, ik zeg niet van op te klimmen, maar van voort te gaan; het laauwe gebed echter verkwijnt en bezwijkt in het opgaan, wijl het geene kracht heeft; het vermetele gebed gaat wel op, maar stuit terug; want daaraan wordt wederstaan, en het verwerft niet slechts geene genade, maar verdient ongenade. Doch het gebed, dat getrouw en nederig en vurig is, zal ongetwijfeld door den hemel dringen; en hierom is het zeker, dat het van daar niet ijdel zal wederkeeren." *Timida oratio coelum non penetrat, quia restinguit animum timor immoderatus, ita ut omnino non dico ascendere, sed procedere nequeat: tepida vero in ascensu languescit et deficit, eoque non habet vigorem; temeraria ascendit quidem, sed resilit; resistitur enim ei, nec tantum non obtinet gratiam, sed meretur offensam. Quae vero fidelis, et humilis, et fervens oratio fuerit, caelum sine dubio penetrabit; unde certum est, quo vacua redire non possit.*

CONSTITUTIE

VAN

Z. H. PAUS LEO XIII,

WAARBIJ

EENIGE GESCHILPUNTEN TUSSCHEN DE BISSCHOPPEN EN DE REGULIERE MISSIONARISSEN VAN ENGELAND EN SCHOTLAND WORDEN UITGEWEZEN.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI
LEONIS
DIVINA PROVIDENTIA
PAPAE XIII.
CONSTITVTIO

QVA

NONNVLLA CONTROVERSIARVM CAPITA INTER EPISCOPOS ET MISSIONARIOS REGVLARES ANGLIAE ET SCOTIAE DEFINIVNTVR.

LEO EPISCOPVS
SERVVS SERVORVM DEI
AD PERPETVAM REI MEMORIAM.

ROMANOS Pontifices Decessores Nostros paterno semper caritatis affectu inclytam Anglorum gentem fovisse, et monumentis suis testatur historia, et felicis recordationis Pius IX., in Litteris *Universalis Ecclesia* iii kalend. Octobris anno Incarnationis Dominicae MDCCCL. datis, graviter ac diserte demonstravit. Quum autem per eas Litteras episcopalem hierarchiam idem Pontifex inter Anglos restitueret, cumulavit quodammodo, quantum temporum ratio sinebat, ea benefacta quibus Apostolica Sedes nationem illam fuerat prosequuta. Ex dioecesium enim restitutione pars illa dominici gregis ad nuptias Agni caelestis iam vocata, ac mystico Eius corpori sociata, pleniorem veritatis atque ordinis firmitatem per Episcoporum

gubernationem et regimen rursus adepta est. *Episcopi quippe*, inquit S. Irenaeus [1]), *successionem habent ab Apostolis, qui cum Episcopatus successione charisma veritatis certum, secundum placitum Patris, acceperunt;* atque inde fit, quemadmodum S. Cyprianus monet [2]), *ut Ecclesia super Episcopos constituatur, et omnis actus Ecclesiae per eosdem Praepositos gubernetur.*

Huic sane sapienti consilio mirifice respondit eventus; plura nimirum Concilia provincialia celebrata, quae saluberrimis legibus religiosa dioecesium negotia ordinarunt: latius propagata in dies catholica fides, et complures nobilitate generis et doctrina praestantes ad unitatem Ecclesiae revocati: clerus admodum auctus: auctae pariter religiosae domus, non modo ex regularibus ordinibus, sed ex iis etiam recentioribus institutis, quae moderandis adolescentium moribus, vel caritatis operibus exercendis optime de re christiana et civili societate meruerunt: constituta pia laicorum sodalitia: novae missiones novaeque Ecclesiae quamplures erectae, nobili instructu divites, egregio cultu decorae; permulta etiam item condita orphanis alendis hospitia, seminaria, collegia et scholae, in quibus pueri et adolescentes frequentissimi ad pietatem ac litteras instituuntur.

Cuius quidem rei laus non exigua tribuenda est Britannicae gentis ingenio, quod prout constans et invictum est contra vim adversam, ita veritatis et rationis voce facile flectitur, ut proinde vere de ipsis dixerit Tertullianus *Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo subiecta* [3]). At praecipuum sibi laudis meritum vindicant cum assidua Episcoporum vigilantia tum Cleri universi docilis ad parendum voluntas, prompta ad agendum sollertia.

Nihilominus quaedam ex ipsa rerum conditione ortae difficultates dissensusque inter sacrorum Antistites et sodales ordinum religiosorum obstiterunt, quominus uberiores fructus perciperentur. Illi enim, cum praescripta fuisset per memoratas Litteras Praedecessoris Nostri commuuis iuris observantia, rati sunt se posse omnia decernere quae ad ipsius iuris executionem pertinent, quaeve ex generali Ecclesiae disciplina Episcoporum potestati permissa sunt. Plures contra gravesque causae prohibebant, ne peculiaris missionum disciplina, quae iam inveteraverat, repente penitus aboleretur. Ad has propterea difficul-

1) *Adv. haer.* lib. IV, cap. 26, n. 2. 2) Epist. 29 *ad lapsos.*
3) Lib. *adv. iudaeos* cap. 5.

tates avertendas et controversias finiendas Angliae Episcopi, pro sua in hanc Apostolicam Sedem observantia, Nos adiere rogantes, ut suprema auctoritate Nostra dirimerentur.

Nos vicissim haud gravate eam postulationem excepimus, tum quia nobilem illam nationem non minore quam Decessores Nostri benevolentia complectimur, tum quia nihil Nobis est antiquius, quam ut sublatis dissidii causis stabilis ubique vigeat mutua cum caritate concordia. Quo gravius autem et cautius a Nobis iudicatio fieret, non modo iis quae ultro citroque adducebantur iuribus et auctoritatibus diligenter animum adiecimus, sed etiam sententiam perrogavimus Congregationis specialiter deputatae aliquot S. R. E. Cardinalium e duobus sacris Consiliis, quorum alterum Episcoporum et Regularium negotiis expediendis praeest, alterum christiano nomini propagando. Hi, cunctis accurate exploratis quae in deliberationem cadebant, et rationum momentis, quae afferebantur utrinque, religiose perpensis, fideliter Nobis exposuerunt quid aequius melius de singulis quaestionibus decernendum sibi videretur in Domino. Audito itaque memoratorum Cardinalium consilio causaque probe cognita, supremum iudicium Nostrum de controversiis ac dubitationibus quae propositae sunt per hanc Constitutionem pronunciamus.

Multiplex licet varieque implexa sit congeries rerum quae in disceptationem vocantur, omnes tamen ad tria potissimum capita commode redigi posse arbitramur, quorum alterum ad familiarum religiosarum exemptionem pertinet ab episcopali iurisdictione; alterum ministeria respicit, quae a regularibus missionariis exercentur; tertium quaestiones complectitur de bonis temporalibus deque usu in quem illa oporteat converti.

Ad regularium exemptionem quod attinet, certa et cognita sunt canonici iuris praescripta. Scilicet quamvis in ecclesiastica hierarchia, quae est *divina ordinatione* constituta, presbyteri et ministri sint inferiores Episcopis, horumque auctoritate regantur [1]); tamen quo melius in religiosis ordinibus omnia essent inter se apta et connexa, ac sodales singuli pacato et aequabili vitae cursu uterentur; denique ut esset incremento et perfectioni *religiosae conversationis* [2]) consultum, haud immerito Romani Pontifices, quorum est dioeceses describere, ac suos cuique

1) Concil. Trid. *sess.* 23, *de sacram. ord.* can. 7.

2) S. Gregor. M. Epist. III lib. IX.—Bened. XIV Epist. Decret. *Apostolicae servitutis*, prid. Idus Mart. 1742.

subditos sacra potestate regundos adtribuere, Clerum Regularem Episcoporum iurisdictione exemptum esse statuerunt. Cuius rei non ea fuit causa quod placuerit religiosas sodalitates potiore conditione frui quam clerum saecularem; sed quod earum domus habitae fuerint iuris fictione quasi territoria quaedam ab ipsis dioecesibus avulsa. Ex quo factum est ut religiosae familiae, quas iure communi et Episcopis propter hieraticum principatum, et Pontifici maximo propter primatum Pontificium immediate subesse oporteret [1]), in Eius potestate esse perrexerint, ex Episcoporum potestate per privilegium exierint. Quum autem re ipsa intra fines dioecesium vitam degant, sic huius privilegii temperata vis est, ut sarta tecta sit dioecesana disciplina, adeoque ut clerus regularis in multis subesse debeat episcopali potestati sive ordinariae sive delegatae.

De hoc itaque privilegio exemptionis dubitatum est, num eo muniantur religiosi sodales, qui in Anglia et Scotia missionum causa consistunt: hi enim ut plurimum in privatis domibus terni, bini, interdum singuli, commorantur. Et quamvis Benedictus XIV in Constit. *Apostolicum Ministerium*, iii kalen. Iunii anno Incarnationis Dominicae MDCCLIII, memoratos missionarios regulares privilegio perfrui declaraverit, subdubitandum tamen Episcopi rursus in praesens existimabant, eo quod, restituta episcopali hierarchia, rem catholicam ad iuris communis formam in ea regione gubernari oportet. Iure autem communi [2]) constitutum est, ut domus, quae sodales religiosos sex minimum non capiant in potestate Episcoporum esse omnino debeant. Insuper ipse Constitutionis Auctor visus est ponere privilegii causam in "publici regiminis legibus.... quibus coenobia quaecumque prohibentur"; hanc vero causam compertum est fuisse sublatam, quum plures iam annos per leges illius regni liceat religiosis sodalibns in collegia coire.

Nihilominus haec tanti non sunt, ut reapse privilegium defecisse iudicemus. Nam quamvis hierarchiae instauratio faciat, ut res catholica apud Anglos ad communem Ecclesiae disciplinam *potentialiter* revocata intelligatur: adhuc tamen res ibi geruntur eodem fere modo atque in missionibus geri solent; Iamvero sacrum Consilium christiano nomini propagando pluries declaravit, Constitutiones Clementis VIII *Quoniam* ix kal.

1) Concil. Vatic. Constit. *Pastor aeternus cap.* 3.

2) Innocent. X Constit. *Instaurandae*, die 15 Octob. 1652. Constit. *Ut in parvis*, die 10 Februar. 1654.

Iulii MDCIII, Gregorii XV *Cum alias* XVI kalen. Septemb. MDCXXII, Urbani VIII *Romanus Pontifex* V kalen. Septemb. MDCXXIV, itemque Constitutiones Innocentii X non esse de domibus atque hospitiis missionum intelligendas [1]). Ac merito quidem; nam quum dubium iamdudum fuisset propositum Clementi VIII, utrum religiosi viri ad Indos missi in culturam animarum existimandi essent quasi vitam degentes extra coenobii septa, proindeque Episcopis subesse Tridentina lege iuberentur, Pontifex ille per Constitutionem *Religiosorum quorumcumque* VI Idus Novembris MDCI decreverat eos "reputandos esse tamquam religiosos viventes intra claustra" quamobrem "in concernentibus curam animarum Ordinario loci subesse; in reliquis vero non Ordinario loci, sed suis superioribus subfectos remanere." Neque aliud sensit iudicavitque Benedictus XIV in suis Constitutionibus *Quamvis* V kalen. Martii MDCCXLVI; *Cum nuper* VI Idus Novembris MDCCLI, et *Cum alias* V Idus Iunii MDCCLIII. Ex quibus omnibus liquet, etiam hospitia ac domos quantumvis incolarum paucitate infrequentes huius, de quo agitur, privilegii iure comprehendi, idque non in locis solum ubi Vicarii apostolici, sed etiam ubi Episcopi praesunt; de Episcopis enim in Constitutionibus, quas memoravimus, agebatur. Apparet insuper rationem potissimam exemptionis missionariorum regularium in Anglia non esse exquirendam in legibus civilibus, quae coenobiis erigendis obessent; sed magis in eo salutari ac nobilissimo ministerio quod a viris apostolicis exercetur. Quod non obscure Benedictus XIV significavit inquiens, "regulares Anglicanae missioni destinatos illuc proficisci in bonum sanctae nostrae religionis." Eamdemque causam pariter attulerat Clemens VIII, cum de sodalibus religiosis ad Indos profectis docuerat, ipsos antistitum suorum iussu illuc concessisse, ibique sub disciplina praefecti provinciae versari "ad praediçandum sanctum Dei evangelium et viam veritatis et salutis demonstrandam." Hinc post sublatas leges sodalitiis regularibus infensas, et hierarchia catholica in integrum restituta, ipsi Britannorum Episcopi in priori Synodo Westmonasteriensi testati sunt, rata sibi privilegia fore, "quibus viri religiosi suis in domibus vel extra legitime gaudent" quamvis extra monasteria ut plurimum degant."

Quamobrem in praesenti etiam Ecclesiae catholicae apud

1) S. Cong. de Prop. fide 30 Ianuarii 1627; 27 Martii 1631; 5 Octobris 1655; 23 Septembris 1805; 29 Martii 1834.

Britannos conditione declarare non dubitamus: Regulares, qui in residentiis missionum commorantur, exemptos esse ab Ordinarii iurisdictione, non secus ac regulares intra claustra viventes, praeter quam in casibus a iure nominatim expressis, et generatim in iis quae concernunt curam animarum et sacramentorum administrationem.

Praecipuam hanc quam definivimus controversiam altera excipiebat affinis, de obligatione qua teneantur Rectores missionum creditam habentes animarum curam, eorumque vicarii, aliique religiosi sodales, facultatibus praediti quae missionariis conceduntur, ut intersint iis Cleri conventibus, quos *collationes* seu *conferentias* vocant, neque non Synodis dioecesanis. Cuius quaestionis vis et ratio ut intelligatur praestat memorare quod in Concilio Westmonasteriensi Provinciali iv praecipitur his verbis: "Si duo vel plures sint sacerdotes in eadem missione, unum tantum primum designandum, qui gerat curam animarum et administrationem Ecclesiae .... ceteros omnes curam quam habent animarum cum dependentia a primo exercere." [1]) Comperta itaque natura facti de quo agitur, et semota tantisper ea quaestionis parte quae Synodos respicit, ambigi nequit, quin Rectores missionum adesse debeant iis Cleri coetibus, qui *collationes* dicuntur. Namque eorum causa eadem ferme est ac parochorum; parochos autem etiam regulares ea obligatione adstringi et docuit Benedictus XIV. Constit. *Firmandis* § 6. viii. Idus Novembr. MDCCXLIV, et sacram Consilium Tridentinis decretis interpretandis pluries declaravit. [2]) Recte igitur in praedicta Synodo Westmonasteriensi fuit constitutum "Ad suam collationem tenentnr convenire, respondere parati, omnes sacerdotes saeculares et regulares, salvis eorum iuribus, qui curam habent animarum." Aliter dicendum videretur de vicariis, aliisque religiosis viris apostolica munia obeuntibus. His enim integrum quidem est de *iure constituto* a memoratis collationibus abstinere, prout alias fuit a sacra Congregatione Concilii declaratum. [3]) At Nos minime praeterit Cōncilium Romanum habitum anno MDCCXXV. auctoritate Benedicti XIII. iussisse confessarios omnes etiam ex ordinibus regularibus intra fines provinciae commorantes coetus illos celebrare "dummodo morales in eorum conventibus lectiones non habeantur." Quum

---

1) Dec. 10. n. 10. 2) *Forosempronien.* 5 Septemb. 1650. Lib. 19 Decret.

3) *Forosempronien.* 12 Maii 1681. Lib. 53 Decr. fol. 258 *Aquipendien.* VV. SS. LL. 12 Martii 1718.

autem quod sine effectu geritur id geri nullo modo videatur, sacrum Consilium christiano nomini propagando merito existimans domesticas regularium collationes in quibusdam missionum locis parum fructuosas ob exiguum sodalium numerum futuras, cunctis et singulis illic munere perfungentibus imperavit, ut Cleri conventibus interessent. Hisce igitur rationibus permoti declaramus, omnes missionum rectores Cleri collationibus adesse ex officio debere, simulque decernimus ac praecipimus ut iisdem intersint vicarii quoque, aliique religiosi viri missionariis facultatibus concedi solitis instructi, qui hospitia, parvasque missionum domos incolunt.

De officio conveniendi ad Synodum explorata Tridentina lex est [1]): "Synodi quoque dioecesanae quotannis celebrentur, ad quas exempti etiam omnes, qui alias, cessante exemptione, interesse deberent, nec capitulis generalibus subduntur, accedere tenentur. Ratione autem parochialium aut aliarum saecularium ecclesiarum etiam adnexarum, debent ii qui illarum curam gerunt, quicumque illi sint, Synodo interesse." Quam legem egregie illustravit Benedictus XIV. [2]) Neque vero putamus cuiquam negotium facessere decretum Alexandri VIII., iii. kalen. Aprilis MDCXCI quo cavetur, ut ad synodum accedant Abbates, Rectores, Praefecti, omnesque antistites domorum religiosarum quas Innocentius X Episcoporum potestati subiecerat. Quum enim Innocentianae Constitutiones viros apostolicos, qui in sacris missionibus versantur, non attingant, facile intelligitur, neque decretum Alexandri VIII. ad eos, de quibus modo apud Nos agitur, pertinere. Quare huic posteriori quaestionis parti hoc unum respondemus: standum esse decretis Synodi Tridentinae.

Proxima est quaestio quae respicit appellationem ab interpretatione, quam Episcopi ediderint, decretorum synodalium. Namque hisce decretis pareant oportet etiam religiosi sodales in iis quae ad curam animarum et sacramentorum administrationem referuntur, [3]) ceterisque in rebus "in quibus eos Episcoporum iurisdictioni subesse canonica praecipiunt instituta." [4]) Profecto dubitare non licet quin ab iis interpretationibus ad Sedem Apostolicam provocatio sit; "siquidem, Gelasio I. [5])

---

1) Sess. 24 cap. 2. *de reform.* 2) *De Synod. dioec.* lib. 3 cap. 1 § ii.
3) Concil. Trid. sess. 25 cap. 11 *de regular.*
4) Innoc. IV. cap. I. *de privileg.* in 6.
5) Epist. 7 *ad Episc. Dardan.* ann. 495 Tom. 2 collect. Harduini.

et Nicolao I. [1]) auctoribus, ad illam de qualibet mundi parte canones appellari voluerunt: ab illa autem nemo sit appellare permissus." Quare huius appellationis tantummodo vis et effectus potest in dubitationem adduci. At haec dubitatio facile tollitur, si apta fiat causarum distinctio. Fas est nimirum Regularibus appellare *in devolutivo* tantum, quoad interpretationem decretorum, quae de iure communi, sive ordinario sive delegato, Regulares etiam afficiunt; quo vero ad interpretationem aliorum decretorum etiam *in suspensivo*. Authentica namque interpretatio quae manat ab Episcopis, qui Synodorum auctores sunt, tanti profecto est, quanti sunt ipsa decreta. Ex quo illud omnino est consequens, licere religiosis sodalibus a primo decretorum genere appellare a lege communi, scilicet *in devolutivo*. [2]) At vero ad reliqua decreta quod attinet, ea certe lata contra regulares vim rationemque legis amittunt: quare constat illos sic exemptionem a iurisdictione episcopali possidere uti ante possederint: donec Pontificis maximi auctoritate iudicetur, iure ne an secus cum iis actum sit.

Hactenus de exemptionis privilegio; nunc de iis quaestionibus dicendum, quibus ministeria quaedam per regulares exercita occasionem praebuerunt. Excellit inter haec munus curationis animarum, quod saepe, ut innuimus, religiosis viris demandatur intra fines ab Episcopis praestitutos; locus autem iis finibus comprehensus *missionis* nomine designatur. Iamvero de his missionibus disceptatum fuit, an et quomodo fieri possit ab Episcopis earum divisio, seu, ut dici solet, dismembratio. Nam qui Regularium iura tuebantur, negabant hanc divisionem fieri posse nisi legitimis de causis, adhibitisque iuris solemniis quae praescripta sunt ab Alexandro III. [3]) et a Concilio Tridentino. [4]) Alia vero erat Episcoporum opinatio.

Profecto si divisio fiat paroeciae veri nominis, sive antiquitus conditae, sive recentiore memoria iure constitutae, dubitandum non est quin nefas sit Episcopo canonum praescripta contemnere. At Britannicae missiones generatim in paroecias ad iuris tramites erectae non sunt: idcirco sacrum Consilium christiano nomini propagando anno MDCCCLXVI officium applicandi missam pro populo ad Episcopum pertinere censuit, propterea quod

1) Epist. 8 ad *Michael. Imperat.* Tom. 5 collect. Harduini.

2) Bened. XIV. *de Synod. Dioec.* Lib. 13 cap. 5 § 2.

3) Cap. *ad audientiam* de Eccles. aedific.

4) Sess. 21 cap. 4 *de reform.*

dioecesium Britannicarum non ea sit constitutio, ut in veras paroecias dispositae sint. Itaque ad divisionem missionis simplicis ea iuris solemnia transferenda non sunt, quae super dismembratione paroeciarum fuerunt constituta; eo vel magis quod propter missionum indolem et peculiares circumstantias, numero plures ac leviores causae possint occurrere, quae istarum divisionem suadeant, quam quae iure definitae sint ut fiat paroeciarum divisio. Neve quis urgeat similitudinem quam utraeque inter se habent: cum enim obligatio servandi solemnia iuris libertatem agendi coerceat, ad similes causas non est pertrahenda. Silentibus itaque hac super re generalibus Ecclesiae legibus, necesse est ut Concilii Provincialis Westmonasteriensis valeat auctoritas, cuius hoc decretum est: "Non obstante rectoris missionarii deputatione, licebit Episcopo de consilio Capituli, intra limites missionis cui praeponitur, novas Ecclesias condere ac portionem districtus iis attribuere, si necessitas aut utilitas populi fidelis id requirat." Quae cum sint ita, ad propositam consultationem respondemus: licere Episcopis missiones dividere, servata forma sancti Concilii Tridentini,[1]) quoad missiones quae sunt vere proprieque dictae paroeciae; quoad reliquas vero, ad formam Synodi 1 Provincialis Westmonasteriensis [2]). Quo melius autem missioni quae dividenda sit, eiusque administris prospiciatur, volumus ac praecipimus, ut sententia quoque rectoris exquiratur, quod iam accepimus laudabiliter esse in more positum: quod si a religiosis sodalibus missio administretur, Praefectus Ordinis audiatur; salvo iure appellandi, si res postulet, a decreto episcopali ad Sanctam Sedem *in devolutivo* tantum.

Peracta missionis, cui regulares praesint, dismembratione, alia nonnunquam quaestio suboritur: utrum nempe Episcopus in praeficiendo Rectore missioni, quae nova erigitur, ipsos religiosos sodales ceteris debeat praeferre. — Quamvis illi hanc sibi praerogativam adserant, obscurum tamen non est, haud leves exinde secuturas difficultates et offensiones. Ceterum in ea, de qua sermo est, nova erectione necesse est alterutrum contingere; nimirum ut paroecia veri nominis, aut mera missio constituatur. Si primum fieret, perquam alienum esset ab Ecclesiae disciplina e religiosa familia arcessitum parochum praeferri; sic enim iure quod modo viget arcentur regulares

1) Cap. 4 sess. 21 *de reform.*

2) De regimine congregationum seu missionum n. 5.

a parochi munere, ut illud suscepturi venia Apostolica indigeant. Ad rem Benedictus XIV. in Constit. *Cum nuper*, VI Idus Novembris MDCCLI, "Quemadmodum, inquit, negari nequit, ex veteri canonum lege, monachos et regulares ecclesiarum parochialium regiminis capaces fuisse, ita certum nunc est ex recentiori canonica disciplina interdictum esse regularibus parochiarum curam adsumere sine dispensatione Apostolica." Hinc sacrum Consilium Tridentinis decretis interpretandis [1]) ad dubium "an annuendum sit precibus Patrum Augustinianorum de nova paroecia iisdem concedenda" rescripsit—negative et amplius—. Sin autem, quod secundo loco posuimus, mera missio erigitur, ius certe non obest religiosis viris ne inter eos eligatur rector; ast ne iis quidem praeferri optantibus suffragatur. Rem itaque integram et in sua potestate positam aggrediens Episcopus, libertate sua utatur oportet; ubi enim iura silent, loco legis est Praesulis auctoritas; praesertim vero quod, ut doctorum fert adagium, Episcopus *intentionem habet in iure fundatam* in rebus omnibus, quae ad dioecesim suam administrandam attinent. Quamobrem praelatio quoad novam missionem, a Regularibus expetita, aut nullo iuris subsidio fulcitur, aut in disertam iuris dispositionem offendit.

Officium curationis animarum sedulitati Regularium commissum alias etiam dubitationes gignit; eaeque loca spectant finibus comprehensa missionum quae ab ipsis reguntur. Coepit enim ambigi utrum coemeteria et pia loca, intra fines illarum sita, Episcopus visitare possit. Ast in coemeteriis facilis ac prona suppetit distinctionis adeoque finiendæ controversiae ratio. Nam si de coemeteriis agatur quae solis religiosis familiis reservantur, ea plane ab Episcopi iurisdictione, proindeque a visitatione exempta sunt; cetera vero fidelium multitudini communia, quum uno ordine haberi debeant cum coemeteriis paroecialibus, iurisdictioni Ordinariorum subsunt indubitate, ac propterea optimo iure ab Episcopo visitantur, quemadmodum statuit Benedictus XIV in Constit. *Firmandis* viii. Idus Novembris MDCCXLIV. Haud absimili distinctione de locis piis quaestio dirimitur, ea secernendo quae exempta sunt ab iis quibus praeest Episcopus sive ordinario iure, sive delegato. De utrisque igitur, tum coemeteriis tum piis locis, sententiam Nostram paucis complectimur pronunciantes: sacrorum canonum et constitutionum Apostolicarum praescripta esse servanda.

---

1) In Ianuen. *dismembrationis* XXV Ianuarii MDCCCLXXIX.

Superioribus dubiis arcto iungitur nexu illud quo quaeritur an Episcopis subesse debeant scholae pauperum, quae *elementares* etiam, *primariae*, *puerorum* nuncupantur; est enim sanctissimum docendi ministerium, et proximum piis locis ordinem tenent scholae de quibus agendum est. Quo illae pertineant ex ipso nomine dignoscitur; intendunt nimirum ad puerilem aetatem primis litterarum elementis primisque fidei veritatibus, ac morum praeceptis apte instituendam: quae quidem institutio omnibus est temporibus, locis et vitae generibus necessaria, ac multum habet momenti ad universae societatis humanae, nedum singulorum hominum, incolumitatem; ex puerili enim institutione pendet, ut plurimum, quâ quis ratione sit reliquae aetatis spatium acturus. Itaque quid a docentibus eo loci praecipue praestandum sit sapienter Pius IX significavit scribens, "In hisce potissimum scholis omnes cuiusque e populo classis pueri vel a teneris annis sanctissimae nostrae religionis mysteriis ac praeceptionibus sedulo sunt erudiendi et ad pietatem morumque honestatem, et ad religionem civilemque vivendi rationem accurate formandi, atque in iisdem scholis religiosa praesertim doctrina ita primarium in institutione et educatione locum habere ac dominari debet, ut aliorum cognitiones, quibus iuventus ibi imbuitur, adventitiae appareant." [1] — Nemo exhinc non intelligit istam puerorum institutionem in Episcoporum officiis esse ponendam, et scholas, de quibus agitur, tam in urbibus frequentissimis, quam in pagis exiguis inter opera contineri quae ad rem dioecesanam maxime pertinent.

Insuper quod ratio suadet lux historiae confirmat. Nullum quippe fuit tempus quo singularis non eluxerit Conciliorum cura in huiusmodi scholis ordinandis ac tuendis, pro quibus plura sapienter constituerunt. Eorum nempe decretis prospectum est ut illas Episcopi in oppidis et pagis restitui et augeri curarent [2], puerique ad discendum admitterentur, qualibet, si fieri posset, impensa remissa [3]. Eorumdem auctoritate dictae leges, quibus alumni religioni ac pietati operam darent [4],

---

1) Epist. ad Archiep. Friburg. *Cum non sine maxima* xiv Iulii MDCCCLXIV. *Acta* vol. 3.

2) Synod. I Provincial. Camerac. tit. *de scholis*, cap. 1—Synod. provinc. Mechlin. tit. *de scholis*, cap. 2.

3) Synod. Namurcen. an. 1604 tit. 2. cap. 1.

4) Synod. Antuerpien. sub. Mireo tit. 9. cap. 3.

definitae dotes et ornamenta animi, quibus magistros praeditos esse oporteret [1]), iisque imperatum, uti iurarent iuxta formulam catholicae professionis [2]): demum scholarum curatores constituti qui eas adirent, ac circumspicerent ne quid inesset vitii aut incommodi, neve quid omitteretur ex iis rebus, quas de illarum disciplina leges dioecesanae sanxissent [3]). Ad haec, quum Patres Conciliorum probe intelligerent parochos etiam pastoralis ministerii compotes esse, partes haud exiguas iisdem tribuerunt in scholis puerorum, quarum cura cum animarum curatione summa necessitate iungitur. Placuit igitur in singulis paroeciis pueriles scholas constitui [4]), quibus nomen est *parochialibus* impositum [5]): iussi sunt parochi munus docendi suscipere, sibique adiutricem operam magistrorum et magistrarum adsciscere [6]): iisdem negotium datum scholas regendi et curandi diligentissime [7]): quae omnia si non ex fide integreque gesserint, officium deseruisse arguuntur [8]), dignique habentur in quos Episcopus animadvertat [9]). In unum ergo collineant argumenta ex ratione et factis petita, ut scholae, quas pauperum vocant, institutis dioecesanis et paroecialibus praecipuo iure adnumerandae sint; eaque de causa Britannorum Episcopi ad hanc usque aetatem in missionibus tam saecularibus quam regularibus easdem pro potestate sua visitare consueverunt. Quod et Nos probantes declaramus: Episcopos ius habere quoad omnia visitandi huiusmodi scholas pauperum in missionibus et paroeciis regularibus aeque ac in saecularibus.

---

1) Synod. Cameracen. an. 1550.

2) Synod. II Provinc. Mechlinien. tit. 1. cap. 3.

3) Synod. II Provinc. Mechlinien. tit. 20. cap. 4.— Synod. Provin. Pragen. an. 1860. tit. 2. cap. 7.

4) Synod. Valens. an. 529. can. 1.—Synod. Nannet. relat. in cap. 3. *de vit. et hon. clericor.*—Synod. Burdigal. an. 1583. tit. 27.

5) Synod. I. Provin. Mechlin. tit. *de scholis* cap. 2.—Synod. Provin. Colocen. an. 1863. tit. 6.—Synod. Provin. apud Maynooth anno 1875.

6) Synod. Nannet. sup. cit.—Synod. Antuerp. sup. cit.—Synod. Prov. Burdig. an. 1850. tit. 6. cap. 3.

7) Synod. Prov. Vienn. ann. 1858. tit. 6. cap. 8.—Synod. Prov. Ultraiec. an. 1865. tit. 3. cap. 2.

8) Synod. Prov. Colocen. an. 1863. tit. 6. cap. 5.—Synod. Prov. Colonien. an. 1860. tit. 2. cap. 23.—Synod. Prov. Ultraiect. an. 1865. tit. 9. cap. 5.

9) Synod. I Prov. Cameracen. tit. *de Scholis*. cap. 2.

Alia profecto causa est ceterarum scholarum et collegiorum, in quibus religiosi viri secundum ordinis sui praescripta iuventuti catholicae instituendae operam dare solent; in hisce enim et ratio postulat et Nos volumus firma atque integra privilegia manere quae illis ab Apostolica Sede collata sunt, prout aperte est declaratum anno MDCCCLXXIV a sacro Consilio christiano nomini propagando, quum acta expenderentur Concilii Provincialis Westmonasteriensis iv. [1]).

Quum res in vado sit quod ad scholas attinet et collegia regularium iam constituta, adhuc tamen est in ancipiti, si de novis erigendis agatur. De his enim quaeritur; an et cuius superioris venia sit impetranda? Porro cum latius ea dubitatio pateat et ecclesiarum quoque ac coenobiorum erectionem pertingat, omnia haec unius quaestionis et iudicii terminis complectimur. Atque hic primo occurrunt Decretales veteres, quibus est cautum ne quid huiusmodi quisquam institueret absque Sedis Apostolicae licentia speciali [2]). Postmodum Tridentina Synodus in eodem genere quidquam operum fieri prohibuit "sine Episcopi, in cuius dioecesi erigenda sunt, licentia prius obtenta:" [3]) quo tamen Concilii decreto haud est superioribus legibus derogatum, veniam ab Apostolica Sede impetrari iubentibus. Quapropter cum ea in re liberius passim ageretur, Urbanus VIII [4]) pravam consuetudinem emendaturus, opera eiusmodi improbavit tam quae sine venia Episcopi, quam quae sola illius auctoritate susciperentur, et veterum canonum simul Conciliique Tridentini leges omnino in posterum servari decrevit. — Huc etiam spectavit Innocentius X in Constitut. *Instaurandae* idibus Octobris MDCLII, qua praecipit ut nemo ex familiis regularibus "domos vel loca quaecumque de novo recipere vel fundare praesumat absque Sedis Apostolicae licentia speciali." Quare communis hodie sententia est, cui favet passim rerum iudicatarum auctoritas, non licere Regularibus, tam intra quam extra Italiam, nova monasteria aut conventus sive collegia fundare, sola Episcopi venia impetrata,

---

1) Decret. 26.

2) Cap. Religiosorum, § *confirmatas de relig. domib.* et cap. *Ex eo* de excess. praelat. in 6.

3) Concil. Trident. sess. 25 cap. 3 *de Regular.*

4) Constit. *Romanus Pontifex* xiii kalen. Septembris 1624.

sed indultam quoque a Sede Apostolica facultatem requiri [1]). Iisdem insistens vestigiis sacrum Consilium christiano nomini propagando pluries decrevit, veniam Apostolicae Sedis et Episcopi aut Vicarii Apostolici ecclesiis collegiisque erigendis, etiam in missionibus, ubi religiosi sodales domos sedesque habeant, esse omnino necessariam [2]). His ergo de causis ad propositum dubium respondemus: sodalibus religiosis novas sibi sedes constituere, erigendo novas ecclesias, aperiendove coenobia, collegia, scholas, nisi obtenta prius expressa licentia Ordinarii loci et Sedis Apostolicae, non licere.

Fieri solet utique subtilior inquisitio, an duplex ea venia sit impetranda, si non prorsus novum opus regularis familia moliatur; sed ea quae sunt instituta velit in alios usus convertere. Verum neque obscura neque anceps erit futura responsio, si varios, qui accidere possunt, casus distinguamus. Initio enim quis serio dubitet, an ea quae pietatis religionisque causa instituta sunt liceat in usus a religione et pietate alienos convertere? Restat itaque ut de tribus hisce dumtaxat quaeratur, utrum nempe liceat dimovere de loco instituta alioque transferre: aut immutare in usum consentaneum, qualis esset si schola in ecclesiam, coenobium in collegium, in domum pupillis aegrotisque recipiendis, vel vicissim mutaretur; aut demum, priore usu retento, novam causam sive usum inducere. Iam vero quominus duo illa prima, privata ipsorum auctoritate, religiosi sodales efficiant, obstat decretum Bonifacii VIII, qui eos vetuit "ad habitandum domos vel loca quaecumque de novo recipere, seu hactenus recepta mutare" [3]). Rursus qui fieri potest ex duobus illis alterutrum, nisi res recidat in fundationem novam "Monasteriorum, Collegiorum, domorum, conventuum et aliorum Regularium locorum huiusmodi?" Atqui id perfici prohibuit Urbanus VIII per Constitutionem *Romanus Pontifex*, nisi "servata in omnibus et per omnia sacrorum canonum et Concilii Tridentini forma." Sic unum superest de quo contendatur; num priore usu retento, nova causa vel usus adiici valeat. Tunc autem pressius rem urgere oportet et ac-

1) Bened. XIV, *de Synod. dioeces.* lib. 9, cap. 1, num. 9.—Monacelli *formul. legal.* part. 1, tit. 6, form. 19, num. 31.

2) Sac. Congreg. de Prop. Fide in coetibus habitis diebus 22 Mart. 1669; 3 Nov. 1688, 1704, 1768; 23 Aug. 1858; 30 Maii 1864; 17 Iulii 1865.

3) Cap. *Cum ex eo* de excess. praelat. in. 6.

curate dispicere, utrum ea inductio alterius usus ad interiorem administrationem, disciplinamque domesticam spectet, velut si tirocinium aut collegium studiorum causa iunioribus sodalibus in coenobio constituatur; an fines interioris administrationis sit excessura, puta si inibi schola fiat aut collegium quod pateat etiam alienis. Plane si dictos fines excesserit, res redit ad alterutram illarum, quae a Bonifacio VIII et Urbano VIII fieri pro lubito, ceu diximus, prohibentur. Sin autem intra limites domesticae disciplinae mutatio contineatur, suo certe iure Regulares utentur; nisi forte leges fundationis obsistant. Ex quibus singillatim perpensis manifesto colligitur: Religiosis sodalibus non licere ea quae instituta sunt, in alios usus convertere absque expressa licentia Sedis Apostolicae et Ordinarii loci, nisi agatur de conversione, quae, salvis fundationis legibus, referatur dumtaxat ad internum regimen et disciplinam regularem.

Nunc ad illud progredimur controversiae caput, in quo de temporalibus missionum bonis disputatum est. Ex liberalitate fidelium ea parta bona sunt, qui cum sua sponte et voluntate dona largiantur, vel intuitu missionis id faciunt, vel eius qui missioni praeest. Iam si missionis intuitu donatio contigerit, ambigi solet, an viri religiosi quibus donum sit traditum, accepti et expensi rationem reddere Episcopo teneantur. Atque istud quidem fieri oportere, sacrum Consilium christiano nomini propagando super dubio proposito ob missiones Britannicas religiosis Ordinibus sive Institutis commissas die xix. Aprilis MDCCCLXIX., rescripsit in haec verba: "1. Missionarii regulares bonorum temporalium, ad ipsos *qua regulares* spectantium, rationem Episcopis reddere non tenentur. 2. Eorum tamen bonorum, quae missioni, vel regularibus *intuitu missionis* tributa fuerunt, Episcopi ius habent ab iisdem missionariis regularibus, aeque ac a Parochis cleri saecularis, rationem exigendi." Quo vero tabulis accepti et expensi ratio constaret, sacer idem Coetus die x. Maii anno MDCCCLXVIII., in mandatis dederat ut bona missionum diligenter describerentur, ea secernendo quae propria missionum essent ab iis quae ad sodalitia sodalesve singulos pertinerent.

Nihil enimvero in his decernendis vel praecipiendis est actum, quod iuris communis doctrinis vulgatissimis apprime non congruat. Nam quaevis oblatio parocho aut alteri Ecclesiae Rectori data piae cuiusdam causae intuitu, ipsimet piae causae acquiritur. Ex quo fit, ut qui rem pecuniamve oblatam accepit

administratoris loco sit, cuius est illam erogare iuxta mentem et consilium largitoris. [1]) Quoniam vero administrantis officio incumbit rationes actus sui conficere, eique reddere cuius res gesta fuit, [2]) ideo parochus vel Ecclesiae Rector facere non potest quin rationes reddat Ordinario loci, cuius est iurisdictio et causae piae tutela [3]). At missiones, de quibus apud Nos actum fuit, pleno iure ad Episcopum pertinent; huic ergo cuiusque oblationis earum intuitu collectae rationes oportent exhibere. Neque haec ex eo infirmantur, quod Urbanus II. in Concilio Claromontano, aliique post eum Romani Pontifices decreverunt [4]) circa Ecclesias parochiales, quoad temporalia Monasteriis iunctas, teneri vicarios respondere Episcopis de *plebis cura*, de temporalibus vero non ita cum monasterio suo sint obnoxii; siquidem seposita etiam ratione historica unde ea profecta est iuris dispositio [5]), certum exploratumque est, in iis pontificiis decretis ac litteris appellatione temporalium, beneficii fructus et quae beneficiati personae adhaerent compendia significari.

Quocirca ea confirmantes quae a S. Congregatione de Propaganda fide rescripta et mandata sunt, statuimus, religiosos sodales, redditis Episcopo rationibus, docere debere de pecunia, intuitu missionum sibi allata, et quantum de ea et quos in usus impenderint aeque ac missionarios Cleri saecularis, iuxta praedictas resolutiones eiusdem Congregationis die xix Aprilis MDCCCLXIX, et Instructionem diei x Maii MDCCCLXVIII.

Tandem ne quis obrepat error aut dissensus in his quae modo iussimus exequendis, definiendum censemus quae pecuniae, quaeque res viris religiosis oblatae intuitu missionum intelligantur. Namque receptum est hac in re, spectari primum opportere quid largitor voluerit; quod si non appareat, placuit,

---

1) Fagnan. in cap. *Pastoralis*, *de his quae fiunt a Praelatis*, n. 29.—Card. de Luca *in Conc. Trid.* discur. 18, n. 5.—Reiffenst. Lib. 3 *Decret.* tit. 30, n. 193.

2) L. 1 § *officio* ff. *de tutelae et rat. distr.*—L. 2 § *et sane* ff. *de negot gast.* L. *Curator.* L. *Tutor* Cod. *de negot. gest.*

3) Sac. Cong. Concilii *Nullius*, seu *Nonantulan. iurium parochialium* 27 Iunii 1744 ad dub. XII.

4) Lucius II. *ad Priorem S. Pancratii in Anglia*, Alexander III. *ad Monaster. S. Arnulphi*, Lucius III. *ad Superior. Praemonstrat. et ad Abbatissam. S. Hilarii in dioecesi Fesulana.*

5) Gonzal. Comment. in cap. I *de Cappel. Monach.*

parocho vel rectori ecclesiae collatam donationem praesumi [1]). At multum ab hac regula recessum est propter consuetudinem, quam quidam ecclesiastici iuris periti fere communem evasisse docent, cuius vi "hodie pene solae oblationes quae in Ecclesia sub missis ad altare fiunt et quae pro administratione sacramentorum, pro benedicendis nuptiis aut mulieribus post partum, pro exequiis et sepulturis, aut aliis similibus functionibus specialiter offeruntur, ad parochum spectant; consuetudine reliquas ferme omnes ecclesiis ipsis aut sacellis aut aliis certis finibus applicante" [2]). Praeterea si in parochum rectoremve, a quibus spiritualia adiumenta fideles accipiunt [3]), haud inconcinne praesumi potest collata liberalitas, ubi Ecclesia bonis praedita sit, per quae religionis decori et ministrorum tuitioni prospiciatur, longe aliud iudicium esse debet ubi eam bonorum copiam Ecclesia non habeat, ac liberalitate fidelis populi unice aut potissimum sustentetur. Tunc enim largitores putandi forent voluisse consulere cultus divini splendori et religionis dignitati, ea ratione et modo quem ecclesiastica auctoritas decerneret. Ideo apud christianos primaevos lege cautum fuerat ut pecunia omnis dono accepta, inter Ecclesiam, Episcopum, Clericos et egenos divideretur. Legis porro sese interponens auctoritas, si largitionum tempora et causas praestituat, illud efficit quoque, ne fideles semper pro arbitrio possint modum et finem designare in quem oblatam stipem erogari oporteat; nequit enim facere privatorum voluntas, ut quod a legitima potestate in bonum commune praecipitur certo destituatur effectu. Haec Nobis considerantibus visi sunt prudenter et opportune egisse Patres Concilii Provincialis Westmonasteriensis II, cum partim interpretantes piam et aequam donantium voluntatem, partim ea, quae Episcopis inest, utentes potestate imperandi pecuniae collationes decernendique quo tempore et qua de causa conferri oporteat, statuerunt in capite *de bonis ecclesiasticis*, quid censendum sit intuitu missionis collatum. Iubet igitur ratio, itemque Nos constituimus, hac in re religiosos ad leges Westmonasteriensis Synodi sese affatim accommodare oportere.

Sublatis controversiis cognitioni Nostrae propositis, confidi-

---

1) Argum. ex cap. *Pastoral.* 9 *de his quae fiunt a Praelat.* cap. *Transmissa, de Verb. sign.* ac praesertim cap. I. *de Statu Monach.*

2) Reiffenst. *L.* 3 *Decretal.* tit. 30, n. 193. Van Espen *ius eccles. univ* part. 2, sect. 4, tit. 2, cap. 10, nn. 20 et 21.

3) Argum. ex cap. *quia Sacerdotes* 13. caus. 10 quaest. 1.

mus, curam a Nobis in iis componendis adhibitam eo valituram, ut ad tranquillitatem et incrementum rei catholicae in Anglia non leviter conferat. Equidem pronunciationes Nostras ad iuris et aequitatis regulam studiose religioseque exegimus, nec dubitamus quin in iis exequendis par diligentia et religio eniteat illorum inter quos iudicium protulimus. Sic enim fiet, ut Episcoporum ductu et prudentia religiosi sodales de Anglicis missionibus apprime meriti strenue et alacriter e laboribus suis fructus salutis ferre pergant laetissimos, atque utrique (ut voce utamur Gregorii Magni ad Angliae Episcopos) *communi... consilio, concordique actione quae sunt pro Christi zelo agenda disponant unanimiter, recte sentiant, et quae senserint, non sibimet discrepando perficiant* [1]). Concordiam hanc postulat paterna caritas Episcoporum in adiutores suos et mutua Cleri in Episcopos observantia; hanc concordiam flagitat finis communis qui situs est in salute animarum iunctis studiis ac viribus quaerenda; hanc eamdem exigit necessitas iis resistendi qui catholico nomini infensi sunt. Haec vires gignit et infirmos quoque pares efficit ad grandia quaeque gerenda; haec signum est quod sinceros Christi discipulos ab iis disterminat qui se tales esse mentiuntur. Ad hanc igitur singulos et universos enixe cohortamur in Domino, rogantes cum Paulo ut impleant gaudium Nostrum, ut idem sapiant eamdem caritatem habentes, unanimes, idipsum sentientes [2]).

Demum ut firmiter ea consistant quae constituimus, volumus atque decernimus, praesentes Litteras et in eis contenta quaecumque, etiam ex eo quod praedicti religiosi sodales et alii quicumque in praemissis interesse habentes cuiusvis status, gradus, ordinis et dignitatis existant, seu alias specifica mentione digni iis non consenserint, nec ad ea vocati et auditi, causaeque propter quas praesentes emanaverint sufficienter adductae, verificatae et justificatae non fuerint, aut ex alia qualibet etiam quamtumvis iuridica et privilegiata causa, colore et capite etiam in corpore iuris clauso, nullo unquam tempore de subreptionis vel obreptionis; aut nullitatis vitio seu intentionis Nostrae, vel interesse habentium consensus, aliove quolibet, quamtumvis magno et substantiali, individuamque expressionem requirente defectu impugnari, infringi, retractari, in controversiam vocari, aut ad terminos iuris reduci, seu ad-

1) Apud Bedam *Histor. Angl.* II. 29. 2) Philip. ii., 2.

versus illas restitutionis in integrum aliudve quodcumque iuris remedium intentari vel impetrari; sed ipsas praesentes Litteras semper firmas, validas et efficaces existere et fore, quibuscumque iuris seu facti defectibus, qui adversus illas ad effectum impediendi vel retardandi earum executionem quovis modo vel quavis de causa opponi possent minime refragantibus, suos plenarios et integros effectus obtinere, easque propterea, omnibus et singulis impedimentis penitus reiectis, ab illis ad quos spectat, et pro tempore quandocumque spectabit inviolabiter servari; sicque et non aliter in praemissis per quoscumque iudices Ordinarios et delegatos iudicari ac definiri debere, ac irritum fore et inane si secus super his a quoquam quavis auctoritate scienter vel ignoranter contigerit attentari.

Non obstantibus praemissis, et quatenus opus sit Nostra et Cancellariae Apostolicae Regula *de iure quaesito non tollendo*, aliisque Apostolicis ac in Universalibus, Provincialibus et Synodalibus Conciliis editis constitutionibus et ordinationibus, nec non quorumcumque Ordinum, Congregationum, Institutorum, et Societatum, etiam Iesu, et quarumvis Ecclesiarum et aliis quibuslibet, etiam iuramento, confirmatione Apostolica, vel quavis alia firmitate roboratis statutis et consuetudinibus, ac praemissorum etiam immemoralibus, privilegiis quoque, indultis et Litteris Apostolicis quomodolibet in contrarium praemissorum concessis, editis et factis ac licet pluries iteratis. Quibus omnibus et singulis, etiamsi pro illórum derogatione specialis forma servanda foret, tenores earumdem praesentibus pro plene ac sufficienter expressis habentes ad praemissorum effectum dumtaxat specialiter et expresse derogatum esse volumus, ceterisque contrariis quibuscumque.

Quocumque autem modo earumdem praesentium Litterarum exempla in Anglia publicata fuerint, volumus ut statim post huiusmodi publicationem omnes et singulos quos concernunt in posterum perinde afficiant, ac si unicuique illorum personaliter intimatae ac notificatae fuissent.

Nulli ergo hominum liceat paginam hanc Nostrarum decisionum, declarationum, decretorum, praeceptorum et voluntatis infringere, vel ei ausu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare praesumpserit, indignationem Omnipotentis Dei et Beatorum Petri et Pauli Apostolorum Eius se noverit incursurum.

Datum Romae apud S. Petrum anno Dominicae Incarna-

tionis Millesimo octingentesimo octuagesimo primo Octavo Idus Maii Pontificatus Nostri Anno IV.

C. CARD. SACCONI PRO-DATARIUS—T. CARD. MERTEL

Visa

De Curia I. DE AQUILA E VICECOMITIBUS

Loco ✠ Plumbi

Reg. in Secret. Brevium.

I. Cugnonius.

VERSCHEIDENHEDEN.

„De jongelingsjaren." [1])

De hoogst populaire schrijver Alban Stolz wil met dit boekje de jongelingen sterken in hunne gevaarlijkste jaren, van het verlaten der school tot den mannelijken leeftijd. Dan hebben zij vooral twee groote goederen te behoeden: het geloof en de zuiverheid. Opdat zij het geloof ongeschonden behouden, zegt hij hun zeer beknopt, wat zij te vermijden en wat zij te doen hebben; ter bewaring der zuiverheid scherpt hij hun het afschuwelijke der onzuiverheid in en wijst op de gevaren, welke zoo ligt tot die ondeugd met hare jammerlijke gevolgen brengen. Gepaste middelen tevens, als het gebed, het kerkbezoek, het ontvangen der HH. Sakramenten, geeft hij op voor het behoud der zuiverheid, en biedt ook zijn vaderlijken raad aan de ongelukkigen, die reeds gevallen, zelfs diep gevallen en slaven der onreine drift geworden zijn. Een en ander dringt hij door voorbeelden aan, en hiermede heeft hij dan voorgehouden wat er volstrekt noodig is voor een Christelijk leven.

Dan geeft hij aan de jongelingen nog eenige „wegwijzers", opdat zij te zekerder voor afdwaling behoed blijven: het lichaam moeten zij altijd in bedwang en dienstbaarheid houden, en de kwade neigingen der ziel gedurig tegengaan, inzonderheid „de zelfzucht en den hoogmoed", en daartegenover de Christelijke liefde beoefenen tot God en den naaste; en die naastenliefde hebben zij vooral te toonen bij beleediging en onregt.

Verder biedt hij hun nog twee geestelijke gedachtenissen: het onderhouden van het vierde gebod en het sparen en het geven van geld, en sluit met „een kostbaar geschenk aan jongelingen en jonge dochters", het bekende gebed namelijk van Pater Zucchi, dat thans ook in menig gebedenboek voorkomt en zoo velen in de bekoringen gesterkt en slaven der ontucht van verouderde gewoonten genezen heeft.

---

1) „Wegwijzer voor de jeugd door Alban Stolz. — Uit het Duitsch vertaald door „Zeelandia." Met kerkelijke goedkeuring. — Leiden. J. W. van Leeuwen. 1880."

Men vindt alzoo in dit boekje van slechts dertig bladzijden zeer vele en hoogst praktische onderrigtingen en herinneringen, welke hare waarde behouden, al zou men weinig lof willen geven aan Zeelandia's vertaling en correctie.

Het gebed van Pater Zucchi heet aldus naar dien beroemden Jesuïet, die het, zoo al niet gemaakt, zeker het eerst en veel verspreid heeft en den 21 Mei 1670 te Rome in geur van heiligheid overleden is. De H. Alphonsus ontleende reeds [1]), ter aanbeveling van die vrome oefening, aan Pater Paulus Segneri hetzelfde verhaal wat in de „Jongelingsjaren" (bl. 29) medegedeeld, en ook (bladz. 15) aangetroffen wordt in het werkje: „Het gebed van Pater Zucchi: O mijne meesteres" [2]). Dit laatste hoogst aan te bevelen boekje, dat voor zeer geringen prijs verkrijgbaar is, geeft nadere inlichtingen over den grooten verspreider van genoemd gebed, en vermeldt naauwkeurig de aflaten, welke Paus Pius IX g. g. er aan verbonden heeft. De Eerw. Pater Joseph, Passionist, is, gelijk men weet, de later zoo beroemd geworden Aartsbisschop van Thyane, Vikaris van het Latijnsch Patriarchiaat van Constantinopel en Apostoliesch Delegaat, Mgr. Antonius Joseph Pluym z. g., die dat gebedje dringend aanbeval, gelijk insgelijks *De Katholiek* het in 1861 deed, Deel XL, bladz. 260.

„De H. Elisabeth." [3])

Bij denzelfden uitgever, J. W. van Leeuwen te Leiden, is reeds (sedert 1866) de derde, en verbeterde druk verschenen van bovengenoemd leven. Het is nu eene kompres, maar toch helder gedrukte en zeer goedkoope uitgave in een handig en vriendelijk formaat, met een plaatje tegenover den titel. Wij hebben dit even aantrekkelijke als leerrijke werk niet meer aan te bevelen: het zal welhaast het geliefde leesboek in alle Christelijke huisgezinnen zijn.

---

1) „*De heerlijkheden van Maria*", Deel II, bl. 123, naar de vertaling van Pater J. Looijaard. Utrecht, J. R. van Rossum. 1850.

2) „Door een Priester van de Societeit van Jesus. Naar het Fransch door den Eerw. Pater Joseph, Passionist. — Roermond, ter drukkerij van J. J. Romen. 1861.

3) „Een boek voor den Christen. Bewerkt naar het Hoogduitsch van Alban Stolz, door C. Scheiberling, R. K. Pr. — Kerkelijk goedgekeurd."

EEN ONVERDACHTE LOF AAN HET DUITSCHE CENTRUM.

De *Weserzeitung* van Bremen, een der eerste liberale bladen van het Duitsche rijk, zegt van het Katholieke Centrum: „Het wordt verwonderlijk goed geleid, en neemt eene zoo onafhankelijke en vrije plaats in, als tot heden toe niet gezien is; het heeft zich op geenerlei wijze laten misleiden, noch wat haré taktiek, noch wat hare beginselen betreft. Het kan de hervorming der belastingen, hetzij voor het geheel of voor een gedeelte, aannemen of weigeren; het kan aan de wetten voor de werklieden-verzekeringen het leven geven of ze ter dood veroordeelen. Kortom: 't is het best georganiseerde en aangevoerde leger, dat er ooit in het parlementaire strijdperk bestond, en 't weet beter dan elk ander van zulk eene prachtige positie partij te trekken. Onnoodig is het te onderzoeken, hoe het is kunnen geschieden, dat nu, tien jaren na de stichting van het Duitsche keizerrijk, alle partijen en de bank der ministers zich slechts met deze ééne zaak bezig houden, van namelijk den heer Windhorst gade te slaan en elkaâr te vragen, wat zijne houding in elk vraagstuk zal zijn. Dit toch is een aan allen bekend feit."

Het liberale blad, merkt de *Civiltà Cattolica* aan, wijt dit enkel aan Prins Bismarck, omdat hij aan het gewone liberalisme ontrouw geworden is. Maar bezag het de zaken van meer nabij, dan zou het begrijpen, dat de kracht van het Centrum in het Katholieke geloof gelegen is, hetwelk een veilige gids is in alle voorvallen des levens; en dat de hoogere bekwaamheid van den heer Windhorst en de andere uitnemende hoofden van het Centrum uit dezelfde bron voortkomt. Onveranderlijkheid van beginselen, als gegrond op de goddelijke openbaring en de beslissingen der onfeilbare Kerk; regtschapenheid en opregtheid van gemoed: daarin ligt het geheim van het Centrum, dat aan de geheele Christenheid doet zien, wat het geloof vermag, als het zonder nevenbedoelingen beleden en zóó ook op het politieke leven toegepast wordt.

EINDE VAN HET NEGEN EN ZEVENTIGSTE DEEL.

De Katholiek.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG
MAANDSCHRIFT.

GEDRUKT BIJ C. L. VAN LANGENHUYSEN TE AMSTERDAM

DE KATHOLIEK.

GODSDIENSTIG, GESCHIED- EN LETTERKUNDIG MAANDSCHRIFT.

TACHTIGSTE DEEL.

NIEUWE REEKS. — VEERTIENDE DEEL.

1881.

Vindicamus hereditatem patrum nostrorum. 1 Mach. XV, 34.

Wanten te Romen in de poert
Sergius die Pauwes benediede,
En hine Aertsche Bisscop wiede.
Melis Stoke.

TE LEIDEN, BIJ J. W. VAN LEEUWEN.

INHOUD.

HOOFDARTIKELEN.

Blad7.

Preken van Mgr. Broere.
Lofrede op den H. Bonifacius, Apostel van Duitschland. 1

Het Christendom en de Vrouw. Fragmenten.
I 22
II 321
J. A. DE RIJK.

Rusland.
I 36
II 148
III 285
J. E. H. MENTEN.

Encycliek van Z. H. Paus Leo XIII, over de magt der Vorsten en de andere opperbestierders van den Staat.
Latijnsche tekst 50
Hollandsche vertaling 167

Daltonisme en Darwinisme.
TH. J. J. DE BOUTER . . . 65

Het Klooster te Windesheim en zijn invloed. (*Vervolg en Slot* van Dl. LXXIX blz. 129 vv.)
W. BROUWER 97

Clovis en de H. Gregorius van Tours.
B. H. KLÖNNE 127

Staat en School.
R. 185

David en zijn tijd. Volgens Dr. Weiss. *David und seine Zeit.*
I en II 198
III en IV 257

Bladz.

V en VI 340

P. M. BOTS.

Connaissance de Soi-même.

N. J. SCHWARTZ 217

Een Nederlandsch pleidooi.

J. J. VAN DER HORST . . . 229

Calderon's Eeuwfeest.

A. VAN COOTH 348

Het Huis van Postel „De Postelstraat" te 's Hertogenbosch.

TH. IGN. WELVAARTS . . . 353

Eenige geleerden over de schoolquaestie 359

Leerboek der Aardrijkskunde door P. R. Bos.

A. J. H. 373

Het werk van Pater Aertnijs.

M. A. VAN ZANTEN. . . . 378

VERSCHEIDENHEDEN.

„De smart". 62

De Katholieke Kerk in de Vereenigde Staten 182

Janssen's *Geschichte des Deutschen Volkes.*

B. 312

De Nederlandsche Vrijmetselarij.

P. 316

LETTERLOOVER.

Jubilé van den Hoog Eerwaarden Heer Mgr. P. G. Schagt;

Mr. J. F. A. LEESBERG . . 253

Mijn moedertaal.

J. A. DE RIJK 319

Aan het Goddelijk Kind 382

Verbetering 64

Preken van Mgr. C. Broere.

LOFREDE OP DEN H. BONIFACIUS, APOSTEL VAN DUITSCHLAND.

Dicit ei tertio: Simon Joannis, amas me?
Hij zegt tot hem ten derden male: Simon,
Joannes' zoon! bemint gij Mij?
Joan. XXI, 17.

De glorie van Bonifacius is de glorie van Christus en zijne Kerk. Met deze weinige woorden, Mijne Hoorderen, heb ik mijne gedachten als voor u uitgestort en u de hooge deugd gezegd van den man, wiens lof ik geroepen ben te verkondigen. Van alle Heiligen voorzeker geldt het, dat zij de glorie van Christus zijn. Dan niet allen zijn het in eenen meer bepaalden zin; niet allen zijn Apostelen, ofschoon ze door hunne deugd Christus verkondigen; niet allen behooren tot die groote openbare orde der Kerk, welke de heerlijkheid van Christus is in deze wereld. Bonifacius, Mijne Hoorderen, is Apostel: van hem spreken is van de Kerk spreken, zijne geschiedenis is de geschiedenis van Christus' koningrijk; en zoo verheven zijn zijne daden, dat we, om deze wel te verstaan, vooraf het oog moeten vestigen op de eenheid, waarin de Zoon Gods zich aan de wereld openbaart.

Het is om die reden, dat ik in mijn tekstwoord u op de schriftuurplaats gewezen heb, waar Christus Petrus aanstelt tot zigtbaar hoofd zijner Kerk en, gelijk de H.

Cypriaan zegt, van éénen uitgaat, om de eenheid zigtbaar te maken.

Gewis: de eenheid, door welke wij Bonifacius, die haar zoozeer uitbreidde, moeten leeren kennen, is geopenbaard, is volkomen zigtbaar. Zij is die Kerk waarin wij ons bevinden, welke, zonder zich op te lossen, de meest verschillende volken, talen en tijden omvat, en welke wij zien beginnen in het Evangelie, dat boek der tweede schepping, waar zij door het vleesch-geworden Woord wordt voortgebragt.

In het Evangelie wordt Christus ons beschreven, omringd van zijne leerlingen met Petrus aan het hoofd. Ziedaar reeds de nieuwe orde zigtbaar worden, Mijne Hoorderen, ziedaar de Kerk! Christus waarachtig tegenwoordig met godheid en menschheid, omgeven van degenen die in Hem gelooven en die Petrus hebben aan hun hoofd. Deze orde zal zich voortzetten, deze maatschappij, van Christus zaamgehouden, zal zich tot hooger eenheid volmaken, zich voor eeuwig vestigen en de volkeren omvatten in haren steeds wijderen kring. De Verlosser kondigt het in drie plegtige beloften aan. Hij zelf zal blijven, Petrus zal blijven, en de liefde zal blijven, die Petrus en de zijnen met Hem vereent.

Jesus Christus zal blijven en zich volkomen mededeelen aan zijne Kerk. Hij belooft ten stelligste, dat Hij zijn leven zal geven voor het leven der wereld en, opdat wij aan dat alomvattend offer deel hebben, ons zijn vleesch zal schenken tot eene spijs en zijn bloed tot een drank. Om door figuurlijke wonderen dat wonder der hoogste werkelijkheid in te leiden en het met den nadruk zijner almagt reeds vooraf te bevestigen, doet Hij tot tweemalen

ter spijziging der hongerende menigte het weinige brood in 't onbepaalde vermenigvuldigen in zijne en der Apostelen hand.

Petrus zal blijven. Op hem, geworden tot eene rots, belooft Christus zijne Kerk te bouwen, tegen welke de poorten der hel niet zullen vermogen. En om u alweder te doen herkennen, hoe Christus, als Godmensch profeet bij uitnemendheid, het doel zijner werken voorspiegelt en van wonder tot wonder voortgaat, herinner ik u aan dat scheepje van Petrus, waarin Christus medevaart en waarvoor Hij door zijn magtwoord den storm doet bedaren (Mt. XIV, 32); alsook aan dat overvolle en toch niet scheurende net van den grooten visscher, waardoor Christus zijne tegenwoordigheid doet blijken (Jo. XXI, 11).

De liefde zal blijven. De H. Geest zelf zal dalen, zal eeuwig zich uitstorten om den tegenwoordigen Christus, en de Kerk zamenhouden en uitbreiden door zijne goddelijke kracht. Ook dat zien we wonderdadig voorbeduid, als Christus die wordende Kerk om zich heen in beweging zet, reeds vóór zijnen dood de Apostelen door Judea zendt, en zij door wonderen, bijzonder door het uitdrijven van duivelen, hunne prediking bevestigen (Lc. IX, 1 vv.).

Deze goddelijke beloften werden vervuld en deze profetische wonderen van die der werkelijkheid gevolgd.

Neemt en eet: dit is mijn ligchaam, drinkt hieruit allen: het is mijn bloed, dus sprak Christus den avond vóór zijn lijden, en gaf den zijnen deel aan het offer, dat Hij ging opdragen. En daar hun gebiedende, dit te doen ter zijner gedachtenis, stelde Hij zich als offeraar en offerande, als priesterkoning tot blijvenden grondslag,

tot albezielend middelpunt en onzigtbaar hoofd der onzigtbare eenheid zijner Kerk.

„Simon, Joannes' zoon! bemint gij Mij?" vroeg Jesus aan Petrus, die niet alleen gelooven en prediken, maar beminnen en bestieren moest; en op diens bevestigend antwoord, daar geeft Hij hem lammeren en schapen te hoeden, stelt hem tot zigtbaar hoofd en middelpunt der zigtbare eenheid, die aan de onzigtbare tot middel en als tot ligchaam strekt.

Eindelijk, ten hemel geklommen, zendt Hij met den Vader den H. Geest, de oneindige liefde, die uit kracht des offers gedaald, zich uitstort op die Kerk, die in de Apostelen met het bloed des offers was gespijsd, en daar ontgloeit ze van de vervoeringen des hemels, spreekt Petrus, van den geest des offers bezield, en voert de verschillende volken en talen tot den éénen Christus, tot het ééne offer, de ééne tafel zaam, opdat allen één ligchaam worden, die van één brood eten (I Cor. X, 17).

Met de nederdaling van den H. Geest was de nieuwe schepping volmaakt, bestond de Kerk in eigenlijken en volkomen zin, en van dat oogenblik af heeft God zijne woonplaats onder de menschen; ontwikkelt, groeit, zooals de Apostel zegt (Eph. II, 21), de Kerk tot een heiligen tempel op de grondslagen, die ik u heb aangewezen. De eeuwen van bloedige vervolgingen komen; maar door Petrus' marteldood wijst Christus het bloedig spoor der overwinning. De eeuwen der groote ketterijen zijn gekomen; maar door Petrus, voortlevend in zijne opvolgers, doet Christus immer de waarheid der waarheden verkondigen, dat Hij is de Zoon van den levenden God. Eindelijk, de barbaarsche volken stroomden aan, de

Romeinsche wereld gaat onder, alles verandert; maar Christus blijft, Petrus blijft, de liefde blijft, de eenheid zegeviert en onder de zegeningen van Petrus, den dienaar van Christus, en daarom den dienaar der dienaren Gods, zal eene nieuwe wereld, zal Europa verrijzen met zijne troonen. Reeds begint de Kerk hare onvergankelijke eenheid af te spiegelen in de v oorbijgaande stroomingen des tijds. Één land is er, waar bijzonder die eenheid weerschijnen, waar een troon zijn zal boven alle troonen, opdat er een Keizer zij gelijk een Stedehouder van Christus. Dat uitgestrekte Duitsche land ligt nog grootendeels in het duister; maar het jaar 680 meldt zich aan en Bonifacius wordt geboren. En zien wij nu, Mijne Hoorderen, hoe die apostel der Germanen werkzaam is om de eenheid der Kerk uit te breiden; hoe hij voortbouwt op de rots die Petrus is, en de liefde in en door hem zegepraalt. Mijne Hoorderen, zoozeer straalt in hem de eenheid der Kerk uit, dat hij, ofschoon op den Stoel van Petrus niet verheven, nogtans aan Petrus op het levendigst herinnert, en ik in de woorden, van Christus tot het hoofd zijner Kerk gesproken, den geheelen levensloop van Bonifacius kan zamenvatten. Christus vraagt aan Bonifacius om liefde; Christus geeft hem lammeren en schapen te hoeden; Christus schenkt hem, als aan Petrus, den glorierijken marteldood.

I.

Bonifacius werd geboren in een land, bijzonder aan den Stoel van Petrus verpligt; in dat Engeland, hetwelk reeds in de tweede eeuw als uit de hand van den H. Paus Eleutherius het Evangelie ontvangen had en, na van

heidensche volken overweldigd te zijn, er in de zesde eeuw door Paus Gregorius den Groote toe was teruggebragt. Geen wonder dat dit land den naam verkreeg van het land der Heiligen; dat het, als van den geest van Petrus bezield, zoo vele zendelingen voortbragt, en er een Bonifacius opstond, die, zoo geen opvolger, toch bijzonder navolger werd van den H. Petrus. Reeds in zijne prille jeugd bleek het woord van Christus tot hem te zijn gesproken: Bonifacius! bemint ge Mij? Moet het immers niet als iets wonderbaars worden aangezien, dat hij, nog geen zes jaren oud, zijn vurig verlangen te kennen gaf, in een klooster te gaan en zich geheel aan de dienst van Jesus Christus te wijden? Te vergeefs hield zijn verbaasde en bedroefde vader hem het onderscheid voor oogen tusschen de genoegens, die zijn aanzienlijke stand hem moest opleveren, en de armoede en onvrijheid, welke hij in een klooster vinden zou. Het begenadigde kind werd er te meer door opgewekt; te meer zag het dengene voor zich staan, die geenen steen had om zijn hoofd op neder te leggen (Lc. IX, 58), gehoorzaam was geworden tot den dood des kruises (Philipp. II, 8), en hem zoo verstaanbaar vroeg: Bonifacius! bemint ge Mij? Dezelfde God ook, die hem het volhardend antwoord ingaf, bereidde voor hem den weg. Zijn vader, door eene ziekte tot betere gedachte gebragt, gaf hem zijne toestemming, en zes jaren oud werd hij naar het klooster van Adescancastre gezonden.

Hier groeide hij op in de schaduw van het altaar, verspreidde zijne deugd de schoone bloesems, waaraan een evangelische oogst zou beantwoorden, en ontwikkelde zich in hem die godvruchtige genegenheid voor den H.

Apostel Petrus, waarvan wij in zijne geschiedenis lezen. Niet dat daar iemand of hij zelf zijne groote bestemming inzag; God zag hem en wist zijn plan. De engelen des hemels zagen hem en wachtten. Jesus Christus beschouwde hem genadig van zijn altaar en drong steeds sterker aan met de vraag naar zijne liefde. Bonifacius, daar op alle wijzen aan trachtend te beantwoorden, meende zich op de kennis der Schriftuur en der wetenschappen te moeten toeleggen. Tot dat einde werd hij naar het kloosster te Nuthscelle gezonden, waar hij zich zoozeer onderscheidde, dat hij aan het hoofd van het daar gegeven onderwijs werd geplaatst, en de roem zijner geleerdheid zich alom in het land verbreidde. Dus anderen leerend en zelf nog meer van God geleerd, bereikte hij zijn dertigste levensjaar, waarin hij priester werd gewijd. En nu, Mijne Hoorderen, naderde voor hem een meer beslissend oogenblik. Terwijl hij ijvert in zijne heilige bediening en, tot verschillende gewigtige zendingen gebruikt, bij zijne wetenschap de moeijelijke kunst aanleert van het bestier, ontwaakt in hem de groote gedachte, welker vervulling hem tot een licht zal maken onder de heidenen.

Aan de andere zijde der zee, welke zijn vaderland omringt, daar liggen van de Zeeuwsche stroomen noord- en zuidwaarts voort de nog woeste landen, van verschillende Germaansche volksstammen bewoond, welke bijna allen nog in de schaduwe des doods gezeten zijn en offeren aan afzigtelijke goden. Daarheen wil Bonifacius het licht, daarheen de blijde boodschap brengen en dit naar het woord van Isaias (XVIII, 2) verscheurde en verschrikkelijke volk roepen tot het nieuwe gelukkige Sion, de eenheid van Jesus Christus. Verheven, waarlijk Katholieke gedachte,

die reeds zooveel anderen Bonifacius had doen voorafgaan en nog onophoudelijk anderen zijn voorbeeld doet volgen. Gedachte, die ons daarom minder treft, maar waarin niettemin de eenheid der Kerk zich afprent en de glorie van Christus weerstraalt. Eene enkele vraag zal het u aanstonds doen gevoelen. Is er buiten de Katholieke Kerk een Bonifacius mogelijk? Neen, Mijne Hoorderen. Daar schijnt God een God van dit of dat land te zijn, en iedere sekte beschouwt zich als een aan de geheele wereld onbekend Israel. Of zoo daar door invloed of herinnering van de Katholieke Kerk de gedachte ontstaat, om verschillende volken in één geloof te vereenigen, is zij om hare onuitvoerbaarheid geene groote gedachte meer, maar eene groote hersenschim. Alleen de Katholieke Kerk voert de evangelische bazuin, wier klank gaat tot het einde der aarde; want alleen in haar is Jesus Christus, die de volken heeft tot zijn erfdeel, en alleen daar is Petrus, dien Hij heeft gesteld tot zijnen Stedehouder, tot het dragen van 's hemels sleutelen en tot verkondiging aan de wereld, dat Hij is de Zoon van den levenden God. Bonifacius was priester, Bonifacius stond voor het altaar van Christus, at van het vleesch, dronk van het bloed, gegeven voor het leven der wereld, ontving de omhelzingen van dien geest, die uitgaat van het offer om het aanzigt der aarde te hernieuwen, en zich in de armen, zich aan 't hart gevoelend van dien zijnen God, voor hem en voor allen gestorven, breidde zijne liefde zich uit, vernam hij luider dan ooit de woorden: Bonifacius! Bonifacius! bemint ge Mij? en het stond bij hem vast: door glorie en schande, door eer en oneer heen, gekend of niet gekend, den

dood nabij en toch levend (II Cor. VI, 8 vv.), zou hij aan de volken hunnen Verlosser gaan verkondigen en hunne zielen behouden.

Die gedachte was hem klaar, was hem helder, hem allereenvoudigst; want het was de gedachte der Katholieke Kerk, met welke hij zich één gevoelde, dewijl hij zich één gevoelde met Christus. Daarom ook was de weg, dien hij gaan moest, hem klaar en allereenvoudigst, had hij zich slechts te wenden tot zijne naaste overheid, tot wien van Petrus' zetel af de zending zich voortzette naar de orde der bedieningen. En voorzeker, het strekt ons ten klaren bewijze, hoe Christus het groot maatschappelijk ligchaam zijner Kerk zamenhoudt, hoe Hij, daarin groeijend en ontwikkelend, van het eene deel tot het ander, van lid tot lid, gewricht tot gewricht (Eph. IV, 15 v.), den geest zijner liefde doet voortstroomen, als wij eenen nederigen kloosterling verlof zien vragen aan zijnen abt om te prediken, en we in dien kloosterling Bonifacius herkennen, Bonifacius, den apostel der Germanen en den grondlegger van Duitschlands geschiedenis.

De gevraagde vergunning werd na eenige beproeving aan Bonifacius verleend; en nu, van Christus geroepen, van Petrus gezonden, van den goddelijken geest, die de Kerk uitbreidt, bezield, ging hij scheep en kwam in ons vaderland aan.

En nogtans, Mijne Hoorderen, het zal u verwonderen, nogtans mislukte de poging van Bonifacius geheel, zoodat hij, zonder iets verrigt te hebben, in groote droefheid naar Engeland terugkeerde.

De naaste oorzaak was, dat Radboud, de vreeselijke

koning der Vriezen, dit land met zijne woeste benden overstroomde, alom de stichtingen van den H. Willibrordus vernielde en de afgodsbeelden weder oprigtte. Ik noem het de naaste oorzaak; want als het Christus' Kerk en zijne Heiligen betreft, zweeft er eene hoogere orde boven de van ons waargenomene gebeurtenissen. Groot was de droefheid van Bonifacius; maar zijne liefde hield niet op. De barbaren, door wie hij verstooten werd, beminde hij te meer; hij droeg ze als met zich voort in zijn hart, hij zou ze wederzien, ze wederzoeken en mogt het ten koste van zijn leven zijn, hen het eeuwig leven deelachtig maken. O nog veel minder hield de liefde van Christus op, zij houdt niet op in eeuwigheid; maar Hij vordert veel, zeer veel van dengene dien Hij bemint. Tot driemalen vroeg Hij aan Petrus: Bemint gij Mij? en eerst toen Petrus bedroefd werd, zich zijne zonden herinnerende, en zich zooveel in hem was op Christus zelven beriep, eerst toen ontving hij het laatst en beslissend bevel. Tot die hoogte moest Bonifacius worden opgevoerd, overtuigd van zijne zwakheid, zich geheel aan zijnen goddelijken Meester overgeven, en eerst na herhaalde vraag en antwoord, nadat onder smart en tranen die woorden zich schreven in zijn hart: Heer! Gij weet alles, Gij weet, dat ik U liefheb, — ontving ook hij het laatst en beslissend bevel. Wij zullen het hem zien geworden en door hem ten uitvoer leggen.

II.

Wel moet Bonifacius het goddelijk bevel met zekerheid verwacht hebben, dewijl wij hem, ondanks alle pogingen om hem terug te houden, gereed zien zijn vaderland te

verlaten. Zijn besluit is onwankelbaar. Men benoemt hem, in weerwil zijner verklaringen, tot abt, ten einde hem door de aan die betrekking verbonden pligten te boeijen. Maar Bonifacius, dewijl hij thans zelf abt is, wendt zich tot den bisschop, welke spoedig door hem wordt overgehaald om aan zijn verlangen te voldoen. Merkt wel op, Mijne Hoorderen, hoe de orde der Kerk zich in Bonifacius' handelingen uitdrukt, wat hier vol beteekenis en bijzonder treffend is. Thans acht hij dit nog niet genoeg, maar begeeft zich naar Rome, om uit den mond van Christus' Stedehouder zelven het bevel ter prediking te ontvangen. Het was in evenredigheid met zijne groote bestemming. Ik heb u tot nu toe slechts zijn inwendigen roep, de in hem werkende genade van Christus geschetst en u daarom bijzonder gewezen op dien verborgen God en Zaligmaker, die als het verwinnend Lam, dat geslagt is, staat op het altaar des hemels en der Kerk. Thans nu zijne genade zich in Bonifacius openbaren gaat, nu deze het bepaald bevel, dat aan zijne liefde beantwoordt, het bevel om de eenheid uit te breiden en lammeren en schapen te hoeden, ontvangen zal, nu treedt de Stedehouder van Christus te voren, en gaat de zich tot geschiedenis voltooijende kracht ook van het historiesch en zigtbaar middelpunt der eenheid voort.

Nog bestaat de gewigtige oorkonde waarin die Paus, Gregorius II, aan Bonifacius zijne zending geeft. „Dewijl gij, zoo spreekt hij daarin, den Apostolischen Stoel te raad neemt, gij als ledemaat van het ligchaam u wendt tot het hoofd en u aan diens oordeel ootmoedig onderwerpt, ten einde naar diens leiding den regten weg te

bewandelen en in innige en onverbreekbare eenheid te blijven, zoo verordenen en gebieden Wij in naam der H. Drievuldigheid en door het onwankelbaar gezag van den H. Petrus, wiens leerambt Wij bekleeden, dat gij met het woord Gods aan alle heidensche volken, welke God u vergunt te bereiken, het geheim van het Godsrijk in den naam van onzen Heer Jesus Christus verkondigt."

Gij hoort, Christenen, het goddelijk bevel, van eeuw tot eeuw voortgezet: Gaat en onderwijst alle volken, hen doopende in den naam des Vaders en des Zoons en des H. Geestes (Mt. XXVIII, 19); maar gij herkent ook het goddelijk gezag der Kerk, gij herkent ook de eenheid van Christus, die de groote loopbaan van Bonifacius omschittert.

Het geheele Duitschland, van de Alpen tot de Noorder stranden, lag voor hem open. Dan, na eenigen tijd in Thuringen en Hessen gepredikt te hebben, vernam hij den dood van Radboud en de Vriezen trokken hem aan; hen, die hem het eerst hebben verstooten, wilde hij het eerst gelukkig maken. Bovendien hing van de bekeering van dit magtig volk veel af voor de bekeering der Saksers en overige Duitsche stammen. Drie jaren arbeidde hij derhalve aan de zijde van den H. Willibrordus; maar vernemend, dat deze hem zijn opvolger wenschte te maken, was het zoowel zijne nederigheid als zijne zending voor geheel Duitschland, die hem noopte zijne schreden naar de Hessen en Saksers te rigten.

Intusschen had hij Paus Gregorius naauwelijks berigt van de heilrijke uitkomst zijner prediking gezonden, of deze ontbood hem op nieuw naar Rome, om hem tot

bisschop onder de Duitschers te wijden. Daar wordt dan Bonifacius naauwkeurig naar zijn geloof gevraagd en de leer die hij predikte met die der Apostelen vergeleken. Het herinnert ons aan den H. Paulus, die, schoon van Christus wonderbaar onderwezen, Petrus gaat zien, Petrus gaat bestuderen en, ten einde niet vergeefs te prediken, zijne leer gaat vergelijken. Nadat alzoo Bonifacius van zijn Katholiek geloof had doen blijken en gezworen had, aan de eenheid getrouw te blijven, werd hij van den ijverigen Gregorius zelven gewijd en keerde hij naar Duitschland terug.

Het zou de perken eener lofrede te buiten gaan, indien ik ondernam u zijne togten te beschrijven en de vruchten van dien arbeid te schetsen, die hem van trap tot trap in aanzien deed rijzen en tot Primaat van Duitschland en een gedeelte van Gallië verheffen. De Franken, de Thuringers en Hessen, de Wedreven en Logniërs, de Zuidvosen en Graffelders: ziedaar slechts eenige namen; want hoe kan ik ze allen noemen, die hij knielen deed voor het kruis. En, Mijne Hoorderen, hij doorliep die uitgestrekte landen niet alleen, neen, hij brengt eene nieuwe omvattende orde voort, hij sticht, en sticht voor eeuwen. Dan werd er hier, dan ginds een bisdom van hem gevestigd; en wel mag ik de kerken, door hem gesticht, ontelbaar noemen, als wij hem in een brief over de Saksers hooren klagen, dat zij er dertig verwoest hadden. O mijne Broeders, het Christendom is niet een boek, dat men den voorbijganger medegeeft, niet een zaligmakend idee, onder de menigte geworpen, niet eene inspraak, die duizenden profeten maakt, welke elkander logenstraffen: het is eene orde, eene levende

orde, eene maatschappij van God en menschen in Jesus Christus, waarin op zijn bevel de volken worden zaamgeroepen en vereenigd in de eenheid van den Vader, den Zoon en den H. Geest.

De grondslagen, waarop die heilige wereld-historie gevestigd is en zich uitbreidt, heb ik u aangewezen en kan ik u op nieuw aanwijzen in den heldenarbeid van den H. Bonifacius. Eene enkele zijner daden is daarvoor genoeg; want de daden der Heiligen zijn als die huns goddelijken Meesters vol hooge profetie. Bonifacius ziet een ontzettenden eik, aan de heidensche godheid Jupiter gewijd; welaan: hij gebiedt dien reuzenboom om te houwen en van het hout eene kapel te stichten, die hij plaatst onder de bescherming van den H. Petrus. Gij ziet het, Mijne Hoorderen, de rots die Christus is en de rots die Petrus is, daarop steunt Bonifacius; het altaar en het gezag van Christus' Stedehouder, dat zijn de groote wonderen, van den H. Geest gewrocht en waar de geest van uitgaat om het aanschijn der aarde te vernieuwen. Bonifacius sticht kerken en kloosters, dat wil zeggen, hij roept om het altaar van Christus godgetrouwe leerlingen zaam, die voor dat altaar bij dag en bij nacht zullen bidden, die bij het goddelijk licht daarvan zich op de wetenschap zullen toeleggen, die, wat meer zegt, dat offer zullen navolgen door armoede, gehoorzaamheid, maagdelijke zuiverheid en met den onweerstaanbaren drang hunner voorbeelden leerende, wat dit en het andere leven, wat God, wat mensch en Christus is, als tot levende werktuigen zullen verstrekken om waarheid en genade te verspreiden.

Maar die zoo bloeijende, levende krachten moesten

bestierd, geregeld, geordend, toteengebragt worden. Die predikers, die kerken en kloosters worden door Bonifacius onder het gezag van een bisschop geplaatst; die bisschop vormt met andere bisschoppen een hooger kring van orde, welke wederom in eene eenheid is zaamgevat. De bisschop van Keulen, van Tongeren, van Utrecht, van Augsburg, van Coire, van Trier, van Straatsburg, Worms en Spiers, zij hadden den aartsbisschop van Mainz, Bonifacius, aan hun hoofd, en in deze omvattende stichting, door hem voortgebragt, aanschouwt ge de grondslagen van Duitschlands geschiedenis. Dan ook deze orde, hoe grootsch en schoon, zij ware niet gebleven en hadde niet kunnen gedijen, indien niet Bonifacius steun had gezocht in het middelpunt der eenheid, de rots van Petrus. Wie meer dan hij gaf het voorbeeld van gehoorzaamheid aan den Vader der Christenen, van gehechtheid aan den Stoel van Petrus? Daarheen snellen aanhoudend zijne berigten en brieven, zijne vragen om raad en om bevel, om zegen. Tot viermalen, Christenen, tot viermalen zag men hem naar het ver verwijderde en toen zoo moeijelijk te bereiken Rome vertrekken. En welk een schouwspel, als Bonifacius voor 't laatst den eeuwigen zetel nadert, als hij daar de hulde, de dankbaarheid en liefde zooveler Kerken overbrengt naar den algemeenen Vader in het geloof, en het lot zooveler volkeren nederlegt in de handen des vertegenwoordigers van Christus op aarde! O indien er toen een regtvaardige in gebed was en zijne oogen verklaard werden, voorzeker, hij zag den hemel daarboven geopend, den stroom der genaden dalen van den troon des Verlossers, en de uitverkorenen zich gereed maken op nieuw het lied aan te heffen van zijne

overwinning! Wij zien dat niet, maar toch wij zien de geschiedenis des heils afstroomen van den zetel van Petrus; wij zien dit Duitschland met zijne keizers, vorsten en bisschoppen, met de bloeijende verscheidenheid des Christelijken levens, met ontelbare stichtingen, die, terwijl ze ten hemel wezen, geluk en welvaart om zich verspreiden, en als we vragen en zoeken waaruit zooveel heil is voortgevloeid, we terugblikken in de geschiedenis, dan, door de nevelen van 't verleden, zien wij in onsterfelijk licht Bonifacius staan, tot wien Christus' Stedehouder uit naam zijns goddelijken Meesters zegt: Hoed mijne lammeren, hoed mijne schapen.

Kan een sterveling grooter zijn en aangenamer in de oogen van God? De vraag is vermetel en ik weet haar niet te beantwoorden; maar dat toch weet ik en is zeker, dat het voor Bonifacius niet genoeg was, en hij die voor Christus en zijne Kerk leefde, daarvoor ook wenschte te sterven.

III.

De grootste gave, door den Zaligmaker aan Petrus op diens liefdebetuiging geschonken, was niet, dat Hij hem aanstelde tot hoofd zijner Kerk; dat was slechts een ambt, waarmede hij bekleed werd. Meer was de liefde, waarom hem Christus vroeg, en de grootste, de dierbaarste gave, toen aan het hoofd der Apostelen toegezegd, was, dat hij, na den Verlosser te hebben vertegenwoordigd gedurende zijn leven, Hem ook zou vertegenwoordigen in zijnen dood en voor Hem, als Hij, aan een kruishout sterven.

Christus, die de eigenlijke rotssteen en het eigenlijke

offer is, Hij maakte door zijne genade Petrus tot eene rots als Hij en tot een offer als Hij. Dat, Mijne Hoorderen, is vol van de diepste waarheid, toont ons de geheele Kerk in Petrus zaamgevat, zegt ons haren oorsprong, hare innige natuur, haar doel en hare geschiedenis.

Bepalen wij ons bij het hier noodige. Waarom werd Petrus aan het hoofd der Kerk gesteld? Opdat hij als dienaar van Christus diens waarheid prediken, diens genade-gaven uitdeelen en het menschdom tot deelneming en navolging van Christus' offer voeren zou. Dat gezag van Petrus, hoe groot, is derhalve slechts middel; maar het doel, Mijne Hoorderen, het doel is de liefde, is de heiliging des menschen, is gelijkvormigheid met Jesus Christus. Dat laatste en hoogste doel der Kerk moest derhalve bijzonder zigtbaar worden in dengene die bij uitnemendheid, die het eerst, het allereerst met de nastreving van dat doel belast werd. Dus wil het de orde der goddelijke wijsheid, en Petrus, met het hoofd naar beneden gekruist, toonde eene zoodanige gelijkvormigheid met Christus, dat hij dien tevens als zijn God en Verlosser beleed.

Er volgt daaruit, Mijne Hoorderen, dat overeenkomstig dit begin de Kerk nergens waarlijk beginnen en zich vestigen kan zonder het bloed der martelaren, hetwelk Tertulliaan met regt het zaad der Christenen noemt. Om aan Christus deelachtig te worden, is het niet genoeg, dat wij gelooven, niet genoeg, dat wij op Hem hopen en betrouwen: wij moeten Hem beminnen, en eerst daar is de Kerk gevestigd, heeft zij haar volkomen bestaan verkregen en kan zij zich derhalve ontwikkelen, waar de liefde van Christus in den mensch is overgegaan,

waar zijn offer offers voortbrengt en de H. Geest zegepraalt over den dood.

Hoezeer voegde het derhalve, hoe lag het in de orde der geschiedenis des heils, dat Bonifacius, de groote apostel van Duitschland, door de liefde van den H. Geest zijn bloed vergoot en als Petrus een offer werd.

Zijn dood is daarom niet een noodlottig toeval, hetwelk een schoon plan verijdelt, neen, is de schoonste vervulling van het schoonste plan en niet alleen zijne vrije liefdedaad, maar de daad tevens van Christus en van zijne Kerk.

Bonifacius zelf had in zijnen dood een goddelijk plan voor oogen. Van de bekeering der Vriezen hing naar zijne overtuiging de bekeering der Saksers en de bevestiging van het geloof in geheel Duitschland af. En nog waren de Vriezen niet allen bekeerd. Naar de Vriezen zag men dan den zeventig-jarigen grijsaard telkens op weg, en zijne togten door Duitschland voerden hem gewoonlijk derwaarts terug. Meer en meer vestigde zich in hem de gedachte, dat hij zich onverdeeld aan de bekeering van dat hardnekkige volk wijden moest, en welligt zijn leven werd gevorderd ter vervulling van dat doel. Duidelijk was hem dat niet gezegd: de liefde kondigt zoo iets niet duidelijk aan, en ook aan Petrus had de Zaligmaker in duistere woorden den marteldood voorspeld.

Bonifacius niettemin stelde zich zijnen dood als nabijzijnde voor. Reeds lang had hij ter bereiking van zijn oogmerk den Paus aangezocht, dat het hem vergund wierd eenen opvolger te benoemen; dat verlof, wel een verlof tot zijn liefdedood te heeten, werd hem eindelijk

van Christus' Stedehouder verleend, en door hem de ijverige Lullus tot zijn opvolger bestemd.

Wetende, hoeveel er voor het Christendom in Duitschland afhing van den magtigen Pepijn, schreef hij om de goedkeuring diens vorsten te erlangen en hem de bescherming der Kerk aan te bevelen. Maar nog eens reist hij zelf Thuringen en de overige provinciën van Duitschland rond; nog eenmaal gaat hij overal vermanen tot trouw tot bewaring van het pand des geloofs, tot ijver en uitbreiding van het rijk Gods. Daarop roept hij te Mainz, zijn aartsbisschoppelijken zetel, eene kerkvergadering zaam, doet daar openlijk afstand van zijn gezag en legt het in de handen van Lullus zijnen opvolger neder. „Ik ga, zoo spreekt hij, ik ga mijn pelgrimschap voleinden en kan van mijne voorgenomen reis niet afzien; want de dag mijner ontbinding is nabij en het uur mijns doods komt nader." Tranen vloten, snikken werd gehoord in die heilige vergadering, en zoo hingen de bisschoppen van Ephese Paulus aan den hals, toen hij hun bekend maakte, dat zij hem nimmer zouden wederzien (Akt. XX, 37 v.). Maar eindelijk Bonifacius is vrij; hij zal gaan waarheen zijne liefde hem trok en waar God hem wenkte.

Met Eobanus, den bisschop van Utrecht, met vier priesters, vier diakens en vier kloosterlingen trekt hij tot in het Noordelijke Vriesland door. Overal stroomen de heidenen hem te gemoet, laten zich onderwijzen en doopen, keeren de afgevallenen terug, zwichten allen voor zijne onwederstaanbare taal. O die togt was de zegetogt van Bonifacius ten hemel, was de hem geschonken verzekering, dat Christus het werk zijner genade voltooijen

ging en de regtvaardige Regter hem eindelijk de kroon der geregtigheid zou uitreiken (II Tim. IV, 8).

Het kwaad was weder dienstbaar aan de vervulling van Gods plan. Een aantal heidenen, verwoed over dezen voortgang des Christendoms, blinde werktuigen der zich steeds bedriegende hel, besloten het met den dood dier predikers te verdelgen.

In de nabijheid van Dokkum had Bonifacius de tenten laten opslaan, voornemens om eene menigte van bekeerlingen, die hij reeds gedoopt en naar hunne haardsteden teruggezonden had, daar weder te ontvangen en hun het sakrament des Vormsels toe te dienen. Het feest van Pinkster was toen gevierd, en met zijne medearbeiders zou hij de geloovigen aan de gaven des H. Geestes deelachtig maken. En gewis, Hij daalde, die Geest der liefde, maar om Bonifacius en de zijnen te zuiveren, te sterken en hem in den dood tot de hoogste gelijkenis te vormen met Jesus Christus.

Op den bepaalden dag, terwijl zij bij den opgang der zon hun gebed doen rijzen, klinkt hun weldra een verward gedruisch in de ooren. Het zijn de kerkliederen niet, waarmede hem zoo dikwerf de scharen tot de heilige zalving kwamen te gemoet trekken; het is wapenklank, het zijn woeste, dreigende kreten. IJlings maken de dienstknechten van Bonifacius zich gereed, het geweld zoo mogelijk met geweld te keeren. Maar daar verheft zich de heilige en roept hun in vervoering toe: „Laat af, mijne kinderen! laat af, wilt niet strijden tegen onze vijanden en vergeldt geen kwaad met kwaad. De langgewenschte dag is daar! Waarom dan wilt gij ons die groote genade, die glorie ontrooven? Op God, op God

vertrouwd! Hij zal onze zielen redden." En met hetzelfde vuur zich wendend tot zijne geestelijken, „O mijne geliefde broeders! dus spreekt hij, wanneer de liefde Gods u dierbaar is, wanneer de herinnering mijner vaderlijke vermaningen iets op u vermag, o toont het dan te dezer uur. Bedenkt wat de Heer zegt: Vreest niet voor degenen die het ligchaam dooden en de ziel niet kunnen schaden. Werpt het anker uwer hoop in God, in de eeuwigheid zal u de kroon der vergelding geworden. Verliest, bid ik u, verliest in dit voorbijvliedend oogenblik het loon van zooveel strijds en arbeids niet. Gedenkt niet als de heidenen aan de vreugde dezer wereld. Neen, gaat moedig en mannelijk met mij in den dood. Gaan we uit liefde voor Hem die voor ons heeft geleden, opdat we met Hem ingaan in de eeuwige vreugde". — Middelerwijl is de bende genaderd, de moord vangt aan, en terwijl Bonifacius zich een evangelie-boek boven het bukkend hoofd houdt, schiet een zwaard er doorheen en hem tot in 't hart. Bonifacius sterft martelaar met twee en vijftig martelaren om zich heen.

Ik meen hier geen woord meer te moeten spreken. Slechts eene bede wil ik uiten. Bonifacius beminde onze voorouderen, Bonifacius heeft hier aan de zijde van den H. Willibrordus gestreden, heeft op dezen dierbaren grond met twee en vijftig martelaren zijn bloed voor het Katholieke geloof vergoten: o moge dat geloof hier allèn weder vereenigen! Amen.

Het Christendom en de Vrouw.

FRAGMENTEN.

De vreemdeling, die in Parijs de St-Vincent-de-Paul bezoekt, wordt er getroffen door een zielverheffend kunstwerk: de wereldberoemde muurschilderingen van Hippolyte Flandrin. Nog een jongeling, en te Rome op de Villa Medici vertoevende, had hij boven de poort van zijn atelier eene spreuk geschreven, die den edelen, innig vromen kunstenaar op treffende wijze teekent. Men las daar: Mon Dieu, mon coeur a été ravi par le beauté des oeuvres de vos mains, et je passerai ma vie à célébrer mon Maître. En niet alleen in zijne werken volgde hij dit devies, maar hij bragt het ten uitvoer in zijn gedrag en gansche leven.

Eene verhevene gedachte, die fries in de kerk des H. Vincentius! Daar is de menschheid afgebeeld, zooals ze optrekt ter verovering van den Hemel. Daar zijn ze allen aanwezig, de helden en heldinnen des Christendoms, aan wie de Kerk een palmtak belooft in de eeuwigheid. Ze gaan voort langs den hoogen muur, in statigen optogt van het portaal tot het hoogaltaar, aan den eenen kant de mannen, aan den anderen de vrouwen.

Eerst, onder het oxaal des orgels, de eerstelingen der nieuw bekeerde volkeren uit alle gewesten der aarde; dan verder de heilige belijders, de kluizenaars der woes-

tijn, de kloosterlingen, peinzend en in zich zelve gekeerd, de bisschoppen en de leeraars der Kerk, en het digtste bij het altaar de Apostelen.

En aan den anderen kant begint zich de indrukwekkende processie te ontrollen met de heilige huisgezinnen; dan volgen de gezaligde boetelingen, Maria Magdalena in het haren kleed, en Maria van Egypte, en Pelagia, die zich van hare edelsteenen ontdoet; dan volgen al de heilige vrouwen, en daaronder Monica, de moeder van Augustinus, om ten laatste, wederom het digtst bij het altaar, hare voorste rijen te openen voor de maagden en martelaressen, voor Caecilia en Agnes en Ursula en hare tallooze gezellinnen.

Omhoog verschijnen de Engelen, en wachten met de zegekroonen in hunne handen de uitverkorenen op aan den drempel des heiligdoms, alsof dit de drempel van het hemelsche Paradijs was.

Wie het aandoenlijke en roerende schouwspel gadeslaat, dat de Vrouw in de geschiedenis van het Christendom aanbiedt, staart eveneens op een dergelijken optogt, want gedaanten herrijzen voor zijn oog, die jaren lang in het stof der eeuwen sluimeren, gedaanten, die de volle aandacht tot zich trekken, omdat uit haar wezen deugd straalt, in de hooge bekoorlijkheid van teederheid en gemoed.

I.

In den ochtendstond der schepping kwam Eva rein en schuldeloos uit de handen van haren Schepper. Maar de mensch viel; eerst Eva, en door haar Adam. Vree-

selijk was de straf van den man, vreeselijker nog de hare. Niet voor niet had de Heer in het Paradijs gesproken: gij zult onder de magt des mans wezen, en hij zal uw heer zijn. Zij werd zijne slavin, zij de moeder van alle levenden.

In de geheele oude wereld, zelfs in de Grieksche met haar heerlijke kunst en diepe wetenschap en hooggeroemde beschaving, met haar beelden van Phidias en Praxiteles, met haar tragediën van Sophocles en Euripides, met hare philosophie van Plato en Aristoteles, kwam de Vrouw niet tot de waardigheid, die haar toekomt, maar zij was nog niet zoo diep gezonken als later het geval zou zijn. Want dieper daalde zij, altijd nog dieper. En de haren rijzen te berge bij het aanschouwen der vernedering, tot welke zij in de Romeinsche maatschappij was verlaagd tegen den tijd der komst van Christus. Zij was minder dan eene slavin, een wezen zonder naam.

Doch de hemelsche Eros vloog Psyche, de stervende, te hulp. De Goddelijke Liefde ontfermde zich over de menschheid, toen deze dreigde te bezwijken. Christus, de Koning van het groote heldendicht Gods, dat de wereldgeschiedenis heet, verschijnt, en zie, daar rijst voor ons oog Maria. Het verhevenste schepsel, dat door Gods almagtige hand was gemaakt tot hooger dan de Cherubijnen en brandende Serafijnen, tot hooger dan de Troonen, de Heerschappijen en de Aartsengelen, was eene vrouw, ons aller moeder in de orde der genade, gelijk Eva het is in de orde der natuur.

Het is waar, het Christendom verheerlijkt de Moeder niet ten koste van den Zoon. Christus, onze Koning, is God, gezegend in eeuwigheid, Maria is niet meer dan het màaksel zijner handen; Christus is het Woord, dat in den beginne was en door wien alle dingen gemaakt zijn, Maria is niet meer dan het meesterstuk der Schepping; Christus is de Verlosser, Maria is niet meer dan de eerste en meest bevoorregte onder al de verloste zielen, niet meer dan de reine spiegel, waarin zijne heerlijkheid zich vlekkeloos afspiegelt, niet meer dan de genaderijkste en hoogstgeroemde, de gezegendste onder alle vrouwen, van al het geschapene het sieraad en waarlijk de kroon!

En zoo staat zij daar voor onze oogen in den stralenglans der genade, gelijk zij wordt afgebeeld als Onbevlekt Ontvangene, en wij slaan in bewondering onze blikken op haar, en wij knielen in diepe vereering neder, in haar een wonder van Gods genade erkennende, en wij juichen haar met geestdrift toe: Wees gegroet, Koningin, zonder vlek ontvangen!

De vrouw was gered. Zij was geene slavin meer. Haar vrije toestemming werd gevraagd tot de grootste wonderdaad Gods, die wonderdaad, waardoor Hij, het eindige tot de Oneindigheid opheffend, de natuur des menschen aannam. En hoort, daar jubelt haar hooglied naar den hemel: *Magnificat anima mea Dominum. Respexit humilitatem ancillae suae. Ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes.*

De vrouw was gered. Men ziet het, reeds in den be-

ginne, als heilige vrouwen uit Galilea den Heer volgen, om Hem te dienen, en zóó haar aandeel hebben aan de verkondiging des Evangelies. Men ziet het in de lijdensgeschiedenis. Immers, is het niet hoogst opmerkenswaardig, dat geene enkele vrouw zich daar voegt bij het heirleger van beulen? Integendeel, de gemalin van Pilatus doet nog eene flaauwe poging om den Heer te redden. Eene andere, door de Christelijke overlevering Veronica genoemd, biedt Hem de eenige verkwikking aan, waarover zij beschikken kan. De vrouwen van Jerusalem weenen over Hem. Geene enkele vrouw heeft deel genomen aan de misdaden van den lijdensweg; geene enkele heeft Hem beschimpt of gehoond.

Onder het kruis, daar staat ze in de avondschemering, daar staat ze, Maria de Onschuldige en Maria de Zondares, zij die zóó beminde, dat haar niets te vergeven was, en zij aan wie veel vergeven werd, omdat zij veel had bemind.

O ochtendstond van den Paaschdag, liefelijke dageraad, rijs nog eens voor ons oog uit de kimmen. Stralende zon, giet nog eens uw tooverachtig licht uit over den morgendauw! Het is nog vroeg in den ochtend: de Heer is verrezen. Het graf, waarin zij Hem hadden opgesloten, is ledig. Digt bij dat beminde graf, dat haren Heer en Meester, die haar Alles was, bevatte, staat Maria Magdalena te weenen. „Vrouw, waarom weent gij?" En zij: „omdat zij mijnen Heer hebben weggenomen, en ik weet niet, waar zij Hem hebben gelegd." Zij keert zich om, en ziet iemand staan; wien? Dat weet zij niet: ze meent, dat het de hovenier is; het is

de Heer. „Vrouw, waarom weent gij?" vraagt ook Hij haar, en Hij voegt er nog eene vraag bij: „Wien zoekt gij?" Op geene dezer vragen antwoordt zij: ze noemt den naam niet eens van Hem, dien zij zoekt, en aan wien alleen zij denkt: „Heer, zegt zij, zoo gij Hem hebt weggedragen, zeg mij dan waar gij Hem gelegd hebt, dan zal ik Hem komen wegnemen." En nu spreekt Hij haar toe: „Maria!" En bij het hooren van die stem herkent zij Hem, dien zij zoekt. Zij valt aan zijne voeten neder, en snikt: „Rabboni, mijn meester!"

De vrouw was gered. Diep grijpen ze in, de beide leerstellige beginselen, die nu zijn gesteld, en die terstond haren hoogen rang aanwijzen: het huwelijk is verheven tot een Sakrament en onontbindbaar verklaard; de maagdelijke staat is verheven boven dien des huwelijks. In innigen zamenhang daarmede is nu de grondslag voor het praktische leven deze tweevoudige regel: „Vrouwen, weest uwen mannen onderdanig; mannen, bemint uwe vrouwen, zooals Christus de Kerk."

Nu begint hare taak. De Opperste der Apostelen schrijft in zijn Eersten Brief: „Zij, die niet willen gelooven om het woord, moeten gewonnen worden door het gedrag der vrouwen zonder het woord;" en dit schrijven is eene profetie. De geschiedenis toont haren grooten invloed en tegelijk haren rang: zij is ten volle de gelijke van den man in de orde der genade, hoe ook verscheiden en anders, van natuurlijken aanleg en vermogens. Zoo goed als hij wordt zij eene heilige; zoo goed als hij wordt zij eene martelares. Daar trekt, in witte kleederen en met

palmtakken in de handen de blanke optogt reeds voort der gelukzalige maagden en martelaressen van allen stand en van alle volk en van alle eeuw. Ziet gij ginds die gesluijerde gestalte? Het is de Christen slavin, wier heerlijk beeld onlangs met klassieke schoonheid werd geteekend, neen, als met woorden gebeiteld, door eene meesterhand. [1]) Zulk eene was ook zij, wier naam eerst ten jongsten dage bekend zal worden, en die onder den titel *Christiana ancilla* in de rij der Heiligen staat. [2]) Treffend is hare geschiedenis. Door roovers gevangen genomen en als slavin verkocht, bragt zij het volk der Iberiërs aan den Pontus Euxinus tot het geloof.

De eeuwen gaan ons voorbij. Wetten en zeden beginnen zich langzaam, maar onwederstaanbaar, te buigen naar de beginselen des Christendoms, en overal treedt de vrouw met haar minder duidelijk zigtbaren, maar daarom niet minder magtigen invloed op den gang der zaken te voorschijn. Gelijk de man de wet maakt, zoo maakt zij de zede. Men kan in volle waarheid zeggen, dat er in Gods Kerk niets groots geschiedt, waar zij haar aandeel niet in heeft.

Met de martelaren deelt zij de bloedige zegepraal in het Colosseum, met de kluizenaars de eenzaamheid der woestijn. Als Constantijn de vaan des kruises op het Kapitool plant, verheft Helena het labarum op de puin-

1) Borret. *De Christen Slavin*, in de *Verslagen en Meded. der Kon. Akademie van Wetensch.* Afd. Letterk., 2de reeks, Deel VIII.

2) „Apud Iberos trans Pontum Euxinum sanctae Christianae ancillae, quae virtute miraculorum gentem illam tempore Constantini ad fidem Christi perduxit." *Mart. Rom.* ad 16. Oct. Hare geschiedenis is te boek gesteld door Rufinus, Socrates, Sozomenus en Theodoretus.

hoopen van Jerusalem. Aan hunne moeders danken Gregorius van Nazianze en Chrysostomus al wat zij zijn, en welken invloed had Olympias, de heilige vriendin van Chrysostomus, op zijn leven, hoevele onder zijne brieven zijn gerigt aan haar of hare gezellinnen!

Hieronymus wijdt zijne bijbelvertaling toe aan twee vrouwen, Paula en Eustochium. Zonder haar krachtige aansporing was menig zijner schriften niet ondernomen, nog meerderen niet voltooid. Het zijn de gebeden en tranen van Monica, die aan de Kerk haren Augustinus hebben geschonken, het is de God van Chlotilde, die door Chlodwig werd aangeroepen te Zülpich. Theodelinde, de dochter uit Beijerenland, bekeert het volk der Longobarden, en wie kan de Angelsaksische vrouwen onvermeld laten, die de geschiedenis van het Christendom in Engeland verhaalt? Wie mag den liefelijken naam van Lioba vergeten, die den reuzenarbeid van Bonifacius herdenkt? En hier wordt ook eene herinnering gevraagd door die Heilige Flora, wier aandoenlijke geschiedenis ik weinige jaren geleden mogt verhalen aan eene andere Flora, eene jeugdige Anglikaansche bekeerlinge, die door hare beproevingen en heldhaftige zegepraal zelve een levend bewijs is, dat de Katholieke Kerk nog altijd dezelfde wonderen werkt.

Zóó kan men alle eeuwen doorgaan: overal heeft de Christen vrouw getoond wat zij vermag, en hoe groot hare waardigheid is. Ik wil alleen nog wijzen op de markgravin Mathilde en haar aandeel in den investituurstrijd en in de overwinning van Paus Gregorius VII, op Blanche, de moeder van den H. Lodewijk, op de Maagd van Orleans, op Catharina van Siena, die de Pausen

van Avignon naar Rome doet terugkeeren, op de groote Isabella van Castilië, zonder wie Columbus de Nieuwe Wereld niet had ontdekt. En hoe zoû het mij mogelijk zijn u onvermeld te laten voorbijgaan, Maria Stuart, van wie als in profetie gezegd is, dat er tranen om u zullen worden gestort zoolang er tranen op aarde zijn? De vereering der levenden zal nooit ophouden, met volle hand leliën en rozen te strooijen op uw graf?

De twee eerste orde-stichters, Basilius en Benedictus, worden ondersteund door hunne zusters, Macrina en Scholastica, zoo ook Franciscus van Assisi door de H. Clara. En als in latere tijden de innerlijke hervorming van tucht en zeden in de Heilige Kerk aanvangt, is het dan niet de H. Teresia, die door hare hervorming van den Carmel roemrijk het aandeel der vrouw in die taak op zich neemt? Zijn het niet de H. Jeanne Francoise de Chantal en andere heilige vriendinnen van Franciscus van Sales, aan wie wij de uitgezochtste schriften van dien Heilige danken, de bloesems der nieuwere ascetiek? Is het niet Louise de Marillac, aan wie de H. Vincentius a Paulo de organisatie van zijne godverheerlijkende schepping, van de Zusters van Liefde, heeft toevertrouwd?

In nog jonger tijd troont Amalia von Galitzin als eene koningin te midden der Munstersche zoogenaamde *Familia sacra*. En aldus kan men voortgaan tot den allernieuwsten tijd. Vele, vele anderen rijzen voor onze oogen op, wier namen zelfs hier niet kunnen worden vermeld, en die iedere op hare beurt onze bewondering afdwingen, omdat haar leven en werking de vervulling zijn van het woord des Apostels: „Zij, die niet willen

gelooven om het woord, moeten gewonnen worden door het gedrag der vrouwen zonder het woord." O lezer, herkent gij den optogt uit de kerk te Parijs?

II.

Ik moet hier een oogenblik doen zien, hoe de Pausen hebben gestreden voor de regten der vrouw in het huwelijk. Slechts één voorbeeld. [1]).

Ingeburg heette zij. Zij was de zuster van den koning van Denemarken. Met Diana vergeleek men haar om hare schoonheid, met eene heilige om hare deugd. Philips August, koning van Frankrijk, vraagt haar ten huwelijk, en zij wordt hem toegestaan. Zij komt in Frankrijk, voorafgegaan door haren roem, en overtreft toch aller verwachting.

En zie, daags na het huwelijk wil haar gemaal dat huwelijk doen ontbinden. Daar is terstond een voorwendsel gevonden: zij is zijne bloedverwante. Men maakt met groote sluwheid een stamboom op. Die zal het bewijzen. Er wordt eene regtbank van hofbisschoppen bijeengeroepen, om de nietigheid van het huwelijk uit te spreken, drie maanden nadat het gesloten was!

Voor dat geregtshof verschijnt de arme dochter van het noorden, alleen, zonder een enkel lid van hare familie bij haar, zonder een enkelen raadsman. Zij verstaat zelfs de taal van Frankrijk niet. Het geding duurt verscheidene uren. Eindelijk valt de beslissing: echtscheiding.

---

1) Naar Legouvé, *Hist. morale des femmes.*

Men deelt het door een tolk aan Ingeburg mede. Nu staat zij op, van droefheid verslagen, en roept op een onuitsprekelijk smartvollen toon: *Mala Francia! Mala Francia!*

Die onverwachte kreet, het gebruik zelfs van die vreemde taal, dat zoo duidelijk haren angst en de onmogelijkheid om zich te verdedigen doet zien, doen de regters terugdeinzen voor hun vonnis. Maar Philips dwingt hen om t teekenen. Nu spreekt zij nog eens. Zij keert zich om, als naar een afwezigen maar zekeren beschermer en roept luid: *Roma! Roma!*

Rome antwoordt: Philips buigt niet. Hij had zijne vrouw uit zijne woning verjaagd, hij werpt haar nu in een klooster, of liever in eene gevangenis. Denemarken eischt haar op: hij weigert haar te geven. De Heilige Stoel verdedigt haar: hij trotseert den Heiligen Stoel. Met veel plegtstatigheid huwt hij eene andere vrouw, en de wettige echtgenoote, de wettige koningin, eene koningsdochter, die de waarde eener geheele provincie als bruidschat had aangebragt, vergaat intusschen van honger in haar verblijf, en is om te leven genoodzaakt hare kleederen, hare meubelen te verkoopen, meer nog, de aalmoezen aan te nemen van een harer regters, die door wroeging wordt gekweld. Nog meer. Paus Innocentius III vernietigt de onwettige uitspraak der nietigverklaring, en eischt een onderzoek naar die bloedverwantschap. Philips ziet nu van dezen vond af en spreekt van tooverij, maar ook dit mislukt hem. Hij vindt een ander middel. Van Ingeburg zelve zal nu de aanvraag om echtscheiding moeten uitgaan. Zij zelve zal het zijn, die deze scheiding wil, die er om smeekt.

En nu begint er tegen de arme gevangene een stelselmatige strijd van zedelijke kwellingen en ligchamelijke mishandelingen. Zóó zal men haar tot die aanvrage dwingen. Haar voedsel komt niet geregeld en is niet voldoende; zij wordt ziek, men weigert haar een geneesheer; de geneesheer weet tot haar door te dringen, men weigert zijne voorschriften op te volgen; Paus Innocentius schrijft aan de gevangene brieven van troost en bemoediging, men onderschept ze allen; de afgezanten van haar broeder, hare landgenooten, worden niet toegelaten in hare tegenwoordigheid. Gescheiden van de menschen wordt zij zelfs van God afgehouden. Men telt haar de dagen toe waarop zij Mis mag hooren; men ontzegt haar volstrekt alle godsdienstige onderrigtingen en zelfs de biecht wordt haar geweigerd, om haar door vrees voor de eeuwige straffen te dwingen; geen levend wezen heeft toegang tot haar dan bezoldigde onverlaten, die haar overladen met beleedigingen, die aan haar het ongeluk wijten van Frankrijk, dat om harentwil met interdikt was geslagen, en die haar in kwetsende bewoordingen de schuld geven van den afkeer, dien de koning van haar heeft.

Zij wendt zich tot den Paus, eerst met wanhoop: „Vader, o vader, ik ster alle dagen in mijn ligchaam en in mijne ziel. O, wat zou het sterven mij goed en heilig en zoet toeschijnen, mij ongelukkige en troostelooze vrouw, door allen verstooten, dat éénige sterven, dat mij ontrukken zou aan die marteling van duizend dooden, die ik uitstaan moet."

Maar weldra vat zij weêr moed: „Vader, ik zal op u wachten! Sla geen acht op eenige bekentenis, die de

bedreigingen mij zullen afpersen: geloof niet aan een der eeden, die het geweld mij zoû kunnen ontwringen; mijn mond kan toegeven, mijn ligchaam kan gedwongen worden, maar mijne ziel — nooit! Ik ben wettige echtgenoote, ik zal sterven als wettige echtgenoote, en ik zal gelukkig zijn den dood te ondergaan voor de instandhouding van het Heilig Sakrament des Huwelijks."

Daar ademt uit deze woorden eene grootheid, die ongekend is bij de tegenstanders van het Christendom en van het leerstuk der onontbindbaarheid.

Paus Innocentius toonde zich niet minder groot. Hij liet Philips geen oogenblik met rust. „Gij zijt almagtig, schrijft hij hem, maar hoe groot vertrouwen gij ook hebt op uwe magt, gij kunt geen stand houden, wij zeggen niet in onze tegenwoordigheid, maar voor het aanschijn Gods, waarvan wij schoon onwaardig de vertegenwoordiger op aarde zijn. Onze zaak is die van de regtvaardigheid; wij zullen dezen koninklijken weg gaan zonder af te wijken ter regter- of ter linkerzijde, zonder er ons te laten afbrengen, hetzij door gebeden of geschenken, hetzij door liefde of haat."

Philips August haalt de bloedverwantschap aan, en hoe moeijelijk het is deze te bewijzen; Innocentius stelt voor, op zijne kosten mannen van de wet naar Denemarken te zenden, om dit punt te onderzoeken. Philips August beroept zich op tooverij; Innocentius stelt voor eene vergadering van mannen van wetenschap en godsdienst te benoemen, om daarover te oordeelen. Philips August spreekt van de moeilijkheid om eene geschikte plaats te vinden voor het geregtshof. Innocentius stelt

voor, hetzij Etampes, het verblijf der Koningin, hetzij Parijs, dat van den Koning; hetzij Rome, dat van hem zelf, maar op de voorwaarde dat altijd en overal Ingeburg hare advokaten en hare getuigen hebben zal. Vijftien jaar lang houdt de Paus oog en oor naar Frankrijk gekeerd. Hij verneemt geen enkelen smartekreet van het slagtoffer, of hij vraagt er rekenschap van aan haren beul. „Zijt gij een koning of een moordenaar?" schrijft hij. „Wien meent gij te doen gelooven, dat gij u vergunnen moogt als eene lage slavin eene doorluchtige princes te behandelen, koninklijk zoowel van afkomst als van ziel, en in ellende eene vrouw te laten bezwijken, wier bruidsgift nog geheel in uwe schatkamers rust? Vreest gij niet, dat men u zal beschuldigen, haar sterven langzamerhand te hebben bewerkt? dat men u zal beschouwen als moordenaar der helft van uzelven?"

Deze worstelstrijd duurde vijftien jaar lang, en vijftien jaar lang boog noch de geestkracht van Innocentius, noch de fierheid van Ingeburg, noch de wreedheid van Philips. Frankrijk moest in inderdikt geslagen worden, om het regt te doen zegevieren. Het is dit interdikt, waarover zich de ongeloovige philosophie der achttiende eeuw heeft verontwaardigd!

Zóó hebben de Pausen gestreden voor de waardigheid der Christen vrouw. Maar geëmancipeerd, in den nieuwen zin van dit woord, heeft haar het Christendom niet. Immers, bij de ongelijkheid der geslachten zoû de emancipatie het zwakkere geslacht wederom onvermijdelijk hebben doen ondergaan in slavernij.

(Wordt vervolgd.) J. A. DE RIJK, Pr.

RUSLAND.

„Die *Weltgeschichte* ist das *Weltgericht.*"
SCHILLER.

Op den bekoorlijken oever van een lachend meer, welks heldere, staalblauwe wateren een der heerlijkste lusttuinen van Europa bespoelen, verheft zich, in grootschen en toch eenvoudigen stijl gebouwd, een keizerlijk lustslot. De Duderhoffsche bergketen, met groenenden voet en blauwenden top slingert zich als een gordel om het liefelijk dal, waaruit het kleine meer, door de Ischora gevormd, schijnt op te blikken naar den azuren hemel, dien het weerspiegelt in zijn schoot, doorschijnend als kristal.

Een ware zondagsrust ligt over deze gezegende streek uitgespreid. De vrede schijnt hier te wonen. Gelukkig zou men hem prijzen, wien het gegeven ware, hier in dit Eden, verre van de beslommeringen van het dagelijksche leven, te midden dezer heerlijke natuur, zijne dagen te kunnen doorbrengen, of lust en leven in te drinken tot nieuwen arbeid, nieuwen strijd.

En toch hier is de rust niet. Aan de poorten van dat heerlijk verblijf houdt de bleeke angst de wacht. De moord gaat rond met onhoorbaren tred; en snood verraad sluipt alom in het duister, als Jago langs de stille gondelstraten van Venetië, en men zou meenen, dat de engel des doods op zwarte vlerken hoog in de lucht drijft,

gereed om doodbrengend neer te strijken op het trotsche dak. Een looden stilte drukt als een onweerswolk op alles en allen. Het bleeke gelaat, de onrustige blik van dien man, dien gij bij een der vensters droomend ziet staan, als durfde hij zich niet aan het raam wagen, spreekt ook niet van rust en tevredenheid.

En toch wij zijn te Gatchina, en die man is Alexander III, de Keizer en alleenheerscher van alle Russen, de almachtige gebieder van het heilige Rusland, de Czaar, „de vader", de paus van tachtig millioen inwoners, de autocraat, die den scepter zwaait over den grootsten staat der wereld, een staat, die ruim tweemaal zoo groot is als geheel Europa en een zesde beslaat der oppervlakte van de geheele aarde.

Dat onmetelijke rijk, een babel van talen, een bonte mozaiek van volkeren, wordt ondermijnd door eene revolutie, die, al is zij eigenaardig in hare soort, daarom niet minder een vreeselijke revolutie, een ware, eene volslagen *omwenteling* is. Nog slaat het vuur niet in lichtelaaie vlammen uit, maar het woelt en kruipt verslindend onder den grond. Rusland doet ons aan die vreeselijk geteisterde landstreek der Nieuwe Wereld denken, waar onmetelijke kolenlagen met hare honderde vertakkingen en aderen branden onder de aarde, den bodem doen gloeien onder den voet, hier en daar op eens omhoog slaan, om spoorloos voor 't gezicht te verdwijnen. Waar is de haardstede te zoeken? Niemand weet het. Onmogelijk dien brand te bestrijden.

Daarom vlucht de Keizer in zijn angst van Petersburg naar Gatchina, om van hier weder naar Peterhof over te gaan, maar om nergens rust te vinden. Het bloed-

roode spook der Revolutie zit hem op de hielen. Hij vreest den dood overal, in zijn paleis, in zijn kabinet, in zijn spijzen, in zijn vrienden en dienaren, in zijn naaste bloedverwanten, ja, in de lucht. Het gaat hem zoo als Racine's Athalie, „je l'évite *partout*, *partout* il me poursuit." En geen hoop, de minste niet.

Niet lang geleden droeg men keizer Alexander II, door eene vreeselijke ontploffing deerlijk verminkt, meer een misvormd overblijfsel van een mensch, dan een mensch, bloedend en kermend in de zalen van het winterpaleis, om daar te sterven. De treurmare ging, schrik en angst verspreidend, door Europa rond. De vorsten verbleekten onder hunne kronen en staarden elkander huiverend aan. Men sprak van een straffe Gods, van den dood van een vervolger van Gods Kerk en wees op het zieltogende Polen. In Petersburg heerschte verwarring en radeloosheid. Uit die radeloosheid is men nog niet getreden, en in die eindelooze verwarring is nog geen licht gekomen. Het komt ons voor alsof het Rusland te moede moet zijn, zoo als den beklagenswaardigen inwoners van Chios, die na den eersten vreeselijken stoot, die het eiland tot in zijne diepste grondvesten schokte, hunne woningen ontvluchtten en elk oogenblik vreesden den grond te zien wegzinken onder hunne voeten, of levend verslonden te worden door plotselings openscheurende afgronden.

De russische toestanden te bespreken, de oorzaken er van op te sporen, het huidige Rusland te doen kennen, zoo doenlijk een blik in de toekomst te werpen, — ziedaar het doel dezer artikelen, met welke wij den lezers geen ondienst meenen te doen.

Een kort geschiedkundig overzicht vooraf schijnt ons hiertoe volstrekt noodzakelijk.

Rusland dagteekent eigenlijk van de negende eeuw. [1]) Toen bloeiden, aan de oevers van den Dnieper en van het Ilmeni-meer gelegen, drie steden, Kiew, Nowgorod en Smolensk, de drie middenpunten van vorming voor het toekomstige Rusland. Het schijnt, dat innerlijke hulpeloosheid de Waragen, ook *Russen* genoemd, uit Scandinavië afkomstig, deed ter hulp roepen. „Ons ontbreekt alleen orde en tucht, ons land is schoon en rijk, komt en gebiedt over ons." — Rurik, Sineus en Truroor volgden dien roep. Het waren de „hertogen"; hunne dapperen volgden hen. Zij namen het land in bezit. Ruriks rijk, te Nowgorod gegrondvest, werd het voornaamste, Kiew de residentie. In den jare 980 ont-

---

1) De Autochtonen of Aborigines van Rusland waren Scythen en Sarmaten; veel later verschijnen de Finnen en Slaven. De laatste naam komt eerst in de zesde eeuw voor. Grieken en Romeinen spreken van hen als nomaden en plaatsen ze tusschen Don en Dnieper. (Herodotus.) Strabo en Pausanias geven een stam, de Roxolanen aan. De Grieken onderhielden met hen eenig handelsverkeer, en legden bij hen koloniën en handelsemporiën aan. In de tweede eeuw vinden wij de Gothen bij den Don, en in de vijfde volgen de horden der Alanen, Hunnen, Avaren en Bulgaren. Toen eerst verschijnen de Slaven van sarmatischen stam op het tooneel. In de zesde eeuw daalden de Chazaren naar het zuiden af, vestigden zich in de Krim en komen met Constantinopel in aanraking, waar zelfs eene chazarische prinses, als keizerin Irene, den troon bestijgt. Toen ter tijde doorliepen de Petchenegen (thans uitgestorven) en andere volkeren deze landen. Zij kwamen op hun tochten ook in streken, die weleer den Romeinen behoorden, en met de eerste kennis van het Christendom, ontvingen zij de eerste beschaving. In de zesde eeuw bouwden de Slaven Kiew, een andere afdeeling legt Nowgorod aan. Na eene eeuw, waarover in de geschiedenis volslagen duisternis heerscht, vinden wij de Slaven te midden der Finsche volkeren terug, en met het verschijnen der Waragen neemt de russische staat een aanvang.

ving Wladimir, nog heden de Apostolische genoemd, het Doopsel en de hand der grieksche prinses Anna. [1]) Hij was de Czaar Peter van de tiende eeuw en vereenigde het geheele rijk onder één scepter. Grieken en Duitschers oefenen grooten invloed op Rusland's beschaving uit. Het toonde een overgroote levenskracht van den beginne af, en nog meer vatbaarheid voor eene spoedige en machtige ontwikkeling. Het telt mede in Europa. [2])

Rusland, sterk door deze eenheid, werd echter door verdeeling tot machteloosheid, ja ten ondergang gebracht. Wladimir gaf het voorbeeld der verdeeling, en weldra telde het rijk vijftig vorstendommen en vorstenhuizen. Zulk een land was een gemakkelijke prooi, onderwerping en vreemde overheersching *kon* niet uitblijven. De Khan van Kaptschak, het land der gulden horde, bracht de ketenen mede, toen hij het land veroverde, en de russische vorsten tot minder dan vasallen vernederde. Maar de redding naakte. Moskou, in 1147 gesticht, was de zetel van een onbeduidend vorstendom, dat tot een grootvorstendom aangroeide. In 1340 noemde zich Simeon de Trotsche, grootvorst van Rusland. Uit Moskou zou toen *ook* de dageraad der verlossing gloren, uit Moskou zou de vrijheidszon in nieuwen luister opstijgen.

Iwan I besteeg den troon in het jaar 1462. Het nieuwe Rusland is zijne stichting, zijn werk. Hij wierp het juk der Mongolen af, breidde door ge-

---

1) Hare zuster was de duitsche koningin Theophano.

2) Eene kleindochter van Wladimir werd de gemalin van Koning Hendrik I van Frankrijk.

lukkige oorlogen zijn rijk langs alle zijden uit, trachtte zijne onderdanen te beschaven en stelde als een staatkundig principe zijner en der volgende regeeringen op, dat hij die den oorsprong en de oevers eener rivier bezit, recht heeft op de monding. [1]) Zijn streven dus ging van het hart van Rusland uit naar het westen en het zuiden.

Iwans gemalin Sophia was de dochter van de keizerin Zoë, die Michaël Palaeologus tot vader had. Op de oevers van den Bosphorus ging het rijk van Constantijn te niet. Als een onttroonde keizerinne daalde Constantinopel van zijn wijdschen zetel van zeven heuvelen. Het Kruis viel en werd vervangen door de halve maan. Zoo als de zon bij het dalen van den avond de westerkimmen in goud- en purpergloed ontsteekt — zoo verzonk het eens zoo machtige rijk in een zee van bloed. Rusland echter beschouwde zich als den erfgenaam van het Byzantijnsche rijk en achtte zich geroepen om eens het gevallen kruis der Sophia-kerk onder de vleugelen van den Noordschen Adelaar terug te voeren en weer te plaatsen op den gulden koepel.

Deze periode der russische geschiedenis noemen wij het moskovitische tijdperk. (Reuschle.)

In 1613 vinden wij de Romanows op den troon van het Czarenrijk, dat door nieuwe veroveringen vergroot en sedert 1520 door de inlijving van het laatste vorstendom één staat geworden was. Rusland had toen een uitgebreidheid van 262,000 vierkante mijlen. Het was een

---

1) „Wer den Strom hat, soll die Niederungen haben." — Prins von Bismarck sprak deze woorden vóór weinige jaren.

ruwe diamant, die nog moest geslepen worden. Dat „slijpen" was het werk van Peter den Groote. Met hem begint het eigenlijke europeesche tijdperk van Ruslands geschiedenis.

Een drievoudig doel leidde Peter bij al zijne ondernemingen. Vooreerst zou de Czaar in den waren zin des woords *alleen* en *absoluut* regeeren; noch *clerus*, noch adel zouden den geringsten invloed uitoefenen: — deze byzantijnsche, wezenlijk aziatische keizerlijke macht, zou door geregelde en beschaafde toestanden nog oneindig vermeerderd, verhoogd worden in haar absolutisme — dat beteekent, de russische autokraat zal over een beschaafd rijk heerschen om over de krachten der beschaving te beschikken; — eindelijk wilde hij door de verovering der kusten van de Baltische en van de Zwarte Zee voor Ruslands wereldhandel en wereldverkeer vrije beweging naar buiten verkrijgen.

Het eerste gelukte hem ten eenemale. Aan het tweede werkte men tot nu toe onverdroten voort, maar met bitter weinig gevolg. De europeesche beschaving van Rusland is niet meer dan een soort van vernis. De beschaving haalt Rusland met stukken, kant en klaar, en de noodige individu's, zoo gij wilt *de beschavers*, er bij uit West-Europa. Splinters en lappen van romaansche en germaansche beschaving zijn het, die men op de slavische barbaarschheid steekt of plakt. [1]) Een soort van versmelting, eene ware overname heeft er nergends

---

1) Het is een geestig woord, het gezegde van een fransch schrijver van de laatste jaren: „la civilisation russe est une oeuvre de tapissier, elle me fait l'effet d'une boutique de brocanteur."

plaats gehad en wordt zelfs stelselmatig tegengehouden.

De Rus tooit zich met geleende pauwenveeren. Het geheele wezen is louter schijn en doet aan het kunstmiddeltje van Potemkin denken, die goedgekleede boeren langs den weg op kommando liet bijeenbrengen en in de verte geschilderde dorpen als theater-dekoratiën deed opzetten om de Keizerin in den waan te brengen, dat zij een rijk en bevolkt land had veroverd. Hij wist, dat het bedrog was, zij eveneens, dat zij bedrogen werd, maar zij kon toch den *schijn* aannemen het te gelooven, en dat was genoeg. „Ôtez le masque et vous verrez le barbare", zei Napoleon I van de Russen.

Beter werd het laatste doel van Peter den Groote bereikt. De kust der Oostzee werd veroverd, en Petersburg gebouwd; en het stond vast, van dit oogenblik af zou Rusland eene voorname plaats innemen onder de Staten van het Westen en zijne stem verheffen in de raadzaal der vorsten. [1])

De Petersburgsche tijd was begonnen. Peter de Groote zag zijn werk niet voltooid, ook niet bevestigd. Bloed immers bevestigt niet. Katharina II nam zijne taak over. Polen wordt gedeeld. Een staatkundig schelmstuk zonder weergâ. In het Zuiden vormt de Dniester de grens, en

---

1) Wie zou denken, dat de zoo miskende Hertog van Alba dit gevaar reeds inzag? In het jaar 1571, in de maand Juli, liet hij den Rijksdag dringend verzoeken, den uitvoer van kanonnen, pantsers, geweren, en krijgsvoorraad, naar Rusland te verbieden. Want, zoo sprak hij, wanneer Rusland zich ooit de westersche krijgskunst en krijgsmiddelen weet toe te eigenen, dan zal het een allergevaarlijkste vijand niet alleen voor het Duitsche Rijk, maar voor geheel Europa zijn. Ook Gustaaf Adolph begreep het zoo. Hij was van meening, dat het voor de zekerheid der noordsche staten eene *conditio sine qui non* was, dat Rusland noeit geen voet zette op de kusten der Oostzee.

schreef men op eene der poorten van Cherson: „Weg naar Constantinopel." [1]) Tot 1856, ja, tot heden is de geschiedenis van het groote rijk eene aanhoudende verovering, en weldra zal de Kozak met zijne lange lans op de toppen van den Himalaya verschijnen, terwijl China, langs Hindoestan en langs den Amour bedreigd, in eene vreeselijke omarming verstikt, tot den ondergang gedoemd schijnt, waartoe de innerlijke onlusten, die het Hemelsche Rijk verscheuren, steeds de gewenschte gelegenheid zouden bieden.

Rusland heeft sedert Peter I trouw dezelfde staatkunde gevolgd. Zijne vorsten hebben steeds hetzelfde doel voor

---

1) Het ligt in de natuur der zaak, dat Rusland de oevers der Caspische en der Zwarte Zee tot elken prijs wil veroveren. Erfgenaam van het byzantijnsche schisma, wilde het tegelijkertijd als de drager van de byzantijnsche idee, de beschermheer der Grieksche Kerk en aller slavische volken aangezien worden.

Ziet hier, wat een russisch schrijver zeer karakteristiek over de zending van het groote rijk in Azië zegt: „Terwijl de andere volken van Europa zeeën en oceanen moeten doorklieven, om tot de uiteinden van het aziatische vasteland te geraken, en terwijl de ontoegankelijkste bergketenen en vele vreemde volksstammen hen van Centraal-Azië scheiden, naken onze grenzen van alle zijden het aziatische binnenland en zelfs de verst oostelijke streken. Welk een volk heeft een meer aziatisch karakter behouden dan de Slaven, die het laatst de wieg van het menschelijke gezin hebben verlaten? Welk volk heeft meerdere en trouwer betrekkingen tot de aziatische stammen onderhouden dan wij? Wanneer ooit eene taal er toe bestemd is om europeesche wetenschap en beschaving aan de talrijke volkeren van Azië mede te deelen, dan zal het de russische zijn. Zij, en zij alléén is daartoe geschikt. Maar wij willen aan Azië alleen datgene laten toekomen, wat Europa goeds en voortreffelijks heeft en nadát wij het ons eerst hebben eigen gemaakt. Wij willen Azië *als ons kind* opvoeden, en dat gelijk een moeder het doet aan haar eigen hart." De schrijver behoort tot den hoogen adel, die *tot nu toe* niets van de „beschaving" heeft overgenomen dan fransche weelde, zedeloosheid en goddeloosheid.

oogen gehad. Zij hebben nooit opgehouden de absoluutste macht op de absoluutste wijze uit te oefenen. Hij die met een oppervlakkige studie genoegen neemt, moet den noordschen kolossus met verbazing gadeslaan; hij moet dien onmetelijken reuzenbouw, waaraan zoovele bouwmeesters, zoovele eeuwen, met zulk een taai geduld gewerkt hebben, bewonderen. In het hooge noorden beheerscht Rusland de barre ijsvelden, in het zuiden vervolgt het als een wandelende sphinx, het oog onafgewend van zijn doel, zwijgend den raadselachtigen weg door de steppen van Azië.

Maar dat reuzenbeeld gelijkt op een ander, dat in een visioen aan Nabuchodonosor, den trotschen monarch van het honderdpoortige Babylon verscheen; het heeft aarden voeten en een steentje is in staat den machtigen kolos, krakend, in een te doen storten.

Alexander II, die thans rust in het graf zijner vaderen, heeft gedurende zijne regeering veel tot stand gebracht. Zijne inzichten waren zonder twijfel de beste. En toch, hoe onbeperkt zijn gezag ook was, hij toonde zich niet bij machte te wezen om zijne plannen, die hij zijnen onderdanen wel als wetten oplegde, te doen uitvoeren. Zijne omgeving werkte verlammend op alles. Wij zullen later van de partijen spreken, die aan het hof beurtelings een groote rol speelden en een overwegenden invloed uitoefenden. Het meeste wat er onder Alexander II gebeurt is maar halfwerk. Zet hij iets door, de afschaffing der lijfeigenschap, bij voorbeeld, dan zult gij weldra gewaar worden, dat de uitvoering voor een groot gedeelte al het goede verijdelt, dat men van dien waarlijk grooten maatregel verwachten kon. Een leger van amb-

tenaren werkte stilzwijgend en ongemerkt alles tegen. Zij die mede moesten werken, de leden van den adel, laten in stilte begaan. De wet stoot op duizende moeilijkheden, verandert langzaam van wezen en wordt eindelijk een doode letter. De onderdrukte lijfeigenen troosten zich op fatalistisch muzelmansche wijze: „de hemel is hoog, en de Czaar is ver." Het zijn meestal: „des plans fort beaux sur le papier"; meer niet.

Alexander III staat voor een sombere toekomst, gaat onder zulk een zware taak gebukt dat men het ergste voor hem vreezen kan. De russische vorsten, aan slaafsche onderwerping gewoon, als halve goden beschouwd, ten minste half vergood, hebben eigenlijk *buiten* hun volk geleefd. Dat volk vormde de voetschabel van hun macht, de trappen van hun troon, die met de stralen der alleenheerschappij omglansd en in wierookwolken gehuld als ten altaar dient, waarop zij door hunne in het stof geknielde volkeren worden vereerd, wij hadden bijna gezegd, aanbeden. De Keizer kent zijn volk niet en kan het niet kennen, zijn streven is tot een doodende onvruchtbaarheid gedoemd. Zijn troon verheft zich op een krater — wee Keizer en volk, op den dag der uitbarsting!

Dat volk is eene bonte mengeling van volkeren. „Le peuple russe, heeft men eens zeer juist gezegd, c'est un peuple en mascarade." Finnen, Tartaren, Letten, Lithauers, Mongolen, Rumeniërs, Polen, Bulgaren, Joden, enz. woelen en krioelen bont dooreen. Alleen de jaarmarkt te Nowgorod kan u een juist denkbeeld van de russische bevolking geven. De Groot-Russen ten getale van 33 millioen maken de kern der natie uit. De Rus-

sen zijn een middelmatig groot, sterk gebouwd menschenras. Hun karakter mag men niet naar den hoogen adel of naar de reizende *richards* beoordeelen. Nergends is de klove tusschen de aristokratie en het gewone volk dieper dan hier. De scherpste kontrasten liggen in den Rus gemoedelijk naast elkander. De uitersten naken hier elkaar, maar *zóó*, dat een Rus als door eene natuurlijke konsekwentie van het eene tot het andere overgaat. De geschiedenis draagt trouw den stempel van dit volkskarakter. Sluwheid en list, eene zekere trouweloosheid is hun eigen. Voeg daarbij eene vreeselijk algemeene neiging tot stelen (zij houden er *tal* van verschoonende uitdrukkingen op na, om het woord *stelen* te bewimpelen), dan zult gij Büsching gelijk geven, die hun karakter in den kwaden zin „Joodsch" noemt. Peter de Groote sprak dan ook waarheid, toen hij den amsterdamsche Joden, die vroegen om in Rusland handel te mogen drijven, ten antwoord gaf: „Vrienden, behoudt uw geld, een Rus is zoo sluw als vier Joden." Het aangegeven gebrek is eenvoudig het gevolg eener lage hebzucht, die alle klassen der maatschappij, vooral echter de beambten en de geestelijkheid heeft aangetast, en die de regeering doet verachten en de administratie onmogelijk maakt. „Hebt gij geld? — zegt een russisch spreekwoord, — dan hebt gij recht!" Het is volgens de keurige verzen van Boileau:

Quiconque est riche est tout: sans sagesse il est sage,
Il a, sans rien savoir, la science en partage.
Il a l'esprit, le coeur, le mérite, le rang,
La vertu, la valeur, la dignité, le sang.

(Satire VIII.)

Omkooperij op de grootste schaal is een *natuurlijke* toestand. Daar rekent iedereen op en zonder schaamte; komt er iets voor den dag, dan weet de Rus zich door zijne sluwheid te helpen. Ook klaagt hij nooit over een ambtenaar, maar berust er in, dat hem geld wordt afgeperst, wanneer hij niet anders kan, en zoekt zich schadeloos te stellen, op kosten van anderen.

De ambtenaren doen overigens hunne macht ook *handtastelijk* gevoelen. Men houde ons het woord ten goede, ter liefde van de waarheid: Ruslands onderdanen worden afgeranseld. De knoet is de scepter der ambtenaren; ranselen is een middel om te regeeren. De laagste beambte slaat den boer, maar weet dat zijn onmiddellijke chef hem niets schuldig zal blijven. Dat is eene „hiërarchische kastijding", waar wij ons onmogelijk een denkbeeld van kunnen vormen. Op welk een lagen trap van beschaving zulk een volk staat, is overbodig te zeggen, te meer daar het door een ongeloofelijk bijgeloof en door de ondeugd der dronkenschap beheerscht wordt.

Alle schrijvers stemmen hierin overeen. Wij achten ons evenwel gelukkig met de *Germania* op eenige lichtpunten in dit sombere tafereel te kunnen wijzen en te mogen zeggen: de lagere volksklasse, het eigenlijke volk, heeft in weerwil van al wat we aanvoerden nog veel goeds in zich. [1]) Het is het minst bedorven element, en

---

1) „Er heeft altijd in het taaie karakter der Slaven een buitengewone buigzaamheid gelegen, gepaard met groote levenskracht in de meest drukkende omstandigheden, welke de ergste gevoelloosheid, de onmenschelijkste hardvochtigheid nochtans niet uitsluiten, zoodra die hardvochtigheid door de koude berekening geboden wordt of nuttig schijnt."
LEO.

misschien zou van dit *volk* een wedergeboorte van Rusland kunnen beginnen, wanneer er mannen konden gevonden worden, die in staat waren het initiatief tot dat groote werk te nemen. Maar het zou een Herculeswerk zijn.

Wij hebben, in korte trekken, geschiedenis en volkskarakter geschetst en zullen nu tot het bespreken der Russische staatsinstellingen overgaan.

Het rijk is kinderlijk naïef in zijn instellingen, en daarbij revolutionair tot het uiterste toe. Absolutisme in de regeering, de ergste centralisatie met een sterk provinciaal en gewestelijk bestuur. Aziatische instellingen tierend op europeeschen bodem, westersche begrippen geënt op oostersche toestanden. Wetenschap in de hoogte, grove onkunde in de laagte. Licht en duisternis, overbeschaving en barbaarschheid in eene onmogelijke mengeling. Ruwe kracht en onbegrijpelijk groote machteloosheid. Een machtsvolheid zonder weerga. Het land der kontrasten, in zekeren zin van het paradoxe.... dat is het moderne Rusland.

(Wordt vervolgd.)

Rolduc. J. E. H. MENTEN.

ENCYCLIEK

VAN

Z H PAUS LEO XIII

OVER

DE MAGT DER VORSTEN EN DER ANDERE OPPERBESTIERDERS VAN DEN STAAT.

SANCTISSIMI DOMINI NOSTRI LEONIS

DIVINA PROVIDENTIA

PAPAE XIII.

EPISTOLA ENCYCLICA

AD PATRIARCHAS PRIMATES ARCHIEPISCOPOS ET EPISCOPOS VNIVERSOS CATHOLICI ORBIS GRATIAM ET COMMUNIONEM CUM APOSTOLICA SEDE HABENTES.

VENERABILIBVS FRATRIBVS PATRIARCHIS PRIMATIBVS ARCHIEPISCOPIS ET EPISCOPIS VNIVERSIS CATHOLICI ORBIS GRATIAM ET COMMVNIONEM CVM APOSTOLICA SEDE HABENTIBVS

LEO PP. XIII.

VENERABILES FRATRES

SALUTEM ET APOSTOLICAM BENEDICTIONEM.

Diuturnum illud teterrimumque bellum, adversus divinam Ecclesiae auctoritatem susceptum, illuc, quo proclive erat, evasit; videlicet in commune periculum societatis humanae, ac nominatim civilis principatus, in quo salus publica maxime nititur. — Quod hac potissimum aetate nostra factum esse apparet. Cupiditates enim populares quamlibet imperii vim audacius hodie recusant, quam antea: et tanta est passim licentia, tam crebrae seditiones ac turbae, ut iis qui res publicas gerunt non solum denegata saepe obtemperatio, sed ne satis quidem tutum incolumitatis praesidium relictum esse videatur. Diu

quidem data est opera, ut illi in contemptum atque odium venirent multitudini, conceptaeque flammis invidiae iam erumpentibus, satis exiguo intervallo summorum principum vita pluries est aut occultis insidiis aut apertis latrociniis ad internecionem expetita. Cohorruit tota nuper Europa ad potentissimi Imperatoris infandam necem: attonitisque adhuc prae sceleris magnitudine animis, non verentur perditi homines in ceteros Europae principes minas terroresque vulgo iactare.

Haec, quae sunt ante oculos, communium rerum discrimina, gravi Nos sollicitudine afficiunt, cum securitatem principum et tranquillitatem imperiorum una cum populorum salute propemodum in singulas horas periclitantem intueamur. — Atqui tamen religionis christianae divina virtus stabilitatis atque ordinis egregia firmamenta reipublicae peperit, simul ac in mores et instituta civitatum penetravit. Cuius virtutis non exiguus neque postremus fructus est aequa et sapiens in principibus et populis temperatio iurium atque officiorum. Nam in Christi Domini praeceptis atque exemplis mira vis est ad continendos tam qui parent, quam qui imperant in officio, tuendamque inter ipsos eam, quae maxime secundum naturam est, conspirationem et quasi concentum voluntatum, unde gignitur tranquillus atque omni perturbatione carens rerum publicarum cursus. — Quapropter cum regendae Ecclesiae catholicae, doctrinarum Christi custodi et interpreti, Dei beneficio praepositi simus, auctoritatis Nostrae esse iudicamus, Venerabiles Fratres, publice commemorare quid a quoquam in hoc genere officii catholica veritas exigat: unde illud etiam emerget, qua via et qua ratione sit in tam formidoloso rerum statu saluti publicae consulendum.

Etsi homo arrogantia quadam et contumacia incitatus frenos imperii depellere saepe contendit, numquam tamen assequi potuit ut nemini pareret. Praeesse aliquos in omni consociatione hominum et communitate cogit ipsa necessitas; ne principio vel capite, a quo regatur, destituta societas dilabatur et finem consequi prohibeatur, cuius gratia nata et constituta est. — Verum si fieri non potuit, ut e mediis civitatibus politica potestas tolleretur, certe libuit omnes artes adhibere ad vim eius elevandam, maiestatemque minuendam; idque maxime saeculo XVI, cum infesta opinionum novitas complures infatuavit. Post illud tempus non solum ministrari sibi libertatem largius quam par esset, multitudo contendit; sed etiam originem constitutionemque civilis hominum societatis visum est pro arbitrio confingere.

Immo recentiores perplures, eorum vestigiis ingredientes qui sibi superiore saeculo philosophorum nomen inscripserunt, omnem inquiunt potestatem a populo esse; quare qui eam in civitate gerunt, ab iis non uti suam geri, sed ut a populo sibi mandatam, et hac quidem lege, ut populi ipsius voluntate, a quo mandata est, revocari possit. Ab his vero dissentiunt catholici homines, qui ius imperandi a Deo repetunt, velut a naturali necessarioque principio.

Interest autem attendere hoc loco, eos, qui reipublicae praefuturi sint, posse in quibusdam caussis voluntate iudicioque deligi multitudinis, non adversante neque repugnante doctrina catholica. Quo sane delectu designatur princeps, non conferuntur iura principatus; neque mandatur imperium, sed statuitur a quo sit gerendum. Neque hic quaeritur de rerum publicarum modis nihil enim est cur non Ecclesiae probetur aut unius aut plurium principatus, si modo iustus sit et in communem utilitatem intentus. Quamobrem salva iustitia, non prohibentur populi illud sibi genus comparare reipublicae, quod aut ipsorum ingenio, aut maiorum institutis moribusque magis apte conveniat.

Ceterum ad politicum imperium quod attinet, illud a Deo proficisci recte docet Ecclesia; id enim ipsa reperit sacris Litteris et monumentis christianae vetustatis aperte testatum; neque praeterea ulla potest doctrina cogitari, quae sit magis aut rationi conveniens, aut principum et populorum saluti consentanea.

Revera humani potentatus in Deo esse fontem, libri Veteris Testamenti pluribus locis praeclare confirmant. *Per me reges regnant,... per me principes imperant, et potentes decernunt iustitiam* [1]). Atque alibi: *Praebete aures vos qui continetis nationes,... quoniam data est a Deo potestas vobis, et virtus ab Altissimo* [2]). Quod libro Ecclesiastici idem continetur: *In unamquamque gentem Deus praeposuit rectorem* [3]). — Ista tamen, quæ Deo auctore didicerant, paullatim homines ab ethnica superstitione dedocti sunt; quæ sicut veras rerum species et notiones complures, ita etiam principatus germanam formam pulcritudinemque corrupit. Postmodo, ubi Evangelium christianum affulsit, veritati vanitas cessit, rursumque illud dilucere coepit, unde omnis auctoritas manat, nobilissimum divinumque principium. — Prae se ferenti atque ostentanti Praesidi romano

1) Prov. VIII, 15, 16. 2) Sap. VI, 3, 4. 3) Eccl. XVII, 14.

absolvendi condemnandi potestatem, Christus Dominus, *non haberes*, respondit, *potestatem adversum me ullam, nisi tibi datum esset desuper* [1]). Quem locum S. Augustinus explanans, *Discamus*, inquit, *quod dixit, quod et per Apostolum docuit, quia non est potestas nisi a Deo* [2]). Doctrinae enim praeceptisque Iesu Christi Apostolorum incorrupta vox resonavit tamquam imago. Ad Romanos, principum ethnicorum imperio subiectos, Pauli est excelsa et plena gravitatis sententia: *Non est potestas nisi a Deo;* ex quo tamquam ex causa illud concludit: *Princeps Dei minister est* [3]).

Ecclesiae Patres hanc ipsam, ad quam fuerant instituti, doctrinam profiteri ac propagare diligenter studuerunt. *Non tribuamus*, S. Augustinus ait, *dandi regni et imperii potestatem nisi vero Deo* [4]). In eamdem sententiam S. Ioannes Chrysostomus, *Quod principatus sint*, inquit, *et quod alii imperent, alii subiecti sint, neque omnia casu et temere ferantur... divinae esse sapientiae dico* [5]). Id ipsum S. Gregorius Magnus testatus est inquiens: *Potestatem Imperatoribus ac regibus caelitus datum fatemur* [6]). Immo sancti Doctores eadem praecepta etiam naturali rationis lumine illustranda susceperunt, ut vel iis, qui rationem solam ducem sequuntur, omnino videri recta et vera debeant. — Et sane homines in civili societate vivere natura iubet, seu verius auctor naturae Deus: quod perspicue demonstrant et maxima societatis consiliatrix loquendi facultas et innatae appetitiones animi perplures, et res necessariae multae ac magni momenti, quas solitarii assequi homines non possunt, iuncti et consociati cum alteris assequuntur. Nunc vero, neque existere neque intelligi societas potest, in qua non aliquis temperet singulorum voluntates ut velut unum fiat ex pluribus, easque ad commune bonum recte atque ordine impellat: voluit igitur Deus ut in civili societate essent, qui multitudini imperarent. — Atque illud etiam magnopere valet, quod ii, quorum auctoritate respublica administratur, debent cives ita posse cogere ad parendum, ut his plane peccatum sit non parere. Nemo autem hominum habet in se aut ex se, unde possit huiusmodi imperii vinculis liberam ceterorum voluntatem constringere. Unice rerum omnium procreatori et legislatori Deo ea potestas est: quam qui exercent, tamquam a Deo secum communicatam exerceant necesse est. *Unus est*

1) Ioan XIX, 11. 2) Tract. CXVI in Ioan. n. 5. 6) Ad Rom. XIII, 1, 4. 4) De Civ. Dei, lib. V, cap. 21. 5) In epist. ad Rom. homil. XXIII, n. 1. 6) Epist. lib. II, epist. 61.

legislator et iudex, qui potest perdere et liberare [1]). Quod perspicitur idem in omni genere potestatis. Eam, quae in sacerdotibus est, proficisci a Deo tam est cognitum, ut ii apud omnes populos ministri et habeantur et appellentur Dei. Similiter potestas patrumfamilias expressam retinet quamdam effigiem ac formam auctoritatis quae est in Deo, *a quo omnis paternitas in caelis et in terra nominatur* [2]). Isto autem modo diversa genera potestatis miras inter se habent similitudines, cum quidquid uspiam est imperii et auctoritatis, eius ab uno eodemque mundi opifice et domino, qui Deus est, origo ducatur.

Qui civilem societatem a libero hominum consensu natam volunt, ipsius imperii ortum ex eodem fonte petentes, de iure suo inquiunt aliquid unumquemque cessisse et voluntate singulos in eius se contulisse potestatem, ad quem summa illorum iurium pervenisset. Sed magnus est error non videre, id quod manifestum est, homines, cum non sint solivagum genus, citra liberam ipsorum voluntatem ad naturalem communitatem esse natos: ac praeterea pactum, quod praedicant, est aperte commentitium et fictum, neque ad impertiendum valet politicae potestati tantum virium, dignitatis, firmitudinis, quantum tutela reipublicae et communes civium utilitatis requirunt. Ea autem decora et praesidia universa tunc solum est habiturus principatus, si a Deo augusto sanctissimoque fonte manare intelligatur.

Qua sententia non modo verior, sed ne utilior quidem reperiri ulla potest. Etenim potestas rectorum civitatis, si quaedam est divinae potestatis communicatio, ob hanc ipsam caussam continuo adipiscitur dignitatem humana maiorem: non illam quidem impiam et perabsurdam, imperatoribus ethnicis divinos honores affectantibus aliquando expetitam, sed veram et solidam, eamque dono quodam acceptam beneficioque divino. Ex quo subesse cives et dicto audientes esse principibus, uti Deo, oportebit non tam poenarum formidine, quam verecundia maiestatis, neque assentationis caussa, sed conscientia officii. Qua re stabit in suo gradu longe firmius collocatum imperium. Etenim istius vim officii sentientes cives, fugiant necesse est improbitatem et contumaciam, quia sibi persuasum esse debet, qui politicae potestati resistunt, hos divinae voluntati resistere; qui honorem recusant principibus, ipsi Deo recusare.

Ad hanc disciplinam Paulus Apostolus Romanos nominatim

1) Iacob. IV, 12. 2) Ad Ephes II 15.

erudiit; ad quos de adhibenda summis principibus reverentia scripsit tanta cum auctoritate et pondere, ut nihil gravius praecipi posse videatur. *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit: non est enim potestas nisi a Deo: quae autem sunt, a Deo ordinatae sunt. Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt... Ideo necessitate subditi estote non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam* [1]). Et consentiens est Principis Apostolorum Petri in eodem genere praeclara sententia: *Subiecti estote omni humanae creaturae propter Deum, sive regi quasi praecellenti, sive ducibus tamquam a Deo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum, quia sic est voluntas Dei* [2]).

Una illa hominibus caussa est non parendi, si quid ab iis postuletur quod cum naturali aut divino iure aperte repugnet; omnia enim in quibus naturae lex vel Dei voluntas violatur aeque nefas est imperare et facere. Si cui igitur usuveniat, ut alterutrum malle cogatur, scilicet aut Dei aut principum iussa negligere, Iesu Christo parendum est reddere iubenti *quae sunt Caesaris Caesari, quae sunt Dei Deo* [3]), atque ad exemplum Apostolorum animose respondendum: *Obedire oportet Deo magis quam hominibus* [4]). Neque tamen est, cur abiecisse obedientiam, qui ita se gerant, arguantur; etenim si principum voluntas cum Dei pugnat voluntate et legibus, ipsi potestatis suae modum excedunt, iustitiamque pervertunt: neque eorum tunc valere potest auctoritas, quae, ubi iustitia non est, nulla est.

Ut autem iustitia retineatur in imperio, illud magnopere interest, eos qui civitatis administrant intelligere, non privati cuiusquam commodo politicam potestatem esse natam: procurationemque reipublicae ad utilitatem eorum qui commissi sunt, non ad eorum quibus commissa est, geri oportere. Principes a Deo optimo maximo, unde sibi auctoritas data, exempla sumant: eiusque imaginem sibi in administranda republica proponentes, populo praesint cum aequitate et fide, et ad eam, quae necessaria est, severitatem paternam caritatem adhibeant. Huius rei caussa sacrarum Litterarum oraculis monentur, sibimetipsis Regi regum et Domino dominantium aliquando rationem esse reddendam; si officium deseruerint,

---

1) Ad Rom. XIII, 1, 2, 5. 2) I Petr. II, 13—15.
3) Matth. XXII, 21. 4) Actor. V, 29.

fieri non posse ut Dei severitatem ulla ratione effugiant. *Altissimus interrogabit opera vestra et cogitationes scrutabitur. Quoniam cum essetis ministri regni illius, non recte iudicastis, ... horrende et cito apparebit vobis, quoniam iudicium durissimum his qui praesunt fiet... Non enim subtrahet personam cuiusquam Deus, nec verebitur magnitudinem cuiusquam, quoniam pusillum et magnum ipse fecit, et aequaliter cura est illi de omnibus. Fortioribus autem fortior instat cruciatio* [1]).

Quibus praeceptis rempublicam tuentibus, omnis seditionum vel caussa vel libido tollitur: in tuto futura sunt honos et securitas principum, quies et salus civitatum. Dignitati quoque civium optime consulitur: quibus in obedientia ipsa concessum est decus illud retinere, quod est hominis excellentiae consentaneum. Intelligunt enim, Dei iudicio non esse servum neque liberum; unum esse Dominum omnium, divitem *in omnes qui invocant illum* [2]); se autem idcirco subesse et obtemperare principibus, quod imaginem quodammodo referant Dei, *cui servire regnare est.*

Hoc vero semper egit Ecclesia, ut christiana ista civilis potestatis forma non mentibus solum inhaeresceret, sed etiam publica populorum vita moribusque exprimeretur. Quamdiu ad gubernacula reipublicae imperatores ethnici sederunt, qui assurgere ad eam imperii formam, quam adumbravimus, superstitione prohibebantur, instillare illam studuit mentibus populorum, qui simul ac christiana instituta susciperent, ad haec ipsa exigere vitam suam velle debebant. Itaque pastores animarum, exempla Pauli Apostoli renovantes, cura et diligentia summa populis praecipere consueverunt, *principibus et potestatibus subditos esse, dicto obedire:* [3]) item orare Deum pro cunctis hominibus, sed nominatim *pro regibus et omnibus qui in sublimitate sunt: hoc enim acceptum est coram Salvatore nostro Deo* [4]). Atque ad hanc rem omnino praeclara documenta christiani veteres reliquerunt: qui cum ab imperatoribus ethnicis iniustissime et crudelissime vexarentur, numquam tamen praetermiserunt gerere se obedienter et submisse, plane ut illi crudelitate, isti obsequio certare viderentur. Tanta autem modestia, tam certa parendi voluntas plus erat cognita, quam ut obscurari per calumniam malitiamque inimicorum posset. Quamobrem qui pro christiano nomine essent apud imperatores publice caussam dicturi, ii hoc potissi-

1) Sap. VI, 4, 5, 6, 8. 2) Ad Rom. X, 12.
3) Ad Tit. III, 1. 4) I Timoth. II, 1—3.

mum argumento iniquum esse convincebant in christianos animadvertere legibus, quod in oculis omnium convenienter legibus in exemplum viverent. Marcum Aurelium Antonium et Lucium Aurelium Commodum filium eius sic Athenagoras confidenter alloquebatur: *Sinitis nos, qui nihil mali patramus, immo omnium . . . . . piissime iustissimeque cum erga Deum, tum erga imperium vestrum nos gerimus, exagitari, rapi, fugari* [1]). Pari modo Tertullianus laudi christianis aperte dabat, quod amici essent Imperio optimi et certissimi ex omnibus: *Christianus nullius est hostis, nedum Imperatoris, quem sciens a Deo suo constitui, necesse est ut ipsum diligat et revereatur et honoret et salvum velit cum toto romano imperio* [2]). Neque dubitabat affirmare, in imperii finibus tanto magis numerum minui inimicorum consuevisse, quanto cresceret christianorum. *Nunc pauciores hostes habetis prae multitudine christianorum, pene omnium cives christianos habendo* [3]). Praeclarum est quoque de eadem re testimonium in *Epistola ad Diognetum*, quae confirmat, solitos eo tempore christianos fuisse, non solum inservire legibus, sed in omni officio plus etiam ac perfectius sua sponte facere, quam cogerentur facere legibus. *Christiani obsequuntur legibus. quae sancitae sunt, et suae vitae genere leges superant.*

Alia sane tum caussa erat, cum a fide christiana, aut quoquo modo ab officio deficere Imperatorum edictis ac Praetorum minis iuberentur: quibus temporibus profecto displicere hominibus quam Deo maluerunt. Sed in iis ipsis rerum adiunctis tantum aberat ut quicquam seditiose facerent maiestatemve imperatoriam contemnerent, ut hoc unum sibi sumerent, sese profiteri, et christianos esse et nolle mutare fidem ullo modo. Ceterum nihil de resistendo cogitabant; sed placide atque hilare sic ibant ad tortoris equuleum, ut magnitudini animi cruciatuum magnitudo concederet. — Neque absimili ratione per eadem tempora christianorum vis institutorum spectata est in militia. Erat enim militis christiani summam fortitudinem cum summo studio coniungere disciplinae militaris: animique excelsitatem immobili erga principem fide cumulare. Quod si aliquid rogaretur quod non esset honestum, uti Dei iura violare, aut in insontes Christi discipulos ferrum convertere, tunc quidem imperata facere recusabat, ita tamen ut discedere ab armis atque

---

1) Legat. pro Christianis. 2) Apolog. n. 35. 3) Apolog. n. 37.

emori pro religione mallet, quam per seditionem et turbas auctoritati publicae repugnare.

Postea vero quam respublicae principes christianos habuerunt, multo magis Ecclesia testificari ac praedicere institit, quantum in auctoritate imperantium inesset sanctitatis: ex quo futurum erat, ut populis, cum de principatu cogitarent, sacrae cuiusdam maiestatis species occurreret, quae ad maiorem principum cum verecundiam tum amorem impelleret. Atque huius rei caussa, sapienter providit, ut reges sacrorum solemnibus initiarentur, quod erat in Testamento Veteri Dei auctoritate constitutum. — Quo autem tempore civilis hominum societas, tamquam e ruinis excitata imperii romani, in spem christianae magnitudinis revixit, Pontifices Romani, instituto *imperio sacro*, politicam potestatem singulari ratione consecraverunt. Maxima quidem ea fuit nobilitatis ad principatum accessio: neque dubitandum quin magnopere illud institutum et religiosae et civili societati semper fuisset profuturum, si quod Ecclesia spectabat, idem principes et populi semper spectavissent. — Et sane quietae res et satis prosperae permanserunt quamdiu inter utramque potestatem concors amicitia permansit. Si quid tumultuando peccarent populi, praesto erat conciliatrix tranquillitatis Ecclesia, quae singulos ad officium vocaret, vehementioresque cupiditates partim lenitate, partim auctoritate compesceret. Similiter si quid in gubernando peccarent principes, tum ipsa ad principes adire, et populorum iura, necessitates, recta desideria commemorando, aequitatem, clementiam, benignitatem suadere. Qua ratione pluries est impetratum, ut tumultuum et bellorum civilium pericula prohiberentur.

Contra inventae a recentioribus de potestate politica doctrinae magnas iam acerbitates hominibus attulerunt, metuendumque ne extrema malorum afferant in posterum. Etenim ius imperandi nolle ad Deum referre auctorem, nihil est aliud quam politicae potestatis et pulcherrimum splendorem velle deletum et nervos incisos. Quod autem inquiunt ex arbitrio illam pendere multitudinis, primum opinione falluntur; deinde nimium levi ac flexibili fundamento statuunt principatum. His enim opinionibus quasi stimulis incitatae populares cupiditates sese efferent insolentius, magnaque cum pernicie reipublicae ad coecos motus, ad apertas seditiones proclivi cursu et facile delabentur. Revera illam, quam *Reformationem* vocant, cuius adiutores et duces sacram civilemque potestatem novis doctrinis funditus oppugnaverunt, repentini tumultus et audacissimae rebelliones prae-

sertim in Germania consecutae sunt: idque tanta cum domestici deflagratione belli et caede, ut nullus pene locus expers turbarum et cruoris videretur. — Ex illa haeresi ortum duxit saeculo superiore falsi nominis philosophia, et ius quod appellant *novum* et imperium populare, et modum nesciens licentia, quam plurimi solam libertatem putant. Ex his ad finitimas pestes ventum est, scilicet ad *Communismum*, ad *Socialismum*, ad *Nihilismum*, civilis hominum societatis teterrima portenta ac pene funera. Atqui tamen tantorum malorum vim nimis multi dilatare conantur, ac per speciem iuvandae multitudinis non exigua iam miseriarum incendia excitaverunt. Quae hic modo recordamur, ea nec ignota sunt nec valde longinqua.

Hoc vero est etiam gravius, quod non habent principes in tantis periculis remedia ad restituendam publicam disciplinam pacandosque animos satis idonea. Instruunt se auctoritate legum, eosque, qui rempublicam commovent, severitate poenarum coercendos putant. Recte quidem: sed tamen serio considerandum est, vim nullam poenarum futuram tantam, quae conservare respublicas sola possit. Metus enim, ut praeclare docet sanctus Thomas, *est debile fundamentum; nam qui timore subduntur, si occurrat occasio qua possint impunitatem sperare, contra praesidentes insurgunt eo ardentius, quo magis contra voluntatem ex solo timore cohibebantur.* Ac praeterea *ex nimio timore plerique in desperationem incidunt: desperatio autem audacter ad quaelibet attentanda praecipitat* [1]). Quae quam vera sint, satis experiendo perspeximus. Itaque obediendi altiorem et efficaciorem caussam adhibere necesse est, atque omnino statuere, nec legum esse posse fructuosam severitatem, nisi homines impellantur officio, salutarique metu Dei permoveantur. Id autem impetrare ab iis maxime religio potest, quae sua vi in animos influit, ipsasque hominum flectit voluntates, ut eis, a quibus ipsi reguntur, non obsequio solum, sed etiam benevolentia et caritate adhaerescant, quae est in omni hominum coetu optima custos incolumitatis.

Quamobrem egregie Pontifices Romani communi utilitati servisse iudicandi sunt, quod *Novatorum* frangendos semper curaverunt tumidos inquietosque spiritus, ac persaepe monuerunt quantum ii sint civili etiam societati periculosi. Ad hanc rem digna, quae commemoretur, Clementis VII sententia est ad Ferdinandum Bohemiae et Hungariae regem: *In hac fidei*

1) De Regim. Princip. l. 1, cap. 10.

caussa tua etiam et ceterorum principum dignitas et utilitas inclusa eet, cum non possit illa eonvelli quin vestrarum etiam rerum labefactationem secum trahat; quod clarissime in locis istis aliquot perspectum sit. — Atque in eodem genere summa providentia et fortitudo enituit Decessorum Nostrorum, praesertim autem Clementis XII, Benedicti XIV, Leonis XII, qui cum consequentibus temporibus pravarum doctrinarum pestis latius serperet, *sectarumque* audacia invalesceret, oppositu auctoritatis suae aditum illis intercludere conati sunt. Nos ipsi pluries denunciavimus quam gravia pericula impendeant, simulque indicavimus quae sit eorum propulsandorum ratio optima. Principibus ceterisque rerum publicarum moderatoribus praesidium religionis obtulimus, populosque hortati sumus ut summorum bonorum copia, quam Ecclesia suppeditat, maxime uterentur. Id nunc agimus, ut ipsum illud praesidium, quo nihil est validius, sibi rursus oblatum principes intelligant: eosque vehementer in Domino hortamur, ut religionem tueantur, et, quod interest etiam reipublicae, ea Ecclesiam libertate frui posse sinant, qua sine iniuria et communi pernicie privari non potest. Profecto Ecclesia Christi neque principibus potest esse suspecta, neque populis invisa. Principes quidem ipsa monet sequi iustitiam, nullaque in re ab officio declinare: at simul eorum roborat multisque rationibus adiuvat auctoritatem. Quae in genere rerum civilium versantur, ea in potestate supremoque imperio eorum esse agnoscit et declarat: in iis quorum iudicium, diversam licet ob caussam, ad sacram civilemque pertinet potestatem, vult existere inter utramque concordiam, cuius beneficio funestae utrique contentiones devitantur. Ad populos quod spectat, est Ecclesia saluti cunctorum hominum nata, eosque semper dilexit uti parens. Ea quippe est, quae caritate praeeunte mansuetudinem animis impertiit, humanitatem moribus, aequitatem legibus: atque honestae libertati nuspiam inimica tirannicum dominatum semper detestari consuevit. Hanc, quae insita in Ecclesia est, bene merendi consuetudinem paucis praeclare expressit sanctus Augustinus: *Docet* (Ecclesia) *reges prospicere populis, omnes populos se subdere regibus: ostendens quemadmodum et non omnibus omnia, et omnibus caritas, et nulli debetur iniuria* [1]).

His de caussis opera vestra, Venerabiles Fratres, valde utilis ac plane salutaris futura est, si industriam atque opes omnes, quae

1) De morib. Eccl. lib. 1, cap. 30.

Dei munere in vestra sunt potestate, ad deprecanda societatis humanae vel pericula vel incommoda Nobiscum contuleritis. Curate ac providete, ut quae de imperio deque obediendi officio ab Ecclesia catholica praecipiuntur, ea homines et plane perspecta habeant, et ad vitam agendam diligenter utantur. Vobis auctoribus et magistris, saepe populi moneantur fugere vetitas sectas, a coniurationibus abhorrere, nihil seditiose agere: iidemque intelligant, qui Dei caussa parent imperantibus, eorum esse *rationabile obsequium*, generosam obedientiam. Quoniam vero Deus est, *qui dat salutem regibus* [1]), et concedit populis conquiescere *in pulchritudine pacis et in tabernaculis fiduciae et in requie opulenta* [2]), Ipsum necesse est orare atque obsecrare, ut omnium mentes ad honestatem veritatemque flectat, iras compescat, optatam diu pacem tranquillitatemque orbi terrarum restituat.

Quo autem spes firmior sit impretandi, deprecatores defensoresque salutis adhibeamus, Mariam Virginem magnam Dei parentem, auxilium christianorum, tutelam generis humani: S. Iosephum castissimum sponsum eius, cuius patrocinio plurimum universa Ecclesia confidit: Petrum et Paulum Principes Apostolorum custodes et vindices nominis christiani.

Interea divinorum munerum auspicem Vobis omnibus, Venerabiles Fratres, Clero et populo fidei vestrae commisso Apostolicam Benedictionem peramanter in Domino impertimus.

Datum Romae apud S. Petrum die XXIX Iunii A. MDCCCLXXXI, Pontificatus Nostri Anno Quarto.

LEO PP. XIII. [3])

---

1) Psal. CXLIII, 11. 2) Isai. XXXII, 18. 3) Wegens plaatsgebrek kan de Nederlandsche vertaling dezer Encycliek eerst in de volgende aflev. verschijnen.

VERSCHEIDENHEID.

„De Smart." [1])

.....;

„Aan u allen, bedrukte en lijdende zielen, die gebukt gaat onder den last van uw kruis, wordt dit boekje met ware hoogachting en innig medelijden aangeboden.

„Allen, wel is waar, maar vooral hen onder u, wier geloof minder levendig is, kan het een onwaardeerbaren dienst bewijzen. Onmogelijk toch waarlijk te troosten en op te beuren, zonder de hulp van den Godsdienst in te roepen. En zoo werd een boekje over de smart, wilde het aan zijn doel beantwoorden, noodzakelijk een pleidooi ten voordeele van den Godsdienst, op wiens weldadigen en troostrijken invloed het de aandacht ging vestigen; een soort van indirecte *apologie* van ons Heilig Geloof, die te gereeder toegang kan vinden, wijl zij de gevoeligste snaren van het hart doet trillen."

Met deze inlichting over zijn boekje sluit de bewerker zijne korte voorrede, en behandelt zijn onderwerp in drie hoofdstukken: Geheim der smart, leniging der smart, einde der smart.

Aandachtig lazen we het ruim en helder gedrukte werkje van 160 bladzijden door; en mogen we ronduit zeggen, wat indruk he over t geheel op ons maakte, dan, bij het vele deugdelijke wat er in voorkomt, konden we ons toch, ook bij eene tweede lezing, aan de volgende gedachten niet onttrekken.

In 't Fransch voor Franschen, meenden we, kunnen de twee eerste hoofdstukken misschien meer voldoen dan deze bewerking voor ons. Er is in de bewijsvoering, in de veelkleurige inkleeding en geheel den toon iets opgewondens of liever opgeschroefds, dat ons menigwerf deed verzuchten: Och waarom dit alles niet veel eenvoudiger, rustiger, en vooral wat duide-

1) „Een woord tot wie in druk en lijden is, ontleend aan den Z. E. H. Em. Bougaud, Vic. gen. van Orleans, door M. Kallen, s. J. — Leiden J. W. van Leeuwen. 1881."

lijker voorgesteld: het zou dan veel meer ingaan in geest en gemoed. En ook in het derde gedeelte, dat anders, en bijzonder door treffende aanhalingen, meer overreedt, ontbreekt het niet aan stoute of gewaagde beweringen en uitdrukkingen, waardoor vooral zij, „wier geloof minder levendig is," eer, naar we vreezen, tot betwijfeling er van, dan wel tot berusting en kalmte zullen gestemd worden.

De bewerker heeft onder zijne aanhalingen ook dichtregelen van Hollandsche, inzonderheid van Protestansche dichters. Het bevreemdde ons, dat hij niet gedacht heeft o. a. aan die even zin- als troostrijke verzen over de smart, welke in Broere's beroemde Dithyrambe op het Allerheiligste te lezen staan. Wij hadden er zeer gaarne eenige koude verzen van Bilderdijk, en regels of rijmen voor willen missen, als bijv. dit paar op bladz. 79:

> Het schreien zet den druk van 't harte,
> Verlicht het knijpen van de smarte.

Van zelf komt men hier tot eene derde opmerking. Waar zooveel poging is tot opvijzeling van de gedachte en hare uitdrukking, daar vervalt men ligtelijk tot gezochtheid en ongelijkmatigheid in beeld en stijl; en het zal hier naar het grootsche of zelfs verhevene zweemen, en elders tot het meer dan gemeenzame afdalen. Perioden dan ook, blijkbaar met zekere kunstigheid, of welligt op zijn Fransch, zóó, als bij vervoering, gezet, wisselen af met kille zinnen, gelijk er thans niet enkel meer in de Tweede Kamer, maar, als een soort van fraaiheid, bij menigte in druk aangeboden worden. Bijv. bladz. 78: ... „ik heb nog nergens in de geschiedenis aangetroffen en nooit in het leven gehoord kreten, waaruit grievender smart sprak, dan uit de jammerklachten, welke ik in de levens der Heiligen vind." Bladz. 17 v., waar uitvoerig beschreven wordt, wat de vrouw is voor den man: .... „eene persoon, wier hart, door God met eene bijzondere kunst gevormd, zich getrokken gevoelt door de smart, standvastig volhoudt in de toewijding, en waarin God heeft gelegd, als een laatste gave, die alle overige bekroont, een zeker bewustzijn, zekere innerlijke aanschouwing, die haar alles doet begrijpen, om voor alles troost te kunnen aanbrengen."

Op vergissingen als bladz. 92, waar eerst verhaald wordt, dat in een tweegevecht iemand, „door een lanssteek" en even daarna, dat hij, dezelfde, door „de sabel" getroffen, op de

plaats dood bleef, of op andere aan de correctie ontsnapte fouten, willen we niet verder wijzen; we zeggen enkel de indrukken, welke wij onwillekeurig van het boekje hadden, en geven ze gaarne voor hetgeen ze zijn. Maar al is het nu meer dan dertig jaren geleden, we herinneren ons nog zeer goed, hoe ons destijds de degelijkheid, de eenvoudigheid, de hartelijkheid en vooral het hoogst praktische van den „Troost voor zieken en lijdenden" [1]) aantrokken, waarmeê de ZEw. heer P. J. Hesseveld zoovelen aan zich verpligt heeft. Anderen alligt kunnen meer voldoening vinden in het nieuwe troostboekje; in dit „woord tot wie in druk en lijden is," en wij hopen, dat het werkelijk als een „pleidooi" voor de godsdienst, en als „een soort van indirecte *apologie* van ons Heilig Geloof" moge nuttig zijn.

1) Amsterdam, C. L. van Langenhuysen. 1850.

VERBETERING.

In de vorige aflevering bladz. 329 luidt, volgens de aldaar aangehaalde *Levensgeschiedenis*, het opschrift voor de kerk op den Mont-martre te Parijs:

CHRISTO EJUSQUE SACRATISSIMO CORDI GALLIA POENITENS ET DEVOTA.

Naar hetgeen ons welwillend berigt wordt, zijn die woorden, op last van Z. H. Paus Leo XIII, gewijzigd als volgt:

SANCTISSIMO CORDI DOMINI NOSTRI JESU CHRISTI GALLIA POENITENS ET DEVOTA.

Daltonisme en Darwinisme.

Het Daltonisme of de kleurenblindheid [1]) is sedert eenige jaren het voorwerp van gezette studie en wetenschappelijke nasporing geweest en de verkregene uitkomsten werden het eerst door Wilson te Edinburg in 1855, bij ons door Dr. J. Mol te Hilversum en later door den Hoogleeraar Donders te Utrecht aangewend tot welzijn der maatschappij, vooral door een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar het gezichtsvermogen van hen, wier gebrekkige onderscheiding van de kleuren der seinen, die op spoor en booten gebruikt worden, schromelijke ongelukken zou kunnen veroorzaken.

1) Dit ziekteverschijnsel (in het Eng. *Colour-blindness*; Duitsch *Farbenblindheit;* Fr. *Daltonisme* of *Chromatotyphlose*) ontving zijn naam van Pierre Prévost te Genève in 1827, naar den beroemden Engelschen geleerde Dalton, die aan zijne eigene oogen het gebrek bespeurde eenige kleuren, zooals rood en groen, niet behoorlijk van elkander te onderscheiden. De kleurenblinden zijn niet zoo ongevoelig voor kleuren als men zich veelal voorstelt: zij hebben een eigen kleurenstelsel, eenvoudiger dan het onze, maar daarom niet minder belangrijk. Bij vrouwen komt deze ziekte, in het geheel niet, of hoogst zeldzaam voor, bij mannen is de verhouding van 3—5 %. Er zijn eenige gevallen van totale kleurenblindheid; op lieden, die dit gebrek hebben, maakt eene gekleurde teekening volmaakt hetzelfde effect als eene, die met Oost-Indische inkt vervaardigd werd; kleurenblindheid is òf aangeboren en dan ongeneeslijk en in den regel erfelijk, òf een tijdelijk ziekte-verschijnsel en dan gepaard met geringer gezichtsvermogen, terwijl de kleurenblinden van geboorte in gezichtsterkte gelijkstaan met bezitters van normale oogen.

Wat echter wellicht van minder algemeene bekendheid is, wat zelfs bij den eersten aanblik vreemd zal schijnen, is: dat men het Daltonisme in verband gebracht heeft met de befaamde hypothese, welke onlangs als „eine „geistige Epidemie" onzer eeuw door Dr. von Hertling werd gekenmerkt, nl. met de descendentieleer of de leer van Darwin over de trapsgewijze ontwikkeling.

Gelijk een ieder weet, is men het bewijs voor het Darwinisme schuldig gebleven: nog altijd stuit deze theorie af op feiten, die door de ervaring van alle eeuwen bevestigd zijn en op het ontbreken der tusschenvormen, welke moesten bestaan of wier fossielen althans in de aardlagen moesten te vinden zijn. Intusschen heeft men sedert eenige jaren voor de trapsgewijze ontwikkeling, welke door het Darwinisme vooronderstelt wordt, steun gezocht in het ziekteverschijnsel bovengenoemd, en zoo heeft eene nieuwe theorie over de langzame ontwikkeling van 's menschen vermogen, om de kleuren waar te nemen, het licht gezien, die niet weinig van haren opgang daaraan te danken had, dat zij een feitelijk en historisch bewijs voor de Darwinistische natuurbeschouwing scheen te leveren. Het kan daarom zijn nut hebben als bijdrage tot het vele, wat tegen het Darwinisme geschreven is, de gronden, waarop deze nieuwe theorie steunt, eerst uiteen te zetten en daarna aan de werkelijkheid te toetsen. Bij deze studie zullen wij gebruik maken van de *Mémoire, présentée à l'académie des sciences, belles-lettres et arts de Lyon par le Dr. H. Dor, Pofesseur honoraire de l'université de Berne. De l'évolution historique du sens des couleurs, Réfutation des théories de Gladstone et de Magnus.* Paris G. Masson, Libraire-éditeur.

Voor het overige zullen wij de aangehaalde schrijvers ter plaatse vermelden.

I.

Als voorstanders van deze nieuwe theorie treffen wij in het buitenland aan: Engelands premier Gladstone, in Duitschland Geiger en Magnus, in Frankrijk Jules Soury, die echter om meer dan ééne reden niet op één lijn moeten gesteld worden.

1. *Gladstone.* Reeds geruimen tijd hebben de philologen en commentatoren der oude schrijvers beweerd, zegt Dr. Dor, dat de beschrijvingen, welke die auteurs ons geven van hunne waarneming der kleuren, moeielijk overeen te brengen zijn met onze kennis der kleuren en met de gewaarwordingen, welke door het zien van gekleurde voorwerpen op onze oogen worden teweeggebracht. Onder hen moeten wij vooral noemen Gladstone, die zijne meening daaromtrent in 1858 bekend maakte in een werk, getiteld: *Studies on Homer and the Homeric age.* Bij het bestudeeren der verschillende uitdrukkingen, waarmede de kleuren worden aangeduid, komt Gladstone tot het volgende besluit:

a. Homerus heeft meer dan eenig ander dichter gebruik gemaakt van al die uitdrukkingen, welke de uitwerkselen van *het licht* beschrijven in zijne verschillende wijzigingen en in zijn verschillenden graad van sterkte; zijne beschrijvingen en aanduidingen daarentegen van de verschillende kleuren zijn niet slechts zeer onvolmaakt, maar ook zeer onbepaald. Homerus had dus, beweert hij, een zeer gebrekkig en zeer onbepaald waarnemingsvermogen der prisma-kleuren [1]).

1) Dit zijn de kleuren, welke men in een donkere kamer verkrijgt,

b. Wij moeten dus een anderen grondslag zoeken voor zijn kleurenstelsel.

Door de studie van Magnus en Geiger aangespoord, kwam Gladstone nog eens op zijne vroegere onderzoekingen terug en gaf in *The Nineteenth Century* (October 1877) een nieuw artikel over het waarnemingsvermogen der kleuren. Dit artikel werd in het Duitsch vertaald: *Der Farbensinn, mit besonderer Berücksichtigung der Farbenkentniss des Homer* (Breslau, 1878). In dezen nieuwen letterkundigen arbeid heeft Gladstone al de verschillende beteekenissen der uitdrukkingen: φοίνιξ, πορφύρεος, ἐρυθρός, κυάνεος, χλωρός, purper, donkerrood, rood, donkerblaauw, groen, in Homerus bestudeerd en komt hij op nieuw tot het besluit: dat *geen* van onze tegenwoordige benamingen der kleuren volkomen juist beantwoordt aan het denkbeeld, dat, te oordeelen naar de Ilias en de Odyssea, Homerus zich van de kleuren heeft kunnen maken. Van Homerus nu werd een reuzensprong op anderen gemaakt en beweerd: dat de menschen ten tijde van Homerus, waar *wij* kleuren zien, slechts verschillende sterkte van licht onderscheiden konden; op zijn hoogst kende men het rood en het geel; de kleuren van eene mindere sterkte als groen, blauw en violet werden evenmin waargenomen als wij tegenwoordig de ultra-violetkleuren kunnen onderscheiden.

2. *Magnus en Geiger.* Na vroeger in hunne werken den grondslag te hebben gelegd van deze hypothese, na in het werk: *Zur Entwickelungsgeschichte der Menschheit* (1871), en in *Ursprung und Entwickelung der mensch-*

als men een prisma onder den vereischten hoek voor een kleine opening houdt, die een bundel zonnestralen doorlaat.

lichen Sprache und Vernunft (1872), door de studie der oudste boeken, nl. der H. Schrift, der Veda's en van het Zend-Avesta tot dezelfde gevolgtrekking als Gladstone te zijn gekomen, gaf Prof. Hugo Magnus in 1877 een boek uit, getiteld: *Zur geschichtlichen Entwickelung des Farbensinns* (Leipzig 1877), waarvan de inhoud door Magnus zelven tot de drie volgende wetten wordt teruggebracht:

a. In de ontwikkelingsgeschiedenis van den mensch komt een tijdperk voor, waarin alleen de gewaarwording of het gevoel voor *licht* bestond, terwijl het gevoel voor kleuren nog geheel ontbrak.

b. Het gevoel voor kleuren is oorspronkelijk uit de ontwikkeling van het gevoel voor licht ontstaan: de voortdurende prikkeling der gevoelige deelen van het netvlies heeft allengs de functioneele geschiktheid van dat vlies vergroot en verbeterd, zoodat het eindelijk in staat is geraakt, om in de lichtstralen niet alleen hare sterkte, maar ook hare kleur te voelen en te onderscheiden.

c. De tijdsduur, welke de verschillende kleuren behoefden om het netvlies aan te doen, staat, voor zoover zij eigenaardige en van elkander onderscheiden indrukken te weeg brengen, in omgekeerde reden tot de hoeveelheid levende kracht, die zij bezitten; dat is, met andere woorden uitgedrukt: naarmate de hoeveelheid kleur grooter is, des te spoediger konden zij door het netvlies gevoeld worden, naarmate de hoeveelheid kleiner is, behoefde het netvlies langer tijd om de kleur te voelen en te onderscheiden; minder tijd was er noodig voor kleuren van een sterke lichtkracht en meer tijd voor zwakkere kleuren, om het netvlies aan te doen en daar

eene gewaarwording van bijzonderen aard te veroorzaken.

Volgens Magnus alzoo heeft de historische ontwikkeling van het vermogen tot waarneming der kleuren de orde gevolgd van de kleuren van het zonnespectrum, zooals Newton dit heeft aangegeven. De mensch heeft eerst niets anders dan licht en donker gezien; langzamerhand heeft zich de gewaarwording van rood vertoond, later van oranje, vervolgens van geel, om ten laatste het violet te bereiken. Magnus gaat nog verder en aarzelt niet den tijd te bepalen, waarop in de geschiedenis die ontwikkeling van het zintuig des gezichts begonnen is.

„Het is niet moeilijk, schrijft hij, om geschiedkundig „den tijd te bepalen, gedurende welken het vermogen „om kleuren waar te nemen, slechts bestond in het waar„nemen van rood en geel, terwijl al de andere schakee„ringen nog niet werden waargenomen, als onderschei„dene, op zich zelf staande wijzigingen van de waar„neming, maar verward werden met het begrip van de „lichtsterkte. De gedichten van Homerus leveren ons „voor dit bepaalde tijdperk juiste en zeer leerzame be„wijzen.

„Immers de aanwijzing der kleuren, welke men in die „gedichten aantreft, bewijzen allerduidelijkst: dat in dit „tijdperk het netvlies van den mensch slechts die kleuren „naar hare werkelijkheid kon onderscheiden, welke rijk „aan licht waren; terwijl de kleuren, welke eene min„dere lichtsterkte hebben, als het groen, het blauw, „en het violet, het oog niet door eene bijzondere ge„waarwording troffen; het groen werd verward met licht

„geel (χλωρός), het blauw en het violet met zwart of „donkerblauw (κυάνεος).

„Het gebruik der uitdrukkingen, welke al de kleuren „van het prisma weergeven [nl. violet, indigo of donkerblauw, blauw, groen, geel, oranje en rood] is volstrekt „vreemd aan de gedichten van Homerus, zooals Gladstone heeft aangetoond, terwijl daarentegen de betrekkingen, waarin de verschillend gekleurde voorwerpen, „uit hoofde van hunne verschillende kleur, tot de lichtsterkte of de hoeveelheid licht staan, door zeer talrijke, „zeer verscheidene uitdrukkingen zijn aangegeven. Want „λευκός, schitterend, μαρμάρεος, glinsterend, γλαυκός, vonkelend (vooral van oogen), σιγαλόεις, glanzend, αἰόλος, „flikkerend, ἀργός, schitterend wit, φαεινός, lichtend, „αἴθοψ, gloeiend, αἴθων, blinkend, μέλας, donker, πολιός, „grauw, zijn even zoo vele uitdrukkingen, welke dienen „om de meerdere of mindere waargenomen lichtsterkte „aan te duiden."

Nog verder gaat Prof. Magnus, waar hij beweert, dat het menschelijk oog zich nog meer vervolmaken zal, en dat na een meer of minder ver verwijderd tijdsverloop het oog nog die ultra-violette stralen zal waarnemen, welke ons thans duister zijn.

3. *Jules Soury*. Deze geleerde heeft eigenlijk slechts het Duitsche werk van Prof. Magnus in het Fransch vertaald, en met eene voorrede van zijne hand verrijkt (?); toch ziet men uit die voorrede zijne volkomene instemming met de voorgedragen begrippen, en hij kan daarom gelden als de voorganger dezer theorie in Frankrijk.

Aan zijne *Préface* ontleenen wij het volgende (pag. V et VI.): „Een van de meest glorievolle eeretitels der mo-

„derne wetenschap is, dat zij heeft *uitgemaakt* [?], dat „de ontelbare vormen der levende organismen, wel verre „van iets bestendigs en onvergankelijks te hebben, zich „in den loop der eeuwen hebben ontwikkeld en onder de „inwerking der natuurkrachten nog onbepaald veran- „deren. En wat van de organen waar is, geldt niet min- „der van de werkingen, die zij uitoefenen. Aan elke „wijziging in den vorm en den bouw van een orgaan „beantwoordt eene verandering in de werkkracht. De „organen van het gezichtsvermogen zijn buiten twijfel „even als de andere organen gewijzigd; doch het ana- „tomisch verschil is dikwijls onmerkbaar en kan aan eene „rechtstreeksche waarneming ontsnappen; de ontwikke- „ling der werkkrachten of vermogens bewijst althans, „dat het orgaan gewijzigd is. Het orgaan, dat tot waar- „neming der kleuren dient, schijnt een treffend voorbeeld „te zijn van hetgeen wij hebben vooropgesteld. Immers „heeft de natuur zich zelve altijd aan den mensch onder „dezelfde kleuren vertoond, als wij haar kennen? Heeft „de mensch den hemel, de boomen en de zee met de- „zelfde kleuren gezien, waarmede wij ze waarnemen? Is „de mensch op het groote schouwtooneel der wereld, „waar versiering en verlichting bijna elk uur veranderen, „altijd even gevoelig geweest voor de gepurperde schit- „tering van den opkomenden en ondergaanden dag, voor „het teedere groen der jonge spruiten en den sterken „gloed der rijpe vruchten? Neen, zonder eenigen twijfel, „en het kind, bij hetwelk de gevoeligheid van het net- „vlies zich zoo langzaam van het middelpunt naar den „omtrek uitstrekt, het kind, dat met zooveel vermaak „acht geeft op de schelle kleuren, terwijl het onverschillig

„is voor de vage, onbepaalde schakeeringen, het kind is „ons een zeker bewijs van den toestand, waar onze ver- „wijderdste voorzaten doorheen zijn gegaan." En een weinig verder (pag. IX): „Voeg hierbij de gevallen van „aangeboren kleurenblindheid, welke even als ieder *atavisme* [terugkeer van voorvaderlijke eigenaardigheden] eene „organische herinnering der soort schijnen te zijn."

Ziedaar de uiteenzetting der theorie, die een sprekend bewijs oplevert van de onverantwoordelijke voortvarendheid, waarmede zelfs mannen van wetenschap te werk gaan, wanneer zij door de stelselzucht van het Darwinisme worden medegesleept, en onder dit opzicht blijkt het Darwinisme, dat volgens de keurige uitdrukking van Vogt den dienst moet bewijzen van „God voor goed de deur „uit te werpen", veeleer verderfelijk voor de wetenschap dan voor den godsdienst; want de methode zelve van wetenschappelijk onderzoek der natuur wordt in den grond bedorven, wanneer men in plaats van nauwkeurig en geduldig de natuur te ondervragen haar door eigen stelsels de les wil lezen. Wat is hier geschied? Een uitstekend staatsman en letterkundige, Gladstone, meent door letterkundige nasporing eenige belangwekkende uitkomsten verkregen te hebben omtrent de benamingen der kleuren bij den „blinden" zanger der oudheid; fluks worden zijn betwistbare stellingen op grond van nog minder beteekenende analogieën door anderen veralgemeend, en weldra is er een theorie gebouwd of liever de lucht ingeblazen, die schittert van licht en kleuren, maar niet bestand is tegen de minste aanraking; toch volgt er daverende toejuiching; de theorie is spoedig wetenschappelijk mode-artikel, dat ijverig

door tijd- en vlugschriften wordt rondgevent; reeds scheelt het weinig of zij is bevorderd tot eene onomstootelijke uitkomst der ervaringswetenschap, die, gelijk Soury zegt, niet den minsten twijfel meer overlaat. Wij zullen ons echter veroorloven deze ondoordachte theorie aan de werkelijkheid en aan de ervaring te toetsen.

II.

Wanneer de onbesuisdheid van de hedendaagsche natuurkundige stelselmakerij niet bekend was, zou men het onmogelijk geacht hebben, dat deze theorie ooit een ernstige wederlegging kon eischen, omdát wij in de oude Egyptische muurschilderingen, ten deele veel ouder dan Homerus, in de overblijfselen van Grieksche tempels en n de schilderingen, te Herculanum en Pompeji gevonden, de beste bewijzen hebben dat de ouden *groen* en *blauw*, om welke kleuren het vooral te doen is, eveneens zagen en weergaven als wij. Doch laat ons eerst de bewijzen nagaan, waarop elk der voorstanders zich beroept en daarna eenige algemeene bedenkingen tegen de geheele theorie aanvoeren.

Wij beginnen al aanstonds *honoris causa* met Gladstone. Door de studie van Homerus is Gladstone tot het besluit gekomen, dat de grijze dichter rijk is aan uitdrukkingen om de intensiteit van het licht te beschrijven, maar dat zijne aanduidingen der afzonderlijke kleuren niet slechts zeer onvolmaakt, maar ook hoogst onbepaald zijn, waaruit Gladstone nu verder besluit, dat de Griek een zeer gebrekkig en zeer onbepaald waarnemingsvermogen der prisma-kleuren had; en door die zelfde studie is hem gebleken, dat geen van onze tegenwoordige be-

namingen volkomen juist beantwoordt aan het denkbeeld, dat, te oordeelen naar de Ilias en de Odyssea, Homerus zich van de kleuren heeft kunnen maken.

Wij zullen niet beweren, dat de aanmerkingen van Gladstone op de aanduiding der kleuren bij Homerus allen grondslag missen: reeds Sophocles maakt zich in een fragment, dat door Athenaeus bewaard is, over de schoolmeesters vroolijk, die beweerden dat Homerus en andere dichters de kleuren niet wisten te onderscheiden, omdat zij in de benoeming der kleuren eenigszins willekeurig te werk gingen: een bewijs, dat die oude schoolmeesters althans evenmin kleurenblind waren als de *right honourable* Gladstone. Ook zullen wij de legendarische blindheid van Homerus als onbewezen ter zijde laten. Wij bepalen ons tot de volgende bedenkingen:

a. In geen geval kan iemand met eenigen schijn van recht uit de gedichten van Homerus alleen een besluit trekken, dat voor de geheele menschheid van zijn tijd geldt.

b. Homerus drukt de kleuren zeer onvolmaakt en zeer onbepaald uit: *dus* mist hij het vermogen om kleuren waar te nemen. Deze gevolgtrekking is volstrekt niet gewettigd; wilde zij waar zijn, zeggen wij met Mr J. A. van Eijk, dan moest het aantal woorden, waarover iedere taal in elk tijdperk harer ontwikkeling te beschikken heeft, evenredig zijn aan de verschillende kleuren, die het oog waarneemt. Doch iets anders is het waarnemen der kleuren, iets anders het uitdrukken der kleuren in woorden. Zoo zal men op de vraag naar de kleur van een voorwerp ten antwoord bekomen, dat die b.v. bruin of blauw is, doch bij nader ondervragen zal men vernemen, dat het eigenlijk niet bruin of blauw is, maar

dat men de eigenlijke kleur, die door het oog wel gevoeld wordt, niet in juiste woorden kan overbrengen. Een bewijs, hoe onvoldoende onze taal thans nog is, om de nuanceering der kleuren te kenmerken, ligt daarin, dat wij met allerlei bijvoegingen en vergelijkingen ons moeten behelpen, wijl ons het eigen woord voor de kleur ontbreekt: wij spreken b.v. van blauw-zwart en zwart-zwart, hemelsblauw, indigoblauw, citroengeel, topaasgeel, jonquillegeel, enz. Al hebben dus schrijvers de nuanceering der kleuren minder juist en minder bepaald aangeduid, dan volgt daar *niet* uit, dat zij die verschillende kleuren en schakeeringen niet zagen, maar *wel*, dat zij geene woorden bezaten, om die juist uit te drukken.

c. Bovendien wat moet het nageslacht wel van onzen tijd denken, als later ooit de redeneering van Gladstone op onze hedendaagsche dichters wordt toegepast! Een vermakelijke bloemlezing zou hier te leveren zijn van de vrijheden, welke de dichters zich in hunne natuurtafereelen veroorloven: enkele staaltjes zullen wel volstaan. Victor Hugo zegt van het *azuur* des hemels in zijne *Orientales:*

Son flot *vert* et *rose*,
Que le *soufre* arrose,
Fait, en les *rongeant*,
Luire les murailles
Comme les écailles
D'un *lézard* changeant!

Wil men Victor Hugo om zijne bekende buitensporigheid als getuige afwijzen, ziehier dan een voorbeeld uit de *Harmonies Poétiques* van *de Lamartine:*

Je vois passer, je vois sourire
La femme aux perfides appas,

Qui m'enivra d'un long délire,
Dont mes lèvres baisaient les pas!
Les blonds cheveux flottent encore,
Les fraîches *couleurs de l'aurore*
Teignent toujours son front charmant,
Et dans *l'azur de sa paupière*
Brille encore assez de lumière
Pour fasciner l'oeil d'un amant.

Gladstone heeft uit Homerus niets aangehaald, dat in de verte kan vergeleken worden met dit „*azur de la paupière*". Ook Hollandsche dichters onthouden zich niet van zulke vrijheden: in de *Beelden en Droomen* van onzen gevierden ten Kate lezen wij (bl. 100) onder den titel: *Bloemkrans:*

Wanneer ook dán als de andre teekens zwijgen,
De ziel *heur zucht in kleuren wedergeeft*,
De Min heur blos in 't rozenblad doet stijgen,
De Erinring in 't vergeet-mij-nietjen beeft:
Als Hope fladdert in de groene twijgen,
De Rouw in 't lover der cypresse zweeft,
Als Jaloezy de geele tulp *doet hijgen*,
De Glorie in den frisschen lauwer leeft:
Dan diende ik u een bonte krans te schenken,
Waaruit ge u alle kleuren toe zaagt wenken,
Op 't levendig fluweel van blad en bloem, enz.

Hier is stof genoeg voor een geheel nieuwe theorie van gekleurde zuchten der ziel, zooals zij in de negentiende eeuw werden waargenomen. Doch dit beteekent weinig bij de ontboezeming, in proza nog wel, te vinden in de *Kunstkronijk* van 1850 (bl. 65): „De bloemen in de „natuur, die overal en in alle jaargetijden *haar licht* „*schenken* en haar *verheffende* wieken ontplooien, die „ons door de overtuigendste redenen leeren, hoe ze aan „menschelijke dingen verwant zijn, enz. enz." Een geheel

nieuwe ontdekking der negentiende eeuw: *lichtgevende* bloemen met *verheffende wieken*. Wat zal het nageslacht zeggen, wanneer reeds een tijdgenoot de volgende carricatuur levert van onze dichterlijke en romantische persoonsbeschrijvingen: „Elle avait un front *d'ivoire*, des „yeux de *saphir*, des sourcils et des cheveux *d'ebène*, „des joues de *rose*, une bouche de *corail*, des dents de „*perle* et un cou de *cygne*" (Grandville). Zelfs in onze gewone spreektaal is de waardeering der kleuren volstrekt niet nauwkeurig: men denke slechts aan het onderscheid in kleur tusschen *witte*brood en *witten* wijn, en als iemand wetenschappelijke nauwkeurigheid eischt, zou zelfs het spreekwoordelijke roosje zijn *doornen* in *stekels* moeten veranderen volgens de leer der kruidkunde. Doch evenmin als het aangaat den nauwkeurigen maatstaf der wetenschap altoos en overal te willen toepassen, evenmin kan men uit de onnauwkeurige benoeming der kleuren bij de oude dichters een gevolg trekken omtrent de mindere of meerdere ontwikkeling van hun onderscheidingsvermogen der verschillende kleurschakeeringen.

Wanneer wij daarenboven nauwkeurig onderzochten of de aanduidingen der kleuren bij Homerus wel *zóó* gebrekkig zijn als Gladstone beweert, zouden wij allicht bevinden, dat de oude dichter veel fijner onderscheid weet te maken tusschen nauw verwantte tinten van ééne kleur, bijv. het rood van rozen, van de dageraad, van haren, van bloed, van menieverf, van purper, dan met de theorie is overeen te brengen; doch dit is niet noodig; want dat er werkelijk bij de ouden eenige onbepaaldheid en willekeurigheid in het *noemen* der kleuren bestaat, kan toegegeven en, zooals later blijken zal, ge-

makkelijk verklaard worden: de gevolgtrekking echter, dat Homerus kleurenblind is geweest, wordt er niet door gestaafd, en deze mogen wij op één lijn stellen met de zonderlinge bewering van den beroemden Engelschen staatsman over de beteekenis der verschillende namen van het Grieksche volk in de Ilias.

Gaan wij thans over tot de twee Duitsche professoren Magnus en Geiger, die de bevindingen van Gladstone tot een algemeene theorie hebben uitgewerkt. Tot staving van de beweerde kleurenblindheid der ouden beroept Magnus zich op oude Grieksche schrijvers (bij name op Homerus en Xenophanes), op de oude boeken der H. Schrift, op de hymnen der Veda's en op het Zend-Avesta.

Dat Xenophanes de kleuren zeer onvolkomen waarnam, wil Magnus uit de volgende woorden van dien schrijver bewijzen: *Ὅν τ' Ἶριν καλέουσι νέφος καὶ τοῦτο πέφυκε πορφύρεον καὶ φοινίκεον καὶ χλωρὸν ἰδέσθαι.* „Wat „men Iris (Regenboog) noemt is een purpere, roode en „groenachtig geele wolk." Xenophanes noemt slechts drie kleuren in den regenboog, *ziet* er *dus* slechts drie, is *derhalve* kleurenblind: ziedaar de redeneering. Wij zullen dit fraaie bewijs wat verder ontwikkelen, om er al de voortreffelijkheid en betoogkracht van te laten gevoelen: Xenophanes alzoo (die in de vijfde eeuw vóór Christus leefde en evenzeer beweerde, dat de steenen zamengeperste wolken waren, en dat de zon elken morgen werd aangestoken en weder geregeld uitgedaan) noemt slechts drie kleuren van den regenboog: de man is kleurenblind met al zijn tijdgenooten samen. Aristoteles (384—322 v. Chr.) onderscheidt in den regenboog rood, groen, blauw-violet, en voegt er bij, dat tusschen het rood en

het groen dikwijls het geel verschijnt: daar is dus vooruitgang te bespeuren. Virgilius en Ovidius (omstreeks den aanvang van onze tijdrekening) spreken van een boog met duizend kleuren: nog sterker vooruitgang. Maken wij thans een sprong van meer dan zestienhonderd jaren, en ziet wat er van den duizendkleurigen boog overblijft bij Milton (1608—1674), die lang genoeg het gebruik zijner oogen heeft gehad om den regenboog naar behooren te kunnen waarnemen. Wij geven den Engelschen tekst met de Nederlandsche vertaling van ten Kate:

> The ancient sire descends, with all his train,
> Then, with uplifted hands, and eyes devout,
> Grateful to heaven over his head beholds
> A dewy cloud, and in the cloud a bow
> Conspicious, with *three listed colours gay*,
> Betokening peace from God and convenant new.
> (Book IX, v. 864—870.)

> De eerwaardige oude heeft de rustende ark begeven,
> Verzeld van zijn gevolg. Hij buigt de knieën neer,
> En dankt voor zijn behoud d' almachtige Opperheer;
> En als hij opwaarts blikt in zijn geloovig bidden,
> Ziet hij een regenwolk en op die wolk, in 't midden
> Een boog, geweven uit *drie kleuren*, die daar stond
> Gelijk een Hemelpoort, een teeken van 't verbond.
> (Vertaling van J. J. L. ten Kate.)

Wat dezen jammerlijken achteruitgang nog betreurenswaardiger maakt, is, dat het sedert dien tijd altoos erger schijnt te worden, zooals men, desverkiezende, kan opmaken uit de volgende proef: Dr H. Dor ondervroeg eenige jaren geleden 43 personen van zijn armen-kliniek te Toulouse naar de kleuren, welke zij in den regenboog onderscheiden hadden. Het resultaat was als volgt:

4 noemden alle *zeven* de kleuren; onder hen waren *twee* assistent-doctoren, welke ze naar de leer der wetenschap opnoemden;

2 noemden *vijf* kleuren;

13 „ *vier* „ ;

17 „ *drie* „ ;

5 „ *twee* „ ;

2 herinnerden zich volstrekt geen kleuren uit den regenboog.

---

43 personen.

Rood en *blauw* werden 35 maal genoemd: *geel* 24 maal; *groen* 23 maal; *violet* 9 maal; *oranje* en *rozenrood* 7 maal; *indigo* 3 maal.

Nu misgunnen wij niemand het vermaak uit deze gegevens òf den langzamen achteruitgang òf de geleidelijke ontwikkeling van het gezichtsorgaan te betoogen, doch kunnen voor ons zelven noch aan het eene noch aan het andere betoog de allerminste waarde hechten en ons slechts verwonderen over de geleerde lieden, die in zulk een aan weerszijden geopenden val blijven steken.

Onderzoeken wij thans, of de heilige schrijvers van de eerste boeken der H. Schriftuur kleurenblind zijn geweest.

Wij zullen ons niet verdiepen in een geleerden redetwist over de grondbeteekenis der woorden, waarmede in de boeken van de H. Schrift de verschillende schakeeringen van rood, het groen der boomen en planten en de hyacinthkleur worden aangeduid; ook zonder dit blijkt uit de H. Schriftuur duidelijk genoeg, dat de theorie niet alleen onbewezen, maar geheel onwaar is.

Vooreerst merken wij op, dat in het tweede boek van

Mozes de tabernakel met zijn verschillend gekleurde gordijnen en het kleurrijk weefsel van het hoogepriesterlijk gewaad en het borstschild met zijn twaalf gekleurde steenen zoo beschreven worden dat zij bij ieder onbevooroordeelde de gedachte aan een kleurenblind volk moeten uitsluiten. Naar de vertaling der Vulgaat waren bijv. de edelgesteenten van het borstschild aldus in vier rijen geschaard (Exod. XXVIII, 17—21.): „In primo versu erit lapis sardius (roodachtig), et topazius (geel), et smaragdus (groen); in secundo carbunculus (vuurrood of robijn), sapphirus (hemelsblauw), et jaspis (groen); in tertio ligurius (geelachtig), achates (kersrood), et amethystus (paars); in quarto chrysolithus (geel), onychinus (oranjegeel), et beryllus (geelachtig groen)." Nu mogen de aard en de kleur van deze verschillende steenen min of meer onzeker zijn, in ieder geval waren de steenen onderscheiden door hunne *kleur*.

Doch uit datzelfde boek der H. Schrift is nog een ander afdoend bewijs te ontleenen, dat naar de aanmerking van Sterne in den *Kosmos* van 1877 alleen voldoende is, om de geheele theorie omver te werpen. Op meerdere plaatsen, o. a. Exodus XXIV, 10, wordt het blauw des hemels, dat volgens de theorie niet als blauw zou waargenomen zijn, vergeleken bij de kleur van den *Saffier*. Nu is het uitgemaakt, dat onder dezen saffier niet onze doorzichtige saffier te verstaan is, die aan de ouden onbekend was, maar een ondoorschijnend gesteente, dat noch kleurenspel noch bijzonderen glans heeft en het oog alleen door zijn heerlijke azuurblauwe kleur bekoren kon, de *lapis lazuli*, lazuursteen. Geen steen werd bij de oude Indiërs, Perzen, Hebreërs, Egyp-

tenaren hooger geschat en ijveriger gezocht en verhandeld. Hadden zij deze treffend schoone kleur niet kunnen waardeeren, dan had de saffier geen hoogere waarde voor hen kunnen hebben dan de eerste de beste vuursteen, want hij mist zelfs den glans van den zwarten steenkool. Wanneer dus de saffier én op hoogen prijs werd gesteld én vergeleken werd met het uitspansel, dan blijkt daaruit ontegensprekelijk, dat Mozes en degenen tot wien hij sprak, 1500 jaar vóór Christus, de kleur van het uitspansel en de kleur van den saffier, die op zeer verschillende wijze ontstaan, niet alleen waarnamen, maar juist op dezelfde overoude en onveranderde wijze waarnamen als wij thans; en gelijk wij spreken van het azuur des hemels, zoo spreekt Mozes van het saffier des hemels met dit onderscheid, dat er geen eigen woord voor hemelsblauw in zijne taal schijnt bestaan te hebben.

Hierna kunnen wij den lezer eene uitweiding over de Veda's [1]) en het Zend-Avesta [2]) besparen. Men behoeft slechts de Hollandsche vertaling op te slaan, welke de

1) De Veda's, in het Sanskrit geschreven, zijn de heilige boeken der Hindoes, in vier deelen verdeeld: zij bestaan uit eene verzameling van gebeden, hymnen, formulen van toewijding en uitboeting. M. Muller meent, dat de oudste ongeveer 1500 jaar vóór Chr. gedicht zijn, wat echter niet met zekerheid uit te maken is; Scherr laat ze tot 1800 v. Chr. opklimmen; Winkler Prins geeft zonder blikken of blozen 3000 jaar v. Chr. aan, nog wel in een *Handboek*, uitgegeven door het *Nut van 't Algemeen*.

2) Het *Avesta* of *Zend-Avesta*, in oud-Perzische dialecten geschreven, is de gemeenschappelijke naam voor de heilige boeken der Parsen: zij bevatten de leer van *Zoroaster* of *Zarathustra*, omtrent wiens leeftijd nog altijd door de geleerden getwist wordt: velen beweren, dat hij leefde 599—522 vóór Chr., anderen willen hem ten minste vier honderd jaar ouder hebben. Anquetil-Duperron gaf van die boeken in 1771 eene latijnsche, Eugène Burnouf eene fransche (1824) en F. Spiegel (1852) eene hollandsche vertaling in 't licht.

eerw. J. Arntz S. J. van eenige hymnen der Veda's geleverd heeft (*Studiën*, 1871), om aanstonds in te zien, dat die gedichten veel te kleurrijk zijn, om het werk geacht te kunnen worden van dichters, die in Gods luistervolle schepping niets anders zagen, dan grauw, grauw met een vleugje rood en geel; zulk een natuur zou de nekslag voor de poëzie wezen, die aan de schoonheid der natuur zooveel van hare bezieling te danken heeft

De drie bovenaangehaalde stellingen alzoo, welke Magnus met zooveel zelfvertrouwen als wetten der wetenschap vaststelt, zijn niet alleen ongegrond, als steunende op eenige gebrekkig *waargenomen*, onjuist *verklaarde* en ten onrechte *veralgemeende* feiten, eene drievoudige methode, waarmede iedere menschelijke wetenschap ten onderste boven kan gekeerd worden, maar daarenboven zijn zij ten eenemale onwaar als in strijd met ontegensprekelijke feiten der geschiedenis en der ervaring, zooals nog duidelijker zal worden uit hetgeen wij straks over de kennis der kleuren bij de ouden zullen aanvoeren. Het is alzoo *onbewezen* en *onwaar*, „dat er in de ontwikkelingsgeschie„denis van den mensch een tijdperk geweest is, waarin „alleen de gewaarwording van licht bestond, terwijl het „gevoel voor kleuren nog geheel ontbrak"; het is niet minder *onbewezen* en *onwaar*, „dat het gevoel voor „kleuren uit het gevoel voor licht langzamerhand ont„staan is," en hiermede vervalt de derde stelling van zelf als een louter verzinsel van Magnus. Met genoegen vermelden wij hierbij, dat Prof. Dr. Donders in drie voordrachten, welke hij verleden jaar te Amsterdam in *Felix Meritis*, afdeeling Natuurkunde, hield, de ontwikkelingstheorie niet aannam, doch volgens den verslaggever het

verschijnsel, door Gladstone, Geiger en Magnus waargenomen, daaraan toeschrijft, dat de nomenclatuur te wenschen overliet, en de dichters daarmede wat eenzijdig en willekeurig omgingen.

Nog hebben wij een enkel woord te wijden aan Jules Soury, die het Duitsche product op Franschen bodem heeft overgeplant.

„Een der meest glorievolle titels der moderne weten-
„schap, schrijft Soury, is, dat zij heeft uitgemaakt, dat
„de tallooze vormen der levende organismen, wel verre
„van iets bestendigs en onveranderlijks te hebben, zich
„in den loop der eeuwen hebben ontwikkeld en on-
„der de inwerking der natuurkrachten nog onbepaald
„veranderen". Voor ieder is het duidelijk, hoe hier in ronde en luidklinkende woorden de Darwinistische leer als een uitgemaakte bevinding der wetenschap wordt voorgesteld. Wie echter eerlijk wil zijn, moet erkennen, dat het Darwinisme, op zijn gunstigst genomen, niet meer dan eene zeer betwiste hypothese en geen bewezen waarheid is. Immers waar en wanneer heeft de wetenschap bewezen, dat de natuurwet opgeheven is, volgens welke de invloed op de variëteiten grenzen heeft, en het niet meer waar is, dat de variëteiten zich slechts ontwikkelen binnen de grenzen der soort, en, buiten de soort gaande, onvruchtbaar blijven of tot een der beide grondvormen spoedig terugkeeren? Doch de innerlijke waarde van de hypothese hebben wij op dit oogenblik niet te onderzoeken; dit alleen beweren wij, dat wie haar in deze omstandigheden niet als eene hypothese doch als bewezen waarheid met zulke brallende woorden uitgeeft, geen anderen naam verdient dan dien van *kwakzalver* in de

natuurwetenschap. En waarlijk, wanneer men hier beneden met oprechtheid naar de waarheid zoekt en weet, dat haar nasporing nog iets anders vereischt dan de groote, bluffende woorden van de hedendaagsche populaire wetenschap, dan valt het somtijds moeilijk zijn verontwaardiging te bedwingen bij den gewetenloozen „humbug", die er door lieden van dat slag met „de „wetenschap" gedreven wordt. Men klaagt met recht over den omvang, welke de vervalsching van de voedingsmiddelen des lichaams in den laatsten tijd gekregen heeft, maar de vervalsching van de voedingsmiddelen des geestes heeft in onzen hoogst verlichten tijd een niet minder geduchte hoogte bereikt, en wordt daarenboven nog zoo uitbundig toegejuicht, dat men niet meer weet, wat de meeste verbazing verdient, de onbeschaamdheid aan de ene zijde of de Panurgische schaapachtigheid aan de andere; en het ongelukkigst daarbij is, dat de bestanddeelen zoo dikwerf evenals in dit geval voor geloof en zeden vergiftigend zijn.

„Wat waar is, gaat Soury voort, van de *organen* geldt „niet minder van de *werking;* aan elke wijziging in „den vorm en in den bouw van een orgaan beantwoordt „eene verandering in de werkkracht." Al willen wij dit laatste toegeven, toch blijft de beperking gelden, dat hetgeen niet bewezen is van de organen en evenmin bewezen is van de werking, geen vaste grond voor verdere gevolgtrekkingen kan zijn.

„De organen van het gezichtsvermogen zijn zonder „twijfel evenals de andere organen veranderd" — dit „*zonder twijfel* en *evenals de andere*" is goud waard en maakt alle bewijzen overbodig — „doch het anatomisch

„verschil is dikwerf onmerkbaar en kan aan eene recht-
„streeksche waarneming ontsnappen" — wat onvermij-
delijk plaats moet hebben, wanneer het evenmin bestaat
als de reeks van tusschenvormen of hun fossielen — „de
„ontwikkeling der werkkrachten of vermogens bewijst
„althans, dat het orgaan gewijzigd is" — een niet on-
behagelijk voorbeeld van een *circulus vitiosus*: de eene
onbewezen stelling aangevoerd om de andere onbewezen
stelling te bewijzen!

Toch zal de vertaler trachten een bewijs te leveren,
of liever eenige pathetische vragen zullen een werkelijk
bewijs moeten vervangen, om den luchthartigen Fransch-
man gelegenheid te geven tot het zegevierend antwoord:
„Neen, *zonder eenigen twijfel;* en het kind, bij het-
„welk de gevoeligheid van het netvlies zich zoo lang-
„zaam van het middelpunt naar den omtrek beweegt,
„het kind, dat met zooveel vermaak acht geeft op de
„schelle kleuren, terwijl het onverschillig is voor de vage
„en onbepaalde schakeeringen, het kind is ons een zeker
„bewijs van den toestand waar onze verwijderdste voor-
„zaten doorheen zijn gegaan." Wij kunnen gerust ver-
klaren, dat voor ons vragen en uitroepen geen kracht
van bewijs geven aan iets, wat overigens zonder bewijs
gezegd wordt. De moderne wetenschap moge zulk eene
logica als hare schutsvrouw aannemen, de aloude weten-
schap is van die ijdeltuit niet gediend. [1])

---

1) Natuurlijk wordt het oog binnen vaste grenzen door oefening ge-
scherpt: een zeeman ziet verder dan een letterzetter, een kind onder-
scheidt zwakke tinten gebrekkig, een werkman aan de *Gobelins* daaren-
tegen onderscheidt in zijne draden tinten, wier verschil aan ieder onge-
oefend oog ten eenemale ontsnapt.

De bewering eindelijk, dat aangeboren kleurenblindheid een *atavisme*, een terugkeer tot den voorvaderlijken toestand, zou wezen, is in strijd met de feiten; want niet blindheid voor het *blauw*, maar blindheid voor het *rood* komt het veelvuldigst voor, wat volgens de theorie juist andersom moest wezen.

Hiermede meenen wij aan de bovengenoemde heeren alle eer te hebben bewezen, die hun toekomt, en er blijft ons nog over, vooreerst eenige stellige bewijzen te leveren voor de deugdelijke kennis der kleuren bij de ouden en vervolgens eene verklaring voor te stellen van het feit, dat in weerwil daarvan hunne aanduidingen der kleuren dikwerf aan bepaaldheid en scherpte te wenschen overlaten.

Dr. Dor formuleert de volgende stelling: „Zelfs in de „verst verwijderde eeuwen der geschiedenis, dat is te „zeggen ten tijde der Assyriërs en oude Egyptenaren, „was het vermogen van het oog om kleuren waar te „nemen en te onderscheiden minstens even ontwikkeld „als bij ons."

Na in het voorbijgaan gewezen te hebben op den uitgebreiden purperhandel der oudheid en op de zeven muren van Ecbatana, de hoofdstad van het oude Medië, die ieder een verschillende kleur hadden, voert hij voornamelijk de overblijfselen van de oudste Egyptische en Assyrische kunst ten bewijze aan.

„De oude Egyptische tempels, zegt hij, zijn op eene „geheel eigenaardige wijze in een ongeschonden staat „onder het drooge, fijne zand bewaard gebleven. In den „tempel bijv. van Ti te Memphis zag ik de muren bin„nen het gebouw met talrijke fijn gebeeldhouwde en „geschilderde voorstellingen bedekt, welke ons een denk-

„beeld geven van het geheele leven van dien god. Al „die kleuren zijn bewaard en stemmen volkomen met „onze tegenwoordige kennis der kleuren overeen, waar„van overigens een ieder zich overtuigen kan op de tentoon„stellingen van Egyptische oudheden in het Britsch Museum „te Londen, in het Louvre, in de koninklijke Musea te „Berlijn, Turijn, Caïro en Boulaq." Deze verzekering, die Dr. Dor als ooggetuige geeft, versterkt hij nog met een citaat uit *La Grammaire de l'ornement par* Owen Jones, dat wij hier vertaald weergeven.

„De architectuur der Egyptenaren is volmaakt veel„kleurig. Er is niets, of zij hebben het geschilderd. „Kiezen wij b. v. de lotus-bloem: wij merken op, hoe de „buitenste bladen onderscheiden worden door een donker„kleurig groen en de beschutte bloemen van binnen door „een helderder groen, terwijl de purpere en gele tinten van „het inwendige der bloem worden voorgesteld door roode „bladeren, liggende op een geel veld, hetgeen ons vol„maakt het schitterende geel van de oorspronkelijke bloem „herinnert. De kleuren, waarvan de Egyptenaren zich „hoofdzakelijk bedienden, waren rood, blauw en geel, „met zwart en wit; het groen werd vrij algemeen, ofschoon „niet overal, gebruikt als eene eigenaardige (locale) kleur „b. v. voor de groene bladeren van den lotus. Deze bla„deren werden evenwel zonder uitzondering gekleurd, hetzij „groen, hetzij blauw; het blauw werd gebruikt in de „oudste tijden, en het groen gedurende het tijdperk der „Ptolemaeën, en in dien tijd voegde men er zelfs purper „en bruin bij. Het rood, dat men op de graftomben en „de steenen kisten der mummiën vindt in het Grieksche „en Romeinsche tijdperk, is zwakker van tint dan dat

„der vroegere tijden, en het schijnt een algemeene regel „te zijn, dat in de oudste tijdperken der kunst de hoofd- „kleuren, blauw, rood en geel den voorrang hebben en „met de grootste harmonie en den besten uitslag ge- „bruikt worden, terwijl daarentegen in die tijdperken, „waarin de kunst naar vaste gegevens beoefend werd „in plaats van zich met vrijheid te ontwikkelen, er eene „zekere neiging is om de aanvullingskleuren te gebruiken, „zoowel als alle andere verscheidenheden van tinten en „nuanceeringen; maar zelden geschiedde dit met hetzelfde „goede gevolg."

„Wat de kleuren der Assyriërs betreft, zegt dezelfde „schrijver, zij blijken blauw, rood, wit en zwart in hunne „geschilderde versieringen te hebben gebruikt; blauw, „rood en goud in hunne gebeeldhouwde versieringen; „groen, oranje, wit en zwart voor hunne geëmailleerde „steenen."

Een nieuw bewijs vinden wij in het chemisch onderzoek van Professor John, openbaar gemaakt in 1828 in *l'Appendice du voyage du général de Minutoli.* [1]) Die geleerde deelt als resultaat zijner chemische proeven mede, dat de oude Egyptenaren niet slechts van de natuurlijke kleuren gebruik wisten te maken, maar ook gemengde kleuren wisten voort te brengen. De ontlede kleuren waren als volgt: 1°. groen (te Thebe), 2°. groenachtig blauw (Memphis): 3°. helder blauw azuur (Thebe); 4°. donker blauw azuur (Memphis); 5°. bergblauw (idem);

---

1) Het reisverhaal zelf werd uitgegeven te Berlijn 1828, *Reise zum Tempel des Jupiter Ammon in der Lybischen Wüste und nach Ober-Aegypten in den Jahren* 1820—1821 von Heinr. Thr. v. Minutoli. *Im Auszuge mitgetheilt von* August Rücker.

6°. bruin (gelaatstint in de afbeelding van een jong meisje); 7°. steenrood van eene fresco-schildering; 8°. bruinrood; 9°. geel (Thebe en Abydos). Ook maakte Prof. John de analyse van drie stukken geschilderd glas: nl. 1°. blauw glas van Memphis; 2°. blauw glas van Thebe, en 3°. violet glas van Memphis. [1])

Ook worden in de rijke verzamelingen van Vrijheer Minutoli verschillende soorten van oude weefsels gevonden, gemaakt van byssus-wol. Eene soort is licht geel, een tweede is licht bruin, een andere soort is kastanjebruin, een vierde soort donker vleeschkleurig.

Vatten we alles te zamen, dan blijkt, dat het oudste der bekende volkeren, de Egyptenaren, de volgende kleuren niet alleen hebben *waargenomen*, maar volmaakt hebben *nagebootst*: groen, blauw groen, helder blauw azuur, donker blauw azuur, bergblauw, bruin, steenrood, bruinrood, geel, licht geel, licht bruin, donker vleeschkleur en violet.

Hiermede overeenstemmende, doch minder nauwkeurig gestaafde getuigenissen, kan men in ieder handboek van kunstgeschiedenis en oudheidkunde vinden, zoowel in de *Kunstgeschichte* van *W. Lübke* als in de *Archéologie Sacrée* van *Godard* en de *Archéologie Chrétienne* van *J. Oudin*. [2])

---

1) De kleuren, waarvan de ontleding heeft plaats gehad, zijn ten minste zes of zeven eeuwen ouder dan Homerus.

2) J. Oudin (*Archéologie Chrétienne, Religieuse, Civile et Militaire*. Bruxelles, 1847, bl. 17) zegt: „Un des temples les mieux conservés est „celui de Karnac, situé sur le territoire de l'ancienne Thèbes; on y „trouve des restes de peintures, qui ont peut-être trois mille ans et qui „conservent leur fraicheur." En blz. 22: „Ce que nous savons des py„ramides, du labyrinthe, de ce nombre infini d'obélisques, de temples,

Niet minder zeker blijkt uit de overblijfselen der Grieksche kunst, dat de oude Grieken geen tijdperk van kleurenblindheid gehad hebben. Door de onderzoekingen van Hittorf [2]) is voldingend aangetoond, dat het stelsel van veelkleurige bouwkunst altoos bij hen bestaan heeft. Wij vergenoegen ons met een enkele aanhaling uit het onlangs verschenen werk van J. von Falke, *Hellas und Rom, eine Culturgeschichte des classischen Alterthums* (S. 149): „Inwendig en uitwendig waren de Grieksche tempels met „kleuren versierd. Ook dit was eene herinnering, eene „overlevering uit de aloude, kleurrijke, Aziatische kunst, „welke de Grieken eer veredelden dan temperden.

„de palais, dont on admire encore les précieux restes dans toute l'Egypte, „ouvrages, dans plusieurs desquels s'est conservée jusqu'à nous la vi„vacité même des couleurs, tout cela montre à quel point de perfection „l'Egypte avait porté l'architecture, la peinture, la sculpture et tous „les autres arts."

Over ditzelfde punt vinden wij een eensluidende getuigenis in den *Cours d'Archéologie Sacrée par* l'abbé Godard (Paris 1853, blz. 51, *Décoration*): „Dans tous les édifices entièrement achevés, on ne voit au„cune partie, qui ne soit couverte de sculptures. Ainsi les murailles, les „portes, les colonnes à l'intérieur et à l'extérieur, reçoivent dans un „seul temple plus de 30.000 pieds carrés de sculptures coloriées en rouge, „en bleu, en vert, en jaune et répresentant avec l'histoire de la nation „ses idées symboliques et religieuses." En blz. 54: „Les Egyptiens ont „connu et associé l'architecture, la sculpture et la peinture. Ils ont „appliqué les couleurs sur les substances les plus dures et sur les plus „tendres, ils les ont fixées profondément sur le granit et ont teint de mer„veilleux tissus. Les émaux colorés à l'aide d'oxydes métalliques, les „feuilles d'or arrêteés sur le papyrus et le marbre, les métaux ciselés, „les pierres fines graveés, proclament hautement un génie fécond et „inventif."

Hetzelfde vinden wij vermeld ten opzichte der Assyriërs, bl. 60: „Les „sculptures sont rélevées par des couleurs obtenues à l'aide d'oxydes „métalliques, comme celles des monumens d'Egypte."

2) *Mémoires de Hittorf sur l'archit. polychr. chez les Grecs. Annuaire de la Société libre des Beaux-Arts*, aangehaald bij Godard.

„Zelfs kan men niet zeggen, dat de kleurversiering bij „verloop van tijd afnam. Zoolang de bouwkunde haar „toppunt te gemoet streefde, dat in Pericles' tijd bereikt „werd, neemt de kleur toe in helderheid, kracht en rijk- „dom. Blauw, rood, groen en goud teekenen de af- „zonderlijke geledingen en ornamenten zoodat zij op „elkander afsteken en maken den geheelen tempel tot een „feestelijk schitterenden bouw, in volle samenstemming „met den overvloed van kleur en licht, waarmede hemel, „lucht en aarde dien omspelen. Zelfs het gebruik van „het witte marmer, dat in de vijfde eeuw algemeener „werd, bracht daarin geen verandering: het marmer, „als kostbaar materiaal om zich zelf gewaardeerd, bleek „des te geschikter, om er de kleuren onmiddelijk op te „brengen en gaf ook zonder twijfel aan de doorzichtige „lazuurkleuren grooter glans."

De kennis en het gebruik der kleuren bij de oude Romeinen eindelijk blijkt zoo overtuigend uit de gevonden overblijfselen van Herculanum en Pompeji, dat het overbodig is er in het breede over uit te weiden: niet alleen muurschilderingen kunnen ten bewijs aangevoerd worden, maar volslagen verfwinkels, waar men een goeden voorraad èn aan grondstoffen, als krijt, kopergroen, menie, vermillioen èn aan toebereide kleurstoffen opgedolven heeft, gelijk o. a. bij Overbeck (II, p. 9.) kan nageslagen worden. De uitvlucht, dat de ouden verfstoffen kunnen gebruikt hebben, om aan hunne afbeeldingen de kleur te geven, die volgens ons waarnemingsvermogen met de werkelijkheid overeenkomt, zonder daarom zelven de kleur te onderscheiden, kan nauwelijks ernstig gemeend zijn.

Doch hoe kunnen wij dan de onbepaaldheid en onvolkomenheid verklaren, welke in de benamingen der kleuren werkelijk bij de ouden aangetoond is? Vooreerst is hier ongetwijfeld dichterlijke vrijheid in het spel: ook de woorden, waarmede Homerus de schakeeringen van lichtsterkte aangeeft, wisselen elkander met groote vrijheid af. Doch de voornaamste reden is wel gebrek aan een eigenaardig woord voor een bepaalde kleur, en hiervan geeft Carus Sterne in den *Kosmos* van 1877 eene verklaring, die althans onze aandacht verdient. Hij merkt aan, dat de behoefte aan een eigen woord voor eene kleur zich dan eerst met kracht doet gevoelen, wanneer die kleur als verfstof in meer algemeen gebruik begint te komen. Roode kleurstoffen worden in de onbewerktuigde en bewerktuigde natuur het veelvuldigst gereed voor het gebruik aangetroffen; daarom werd rood het eerst algemeen als verfstof gebruikt, en heeft het ook in alle Indogermaansche talen dezelfde benaming: *rood*, *red*, *rouge*, *rutilus*, ἐρυθρός, allen verwant met het Sanskrit *rudhira*, dat *bloed* beteekent; zoo werd het figuurlijke woord *bloedkleurig*, gelijk met zoovele andere geschied is, door veelvuldig gebruik het eigenlijke woord *rood*. Na het rood komt het geel als gereede verfstof het meest voor, terwijl de groene en blauwe kleurstoffen eerst door tamelijk omslachtige behandelingen uit delfstoffen en planten verkregen worden; de laatstgenoemde kleuren waren dus minder algemeen in gebruik en moesten zich langer met een vergelijkenden naam behelpen, als saffierachtig, hyacintachtig of iets dergelijks, dat nog minder bepaald was. En als de woorden *lila*, *pensée* en anderen eerst in den laatsten tijd eigenlijke kleurnamen geworden zijn, dan

beteekent dit volstrekt niet, dat men vroeger de kleur der seringen en viooltjes en vergeet-mij-nietjes niet waarnam uit kleurenblindheid, maar dat men die kleurstoffen niet of niet volkomen genoeg wist te bereiden, om ze in de mode te brengen: nog in onze dagen brengt dikwerf een nieuwe mode-kleur haar eigen naam mede. Met zekerheid mogen wij hieruit althans dit besluiten, dat, zooals wij in den aanvang reeds zeiden, het *waarnemen* en het *juist uitdrukken* eener kleur in *woorden* volstrekt niet op één lijn mag gesteld worden.

Deze bestrijding en taalkundige uitlegging van Sterne vond aanvankelijk weinig waardeering, want, zegt hij zelf: „Alle Welt liebäugelte mit den pikanten Gedanken „von der Farbenblindheit der Alten". Hij zond echter zijn opstel aan Charles Darwin, die zelf de theorie nimmer verdedigd heeft en over het algemeen minder voortvarend is dan velen zijner aanhangers, en zoo kwam het stuk in handen van Gladstone, die het overeenkomstig zijn bekende rechtschapenheid ten nader onderzoek aan Grant Allen overzond, omdat laatstgenoemde zich reeds door scherpzinnige onderzoekingen omtrent de kleuren naam had gemaakt. Nu heeft Grant Allen in 1878 aan talrijke missionarissen, consuls en reizigers in vreemde landen eenige vragen overgezonden, omtrent het vermogen der onbeschaafde volksstammen om de kleuren *waar te nemen* en *in woorden uit te drukken*, en de uitkomst van die onderzoekingen heeft hij medegedeeld in een werk, dat onlangs verschenen en ook in het Duitsch is overgezet. [1])

---

1) *Der Farbensinn, sein Ursprung und seine Entwickelung. Leipzig. Günther*, 1880.

Deze uitkomst, zegt Sterne, is: „Dat ook de minst ont-„wikkelde volksstammen de kleuren wel kunnen onder-„scheiden, doch meestal alleen woorden hebben voor de „kleuren, waarmede zij verwen kunnen, terwijl zij, wat „de overigen aangaat, zich evenals de ouden dikwerf „met één woord voor twee kleuren behelpen."

Hiermede eindigen wij deze studie en laten de theorie over aan die curiositeiten-kamer der wetenschap, waar reeds zoovele andere geruchtmakende stelsels, in vroeger dagen een poos het speelgoed van 's menschen geest, in vrede nevens elkander te bezien liggen, en waar volgens onze overtuiging ook aan het Darwinisme zelf een welverdiende plaats bereid is. Wij hebben een bewijs willen leveren, hoe verderfelijk het op de allereerste plaats voor de wetenschap zelve is, als men den weg van nauwkeurig en geduldig onderzoek verlaat om zich met holle stelsels te vermaken.

En wanneer men het begin en het einde van dit opstel vergelijkt, hoe fraai de theorie zich liet aanzien, hoe weinig er van overblijft [1]), dan zal men ons, hopen wij, toegeven, dat het zoo moeilijk niet is eene theorie in schoonschijnende woorden te kleeden, haar in wetten, nog onveranderlijker dan die der Perzen en Meden, te formuleeren, haar als een onomstootelijke uitkomst van de wetenschap der ervaring, die geen twijfel meer overlaat, ten beste te geven, zonder dat er één enkel woord van waar is.

Pinksterfeest, 1881. TH. I. J. DE BOUTER, Pr.

1) Prof. Magnus heeft, als wij ons niet vergissen, zijne theorie zoo goed als opgegeven; Geiger is inmiddels gestorven; de tegenwoordige meening van Soury is de moeite van een onderzoek niet waard.

Het Klooster te Windesheim en zijn invloed.

(*Vervolg en Slot van* Dl. LXXIX, blz. 129 vv.)

II.

Toen in 1387 het klooster van Windesheim verrees, zou men (aldus Prof. Acquoy, II, 3), „naar het uit-„wendige oordeelende van het klooster, gelijk het des-„tijds bestond, niet hebben verwacht, dat het eenmaal „groot zou worden onder de duizenden op aarde; dat „zijn naam op de Conciliën te Constanz en te Bazel, „ja aan het pauselijk hof, met eere zou worden genoemd, „en dat het weldra aan het hoofd eener vereeniging van „kloosters zou staan, die zich over N. en Z. Nederland, „Westfalen en de Rijnstreken, Opper- en Neder-Saksen, „Brunswijk en Beieren, Lotharingen en den Elzas, ja „Noordelijk tot in Holstein, Oostelijk tot in Pommeren, „Westelijk tot in Vlaanderen en Zuidelijk tot in Zwit-„serland uitbreiden zou. Maar wie", zoo gaat de Schrijver voort, „toegerust met de gave om het geestelijk leven „op te merken en te waardeeren, den diepen ernst, de „gemoedelijke godsvrucht, de liefdevolle zucht naar het „zieleheil ook van anderen in de eerste bewoners van „Windesheim en hun leidsman te Deventer had gezien; „wie bekend met den opwakenden zin voor zedelijkheid

„en braafheid, met de veldwinnende begeerte naar prac-
„tische vroomheid vooral ook, met de dringende behoefte
„naar zuivering van het kloosterleven, deze mannen zou
„hebben aanschouwd, weinige in getal, maar alles in
„zich dragende wat destijds voor duizenden noodig was,
„hij zou, zonder vrees van door de uitkomst te worden
„bedrogen, hebben voorspeld, dat zich uit dit klein,
„maar levend, levensvatbaar, en levenwekkend beginsel
„iets grooters ontwikkelen moest. En zoo is het ook
„geschied"; „door het gelukkige samentreffen van bei-
„den [èn van de behoefte, die toen bestond, èn van hetgeen
haar bevredigen kon] werd „op godsdienstig en zedelijk
„gebied iets hoogers geboren."

Van ganscher harte onderschrijven wij deze woorden, en al voegen wij er de waarschuwing bij, dat het ook ons niet te doen is „om eene verheerlijking van Win-
„desheim, boven hetgeen het verdiend heeft" [1]), al geven ook wij aan klooster of kloostervereeniging geene „we-
„reldhistorische beteekenis in den gewonen zin des
„woords" [2]), toch zeggen wij met den Schrijver, Windesheim „beslaat een achtenswaardige plaats in de ge-
„schiedenis der algemeene, inzonderheid der zedelijke
„beschaving." Uit het klooster en de Windesheimsche kloostervereeniging is inderdaad „licht uitgegaan in menig
„hoofd, en vooral warmte in duizenden harten, eene
„warmte, die zich in gevoelens van vroomheid en daden
„van braafheid heeft geopenbaard."

Voordat wij echter over den invloed, door Windesheim uitgeoefend, kunnen spreken, moeten we een kort over-

---

1) Acquoy, II, blz. 4. 2) *Ibid.*

zicht geven van het ontstaan en de uitbreiding der Windesheimsche kloostervereeniging. Klooster en kloostervereeniging toch zijn onder dit opzicht een geheel.

In het jaar 1395 verzochten de kloosters Sancta Maria te Windesheim, het Salvatorsklooster te Eemsteyn, tusschen Dordrecht en Geertruidenberg, Mariaborn bij Arnhem en Nieuwlicht bij Hoorn, allen kloosters der reguliere kanunniken volgens den regel van den H. Augustinus, zich onderling te mogen vereenigen tot een Congregatie of gelijk het destijds heette tot een Kapittel.

Wijl in verschillende oorden der wereld zeer vele conventen door gebrek aan broederlijk bezoek zichtbaar waren ontaard, wenschten zij door onderlinge aaneensluiting, jaarlijksche vergadering, kloostervisitatie, enz. het streng onderhouden van den regel te bevorderen en al wat ergernis geven kon te voorkomen. [1])

Paus Bonifacius IX keurde met een bulle van 16 Mei 1395 de voorgestelde vereeniging goed en bekrachtigde haar met zijn gezag.

Allermerkwaardigst is de uitbreiding, die de jeugdige vereeniging weldra verkreeg. „Voor 1402, d. i. vóór „haar zevende jaar, telde zij zeven kloosters;" [2]) onder welke wij Marienwald van Frendeswege bij Nordhorn in het graafschap Bentheim, als het eerste op Duitschen bodem ontstaan en als het laatste der Windesheimsche kloostervereeniging nog in 1805 bestaande, bepaaldelijk moeten noemen. „In 1407 had zij er twaalf, in 1412 „bezat zij er zestien door toetreding van het kapittel „van Groenendaal bij Brussel; in 1424 bij den dood

1) III, blz. 303. 2) II, blz. 13.

„van Vos van Heusden behoorden er 24 mannen- en 5 „vrouwenkloosters toe." [1])

Het generaal kapittel of de algemeene vergadering in het jaar 1430 werd te Brielle gehouden, om het interdikt, over de steden Zwolle, Kampen en Deventer door den Paus uitgesproken, waaraan de Windesheimers zich onderwierpen, „niet vragende, hoe de machten der aarde „het zouden opnemen en welke gevolgen voor eigene „rust het wellicht na zich slepen kon". [2]) Toen omvatte Windesheim door het toetreden van twaalf kloosters uit het kapittel van Nuis en eene eenigzins gelijktijdige aanwinst van vier andere niet minder dan vijf en veertig conventen. [3]).

In 1464, toen Busch zijne *Chronicon Windesemense* voltooide, bedroeg het getal twee en tachtig, in 17 of 18 Bisdommen gelegen, [4]) en was reeds vóór of niet lang na 1500 tot zeven en negentig kloosters aangegroeid en verspreid over de drie en twintig Bisdommen: Bazel, Bremen, Camin (Pommeren), Constans, Doornik, Eichstadt, Halberstadt, Hildesheim, Kamerijk, Keulen, Lubeck, Luik, Maintz, Metz, Minden, Munster, Paderborn, Regensburg, Straatsburg, Trier, Utrecht, Worms en Wurzburg. [5])

In den door Prof. Acquoy met de meeste zorg bewerkte lijst vinden wij zes en tachtig mannen- en zestien vrouwenkloosters [6]), die tot Windesheim behoord hebben, opgegeven met een overzicht hunner geschiedenis en eene opgave hunner litteratuur. Het doet ons Nederlandsch

---

1) *Ibid.* 2) II, blz. 111. 3) II, blz. 51. 4) II, blz. 52.
5) II, blz. 369. 6) III, blz. 3 vv.

hart goed, dat wij er acht en twintig voor mannen en acht voor vrouwen op den bodem van ons tegenwoordig Nederland en Limburg onder aantreffen.

En nu de geschiedenis dier kloostervereeniging, zal misschien iemand vragen. Wij verwijzen hem naar het werk van Prof. Acquoy, die voor zoover slechts eenige historische bron bereikbaar was, iedere bijzonderheid met even groote nauwkeurigheid als onpartijdigheid mededeelt, en die (II, blz. 64) de Windesheimsche vereeniging gedurende vier eeuwen van haar bestaan teekent onder de beelden van „een borrelende bron, een kleine beek, een „toevoer van wateren, een breed meer, een smalle rivier, „die een natuurlijke verzanding, en een kunstmatige „demping hebben ondergaan". Wat dit laatste betreft, leze men II, blz. 57—64, vergeleken met 153—175, waar — naast de helden onzer vaderlandsche historie: de Water- en Boschgeuzen van 1572, naast onze Gereformeerde Stadsregeerders der 16e eeuw en de kloosterhaters van Duitschland — Keizer Josef II, de onwaardige zoon van Maria Teresia, de heer der Oostenrijksche Nederlanden, en ook de Fransche revolutiemannen optreden, en als die levende wateren kunstmatig dempende (blz. 175 als naastende en met geweld sloopende) worden voorgesteld. „Altemaa „volgens eene zedeleer, die slechts door den Staat in toe„passing kan worden gebracht, maar die in de burgers, „wanneer deze haar volgden, streng zou worden gestraft", voegt de Schrijver er, blz. 57, fijn spottend bij.

Op ons overzicht der uitbreiding van de Windesheimsche kloostervereeniging moet nog éene aanmerking volgen. Hoe ver zich ook de kring uitstrekt, waarbinnen de honderd en twee tot Windesheim behoorende kloosters

zich bevonden, toch beperke men den Windesheimschen geest noch tot die kloosters der reguliere kanunniken, noch tot dien kring; neen, die geest leefde en wekte leven in veel wijder omvang nog. Ook de kloosters der reguliere kanunniken in het aartsbisdom Maagdenburg, in de bisdommen Merseburg, Meissen, Neuburg of Augsburg, Brandenburg, Havelberg en Verden zijn er door hervormd en leefden volgens de statuten van Windesheim (II, blz. 345). Aan Praemonstratensers, Cisterciënsers, Benedictijnen, aan de leden van bijna alle kleinere orden deelde zich die geest mede. Men leze slechts wat Jan Busch en Joannes Legatius [1]) over die der Benedictijnen ons mededeelt, hoe „de heerlijke geur van het heilig leven der „Windesheimers uit het klooster Frendeswege tot in Burs„feld aan de Weser doordrong", en hoe van dit klooster eene hervorming begon van alle Benedictijnerkloosters in Duitschland, Opper- en Neder-Saksen, Thuringen, Meissen, Hessen, enz., en hoe Joannes Hagen, „reformator „praestantissimus", niet minder dan zestien abten en twintig priors van degene, die hij als kloosterlingen had aangenomen, tot hervorming van andere kloosters uitzond. Men leze, opdat we ook een woord over Frankrijk zeggen, wat Prof. Acquoy [2]) ons over Joannes Mombaer of Mauburnus, regulier kanunnik van St. Agnietenberg te Zwolle, mededeelt: hoe deze, in 1497 naar Frankrijk ontboden, met negen metgezellen daar aankwam,

---

1) Leibnitz. *Scriptores Brunsv.* Tom. II, p. 413: „interim Windesemensis reformationis redolentissimus odor longe jam lateque diffusus ad eos usque penetravit: ibi recte vivi; ibi ad sanctae conversationis normam ambulari; ibi salutem animarum operari."

2) II, blz. 354—357.

hoe hij daar een groot aantal conventen der reguliere kanunniken in verschillende bisdommen hervormde, en hoe zich ook daar zijn reformatorische arbeid tot de orde der Benedictijnen uitstrekte en dat alles in het korte tijdsbestek van slechts zes jaren, daar hij reeds in 1505 in de kracht van zijn leven te midden van zijn arbeid bezweek.

Neen, zeggen we met Prof. Acquoy, zij deden meer dan eene vereeniging vormen van honderd kloosters, „waarin door strenge tucht en onderlinge visitatie alle „onzedelijkheid zooveel mogelijk geweerd, en het goede „met nadruk bevorderd werd." — „Eene menigte conven„ten in Noord- en Zuid-Nederland, Duitschland en Frank„rijk namen ook, zonder in hun onderling verbond te „zijn getreden, hunne uitwendige vormen in acht, volg„den hun kerkdienst, leefden in meerdere of mindere „mate overeenkomstig hunne beginselen van zedelijkheid, „of plaatsten zich zelfs geheel onder hun geestelijk toe„zicht. Men heeft het aantal van deze conventen op eenige „honderden begroot. Nauwkeurig is het niet te bepalen. „Telkens ontdekt men er meer." [1])

Geen wonder, dat de groote kloosterhervormer Jan Busch, „die 50 jaren lang voor de hervorming van kloos„ters onder ontberingen en moeielijkheden van allerlei „aard, dikwijls met levensgevaar rondtrok en van de „vele door hem hervormde kloosters aan het eind van „zijn werk „De reformatione monasteriorum" in het „jaar 1475 verklaren kon: „quae in regulari observantia „ „paene omnia usque in praesens perseverant", nogmaals

1) II, blz. 344.

„ dankbaar en jubelend uitroept: „„ misericordias Domini „„ in aeternum cantabo." " [1])

Na dit overzicht der Windesheimsche kloostervereeniging gaan wij spreken over den invloed, dien zij op de algemeene en meer bepaaldelijk op de zedelijke beschaving, volgens Prof. Acquoy, heeft gehad. Wij zijn daarmede, wij zeggen het onzen Schrijver na, tot het merkwaardigst, maar tevens moeielijkst gedeelte van onzen arbeid genaderd.

Naar den indruk te oordeelen, welken eene eerste lezing van hoofdstuk VII [2]), waar over dien invloed gehandeld wordt, op ons maakt, zou men denken, dat 'Schrijvers oordeel niet ten gunste van Windesheim uitvalt.

Eerst zegt hij, wat hij door invloed uitoefenen verstaat: „ niet slechts, dat iemand aan eene zaak, welke dan ook, „ iets doet, maar dat hij haar verder brengt, dat hij er, „ zoo het zijn kan, een staat aan geeft, dat er van zijne „ persoonlijkheid iets in haar overvloeit"; dan gaat hij voort met te vermelden, hoe het ten opzichte van landbouw en veeteelt, cultuur van den grond en koophandel, ambachten en handwerken, met de Windesheimers gegaan is. „ Wij zouden niet durven verzekeren, dat zij daarop „ van eenigen invloed zijn geweest. Wijl de broeders zich [wat bijv. de handwerken betreft] „ zelven hielpen, misschien „ soms behielpen, schijnt men te mogen aannemen, dat zij „ de nog nuttiger beoefening door de lieden van het vak „ eenigermate in den weg hebben gestaan." [3])

---

1) Aldus het voortreffelijke werk *Geschichte des Deutschen Volkes* van Joannes Janssen, Dl. I, VIe druk. Freiburg, 1880. S. 599. Zie ook Acquoy, I, blz. 289—307.

2) II, blz. 179—386. 3) II, blz. 179—185.

Op blz. 185 wordt gevraagd, welke hun invloed was op het onderwijs. Het antwoord luidt: „het doet ons „leed, op een zoo belangrijk punt onze lezers min of „meer te moeten te leur stellen: de sporen van onder- „richt aan niet-kloosterlingen zijn eensdeels te spora- „disch, anderdeels van te eenzijdig kerkelijke strekking, „om aan wezenlijken invloed op de genoemde zaak te „gelooven."

Deed men er iets meer aan de letterkundige vorming der kloosterlingen zelven? — „Met opzet", zegt de Schrijver, „drukken wij ons twijfelachtig uit; want ook dien- „aangaande zijn onze gegevens veel te spaarzaam en te „onbeduidend, om er iets zekers uit op te maken." [1] Wel wordt, blz. 192, na opnoeming van een viertal Latijnsche scholen in Belgische kloosters gezegd: „Misschien „zal het te eeniger tijd blijken, dat er geen Windesheimsch „convent in de Zuidelijke Nederlanden was, of het had „in de zeventiende en achttiende eeuw zijn lector of pro- „fessor"; doch er wordt bijgevoegd: „intusschen zal het „niet noodig zijn, de lezers opmerkzaam te maken op „het schier uitsluitend kerkelijk karakter, dat aan de „Windesheimsche instellingen voor onderwijs eigen was. „Noch volksontwikkeling, noch vorming voor wetenschap, „maar opleiding voor den geestelijken stand en voor het „kloosterleven was het hoofddoel..... Het spreekt van „zelf, dat onder deze omstandigheden de vereeniging „geen beweegkracht op het gebied van het schoolwezen „kon zijn." [2]

De zaak wordt iets beter, waar gevraagd wordt naar

---

1) II, blz. 190. 2) II, blz. 193.

het nut, door het afschrijven van boeken gesticht; „hier „toch betreden wij een veld, dat niet door sommigen „hunner, maar door allen, niet hier of daar, maar overal, „niet nu en dan, maar voortdurend werd bearbeid." [1]) Doch op blz. 195—201 gaat de zon weer onder. De Windesheimers verliezen het zelfs tegen de Broeders van het Gemeene Leven: voor dezen was boeken schrijven als middel van bestaan de regel, bij genen was het uitzondering; misschien hebben dezen nog door de drukpers vruchten voor de wetenschap geleverd, van genen kan men, zelfs met het oog op het St. Maartensklooster van Leuven, niet van eenigen invloed door de drukpers spreken. Het is waar, „door het voortdurend en met ver- „eende krachten kopieeren van boeken, kwamen de ver- „schillende kloosters in het bezit van meestal aanzienlijke „bibliotheken"; van Groenendaal, Windesheim, Diepenveen, Zevenborn, Roôklooster, St. Maarten te Leuven, van Bodiken, Rebdorff, Frenswege, van bijna allen geldt het, dat de bibliotheek schatten van boekwerken en handschriften bevatte; toch zegt de Schrijver, dat „de broe- „ders des gemeenschappelijken levens meer onmiddelijk „nut gedaan hebben door de algemeene verspreiding „hunner boeken, dan de Windesheimsche regulieren door „de opeenhooping daarvan. Al mag men verwachten, „dat zij ..... niet karig zullen zijn geweest in het ter „leen geven van het hunne, toch waren de kloostermuren „al te zeer muren der afscheiding tusschen hen en de „buitenwereld. Naarmate zij door hunne afzondering min- „der werden geschaad, werd de menschheid minder ge-

1) *Ibid.*

„baat. Wat had deze laatste langen tijd aan hun voort-
„durend schrijven, hunne letterkundige bekwaamheden,
„hun rijken boekenschat?" [1])

Evenwel toont de Hoogleeraar ons op de volgende bladzijde, dat de menschheid toch wel iets aan de boeken van Windesheim heeft gehad, door verschillende geleerde werken, die naar de boekerijen der Windesheimers vervaardigd zijn, op te noemen en ons ook te zeggen: „van
„den onberekenbaren invloed, dien bibliotheken, als de
„stedelijke te Deventer, de academische te Utrecht, de
„koninklijke te 's Gravenhage, en bovenal de Bourgon-
„dische te Brussel op de kennis en de wetenschappelijke
„beoefening der geschiedenis hebben gehad en voortdu-
„rend meer zullen krijgen, komt een deel aan de boeke-
„rijen der Windesheimers toe." [2])

Op diezelfde bladzijde wordt gevraagd, wat deden zij rechtstreeks voor de wetenschap? „Het ligt voor de hand, antwoordt de Schrijver, „dat mannen, die als geestelij-
„ken niet ontbloot konden zijn van zekere letterkundige
„vormen..... eenige liefde voor de wetenschap bezaten."
(II, blz. 203.) En na onder hen meesters in de vrije kunsten, in de rechten, doctoren in de medicijnen en in de godgeleerdheid, gepromoveerden uit Padua, lectors uit Parijs, dekens van het collegie te Manchester, „in één
„woord eene menigte mannen, die tot den stand der ge-
„leerden behoorden", en die „den algemeenen standaard
„van de kennis.... onwillekeurig verhoogden", te hebben opgenoemd, na ook vele andere gelukkige beoefenaars der verschillende takken van wetenschap, ook van de zoo-

---

1) II, blz. 201. 2) II, blz. 202.

genaamde exacte en natuurkundige wetenschappen: wiskundigen, cosmographen, schrijvers over astronomische, physische en medische onderwerpen, daaraan te hebben toegevoegd, vervolgt de Schrijver (blz. 208): „er is geen „twijfel aan, of men zal bij toenemende kennis van het „inwendig leven der verschillende Windesheimsche kloos„ters telkens meer bevinden, dat er, vooral in den bloei„tijd der Vereeniging, onder de broeders heel wat ge„leerdheid en liefde voor de studie was."

Doch op blz. 209 lezen wij wederom: „maar om van „invloed op de wetenschap te zijn, moet men toch nog „iets anders doen, dan haar beoefenen en er boeken over „schrijven. Die beoefening moet er eene bijzondere rich„ting aan geven, en meer breedte of diepte aan schen„ked. Die boeken moeten eene meer wetenschappelijke „methode gangbaar maken, nieuwe gezichtspunten ope„nen, de vaders worden van andere dergelijke geschrif„ten. Onder alles nu, wat de Windesheimers, geschreven „of gedrukt, hebben nagelaten, is, zooverre wij weten, „niets, wat in eenig vak van wetenschap baanbrekend is „geweest" — al hebben zij ook op hagiographisch en patristisch gebied „de geleerde wereld aan zich verplicht".

Op blz. 228 wordt gevraagd, hoe stond het met de Windesheimers ten opzichte van de kunst, welken invloed hebben zij op de kunst uitgeoefend? „De calligraphie, „de illustratie, zelfs de miniatuurschilderkunst vonden", zegt de Schrijver, „in de kloosters van Windesheim ge„lukkige beoefenaars" (II, blz. 236). Als calligraphen en miniatoren muntten de Windesheimers boven de Broeders des Gemeenen levens uit (II, blz. 230). Immers de Windesheimsche kanunniken „beoefenden de schrijfkunst ook

„wel bepaaldelijk als kunst, en besteedden niet zelden „veel zorg aan het illustreeren, of, gelijk men destijds „zeide, aan het „verluchten" hunner boeken" (I, blz. 219); nog in de zestiende eeuw (1521) bestond er „in „den kring, die ons bezighoudt, ja, ook bepaalde„lijk te Windesheim en bij den prior superior zelven, „liefde voor dezen tak der kunst." (II, blz. 221.) — „Wij verblijden ons, zegt Schrijver, eene schrede verder „te mogen gaan, en zij het slechts een enkel, dan toch „een voorbeeld te kunnen noemen, waaruit blijkt, dat „ook de houtsneekunst in de eerste tijden der vereeni„ging door de broeders niet is versmaad." (*l. c.*) „Ook „de beoefening der schilderkunst (blz. 23) was aan den „Windesheimschen kring niet geheel vreemd". Evenmin ontbrak het aan broeders, die de bouwkunst verstonden (blz. 240). „Wie eenmaal het edel eenvoudig, hoog ge„bouwd, in den reinsten spitsboogstijl opgetrokken koor [der nog aanwezige kloosterkerk te Gaasdonk bij Goch] „gezien heeft, zal niet licht den indruk van stille ver„hevenheid en rustige grootheid vergeten, dien het on„willekeurig op den toeschouwer maakt. Welnu, de bouw„meester van dit koor was Johan Broekhuizen, regulier „kanunnik van Windesheim", „eenige jaren te voren „bouwmeester van het koor te Windesheim", misschien ook van het ruime en rijzige, wel verlichte en statige kerkgebouw te Frendeswege. [1])

Van de kloosterkerk te Zevenborn, waaraan 34 jaar gearbeid werd, getuigt Aegidius van den Hecken, „wiens „oordeel, als dat van een artist, zooveel hooger waarde

---

1) II, blz. 241 en ook noot 5) aldaar.

„dan dat van anderen heeft: „dit is die kerk die, èn „„als gebouw èn als kunstgewrocht, zoowel van binnen „„als van buiten bezien, het gemoed der beschouwers „„met zekeren wellust houdt opgetogen." Hij prijst haar, „dat zij des zomers niet te heet, des winters niet te koud „is, dat zij door haar licht het oog bekoort, en door hare „leiding van het geluid zoowel het zingen als het hooren „gemakkelijk maakt. Hij verhaalt met zekeren trots, „hoe Keizer Karel V, toen hij haar binnentrad, en de „oogen ophief, als het ware iets goddelijks in haar zag „en vol bewondering tot zijn gevolg zeide: „welk een „heerlijke tempel is dat!"" [1])

Welnu, Prof. Acquoy meent ook dit meesterstuk van godsdienstige bouwkunst voor een gewrocht van een der conversbroeders van Zevenborn te mogen houden en voegt er aan toe: „ongetwijfeld zullen er meer dergelijke voor- „beelden van gelukkige beoefening der architectuur onder „de Windesheimers bestaan, al zijn zij niet tot onze ken- „nis gekomen."

Op blz. 245 volgt evenwel het antwoord op de vraag naar hun invloed op de kunst. „Als men ons nu echter „vraagt, of de Windesheimers op de tot dusverre behan- „delde kunstvakken van bijzonderen invloed zijn geweest, „dan durven wij nauwelijks bevestigend antwoorden. Zij „hebben er veel aan gedaan; o ja. Zij hebben ze soms „zeer verdienstelijk beoefend; voorzeker. Maar eene nieuwe „richting er aan gegeven, dat hebben zij, zooveel ons „althans gebleken is, niet. Van ganscher harte hopen „wij, dat men te eeniger tijd op goede gronden een

2) II, blz. 242.

„tegenovergesteld gevoelen zal kunnen uitspreken. Wie „zou durven beweren, dat dit onmogelijk is? Maar dan „zullen er meerdere voortbrengselen van kunst moeten „gevonden worden, die blijkbaar in de verbondene kloos„ters zelven zijn vervaardigd, die er niet door een tij„delijk inwoner, maar door de eigenlijke broeders het „aanzijn hebben ontvangen en die geen toevallige gelij„kenis met latere werken van dezelfde soort vertoonen, „maar bewezen kunnen worden, daarvan de prototypen, „de modellen, de vaders te zijn geweest." „De Win„desheimers, vervolgt de Schrijver, beoefenden de aan„geduide kunsten niet om haars zelfs wil, maar uit eer„bied voor den godsdienst [1]); zonder het bestaande we„zenlijk te verbeteren, breidden zij den kring daarvan „uit, en zonder den standaard van het schoone aanmer„kelijk te verhoogen, kweekten zij den zin voor het „schoone, althans in eigen kring, niet weinig aan; niet „de kunst zelve verhieven zij, maar de voorwerpen van „kunst vermeerderden zij; hun invloed was een invloed „in de breedte, niet in de diepte."

Hetzelfde oordeel wordt ten slotte geveld over hun invloed op de toonkunst en kerkelijke muziek en evenzeer wat de dichtkunst betreft; de medegedeelde feiten zijn niet genoeg „om althans voor zooveel er ons tot dusverre „van bekend is, een eigen invloed, hoe gering ook, te „mogen veronderstellen." [2]) „Zooveel schijnt men wel „als zeker te mogen aannemen, dat de leden der ver„eeniging, al werden er enkele gelukkige beoefenaren

1) „Men beoefende de kunst, niet als doel, maar als middel, niet tot „genoegen van den mensch, maar ter eere van God", lezen wij I, blz. 222.
2) II, blz. 251.

„der dichtkunst onder hen gevonden, op die kunst zelve „niet van invloed zijn geweest." (blz. 253.)

Wat den invloed op geloofs- en zedeleer aangaat, zullen de lezers van *De Katholiek* reeds uit ons eerste opstel 'Schrijvers oordeel kennen: „de geloofsleer bracht het „niet verder dan de gewone kerkelijke formuleering, ook „de plichten- en de beoefeningsleer bleven er staan bij „de bekrompen begrippen van den vroegeren tijd" (II, blz. 273); ja, wat dit laatste aangaat vinden wij hier, wat (I, blz. 253) van Werner Keynkamp was gezegd, herhaald van de geheele Windesheimsche Congregatie: „zij meenden het zoo goed; zij jaagden zoo ijverig naar „de volmaking; zij hadden er zooveel voor over, maar „hun horizont was zoo beperkt. Ook hier niets kloeks, niets „breeds, maar iets zeer angstvalligs en enghartigs. Dit „is het, wat wij met onzen lof voor hunne waarachtige „braafheid niet kunnen wegnemen; dit ook, wat reeds „terstond doet vermoeden, dat hun invloed er schade bij „geleden heeft." Hier alzoo Werner Keynkamp (die I, blz. 184 een voorbeeld heet van armzalige angstvalligheid) niet slechts type van eene geheele soort, maar type van de geheele congregatie!? Mij dunkt, de namen van de kloeke en mannelijke Vos van Heusden, Marwick v. Calcar, Hendrik Loder, Jan Busch, ja, ook van de latere Windesheimers protesteeren genoegzaam tegen deze uitspraak en wettigen onze vroeger geuite vrees voor zekere willekeurigheid in Professor's beoordeeling van Windesheim ten volle. [1])

Gelukkig zijn wij blz. 297 tot den invloed op vroom-

---

1) Vgl. *De Katholiek*, Maart, blz. 141 en 142.

heid en zedelijkheid genaderd. Hiervan wordt verzekerd (blz. 309): „Wij gelooven, dat de Windesheimers voor „de algemeene vroomheid niet te vergeefs hebben ge„leefd"; blz. 311 wordt gezegd, dat die invloed nergens grooter was dan in de naaste omgeving, maar tegelijk zich al verder en verder uitbreidde. Eindelijk treden de Windesheimers voor ons op, als de kloostervaderen, naar welke de Kardinalen te Constans verklaarden lang te hebben uitgezien (II, blz. 330), wier werkzaamheid gelegen is in dit ééne punt: hervorming van 't kloosterleven in het algemeen; en wien ten slotte het „heerlijk ideaal, „dat trouwens het ideaal der kloosterlingen in het alge„meen is geweest: herstelling van het Christelijk leven, „gelijk dit door het Evangelie en de Kerk oorspronkelijk „opgevat en door de oudvaders Basilius, Augustinus, „Benedictus en Franciscus op nieuw op den voorgrond „geplaatst was, voor oogen zweefde." (II, bl. 335 en 336.)

Dat ideaal, zegt de Schrijver, trachtten zij te bereiken in hun eigen kring, doch ook daar buiten, en al bepaalden zij „hun hervormenden arbeid, helaas, slechts tot „kloosters en geestelijke huizen [1]) [ook gasthuizen, zegt Prof. Acquoy, blz 344, n. 2], het hoogste...., wat zij hebben „gedaan, datgene wat hunne historische beteekenis uit„maakt en waardoor zij een onmiskenbaren invloed op „duizenden hebben uitgeoefend, bestaat in de uitgebreide „kloosterreformatie, die door hen in Noord-Nederland, „Zuid-Nederland, Duitschland en Frankrijk met uitste„kend gevolg is volbracht." [2])

Hiermede zijn we aan het einde van ons verslag over

1) II, blz. 344. 2) II, blz. 385.

den invloed, volgens Prof. Acquoy door Windesheim uitgeoefend. De lezer van *De Katholiek* zal het, hoop ik, niet aan ons wijten, indien hij, we vreezen het, eenigzins is teleurgesteld in zijne verwachtingen. Wij hebben niets anders willen doen dan achtereenvolgens zoo getrouw mogelijk een overzicht van Professors voorstelling geven. Hij zelf moge beslissen, in hoever wij al of niet beneden de waarheid zijn gebleven.

We gaan nu nog in eenige trekken aantoonen, op welke wijze de Windesheimers, volgens den Schrijver, invloed op de vroomheid en zedelijke beschaving hebben uitgeoefend, om ten slotte met alle bescheidenheid, die passend is tegenover een man, wien het tijdvak der geschiedenis van Windesheim gedurende meer dan 30 jaren als ten levensstudie is geweest [1]), maar ook met alle vrijmoedigheid, zooals hij het van ons verwachten zal, ons oordeel over zijne opvatting en voorstelling van Windesheims invloed uit te spreken.

Invloed op de vroomheid hunner tijdgenooten trachtten de Windesheimers te verkrijgen door allereerst in zich zelven den geest van godsvrucht op te wekken en aan te kweeken; „nauwelijks wordt men in de gelegenheid „gesteld, een der verbondene kloosters meer van nabij, „d. i. in zijn inwendig leven te leeren kennen, of men

---

1) Wij herinneren hier slechts aan het leven van Pater Brugman (Amsterdam, Portielje, 1854) door Prof. Moll uitgegeven, en waarin om de zorg voor correctie en de bewerking van het register, grootendeels door Prof. Acquoy op zich genomen, dien veelbelovenden leerling en vriend openlijk wordt dank gezegd; aan de *Epistolae XIV Gerardi Magni*, met doorloopende aanteekeningen door den Hoogleeraar zelven (1857) uitgegeven. Het doet ons goed, daarin de dankbaarheid des Leerlings voor de lessen en meer nog voor den vriendelijken, ja vaderlijken omgang van zijn Leermeester zich luide te zien uitspreken.

„bemerkt, dat er onder zijne bewoners innige zielen zijn, „en niet zelden wordt men aangedaan door de vrome „adspiratiën naar het Oneindige, het vast geloof in de „leidingen der Voorzienigheid, de kinderlijke onderwer- „ping aan Gods Wil, die men er aantreft, in één woord, „door uitingen van echte godsdienstigheid." [1])

„Treffend is het woord, door de mater van Diepen- „veen, Salome Sticke, tot de procuratrix gesproken, „toen deze bezorgd was wegens geldgebrek: „Ga naar „„het koor, en spreek uwen Procurator toe."" [2])

„Deze vroomheid..... werd dagelijks onderhouden door „het uitoefenen of bijwonen van den kerkdienst, door „gezamenlijke godsdienstoefeningen in de eetzaal en door „persoonlijke overdenkingen in de eigen cel." „Bij de „persoonlijke overdenkingen waren geene geschriften meer „geliefd dan de zoogenaamde „Levens van Jesus" en „„Passieboeken."" [3]) „Tevens had men er groote liefde „voor de „Heilige Schriften", „den Bijbel", maar even- „zeer voor de werken van Chrysostomus, Augustinus, Hie- „ronymus, en Bernardus, in één woord, van alle be- „roemde kerkleeraren uit vroegeren en lateren tijd." Zij werden er „zorgvuldig afgeschreven en met graagte ge- „lezen" „Thomas à Kempis kopiëerde den ganschen „Bijbel voor het klooster op den St. Agnietenberg" en schreef naar het schijnt nog een exemplaar voor het huis der Broeders van 't Gemeene Leven te Zwolle. „Meer „wellicht nog vorderden de Windesheimsche vromen door „de overdenking van hetgeen zij „goede punten" of „„devota exercitia" plachten te noemen", van welke de

---

1) II, blz. 297. 2) II, blz. 298, noot 1. 3) II, blz. 298 en 299

Schrijver, om er ons een denkbeeld van te geven, de volgende mededeelt: „Vlied, zwijg en rust en tracht alleen „den Heer te behagen, om Wien alle dingen geschieden „moeten. Uwe rust en uw troost zij alleen in Hem, „want Hij is de hoop der zuchtende zielen Hem zoe„ken de godsdienstige tranen en het roepen van een innig „hart. Min het zwijgen, zoek eenigheid, vlied het maken „van vertooning. Verkies eenvoudigheid en waarheid; „wanneer gij ootmoedig en verborgen zijt, zoo verblijd „u, en zalig zult gij wezen indien gij het nuttig gebruikt. „Niemand is zekerlijk openbaar dan die gaarne verbor„gen is. O mijn allerliefste Heer, mijn hart kan niet „rusten totdat Gij mij alles in alles wordt."

Eenigen hunner hadden ook lijfspreuken, zooals bijvoorbeeld Gerlacus Peterz: „Festina consummari: in „proximo vocaberis." Joannes Vermeulen, 1636 als prior van Zevenborn gestorven, herhaalde dikwijls de woorden: „nemo sapiens, nisi patiens "

En op welke wijs verspreidde zich nu die geest van godsvrucht ook buiten de muren van hunne kloosters?

„Reeds het zien van een kloostergebouw", zegt ons terecht de Schrijver [1]), „heeft soms invloed. Het roept „den voorbijganger toe: „de mensch zal bij brood alleen „„niet leven": „bedenk de dingen die boven zijn". — „De kloosterklok luidt. De gedachte aan de inwonenden, „die zich buigen voor God, geeft ook aan de omwonen„den een indruk van ernst, of wekt hen op tot gebed. „Het gezang der kloosterlingen doet zich hooren, en hun „lied vindt weerklank in menig vroom gemoed."

---

1) II, blz. 309.

„Men zie voorts, aldus vervolgt hij, de indrukken niet „voorbij, die op menigen bezoeker werden gemaakt; „men denke ook aan de indrukken van godsvrucht langs „tegenovergestelden weg, door de brieven, die de Win- „desheimers aan anderen schreven, en door de bezoeken, „die zij..... aan hunne familieleden en elders brachten. „Het kan niet anders, of er moet door dit schriftelijk „en persoonlijk verkeer iets van hun vromen ernst op „hunne bloedverwanten en vrienden zijn overgegaan." [1])

„Misschien deden de lagere rangen der kloosterlingen, „met name de conversen en leekebroeders, in dit op- „zicht het meeste nut." „Daarom, zegt de Schrijver, mo- „gen wij vooral ook van de Windesheimsche conventen „verwachten, dat zij, elk in zijn eigen kring, de godsvrucht „zullen hebben bevorderd. Soms geschiedde dit, zegt hij, „reeds alleen door het stichtelijk voorbeeld der broeders.

„Want inderdaad, als men anderen hun leven geheel „aan God ziet wijden, wordt men ook zelf opgewekt, „om den verborgen omgang met Hem te zoeken. De „zaak spreekt zoo zeer van zelve, dat wij..... met een „enkel woord zullen kunnen volstaan. De kloosterlingen „van Frendeswege stonden in gansch Westfalen bekend „wegens de stichting, die zij, zoowel buiten als binnen „hun convent, teweegbrachten, en hun prior Hendrik „Loder was in den omtrek zóó bemind, dat armen en „rijken hem hun „lieven vader" noemden." [2])

Voorzeker, onbekrompen liefdadigheid en gastvrijheid kwam dezen godsdienstigen invloed te hulpe; — wie zich ook aan de kloosterpoort van Frendeswege aanmeldde,

---

1) *Ibid.*, blz. 310. 2) *Ibid.*, blz. 311.

men had voor hem spijs en drank; — Windesheim stond wegens zijn liefdadigheid bekend; op den St. Agnietenberg bij Zwolle werden armen en nooddruftigen dagelijks „heerlijk gespijzigd"; door Nieuwlicht bij Hoorn werden 's winters wel zeven honderd, soms duizend armen onderhouden; doch voor de Windesheimers bleef hoofdzaak, bij die gelegenheid „zaden van godsvrucht te „strooien in menig gemoed", en velen ontvingen bij het brood des lichaams „tevens eene spijze voor de ziele". En zoo zien we, dat de muren der Windesheimsche kloosters wel niet zoo zeer muren van afscheiding waren, of een heilzame invloed ging van daar uit en werkte allerweldadigst in menige ziel [1]).

Wat de Schrijver ons hier mededeelt over den invloed der Windesheimers op hunne naaste omgeving en op al wie met hen in aanraking kwam, herinnert ons tot ons genoegen aan de gezonde en eenvoudige voorstelling der verhouding van de kloosterlingen en bepaaldelijk van de Haarlemsche Commanderij van Sint Jan tot de verschillende standen der middeneeuwsche maatschappij, ons gegeven in Allan's *Geschiedenis en beschrijving van Haarlem*, II, blz. 290: „In eene vereeniging van man„nen, die zonen uit alle klassen der maatschappij om„vat, moeten betrekkingen tot de gansche burgerij daar„buiten onderhouden worden, en die geheele maatschappij „zal op hare beurt weder aangetrokken worden tot die „kleine wereld, welke hare burgers uit alle rangen ont„vangen heeft. Voornamelijk zal dit het geval wezen, „wanneer die vereeniging, d.i. dat Convent, hare roeping,

1) II, blz. 311—313.

„als men 't zoo noemen wil, hoog opvat; het goede „doet, wat hare hand te doen vindt, den arme beschermt „tegen den overmoed van den machtige, en de voor„rechten van den adel erkent en eerbiedigt. Maar bovenal „behoudt zij eene hooge plaats, wanneer zij boven den „adel uitmunt in wetenschap en beschaving van geest, „den armen mededeelt van haren overvloed en die klasse, „welke misschien het eerste voorrecht zou kunnen missen „en aan het laatste geen behoefte heeft, door woord en „voorbeeld tot het goede aanspoort. Ziedaar de verhou„ding van de St. Jans Heeren tot de andere standen." [1]) Ziedaar zeggen wij ook naar de voorstelling van Prof. Acquoy de verhouding der Windesheimers tot hunne tijdgenooten.

Die invloed breidde zich echter in nog wijder kring uit door de prediking van Gods woord, hetzij in collatiën tot de broeders of in stichtelijke toespraken tot het volk. Want ofschoon dit laatste juist niet hoofddoel of hoofdzaak van de werkzaamheid der Windesheimers was,

---

1) *Geschiedenis* en *beschrijving van Haarlem door* F. Allan, leeraar aan 's Rijks kweekschool voor onderwijzers, onder medewerking van de Heeren Dr. O. Ekama, Mr. A. J. Enschedé, Mr. H. Gerlings en C. J. Gonnet. (Haarlem. J. J. Brederode. 1877.)

't Is ons eene voldoening te kunnen zeggen, dat in de voorstelling van Katholieke zaken der Middeneeuwen, deze beschrijving gunstig uitsteekt boven vele stedebeschrijvingen der XVII en XVIII eeuw; en ofschoon ik in de woorden door Joannes van Kempen in eene collatie tot zijne *confratres* gesproken en blz. 427 uit van Heussen, *Hist. Ep. Harl.* medegedeeld, geene afkeuring vind van de levenswijze der geestelijken — al was het dan ook 's Priors overtuiging, dat de gewone kloosterdeugd op zich zelve den weg ten hemel nog niet baande — wij herhalen het: geheel het zevende hoofdstuk en bovenal de zorgvuldige, hier en daar treffende behandeling der geschiedenis van het Begijnhof is eene herlezing en bestudeering overwaardig.

toch geschiedde het ook, waar aan zekere kloosters pastoraten en kapelanijen verbonden waren, zoodat het ook „in den Windesheimschen kring niet aan mannen ont„brak, die als goede preekers bekend stonden en wier „sermoenen in schrift werden bewaard." [1])

Doch, al komen we ook met den Schrijver niet tot het besluit, dat de Windesheimsche vroomheid door prediking „geen noemenswaardigen invloed heeft gehad" (blz. 321), gaarne vestigen wij nu met hem onze aandacht op een ander punt van groot belang. Het is de glorie der Windesheimers, dat zij hebben medegewerkt tot de schepping onzer eigene Nederlandsche letterkunde en wel tot de vestiging eener godsdienstige volksliteratuur (blz. 300); het is evenwel in veel hooger graad hunne glorie, dat die arbeid voor zedelijkheid en godsvrucht de rijkste vruchten heeft gedragen.

De Schrijver noemt verschillende geestelijke geschriften op (blz. 322—324), die hij niet schroomt kleine, maar reine boekskens te noemen; en vestigt ten slotte de aandacht op het *Ignitum Soliloquium* van Gerlacus Peterz. en de *Navolging van Christus* door Thomas a Kempis; „van het voortreffelijke is het allervoortreffelijkste niet „slechts bewaard gebleven, maar algemeen bekend ge„worden". Wat Thomas à Kempis aangaat, zijn naam, zegt Schrijver, is zeker veel beroemder nog dan die van Gerlacus Peterz. „En is die roem onverdiend? Men behoeft „het „Soliloquium animae", den „Hortulus rosarum", „de „Vallis liliorum" en zoo menig ander werk van den „regulier op den St. Agnietenberg slechts te hebben

1) II, blz. 317.

„ gelezen, om overtuigd te zijn van den diepen weemoed „ en de hooge adspiratien, den roerenden eenvoud en de „ rustige vroomheid, die hem hebben bezield", doch even als hij in dit alles de anderen overtreft „ evenzoo over- „ treft hij nog weer zich zelven in zijne „ Imitatio Christi. "" [1])

Men heeft vele jaren gestreden, zegt de Hoogleeraar, over den waren auteur der Imitatie; „ wat ons betreft, wij „ houden Thomas à Kempis voor den schrijver." „ Intus- „ schen, voor zooverre ons onderwerp aangaat, verschilt „ het ons weinig, of hij dan wel een ander de „ Imitatio " „ vervaardigd heeft. En waarom? Omdat dit werk blij- „ kens zijn ganschen inhoud uit geen anderen dan den „ Deventersch-Windesheimschen kring kan zijn voortge- „ komen, en omdat het weinige, wat het aangaande het „ kloosterleven en de oefeningen van een goed religieus „ bevat, voldoende aanduidt, dat het niet door een broe- „ der des gemeenschappelijken levens, maar door een „ lid der kloostervereeniging moet zijn geschreven.

„ Deze laatste heeft dan toch de wereld met dit gulden „ boekske verrijkt. Het beste, wat zij op geestelijk ge- „ bied in haar bloeitijdperk bezat, het voortreffelijkste, „ wat zij in de harten van hare edelste vertegenwoordi- „ gers gevoeld en door hunnen mond gesproken heeft, „ vindt men hier teruggegeven door eene reine ziel, die „ het alles heeft verwerkt en er een waas van hemelsche „ rust over heeft verspreid." [2])

„ Onder alle stichtelijke werken der vier laatste eeuwen „ is de „ Imitatio Christi " het meest gezochte en dus waar- „ schijnlijk ook het meest invloedrijke geweest. Welnu

---

1) II, blz. 321. 2) *Ibid.* blz. 325—327.

„ de eer van dien invloed komt niet toe aan Thomas à „ Kempis alleen, maar aan den ganschen Deventersch- „ Windesheimschen kring." [1])

Wij eindigen hiermede met Windesheim en den invloed, dien het heeft gehad, te bespreken. De lezer zal door hetgeen wij uit het werk van Prof. Acquoy mededeelden, genoegzaam hebben gezien, dat de Windesheimers in waarheid invloed op de beschaving hunner tijdgenooten hebben uitgeoefend en op welke wijze dit is geschied; tevens hopen wij daarmede een bewijs te hebben geleverd, dat het er vóór den tijd der Reformatie niet zoo slecht in de kloosters uitzag als men dat gewoonlijk voorstelt. Het is waar, God laat soms toe, dat in de geschiedenis zijner Kerk het kwade schijnbaar de overhand heeft; wij ontkennen het niet: soms zijn wij gedwongen, ook wat de kloostergeschiedenis aangaat de klacht te uiten: Hoe is dat goud veranderd! en moeten wij bekennen: *corruptio optimi pessima;* — zoo groot is de gave der vrijheid, welke God den mensch heeft geschonken; — wat echter Windesheim aangaat: wij zien er in een dier wonderbare werkingen van den H. Geest, waardoor de Bruid van Jesus Christus andermaal voor ons optreedt in hare onvergankelijke levenskracht, in vernieuwde jeugd en schoonheid, rijk versierd met alle deugden, overwinnares van het kwade.

De naam van Windesheim blijft ons èn als Katholieken èn als Nederlanders dierbaar. En ieder Nederlander, die na kennisneming van het boek, door Prof. Acquoy geschreven, het voortreffelijke werk van Dr.

---

1) II, blz. 328.

Janssen, *Geschiedenis van het Duitsche volk na de Middeneeuwen* [1]) of welk ander degelijk geschrift ook over dien tijd ter hand neemt, voortdurend zal hem deze gedachte beheerschen: al het goede wat daar geschiedde, uit Windesheim, uit ons vaderland is het voor het grootste gedeelte uitgegaan, door Windesheimers werd het hoofdzakelijk te weeg gebracht.

Indien wij nu nog in 't bizonder moeten zeggen, wat wij denken over de voorstelling van Windesheims invloed, zooals die door Prof. Acquoy ons gegeven is, dan verklaren wij in de onmogelijkheid te zijn om alle belangrijke punten, die hij behandelt, te kunnen bespreken Op gevaar af van sommige zaken, naar Professors oordeel van grooter belang, stilzwijgend voorbij te gaan, bepalen wij ons tot een paar aanmerkingen, die ons van bizonder gewicht schijnen te zijn.

Wat de voorstelling van den invloed der Windesheimers op de zedelijke beschaving aangaat, hebben wij twee aanmerkingen te maken, ten eerste wordt hun leven en hun invloed te veel losgemaakt van hun dogmatiek en hunne moraal. Daardoor moesten als van zelf eenige hunner daden een tint van piëtisme, methodisme, valsch ascetisme enz. aannemen; daardoor moesten andere daden hunne beteekenis in het oog van Schrijver en lezer verliezen; als voorbeeld wijs ik hier op de liefde der Windesheimers voor de armen. Wijl zij in de armen niet slechts hun hulpbehoevenden medebroeder zagen, maar het beeld van hun mensch-

1) Men zie bijv. wat deze (I, S. 53) over Rudolf Agricola en over Alexander Hegius zegt. Wij noemen die namen te liever, wijl zij een protest-zijn tegen de bewering: de wetenschap wordt niet gebaat door een kerkelijk of liever door een godsdienstig onderwijs.

en arm geworden God; wijl zij in dien door de maatschappij verstooten, misschien allerdiepst gevallen arme de onsterfelijke ziel, vrijgekocht, niet voor vergankelijk goud of zilver, maar door het dierbaar Bloed van Jesus Christus, eerbiedigden, daarom ontvingen zij hem vriendelijk en was het zelfs voor Hendrik Loder, prior van Frendeswege, eene eer hem de voeten te wasschen, „al „moest hij er midden in den nacht voor opstaan." Voor ons zijn hun geloofsleer, hunne daden en hun invloed op de zedelijke beschaving een geheel, dat niet van een te scheiden is.

Onze tweede aanmerking is als volgt: het speet ons den invloed op de zedelijke beschaving eerst op de tweede plaats behandeld te zien.

Wat voor de Windesheimers ondergeschikt en slechts middel was, hun invloed namelijk op de algemeene beschaving, moest, dunkt ons, op de tweede plaats behandeld zijn geworden. Wij durven het vragen: wat het aan den roem van Windesheim verminderen zou, indien wij toegaven, dat de invloed op de algemeene beschaving, op handel en nijverheid, kunst en wetenschap niet grooter is geweest dan de Hoogleeraar ons voorstelt, vooral zoo we „invloed uitoefe„nen" in den zin opvatten, waarin het door hem is gesteld? —'t Is ons genoeg uit zijn werk den machtigen invloed van Windesheim op de zedelijke beschaving te hebben leeren kennen.

In een dier stukken van Prof. Broere, welke men nimmer vergeet, toont hij uit het feit der geschiedenis, hoe waar Gods onfeilbaar woord is: Zoekt eerst het rijks Gods en deszelfs gerechtigheid, en dat alles (wat u voor uw tijdelijk onderhoud noodig is) zal u worden toegevoegd; immers

van de Kerk, die zoekt al wat hier boven is, ging alle beschaving uit.

Het werd toegevoegd, zegt hij, in den volsten zin toegevoegd, en de grootste, de Christelijke beschaving van Europa was niet een werk of een vrucht van menschelijk overleg, niet een gebouw, naar een afgetrokken plan met behulp van kunstwerktuigen opgemetseld: het wies als van zelf uit den grond; de steenen trokken elkander aan, en de torenspitsen daalden er uit den hemel op neer .. de slavernij verging, gezag en vrijheid verzoenden zich, naast de krachtigste individualiteit heerschte de krachtigste vereeniging, de rede volmaakte zich onophoudelijk, en niettemin de rede twijfelde niet en was met zichzelve tevreden.... de kunst dier tijden vertoont iets, dat niet is van den mensch. De kunst was toen onnoozel en verheven, was waarachtig verrukt en vervoerd en toch kalm, ja zij die van nature vrijer is dan iets ter wereld en leeft van blijdschap en vermaak, zij verloochende, zij verstierf zich, wel wetend, dat zij het doel, hetwelk zij in zich zelve zoekt het zekerst zou bereiken, indien zij het aan hooger doel onderwierp ook de physische wetenschap onderging den invloed dier Kerk, die, oneindig van eindig en geest van stof onderscheidend, aan den herstelden mensch wederom een tuin gaf, waarover hij meester zou zijn en dien bearbeiden..... hetzelfde geldt van den handel en de nijverheid. Wat toch, zoo roept hij uit, was voor den handel de Christelijke trouw en de vrijheid der volken? Wat die geest van vereeniging, die handelsverbonden stichtte, nooit te voren gekend! En of schatten werden verzameld, moge men opmaken uit de herinnering aan Barcelona, Genua, Venetië, Keulen, de geheele Hanzee

en de toen reeds zoo bloeiende Nederlanden. Het is een feit, zegt Prof. Bróere, voor allen waarneembaar: omdat het menschdom, het rijk Gods heeft gezocht, is een tijdelijk welzijn daaraan toegevoegd, hetwelk de natuur door zich zelve onmogelijk bereiken kon.

Doch het wonderbare en eigenlijk goddelijke ontsnapt aan den blik. Men ziet niet wat voor iedereen licht is op te merken, dat de Kerk, in hare zorg voor het aardsche met eene meer dan menschelijke matigheid en terughouding is te werk gegaan. —

Welnu, bij de Windesheimers vinden we dezelfde waardeering van het hemelsche en het aardsche, van het oneindige en het vergankelijke, van ziel en lichaam, van geest en stof; en doet het ons goed in al hunne daden als eerste doel te zien: het zoeken van Gods rijk; juist daarom zeggen wij, kan het niet anders, of diezelfde mannen moeten van invloed zijn geweest op wetenschap en beschaving der geesten, op kunst en handel en nijverheid, in één woord op al datgene wat door Prof. Acquoy wordt samengevat in het woord algemeene beschaving. Wij vertrouwen dit des te geruster, ook wijl Prof. Acquoy slechts aarzelend en onzeker dien invloed ontkent, wij zouden haast zeggen, het bestaan van dien invloed *twijfelachtig* aanneemt; vervolgens wijl nog veel wat vooral Noord-Nederland vóór de Reformatie betreft, ons ten eenemale onbekend is, en eindelij wijl de feiten, in het werk van Prof. Acquoy medegedeeld, ons op verre na niet zoo onsamenhangend en van zoo weinig bewijskracht voorkomen als zij hem toeschenen.

Seminarie Hageveld,
H. Engelmundus, 1881. W. Brouwer.

Clovis en de H. Gregorius van Tours.

In haar nummers van 28 en 29 Maart ll. hield de redaktie van *De Tijd* een scherp gericht over Kollewijn's *Leerboek der algemeene geschiedenis* en over allen die hadden medegewerkt, om zulk een „slecht boek" den scholieren der Hoogere Burgerschool te Amsterdam als handboek ten gebruike te geven.

In het wederwoord, eenige dagen later door den heer Kollewijn in het *Handelsblad* geplaatst, toonde deze zich niet in staat, ook maar een enkele van de vele tegen hem ingebrachte beschuldigingen te wederleggen; weshalve men het tusschen beide partijen gevoerde pleit als beslist mag beschouwen.

De heer K. evenwel, heeft zich, met voorbijzien van de hoofdzaken, in zijne beantwoording ongevraagd eene uitweiding veroorloofd, die strekken moest om zijne doodelijke wonde te verbergen en den indruk te weeg te brengen, alsof, ten minste onder het opzicht van historische eerlijkheid, zijn handboek niet als onbruikbaar mocht gelden. Op eenigszins triomfantelijken toon wees hij de lichtzijde van zijn schaduwrijk werkje aan en scheen in den waan te verkeeren, dat daarmede de stralen van de middagzon tegelijk over al de bladzijden van zijn boek werden uitgegoten.

Het moet hem dus welkom zijn, zoo ik juist dat glanspunt aan eene nadere beschouwing ga onderwerpen, om

te ontwaren, in hoever de heer K. het recht heeft verworven, zich op zijne historische trouw en eerlijkheid te beroepen.

In het kort komt zijne redeneering op het volgende neder:

I. Clovis, de eerste Christen koning der Franken, was iemand die zich aan trouwbreuk en moord schuldig maakte.

II. Van dezen Clovis evenwel getuigt de H. Gregorius van Tours: „Dag aan dag wierp God de vijanden van „Clovis voor diens voeten neder en vergrootte Hij zijn „rijk, omdat hij met een oprecht hart voor Hem wan„delde en deed, wat welgevallig was in Zijne oogen."

Uit dezé beide gegevens trekt vervolgens de heer K. het besluit, dat het Christendom de Germanen *in geenen deele* had verbeterd en dat na de verkondiging van het H. Evangelie de zedelijkheid van het Germaansche volk op een zeer laag peil stond. Want als zelfs een H. Gregorius van Tours zóó diep gezonken was, dat hij een trouwloozen en bloeddorstigen vorst voorstelde als een man, die welgevallig was in Gods oogen en daarom in zijne tijdelijke ondernemingen werd gezegend, welk een laag begrip van zedelijkheid moet er dan niet in die dagen onder het gewone volk geheerscht hebben.

Ik ga de juistheid der praemissen aan de historische feiten toetsen; van zelf zal dan blijken, wat er van Kollewijn's conclusie overblijft.

I.

Wil een geschiedschrijver aanspraak maken op eerlijkheid en waarheidsliefde, dan behoort hij de personen, door

hem ten tooneele gevoerd, niet slechts ten halve, maar in hunne volle grootte te doen optreden. Hij mag noch hunne deugden, noch hunne ondeugden verbergen; hij mag de middelmatigheid niet op een hoog voetstuk plaatsen, noch den held wringen in een keurslijf, door de fantasie te voren pasklaar gemaakt.

Deze regelen nu, die overigens gemakkelijk voor de hand liggen, zijn door den heer K. met meer dan gewone lichtvaardigheid en oppervlakkigheid over het hoofd gezien. Want in plaats van zoowel het goede als het kwade te vermelden, somt hij enkel en alleen de misdaden van Clovis op, terwijl hij de deugden, die ter waardeering van zijn vorstelijk karakter konden strekken, zorgvuldig verzwijgt.

Volgens het handboek van K. valt er van Clovis' inborst niets anders, te zeggen als: dat hij zich aan trouwbreuk en moord schuldig maakte.

Die voorstelling is oneerlijk, tenzij de heer Kollewijn — wat van een geschiedschrijver moeilijk kan worden verondersteld — werkelijk in den waan verkeerde, dat er van Clovis niets anders te vermelden viel. Maar in dit laatste geval verraadt hij volslagen onbekendheid met de historische bron, waaruit hij voorgeeft zijne gegevens geput te hebben: met Gregorius van Tours. Want in dit geschiedkundig werk, uitmuntende door eerlijkheid en waarheidsliefde, worden wel is waar de ondeugden van Clovis, namelijk zijne moorden, onbewimpeld en zonder eenige vergoelijking meegedeeld, maar tevens de verdiensten, waarop Clovis aanspraak mocht maken, geenszins verzwegen.

In de *Historia Francorum*, Lib. II, cap. 37, p. 104

(Parijsche uitgaaf van het jaar 1561) wordt tot lof van Clovis vermeld, dat hij, met zijn leger het gebied van Tours betredende, aan zijne troepen het strenge verbod gaf „*ut nullus de regione illa aliud quam herbarum alimenta aquamque praesumeret.*" Slechts het noodige gras en water mochten zijne soldaten zich verschaffen, maar de overige bezittingen der bewoners moesten gespaard blijven. Hierdoor beteugelde hij de roof- en plunderzucht, waardoor in die tijden de doortocht van elk vijandelijk leger werd gekenmerkt.

En dat het hem bij de uitvaardiging van zijn verbod hooge ernst was, blijkt uit het doodvonnis, dat hij voltrok aan den soldaat, die vermetel genoeg was geweest in plaats van *gras* zich het *hooi* van een arme toe te eigenen. Clovis nam den arme in bescherming en strafte den krijgsman, omdat hij de strenge bevelen van zijn legerhoofd had overtreden.

In onze negentiende eeuw mogen dergelijke feiten geen bewondering baren, in de 5e eeuw en onder volken, waar het Christendom nog slechts de eerste stralen der humaniteit had uitgeschoten, waren dergelijke verschijnselen even zoovele bewijzen voor de voortreffelijkheid van het ontluikend Christendom.

Heeft de heer K. wellicht bij het lezen der *Historia Francorum* deze feiten over het hoofd gezien, dan zouden wij hier kunnen volstaan met de opmerking, dat *goed lezen* niet allemans werk is. Maar op blz. 106 der *Historia* wordt voor de tweede maal een dergelijk verbod van Clovis vermeld, zoodat wij, gedachtig het spreekwoord, dat althans een mensch zich niet tweemaal aan denzelfden steen stoot, bijna aan kwade trouw zouden gaan denken.

Toen namelijk Clovis met zijne legerscharen het grondgebied der Pictaven betrad, „*contestatus est* [*autem*] *omni exercitui ut nec ibi quidem aut in via aliquid spoliarent, aut res cujusquam diriperent.*" Het leger mocht derhalve noch op de plaats, waar het zich bevond, noch op marsch iets hoegenaamd wegnemen.

Zulk een legerorder is zelfs in onze pronkerige humaniteitseeuw bijna ongehoord en zou daarom der vermelding wel waardig geweest zijn. Daarom dan ook wordt het des te onverklaarbaarder, hoe de heer K. met geen enkel woord gewaagt van hetgeen Clovis tot eer verstrekt, om alleen zijne fouten zoo breed mogelijk uit te meten en hem voor te stellen als een woordbreker en moordenaar, die overigens op geene waardeering mag staat maken. Als het geschiedde om tot het besluit te kunnen geraken, dat het Christendom de volkeren in geenen deele heeft verbeterd, dan zal hier wel de stelregel zijn toegepast, dat het doel de middelen heiligt. Maar dan behoeven ook zij, die met dezen stelregel niet zijn ingenomen, hunne afkeuring, hunnen weerzin, hun vonnis over zoodanige geschiedschrijverij niet te verbergen.

Dat misschien het een of ander modern *Sammelwerk*, waaraan de heer K. zijne historische bijzonderheden ontleende, aan hetzelfde euvel lijdt, moge tot verklaring van zijn gedrag, geenszins tot zijne verontschuldiging strekken. Ook een compilator moet met den geest des onderscheids handelen en een weinig studie niet overbodig achten.

Evenmin kan tot zijne verontschuldiging worden aangevoerd, dat hij, als leeraar van het middelbaar onderwijs, zich slechts behoefde te richten tot een onervaren

en onrijpe jeugd, die hij met de begrippen van onzen modernen tijdgeest diende vertrouwd te maken; want nooit kan die tijdgeest den plicht der eerlijkheid opheffen, noch den leeraar het recht geven straffeloos de waarheid te verkrachten. Juist omdat hij tegenover eene weerlooze jeugd staat, die niet bij machte is zich te verdedigen, moet hij, de sterkere, zich van elken kwetsenden aanval met des te grooter zorg onthouden. Niet de edelmoedige, niet de ridder, maar de lafaard schept er vermaak in, tegenover den zwakke en machtelooze zijn geoefendheid in den wapenhandel ten toon te spreiden.

Het doet ons leed aan een man, met de opvoeding der jeugd belast, dergelijke elementaire grondregels onder het oog te moeten brengen; de tallooze misplaatste en kwetsende toespelingen van K.'s leerboek dwingen ons evenwel tot het abc der paedagogie af te dalen. Daar zijn goede verstaanders, die aan een half woord genoeg hebben; er zijn echter ook lieden, wier epiderm bijna ondoordringbaar is.

In de bijna meedoogenlooze tuchtiging, den heer K. in het weekblad *De Amsterdammer* toegediend, ontvangt hij de les, dat men bij het behandelen van historische personen niet het belangrijkste moet verzwijgen, om slechts eene zoutelooze aardigheid aan den man te brengen. Als namelijk de heer K. uit de prediking van Johan van Wesel geen andere woorden weet aan te halen dan: „indien Petrus het vasten had bevolen, hij dit zeker had gedaan, om zijne visch beter te kunnen verkoopen", ware het veel beter geweest, deze geesteloze satire zijnen leerlingen niet te hebben opgedischt. Daarom merkt dan ook de schrijver in het evengenoemd

weekblad aan: „Heeft de heer Kollewijn dit als het voornaamste beschouwd, wat Johan van Wesel gezegd heeft, of wilde hij hiermee onder de hand den scholieren een proefje van satire geven? kan men vragen. Doch in elk geval blijkt ons uit een dergelijke bladzijde, dat hij bij zijn schrijven er volstrekt niet aan gedacht heeft, voor een *gemengde* school te werken."

Dit vonnis klinkt mij veel te zacht in de ooren; want „dergelijke bladzijden" komen in K.'s leerboek zoo veelvuldig voor, dat ik daarbij moeilijk aan zekere onachtzaamheid, maar veeleer aan een bepaalden toeleg denken moet. Want waar hij bijv. Katholieke personen of zaken ter sprake brengt, schijnt hij zijne zucht om grappen te verkoopen onmogelijk te kunnen bedwingen. De egyptische monniken en kluizenaars bijv. waren menschen; „door den last des levens gedrukt"; de kloosters werden als schuilplaatsen verkozen, „om afpersingen, vervolging of krijgsdienst te ontgaan." En die door den last des levens gedrukte kloosterlingen, in plaats van zich dien levenslast van de schouders te werpen, legden zich nog ondragelijker lasten op door hunne vrijwillige armoede, kuischheid en gehoorzaamheid. Hij praat van „*de grazende monniken* [de cursiveering is van den heer K. zelven, om de aardigheid des te beter te doen uitkomen] van Mesopotamië, die ongekleed onder de kudden op de weiden leefden." Zulke grappen immers zijn ter nauwernood bruikbaar voor den koffiehuis-bram, die tot vermaak van zijne kornuiten voor een wijle de rol van *clown* op zich neemt. Op eene gemengde school kunnen zoodanige anekdoten geen andere uitwerking hebben dan dat de Katholieke scholieren op pijnigende

wijze aan den lachlust de andersdenkende medescholieren worden blootgesteld: eene lafheid, waartoe geen ernstig man zich leenen mag.

Doch laat ik tot mijn onderwerp terugkeeren, om nogmaals den H. Gregorius, die niet schroomde de gebreken van den Frankischen koning in het ware licht te stellen, ook over de goede hoedanigheden van Clovis te hooren getuigen.

Na de herinnering aan zijne krijgsbedrijven, wordt de eerste Christen koning der Franken aan zijne bedorven nakomelingen ter navolging aanbevolen: „*Et cum hoc faceret, neque aurum neque argentum sicut nunc est in thesauris vestris habebatur.*"

Het was dus Clovis bij zijne zegepralen niet te doen zich zelven ten koste van zijn volk te verrijken, gelijk dit met zijne verachtelijke troonopvolgers het geval was.

Waarom — vraag ik nogmaals — beroept de heer K. zich alleen op Gregorius van Tours, waar deze de schaduwzijde van Clovis te aanschouwen geeft? Is het dan van zoo groot gewicht, dat de scholieren vooral met de ondeugden kennis maken en bij tijds heel voornaam den neus leeren optrekken voor historische personen, wier grootsche daden hun veilig ter navolging kunnen worden aangeprezen. Mij dunkt, door het goede te verzwijgen en alleen het kwade op te sommen brengt men de jeugd dichter bij de leugen dan bij de waarheid, zelfs al zou dat *kwade* op historische gronden rusten.

Wat dit laatste betreft, ben ik tot heden van de veronderstelling uitgegaan, dat de beide ondeugden, door den heer K. als de hoofdtrekken van Clovis' karakter aangegeven, ieder op zich zelf beschouwd, den toets der

historische kritiek konden doorstaan. Overbodig echter mag het niet heeten, ook deze punten aan een nader onderzoek te onderwerpen; want de „waarheid" van den heer K. steunt in den regel op niet al te vasten bodem.

Vooreerst dan de vraag, of Clovis den naam verdient van moordenaar?

Mijn antwoord luidt bevestigend. Na jaren lang onder den beschavenden en veredelenden invloed van het Christendom te hebben geleefd, bekroop hem een onmatige vrees voor de bestendige handhaving zijner dynastie, en ten einde aan zijne zonen het onverstoord bezit van zijn uitgebreid rijksgebied te verzekeren, schroomde hij niet zijnen bloedverwanten, die naar hij meende dat bezit in gevaar zouden brengen, gedeeltelijk met eigen hand, het levenslicht te benemen. De Katholieke geschiedschrijvers, wel verre van deze euveldaden te verbergen, hebben ze eenparig betreurd, en onder hen behoort ook de H. Gregorius van Tours, die, na de verschillende moorden te hebben opgesomd, er bij voegt: „*Tamen congregatis suis, quadam vice dixisse fertur de parentibus quos ipse perdiderat: Vae mihi, qui tanquam peregrinus inter extraneos remansi, et non habeo de parentibus, qui mihi si venerit adversitas, possit aliquid adjuvare. Sed hoc non de morte horum condolens, sed dolo dicebat, si forte potuisset aliquem reperire, ut interficeret.*"

Ik wil hier niets tot vergoelijking van Clovis' gedrag aanvoeren; want hoezeer men in die dagen, toen het Christendom nog geene diepe wortelen onder pas bekeerde volken geschoten had, veel vaardiger was met afdoende maatregelen, hoezeer ook Clovis het recht bezat voor

het behoud zijner dynastie te waken, mocht moord daartoe niet als middel worden aangewend.

Evenwel zou ik ernstige bedenkingen opwerpen, zoo iemand, door K.'s boek daartoe gebracht, mocht beweren, dat bloeddorst of moordlust tot de karaktertrekken van Clovis behoorde; want hoe streng hij ook de overtredingen van de krijgswetten strafte, in het licht dier tijden beschouwd, kan men die vonnissen geenszins als bewijzen van wreedheid en bloeddorst opvatten. En toen hij kort vóór zijn dood, helaas, tegen zijn eigen bloedverwanten het zwaard trok, werd hij tot deze snoode daad aangezet door de vrees, dat zij eenmaal het erfgoed zijner zonen zouden trachten meester te worden.

Nu de tweede vraag: was Clovis een vorst, die zich aan trouwbreuk schuldig maakte?

Een grooten dienst meen ik den heer Kollewijn te bewijzen, zoo ik hem rangschik onder de personen, die „wars zijn van alle bijgeloof" en lichtgeloovigheid als eene zwakheid beschouwen. Dit vleiend compliment oefent op moderne heeren ongeveer dezelfde toovermacht als de militaire muziek op een gewezen regimentspaard, dat bij het vernemen van de krijgsklaroen ongeduldig begint te trappelen en te steigeren en van dartelheid in vollen draf geraakt. Hoezeer ieder mensch, van welke godsdienstige richting ook, zich „wars van alle bijgeloof" waant, houden de modernen deze liefelijke eigenschap voor een monopolie, waardoor zij juist hemelhoog boven het gros der gewone stervelingen zijn verheven. Door die overtuiging echter kweeken zij in eigen boezem een

soort van bijgeloof aan, dat vaak tot een Turksch fanatisme stijgt. Aan de zoogenaamde moderne wereldbeschouwing kennen zij de gaaf der onfeilbaarheid toe, en wie nog iets van de oude Christelijke leerstellingen verdedigt, wordt door hen in den ban gedaan.

Zoo heeft vermoedelijk de heer Kollewijn in het een of ander nieuwerwetsch *Sammelwerk* de beschuldiging van trouwbreuk tegen Clovis aangetroffen; dàt was hem voldoende die beschuldiging zonder eenige bedenking over te nemen en zich ontheven te achten van den plicht, dat beweren met feiten te staven. Zoo helpen de compilators elkander door de wereld en plant zich het onkruid voort.

Ben ik onrechtvaardig in mijn oordeel, ik zal mijn vonnis herroepen, zoodra de heer K. mij uit historische bronnen de plaatsen weet aan te wijzen, waaruit de trouwbreuk van Clovis blijken moet. Ik voor mij heb die plaatsen in de *Historia Francorum* nergens gevonden. Het geldt hier niet de voorstelling van het een of ander feit van ondergeschikt belang, maar eene karakterteekening, waardoor het gansche leven van een der gewichtigste historische personen wordt gekenmerkt en geschandvlekt. Ik vraag dus daden, feiten; en zoolang de heer K. die niet geeft, wordt de reeks der historie-vervalschingen, waarvan hij bereids door de redaktie van *De Tijd* werd overtuigd, met een nieuw nummer vermeerderd.

Inmiddels wil ik mij gaarne de moeite getroosten, eenige gebeurtenissen uit het leven van Clovis mee te deelen, waardoor de tegen hem ingebrachte beschuldiging vervalt, en de eerste Christen koning der Franken

voor ons oprijst als een man van groote trouw, op wiens woord men staat kon maken.

Wie van trouwbreuk spreekt, doet in de eerste plaats denken aan echtbreuk. Clovis schijnt dus, volgens „de waarheid" van den heer K., zich aan deze schandelijke zonde overgegeven en zijn Christennaam er door onteerd te hebben.

Jammer voor den heer K., dat bij Gregorius van Tours, zoo geloofwaardig wegens zijne optelling van Clovis' euveldaden, over de ondeugd van trouwbreuk geen tittel of jota te vinden is. Wèl staan in de *Historia Francorum* gebeurtenissen vermeld, waaruit valt af te leiden, dat Clovis zijne heilige echtgenoot Clotilde eerbied en liefde toedroeg; maar dat hij haar ontrouw zou geworden zijn en zich aan trouwbreuk hebben schuldig gemaakt, daarvoor ontbreekt zelfs alle zweem van bewijs. Op dien grond hebben dan ook sommige geschiedschrijvers Clovis om zijn ongerepte echtelijke trouw nadrukkelijk geprezen.

De heer K., die het tegenovergestelde schijnt te beweren, vond gedurende zijne historische studiën wellicht te veel gelegenheid om met de kwalen der vorsten bekend te raken en zich dus gerechtigd te achten, die ondeugd straffeloos ook op de rekening van Clovis te schrijven. Het kwam ook zoo uitmuntend te pas, om te bewijzen, dat het Christendom de menschen in geenen deele zedelijk verbeterde.

Maar ook al vat men het woord trouwbreuk in algemeenen zin op, zoodat Clovis niet tot de echt- maar tot de woordbrekers zou behooren, dan nog dient uitsluitend de fantasie aan het werk te worden gezet, om in den

levensloop des Frankischen konings den kenmerkenden trek der trouweloosheid te ontdekken.

Wat in het 29e hoofdstuk van het Tweede Boek der *Historia Francorum* voorkomt pleit veeleer vóór dan tegen hem. Hoezeer met Clotilde in het huwelijk getreden, toen hij nog tot het heidendom behoorde, stond hij toe — wat zijne vrome Katholieke gade ongetwijfeld als voorwaarde van hare verbindtenis gesteld had — dat zijne kinderen door het Doopsel in den schoot der Kerk werden opgenomen. En ofschoon zijn eerste huwelijkspand kort na het voltrekken dier godsdienstige plechtigheid stierf en hij deze ramp aan den God der Christenen weet, bleef hij niettemin — wat offer het hem ook kostte — aan zijn eenmaal gegeven woord getrouw en liet ook aan zijn tweeden telg het sakrament der wedergeboorte voltrekken. [1]).

Ook uit de bijzonderheden, waarmede zijne bekeering gepaard ging, blijkt overtuigend, dat Clovis tegen geene

---

1) Interim regina fidelis filium ad baptismum exhibet: adornari Ecclesiam velis praec'pit atque cortinis, quo facilius vel hoc mysterio provocaretur [rex] ad credendum, qui flecti praedicatione non poterat. Baptizatus autem puer, quem Ingomerem vocitaverunt, in ipsis sicut regeneratus fuerat albis obiit. Qua de causa commotus felle rex, non signiter increpabat reginam, dicens: Si in nomine deorum meorum puer fuisset dicatus, vixisset utique: nunc autem quia in nomine dei vestri baptizatus est, vivere omnino non potuit. Ad haec regina, Deo, inquit, omnipotenti creatori omnium gratias ago, qui me non usquequaque iudicavit indignam, ut de utero meo genitum regno suo dignaretur adscire. Mihi autem dolore hujus causae animus non adtingitur, quia scio in albis ab hoc mundo vocatos dei obtutibus nutriendos. Post hunc vero genuit alium filium quem baptizatum Chlodomerem vocavit: et hic cum aegrotare coepisset, dicebat rex: Non potest aliud fieri, nisi et de hoc, sicut et de fratre ejus, contingat, ut baptizatus in nomine Christi vestri, protinus moriatur: sed orante matre, domino jubente convaluit." (*Hist. Fr.* Lib. II, cap. 29, p. 91, 92.)

offers en bezwaren opzag, als het er op aankwam zijn eenmaal gegeven woord gestand te doen.

In den oorlog tegen de Alemannen geraakten zijne legerscharen in het uiterst gevaar; zij werden met ondergang bedreigd. De koning der Franken, dien hachelijken toestand ontwarende, sloeg de oogen ten hemel, borst in tranen uit en beloofde al biddende, dat hij het Christelijk geloof zou omhelzen, ingeval de God van Clotilde zijne smeeking verhoorde en hem de overwinning deed behalen. Hij bad: „*Jesu Christe quem Chlotildis praedicat esse filium dei vivi, qui dare auxilium laborantibus, victoriamque in te sperantibus tribuere diceris, tuae opis gloriam devotus efflagito: ut si mihi victoriam super hos hostes indulseris, et expertus fuero illam virtutem quam de te populus tuo nomini dicatus, probasse se praedicat, credam tibi, et in nomine tuo baptizer. Invocavi enim deos meos, sed ut experior, elongati sunt ab auxilio meo: unde credo eos nullius esse potestatis praeditas, qui sibi obedientibus non succurrunt. Te nunc invoco, et tibi credere desidero, tantum ut eruar ab adversariis meis.*" (*Hist. Fr.*, Lib II, cap. 30, p. 93.)

Zijn gebed werd verhoord; de vijand sloeg op de vlucht. „*Cumque haec diceret, Alamanni terga vertentes, in fugam labi coeperunt.*"

In plaats van na zijne zegepraal zijne belofte te vergeten, liet hij zich door den H. Remigius, bisschop van Rheims, in de Katholieke leer onderwijzen, en vierde de plechtigheid van zijn H. Doopsel met buitengewonen luister. [1])

1) „Velis depictis adumbrantnr plateae Ecclesiae, cortinis albentibus adornantur, baptisterium componitur, balsama diffunduntur, micant fla-

Aan een woesten barbaar als Clovis, aan een onstuimigen krijgsman, gewoon om aan zijne ontembare hartstochten den vrijen teugel te geven, moet het ongeloofelijke offers hebben gekost, Christus' leer te omhelzen en zijn leven voortaan naar de voorschriften der Kerk in te richten; te meer omdat hij bevreesd was, dat de legerscharen, die hem volgden, niet zouden dulden, dat hij hunne goden verliet. Hij openbaarde die vrees aan den H. Remigius: „*Libenter te sanctissime pater audiam, sed restat unum quod populus qui me sequitur, non patitur relinquere deos suos.*" Maar die vrees weerhield hem niet van de volledige vervulling zijner belofte; want op de even aangehaalde woorden, liet hij onmiddellijk volgen: „*Sed vado et loquor eis juxta verbum tuum.*" (*Ibid.* Cap. 31, p. 94.)

De „nieuwe Constantijn" — zooals hij in de *Historia Francorum* genoemd wordt — trad naar het doopvont en boog het trotsche hoofd onder de zegenende hand van den bisschop, die hem toesprak: „*Mitis depone colla Sicamber, adora quod incendisti, incende quod adorasti.*"

Hiermede meen ik een paar feiten te hebben aangevoerd, die getuigen tegen de beschuldiging van trouwbreuk, door den heer K. zonder eenig bewijs tegen Clovis ingebracht. Zoodat dus het weinige, door genoemden heer over den eersten koning der Franken te boek gesteld, nog voor de helft tot het gebied der verzinsels behoort. *Et voilà justement comme on écrit l'histoire.*

---

grantes odore cerei, totumque templum baptisterii divino respergitur ab odore. Talemque ibi gratiam adstantibus deus tribuit, ut aestimarent se Paradisi odoribus collocari." (*Ibid.* cap. 31, p. 94.)

Maar aangenomen eens, niet toegegeven, dat de beide beschuldigingen van trouwbreuk en moord uit historische feiten met ontwijfelbare zekerheid konden worden gestaafd, dan zou niettemin het beeld van Clovis, zooals het ons door den heer K. wordt voorgesteld, ontworpen zijn tegen de regelen eener gezonde en eerlijke geschiedvorsching in. Immers er komen in de algemeene geschiedenis niet weinig personen voor, die met alle recht onder de groote mannen worden gerangschikt, hoezeer zij den tol der menschelijke zwakheid betaalden en hun overigens verdienstelijk leven door enkele misdaden bezoedelden. Doch als dan de leermeester de edele daden verzwijgt, om alleen op de menschelijke zwakheden het volle licht te werpen, heeft hij een zeer verkeerd begrip van de hem opgelegde taak. Hij kweekt ondragelijk pedante mannetjes, waanwijze pratertjes, onuitstaanbare schepseltjes. De insekten, die op en in de vaalt tieren, zijn in den regel minder aantrekkelijk dan de kleurige vlinders, die op de bloemen huizen.

In een schoolboek moet daarmede rekening worden gehouden. De geschiedschrijver bijv., die van David niets anders weet te melden, dan dat hij zich aan overspel en moord schuldig maakte, of die zich van den H. Petrus afmaakt, door enkel en alleen van zijne verloochening te gewagen, zou naar mijne overtuiging geenszins den titel van eerlijk schrijver, zelfs niet van eerlijk compilator verdienen.

En toch op zoodanige wijze handelde de heer K. met den eersten Christen koning der Franken.

Geen woord over den ontzaggelijken invloed, dien de bekeering van Clovis op de verspreiding van het Chris-

tendom en de beschaving van Europa uitoefende; geen woord over de voortreffelijke hoedanigheden van zijn karakter. Enkel en alleen zijne ondeugden: Clovis was iemand, die zich aan trouwbreuk en moord schuldig maakte. Ziedaar alles. En met deze, deels nog leugenachtige beschuldiging, wordt hij ten grave gedragen, nog wel door iemand, die beweert, dat „de waarheid" den mensch vrijmaakt.

O imitatores, servum pecus!

II.

Het tweede punt raakt den heiligen bisschop Gregorius van Tours, den schrijver der *Historia Francorum.*

Volgens Kollewijn stond deze heilige man op een zeer laag peil van zedelijkheid, omdat hij van den trouwbreker en moordenaar Clovis het loffelijk getuigenis aflegde: „Dag aan dag wierp God de vijanden van Clovis voor diens voeten neder en vergrootte Hij zijn rijk, omdat hij met een oprecht hart voor hem wandelde en deed, wat welgevallig was in Zijne oogen."

Voor en aleer ik tot de wederlegging van deze *valsche* beschuldiging overga, acht ik mij verplicht, tot huldiging der waarheid en tot lof van den heer K., nadrukkelijk te vermelden, dat de bovenstaande aanhaling eene juiste en getrouwe vertaling bevat van den oorspronkelijken Latijnschen tekst, luidende: „*Prosternebat enim quotidie deus hostes ejus sub manu ipsius, et augebat regnum ejus, eo quod ambularet recto corde coram eo, et faceret quae placita erant in oculis ejus.*"

Aan tekstkritiek behoeven wij dus geen tijd te verspillen. Maar al smaken wij hier ook de voldoening den

heer K. op eene nauwkeurigheid betrapt te hebben, wij zouden niet van voorbarigheid zijn vrij te pleiten, ingeval wij daaruit het besluit trokken, dat nu ook de verdere redeneering alsmede de conclusie van den heer K. op logische gronden berustten.

Zich niet gebonden achtende aan de strenge eischen eener degelijke geschiedvorsching en niet rekenende met het welbekende adagium: *il faut juger les écrits d'après leur date*, bracht de heer K. verwarring in de chronologische orde der feiten, zooals die in de *Historia Francorum* voorkomen, en werd ten gevolge daarvan slachtoffer van eigen oppervlakkigheid.

Het geldt hier alleen de vraag, of de boven aangehaalde woorden, waarin Clovis om zijnen Gode welgevalligen levenswandel wordt geprezen, al dan niet betrekking hebben op de door hem gepleegde moorden. Zoo ja; dan stond inderdaad de H. Gregorius, door zijne loftuiting op een moordenaar, op een zeer laag peil van zedelijkheid. Maar zoo neen; dan kunnen ook de aangehaalde woorden niet als getuigen tegen de zedelijkheid van den H. Gregorius worden aangevoerd.

Nu beweer ik — en ik zal de juistheid mijner bewering ook *bewijzen* — dat slechts de laatste veronderstelling met de historie in overeenstemming is. Daarentegen houdt de heer K. de eerste veronderstelling voor de eenig ware, en verklaart, dat de meergenoemde aanhaling wel degelijk slaat op den moordenaar Clovis, als zoodanig. Hij schreef namelijk in zijn ingezonden stuk aan het *Handelsblad* van 3 April ll. het volgende:

Op blz. 14 en 15 van mijne *Alg. Gesch., II* wordt mede-

gedeeld, dat Clovis zich aan trouwbreuk en moord schuldig maakt, en dan worden op bl. 19, als bewijs van het lage peil der zedelijkheid, uit de *Historia Francorum* van Gregorius van Tours, waarin de door Clovis bedreven gruwelen breedvoerig zijn verteld, de woorden aangehaald: „Dag aan dag wierp God de vijanden van Clovis voor diens voeten neder en vergrootte hij zijn rijk, *omdat hij met een oprecht hart voor Hem wandelde en deed wat goed was in Zijne oogen.*" (H. Fr. I. 2, c. 40).

Zijn de door mij onderstreepte woorden van Gregorius van Tours naar de wijze van zien in onze dagen in overeenstemming te brengen met trouwbreuk en moord? Ben ik niet verplicht van een laag peil van zedelijkheid te spreken, waar men het heilige Opperwezen als den medeplichtige voorstelt van schandelijke misdaden? Wanneer ik zeg, dat de moordenaar en woordbreker Clovis een braaf mensch was, omdat de algemeen geachte [1]) Gregorius van Tours het gezegd heeft, dan doe ik het zedelijke gevoel van mijn leerlingen geweld aan. Om hen tot het zedelijk goede op te wekken, moet ik hun begrippen van zedelijkheid helpen verhelderen en daartoe is het noodig hen er op te wijzen, hoe het peil der algemeene moraliteit in de verschillende tijden veranderd is.

Deze woorden, getrouw uit het *Handelsblad* van 3 April ll. overgenomen en daar van Kollewijns naamteekening voorzien, laten hoegenaamd geen twijfel meer over, of de leeraar der Amersfoortsche hoogere burgerschool verkeert in den waan, dat Gregorius van Tours den *moordenaar* Clovis heeft geprezen als een braaf mensch, die om zijn onberispelijken levenswandel in zijne ondernemingen door God werd gezegend.

Wij kunnen den heer Kollewijn hierop niet anders antwoorden, dan dat hij in de weinige regelen, waarin

---

1) *Algemeen geacht?* Gregorius van Tours? — die op een zeer laag peil van zedelijkheid stond en een lofrede hield op een moordenaar? Hoe diep kan het peil der zedelijkheid op Kollewijns peilschaal dalen? Of staat de beulsknecht boven den beul?

hij zich op het gezag der *Historia Francorum* beroept, tegelijk het duidelijk bewijs levert, dit werk niet onder de oogen gehad, of ten minste niet gelezen te hebben.

Gregorius van Tours, die in zijn Tweede Boek de levensdaden van Clovis in chronologische orde verhaalt, schreef zijn meergenoemde loftuiting: „Dag aan dag wierp God" enz. aan het einde van het 40e Hoofdstuk, terwijl hij eerst twee Hoofdstukken verder mededeelt, aan welke bloedige euveldaden de Frankische koning zich, tot behoud van zijn troon, schuldig maakte. Onmogelijk kan dus de aanhaling: „Dag aan dag wierp God" enz. op de moorden van Clovis betrekking hebben, om de doodeenvoudige reden, dat, toen die woorden op hem werden toegepast, hij zich aan die moorden *nog niet had schuldig gemaakt.*

De aanhaling slaat op de gelukkige krijgsbedrijven, die Clovis na zijne bekeering verrichtte, toen hij als Christen vorst leefde, de duisternis van het heidendom en van het Arianisme verdreef en het licht des geloofs over Gallië verspreidde. Die belangrijke wapenfeiten vermeld hebbende, voegt Gregorius van Tours er achter: „Dag aan dag wierp God de vijanden van Clovis voor diens voeten neder en vergrootte Hij zijn rijk, omdat hij met een oprecht hart voor Hem wandelde en deed, wat welgevallig was in Zijne oogen."

Valsch is dus de bewering: dat Gregorius van Tours „het heilig Opperwezen als den medeplichtige voorstelt van schandelijke misdaden"; valsch de beschuldiging, dat deze historieschrijver „den *moordenaar* en *woordbreker* Clovis een braaf mensch" heeft genoemd; valsch dus ook

de gevolgtrekking, dat Gregorius op een zeer laag peil van zedelijkheid stond.

Daarentegen; als de waarheidsliefde eens geschiedvorschers de thermometer der zedelijkheid is, dan zinkt in Kollewijns leerboek het peil der zedelijkheid tot eene zeldzame laagte.

Zelfs al had Gregorius van Tours zijne loftuiting geplaatst aan het einde van Clovis' levensbeschrijving en na de vermelding van diens euveldaden, dan nog zou een ernstig geschiedschrijver, bij zijne studie door den geest des onderscheids geleid, die woorden niet op de ondeugden, maar op de loffelijke daden van den frankischen koning hebben toegepast. Kleingeestigheid en partijzucht is het eigen, de woorden op te vatten in een zin, waarin ze niet bedoeld zijn, en ze in verband te brengen met feiten, waarop zij geen betrekking hebben.

Het bovenstaande strekke als een bijdrage over de verderfelijke richting en den gebrekkigen toestand van ons Middelbaar Onderwijs. Daar blijkt uit, aan welke handen onze blanke jeugd van staatswege wordt toevertrouwd.

Caveant Consules!

B. H. KLÖNNE

RUSLAND.

(*Vervolg van* blz. 36 vv.)

II.

„La Russie est un peuple un peu vieillard, qui n'est pas *retombé* en enfance, mais qui n'en est pas encore *sorti*." DE CUSTINE.

Zelden is Ruslands toestand in de negentiende eeuw, beter en scherper geteekend geworden dan in deze woorden. Een volk, vergrijsd in zijn volksbestaan, maar een kind nog in zijne instellingen; van den eenen kant, eene lusteloosheid, eene onverschilligheid, een *geblaseerd* zijn op dingen, die het niet eens gekend of niet goed gekend heeft, daarbij een soort van levenservaring en levenswijsheid, den grijsaards eigen, welke de Russen tot de konservatiefsten onder de konservatieven, tot „*laudatores temporis acti*" maakt *quand même*, en voor elke nieuwigheid huiveren doet; van den anderen kant, een gebrek aan politieke ervaring, een haken naar nieuwigheden, een spelen met speelgoed, dat elken dag moet veranderd worden, een rusteloosheid, een drijven, een gejaagdheid, beter: een jacht maken op staatkundige verbeteringen en instellingen, een naäpen van de meest ontwikkelde republikeinsche vormen, welke u in het aristokratische Rusland sporen van Amerikaansche autonomie doen ontdekken, stellen u Rusland als iets geheel eigenaardigs voor, eene soort van karikatuur, een kind met een kroon van witte haren, verglaasden blik en leven-

dige bewegingen. Het doet u aan dat prachtige schilderij van Sir Josuah Reynolds [1]) denken, dat een meisje, nauwelijks den kinderschoenen ontgroeid met een Italiaanschen roovershoed, onder een vracht veeren beladen, voorstelt.

In zekeren zin, biedt dit schilderstuk ons ook een beeld van het onmetelijke land, dat zich van den eenen kant in eeuwige sneeuw en ijs verliest en aan den anderen in de zoele golven der Zwarte Zee als spelende afdaalt, van het land, waar in het hooge Noorden het schaarsche mos in de onafzienbare, doodsche sneeuwvelden, zonder zon noch licht, bedolven, nauwelijks het rendier redden kan van den hongerdood, en in het Zuiden een gloeiende zon het sap der druiven stooft en de gulden vruchten tusschen de donkergroene bladeren van den oranjeboom rijpen doet. Spreken wij van Rusland als van het barre Noorden, de Rus antwoordt u trotsch met: Neen, het is „ das Land, wo die Citronen blühn ".

Rusland werd oorspronkelijk door nomaden bewoond. Toen vond men er in werkelijkheid patriarchale toestanden, terwijl de familie de grondidee vormde en het samenleven der stammen regelde. Groeit eene familie te zeer aan, zoo gaat ze uiteen even als Abraham en Lot, of wel, naar gelang der omstandigheden, waarin zij verkeert, blijft zij vereenigd onder het gezag van den oudste, den dapperste of den invloedrijkste.

Dien tijd heeft men wel eens den idyllischen tijd van Ruslands volksbestaan genoemd.

Zij hielden echter op nomaden te zijn, vestigden zich blijvend, en uit deze agglomeratie van bewoners ontstond

---

1) Deze engelsche schilder werd geboren 1723 en overleed 1792.

het russische dorp, de *Mir*, de laatste en eerste grondveste van Ruslands staatkundig gebouw.

Zulk een tezamenlevende familie heeft een opperhoofd, Khozaïn of Bolstâk genoemd; meestal den oudste. De traditie geeft hem de natuur en de grenzen van zijn gezag aan en regelt er de uitoefening van. De bodem vormt voor een gedeelte een gemeenschappelijk bezit.

Om het wezen dezer instelling te begrijpen, moeten wij vooraf opmerken en steeds in het oog houden, dat in Rusland de grond, bouw- en weiland, voor meer dan de helft staatsdomein is; verder dat de adel even als de Grieksche Kerk groote eigendommen bezit. Dat er dan nog rest is eigendom van de *Mir*, zoodat de boer geen individueel grondbezit heeft dan zijn huis (*isbah*) [1]) en tuin. De *Mir* neemt ook gemeenschappelijk bouw- en weiland van het domein of van den adel tegen zekere verplichtingen in pacht. Vroeger werden de landerijen soms kollektief bebouwd en de opbrengst onder de verschillende familiën der „tezamenlevenden" verdeeld, naar het aantal werkende leden. Thans ontvangt iedere familie regelmatig haar aandeel ter bebouwing, althans van het bouwland, al wordt het hooiland soms gemeenschappelijk afgemaaid en afgehooid.

---

1) De woning van den Rus der lagere standen is gewoonlijk een blokhuis van ééne verdieping, zonder schoorsteen en met vooruitspringend dak. Eén of twee openingen van één of anderhalven voet vierkant, van binnen met houten schijfjes voorzien, kunnen het licht in- en den rook uitlaten. Men vindt toch meer en meer glasramen. Eene groote haardstede, met veldsteenen dichtgebouwd, en die der geheele familie als legerstede dient, beslaat voor een groot gedeelte het eenige woonvertrek, dat er binnen gevonden wordt.

(Le Play. *L'ouvrier russe.*)

Noordelijk Rusland is met groote prachtige bosschen bedekt, waarvan vroeger weinig werk werd gemaakt, en die de eerstkomende mocht plunderen. Thans echter maakt de regeering, wier eigendom zij zijn, er meer werk van, heeft met dat doel een bizondere administratie in het leven geroepen, en men mag hopen, dat zij de onschatbare waarde dier in zekeren zin ook nog meestal maagdelijke wouden meer en meer zal leeren hoogschatten. Ten Zuiden der meeren tot aan de Zwarte Zee toe, met uitzondering der kusten, wordt hoofdzakelijk de landbouw uitgeoefend, terwijl heen en weer in de woestenijen der steppen tallooze kudden worden geweid, en men, naar de omdwalende herders te oordeelen — die als stomme beelden, gesteund op den langen oosterschen herderstaf, zij zelven een beeld van Rusland, het landschap zoo wonderbaar stoffeeren — denken zou, dat Ruslands bewoners voor een gedeelte nomaden zijn gebleven. Dit laatste gebied vervalt wederom in twee groote helften, waarvan de eerste minder, de tweede, de zuidelijkste, uiterst vruchtbaar mag genoemd worden. Deze laatste, overal met de beste zwarte aarde soms tot zeven voet dik bedekt, is tot elke bebouwing uitstekend geschikt, en dat zonder bemesting noch zorgvuldige bewerking, en doet ons aan die buitengewoon dikke laag *humus* denken, waarin de woudreuzen der Nieuwe Wereld zoo welig tieren, en waaruit de koninklijke *Wellingtonia gigantea* hare vorstelijke naaldenkroon en groene reuzenpyramide zoo trotsch ten hemel beurt.

Dit gedeelte beslaat een oppervlakte, zoo groot als Frankrijk en het Iberische Schiereiland te zamen. Was voor het oude Rome het gezegende Sicilië eens de voor-

raadschuur eeuwen lang, zoo valt aan deze overheerlijke, zoo ruim door God bedeelde landen de rol der *mère nourricière des peuples russes* ten deel, en mogen zij met volle recht op den eeretitel van Ruslands korenschuur aanspraak maken.

Nu weten wij dus, waar vooral wij de *Mir* moeten gaan zoeken, in het hart van Rusland namelijk, zooals deze instelling ook het hart van de staatsinstellingen van het reuzenrijk vormt, van waar alle innerlijk volksleven uitgaat.

De *Mir* doet u onwillekeurig denken aan die „*chimère révolutionnaire*", aan die „*utopie de tête fêlée*", zooals men de *phalanstères* van Charles Fourier noemde, die met zijn *Traité de l'association domestique-agricole* (1822) zooveel opzien baarde. [1]) De *dessah* op Java voert

1) De fransche socialist Charles Fourier te Besancon, 1772, geboren, de eigenlijke uitvinder van de „*industrie attrayante et passionnée*", een mengsel van ongezonde begrippen, van erkenning der maatschappelijke kwalen, goede inzichten en meeningen en zeer vele ongerijmdheden en onzinnige droombeelden, meestal de kinderen eener zieke, overspannen verbeelding. Volgens hem zou de *phalanx* eene samenwonende gemeente van 1200 tot 1800 menschen vormen en de *phalanstère* een enkel onmetelijk groot gebouw, als een reusachtige bijenkorf, deze opnemen enz. enz. Ieder zou het bedrijf uitoefenen, wat hij verkoos. Er zou meer productie, minder kosten, meer welvaart zijn, en deze zou algemeen wezen. De associatie zou hare geheele kracht toonen, de armoede verdwijnen en allen gelukkig zijn. Zijne leerlingen: Considérant, de schrijver van de *Destinée sociale*, Pompéry, die het systeem des meesters uitgaf in zijne *Théorie de l'association et de l'unité universelle*, Lemoyn, in zijn boek *Association par phalange agricole*, ontwikkelden de theorie en zochten haar van het verwijt van materialisme, goddeloosheid en promiscuïteit vrij te pleiten, maar met weinig gevolg. De natuur der menschen en zijn hoogere bestemming miskenden, den zondenval ontkenden zij en waren niet dan dwaze droomers of goddelooze dwazen even als Saint-Simon met zijn zoutelooze liefde-theorie, en Louis Blanc, wiens voorganger Fourier was, met zijne failliete werkhuizen.

ons dezelfde toestanden voor den geest, omdat ook hier gemeenschappelijk eigendom, bewerking, oogst enz. ten gronde liggen. [1])

De *Mir*, zooals wij zeiden, bestaat dus uit familiën van dezelfden stam onder een familieopperhoofd vereenigd, door een familiegezag bestuurd. Neemt het getal der huisgezinnen te zeer toe, zoo gaan dezelve uiteen, en alle goederen worden naar eene van oudsher gebruikelijke wijze gedeeld, zonder op burgerlijk erfrecht ook het minst acht te geven.

De vrouw behoort ook tot de arbeidskrachten, die bij de verdeeling berekend worden. Zij vormt met den man de volledige arbeidseenheid of „*tiaglo*", „*labour-unit*" (Wallace), „*unité de travail*" (Lavaleye). Eenigen dezer toestanden zijn door de opheffing der lijfeigenschap verdwenen, alhoewel de groote grondeigenaars, die er hun voordeel in zagen, alles in het werk stelden om dezelve in stand te houden.

De eerste vraag, die zich hier voordoet, is deze: hoe

---

1) Iets dergelijks vinden wij in Zwitserland in de *Urcantonen*, op de oevers van het Vierwaldstätter-meer, waar de gemeentenaren de bosschen en de weilanden te zamen bezitten, en het brand- en bouwhout hun uit de bosschen toegedeeld wordt, terwijl de kudden niet alleen te zamen de „Matten" afweiden, maar ook door elk der ingezetenen een deel van 't gras wordt afgehooid. Maar de type kon alleen de Katholieke Kerk ons toonen; en zij deed het in die bewonderenswaardige „reducties" van Paraguay, waar de Jesuieten een waar sociaal wonder wrochtten, de eerste christen gemeente weder in het leven riepen met gemeenschappelijk bezit van grond, gezamenlijke bewerking, oogst, verdeeling, eene volmaakt harmonische uitoefening der verschillende ambachten, een eendracht, eene liefde, die aan het woord der H. Schrift herinnerde: „*quam bonum et quam jucundum habitare fratres in unum*", eene gemeenschap, waar om strijd alle „*maatschappelijke*" en „*christelijke*" deugden bloeiden. De Pombal veranderde dat paradijs in een woestenij.

heeft zich in Rusland de gemeente, het dorp, de *Mir*, door Lavaleye, „*la molécule constitutive de la nationalité russe*" genoemd, uit deze toestanden ontwikkeld.

In Rusland liggen de huizen — wij zouden bijna zeggen — als kudden bijeen, zooals de schapen, beducht voor een naderend onweêr, het een aan het ander geleund, bij elkander een toevlucht zoeken.

Zulk een dreef huizen heet „*derevnia*". Maar deze is geen *Mir*. Lavaleye bepaalt dezelve ongeveer in de volgende woorden. „La communauté des habitants d'un village possédant en commun les terres, qui appartiennent au village." Verschillende *derevnia* vormen eerst die gemeenschap.

Wij zouden de bijen, die den moederkorf verlaten, niet gaarne bij de zich verder voortplantende familie der *Mir* vergelijken, omdat elke korf een nieuwe republiek, onder eigen koningin, een nieuwe arbeidskolonie, geheel onafhankelijk van elke andere, vormt, maar veeleer een beeld der *Mir* vinden in dien boom der keerkringen, welks takken zich neêrbuigen tot den vruchtbaren moedergrond, om er wortel te vatten en op te schieten tot nieuwe boomen, om zich met groen en bloemen en vruchten te overdekken, om nieuwe takken neêr te zenden tot den bodem, die tot nieuwe boomen oprijzen, rondom den moederboom, welks levengevend sap door allen heenstroomt met dezelfde kracht.

De *Mir* is dus op een communistisch-demokratischen leest geschoeid. Zij regeert zich zelve, volgens gebruik en overlevering, en dat *absoluut*. Aan het hoofd staat de oudste of *Starosta*.

Zoo heeft zich uit dezen nomadenstam de familie, uit

deze de *derevnia* gevormd; meerdere *derevnia*, die onder elkander door den band des bloeds verbonden zijn, vormen eene *Mir*, terwijl uit het opperhoofd de *Khozaïn* en uit dezen de *Starosta* sproot.

Deze instelling is zoo diep geworteld in het russische volk, en zoo zeer vereenzelvigd met het nationale karakter, dat de opheffing der lijfeigenschap niet alleen de *Mir* niet heeft afgeschaft, maar ze bestendigd en staatkundig geregeld heeft door haar politieke rechten toe te kennen.

Ter beoordeeling dezer instelling onderwerpen wij ons volstrekt niet aan het profetische oordeel, dat Cavour vóór jaren uitsprak, toen hij tot een Rus zeide, dat „ce qui rendra votre pays plus tard le maître de l'Europe, ce ne sont pas ses armées, mais ses constitutions communales". Dat „plus tard" zal wel *ad Calendas graecas* moeten verschoven worden. Want in weerwil van alle palliatieven neemt het ontbindingsproces zijn geregelden gang, en gelooven wij, dat het rijk, hetwelk grootendeels de schuld draagt van het *Finis Poloniae*, zijn eigen vonnis met dat woord geteekend heeft en teekenen zal.

De Russen zelven verschillen in hunne zienswijzen over deze instelling niet weinig.

Ter beoordeeling echter van russische toestanden, diene het reeds hier gezegd: in Rusland heerscht een dubbele strooming. Vooreerst de Slavophilen, die *alleen* goedkeuren wat russisch is, van het zuiver russisch element alle heil willen zien komen, daarom principiëel al wat vreemd is als verbastering weren en de kracht der wedergeboorte uit het russisch element der natie, zich in zich zelve door eigen inge-

boren kracht ontwikkelend, verwachten. [1]) Anderen gaan van het tegenovergesteld standpunt uit, beschouwen het russische volk als versteend door het aanhoudend gekeerd zijn in zich zelf, en houden staande, dat slechts krachtige opwekkingen van buiten het volk ten nieuw leven kunnen doen opstaan uit den eeuwenheugenden doodslaap, waarin de systematische afzondering van de europeesche natiën hetzelve heeft doen wegdommelen. De revolutionnairen der moderne, jongste school sluiten zich bij de eersten aan, eensdeels omdat zij hunne kracht in het volk en wel ook bij de boeren zoeken, van den anderen kant omdat dit streven hun eene sterke populariteit bij de overgroote meerderheid van het russische volk moet verzekeren. Zij geven echter aan hunne meening een meer staathuishoudkundig karakter. Zoo Bakunin en Herzen, die „das *Herz* des jungen Rusland's" genoemd wordt. De instelling der *Mir* heeft, voorzeker, hare zeer donkere schaduwzijden: de landbouw heeft er niet bij gewonnen, de wijze van bebouwing, de werktuigen zijn meer dan primitief, de opbrengst is zeer gering, ja, bij een zoo bij uitstek heerlijken grond, treurig te noemen; het is een materiëele stilstand, die wel iets van een *versteening* heeft; elke vooruitgang in bebouwing of werktuigen, elke verbetering wordt met jaloersche zorg geweerd, met een waar fatalisme zinkt de russische boer door twee onwederstaanbare krachten, dronkenschap en zedeloosheid om laag getrokken, meer en meer als met open oogen in den afgrond eener ware verdierlijking. Ook neemt de bevolking weinig of niet

1) Zoo bijv. Kischeleff, Belajef, Tcherkaseki en meer anderen.

toe. — Ter kolonisatie zou het systeem anders uitstekend geschikt zijn, als uit zich zelf bestemd om, door steeds nieuwe afzetsels, nieuwe volkplantingen, zijne vertakkingen heinde en ver over de steppen uit te breiden. Maar het verteert zich zelven.

En toch zien wij in die instelling een dubbel en groot voordeel. Het eigendom, die grondveste van een volk en van de verschillende volksklassen, *is* en *blijft* onvervreemdbaar. De stroom die tot het groote grondbezit van enkelen heenvoert, die alles in zich opneemt, alles opslorpt, om alles meê te slepen in zijn vaart, kan niets tegen dit bezit, bij hetwelk de eeuwen, met heilige rechten gewapend, de wacht houden. Het is hier zoo als Wallenstein het zoo heerlijk zegt:

> Das ganz Gemeine ists, das ewig Gestrige,
> Was immer war, und immer wiederkehrt,
> Und morgen gilt, weils heute hat gegolten!
> Denn aus Gemeinem ist der Mensch gemacht,
> Und die Gewohnheit nennt er seine Amme.
> Das Jahr übt eine heiligende Kraft,
> Was grau vor Alter ist, das ist ihm göttlich.
> Sei im Besitze und du wohnst im Recht,
> Und *heilig* wirds die *Menge* dir bewahren!

Wee hem, die de heiligschennende hand aan deze instelling zou willen slaan. Wij zouden hem toeroepen:

> Weh dem, der an den würdig alten Hausrath
> Ihm rührt, das theure Erbstück seiner Ahnen!

Maar daaruit volgt, dat de strijd tusschen het kapitaal en den arbeid, het groot kapitaal en den kleinhandel — want grondbezit is ook een kapitaal en wel een groot en machtig kapitaal — onmogelijk is; geen verpletterend

overwicht is er te vreezen; het bestaan der mindere volksklasse is gewaarborgd, en het bleeke spook van een uitgemergeld proletariaat, met havelooze kleederen en uitgedoofde oogen, wroetend in zijn hongerlijdende machteloosheid, om te vergaan in zijn ellende, heeft men niet te duchten, en Rusland zal de ellende van Ierland niet leeren kennen.

Zeker, hebben wij niets tegen *waren* vooruitgang en *ware* ontwikkeling, maar de revolutionnaire, socialistische en vooral goddelooze zucht, ja, beter koorts naar nieuwigheden, de heillooze vruchten, die er groeien op den verleidelijken boom der revolutie, die beloofde een boom des levens en gebleken is een boom des doods te zijn — de vreeselijke puinhoopen, waarmede de revolutie haren weg kenteekent, zijn wel in staat den mensch van al die afbrekende nieuwigheden afkeerig te maken en op de revolutie het „*timeo Danaos et dona ferentes*" toe te passen. Laat dan de russische boer als versteend zijn met de inrichting, waarin hij geboren is, en leven zooals de poliep op den reuzenboom, die opstijgt uit het geheimzinnige rijk der diepten van den oceaan, de *Mir* vertegenwoordigt een conservatief princiep, waar men mede te rekenen heeft, en dat een der laatste waarborgen van orde en van geregeld volksbestaan is. Daarom verwachten zij, die Ruslands toestanden doorschouwen en het oog op zijn toekomst vestigen, van dezen kern der bevolking de eenig mogelijke wedergeboorte van land en volk, daarom zoekt het Nihilisme bij den kleinen landadel, die zeer talrijk is, en bij de boeren vooral de proselieten van zijn moordpredikende bloedtheoriën, ten einde langzamerhand de diepst gelegen grondvesten te ondermijnen en het groote gebouw krakend te doen ineenstorten. Zij volgen die insekten na, welke de wortelen

der machtigste woudreuzen knagend aantasten en dit in het duister wroetend werk zoo lang voortzetten, totdat een rukwind de „levende ruïne" neêrwerpt in het stof. Wij komen later hierop terug. Thans willen wij tot een tweede hoofdklasse van het russische volk overgaan. Wij hebben den adel genoemd.

Na de kroon bezit de adel de uitgestrektste eigendommen, en zijn invloed zal weleer geëvenredigd geweest zijn aan zijn grondbezit. Vóór de opheffing der lijfeigenschap regeerde de edelman absoluut, zooals de Czaar het geheele rijk, zoo ook hij zijne bezittingen en zijne lijfeigenen, welke aan den grond, dien ze bewoonden, als vastgekleefd waren; „la plèbe attachée à la glèbe."

De adel heeft een historischen oorsprong, eene historische ontwikkeling. Het is een staatkundige faktor, zoo als het een staatkundige inrichting is.

Feitelijk vinden wij den adel weldra om den troon des vorsten geschaard, welke hechtste steun te wezen zijne natuurlijke bestemming was. In dien zin ligt er iets waars in den bekenden volzin van Montesquieu: „Point de monarque, point de noblesse; point de noblesse, point de monarque." [1]) Beiden vergaten hunne eigenlijke belangen. De adel zocht zich alle rechten aan te matigen en ten eenenmale onafhankelijk van den koning te zijn, wat in Frankrijk met den karolingischen tijd aanvangt, terwijl van de Capetingers het streven dagteekent, den troon op te bouwen op de gebroken graven- en hertogskroonen der groote vasallen, een streven, dat met den volslagen ondergang

---

1) Aldus in zijn veelbesproken werk, *L'esprit des lois*, dat men dikwijls en niet ten onrechte: *L'esprit sur les lois* genoemd heeft.

des adels eindigde, een werk, dat Philippe le Bel, Lodewijk XI en Richelieu ten einde brachten. De adel loste zich op in de persoon des konings, en Lodewijk XIV was alles alleen: „L'état, c'est moi!"

In Rusland vinden wij in den beginne den geboorte-adel, den eigenlijken erfelijken adel. De Keizer kan adeldom verleenen, en kan dezen adel dus steeds vermeerderen. Dezelve had een dubbelen oorsprong. Zooals te Rome de *Patres conscripti* de Patriciërs, en de eerste lijfwacht de *Equites* vormde — zoo ontwikkelde zich uit de lijfwacht, welke vóór de tartaarsche overheersching elk regeerend vorst omringde, de adel, of de Bojaren, krijgers, welke bij de verovering ter belooning hunner diensten, groote eigendommen ontvingen; — de vorsten voegden er eigenmachtig ridders, een soort geadelde gelukzoekers, bij, die in den beginne groote voorrechten en politieken invloed hadden. [1])

---

1) Beschouwt men de zaak van de historische zijde, dan vindt men den erfelijken adel (de hoogere *kasten*) bijna overal reeds in de kindsheid der volkeren, en dit bij de oude en bij de nieuwere, en ontstaat deze instelling of uit den verworven oorlogsroem of uit het grondbezit (door de wapenen vermeesterd; men denke aan den *hertog* en zijne *krijgsmakkers*, den *Herzog* en zijn *Gefolge*, aan de *bande guerrière;* later kwamen de *leenen*), het loon der dapperheid, of wel uit het bezit van een hoogere beschaving of van eene godsdienstige leer of van geheime kennissen. Bij de ouden moest meestal de priesteradel wijken voor den oorlogsadel. Men denke aan de Brahminen en de Kschadrigas in Voor-Indië. Bij de germaansche stammen vinden wij in de allereerste tijden weinig sporen van den erfelijken adel, die later in geheel Europa algemeen werd. De meeste schijnen wel is waar een regeerend geslacht erkend te hebben, zooals de Saksers, de Denen en Noormannen, het geslacht van Odin in hunne Asen, de West-Gothen, de Balthen, de Oost-Gothen hunne Amalers, de Beieren de Agilolfinger. Het waren geslachten, die voor hen waren wat de Inca's in Peru zijn geweest,

Naast den *geboorte*-adel doet zich echter ook een *adel* van *rang* voor, waartoe alle ambtenaren van den Staat behooren, en welks eerste acht klassen erfelijk zijn, terwijl de overige niet meer dan een persoonlijken adel verleenen. Allen te zamen voeren den naam van *Tschinovnik*, en de verschillende veertien klassen heeten *Tschin*. [1])

---

beschavers en weldoeners des volks. Overigens hadden de Franken, Saksen, Denen, Noormannen, Zweden en de meeste andere noordsche volkeren geen erfelijken adel. De Athelingen der Saksers zijn de leden van het regeerend koninklijke geslacht, ook noemen zij zoo den troonopvolger. De *Antrustionen* en *Leuden* (*liti*, *leudes*) der Franken, de *Degene* (*thaini*, *thani*, *thegwas*) der Saksers, de *Hirdmannen* en *Dingmannen* der Denen en Noormannen, waren geen edellieden, zooals wij zulks nu opvatten, maar de voortzetting van het *Gefolge*, dat Tacitus ons reeds beschrijft, en waaruit zich de erfelijke adel door het leenstelsel ontwikkelde. De *Graven* der Franken, de *Aldersmannen* en grootere *Thane* der Engelschen, de *Jarls* (in Engeland *Earls*) waren ambten, tot welke iedereen komen kon. De eigenlijke erfadel ontstond in Frankrijk en Duitschland eerst bij den val der Karolingsche dynastie, en in Engeland door de verovering der Noormannen in de tiende en elfde eeuw; door de erfelijkheid der leenen was die der waardigheden gevolgd. Zoo was in Engeland het grafelijke ambt nooit *algemeen* erfelijk geweest, wel de waardigheid van *Earl*, die den naam van *Alderman*, welke velen anderen ambten eigen was, verdrong. De graventitel (*gerefa*, *gräve*, dat is: *judex*, *exactor fiscalis*) is er den beambten, als *scire-gerefa* (*sheriff*), *port-gerefa*, gebleven. Langzaam scheidde zich nu de stand der voornaamsten: vorsten, hertogen, graven — de hooge adel, van de ridderschap, die tot hof- *en* krijgsdienst verplicht was, en niet eens als geheel vrij werd aangezien, omdat de ministerialen er ook toe behoorden — van de andere laag en lager gestelde klassen der bevolking.

1) 1.) Generaal-veldmaarschalk, generaal-admiraal, rijkskanselier, opper-kamerheer; 2.) generaal en chef, admiraal, werkelijke geheimraad, minister van staat; 3.) luitenant-generaal, vice-admiraal, geheimraad; 4.) generaal-majoor, schout-bij-nacht, kamerheer, werkelijke staatsraad; 5.) brigade-generaal, kapitein-*commodore*, staatsraad; 6.) kolonel, kollegieraad (lid der verschillende hooge staatskolleges); 7.) luitenant-kolonel, hofraad, scheepskapitein; 8.) majoor en kollegie-assessor; 9.) kapitein, ritmeester, titulaire raadsleden; 10.) kapitein van den staf, kollegie-sekretaris; 11.) scheepssekretaris; 12.) luitenant, goevernementssekretaris;

Een soort dus van *noblesse de robe* en *noblesse d'épée*. Het is een waar legioen. De erfelijke geboorteadel verleent geen rang in den Staat. Vóór Peter den Groote had de oude adel der Bojaren of Knezen of Kniaz eene ware staatkundige beteekenis, maar hij was het, die de oude Bojarenwaardigheid afschafte; en van de Knesen, welke als groote of kleine vasallen bestonden, een hofadel maakte zonder eenige politieke beteekenis. Het was overigens geen moeielijke taak, omdat de adel van het oogenblik, dat een grootvorst te Moskou de andere vorsten, met uitzondering van den Lithauer, aan zich onderworpen had, steeds meer was gedaald. Erfgenaam van Byzantium, regeerde de Czaar op byzantijnsche wijze, verlangde byzantijnsche gehoorzaamheid en vond ze. De eens zoo trotsche adel had zoo lang gekropen, dat hij zich in het stof op zijn gemak bevond. Met Katharina II, die door een hofpartij op den troon was gekomen, dacht men, dat ook een nieuw tijdstip voor de vertrapte aristokratie zou aanbreken. Maar zij vlocht andere banden om den adel te boeien, en al schenen zij ook van rozen aaneengestrengeld, scherpe doornen bevatten zij, die den adellijken steeds levendig herinnerden, dat, waren de ketenen ook verschillend van aard, het steeds ketenen en ter dege knellende ketenen waren. Catharina liet aan den adel, die in de provinciën woonde, eenig gewicht en eenigen invloed in de provinciale regeeringen — maar zij schiep den waren hofadel; deze bestond uit ontaarde, verbasterde

---

13.) tweede luitenant, provinciaal-sekretaris; 14.) vaandrig, kollegie-registrateur. De vier eerste klassen voeren den titel van Excellentie. Men ziet, hoe het in dat aan mannen zoo arme Rusland niet aan *uitstekende* menschen ontbreekt. Het is als het: „*lucus a non lucendo.*"

edelingen, die ze met een lintje kon leiden, met een glimlach regeeren en op een wenk van vrouwelijke gunst om strijd kon doen heen en weer rennen. Ruslands adel nam den Hertog de Richelieu en zijne *roués* van de *Régence* tot type, en het paleis der russische Keizerin wemelde van laffe vleiers en kruipende hovelingen, die, in walgelijke taal, *al* de uitstekende eigenschappen van de „Semiramis van het Noorden" bezongen, en was een trouwe kopie van een zeker lustslot, waar een verachtelijke vrouw vergood en bewierookt werd door de laffe afstammelingen der Duguesclin, der Condé's en der Montmorency en door een kleinzoon van den H. Lodewijk, een aterling van het bloed der leliën-koningen. Wij hebben den landbouwersstand, den gezonden kern van de natie genoemd, en blijven bij onze eens uitgesproken meening. De russische adel geeft weinig hoop voor de toekomst. Rusland heeft van Polens verovering wrange vruchten geplukt. Polen wordt wel eens „*la France du Nord*" genoemd, en niet zonder recht; want nergends werden de revolutionnaire ideën der Encyclopedisten zoo gretig opgenomen als in dit tweede Frankrijk. De door het cesaro-papisme en het Byzantinisme tot machteloosheid veroordeelde russische Kerk vermag niets tegen dergelijke ontbindende theoriën, en het bederf aller hoogere standen in Rusland is eene bekende en aangenomen zaak. En al was het om de wraakneming te voltooien, Rusland heeft van Polen de sombere kunst der geheime genootschappen, het samenzweren geleerd en in zich opgenomen. Polen is voor den modernen Hercules de huid van Nessus geworden. Wie weet, op welk een brandstapel de Noordsche geweldenaar zal ter neer geworpen worden!

Een onmetelijk fortuin op opzienbarende wijze te verteren te Parijs, te Monaco of in Zwitserland, en millioenen in dien vreeselijken maalstroom of krater, zoo gij wilt, dien men „het elegante" leven noemt, te verkwanselen; te schitteren als lichtmissen te *Longchamps* en bij de *roulette, blanc et noir;* door een zoogenoemden *luxe écrasant* in ekwipages en koetsiers, met rijk bont overladen, de menigte te „stupefiëeren", zich door verzamelingen van zeldzame of kostbare dingen te onderscheiden — zooals Mylord in rariteiten doet — en veel met Joden te onderhandelen; lucullische maaltijden aan te richten; dat zijn geene heldendaden, welke adelen of helpen ter verbetering van een diep gezonken volk, dat alle behoefte heeft aan edele, energieke, intellektueel ontwikkelde en naar idealen strevende mannen. Genotzucht en eerzucht, die door hofintriges haar doel: den een of anderen post, zoekt te bereiken, met gemakzucht gepaard, ziedaar een noodlottige trias, die van de vergulde balkons der paleizen van het Newski-Prospect lessen van het krasste materialisme en van het cyniekste ongeloof geeft. Dat wufte, ongeloovige, zedelooze heerscht bij jong en oud, onder mannen, vrouwen, kinderen. Het is een gevolg van een mislukte opvoeding, die onder een glansrijk vernis een volslagen gebrek aan degelijkheid verbergt, van een onderwijs, waar God stelselmatig uit verbannen is, van een godsdienst, die niet veel meer dan een bijgeloof in het groot is, van een ziekelijk trachten naar buitenlandsche zoogenaamde beschaving, een afzwering van alles wat nationaal of russisch is — tenzij het nationale kostuum op een gemaskerd bal op eene of andere wijze de ijdelheid vleit — van een ijselijke onverschilligheid voor alle hoogere

goederen des menschen, een schouderophalen voor alle vaderlandsliefde, in één woord, van de ergste zelfzucht, welke onze zoo egoïstische eeuw ooit gezien heeft. Anders ware het niet mogelijk, dat zooals de graaf von Pahlen zegt: Ruslands eerste edellieden met onverschilligen blik, met gekruiste armen en ijskoud hart, den ondergang van hun vaderland aanschouwen, als zaten zij te Parijs in de nieuwe opera, de schipbreuk in de *Africaine* te bewonderen [1]).

De geheele *Tschinovnik*, de wereld der beambten, van boven tot beneden, is niet beter. Regeert er eene „hiërarchische ranseling" — het is niet minder eene hiërarchische spitsboeverij met eene algemeene omkoopbaarheid, van veel hardvochtigheid en wreedheid vergezeld. Weinig goeds is er hier te verwachten.

Wij sluiten deze onze studie van de twee voornaamste constitutieve standen van den russischen staat en van het volk. In een volgend artikel blijft ons nog de geestelijkheid, de Grieksche Kerk, en de godsdienstige toestand des lands met de bewoners der steden te behandelen, wat ons niet lang zal bezighouden, zoodat we spoedig

---

1) Het zal onzen lezers wellicht aangenaam zijn hier iets over den oorsprong en de afleiding der namen van russische adellijken te vinden. De uitgang is meestal *ski*, *ow* of *ew* (*eff*, *off*), welk laatste minder zeker adellijk klinkt en wat naar een *parvenu* riekt.

Ski, bijv. in *Alexander Newski*, beteekent van de Newa, waar deze een groote overwinning op de Zweden behaalde en staat dus met *Africanus*, *Asiaticus* gelijk.

Aan den burgernaam hangt men *ow* om hem te adelen. *Menschik* bijv. (een kok) werd *Menschikow*.

Itch of *ics* beteekent zooveel als *zoon van*: *Czarewitch*, zoon van den Czaar. De vrouwelijke uitgang is *owna* of *ewna* bijv. Czarewna.

tot het bespreken der russische regeeringsinrichtingen zullen overgaan.

De bekende schrijver J. J. Kraszewski, die in twee romans, *Morituri*[1]) en *Resurrecturi*, meer bizonder den *poolschen* adel in diens ondergang door het te taaie vasthouden aan aristokratische ideën *en vooroordeelen*, en zijne opstanding door den arbeid behandelt, hij boezemt ons, als men zijne ideeën op den russischen adel toepast, weinig hoop in. Wij zijn het met Golowin eens, als hij zegt: de russische adel is dood, en geen macht op aarde zal denzelven ooit uit zijn graf tot zijne vroegere macht en grootheid doen opstaan. Hij is door een zelfmoord gestorven.

(Wordt vervolgd.)

Rolduc. J. E. H. MENTEN.

---

1) Hij werkte dezelfde idee uit als Jules Sandeau deed in zijn bekroond werk, *Madeleine*, namelijk: gevallen adel, moreel en finantieel gevallen, door den arbeid te louteren, te verheffen, te adelen. Bij Sandeau doet het *Madeleine*, bij Kraszewski *Cæcilie*, de heldin van 't boek.

ENCYCLIEK

VAN

Z. H. PAUS LEO XIII

OVER

DE MAGT DER VORSTEN EN DER ANDERE OPPERBESTIERDERS VAN DEN STAAT.

(*Hollandsche Vertaling.*) [1])

AAN ONZE EERWAARDIGE BROEDERS, DE PATRIARCHEN, PRIMATEN, AARTSBISSCHOPPEN EN BISSCHOPPEN DER KATHOLIEKE WERELD, DIE IN GENADE EN GEMEENSCHAP ZIJN MET DEN H. STOEL.

LEO PP. XIII.

EERWAARDIGE BROEDERS,

HEIL EN APOSTOLISCHEN ZEGEN.

Die langdurige en afschuwelijke strijd tegen het goddelijk gezag der Kerk is thans tot dat punt gekomen, werwaarts hij steeds overhelde, namelijk een gemeenschappelijk gevaar geworden voor de menschelijke zamenleving, en met name voor het wereldlijk gezag, waarop hoofdzakelijk het openbaar welzijn berust. — Vooral in onzen tegenwoordigen tijd blijkt dit het geval te zijn. Want stoutmoediger dan voorheen, ontzeggen tegenwoordig de volksdriften elke magt aan de overheid: en zoo groot is allerwege de ongebondenheid, zoo veelvuldig zijn de oproeren en volksbewegingen, dat wij den bewindvoerders niet alleen dikwerf de gehoorzaamheid zien opzeggen, maar hun zelfs niet eens eene genoegzaam veilige bescherming van eigen lijfsbehoud zien overblijven. Reeds lang heeft men moeite

---

1) Men zie den Latijnschen tekst blz. 50 vv.

aangewend, om hen bij de menigte veracht en gehaat te maken, en terwijl die haat reeds opgevat is en in vlammen uitbreekt, heeft men het binnen vrij korte tijdsruimte reeds meermalen òf door geheime hinderlagen, òf door openlijke aanslagen op het leven der voornaamste vorsten aangelegd. Geheel Europa is onlangs nog met afgrijzen vervuld geworden bij den afschuwelijken moord van een magtig Keizer, en terwijl de gemoederen nog als door den donder getroffen zijn bij de grootheid dier misdaad, schromen bedorven lieden niet hunne vreeselijke bedreigingen tegen de overige vorsten van Europa onder het volk te slingeren.

Deze gevaren der geheele maatschappij, die Wij voor oogen hebben, vervullen Ons met zwaren kommer, daar Wij de veiligheid der vorsten en de rust hunner rijken tegelijk met het heil der volkeren ieder uur bedreigd zien. — En toch, de goddelijke kracht van den christelijken godsdienst heeft voortreffelijke middelen tot bevestiging der hechtheid en der orde van den Staat voortgebragt, zoodra zij in de gebruiken en instellingen der Staten doordrong. En geenszins de geringste noch de laatste vrucht van deze kracht is de billijke en wijze regeling der regten en verpligtingen tusschen vorsten en volkeren. Want in de voorschriften en voorbeelden van Christus den Heer is eene wondervolle kracht gelegen, om zoowel hen, die gehoorzamen, als hen, die gebieden, binnen de grenzen van hun pligt te houden, en om onder hen dat eenparig zamenwerken, hetwelk met de natuur geheel overeenkomstig is, en die harmonie als het ware van gezindheden in stand te houden, waardoor een rustige en volkomen stoornisvrije gang der openbare zaken verkregen wordt. — Weshalve, daar Wij door de goedgunstigheid Gods zijn aangesteld over het bestuur der Katholieke Kerk, die van Christus' leer de bewaarster en uitlegster is, achten Wij, Eerwaardige Broeders, het een pligt Onzer waardigheid, openlijk in herinnering te brengen, wat de Katholieke waarheid in dit soort van verpligtingen van een ieder vordert: en hierdoor zal ook dit duidelijk worden, langs welken weg en op welke wijze men in zulk een vreeselijken toestand voor het algemeen belang zorgen moet.

Alhoewel de mensch, door een zekere aanmatiging en hardnekkigheid aangespoord, dikwerf alle moeite heeft aangewend, om de teugels van het gezag af te werpen, heeft hij het echter nooit zoover kunnen brengen, dat hij aan niemand gehoorzaamde. De noodzakelijkheid zelve gebiedt, dat, in elke zamen-

leving van menschen, in elke maatschappij, er eenigen zijn, die aan het hoofd staan: opdat niet de maatschappij, verstoken van grondslag en regeringshoofd, uiteenga en verhinderd worde het doel te bereiken, waartoe zij in het leven geroepen en gegrondvest is. — Maar zoo het al niet gelukt is, het wereldlijk gezag der Staten te vernietigen, toch heeft men alle pogingen in het werk willen stellen om deszelfs kracht weg te nemen en deszelfs majesteit te verminderen; en wel voornamelijk in de 16e eeuw, toen nieuwe en gevaarlijke meeningen de hoofden van velen met dwaasheid hebben vervuld. Na dien tijd heeft niet alleen de volksmenigte er naar gestreefd om zich eene meer dan billijke vrijheid te doen geven, maar ook heeft men goedgevonden zich den oorsprong en de inrigting der burgerlijke maatschappij naar willekeur voor te stellen. Ja, zelfs treden verscheidene nieuweren in het voetspoor van diegenen, welke in de vorige eeuw zich den naam van wijsgeeren toekenden, terwijl zij beweren, dat alle magt uit het volk is, en dat zij, die het gezag in een Staat in handen hebben, dat niet bezitten als 't hunne, maar als iets wat door het volk aan hen is opgedragen, en wel op deze voorwaarde, dat hun gezag door den wil des volks zelf, van hetwelk het is uitgegaan, kan teruggeroepen worden. Van deze echter verschillen de Katholieken, die het regt om te gebieden van God, als van zijn natuurlijk en noodzakelijk beginsel, afleiden.

Het is evenwel van belang hier op te merken, dat zij, die aan het hoofd van den Staat moeten staan, in sommige gevallen kunnen verkozen worden door den wil en naar het oordeel van het volk, zonder dat dit tegen de Katholieke leer ingaat of daarmede in strijd is. Door die keuze toch wordt het hoofd aangewezen, doch niet de regten der overheid gegeven; ook wordt dan het gezag niet opgedragen, doch alleen wordt er bepaald, door wien het zal gevoerd worden. Evenmin is hier sprake over de verschillende vormen van staatsbestuur: want er is geene reden, waarom de Kerk het oppergezag van een enkele of van meerderen niet zou goedkeuren, zoo dit slechts regtmatig is en tot algemeen welzijn strekt. Om welke redenen het den volkeren niet verboden is, om zonder de geregtigheid te kort te doen, een soort van regeringsvorm te nemen, die óf met hun aard óf met de instellingen en gebruiken hunner voorvaderen het meest overeenkomstig is.

Wat overigens de wereldlijke magt betreft, teregt leert de

Kerk, dat deze van God voortkomt; dit toch vindt zij duidelijk uitgedrukt in de Heilige Schrift en in de schriftelijke gedenkteekenen der Christelijke oudheid; en bovendien kan er ook geene leer worden uitgedacht, die of meer overeenkomstig de rede of heilzamer is voor vorsten en volkeren.

Dat de bron van het menschelijk gezag waarlijk in God is, bevestigen duidelijk de boeken van het Oude Testament op verscheidene plaatsen: *Door mij regeren de koningen..... door mij heerschen de vorsten, en verordenen de magthebbers, wat regt is* [1]). En op eene andere plaats: *Leent uwe ooren, gij die de volkeren beheerscht..... want door God is u de heerschappij gegeven en de magt door den Allerhoogste* [2]). Hetzelfde wordt ook in het boek Ecclesiasticus gevonden. *Over elk volk heeft God een regeerder aangesteld* [3]). — Doch hetgeen de menschen van God geleerd hadden, hebben zij langzamerhand weêr afgeleerd door het heidensch bijgeloof, hetwelk tegelijk met het ware begrip en de ware kennis der meeste zaken, ook den echten vorm en schoonheid van het gezag verdorven heeft. Later, toen het licht van Christus' Evangelie aanbrak, week de ijdele schijn voor de waarheid, en begon dat alleredelst en goddelijk beginsel, van waar alle gezag voortvloeit, weder duidelijk te worden. — Toen de Romeinsche Landvoogd roemde en snoefde op zijne magt van te kunnen vrijspreken of veroordeelen, antwoordde hem Christus de Heer: *Gij zoudt tegen mij geene magt hebben, ware u het niet van boven gegeven* [4]). En de H. Augustinus, deze plaats uitleggende, zegt: *Laten wij begrijpen, wat Hij gezegd heeft, en wat Hij ook door den mond van zijn Apostel geleerd heeft, dat er geene magt dan van God is.* [5]) Op de leer toch en de voorschriften van Jesus Christus heeft de stem der Apostelen onvervalscht als eene echo nageklonken. Tot de Romeinen, aan het gezag van heidensche vorsten onderworpen, klinkt het verheven en gewigtige woord van Paulus: *Er is geene magt dan van God*, waaruit hij, als uit een beginsel, dit besluit trekt: *De vorst is de dienaar Gods* [6]).

De Kerkvaders hebben deze zelfde leer, volgens welke zij onderrigt waren, ijverig getracht te verkondigen en uit te breiden: *Laten wij*, zegt de H. Augustinus, *de magt om het rijks-*

1) Prov. VIII, 15, 16. 2) Sap. VI, 3, 4. 3) Eccl. XVII, 14.
4) Joan. XIX, 11. 5) *Tract.* CXVI en Joan. n° 5.
6) Ad Rom. XIII, 1, 4.

gebied en de opperheerschappij te geven, aan niemand toekennen dan aan den waren God [1]). Overeenkomstig dezelfde overtuiging zegt de H. Joannes Chrysostomus: *Dat er overheden zijn, en dat sommigen heerschen, anderen onderdanen zijn, en dat alles niet aan het lot en het toeval is overgelaten ..... dat is, zeg ik, het werk der goddelijke wijsheid.* [2]) Dit zelfde heeft ook de H. Gregorius de Groote getuigd, zeggende: *Wij belijden, dat de magt den Keizers en Koningen uit den hemel gegeven is* [3]). Ja, de heilige Leeraars hebben diezelfde voorschriften ook door het natuurlijk licht der rede trachten op te helderen, zoodat ze zelfs aan diegenen, welke de rede alleen als leidsvrouw volgen, geheel en al juist en waar moeten voorkomen. — En inderdaad, de natuur, of liever God, de maker der natuur, gebiedt, dat de menschen in burgerlijke gemeenschap leven: duidelijk wordt dit aangetoond door het spraakvermogen, dien sterksten band van het maatschappelijk leven, en door verscheidene aangeboren neigingen der ziel en door vele noodige en gewigtige zaken, waaraan men, buiten de maatschappij levende, niet kan deelachtig worden, maar die men, verbonden en vereenigd met anderen, wel bekomen kan. Nu kan er geene maatschappij of bestaan of zelfs gedacht worden, waarin er niet iemand is, die de neigingen der afzonderlijke personen bestuurt, opdat er als het ware eene eenheid ontstaat uit velen, en die hun wil volgens regt en orde tot het algemeen welzijn heenrigt. God heeft derhalve gewild, dat er in de burgerlijke zamenleving eenigen zouden zijn, om over de menigte te heerschen. — En ook dit is van het hoogste belang, dat diegenen, door wier gezag de Staat bestuurd wordt, zóó de burgers moeten kunnen dwingen tot gehoorzaamheid, dat het niet gehoorzamen voor deze volstrekt zonde is. Doch geen der menschen heeft in zich of uit zich zelven de magt om den vrijen wil der overigen door de banden van zoodanig gezag te beteugelen. Alleen aan den Schepper en Wetgever aller dingen, aan God komt die magt toe, en zij die haar uitoefenen, moeten haar noodzakelijkerwijze als iets dat hun van God is meegedeeld, uitoefenen. *Eén alleen is de Wetgever en Regter, die verderven kan en bevrijden* [4]). In elke soort van magt is dit duidelijk te zien. Dat die, welke de priesters be-

1) *De Civ. Dei*, Lib. v, cap. 21.

2) In *Epist. ad Rom. homil.* XXIII, n° 1. 3) *Epist.* lib. II, epist. 61

4) Jacob. IV, 12.

zitten, van God voortkomt, is zóó aangenomen, dat deze bij alle volkeren voor dienaren Gods gehouden en zoo genoemd worden. Evenzoo draagt ook de magt van den huisvader eene zekere afschaduwing en beeld van het gezag, wat in God is, *uit wien alle vaderschap in den hemel en op aarde zijn naam heeft.* [1]) Op deze wijze nu hebben de verschillende soorten van magt onderling eene wondervolle gelijkenis, daar alle heerschappij en gezag, waar ergens ook, zijn oorsprong afleidt van een en denzelfden maker en Heer des heelals, welke God is.

Zij die beweren, dat de maatschappij in het leven geroepen is door de vrije overeenstemming der menschen, en den oorsprong van het gezag zelf uit diezelfde bron laten voortkomen, zeggen, dat iedereen iets van zijn regt heeft afgestaan, en dat allen afzonderlijk zich vrijwillig onder de magt gesteld hebben van hem, in wiens handen de zamenvating hunner regten was gekomen. Maar eene groote dwaling is het, niet in te zien, wat duidelijk is, dat de menschen, die toch niet voor een eenzaam rondzwerven geschapen zijn — zonder deze hunne eigen vrije bepaling, voor eene zamenleving geboren zijn, die met hunne natuur overeenkomt; en bovendien, deze overeenkomst, waarvan zij gewagen, is klaarblijkelijk leugenachtig en verdicht, en is ook niet in staat om der wereldlijke overheid zooveel kracht, waardigheid en duurzaamheid te geven, als het behoud van den Staat en de algemeene belangen der burgers vereischen. Dat hooge aanzien en al die hulpmiddelen zal het gezag dan alleen bezitten, als men begrijpt, dat het uit God, als uit een eerwaardige en heilige bron voortvloeit.

Eene leer, waarachtiger ja zelfs nuttiger dan deze, kan er niet gevonden worden. Want zoo de magt der staatsbestuurders eene zekere mededeeling is van de goddelijke magt, dan erlangt zij juist om deze reden terstond eene meer dan menschelijke waardigheid: en niet die goddelooze en zeer dwaze waardigheid, welke voor de heidensche keizers, die goddelijke eerbewijzingen voor zich verlangden, eenmaal werd afgevorderd, maar eene ware en degelijke waardigheid en die als bij goddelijke gave en gunst verkregen is. Hieruit zal voor de burgers de verpligting volgen, om aan de overheden onderdanig te zijn en hun te gehoorzamen op hun woord, evenals aan God, niet zoozeer uit vrees voor de straffen als uit eerbied voor de majesteit, niet om te vleijen, maar uit pligtbesef. Zoo

1) Ad Ephes. III, 15.

zal het gezag op zijn verheven plaats veel vaster staan. Want als de burgers de kracht van dien pligt gevoelen, moeten zij noodzakelijkerwijze kwaadwilligheid en weerspannigheid ontvlugten, dewijl het hunne overtuiging zijn moet, dat degenen, welke zich tegen de wereldlijke magt verzetten, zich verzetten tegen den goddelijken wil; dat zij die aan de overheden eerbetoon weigeren, dit doen aan God zelf.

Volgens deze leer heeft de Apostel Paulus met name de Romeinen onderwezen, toen hij dezen, over den eerbied, die aan de vorsten moet bewezen worden, met zulk een gewigt van gezag schreef, dat klaarblijkelijk niets met meer ernst kan worden opgelegd. *Alle mensch zij aan de hoogere magten onderdanig: want er is geene magt dan van God: en de bestaande magten zijn van God geordend. Derhalve, wie zich tegen de magt verzet, verzet zich tegen Gods verordening. En die zich verzetten, brengen een strafoordeel over zich zelven..... Weest derhalve uit noodzakelijkheid onderdanig, niet alleen om wille van den toorn, maar ook om wille des gewetens.* [1]) En hiermede overeenkomstig is het heerlijk woord van den Prins der Apostelen over hetzelfde onderwerp: *Weest dan aan alle menschelijk schepsel onderdanig om God, hetzij aan een koning, als aan den opperste; hetzij aan landvoogden, als aan dezulken, die door God gezonden zijn tot straf der kwaaddoeners, maar tot lof der goeden; want zoo is de wil van God.* [2])

Dit alleen is voor den mensch eene reden om niet te gehoorzamen, zoo er namelijk iets van hem geëischt wordt, wat klaarblijkelijk met het nauurlijk of goddelijk regt in strijd is; want al wat óf de natuurwet óf den wil van God schendt, wordt op even ongeoorloofde wijze geboden of gedaan. Zoo het derhalve iemand overkomt, dat hij gedrongen wordt tot de keuze van een van beiden, óf de geboden Gods, óf die der overheden te overtreden, dan moet hij gehoorzamen aan Jesus Christus, die gebiedt, *te geven aan den Keizer wat den Keizer toekomt, en aan God wat God toekomt* [3]), en naar het voorbeeld der Apostelen moedig te antwoorden: *Men moet eerder aan God gehoorzamen dan aan de menschen.* [4]) En toch is er geene reden, om hen, die zoodanig handelen, te beschuldigen, dat zij de gehoorzaamheid hebben afgeworpen; want zoo de wil der overheden met den wil en de wetten Gods in strijd is,

1) Ad Rom. XIII, 1, 2, 5. 2) 1 Petr. II, 13—15.
3) Matth. XXII, 12. 4) Act. V, 29.

dan gaan zij de grenzen hunner magt te buiten en stooten zij de regtvaardigheid omver; en ook kan hun gezag dan niet meer gelden, daar dit niet bestaat, waar de regtvaardigheid ontbreekt.

Opdat echter de regtvaardigheid bij het regeren bewaard worde, is dit vooral van groot belang, dat zij, die het bestuur hebben over de Staten, inzien, hoe de wereldlijke magt niet is ingesteld ten voordeele van den een of ander in het bijzonder, en hoe de leiding van den Staat dient te geschieden ten bate van hen, die aan 't gezag van anderen zijn toevertrouwd, niet van hen, aan wie het bestuur toevertrouwd is. Dat de vorsten zich spiegelen aan het voorbeeld van den algoeden en almagtigen God, van wien hun het gezag werd gegeven: dat zij zich bij het bestuur van den Staat zijn beeld voor oogen stellen en het volk regeren met billijkheid en trouw, en bij de gestrengheid, die noodzakelijk is, eene vaderlijke liefde in acht nemen. Daarom worden zij door de uitspraken der Heilige Schriften gewaarschuwd, dat ook zij eenmaal rekenschap moeten afleggen aan den Koning der koningen en den Heer der heerschers; en dat het hun, bij verzuim van pligt, volstrekt onmogelijk is aan de gestrengheid Gods eenigerwijze te ontkomen. *De Allerhoogste zal uwe werken onderzoeken en uwe gedachten navorschen. Omdat gij, als dienaren van zijn rijk, niet volgens regtvaardigheid geoordeeld hebt..... zal Hij schrikwekkend en spoedig aan u verschijnen; want het strengste oordeel zal geveld worden over hen, die in overheid gesteld zijn. God toch zal niemands persoon uitzonderen, noch iemands aanzien duchten, omdat Hij den geringe en den voorname zelf gemaakt heeft, en gelijkelijk zorg draagt voor allen. Den sterkeren echter wacht sterker foltering.* [1])

Als zulke voorschriften den Staat beschermen, worden én voorwendsel én begeerte tot opstand weggenomen: zullen eer en veiligheid der vorsten, rust en welzijn der Staten gewaarborgd zijn. Ook de waardigheid der burgers wordt op de beste wijze verzekerd: want door de gehoorzaamheid zelve kunnen zij die eer ophouden, welke in overeenstemming is met 's menschen verhevenheid. Zij begrijpen immers, dat er voor het oordeel van God noch slaaf bestaat noch vrije; dat één aller Heer is, rijk *voor allen, die Hem aanroepen;* [2]) en dat zij dáárom onder vorsten staan en hun gehoorzamen, omdat

1) Sap. VI, 4, 5, 6, 8. 2) Ad Rom. X, 12.

deze op zekere wijze het beeld uitdrukken van God, *wien te dienen heerschen is.*

Dit nu is altijd de zorg der Kerk geweest, dat die christelijke vorm der wereldlijke magt niet alleen in de gemoederen geprent bleef, maar ook in het openbare leven en de zeden der volken werd uitgedrukt. Zoolang de heidensche keizers, door het bijgeloof verhinderd zich te verheffen tot dien vorm van bestuur, welken Wij schetsten, het roer van den Staat in handen hadden, beijverde zij zich dien vorm langzamerhand te doen indringen in den geest der volken, die, zoodra zij de christelijke leerstellingen aannamen, er ook hun leven naar moesten willen inrigten. Daarom waren de herders der zielen, het voorbeeld van den Apostel Paulus vernieuwend, gewoon, met de uiterste zorg en vlijt den volkeren voor te schrijven, *aan de overheden en magten onderdanig te zijn, aan hunne bevelen te gehoorzamen:* [1]) zoo ook God te bidden voor alle menschen, maar voornamelijk *voor de koningen en voor allen, die in overheid gesteld zijn: want dit is aangenaam in het oog van God, onzen Zaligmaker.* [2]) Hiervoor dan ook hebben de eerste Christenen zeer uitstekende bewijzen nagelaten: want, ofschoon zij door de heidensche keizers alleronregtvaardigst en allerwreedst verdrukt werden, bleven zij toch nooit in gebreke zich gehoorzaam en onderworpen te gedragen, zoodat zij letterlijk, genen in wreedheid, dezen in onderwerping, schenen te wedijveren. Zoo groote gematigdheid, zoo duidelijke wil om te gehoorzamen waren al te zeer bekend, dan dat zij door den laster en de kwaadwilligheid der vijanden konden verduisterd worden. Van daar dat zij, die in het openbaar bij de keizers den christelijken naam wilden verdedigen, vooral door dit bewijs aantoonden, dat het onbillijk was tegen de Christenen wetten uit te vaardigen, omdat zij voor aller oog voorbeeldig volgens de wetten leefden. Athenagoras sprak Marcus Aurelius Antonius en diens zoon Lucius Aurelius Commodus rondborstig aldus aan: *Gij laat toe, dat wij, die geen kwaad doen, integendeel..... ons zoowel ten opzigte van God als ten opzigte van uw gezag het eerbiedigst en regtvaardigst van allen gedragen, vervolgd, gevangen genomen, verbannen worden.* [3]) Op gelijke wijze gaf Tertullianus het den Christenen openlijk tot eer na, dat zij de beste en zekerste aller vrienden waren voor het Rijk: *De Christen is de vijand van niemand,*

1) Ad Tit. III, 1. 2) 1 Tim. II, 1—3. 3) *Legat. pro Christianis.*

laat staan van den Keizer; want, daar hij weet, dat deze door zijnen God wordt aangesteld, moet hij hem ook noodzakelijk beminnen en eerbiedigen en vereeren en zijn heil wenschen, tegelijk met dat van het geheele Romeinsche rijk. [1]) Ja hij aarzelde niet te verklaren, dat gewoonlijk over het geheele rijk het getal vijanden naar die mate afnam, als dat der Christenen toenam. *Nu hebt hij minder vijanden, om de menigte Christenen, daar gij bijna overal Christen onderdanen hebt.* [2]) Merkwaardig ook is het getuigenis omtrent deze zelfde zaak in den *Brief aan Diognetus*, welke het bewijs levert, dat de Christenen toen ter tijd gewoon waren, niet alleen aan de wetten te gehoorzamen, maar bij elke pligtsvervulling uit eigen beweging meer nog te doen en op volmaakter wijze, dan zij volgens de wetten gehouden waren te doen. *De Christenen volgen de vastgestelde wetten op, en door hunne levenswijze overtreffen zij de wetten.*

Geheel anders ongetwijfeld was dán de toestand, als hun door de bevelschriften der Keizers en de bedreigingen der Praetors geboden werd, het christelijk geloof of, op welke wijze ook, hun pligt te verzaken: zeker, dan wilden zij liever aan de menschen mishagen dan aan God. Maar ook in die omstandigheden was het er zoover af, dat zij het minste wat oproerig was, wilden doen of het keizerlijk gezag verachten, dat zij zich hier alleen mede tevreden stelden, te belijden, én dat zij Christenen waren én dat zij op geenerlei wijze van geloof wilden veranderen. Overigens dachten zij er niet aan wederstand te bieden; maar gingen gelaten en opgeruimd op zulk een wijze naar de pijnbank des beuls, dat de hevigheid der foltering moest onderdoen voor hunne zielegrootheid. — Op niet ongelijke wijze kwam ook in dienzelfden tijd de kracht der christelijke instellingen uit bij den krijgsdienst. Immers het was een' Christen-soldaat eigen, de grootste dapperheid te vereenigen met den grootsten ijver voor de krijgstucht: en grootmoedigheid te paren aan onwrikbare trouw jegens den vorst. Werd hem iets gevraagd wat niet goed was, zooals Gods regten te schenden, of tegen onschuldige leerlingen van Christus het zwaard te keeren, dan zeker weigerde hij te doen, wat hem geboden werd, maar toch zóó, dat hij liever zijne wapenen nederlegde en stierf voor den godsdienst, dan door oproer en wanordelijkheden zich tegen het openbaar gezag te verzetten.

---

1) *Apolog.* n°. 35. 2) *Apolog.* n°. 37.

Nadat echter de Staten Christen vorsten verkregen, hield de Kerk veel meer aan met te getuigen en te verkondigen, hoeveel heiligheid er in het gezag der overheden gelegen is; want daardoor zouden de volken, zoodra zij aan de vorstelijke waardigheid dachten, het beeld van eene zekere gewijde majesteit voor den geest krijgen, hetwelk hen tot grooter ontzag en liefde jegens de vorsten zou opwekken. En daarom heeft de Kerk wijzelijk er in voorzien, dat de koningen hunne aanstelling met heilige plegtigheden ontvingen, wat in het Oude Testament op Gods gezag was bepaald. — Ten tijde nu, dat de burgerlijke maatschappij, als uit de puinhoopen van het Romeinsche rijk verrezen, herleefde en de verwachting mogt koesteren, door het Christendom groot te worden, hebben de Roomsche Pausen de wereldlijke magt op bijzondere wijze geheiligd door de instelling van het *Heilige Roomsche Rijk*. Hierdoor verkreeg het vorstelijk ambt den hoogsten luister: en het is niet te betwijfelen, of die instelling zou altijd van groot voordeel geweest zijn èn voor de godsdienstige èn voor de burgerlijke maatschappij, indien vorsten en volken altijd hetzelfde hadden beoogd, wat de Kerk beoogde. — En zeker, zoolang er eendragtige vriendschap bleef bestaan tusschen beide magten, bleef alles rustig en regt voorspoedig. Als de volken zich soms door oproerigheid vergrepen, dan stond de Kerk als bemiddelaarster der rust gereed, om een ieder tot zijnen pligt te roepen en de al te onstuimige driften deels door zachtheid, deels door haar gezag te beteugelen. Evenzoo, als de vorsten zich soms vergrepen in het bestuur, was zij het, die zich tot de vorsten rigtte, en door de regten, behoeften en regtmatige verlangens der volkeren in 't geheugen te roepen, tot billijkheid, goedertierenheid en langmoedigheid opwekte. En op deze wijze is het meermalen verkregen, dat de gevaren voor oproeren en burgeroorlogen werden voorkomen.

De door nieuweren uitgevonden leeringen omtrent de wereldlijke magt daarentegen zijn voor de menschen de oorzaak geweest van reeds groote droefheid, en het is te vreezen, dat zij in het vervolg de uiterste rampen veroorzaken. Immers, het regt van te gebieden niet tot God als tot deszelfs oorsprong te willen terugbrengen, is niets anders, dan der wereldlijke magt én den schoonsten glans ontnemen én haar te willen ontzenuwen. Door hun beweren toch, dat zij afhangt van de willekeur der menigte, zijn zij vooreerst eene verkeerde meening toegedaan; maar vervolgens stellen zij het vorstelijk ambt op

al te ligten en lossen grondslag. Want, door deze meeningen als door prikkels opgehitst, zullen de volkshartstogten zich onbeschaamder verheffen, en, tot groot verderf voor den Staat, met snel verloop en gemakkelijk overslaan tot geheime beroeringen en openlijke opstanden. Inderdaad, op de zoogenaamde *Hervorming*, wier aanhangers en leiders door nieuwe leerstellingen de geestelijke en de burgerlijke maatschappij tot op hare grondslagen aantastten, zijn, vooral in Duitschland, plotselinge beroeringen en de stoutste oproeren gevolgd: en dit met zoo hevigen brand van burgeroorlog en moord, dat bijna geen plaats scheen vrij te blijven van opstand en bloedvergieten. — Uit die ketterij zijn in de vorige eeuw de valsche wijsbegeerte ontsproten en wat men noemt het *moderne* regt en de volkssouvereiniteit en de matelooze losbandigheid, welke zeer velen voor de eenig ware vrijheid houden. Van daar is men gekomen tot de verwante verderfelijke leerstellingen, te weten tot het *Communisme*, het *Socialisme*, het *Nihilisme*, de afzigtelijkste gedrogten der burgerlijke maatschappij, ja bijna haar ondergang. En toch, maar al te velen trachten de werking van zoo groote rampen uit te breiden, en hebben reeds, onder den schijn van de menigte te helpen, geene geringe uitbarstingen van onheilen veroorzaakt. Wat Wij hier in herinnering brengen, is noch onbekend, noch zeer ver van ons verwijderd.

Dit echter is nog erger, dat de vorsten bij zoo groote gevaren geene genoegzaam afdoende middelen hebben, om de openbare orde te herstellen en de gemoederen tot bedaren te brengen. Zij wapenen zich met het gezag der wetten, en denken hen, die den Staat beroeren, te moeten bedwingen door gestrengheid van straffen. En zeker te regt: maar toch is het ernstig in overweging te nemen, dat geene straf van zulke kracht zal zijn, dat zij alleen door zich zelve de Staten zal kunnen redden. De vrees immers, gelijk de H. Thomas heerlijk leert, *is een zwakke grondslag; want zij, die door de vrees zich onderwerpen, staan, zoodra de gelegenheid zich aanbiedt, dat zij op straffeloosheid kunnen hopen, des te verwoeder op tegen hunne overheden, naarmate zij meer tegen hunnen wil door de vrees alleen in bedwang werden gehouden.* En daarenboven *de meesten vervallen door al te groote vrees tot wanhoop: maar de wanhoop brengt er hen toe, om roekeloos alles te ondernemen.* [1]) Hoe waar dit is, hebben wij genoegzaam

1) *De Regim. Princip.* l. 1, cap. 10.

door de ondervinding gezien. Daarom is het noodig een hooger en krachtdadiger beginsel van gehoorzaamheid aan te geven, en als zeker vast te stellen, dat ook de gestrengheid der wetten niet vruchtbaar kan zijn, zoolang de menschen niet door pligtbesef gedreven en door de heilzame vreeze Gods beheerscht worden. Dit nu kan vooral de godsdienst van hen verkrijgen, daar hij door zijne magt werkt op de gemoederen, ja den wil zelfs der menschen buigt, zoodat zij dengenen, door wie zij bestuurd worden, aanhangen niet alleen door volgzaamheid, maar ook door genegenheid en liefde, welke in elke menschelijke maatschappij de beste waarborg is der veiligheid.

Daarom moeten de Roomsche Pausen geacht worden als zeer verdienstelijk voor het openbaar belang gewerkt te hebben, door altijd te zorgen, dat de onstuimige en rustelooze geest der hervormers beteugeld werd, en er altijd op te wijzen, hoe gevaarlijk zij zijn ook voor de burgerlijke maatschappij. Hiervoor mag wel in herinnering gebragt worden de tot Ferdinand, koning van Boheme en Hongarije, gerigte uitspraak van Clemens VII: *In deze zaak des geloofs is ook uwe waardigheid, uw voordeel en die der overige vorsten gemoeid, daar het onmogelijk is het geloof te schokken, zonder dat dit ook de verzwakking uwer zaak na zich sleept; gelijk men in eenige van deze streken allerduidelijkst gezien heeft.* — En in dezelfde orde van zaken schitterde ook de groote voorzigtigheid en moed onzer Voorgangers, vooral echter van Clemens XII, Benedictus XIV en Leo XII, die, toen in het vervolg van tijd de pest der slechte leerstellingen zich verder verspreidde en de driestheid der *sekten* toenam, getracht hebben haar den toegang te versperren door hun gezag tegen haar over te stellen. Wij zelven hebben er meermalen op gewezen, hoe groote gevaren er dreigen, en tevens aangegeven, welke de beste wijze is om deze af te weren. Wij hebben aan de vorsten en overige bestuurders der Staten de hulp van den godsdienst aangeboden en de volken vermaand vooral gebruik te maken van dien overvloed van uitgelezen goederen, welken de Kerk verschatt. Dat is thans ons streven, dat de vorsten begrijpen, hoe diezelfde hulp, boven welke niets gaat, hun op nieuw wordt aangeboden: en Wij vermanen hen ten sterkste in den Heer, den godsdienst te beschermen, en, wat ook in het belang van den Staat is, de Kerk die vrijheid te laten genieten, waarvan zij zonder onregt en zonder aller nadeel niet kan beroofd worden. Voorzeker, de Kerk van Christus kan niet verdacht

zijn in het oog der vorsten noch gehaat in het oog der volken. Ongetwijfeld, zij vermaant de vorsten de regtvaardigheid te betrachten en in geen opzigt af te wijken van hunnen pligt: maar tegelijkertijd versterkt zij hun gezag en ondersteunt het op velerlei wijzen. Wat zich in den kring der burgerlijke zaken beweegt, dat erkent en verklaart zij tot hunne magt en opperbestuur te behooren: in datgene, waarvan de beoordeeling, zij het dan ook om uiteenloopende redenen, afhangt van de geestelijke zoowel als van de wereldlijke magt, wil zij, dat er tusschen beide magten eendragt besta, ten einde door dezer weldadigen invloed voor beiden noodlottige twisten te vermijden. Wat de volken aangaat, de Kerk is gesticht voor het heil van alle menschen, en heeft hen altijd als eene moeder liefgehad. Zij toch is het, die geleid door de liefde, aan de gemoederen zachtzinnigheid, aan de zeden beschaving, aan de wetten billijkheid mededeelde: en, nergens afkeerig van eene passende vrijheid, was zij altijd gewoon eene tirannieke overheersching te verafschuwen. Deze der Kerk aangeboren gewoonte van zich verdienstelijk te maken drukte de H. Augustinus in weinige woorden schoon uit: [*De Kerk*] *leert de koningen te zorgen voor de volken, al de volken zich te onderwerpen aan de koningen: zij toont aan, hoe niet alles aan allen, maar liefde aan allen, en onregt aan niemand moet worden toebedeeld.* [1])

Om genoemde redenen zal uw arbeid, Eerwaardige Broeders, zeer nuttig en ten volle heilzaam zijn, indien gij uwen vlijt en alle middelen, welke door Gods goedheid ter uwer beschikking gesteld zijn, te zamen met Ons vereenigd, aanwendt, om alle gevaren of onheilen der menschelijke maatschappij te bezweren. Zorgt en waakt, dat de menschen al wat de Katholieke Kerk leert omtrent het gezag en den pligt van te gehoorzamen, én volkomen duidelijk weten én er ijverig hun gedrag naar regelen. Moge door uw toedoen en onderrigt de volken dikwijls gewaarschuwd worden, de verboden genootschappen te vlugten, een afschuw te hebben van zamenzweringen, niets oproerigs te ondernemen: mogen zij ook begrijpen, dat, door om Gods wil te gehoorzamen aan die hen gebieden, hunne *onderdanigheid redelijk*, hunne gehoorzaamheid edelmoedig is. Daar het echter God is, *die aan de koningen heil geeft* [2]), en de volken laat rusten *in de heerlijkheid des vredes en onder de tenten van*

1) *De morib. Eccl.* lib. I, cap. 30. 2) Ps. CXLIII, 11.

het vertrouwen en in eene rijk gezegende rust [1]), zoo moet men Hem bidden en smeeken, dat Hij aller gemoed tot regtschapenheid en waarheid buige, den toorn doe bedaren, aan de wereld den lang verwachten vrede en rust hergeve.

Laat ons echter, opdat onze hoop op verhooring zekerder zij, tot voorsprekers en verdedigers van ons heil nemen, de Heilige Maagd en verheven Moeder Gods Maria, de hulp der Christenen, de beschermster van het menschelijk geslacht: haren allerzuiversten bruidegom den Heiligen Jozef, op wiens bescherming de geheele Kerk zeer veel vertrouwt: de Prinsen der Apostelen Petrus en Paulus, de wachters en wrekers van den Christen naam.

Intusschen verleenen Wij, Eerwaardige Broeders, als voorbode der goddelijke gunsten en als teeken Onzer bijzondere genegenheid, aan U allen, aan de geestelijkheid en het volk, dat aan uwe zorg is toevertrouwd, in den Heer den Apostolischen zegen.

Gegeven te Rome bij S. Pieter den XXIX Junij van het jaar MDCCCLXXXI, het vierde jaar van Ons Pausschap.

LEO XIII. Paus.

---

1) Isai. xxxii, 18.

De Katholieke Kerk in de Vereenigde Staten.

Volgens Sadlier's *Catholic Directory* telt de Katholieke Kerk thans in de Vereenigde Staten van Noord-Amerika 12 Aartsbisdommen, 48 Suffragaan-Bisdommen, 8 Apostolische Vikariaten en 1 Apostolische Prefektuur. De verhouding van de katholieke bevolking, de priesters, kerken en kinderen, die de katholieke scholen bezoeken, is in elk diocees als volgt. De letters achter het diocees wijzen, naar de gewone verkorting, den Staat aan, waartoe het behoort; Md. Maryland, Va. Virginia, Ga. Georgia, Ky. Kentucky, La. Louisiana, Me. Maine, O. Ohio, Pa. Pennsylvania, R. I. Rhode-Island, S. C. South-Carolina, Vt. Vermont, enz.

DIOCESEN.	KATHOLIEKE BEVOLKING.	KINDEREN IN KATHOLIEKE SCHOLEN.	PRIESTERS.	KERKEN EN KAPELLEN.
Baltimore, Md.	210.000	17.000	268	168
Charleston, S. C.			20	18
Richmond, Va.	17.900	2.701	27	54
Savannah, Ga.	25.000	1.725	25	64
St. Augustine, Fl.	10.200	851	13	15
Wheeling, W.-Va,	18.000	2.030	32	68
Wilmington, Del.	14.000	600	17	29
Apost. Vicar. in N. C.	1.800	250	10	14
Boston, Mass. ,	320.000	12.294	231	177
Burlington, Vt.	35.000	2.937	33	66
Hartford, Conn.	175.000	11.656	124	133
Portland, Me.	80.000	3.599	73	90
Providence, R. J.	151.100	9.135	85	74
Springfield, Mass.	150.000	5.000	109	87
Chicago, Ill.	230.000	26.000	215	200

DIOCESEN.	KATHOLIEKE BEVOLKING.	KINDEREN IN KATHOLIEKE SCHOLEN.	PRIESTERS.	KERKEN EN KAPELLEN.
Alton, Ill.	140.000	10.000	153	193
Peoria, Ill.	90.000	4.500	100	140
Cincinnati, O.	150.000	19.643	213	186
Cleveland, O.	150.000	21.000	171	225
Columbus, O.	50.000	5.196	69	121
Covington, Ky.	42.000	6.200	56	75
Detroit, Mich.	185.000	10.858	130	207
Fort Wayne, Ind.	80.000	6.122	115	133
Louisville, Ky.	150,000	7.984	129	116
Vincennes, Ind.	90.000	20.000	[?] 128	180
Milwaukee, Wisc.	200.000	17.008	210	280
Green Bay, Wisc.	64.800	3.554	69	111
La Crosse, Wisc.	48.000	3.800	59	106
Marquette, Mich.	29.000	1.047	29	65
St. Paul, Minn.	125.000	8.923	125	172
Apost. Vikar. van N. M.	21.500	1.000	49	50
Apost. Vikar. van Dakota	14.600	632	34	34
New Orleans, La.	250.000	9.000	164	128
Galveston, Texas	25.000	2.395	50	40
Little Rock, Ark.	6.423	700	21	32
Mobile, Ala.	16.000	2.413	37	44
Natchez, Miss.	12.500	1.462	25	41
Natchitoches, La.	30.000	364	17	34
San Antonio, Texas	48.000	1.500	38	58
Apost. Vik. Brownsville, Texas	40.000	411	22	24
Apost. Prefekt. Indianen-T.	4,780		5	
New-York, N. Y.	600.000	40.852	384	229
Albany, N. Y.	180.000	13.134	171	194
Brooklyn, N. Y.	200.000	24.343	153	109
Buffalo, N. Y.	100.000	12.908	166	135
Newark, N. J. (New Jersey)	175.000	25.074	192	150
Ogdensburg, N. Y.	58.000	1.681	55	91
Rochester, N. Y.	70.000	7.600	62	79
Oregon, Ore	20.000	754	28	24
Vancouvers Island	5.400		12	12
Apost. Vik. Idaho	5.750		14	14
Philadelphia, Pa.	300.000	24,500	242	283
Erie, Pa.	40.000	5.125	67	95
Harrisburg, Pa.	20.000	3.297	46	77
Pittsburg en Allegheny, Pa.	125.000	15.592	185	154
Scranton, Pa.	50.000	3.589	60	70
St. Louis, Mo.	145.872	19.695	272	267

DIOCESEN.	KATHOLIEKE BEVOLKING.	KINDEREN IN KATHOLIEKE SCHOLEN.	PRIESTERS.	KERKEN EN KAPELLEN.
Dubuque, Jowa	117.080	9.735	213	294
Leavenport, Kans.	80.000	3.000	90	130
Nashville, Tenn.	34.000	2.500	29	29
Kansas, City, Mo.	30.000	2.205	60	72
Apost. Vik. Nebraska	49.525	1.530	68	116
San Francisco, Cal.	185.000	13.343	154	140
Grasz Valley, Cal.	14.000	2.158	31	35
Los Angelos en Monterey, Cal. .	24.000	1.050	45	44
Santa Fe, N. M.	121.000		92	203
Apost. Vik. Arizona	45.000	680	13	26
Apost. Vik. Colorado	28.000	985	33	57

Het getal Katholieken bedraagt alzoo 6.367.330, of ruim het achtste gedeelte der geheele bevolking van de Vereenigde Staten. Zij hebben 6.817 kerken en kapellen. Buitendien zijn er 1723 Missie-staties of Filialen, waar deels alle Zondagen, deels om de tweede, derde of vierde week godsdienstoefening gehouden wordt. De zielzorg rust op 6.402 priesters; 1170 jongelieden bereiden zich in 28 seminariën tot het priesterschap voor. De 423.383 katholieke schoolkinderen bezoeken 2.389 parochiale scholen, en voor hunne verdere vorming wordt door 76 collegies en 511 meisjesscholen enz. gezorgd. Weeskinderen, vondelingen, verwaarloosde kinderen, gevallenen, arme en hulpbehoevende oude mannen en vrouwen vinden een onderkomen in 267 asylen of liefdegestichten, terwijl duizenden zieken door de katholieke naastenliefde in 119 hospitalen of gasthuizen verpleegd worden.

Men kan uit de volgende cijfers de toeneming der Katholieke Kerk in de laatste vijf jaren opmaken.

	BISDOMMEN.	PRIESTERS.	KERKEN, KAPELLEN EN STATIES.	PAROCHIALE SCHOLEN.
1875.	65	5.704	6.428	1.645
1880.	68	6.402	8.540	2.389
Toeneming.	3	1.328	2.112	744

	LIEFDEGESTICHTEN.	GASTHUIZEN.	GETAL KATHOLIEKEN.
1875.	214	96	5.620.900
1880.	267	119	6.367.330
Toeneming.	53	23	746.430

Staat en School.

Bij gelegenheid der Canisius-feesten, welke in de maand Augustus te Freiburg gehouden werden, is onze aandacht bijzonder aangetrokken door de Canisius-vereeniging (*Canisius-Verein*); welke zich *de bescherming van de godsdienstige opvoeding der jeugd* heeft ten doel gesteld. Bij dekreet van 11 Juli 1879 heeft onze H. Vader Paus Leo XIII haar goedgekeurd en met aflaten verrijkt. Mainz is de zetel der vereeniging en haar President is Freiherr Felix von Loë, een man, beroemd wegens zijnen ijver voor de Katholieke zaak.

Het is ons voornemen niet, hier over die vereeniging, hare inrichting, statuten enz. uit te weiden, wij wenschten alleen de aandacht meer te vestigen op het eerste werk, dat zij uitgaf en hetwelk op de *Schoolquaestie* betrekking heeft.

Wie weet niet, dat de school in onmiddellijk verband staat met de godsdienstige opvoeding der jeugd, al tracht onze ongeloovige Staatschoolpartij dit te ontkennen?

Het verlichte bestuur der Canisius-vereeniging had eenstemmig besloten de schoolquaestie van verschillende zijden door losse brochuren toe te lichten, om aan het volk te beter het gewicht der zaak te doen begrijpen en aldus de beginselen der Christelijke opvoeding tot heerschappij te brengen.

Eene uitnoodiging, gericht tot Katholieke schrijvers,

vrienden der jeugd, om dat doel door letterkundige bijdragen te steunen, bewoog Dr. Friedrich Justus Knecht, drie brochuren uit te geven.

De eerste bewijst, dat *Staatsopvoeding in beginsel verwerpelijk is*;

de tweede, dat *Staatsopvoeding in de gevolgen verderfelijk is*;

in de derde tracht de Schrijver de *schoolquaestie op te lossen* en noodigt hij allen uit, die belang stellen in Kerk en Staat, om zich bij de Canisius-vereeniging aan te sluiten.

Deze allergewichtigste werkjes, waarin de zaak kort en bondig, maar toch grondig behandeld wordt, verdienen gelezen en herlezen te worden door allen, die in Christelijke opvoeding en onderwijs belang stellen.

Tot eene der eigenaardigheden der XIX^{de} eeuw behoort, dat de Staat zich bijna overal de scholen en het onderwijs heeft toegeëigend, en, wat veel erger is, de leiding der scholen en van het onderwijs aan de logemannen of de vrijmetselarij heeft toebetrouwd.

De vrijmetselarij, die in haar diepste wezen anti-Christendom is, wil de school gebruiken tot vernietiging van den Christelijken geest. Wij behoeven dit hier niet nader uiteen te zetten. Het is klaar voor ieder, die oogen heeft om te zien en ooren om te hooren.

Zij, de vrijmetselarij, tracht door allerlei spitsvondige redeneeringen als onomstootelijke waarheid te verkondigen, dat onderwijs en opvoeding aan den Staat behooren en aan den invloed der Kerk en der ouders moeten worden onttrokken. Daarom tracht zij door te drijven: verplicht Staatsonderwijs, uitsluitend leekenonderwijs, kosteloos onderwijs.

Dat geeft strijd, moeielijken strijd, waaraan noch de Katholiek, noch de Katholieke Kerk zich kunnen onttrekken.

De Katholiek moet weten, dat hij niet aan den Staat, maar aan God rekenschap verschuldigd is wegens de zielen zijner kinderen en dat hij moet waken tegen de verderfelijke invloeden der Staatsscholen en zijn kind niet aan zedelijke gevaren mag blootstellen.

De valsche wetenschap onzer dagen heeft, helaas, reeds zoovele geesten bedorven, die zich niet meer naar de zalige leer van Christus, maar naar de valsche meeningen van den tijd regelen.

Moge de lezing der vermelde brochuren hun eenig licht aanbrengen en allen opwekken, om naar de vermaningen van Paus en Bisschoppen te luisteren.

Tot proeve deelen wij hier mede hoofdstuk IV en V uit de derde brochure:

DE STAAT EN DE SCHOOL.

Zij, die het schoolwezen aan den Staat toewijzen, kunnen zich noch op het natuurrecht, noch op het historische recht, noch op het positieve recht beroepen. In plaats daarvan vormen zij nieuwe, op abstracte opvattingen rustende begrippen van den Staat, waaruit zij dan trachten te besluiten, dat onderwijs en opvoeding Staatszaak moeten zijn. In deze valsche begrippen over den Staat is de oorsprong van den weêr ontwaakten kerkelijken strijd en den tegenwoordigen strijd over de school te zoeken; immers zooals op de leerstoelen der universiteiten geleerd wordt, zoo wordt in de kabinetten geregeerd. Het is

dus wel de moeite waard, om deze begrippen met betrekking tot de schoolquaestie aan eene nadere overweging te onderwerpen.

Op de eerste plaats komt het begrip van den *Rechtsstaat*.

Dat de Staat een rechtsstaat moet wezen en het diensvolgens zijn voornaamste plicht is recht en gerechtigheid te handhaven, is ten allen tijde eene uitgemaakte zaak geweest. Doch terwijl men vroeger den plicht des Staats daarin stelde, dat hij het natuurlijke, goddelijke en verkregen recht moest beschermen, heeft men in den nieuweren tijd het begrip van den Rechtsstaat zoo opgevat, dat de Staat de bron van alle recht zou zijn, en het huisgezin en de Kerk slechts zooveel recht zouden hebben als de Staatsmacht zou goedvinden hun toe te kennen. Tengevolge van deze begripsvervalsching is in de plaats van het *recht* de *wet* gekomen, welke wet niet meer dient om *het bestaande recht* te bevestigen en te verzekeren, maar om het recht op nieuw te scheppen. Van daar de veelvuldige tegenspraak tusschen de wet als het formeele recht en tusschen het objectieve of feitelijk bestaande recht.

Volgens deze theorie is de wetgeving van den Staat almachtig, onbeperkt, aan geen regel gebonden dan aan dien, welken zij zich zelve gelieft te stellen. „Volgens het „moderne Staatsrecht is de wetgeving van den Staat „almachtig ten opzichte van alle betrekkingen, die bin„nen haren kring in de uitwendige verschijning treden, „en de afzonderlijke Christelijke Kerken zijn haar, voor „zoo verre zij zich binnen de grenzen van den Staat „bevinden, evenzeer onderworpen als ieder afzonderlijk „individu en iedere andere corporatie.... Voor het rechts-

„bestaan der Kerk in den Staat komt het niet aan op „datgene, waarop de Kerk haar recht van bestaan ves- „tigt, maar of de Staat de daarop betrekkelijke aanspraak „der Kerk aanneemt; en juist hierin toont zich de af- „hankelijkheid der kerkelijke rechtsorde van den Staat." Zoo leert Professor Hinschius van Berlijn in zijn geschrift: *Die Stellung der Deutschen Staatsregierungen gegenueber den Beschlüssen des Vatikanischen Koncils.* Hooren wij nog een theoloog, die geenszins voor een „*Protes-* „*tantenvereinler*" wil gehouden worden; Dr. Chr. Ed. Baumstark zegt in zijn geschrift: *Zum Kirchlichen Frieden* (Straszburg, 1880): „De Staat heeft als rechtsstaat „alle rechtsbetrekkingen zonder uitzondering te regelen „uit hare eigene macht. Ook de Kerk moet zich daar- „naar voegen. De Staat heeft te bepalen, welk rechts- „bestaan de Kerken in zijn gebied hebben aan te ne- „men." (S. 45.) Die de redevoeringen van Jolly en andere liberale ministers en kamerleden met aandacht gelezen heeft, zal gevonden hebben, dat zij allen op datzelfde standpunt der Staatsalmacht staan.

Volgens deze uit het Pantheïsmus voortgekomen opvatting is er geen recht, onafhankelijk van menschelijke instellingen, maar het recht is een ledige tafel, welke eerst door de wetgeving des liberalen Staats een inhoud verkrijgt, welke inhoud echter ten allen tijde weder kan veranderd worden. Deze almachtige Rechtsstaat beschermt niet het recht, maar vernietigt alle recht, terwijl hij het van de wisselende meerderheid der stemmen afhankelijk maakt.

Deze moderne Rechtsstaat erkent geen goddelijk recht; want dan ware hij niet almachtig; en het verkregen en

historische recht geldt slechts zoo lang als hij goedvindt het te erkennen. [1]) Daaruit kan men die koortsachtige werkzaamheid van de wetgevingen der Staten verklaren, de toenemende onbestendigheid van het recht en het steeds verminderende bewustzijn van het recht.

Dat deze almachtige Rechtsstaat van een recht der Kerk op de opvoeding harer gedoopten en alzoo op de school niets weten wil, is gemakkelijk te begrijpen. Hij en hij alleen moet de rechtsverhoudingen der school „uit „zijne eigene macht" regelen, en het zou voorzeker eene te groote zelfverloochening zijn, indien hij vergat zich het leeuwendeel voor te behouden.

Als eene hoogere ontwikkeling, „*Potenz*", van den rechtsstaat wordt de *Kultuurstaat* opgegeven. De moderne Staat, zoo zegt men, is een Kultuurstaat. Doch dit woord is een duister woord en laat verschillende beteekenissen toe.

Kultuurstaat kan een Staat zijn, waarin beschaving of kultuur is. Onderzoekt men nauwkeuriger, van waar deze kultuur komt, dan vindt men, dat men haar aan het Christendom te danken heeft; immers de kultuur verbreidt zich slechts zoo verre als de heerschappij des Christendoms gaat. Bijgevolg moest de Kultuurstaat een Christelijke Staat zijn, d. i. een Staat, welke de Christelijke orde tot grondslag heeft en deze als hoogsten regel volgt. Of is de Kultuurstaat een zoodanige Staat, welke de kultuur eerst voortbrengen wil? Hoe kan hij die echter uit zich voortbrengen, als hij zelf die nog niet heeft?

---

1) Men vergelijke *De Katholiek*, Dl. XXXVI, blz. 63 en vv.

En wat moet men onder kultuur verstaan? Verlichting en kennis of vorming van hart en zeden? Door welke middelen kan de Staat de harten vormen en de zeden verbeteren?

De voornaamste voorstander der theorie van den Kultuurstaat is de eerwaardige Meester der Loge en Staatsrechtsleeraar Bluntschli. In het *Deutsche Staatswörterbuch* (Bd. IX, S. 624) geeft hij van den Kultuurstaat de volgende definitie: „De Staat is het georganiseerde „volk"; zijn doel bestaat hierin: niet alleen voor rechtszekerheid te zorgen, maar in het algemeen „den aanleg „des volks tot de hoogste volkomenheid te ontwikkelen." Dit doel „bevat in zich recht, eer, vrijheid des volks „evenzeer als stoffelijke welvaart, ontwikkeling der volks„macht, geestesvorming, beschaving."

Dit valsche begrip van den Staat heeft een zoo grooten aanhang gevonden, dat zelfs vele conservatieven zich lieten medesleepen. Zoo schrijft de streng geloovige Dr. Chr. Palmer met betrekking tot de schoolquaestie: „Is de „Staat de rationeel ontwikkelde vorm der georganiseerde „volksgemeenschap, dan omsluit zijne peripherie ook alles, „wat het volksleven en het volksbelang raakt... Wat van „eenig belang voor 't volk is en een met bepaalde rechten „voorzien bestaan wil hebben, dat moet zich onder de „bescherming des Staats stellen; daar hij de macht in „zich heeft en alle positieve rechten oorspronkelijk geeft „en verzekert." (*Encyklopaedie von* Dr. K. A. Schmid. Bd. VII, S. 942.)

Nu vragen wij: Wat blijft bij deze uitbreiding van het Staatsbegrip nu nog overig, wat *niet* van den Staat zou zijn? Kunnen niet alle socialisten dit begrip van den Staat

onderschrijven en hetgeen waarnaar zij streven, daaruit afleiden?

Daar het volk ook eenen godsdienstigen aanleg heeft, zal de Staat ook dezen moeten ontwikkelen en cultiveeren. Voor een zelfstandige Kerk is dus in den Kultuurstaat geen plaats voorhanden; zij moet zich in den modernen Staat oplossen en kan slechts als orgaan des Staats voor eene zijde der geestelijke vorming onder oppertoezicht en leiding des Staats voortbestaan.

Daar verder aan den Staat de zorg voor beschaving en geestesvorming behoort, moeten alle scholen zuivere Staatszaken zijn. En wanneer soms de Staatsbestuurders daarin een vooruitgang der beschaving zien, dat „de „confessioneele eenzijdigheid" ophoude, moeten de scholen natuurlijk zonder confessie of anti-confessioneel worden ingericht.

In de modernste der moderne Kultuurstaten, de Fransche Republiek, ziet de Staatsmacht het als een vooruitgang der beschaving en der vrijheid aan, dat de petroleurs uit de verbanning teruggeroepen en deugdzame ordesgeestelijken, die zich ten dienste van den naaste opofferen, uiteengejaagd worden — en alle aanhangers van het moderne Staatsbegrip in Duitschland betuigen hunne goedkeuring. Tegelijkertijd willen de „*Kultur-* „*kämpfer*" in Frankrijk God en den godsdienst uit de openbare scholen verbannen — ook in naam en in het belang van den almachtigen Kultuurstaat.

De Kultuurstaat is het *georganiseerde* volk. Maar hij laat aan het volk niet de historisch gewordene, uit de natuurlijke ontwikkeling voortkomende organisatie; integendeel hij heft deze op, om alles volgens liberale plannen

op nieuw op te bouwen. De oude corporatieve organisatie des volks is grootendeels vernietigd, de gilden zijn ontbonden, het gemeenteverband is losgemaakt, in de plaats van een burgergemeente van burgers is de gemeente van inwoners gekomen, de afval van de Kerk is zooveel mogelijk bevorderd, haar invloed op het volksleven zooveel mogelijk teruggedrongen, het huwelijk is tot een burgerlijke akte vernederd — op ieder gebied heeft de moderne Staat de oplossing, vernietiging en ontbinding der maatschappij bevorderd. Men zou meenen, dat het ideaal van den waren Kultuurstaat daarin bestaat, dat alles niet alleen *in* den Staat, maar *door* den Staat leeft, dat de Staat alles is in allen en de Loge bezitster van de Staatsmacht wordt.

Deze opmerkingen zijn geene afwijkingen van ons onderwerp; maar zij hangen ten nauwste met de schoolquaestie te zamen. De schoolquaestie staat niet op zich zelf, maar is innig verbonden met de geheele ontwikkeling van het moderne Staatswezen. En hij alleen kan een juist begrip van de schoolquaestie hebben, die haar in dezen samenhang begrijpt.

Het begrip, dat men zich van den Kultuurstaat vormt, komt voort uit de valsche philosophie en is in strijd met de Christelijke voorstelling der wereldorde. Geheel en al doorgevoerd, zal dit heidensche Staatsbegrip een algemeene ontbinding ten gevolge hebben. De moderne Kultuurstaat is de voorlooper des socialistischen Staats.

Het behoort niet tot het wezen des Staats de hoogste opvoeder te zijn, hij is (gelijk we in de twee vorige brochuren getoond hebben) daartoe noch geroepen noch bekwaam. Immers indien de opvoeding eene wezenlijke

en noodzakelijke roeping des Staats ware, dan zou iedere Staat de leiding en het bestuur van het schoolwezen bezeten hebben. Doch dit is geenszins het geval. In het groote Romeinsche Rijk was een zeer uitgebreide Staatsmacht, maar de opvoeding der jeugd werd niet tot Staatszaak gemaakt en aan de ouders en bizondere personen overgelaten. In de Staten der middeneeuwen vindt men evenmin Staatsscholen. Karel de Groote bevorderde wel de oprichting van scholen, maar dacht er niet aan, om ze aan den invloed en leiding der Kerk te onttrekken. Door zijne het schoolwezen betreffende *capitularia* wilde hij de besluiten der kerkvergaderingen in betrekking tot het oprichten van scholen ondersteunen, even als hij ook andere kerkelijke geboden, b. v. het gebod van de Quatertempervaste, in zijne wetgeving opnam. Zelfs de despotieke Staat van Lodewijk XIV raakte niet aan het schoolwezen en erkende door herhaalde beslissingen van het Parlement het recht der Kerk op de leiding der scholen. Engeland kent tot heden toe nog geen Staatsschoolwezen — heeft echter daarvoor zijne *Magna Charta*, vrije keuzen en geene processen wegens beleediging van ministers.

De theorie, dat de Staat zou geroepen zijn om te onderwijzen en op te voeden, wordt niet uit de natuur des Staats afgeleid, maar is uitgevonden, om het geweld, waaraan vele Staten door het seculariseeren der scholen zich schuldig maakten, te rechtvaardigen en om den eisch der Kerk en der Christelijke gezinnen, met eenigen schijn van recht, af te wijzen.

De eerste en wezenlijke plicht des Staats is en blijft het recht te handhaven en te beschermen; vervolgens op

de tweede plaats het algemeene welzijn te bevorderen, in zooverre daarvoor niet door bizondere personen, door gemeenten, door vereenigingen enz. kan gezorgd worden. Voor de opvoeding der jeugd nu kan door het huisgezin, de godsdienstige gemeente en de Kerk voldoende gezorgd worden; derhalve is op dit gebied inmenging der Staatsmacht onnoodig en niet gewettigd. En verondersteld, dat de inmenging des Staats noodig ware, dan kan hij wel de door God geroepen opvoeders tot vervulling van hunnen plicht aansporen en opwekken, maar mag hij zich geenszins het recht op opvoeding aanmatigen, wil hij zijnen eersten plicht, het recht te beschermen, niet overtreden. Daarenboven, hoe men zich ook het wezen en de plichten des Staats voorstelle, altijd zal men moeten toegeven, dat de Staatszorg alleen het natuurlijke en tijdelijke, niet het bovennatuurlijke en eeuwige betreft. De opvoeding moet den mensch niet alleen voor dit aardsche leven vormen, maar hem naar zijn bovennatuurlijk en eeuwig doel heenvoeren. Het verkrijgen der eeuwige zaligheid is het hoogste doel, en het middel om dit doel te bereiken is het aardsche leven: zoo kan dan ook de opvoeding niet verdeeld worden, maar moet steeds op dit laatste doel gericht zijn. Hij die aan een hoogere, eeuwige bestemming des menschen gelooft, kan niet aan het opvoedingsberoep des Staats gelooven. Wellicht zoude men in een theokratischen Staat van een paedagogische taak des Staats kunnen spreken, maar in Staten met verschillende godsdienstbelijders is Staatspaedagogie onzin.

Uit hetgeen wij gezegd hebben volgt ook, dat de phrase: de taak der Kerk om de menschheid te beschaven is op den Staat overgegaan, eene onwaarheid is.

Onze geheele beschaving rust op het Christendom, en dit kan van de Kerk niet gescheiden worden. Waar de werkzaamheid der Kerk verhinderd wordt of ophoudt, neemt de verwildering toe, zooals de ondervinding gedurende den Duitschen Kultuurstrijd genoeg bewijst. Eene van de godsdienst gescheidene beschaving leidt tot barbaarschheid.

De theorie van den modernen Kultuurstaat is dus valsch; alleen door vernietiging der Kerk kan zij geheel verwerkelijkt worden, en zij zou dan tot omverwerping aller maatschappelijke orde geleiden. Doch wij leven niet in eenen Staat, die nu eerst — zoo als Athene uit het hoofd van Zeus — aan een van onchristelijke professoren uitgedacht abstract Staatsidee ontsproten is, maar wij leven in een „concreet Staatswezen", hetwelk zich onder de leiding der Goddelijke Voorzienigheid op den grondslag van het Christendom gevormd heeft. In dien Staat zijn Christen burgers, die recht hebben op de Christelijke opvoeding hunner kinderen. Er zijn Christelijke kinderen, welke recht hebben op eene Christelijke opvoeding ter bereiking hunner bovennatuurlijke bestemming. Ook is daar de Kerk, die vóór dezen Staat was, en die door God gesticht is en rechten bezit, welke haar van den hoogsten Wetgever gegeven zijn, onafhankelijk van het Staatsgezag. Heeft daarenboven de Staat de Kerk met hare instellingen en rechten niet uitdrukkelijk en plechtig erkend en haar de vrije uitoefening harer rechten en ongehinderde vrijheid ter vervulling harer plichten verzekerd?

Eene der heiligste en wezenlijkste rechten der Kerk is de opvoeding harer kinderen. Zonder geweld en on-

recht kan de Staat aan de Kerk dit goddelijk recht niet ontnemen of haar beletten het uit te oefenen.

Als de Staat eenzijdig en willekeurig over de openbare instellingen van onderwijs en opvoeding beschikt en ze leidt volgens eenen geest, vijandig aan het geloof der ouders, dan is dit zuiver despotismus en duidelijke schending der gewetensvrijheid. Om aan deze handelwijze van het politiek gezag eenigen schijn van recht te geven, beroept men zich op de constitutie en zegt: De Staatsmacht moet de schoolwetten uitvoeren, en de schoolwetten worden door de volksvertegenwoordigers, welke ook de huisvaders vertegenwoordigen, gemaakt. Deze opwerping rust op de zonderlinge meening, dat de vertegenwoordigers gekozen worden, niet om de rechten der kiezers te vertegenwoordigen en te handhaven, maar om ze naar willekeur prijs te geven.

De huisvaders doen bij de verkiezing van volksvertegenwoordigers geen afstand van hun rechten als ouders, maar zij verwachten, dat hunne vertegenwoordigers voor die rechten zullen opkomen en ze voor aanranding bewaren. Overigens geldt het hier het recht op vrijheid van geweten, waarvan een Christen geen afstand doen kan, zonder zich aan onzedelijkheid schuldig te maken.

R.

DAVID EN ZIJN TIJD.

Volgens Dr. Weiss: *David und seine Zeit.*

Dr. Weiss is *Professor ordinarius* der theologie aan het Lycaeum Hosianum te Braunsberg; hij gaf in 1880 het bovengenoemde werk te Munster uit. Ik wensch daarvan een zakelijk overzicht te geven.

In zijne voorrede wijst hij er op, hoe de Bijbelsche berichten aangaande 't onderwerp zijner hier omschreven studie vele moeielijkheden baren, en wel vooral door de gewaande of werkelijke duplikaat-berichten in de Boeken der Koningen in verband met eenige plaatsen van Paralipomenon. Verder komen daarbij de zoogenaamde schijntegenstrijdigheden, de onderlinge afwijkingen der oude overzettingen, en bizonder die der Septuagint van den tegenwoordigen Hebreeuwschen tekst, alsmede de mededeelingen van Flavius Josephus. Hierdoor ging de rationalistische exegese er gemakkelijk toe over om dit deel der H. Schrift sterk te mishandelen en Davids beeld te misvormen. Menzel dan ook, Duncker en anderen aarzelen geenszins om David voor te stellen, als een oproerling in zijn jeugd, en een tiran in zijn ouderdom. Dr. Weiss stelt zich met zijne studie ten doel: de glorie van den H. Koning te verdedigen en het oude ideaal der ware vrienden, der koningen en der dichters door eene nieuwe wetenschappelijke voorstelling te handhaven.

I.

LAND EN VOLK IN DAVIDS TIJD.

Ter inleiding onderneemt Dr. Weiss een beschrijving van Kanaän in Davids tijd. Hij laat zien, voor welke sterk contrasteerende toestanden dat land geschikt is, bizonder deszelfs eigenaardige geschiktheid zoowel voor zegening als voor vloek, voor communicatie naar buiten als voor isolement; en hierna volgt de geographische beschrijving, waarin elke plaats van eenig belang wordt opgegeven met vermelding van hare eigenaardige historie. Eene enkele proef moge hier voldoende ziju:

Ook het zuidelijkste deel van het West-Jordaansche hoogland, het meer bepaalde vaderland van David, had geen gebrek aan belangrijke gedenkteekenen van een heilig en roemvol verleden. Hier stond op de steile kruin der rotsen aan Juda's grens de sterke vesting der Jebusieten, Jerusalem, tot welker benedenstad de Joden reeds vroeger den toegang hadden bevochten. Melchisedech, de priesterkoning, was, toen de stad nog Salem heette, eenmaal hare poorten uitgetreden, den zegevierenden Abraham te gemoet, om hem te zegenen in naam des Allerhoogsten, die hemel en aarde geschapen heeft. Op den lagen Moria-berg was, volgens de H. overlevering, de beproeving en glorievolle redding geschied van dien bekenden geloofsheld bij het offer van zijn zoon. Slechts een groot uur ten Zuiden trok het grafteeken der hoogvereerde stammoeder Rachel de opmerkzaamheid; want hier had zij, bij de geboorte van Benjamin, den zoon der smarten, den geest gegeven. In de nabijheid zag Bethlehem zelf, Davids geboortestad, van eenen kleinen heuvel op het vruchtbare dal neder, wat haar omgaf. Binnen en om die muren had de aangrijpende geschiedenis van het boek Ruth plaats gehad, die hoog gewaardeerde prediking van liefde en trouw, edelmoedigheid en patriarchale vroomheid.

Na de beschrijving des lands wordt het Israelitische

volk zelf besproken. Het stond, zegt Dr. Weiss, door het verschil van aard der terreinen en het daaruit voortkomende verschil van bedrijven en bezigheden, altoos aan het gevaar bloot, om zich in afzonderlijke belangen en groepen te versnipperen, als het niet door den godsdienst en het bewustzijn eener hooge roeping werd vereenigd. Van daar waren de oorspronkelijke Semitische bewoners, schoon van éénen stam afkomstig, in verschillende volkeren opgelost, en ook het Kanaänitische rijk werd later zoo verdeeld, dat Josue niet minder dan een en dertig verschillende koningen in Kanaän versloeg. Toen Israel nu zijn eersten tijd in het Land van Belofte doorleefde, en de lijdensschool van Egypte nog niet vergeten was, bleef het standvastig tegen elk gevaar van onderlinge afscheiding. Nauwelijks plaatsen de Over-Jordaansche stammen een altaar bij die rivier, of heel Israel trekt naar Silo, om dit symbool — zoo men meende — van een tegen God en het volk gepleegden afval te vernietigen. Niet minder openbaarde zich die eenheidszin bij het schrikkelijk strafgericht over Benjamin. Tot driemaal toe, zegt de H. Schrift over deze aangelegenheid, dat Israel is opgestaan als één man, van éénen wil en éénen zin.

Gedurende het tijdvak der Rechters verviel evenwel dat bewustzijn van eenheid. Het eerste spoor daarvan ziet men bij den krijgstocht van Debora en Barak tegen Sisara. Ruben immers, zoo zong Debora, had lang beraadslaagd bij zijne beken [1]) en was er ten slotte toe gekomen om te blijven rusten tusschen de heggen en

1) Zie *Judic.* v, 15, Hebreeuwschen tekst.

te luisteren naar de herdersfluit. Galaäd rustte in het Over-Jordaansche, en Dan bleef bezig met zijne schepen en ook Aser legde zich neder aan de zeekust en woonde rustig in zijne havens. Zoo trokken de verschillende bezigheden en de bizondère belangen elken stam geheel tot zich en vervreemdden hem van de levendige belangstelling in den algemeenen bloei van het ééne groote vaderland.

Die scheuring treedt nog meer voor den dag ten tijde van Gedeon Met moeite hield hij de Ephraïmieten terug van bloedig geweld tegen de Manassieten, en ook moest hij de blooheid en zelfzucht der bewoners van Soccoth en Phanuel tuchtigen, die zich voor de verdediging van 't gemeenschappelijk vaderland geen enkel offer wilden opleggen. Verder kwam nog de tirannie van Abimelech, den moordenaar zijner 70 broeders, de oorzaken van verdeeldheid vermeerderen. Maar allertreurigst openbaart zich de onderlinge vijandelijke gezindheid der stammen in de dagen van Jephte, toen die moorddadige strijd uitbrak tusschen de Ephraïmieten en de Oost-Jordaners. Niet minder dan 42000 der eersten zijn gesneuveld in den slag en bij den Jordaan, waar zij het woord „Sjibboleth" niet konden uitspreken en zoo hun stamaard openbaarden.

Zoo kwam Israel ook door uitwendige en stoffelijke aanleiding tot scheuring en verdeeling, maar dieper lag de innerlijke oorzaak. Israel was namelijk niet in volkomen zin het volk van Jehova gebleven. Het had verzuimd Gods bevel te volbrengen betreffende de verdelging der volkeren in Kanaän; welnu, die volkeren werden hun, naar de goddelijke bedreiging, tot doornen in

de oogen en priemen in de zijden, tot kuilen en tot strikkèn.

Twee invloeden deden zich hier hoofdzakelijk gelden. Ten eerste stond Israel nu bloot aan den propageerenden invloed van Kanaäns taal, waardoor Jakob zijn moedertaal reeds had opgeofferd; en ten tweede bekoorde hen de bandelooze en bedwelmende godsdienst der Kanaänieten met zijn vreeselijk bloedvergieten, gesanctionneerde ontucht, dolle feesten en orgiën. Onder de belijders van zulk een eeredienst woonden de kinderen van Gods volk, en de dochters dier heidenen namen zij tot vrouwen en schonken wederkeerig hunne maagden aan de telgen van die afgodendienaars.

Wij zien dan ook uit de volgende feiten, hoe de eenheid in het godsdienstige bij de Joden op den duur meer en meer verloren ging. Toen immers eenige geslachten van Dan nieuwe woonsteden zochten in het hooge Noorden van Palestina, namen zij een Leviet meê, die in Michas' huis een onwettigen en bijgeloovigen eeredienst had uitgeoefend met een gegoten beeld, en een Ephod en Teraphim. De landverhuizers gaven hem eenvoudig in bedenking, dat het beter was priester van eenen geheelen stam dan van een enkel huis te zijn. Werkelijk is het gesneden beeld later in de stad Dan opgericht, en was deze, zoolang de tabernakel te Silo verbleef, de bepaalde plaats van Dans godsvereering. Maar met het oog op dat alles schreef de schrijver van het boek der Rechters tot driemalen toe: „In die dagen was er geen koning in Israel, maar ieder deed wat hem goeddacht."

Ook Gedeon beging, zegt Dr. Weiss, een onvoorzichtigheid, die den geheelen Israelietischen Staat tot groot

nadeel was, toen hij namelijk een hoogepriesterlijken Ephod vervaardigde [1]); want nu ontstond de afzonderlijke godsvereering te Ephra in den stam van Manasse. Sichem eindelijk, waar vele Kanaänieten woonden, ging evenals de met haar verbonden steden over tot den Baälberith, of den Baäl van het Verbond. En in deze coalitie lag de kiem van een gruwzamen burgeroorlog, waarin ten laatste Sichem met den grond gelijkgemaakt, en de groote hoofdtempel van Baäl met de duizend vluchtelingen, die er een schuilplaats in zochten, op bevel van Abimelech werd verbrand.

Zoo had Israel zich door zijn omgang met de kanaänitische volkeren in eenen valschen toestand gebracht tegenover God, en de eenheid der stammen was vervlogen. Wat baatte hier de heldenmoed van Samson?..... Ten slotte werd hij uitgeleverd aan zijne vijanden. Wat baatte de hoogepriester en zijn verheven roeping! Ach, een Heli en zijn zonen vervreemdden de harten des volks van Jehova. Ja, de ark des Verbonds zelve, dat hoogste onderpand van Gods Verbond met de Joden, viel in de handen der Philistijnen. Waarlijk, als Israel aan de overige volkeren was gelijk geweest, het had zich nooit meer verheven uit zijn val en het ware der vernietiging ten prooi geworden. Maar daar verrees, als een reus onder de menschen, de laatste rechter Samuel. Hij was gekomen met de dubbele zending, om zijn volk zoowel op staatkundig als godsdienstig gebied te hernieuwen. Om dan het oude nationale bewustzijn weêr op te wek-

---

1) Velen zien hierin geen overtreding, maar zeggen, dat Gedeon dezen Ephod voor den hoogepriester deed maken.

ken, riep hij de Joden te Maspha bijeen en won met hunne vereenigde krachten een gewichtigen slag tegen de Philistijnen. Zijn werk bevestigde hij door de bevordering van den godsdienst, overal rechtdoende en offerend en prophetenscholen oprichtend te Gabaä en te Ramatha. Zijn optreden tegen de verkiezing van een koning kwam alleen uit de vrees voort, dat de godsdienst daardoor lijden en de eigenlijke godsregeering vervallen zou; van daar beschreef hij de juiste plaats van den koning in de godsregeering zeer uitdrukkelijk, en legde hij de oorkonde, waarin de koninklijke macht omschreven was, in den tabernakel voor den Heer. Zoo heeft Samuel met kracht de hernieuwing van Israel bevorderd, en zijn volk gaf hem daarvan de roemrijkste getuigenis; maar Samuel werd in zijn staatkundige werkzaamheid belemmerd door het bovenmatige toenemen der naburige vijandige volken. Een andere machtige persoonlijkheid moest dus verrijzen, een man van het zwaard naast den man van den geest, en ware Saül Gode getrouw gebleven, dan had hij die hooge roeping vervuld. Maar bij het offer te Galgala en door het sparen van koning Agag toonde Saül zooveel eigenmachtige heerschzucht en onbeschaamdheid, dat er spoedig eene nog grootere vervreemding van den godsdienst onder het volk te vreezen was, en het scheen dat Samuels arbeid geheel te loor zou gaan. Maar God wilde in zijn goedheid wederom een man verwekken, die een Saül en een Samuel tegelijk zou zijn en Israels heil voor eeuwen zou bevestigen.

Na zoo het Israelitische volk te hebben beschreven, beantwoordt Dr. Weiss de vraag: Hoe was het omstreeks

Davids tijd gesteld met de naburige volkeren, hoe was hun verhouding tot Israel. Zeer kort samengevat, was die als volgt:

1. Ten Noorden van Israel. Daar lag Sidon. Het was aan Asers stam eenmaal toebedeeld, maar Aser was afhankelijk van Sidon geworden. Later verrees daar Tyrus nog bij, hetwelk Sidon zelf te boven ging en gebied voerde over al de kusten der Middellandsche Zee; en ongetwijfeld ook Aser met zijn polypenarmen zou omhelzen, trots de voorbijgaande overwinning, door Samuel op de vorsten der Syriërs behaald, die ons in Ecclesiasticus, XLVI, 21 wordt meegedeeld.

2. Ten Noord-Oosten lagen de talrijke Syrische Staten, die wellicht in een of- en defensief verbond waren vereenigd (zooals later tegen Achab), en afhingen van het koningrijk Aram-Zoba. Zoba's krijgshaftige koning nu, Adareser, had met goed gevolg een veldtocht ondernomen in het Oosten van den Euphraat, en het stond te voorzien, dat hij, door zijn krijgsgeluk bemoedigd, nu ook de tuchtiging zou wreken, welke zijn rijk eenmaal van Saül had moeten ondergaan.

3. Aan de oostelijke grenzen lag het altoos nijdige broedervolk der Ammonieten en Moabieten, zoo dikwijls verslagen en toch altoos belust op hun vroeger grondgebied, ook nadat Jephte hun had voorgehouden, hoe Israel hen op Gods verlangen had gespaard en slechts het gebied van hun dwingeland had afgenomen. Na hun laatsten vergeefschen storm op de Galaäditische stad Jabes, schenen deze vijanden wel tot betere gezindheid te komen, doch te vertrouwen waren zij niet.

4. In het Zuid-Oosten was het gevaar meer dringend.

Daar leefde, grootendeels in ongenaakbare rotsvestingen, het krijgshaftige Edom, en het leefde daar van zijn zwaard. Vroeger hadden zij Israel den doortocht geweigerd, en het ook later onder Saül bepaald aangevallen. Saül had hen evenwel verslagen. Nogtans was deze leeuw der wildernis op verre na niet gedood, neen, hij zon op nieuwen strijd.

5. In het Westen was de toestand den Joden gunstig. De daar wonende Amalekieten, die eens de Joden nabij Sinaï zoo bestookten, die ook de benden versloegen, welke tegen Mozes' bevel Kanaän wilden binnendringen, waren thans, door Saül, krachtens goddelijk anathema, vernield, en bestonden nog alleen als rooverbenden.

6. Aan het Zuid-Westen heerschte de geduchte Philistijn, die slechts drie steden aan de Joden moest prijs geven, toen deze zijn geheele gebied wilden bezetten. De macht van dezen vijand wies tijdens de 13de en 12de eeuw vóór Chr. op ontzettende wijze; want talrijke verwante stammen kwamen uit Creta naar de Palestijnsche kusten over, uitgelokt door den roem en welvaart van den Philistijnschen bond aldaar. Een overbevolking was nu het gevolg, en die menschenstroom moest zich noodzakelijk over de oostelijke grenzen in Judea ontlasten; want ten Westen lag de Zee, ten Zuiden de woestijn, en in het Noorden het Karmel-gebergte. Bij dezen kamp stond dus voorop: overwinnen of sterven, bestaan of niet bestaan; en van daar voerden de Philistijnen hun oorlog met Israel zoo onvermoeid, zoo gruwzaam en sluw, dat zelfs Saül daarvoor bezweken was en Israel zich na den laatsten slag op het Gelboëgebergte te beschouwen had als definitief verslagen.

Bij het einde van Saüls regeering was het volk van God dus zoo diep mogelijk en onder alle opzichten vernederd. Hier kon alleen een buitengewone hulp nog troost en bijstand geven, hier moest een nieuwe dag aanbreken, die in Samuel reeds zijn dageraad had vertoond. Het buitengewone werktuig nu, waarvan de goddelijke Voorzienigheid zich bediende, om dien nieuwen toestand te scheppen, was David.

II.

DAVIDS JEUGD EN VERHEFFING.

Allerdichterlijkst en schoon is het optreden van David reeds in zijn jeugd. Immers, was er sprake van een beroemd voorgeslacht, dan kon David wijzen op eenen Nahasson, die Juda had aangevoerd in de woestijn, of op eenen Booz, wiens edelmoedigheid nog onder de oudsten der stad Bethlehem in Davids tijd luide werd geprezen; was er sprake van persoonlijken heldenmoed, David kon wijzen op eenen leeuw en eenen beer, die hij met sterken arm had verslagen; was er eindelijk spraak van verhevenheid des geestes, Isaï's zoon had een edelen aanleg van God ontvangen en dien overvloedig ontwikkeld bij de aanschouwing van Gods heerlijke schepping in de omstreken van Bethlehem. Beter dan anderen (de Psalmen getuigen het) had David uit de schepselen den grooten Schepper leeren kennen en uit de zichtbare wonderen, den onzichtbaren God. Ongeloovige geleerden hebben getracht uit het herdersbedrijf van David een bewijs te trekken voor hun bewering, als ware David van lagen en verachten stand,

maar zij vergaten, dat het herdersbedrijf in de oudheid, alleen bij de Egyptenaren in minachting, en bij het Joodsche volk daarentegen in hooge achting was. En had Mozes zelf het niet uitgeoefend?

Maar naast dat heerlijke beeld van den lieveling Gods in den dageraad zijns levens verrijst al zeer spoedig bij Dr. Weiss een beeld van naamlooze ellende, het beeld van den rampzaligen, door God verworpen Saül. Wat zee van lijden bevat dat woord der Schriftuur: „De geest des Heeren week van Saül, en een booze geest van den Heer kwelde hem." (1 Reg, XVI, 14)? Immers, hier kan geen spraak zijn van een bloot voorbijgaande of geheel natuurlijke zwaarmoedigheid; want de uitdrukking: „*een booze geest van den Heer*" heeft ernstiger beteekenis. Het schijnt wel degelijk, dat God hier, tot schrik van Saül en zijn hof, meer dan een gewone zielsziekte, namelijk een soort van bezetenheid, heeft toegelaten. Saül van zijne zijde werkte mede om in dien toestand te komen, en dat wel, zegt Prof. Weiss, door zijn moedwillig verzet tegen God. Saül had het bewustzijn, dat hij door God verworpen was, maar in plaats van zich nu te verootmoedigen, bestreed hij alle neiging hiertoe met geweld, en als hij dan toch van de andere zijde zijn onmacht gevoelde om met Jehova te kampen, dan sloeg hij over tot razernij, en die razernij was voor Satan een gemakkelijk aanknoopingspunt om den ongelukkige geheel te overmachtigen.

Terwijl Saül nu zoo diep verviel, koos God zich eenen nieuwen koning, en Samuel de propheet ontving den last, om een van Isaï's zonen te Bethlehem de koningszalving te geven. Uit vreeze voor Saüls wraak, gaf

Samuel een nevendoel op voor zijn reis, namelijk het brengen van een offer aan den Heer. Nu meent Scholz, dat Samuel dit offer niet persoonlijk heeft opgedragen, maar deze geheel priesterlijke handeling door priesters heeft laten doen. Daartegenover merkt Dr. Weiss op, dat het hier een geheel buitengewoon offer gold, en God Samuel bepaald daarmeê belast had. Evenzoo, zegt hij, maken de berichten over Gedeons, Manue's en Elias' offers onmiskenbaar den indruk, dat ook dezen in eigen persoon hebben geofferd. Overigens was Samuel Leviet, en kon hij ook nog des te geruster offeren, omdat sedert de scheiding van ark en tabernakel reeds eenige stoornissen in den eeredienst waren gekomen, die niet meer toelieten, de letterlijke voorschriften der wet stipt te onderhouden.

Hoe God aan zijnen profeet door een inwendige stem den jongsten zoon van Isaï als den uitverkoren koning aanwees, is bekend; en dat de woorden: „Samuel zalfde David *in het midden zijner broederen*" nog juist geen bepaalde tegenwoordigheid dier broederen vorderen, is gemakkelijk in het voorbijgaan op te merken; daardoor wordt de latere minachting van die broeders tegen David, toen hij ten strijde wilde trekken tegen Goliath, verklaard. En zoo komt Dr. Weiss spoedig aan het eerste optreden van David voor koning Saül, en zijn harpspel voor den kranken vorst, waarbij David tevens *honoris causa*, den titel van koninklijk wapendrager ontving.

Het was in de oudheid een gewoon geneesmiddel, om ziels- en lichaamslijden door de muziek te verdrijven. De hovelingen van koning Saül, die de razende aan-

vallen vau Saüls zielsziekte bijwoonden, en tevens hunnen meester innig liefhadden, begrepen terecht, dat ook hier dit geneesmiddel met vrucht zou worden aangewend, te meer als men tegenover den duivelschen geest van Saül de uiting van eenen hemelschen geest plaatsen kon. Door schijnbaar toeval wist nu een van Saüls krijgslieden David te noemen; deze werd ontboden, en zie David genoot de vreugde om, door zijn spel, het koninklijk lijden in groote mate te verzachten. Wie zou ook beter den geest van God in zijne zangen doen spreken dan hij, die voor korten tijd de H. koningszalving had ontvangen en nu de jammeren zag van eenen diepgezonken medegezalfde?

Kort daarna greep dat wondervolle tweegevecht in het Terebinthendal plaats, dat om zijn bovennatuurlijk karakter zooveel schooner is dan de tweegevechten tusschen Paris en Menelaus, tusschen Ajax en Hector of der Horatiussen en Curiatiussen. Prof. Weiss geeft ons over Goliath veel wetenswaardigs te lezen. Hij merkt op, dat deze reus, die Israel zoozeer verguisde, gesproten was uit den stam der Raphaïeten, dien de Joden hadden verzuimd uit te roeien. Vervolgens bespreekt hij zijne lengte en vermeldt daarbij, dat de *Codex Vaticanus*, de LXX en Josephus (Antq. VI. 9. 1) hier vier in plaats van zes ellen of elleboogsmaten hebben, een variant, dien hij verklaart door een verwisseling van het Hebreeuwsche cijfer ו met ז. — En II Kon. XXI, 19, waar de zegepraal wordt verhaald, die Adeodatus op een gelijknamigen reus Goliath behaalde, moet naar zijne meening verklaard worden volgens I Paral. XX, 5, waar de overwonneling van Deodatus duidelijk een broeder van bo-

vengenoemden Goliath uit Geth genoemd wordt. Ten slotte laat hij zien, hoe de inrichting van Goliaths wapenrusting eene zeer goede toelichting vindt in de afbeeldingen der oud-Assyrische wapenen, op de Assyrische monumenten gevonden.

Tegenover dezen reus nu voelde David zich ten strijde geroepen; en heerlijk beschrijft de Schriftuur, hoe hij door een heilige verrukking was aangegrepen, en wat hij in die verrukking tot zijne broeders, tot Saül, tot Goliath sprak. Als Stähelin meent, dat men zich over Davids victorie niet behoeft te verwonderen, zoo men rekening houdt met de vaardigheid der ouden in het gebruik van den slinger, dan dwaalt hij; want niet dat David den Philistijn trof, wordt door de H. Schrift het meest op den voorgrond gesteld, maar wel dat hij in zijn geloof den moed vond, om te doen wat een Saül, wat een Jonathan en duizenden niet bestonden te doen.

Het baart velen geen geringe moeielijkheid, dat Saül na den volbrachten strijd aan David, alzoo aan zijn ouden hoveling, vroeg, uit welk geslacht hij was. Calmet spreekt hier van een gelaatsverandering bij David sinds zijn vertrek van het hof; anderen nemen die vraag op als in eenen zin vol verachting gedaan. Volgens Dr. Weiss moet de eenig aanneembare oplossing, zooals de H. Ephraem het reeds aangaf, gevonden worden door onderscheid te maken tusschen Davids persoon en zijne familie. De eerste werd wel onmiddellijk door Saül herkend, maar van de laatste had hij tot heden niet gehoord; immers de zending naar Isaï, bij het ontbieden van David aan het hof, kan moeielijk van den kranken vorst, maar moet veeleer van zijne dienaren zijn uitgegaan.

Na den kamp met Goliath heeft David in ruime mate de ondankbaarheid der menschen ondervonden, en hier begint die lage toeleg van Saül om David ten verderve te brengen, dien wij onophoudelijk in zijn verder leven ontmoeten, ook zelfs na herhaalde verzoening van een oogenblik. De uitwendige gelegenheid tot de ontbranding van dien haat was het bekende gezang: „Saul versloeg er duizend, maar David tienduizend!" Van toen af immers, zegt de Schrift, blikte Saül met jaloersche oogen op David; want terecht begon hij, na al het gebeurde, David te beschouwen als dengene, die hem volgens de profetie van I Koning. XV, 28 zou vervangen. Verschillende laagheden van Saül tegenover David behooren tot dit tijdvak, waarin zijne zwaarmoedigheid tot een zeer hoogen graad was gestegen.

Al zijne aanslagen echter mislukten en eindigden ten laatste met Davids vlucht van het hof. Trots de liefde van een Jonathas, van eene Michol en vooral van het volk, zag de jonge krijgsoverste zich hiertoe genoodzaakt.

Waarheen nu moest hij zijne schreden richten op deze vlucht? waarheen beter dan tot Samuel, die de tolk was van zijnen God? En nu begrepen beide heilige mannen, dat hun tegen Saül geen andere hulp overschoot dan de hulp van Jehova en zoo weken zij naar Najoth in een profetenschool. Samuel vond daarenboven in een vroegere gebeurtenis een reden te meer om juist zulk eene school tot wijkplaats te nemen. Onmiddellijk toch na zijne zalving tot koning was Saül eens door een profetenlied zoozeer aangegrepen geweest, dat hij als in een ander mensch was veranderd. Samuel mocht dus hopen, dat Jehova zulk een mirakel zou herhalen. En hierin werd hij niet teleur-

gesteld. Eerst kwamen drie afdeelingen krijgers en later de toornige koning zelf om de beide H. mannen te vangen; ze werden allen bij het hooren der profetenzangen in verrukking gebracht, ze verlieten hunne schandelijke plannen, ja, Saül bleef een geheelen dag en nacht in extase voor het aanschijn van Samuel op den grond uitgestrekt. De H. Augustinus vermeldt een dergelijke uitwerking eener muzikale voordracht; maar men vergete niet, dat bij de natuurlijke werking der profetenliederen onmiskenbaar een hoogere inwerking van God is te zien. Van toen af schijnt ook het oude spreekwoord: „*Is ook Saul onder de profeten?*" wat oorspronkelijk te Gabaä bij een dergelijk voorval ontstaan was, algemeen in den mond van het volk te zijn gekomen.

De wonderbare verandering van Saül deed David met zijnen boezemvriend Jonathas tot de bekende proef aangaande Saüls stemming overgaan. David zou, op titel van een jaarlijksch familieoffer te Bethlehem, van Saüls feestmaal afwezig blijven, dat bij het Nieuwe-Maansfeest werd gegeven; en Jonathas zou zien, hoe Saül zich gedroeg en David daarvan door zijne pijlen en het roepen aan zijn schildknaap onderrichten. Den eersten dag nu zweeg Saül over de afwezigheid van zijnen schoonzoon, maar den tweeden dag ondervroeg hij Jonathas, en na het antwoord te hebben vernomen, dat David te Bethlehem was, stoof hij als een woedende op, beleedigde Jonathas zoowel als David, bedreigde David met den dood, ja slingerde zelfs zijn speer tegen zijn eigen kind. Sommige niet-Katholieke exegeten verklaren niet te begrijpen, hoe Saül David nog op het Nieuwe-Maansfeest kon verwachten, maar Dr. Weiss geeft hun in bedenking, dat het

hier volgens oud gebruik een bepaalden plicht van David gold. Dat Saül den eersten dag vrede nam met Davids afwezigheid, kwam misschien door de gedachte: David kan levitiesch verontreinigd zijn. We zien hier tevens, zegt Dr. Weiss, de archaeologiesch interessante daadzaak, dat het Nieuwe-Maansfeest, in Saüls tijd niet alleen bloot godsdienstig (naar Num. X, 10 en XXVIII, 11), maar ook in den kring des gezins op feestelijke wijze gedurende twee dagen werd gevierd. Ten slotte houdt Dr. Weiss de opgegeven reden van Davids afwezigheid geenszins voor een leugen om bestwil. Jonathas woord, I Koning. XX, 10: „Gij zult dan metterhaast afkomen", heeft zeer goed de beteekenis, dat David dan van het bergachtige Bethlehem zou afdalen; daarenboven was Bethlehem niet verre van Gabaä afgelegen.

Na het feestmaal der Nieuwe-Maan kwamen Jonathas en David dan volgens afspraak in het veld, en Jonathas gaf het bepaalde teeken van Davids ongenade bij Saül, welke door de vlucht van David werd gevolgd. Nergens in zijn vaderland, ook niet in de profetenschool achtte hij zich meer veilig. Doch voor hij zijn vaderland verliet, wilde hij een laatsten troost genieten bij het groote heiligdom Gods, en daar door de hoogepriesterlijke Urim en Thummim een raadgevende godspraak vernemen. Zoo kwam de arme vluchteling te Nobe, waar de goedhartige Achimelech hem de toonbrooden gaf, nadat hij eerst over de Levitiesche reinheid van hen, die ze zouden nuttigen, ondervraagd had; het antwoord van David — dat wellicht met voorbedachtheid eenigszins duister was — bevestigde zoowel de reinheid zijner volgelingen als de stelling, dat, zoo de weg misschien al besmet ware, het gewijde brood

daardoor niet in de reine lichamen ontheiligd werd. Daarop doorgaande gaf de priester het brood; en nog verder doorgaande gaf hij hem ook het zwaard van Goliath, eenmaal door David zelf daar gebracht, en eindelijk schonk hij David eene godspraak; maar, zegt Dr. Weiss, uit de latere verdediging van Achimelech moet men afleiden, dat deze spreuk op zich zelf zeer algemeen was en alleen voor David een bijzondere beteekenis heeft gehad. Helaas! welke droevige gevolgen had deze daad. Saul vernam alles wat er geschied was door middel van Doëg, den opperste zijner herders, die tegelijk met David in Nobe was. Volgens den H. Hieronymus was Doëg daar ter voldoening eener gelofte, maar Dr. Weiss meent, dat Doëg zich daar bevond naar aanleiding van een huiduitslag en dus ter raadpleging der priesters. Zijn grond is Doëgs langdurige afwezigheid van het hof. Anders ook had Achimelech lichtelijk van Doëg vernomen, hoe de verhouding was tusschen David en Saul.

In historischen samenhang worden nu de verdrijving en vermoording van de bewoners van Gabaon door Dr. Weiss hieraan verbonden. Na den moord, aan Achimelech en de overige priesters gepleegd, wilde Saül, zoo verklaart hij II Koning. XXI, 1, 2, den eeredienst weer herstellen en den tabernakel overplaatsen naar Gabaon, wat zich hiertoe aanbeval zoowel door zijn hooge en heerlijke ligging als door de omstandigheid, dat de Gabaonieten en hun bondgenooten reeds sedert Josue's tijd tot slavendienst bij Gods huis waren verplicht.

Of nu de heidensche onderhoorigheden der kleine Gabaonitische republiek in dit bouwen van den tabernakel een aanslag zagen op de hun door Josue beloofde gods-

dienstvrijheid, of zich op eenen anderen grond wederspannig toonden: genoeg, Saül begon tegen hen een bloedige vervolging en uitroeiing, en hij ging in zijn ijver voor Israels heiligdom des te verder, naarmate hij meer meende de bloedsmet van Nobe uit zijne ziel te kunnen wisschen door de vernietiging van een gedeelte der overgebleven kanaänitische oorspronkelijke bewoners. Wie den dood ontvluchten kon, spoedde zich naar het gebied der naburige Philistijnen, van waar zij eerst na Saüls dood bij gedeelten in hun vaderland terugkeerden. Zoo diep zonk Israels eerste koning, voor zulk een wezen moest David vluchten.

(Wordt vervolgd.)

Alphen aan den Rijn.

P. M. Bots.

CONNAISSANCE DE SOI-MEME. [1])

„Welk een meesterstuk is de mensch! hoe edel door „zijne rede! hoe onbeperkt (*infinite*) in zijne vermogens! „hoe bewonderenswaardig en indrukwekkend in zijne ge„stalte en bewegingen; in zijne werkzaamheid, hoe gelijk „aan een engel! in zijne begrippen, hoe gelijk aan een „god, de schoonheid der wereld." (Shakespeare's *Hamlet*, Act. II, scen. II). Ja schoon is hij in zijn lichaamsbouw, schoon in de werkingen zijner stoffelijke natuur, vooral schoon in zijne wezenheid en in 't binnenste zijner ziel: *omnis pulchritudo ejus ab intus.* In deze laatste schoonheid leidt ons binnen 't werk, van hetwelk wij hier eene beknopte recensie aan de lezers van *De Katholiek* aanbieden. Inderdaad, het ontvouwt ons de geheimste plooien der ziel en harer vermogens. Wij zullen, om dit te doen blijken, den Schrijver in zijnen gang en zijne ontwikkelingen volgen.

Volgens Prof. Loomans is de wijsbegeerte eene wetenschap, die bij alle onderzoekingen tot de beginselen opklimt en poogt ze tot eenheid te brengen. Deze beginselen nu schuilen in de menschelijke ziel en worden daar ontdekt en gekend. Innerlijke daadzaken zijn 't dus, waarin deze beginselen als bevat zijn. De zielkunde of psychologie is de wetenschap dezer innerlijke daadzaken en

1) *Essais de Psychologie Analytique par* Charles Loomans, Professeur des Facultés de Philosophie et de Droit, et ancien Recteur de l'Université de Liége. Liége. 1880.

van derzelver oorzaak of princiep. Alle wijsgeeren stellen een begrip, eene idee der ziel op. Voor de Pantheïsten is de ziel een algemeen princiep, dat zich op vele en velerlei wijzen in de levende wezens openbaart, eene eenheid dus, die 't karakter van de persoonlijkheid vernietigt. Voor de Materialisten is de ziel slechts eene verzameling van stoffelijke elementen, die in betrekking staan met elkaar, atomen van een zelfde systeem; de eenheid van 't bewustzijn, de eenheid van 't subject, dat denkt, gevoelt en wil, de eenheid der zielsvermogens in alle hare werkingen, met één woord, een geheel, volledig stelsel van kennis en daad is dus onmogelijk. In plaats van met de ervaring overeen te stemmen, is die hypothese met alle ervaring in tegenspraak. Daar is enkel eene veelheid zonder eenheid, niet een *multiplex in unitate.* Er zijn vele bewustzijns, om zoo te spreken, vele onderling gescheidene vermogens, vele gedeelten, die opmerken, vergelijken, oordeelen, ieder van zijnen kant; vele kennissen, maar de eene buiten de andere, die elkander wederzijds uitsluiten en beperken, en voorzeker bestaat er geenszins een geheel, een systeem van kennissen.

Doch al wat uit een inwendig beginsel voortkomt en zich uit, berust, zonder eenige denkbare uitzondering, op de eenheid, en draagt den stempel der eenheid. De eerste van de gekende eenheden is de ziel zelve. Volgens 't diepe denkbeeld van Anaxagoras, aangehaald door Aristoteles (*Metaph.*), moet de geest (νοῦς) één zijn, opdat hij heersche (κοιρανεῖ καὶ κοσμεῖ), namelijk erkenne en heersche. In de heerschappij der vrije zelfbepaling en in 't denken bestaat zijne innerlijke wezenheid.

De eerste kracht, welke de ontleding des geestes ont-

moet, is de geest, de ziel zelve, in zoo verre zij spontaan, één, bewust en vrij is. Prof. Loomans komt hierom tot de volgende bepaling der ziel: zij is 't princiep der individueele en persoonlijke krachtdadigheid. Voorzeker, eene der diepste ontledingen van de hedendaagsche psychologie, ten minste voor zoover zij mij bekend is, en tevens een voorbeeeld van eene strenge analyse: bewuste en vrije krachtdadigheid ben ik, een persoonlijk wezen, een persoon. Met deze beknopte en bondige woorden wordt die ontleding, welke de lezer in den oorspronkelijken tekst moet zien, wordt dit grondig en treffend onderzoek besloten.

De bewuste krachtdadigheid der ziel, in hare opvolgende toestanden als hetzelfde wezen beschouwd, is hare persoonlijkheid; het altoos voortdurend bestaan van den persoon, of de onsterfelijkheid is niets anders dan het voortdurend, niet onderbroken in stand blijven van 's menschen bewust leven. Hieruit volgt tevens, dat de persoon ook doel en niet enkel middel is; hier dus schittert de waardigheid uit van den persoon en de grootheid van zijne bestemming. Als persoonlijk wezen heeft ieder die bestemming voor zich zelven; hij behoort ze te vervullen; rechts- en zedeleer bewijzen, dat niemand, tegen zijnen wil, ter onbeperkte beschikking staat van de menschelijke maatschappij. Voor God zelven, die de vrijheid en 't geluk zijner schepselen wil, is hij niet enkel een middel.

Als persoonlijk wezen is de mensch met rede begaafd. De rede verschilt van 't bewustzijn; de mensch heeft 't bewustzijn én van de rationeele beginselen én van de indrukken der zinnen, die twee verschillende zijden der krachtdadigheid voorstellen; de rede bestrijdt de zinnen,

en 't tegenwoordige leven is, als 't ware, een gedurige kamp tusschen de zinnelijkheid en de rede.

Volgens Prof. Loomans is dus de idee der ziel ten eenemaal onafhankelijk van de stelsels aangaande de oorzaak en de natuur der verschijnselen van 't organische leven; noch de chemische physiologie, die 't leven waant te vinden in de harmonie van oercelletjes, noch ook 't Vitalismus geven ons van de natuur der ziel eene voldoende verklaring.

Het staat vast, dat de ziel is eene individueele en persoonlijke krachtdadigheid. Het is een innerlijke tegenspraak, zegt hij verder, in 't individu verscheidene soorten van personen aan te nemen, dus ook verscheidene soorten van bewustzijn.

In de verschillende individuen kunnen de vermogens meer of minder ontwikkeld zijn en verschillende graden van geestelijke en zedelijke volmaaktheid hebben. Deze ontwikkeling en volmaking van 't persoonlijk wezen geschieden onder den invloed der ons omringende buitenwereld en der meer lichamelijke aandoeningen, maar worden door 't volle zelfbewustzijn en de beheersching van ons zelven, 't persoonlijk bestuur over onze vermogens, bewerkt. Derzelver goed gebruik en volmaaktheid zijn niet het werk van éénen dag, maar van aanhoudende pogingen, van gedurige overeenstemming met de voorschriften der rede, van eene onophoudelijke verheffing tot het oneindige en de eeuwige dingen: *ora et labora.* En zoo ontwaart men in 't leven van iederen mensch vrijheid en dwang, bewustzijn en onbewuste werking, persoonlijk en onpersoonlijk streven, rede en zinnelijkheid.

Nog meer, in zooverre de ziel afhangt van 't lichaam

en aan deszelfs inwerking onderworpen is, kan zij niet *altijd* met bewustzijn en persoonlijkheid handelen; physieke, min of meer voorbijgaande of duurzame toestanden der hersenen kunnen, ja moeten 't bewuste leven belemmeren of geheel doen ophouden; maar daaruit het gevolg te trekken, dat de individueele en persoonlijke krachtdadigheid, die met rede en vrije vermogens begaafd is, en met het oneindige en de eeuwige dingen in wezenlijke betrekking staat, niets meer dan eene stoffelijke kracht is, dat is eene hersenschim, voortgekomen uit de onwetendheid of zelfbegoocheling eener physiologie, die van de ware psychologie niets weet.

Volgens de voorafgaande ontwikkelingen is dus, naar Prof. Loomans, de idee der ziel, de idee der individueele en persoonlijke krachtdadigheid. De verscheidene attributen der persoonlijkheid onderstellen elkander onderling en zijn dus onafscheidelijk van elkander; dus de persoon, begaafd met vrije vermogens en rede, is alleen zich zelf bewust, heeft alleen bewustzijn, terwijl de zinnelijke wezens, verstoken van de persoonlijkheid, noodzakelijk zonder zelfbewustzijn moeten zijn.

Hoe moeten nu de grondvermogens, waaruit alle werkingen der ziel ontstaan, beschouwd worden? De ziel, hebben wij reeds gezegd, is eene individueele en vrije persoonlijkheid; zij is één, alhoewel in krachten en werkingen veelvoudig, is vruchtbaar, en als bron van niet tot andere terug te brengen (*irréductibles*) vermogens, openbaart zij verschillende krachten. Daar nu de krachtdadigheid uit het wezen der ziel zelf oorspronkelijk voortkomt en niet door hare eigene werking aangenomen is, bezitten de grondvermogens hetzelfde karakter en ver-

schillen ze van al wat aangeworven is. De krachtdadigheid blijft en is duurzaam, dus duren ook de vermogens voort, terwijl hunne ontwikkeling, hunne werkingen, hunne verbindingen, hunne uitwerkselen elkander opvolgen, afwisselen en veranderen.

Nu kunnen wij eene vraag over de wetenschap zelve der ziel beantwoorden: namelijk die over haar uitgangspunt en hare methode.

Haar uitgangspunt is, volgens Prof. Loomans, de innerlijke, onmiddelbare waarneming, waaruit de zekere kennis ontspruit. De methode der psychologie is dus analytisch, en haar algemeen eindresultaat is 't Spiritualismus.

De idee der ziel nu is de idee van eene individueele en persoonlijke krachtdadigheid. Zij is een persoonlijke geest, begaafd met vrije vermogens en rede. De geest is dus geen wetenschappelijk resultaat; immers hij *alleen* is vatbaar voor wetenschap. Het bestaan van den geest kan dus niet in vraag gesteld worden, maar alleen kan men vragen, wat deszelfs wezenheid is.

Als individueele krachtdadigheid kan de ziel geen samenstel zijn van organische verschijnselen of krachten van eenig organisme; ook niet een geheel van inwendige daadzaken en vermogens; immers eene algemeene ziel, die zich, zooals de Pantheïsten leeren, zou openbaren, in eene reeks van bizondere verschijnselen, is eene absurditeit. De ware psychologie, die op de inwendige ervaring steunt, geeft aan de ziel eene individueele zelfstandigheid (*substantialité*), eene uit haar zelve voortkomende krachtdadigheid, die zich in eene opvolgende reeks van verschijnselen openbaart.

De individueele krachtdadigheid kan niet bestaan in atomen of stofdeeltjes; zij is onstoffelijk; nochtans *onstoffelijk* en *geestelijk* zijn niet hetzelfde: al wat geestelijk is, is onstoffelijk, maar al het onstoffelijke is niet geestelijk. De onstoffelijkheid is geen bewijs van de geestelijkheid. Als persoonlijk wezen is de ziel geest, en verschilt zij wezenlijk van iedere natuurkracht.

Volgen wij verder den Schrijver op den voet; dit schijnt ons de zekerste weg ter bereiking van ons doel, namelijk het geven eener juiste, nauwkeurige ontleding van zijn werk.

De persoon is een absoluut princiep, vrij en zich bewust, voor zich zelf of zich zelf ten doel: drie verschillende wijzen van zijn, maar onafscheidbaar van 't persoonlijk leven, terwijl de natuurkrachten noch vrij, noch bewust, noch zich zelf ten doel zijn in 't heelal.

Niets in de stoffelijke natuur is vrij. Alle natuurverschijnselen volgen eene bepaalde wet. Hierop berusten de inductie en de analogie. De wet van werking en terugwerking is eene algemeene en noodzakelijke natuurwet, die altoos voortwerkt. De natuur biedt geene andere krachten aan.

Maar de persoon, vrij zijnde, is doel en niet enkel middel. Natuurkrachten zijn noodzakelijk en weten niets van recht en deugd; zij zijn dus altijd onpersoonlijk. De dichterlijke verbeelding mag ze soms verpersoonlijken; voor de wetenschap is dit een tegenspraak.

Uit de voorafgaande schoone ontwikkelingen komen nog verhevener gevolgtrekkingen voort.

Beschouwd in zijne vrije vermogens en werkzaamheden, is de persoon bijna onbepaald volmaakbaar en beschikt hij vrij over die vermogens. Als absoluut princiep, on-

afhankelijk van vreemden dwang, bezit het *ik* vrije krachten, die alle geestelijke, zedelijke en ook stoffelijke ontwikkeling uitwerken.

Eenigszins deel hebbend in de natuur van 't absolute en oneindig volkomen wezen, heeft het *ik* juist daardoor universeele vermogens, die het heelal als kunnen omvatten. Vrije vermogens zijn universeel, en universeele vermogens zijn vrij.

Wij vervolgen onze analyse en laten den Schrijver bijna alleen spreken.

Eindig, maar begaafd met vrije, universeele vermogens, aangewakkerd door het ideaal, is het *ik* vatbaar voor zelfvolmaking. De niet te bepalen volmaakbaarheid is een kenmerk der beperkte persoonlijkheid. In de physieke natuur is alles onderworpen aan eene onveranderlijke noodzakelijkheid. Personen en maatschappijen alleen zijn volmaakbaar.

Alhoewel ieder grondvermogen eene zinnelijke en noodzakelijke zijde aanbiedt, is het nochtans gekenmerkt door eene vereeniging van werkingen, die den persoon eigen zijn en niet zonder tegenspraak aan onpersoonlijke wezens kunnen toegeschreven worden.

Het verstand is geene mechanische aaneenschakeling van denkbeelden; de onwillekeurige waarnemingen en beelden verschillen wezenlijk van de begrippen, denkbeelden en kennissen. Het *ik*, met rede en wijsheid begaafd, het *ik* alleen denkt; het vormt gedachten uit de kennissen, die het verworven heeft; het herinnert zich, verbindt beelden ter bereiking van een bepaald doel, bijv. in de dichtkunst; het is vatbaar voor kennis, zekerheid en wetenschap. De wetenschap is vrij in haren kring,

en 't bestaan van eene wetenschap bewijst, dat de geest wezenlijk van de stoffelijke natuur verschilt.

De gewaarwordingen (*les sentiments*) verschillen ook wezenlijk van de zinnelijke of stoffelijke indrukken van genoegen en smart. De persoon alleen ondervindt intellectueele gewaarwordingen, overeenkomstig of in strijd met de rede, en 't hart strekt zich even ver uit als 't verstand.

De vrije wil en deszelfs uitingen kunnen niet met het instinkt op één lijn worden gesteld. Want het *ik* is in zekeren zin een absoluut princiep, onafhankelijk van 't buiten het *ik* gelegen voorwerp; het *ik* bestuurt zich zelf met vrijheid, het *kan* de rede volgen en 't ideaal der vrijheid verwezenlijken.

Hoe wordt nu dit ideaal bereikt?

Door 't waarnemen van 't absolute in deszelfs onderscheidene openbaringen, die hem dat ideaal doen kennen. Van zijne geboorte af staat de mensch in betrekking tot een hooger orde van dingen. Vrijheid, waarheid en gelukzaligheid, ziedaar het ideaal, dat hij in zich ontwaart en verlangt te verwezenlijken. De zinnelijke wereld biedt der overweging van onzen geest niets van dezen aard aan.

Als absoluut princiep, als begaafd met rede, met vrije, universeele en altijd volmaakbare vermogens, drukt het *ik* 't heelal in zich uit en vertoont het in het eindige, in het beperkte de goddelijke volmaaktheden. Het is dus onmogelijk aan te nemen, dat de geest een gedeelte zou kunnen zijn van eenig stoffelijk wezen. Het gedeelte omvat het geheel niet en verklaart het geheel niet. Ook is het onmogelijk, dat de bovenzinnelijke geest, die de natuur wezenlijk te boven gaat en op de godheid gelijkt,

zelve tot de natuur zou behooren. Om het verschil tusschen den mensch en die stoffelijke natuur verder te kenmerken, haalt de Schrijver ook de godsdienstige en staatkundige instellingen aan, met één woord, de beschaving en al wat daaronder verstaan wordt. De beschaving is 't werk van den persoonlijken geest, die het princiep en de oorzaak is van alle individueele en sociale ontwikkeling van 't menschdom.

Maar uit deze praemissen volgt nog iets grooters, iets verheveners, namelijk: de bestemming des geestes moet overeenkomstig zijn aan zijne wezenheid. Deze bestemming nu is de onsterfelijkheid. De idee der onsterfelijkheid is niets anders dan de idee van 't gedurig in stand blijven van 't persoonlijk leven. Te zeggen, dat 's menschen ziel onsterfelijk is, het is zeggen, dat dezelfde persoon blijft voortbestaan met zijn zelfbewustzijn, met zijne eigenschappen.

Het geloof aan de onsterfelijkheid ontspruit dus niet op de eerste plaats uit redeneering. Het is een onmiddellijk gevoel, eene onmiddellijke overtuiging, die zich openbaart in de zeden, de gebruiken, den godsdienst, in de wetenschap, in de letterkunde, in de kunsten, en instellingen der volkeren, eene daadzaak des te meer waarneembaar, wijl de mensch op het tooneel der wereld zichtbaar verschijnt en verdwijnt, en alle menschen getuigen zijn van den dood. [1])

Berust nu dit geloof, dat door de zekerheid, de onverbiddelijkheid des doods niet verzwakt wordt, op zekere princiepen, en welke zijn die princiepen? De verschijnselen der bui-

1) Vgl. ons tweede artikel in dit tijdschrift *over de onsterfelijkheid der ziel.*

tenwereld en de uit verscheiden deelen samengestelde dingen ontstaan en verdwijnen, zegt Plato (*Phaedo*). De eenvoudige zelfstandigheden blijven dezelfde te midden van de veranderingen des heelals. De wet van den voortduur der zelfstandigheden is eene algemeene wet, gegrond op de rede en ook bekrachtigd door de ervaring. Maar de voortduur van de zelfstandigheden is niet de voortduur van 't persoonlijk zijn, en de voortduur van de stof is niet de onsterfelijkheid van de stof; de onsterfelijkheid is evenals de geestelijke natuur eene eigenschap van 't persoonlijk wezen en berust op deszelfs eigendommelijke wezenheid.

Hier staken wij onze analyse en verwijzen we den lezer naar de *Essais* zelven. Eenige opmerkingen willen wij er nochtans bijvoegen, om de methode van Prof. Loomans vollediger te schetsen. Een hoofdeigenschap er van is het voortdurend aanhalen in den oorspronkelijken tekst van vroegere en tegenwoordige psychologen. Deze aanhalingen lichten de vragen, die onderzocht worden, zeer veel toe. Zijn die wijsgeeren in overeenstemming met de meening van den Schrijver, dan versterken zij die. Hier nu ontmoeten wij Plato, Aristoteles, den H. Augustinus, den H. Thomas van Aquino, den H. Bonaventura, den zaligen Albertus Magnus, Cartesius, Leibnitz en vaak den dichter-wijsgeer Dante, wiens heerlijke en diepzinnige verzen men met groot genoegen ontmoet. Moeten integendeel dwalingen weêrlegd worden, dan geschiedt het met eene nauwkeurige aanhaling van den tekst der tegenstanders. En hier treden de stichters van 't hedendaagsche onzalige rationalismus op, Kant, Schelling, Hegel met hunne aanhangers. Op deze wijze wordt de

onderzoeking omvattender, klaarder, grondiger en aantrekkelijker.

Een Belgisch recensent wenschte, dat de Schrijver eene voorafgaande schets der voornaamste theoriën over de psychologie gegeven had. Volgens onze meening zou dit minder goed geweest zijn: de gang der *Essais* zou er door gestoord en belemmerd zijn geworden. Één wensch durven we hier te uiten, namelijk, dat de Schrijver bij een 2e uitgaaf, somwijlen de lange en diepzinnige beschouwingen *en resumé* mocht herhalen; en dit bizonder voor lezers, die minder vertrouwd zijn met wijsgeerige bespiegelingen. Verdere opmerkingen te maken, schijnt ons overbodig toe. Alleen willen wij dit nog aanstippen: dat de Schrijver in de ontwikkelingen van eenige dezer *Essais*, bizonder in dat over de kennis, niet zelden eene dichterlijke vlucht neemt; en waarlijk, de hoogste wijsgeerige bespiegelingen en de dichterlijke verheffingen gaan vaak te zamen, zooals dit de onsterfelijke *Dialogen* van Plato meesterlijk en schitterend bewijzen. [1])

N. J. SCHWARTZ,

Prof. emeritus aan de Hoogeschool te Luik.

---

1) De hooggeachte Recensent neemt de geheele verantwoordelijkheid van dit artikel gaarne op zich. (*De Redactie.*)

EEN NEDERLANDSCH PLEIDOOI.

Thomas à Kempis als schrijver der Navolging van Christus gehandhaafd door O. A. Spitzen, oud-hoogleeraar te Warmond, pastoor te Zwolle. Utrecht. J. L. Beijers. 1881.

Bijna vier eeuwen duurt de strijd, die nu eens heftig, dan eens flauw en dan weder met verdubbelde woede wordt geleverd, om te beslechten, wie de schrijver was der *Navolging van Christus*. Frankrijk, Engeland, vooral Italië, Duitschland en België zonden talrijke scharen van dappere, niet zelden duchtig geharnaste en vaak verbitterde kampioenen in het strijdperk, die met afwisselend geluk de kansen der overwinning wel naar de eene of andere zijde deden keeren, maar slechts zelden en niet dan na een langen strijd hun tegenstanders vermochten ten onder te brengen. De heilige kerkvader Bernardus van Clairvaux, de groote en heilige Franciskaan Kardinaal Bonaventura, Paus Innocentius, Thomas Gallus, abt der reguliere kanunniken te Vercelli, de tegenpaus Petrus de Corbario, Hubertinus van Casale, de Karthuizer monnik Ludolf van Saksen, zijn eerbiedwaardige ordebroeder Hendrik van Kalkar, de groote en beroemde kanselier der Parijsche universiteit Jean le Charlier, gewoonlijk de Gerson geheeten, een zekere abt van Vercelli, insgelijks den naam van Joannes

Gersen dragende, de oudere broeder van Thomas à Kempis, Joannes Malleolus of Hemerken, en eindelijk Thomas à Kempis van het klooster op den Agnietenberg bij Zwolle, deze allen zagen zich de eer en den roem toegekend van als schrijver der *Navolging* te worden verdedigd. De volksoverlevering in schier alle landen noemde meestal uitsluitend den nederigen kloosterpater, wiens naam wij op de laatste plaats stelden; maar de geleerden hielden daar geen rekening mede en trachtten te bewijzen uit de oude codices, uit wiegedrukken, uit verschillende uitgaven en vertalingen, uit den inhoud der boeken, uit daarin voorkomende aanhalingen en toespelingen en ook uit de schrijfwijze, dat deze of gene der opgenoemden, met uitsluiting van alle anderen, de auteur moest wezen en bijgevolg ook was. Allengs echter moest in den strijd van zooveel eeuwen deze en gene der opgenoemden zoodanig het onderspit delven, dat hij eindelijk voor goed verdween uit de rij der mededingers; zoodat de groote en tot heden hardnekkig volgehouden strijd nu nog te beslechten heeft tusschen den abt van Vercelli, Joannes Gersen en den kloosterling van den Agnietenberg. [1])

Waarom zulk een hevige en langdurige strijd van bijna vier eeuwen, terwijl het slechts een klein boekske gold,

---

1) Het laatst verschenen geschrift over dezen strijd is: *Della controversia Gerseniana, Dissertazione epistolare al Rev.mo Sig. Can. D. J. Santini, canonico regolare Lateranense, del* Cav. Bartolomeo Veratti, cameriere d'onore di cappa e spada della Santità di N. S. Leone XIII. Modena. 1881. Santini had, met eene lange reeks artikelen in 't Romeinsche tijdschrift: *Gli studii in Italia*, het goed recht van Thomas à Kempis verdedigd. Veratti, die voor Gersen is, gaf zijne bestrijding dier artikelen onder den aangewezen titel uit.

dat zonder eenige aanspraak op geleerdheid, in vreemdsoortig en zelfs slecht Latijn is geschreven? dat oorspronkelijk in vier kleine gedeelten werd opgesteld en verspreid, en eerst later tot één geheel werd samengevoegd? Het antwoord ligt gereed: omdat het boekske *De navolging van Christus* door de gansche geleerde en ongeleerde, geloovige, dwalende en zelfs ongeloovige wereld als het schoonste aller boeken — de Bijbel, als het woord Gods, blijve boven alle mededinging verheven — wordt gewaardeerd. Hoezeer het reeds bij de eerste verschijning, die in den tijd der handschriften viel, moet zijn verslonden, getuigt het groot getal handschriften, welke daarvan tot ons zijn gekomen; een getal grooter dan van eenig boek ter wereld. Vervolgens maakte de drukpers er zich meester van, toonde een ijver om het te verspreiden, als nooit aangaande eenig ander boek is geëvenaard, en is volstrekt nog niet geneigd die werkzaamheid te staken. Men zegt, dat het getal gedrukte uitgaven, de vertalingen daaronder begrepen, gerustelijk op 10,000 kan gesteld worden.

Nauwelijks was het boekske opgesteld, of het werd reeds in het Hollandsch onder de kloosterbroeders verspreid. „Tegenwoordig", schrijft de voornaamste Nederlandsche kampioen, die pas in het strijdperk is getreden, en wiens werk wij aan het hoofd van dit opstel plaatsten, „tegenwoordig vind men het overgebracht niet slechts in alle talen en bijzondere tongvallen van Europa, het Turksch ingesloten, maar zelfs in het Arabisch, het Armenisch, het Syrisch, het Chineesch, het Japaneesch, het Maleisch. De Apostelen op het eerste christelijke Pinksterfeest werden niet gehoord en verstaan door zooveel natiën. Er waren die

het jammer vonden, dat het voortreffelijke werk niet te smaken viel in de taal van Plato en Demosthenes, of in die van Mozes en de profeten: zij maakten het Grieksch en Hebreeuwsch. Anderen betreurden, dat de Latijnsche tekst een gebrek had: men kon hem te veel aanzien, dat de schrijver Nederlander was geweest en met Cicero te weinig in kennis. Zij verbeterden den stumperd en vertoonden hem „Latijnscher" aan het geletterde publiek. Zoo deed, na den Protestant Castalio, die het vierde Boek wegliet, zelfs de laatste vice-prior van den St. Agnietenberg, Franciscus, geboren De Backer, humanistisch „Pistorius" of „Artopoeus" zich noemende, — bij het nageslacht, naar Tholen, in Zeeland, waar hij het licht zag, als Tolensis bekend. Dat de arme auteur er zoo intusschen alles behalve goed uitzag, dat de klassieke mantel hem niet paste, hem op de schouders volstrekt niet vast wilde zitten, en eindelijk voor altijd er afgleed, spreekt van zelf. Weder anderen vermeenden, dat hij verdiende ook in versmaat te spreken: eene schare van poëten besteeg met hem den Helicon en negenmaal vloeiden hem Latijnsche, negenmaal Fransche, eenmaal Italiaansche verzen van de lippen. Enkelen oordeelden, dat hij met proza toe kon, maar zich behalve in zijn Latijn ook tegelijkertijd in het Grieksch en in de voornaamste levende talen van Europa moest doen hooren: zoo maakte Weigl hem zeven- en Montfalcon achttalig."

Algemeen is dan ook de bewondering, de hooge waardeering van dit boek. „Uit het innigst Katholieke hart gevloeid moest het door Katholieke harten met waren wellust worden genoten en door Katholieke tongen op de meest uitbundige wijze verheerlijkt. Voor andersden-

kenden bevat de „Imitatio" nog al stuitende dingen. Velen moet het Roomsche en zelfs monnikachtige, velen reeds het diep geloovige, Christelijke mishagen. Toch doen de lofspraken van andersdenkenden voor de Katholieken weinig onder. Van Luther zou men het allerminst verwacht hebben: hij wist over de Navolging niet uitbundig genoeg te spreken, en die zich naar hem noemden bleven hem ook daarin weinig schuldig. Engeland dat bij al zijn flegma ook waar het zijn moet dweepen kan dweepte met de Imitatie. Nog onlangs wijdde een der laatste schrijvers over het auteurschap, Ds. Kettlewell, een geheel hoofdstuk aan „The excellency" en nog een ander aan „The beauties" van het boek, welke beide door hem met vele getuigenissen van vroegere en latere geloofsgenooten worden gestaafd. Het Protestantsche Nederland zelfs, al zong het vroeger over zulk een onderwerp eenige tonen lager, heeft zich in latere dagen gansch niet onbetuigd gelaten." De hoogleeraar Acquoy zegt zeer schoon in zijn veel geprezen werk *Het Klooster te Windesheim en zijn invloed*: „De kloostervereeniging van Windesheim heeft de wereld met dit gulden boekske verrijkt. Het beste, wat zij op geestelijk gebied in haar bloeitijdperk bezat, het voortreffelijkste, wat zij in de harten van hare edelste vertegenwoordigers gevoeld en door hunnen mond gesproken heeft, vindt men hier teruggegeven door eene reine ziel, die het alles heeft verwerkt, en er een waas van hemelsche rust over heeft verspreid. Want de „Imitatio Christi" is een door en door rustig boek. Zij treft niet, zij schokt niet, maar doet den geest wiegelen op een stroom van de heiligste en innigste gedachten. Men kan

het den schrijver aanzien, dat hij zijn werk heeft liefgehad, dat hij er het beste in heeft nedergelegd, wat hij kon geven, dat hij er noch van zich zelven noch van anderen iets in heeft opgenomen, wat de plaatsing niet volkomen waardig was."

Nederland heeft zich nooit de wapenen aangegord om zich in dien langen strijd te mengen; en nogtans in Nederland had de auteur geleefd, gearbeid en het gulden boekske geschreven. Eerst in onze eeuw is men in ons vaderland begonnen met het goed recht van Thomas à Kempis te verdedigen: Kist, Roijaards en Clarisse in hun *Archief voor kerkelijke geschiedenis*, Schotel, Delprat, Moll en Acquoy waren de eersten in het gelid, terwijl de geleerde bisschop van Haarlem, Mgr. van Vree, in dit tijdschrift een paar hoofdstukken van een oud Nederlandsch handschrift mededeelde en eenige opmerkingen ten beste gaf, die ter beslechting van het pleit konden dienst doen. Geheel met hen in strijd trad Busken Huet op en schaarde zich aan de zijde van Renan en Veratti. Maar toch zou Nederland den koenen ridder leveren, die een einde aan den strijd van zooveel eeuwen zou maken, en Thomas à Kempis doen zegevieren over alle zijne mededingers; toch zou een Nederlander het laatste en beslissende woord spreken, dat over den auteur der *Navolging* kan gesproken worden, en het goed recht van onzen kloosterbroeder op den Agnietenberg onomstootelijk vaststellen en bewijzen.

De geleerde en arbeidzame pastoor van Zwolle, O. A. Spitzen, had sinds lang met leede oogen en verontwaardiging het achterblijven der Nederlanders, hunne onverschilligheid in deze zaak aanschouwd, waarvoor hij geen

andere verklaring wist te vinden dan in „onzen kalmen, koelen landaard." Doch laat ik u liever de eigene schoone en gevoelvolle woorden mededeelen, waarin de nieuwe kampioen de redenen van zijn optreden aangeeft.

„Men mocht niet langer kunnen zeggen, dacht ik, dat de Nederlandsche letterkunde zich zoo weinig bemoeid heeft met eene quaestie welke anders bijkans geheel Europa in beweging bracht. Men mocht ons Nederlanders niet langer kunnen verwijten dat wij een naar onverschilligheid zweemend gebrek aan belangstelling toonen omtrent de eer van eene onzer voornaamste en beminnelijkste celebriteiten. Men mocht niet in die schijnbare onverschilligheid een bewijs kunnen zoeken dat Nederland zich niet bewust is den auteur der Navolging van Christus te hebben zien leven en schrijven. Overijselaar van geboorte, inwoner zelfs en pastoor sedert jaren der stad Zwolle, in wier onmiddellijke nabijheid, onder wier muren het boek werd geschreven; lid daarenboven eener „Vereeniging" welke zich de „beoefening van Overijselsch Recht en geschiedenis" ten doel stelt, gevoelde ik mij bijzonder in de zaak betrokken. Thomas à Kempis is een oude buur van mij. Op zijnen „Agnietenberg" zag hij de kerk waarvan ik aan het hoofd sta voor een groot gedeelte nog verrijzen, hoorde het wanneer hare klokken luidden en toen zij klonken voor de eerste maal. Hij betrad ze ook ongetwijfeld menigwerf, en knielde en stortte vurige gebeden voor hare altaren, wannneer hij in de stad kwam om er zijne ordebroeders te bezoeken in hun „Bethlehemsklooster", of de stad door moest om naar het zuidelijk dichtbij gelegen Windesheim te wandelen, waar het moederkloos-

ter was gevestigd en de algemeene overste zijn zetel had. Het is mij dikwijls of ik den goedhartigen, zedigen, in zich gekeerden monnik met zijn wit habijt, zijn zwart overmanteltje en zijne zwarte baret tegenkom in de straten welke hij bij zulke gelegenheden langs ging. Tot nu toe schaamde ik mij dan altijd wel een weinig. Was hij te nederig om mij te verwijten dat ik nog niets had gedaan om zijne welverdiende eer te handhaven, zelf verweet ik het mij gedurig. Elk ander in mijne plaats, die hem zoo goed kende en van zijn recht zoo overtuigd was en ook somtijds wel de pen hanteerde, hadde, dacht ik, ze reeds lang gegrepen om zich te kwijten van een duren plicht.

„Desniettegenstaande bleef het nog altijd bij een „ik zou wel lust hebben" tot verleden zomer toen ik eene vondst deed welke mij schier eene waarschuwing voorkwam. Ik ontdekte hier ter stede een oud handschrift van het Eerste Boek der Navolging in onze moedertaal uit het Windesheimsche klooster afkomstig, het oudste handschrift der Navolging, mijns oordeels, dat tot nu toe bekend is geworden. Ik kon niet meer rusten, ging aan 't studeeren, toog aan 't werk en hier is mijn boek."

Wij zegenen die „waarschuwing" en huldigen dat „boek." 't Is een prachtig werk, dat klaar en bondig al de bewijsvoeringen van vroegere schrijvers en vooral van Dr. Wolfsgruber ten voordeele van Joannes Gersen ontleedt, dat wil zeggen afbreekt en, volgens ons oordeel, de historische kritiek luide de zege van onzen Thomas à Kempis doet verkondigen. Streng analytisch is zijne bewijsvoering en zóó klemmend en gevolgelijk, dat er geen plaats overschiet voor tegenstrijdige opwer-

pingen. In vijf woorden kan de inhoud van het prachtige en geleerde werk worden opgegeven: 1° vóór de 15de eeuw heeft de *Navolging* niet bestaan; 2° in de 15de eeuw is het boek geschreven; 3° het is door een Nederlander geschreven, die lid was der kloostervereeniging van Windesheim; 4° die Nederlander was Thomas à Kempis van den Agnietenberg; 5° aan Gersen en alle overigen is het auteurschap ten onrechte toegekend.

In het eerste hoofdstuk worden alle zoogenaamde citaten uit de *Navolging* kortelijk behandeld, en klaar aangetoond, dat zij niet vóór de 15de eeuw voorkomen. Ook wijzen meerdere plaatsen op tijdsomstandigheden van diezelfde eeuw, en staan in volkomen tegenspraak met de 13de en 14de. De woorden: „tanta dissolutio in coenobiis" [1]) onder anderen zijn volstrekt niet van toepassing op de eerste helft der 13de eeuw, toen Gersen zou geleefd hebben, dewijl toen de kloosters, die meestal den regel van Augustinus of Benedictus volgden, in hoogen bloei stonden; maar zij passen volkomen en drukken eene gegronde klacht uit in de eerste helft der 15de eeuw, toen de kloostertucht in vele ordehuizen was verslapt. Hiermede stemt volkomen overeen de lofprijzing over de Karthuizers en Cisterciënsen [2]), daar het bekend is, dat deze beide orden in vele opzichten een lofwaardigen ijver aan den dag legden, om getrouw te blijven aan hare eerste oprichting, en nog meer in de 15de eeuw den overigen kloosterorden tot voorbeeld strekten dan in de vroegere eeuwen. Vervolgens toont de Schrijver met veel scherpzinnigheid, dat de handschriften der *Navolging*,

1) Boek I, 3. 2) I, 25.

die door de Gersenisten aan de 13de eeuw worden toegekend, doorgaans tot de 15de behooren, en dat niemand met eenigen schijn van waarheid er de geloofsbrieven van vertoonen kan.

Uit Boek IV, 5 der *Navolging* heeft men afgeleid, dat het vierde boek in het jaar 1413 is geschreven; pastoor Spitzen is door het gelukkig vinden van een oud handschrift tot de zekerheid gekomen, dat niet het vierde, maar het eerste boek in datzelfde jaar verschenen is. „Ik vond het verleden jaar — zoo deelt hij ons mede — in een codex met het opschrift: „Geschreven sermoenen", toebehoorende aan een „hotje" alhier voor R. K. oude vrouwen de „Emmanuelshuizen" genaamd naar Jonker Emmanuel van Twenhuizen, door wiens weduwe jonkvrouw Johanna van Haerst het omstreeks het midden der 17de eeuw werd gesticht. De codex houdt in 139 bladen stevig papier met een regelmatige en nette hand uit de eerste helft der 15de eeuw beschreven, behalve eenige weinige die open bleven. De *b*, de *h* en de *l* zijn nog van kapjes voorzien. De *i* mist altijd nog het puntje, en heeft slechts hier en daar een zeer fijn schuinsch streepje dat niet zelden wel drie à vier millimeter lang is. De beginletters der verschillende boeken en der onderdeelen of hoofdstukken zijn de oude zoogenaamde Gothische en geheel in rooden inkt geschilderd; die der volzinnen zijn de gewone en slechts met rooden inkt doorstreept. Eigennamen van aangehaalde schrijvers en schriftuurplaatsen ziet men dikwijls met een roode lijn onderschrapt. Op zekere, somtijds kleine, afstanden ontmoet men aan 't einde van volzinnen in rooden inkt figuren, meestal den vorm van eenen haak, dan weder

dien der Gothische hoofdletter E vertoonend. De bedoeling daarvan is mij niet geheel duidelijk geworden. Niet zelden schijnt de haak te dienen om de indeeling van het betoog te doen uitkomen; de E — wellicht beginletter van „Explicit" — kan zijn aangebracht om aan te wijzen hoeverre telkens moest voorgelezen worden. Op den rand of tusschen de regels ziet men af en toe hetzij verkeerd geschrevene en doorgehaalde woorden verbeterd, hetzij vergetene ingevuld, welke invulling ook wel eens elders werd verzuimd. De eenige eigenlijk gezegde versiering bestaat hierin, dat de hoofdletter waarmede de Imitatie aanvangt zeer sierlijk rood geschilderd is en omgeven van fijne blauwe arabesken, die verder aan den rand vóór de regels doorloopen. Voorin staan drie schutbladen van perkament, achter twee van perkament en een van papier. Alles gevat in een geelperkamenten omslag die door eikenhouten bladen gestevigd is en door een koperen haak met dito klampen wordt gesloten."

Dit Windesheimsche handschrift bevat, onder andere vertalingen, ook eene Nederlandsche overzetting van het eerste boek der *Navolging*. Deze vertalingen, volgens het oordeel van onzen geleerden schrijver, „blijkbaar van kundige hand, zijn even getrouw wat den zin, als vrij en los wat de woorden en dezer schikking betreft. Vooral in het laatste gedeelte — de Imitatie — heeft de overbrenger zich eene tamelijk groote mate van vrijheid veroorloofd, zoozeer dat hij meermalen woorden of enkele volzinnen overslaat welke zijne lezers, leekebroeders, minder verstaan zouden, en een enkelen keer eene tamelijk lange zinsnede inlascht welke hij ter opheldering

dienstig achtte. De taal is de oude Overijselsche tongval."

Van waar is dat handschrift der vertaling van het eerste boek afkomstig? Op het laatste schutblad staat door eene andere, doch gelijktijdige hand met zwarteren inkt aangeteekend: „Dit boec hoert int cloester te Windesem"; en daaronder heeft weder eene andere hand den inhoud van het handschrift aangegeven. Het luidt: „In desen boeke sijn bescreven drie sermone brueder Johans van Scoenoven ghedaen int kapitel van Windesem. Item een devoet epistel des selve brueder Johans van Scoenoven to brueder Willem sinen neve Carthuser bi Utrecht. Item een boeken (d. i. boekjen) van gheestheliken vermaningen qui sequitur me". Dit laatste is niets anders dan de Nederlandsche vertaling van het eerste boek der *Navolging van Christus.*

Het handschrift vermeldt noch het jaargetal, waarin het vervaardigd werd, noch den naam des schrijvers; doch pastoor Spitzen toont met veel scherpzinnigheid aan, dat het eenige jaren vóór 1425 moet gemaakt zijn, daar zoowel de eigenaardigheden van het schrift als het gemis van de volgende drie boeken, die toch in 1425 reeds gekopiëerd waren, dit genoegzaam getuigen.

Tot deze zelfde gevolgtrekking komt men door „de drie opgenomene sermoenen, „int Kapitel van Windesem ghedaen" door Joannes van Schoonhoven, destijds viceprior, vervolgens prior van Groenendaal. Dat het eerste in 1413 werd gehouden vermeldt Busch; wanneer het tweede en derde uitgesproken zijn vond ik niet opgeteekend. Allerwaarschijnlijkst echter vóór 1426, want in dit jaar hield hij voor de kapittelvergadering, elders

dan te Windesheim, zijne „zeer merkwaardige en nuttige collatie", gelijk ze in een oud handschrift genoemd wordt, naar aanleiding van het Utrechtsche schisma, welke onze kopiïst gewis hadde opgenomen. Busch, die 1417 te Windesheim in 't klooster trad, getuigt meermalen in het generaalkapittel welsprekende sermoenen van Johannes van Schoonhoven te hebben gehoord, maar het tweede en derde van onzen codex schijnen vroeger. In den aanhef van het tweede geeft de prediker wel te kennen, dat hij nog niet zeer gewoon is het woord te voeren: zoo bescheiden brengt hij zijne onbekwaamheid ter sprake. Aan 't slot van het derde sermoen waarschuwt hij zoo ernstig tegen de „ongestadicheit des ghemoets mit welker wi lichte beweget werden van der eenre maniere in die andere ende van eenen opsette int andere", dat hij wel op bijzondere omstandigheden doelen moet. Omstandigheden waardoor die ernstige waarschuwing gerechtvaardigd werd beleefde de Windesheimsche kloostervereeniging juist de eerstvolgende jaren na het door hem in 1413 gehouden eerste sermoen. Bij vele der broeders openbaarde zich toen eene sterke zucht om van de tot nu toe gevolgde „maniere" af te gaan en „opgesloten" als de Karthuizers te leven."

Deze Windesheimsche codex bevat derhalve met een preek van het jaar 1413 ook het eerste boek der *Navolging*. De Kirckheimer codex, die altijd als de oudste is aangemerkt en thans in de Bourgondische bibliotheek te Brussel berust, bevat reeds de drie eerste boeken, welke „Tractatus" worden geheeten. Aan den voet der eerste bladzijde staat geschreven: „Er moet aangemerkt worden, dat deze verhandeling (tractatus) is uitgegeven

door een vroom en uitstekend man, meester Thomas, van den St. Agnietenberg en kanunnik regulier in Utrecht, Thomas van Kempen genaamd, afgeschreven uit de hand des schrijvers in Utrecht, ten jare 1425, in sociatu provincialatus", door pastoor Spitzen verbeterd met „in secretariatu" van het provinciehuis, de residentie van den provinciaal der reguliere kanunniken van Windesheim in het bisdom van Utrecht. De codex van Gaesdonck, waarschijnlijk in het Windesheimsche klooster Bethlehem bij Doetinchem vervaardigd, geeft alle vier de tractaten; doch aan het einde van het tweede boek leest men: „In het jaar des Heeren 1427 op den dag van SS. Crispinus en Germinianus". De schrijver had dus waarschijnlijk in genoemd jaar het derde boek nog niet ontvangen, terwijl het vierde nog niet in het licht was verschenen.

De merkwaardigste codex voorzeker is die der Bourgondische bibliotheek te Brussel, en in 1441 door niemand anders dan Thomas zelven geschreven. Achterin staat met rooden inkt door den schrijver zelven aangeteekend: „Geëindigd en voltooid (finitus et completus) in het jaar des Heeren 1441, door de handen (per manus) van broeder Thomas à Kempis op den St. Agnietenberg bij Zwolle", terwijl voorin door eene andere hand geschreven is: „Boek van het klooster der reguliere kanunniken op den berg van St. Agnes, maagd en martelares, bij Zwolle". Van dezen codex, die dertien tractaten bevat, zegt onze geleerde schrijver: „de vier eerste zijn de vier der Navolging van Christus, maar heeten nog geenszins het Eerste, Tweede, Derde, Vierde Boek der Navolging: ieder draagt nog zijn bijzonderen titel. De naam „Na-

volging" wordt zelfs niet genoemd. Wat wij thans het Vierde Boek noemen staat op de derde en ons Derde Boek op de vierde plaats. In de lijst van den inhoud worden de vier tractaten der Imitatie met negen andere die er thans niet bij behooren in éénen adem opgegeven. Kortom, van de Navolging als een uit vier stukken bestaand geheel in dezen codex nog geen spoor."

Ook de Nederlandsche codex der Maatschappij van Letterkunde te Leiden, geschreven zeer waarschijnlijk vóór het jaar 1428, geeft de vier boeken achtereenvolgend. Het eerste eindigt met de woorden: „Hier eyndet dat eerste boec van qui sequitur me"; het tweede geeft alleen de woorden: „Deo gracias"; het derde heeft niets, en achter het vierde leest men: „Hier eyndet dat vierde boec van qui sequitur." Dan volgt „dat vijfte boeck van eenen doechdeliken leven", en nog drie andere „boecken", klaarblijkelijk allen van denzelfden auteur.

Uit deze codices en nog eenige andere bewijst pastoor Spitzen zonneklaar, dat de vier boeken der *Navolging* in het begin der 15de eeuw zijn vervaardigd, doch oorspronkelijk niet als een geheel doorloopend werk zijn geschreven, en bijgevolg ook niet streng systematisch samenhangen. Eerst later, als een gevolg van den grooten bijval, dien zij overal genoten, werden zij in één bundel verzameld. Hiermede wordt dus de tijd, waarin Thomas à Kempis leefde, als de eenige ware voor de wording van de *Navolging* aangegeven. Ook de geest van het merkwaardige boek pleit volkomen voor den tijd van onzen Agnietenberger: uitvoerig toch wordt aangetoond, dat het geheel en al de geestelijke beschouwingen en ascetische levenswijze der kloosterlingen van Windesheim

zoowel in gedachten als in woorden wedergeeft, en menige gedachte en spreuk van Ruysbroek, Johannes van Schoonhoven en Hendrik Mande bijna woordelijk herhaalt.

Dit tweede hoofdstuk is allerbelangrijkst en van hooge waarde, evenals het derde; doch het glanspunt van het werk schittert in het vierde hoofdstuk, waarin bewezen wordt, dat niemand anders dan Thomas à Kempis de schrijver is der *Navolging*. 't Is onmogelijk daarvan een ook maar eenigszins waardig verslag te geven; alle argumenten hangen zoo beredeneerd samen, zijn zoo klemmend en overtuigend, voeren allen zoo regelrecht tot de gewenschte conclusie, dat men slechts een verminkt brokstuk zou leveren, als men het niet in zijn geheel overnam. De Schrijver zelf deelt er den inhoud van mede met de woorden: „Thomas à Kempis; de Navolging en zijne overige werken naar de lijst van Sommalius; de echtheid bewezen vooral door onderlinge vergelijking; overal hetzelfde ongekunstelde en eenvoudige; dezelfde rythmus en rijm; dezelfde taal en Neerlandismen; dezelfde eigenaardige uitdrukkingen; hetzelfde meer gemoedelijke dan verstandelijke; hetzelfde puntige en spreukige; dezelfde inhoud schier; hetzelfde Ruysbroekiaansche; de andere werken van Thomas staan de Navolging niet onwaardig ter zijde; verdere tegenwerpingen wederlegd; getuigenis van Thomas zelven in zijnen codex van 1441". Vervolgens worden niet minder dan vijftig handschriften van tijdgenooten als getuigen aangevoerd voor onzen nederigen kloosterling van den Agnietenberg, eene menigte der eerste gedrukte uitgaven, verklaringen van vertrouwelingen, vrienden en andere

tijdgenooten, de overlevering op den Agnietenberg zelven, enz.

Overtuigend vooral zijn de woorden van den geleerden en vromen Johannes Busch, sedert 1417 regulier kanunnik in het klooster te Windesheim, dus een ordebroeder en tijdgenoot van Thomas à Kempis, die in het naburige, immers op derdehalf uur afstands van den Agnietenberg gelegen klooster leefde en werkte; maar nog meer zijn zij het, nu pastoor Spitzen bewezen heeft, dat Thomas à Kempis die woorden van Busch niet alleen gekend en gelezen, maar ze zelfs afgeschreven en gebruikt heeft. De geleerde geschiedschrijver zegt: „In zijn *Chronicon Windesemense* beschrijft hij [Johannes Busch] benevens de opkomst van het klooster ook de stichting en uitbreiding der orde zoowel als het leven der voornaamste broeders. Hij deelt mede, gelijk hij in de voorrede verzekert, „wat hij zelf tegenwoordig zijnde met eigen oogen aanschouwd of van zijne voorzaten meermalen heeft gehoord of weet dat door het algemeene kapittel bepaald is." Het uiteinde van Johannes Vos van Heusden verhalende, schrijft hij o. a.: „Het geschiedde weinige dagen voor zijn overlijden, dat twee aanzienlijke broeders onzer orde, van den St. Agnietenberg bij Zwolle, te Windesheim kwamen, om genoemden prior over zekere zaken te raadplegen: een hunner, broeder Thomas van Kempen, een man van beproefden levenswandel (probatae vitae), die vele devote boeken heeft samengesteld, namelijk *Qui sequitur me de imitatione Christi* en andere, zag den volgenden nacht een droomgezicht, voorbeduidsel van het toekomende", namelijk 's priors zeer aanstaanden dood. Zoolang Busch dat zal geschre-

ven hebben, is Thomas à Kempis als auteur der *Navolging van Christus* onsterfelijk. De Agnietenberg lag nog geen volle drie uren gaans van Windesheim, zoodat de broeders van beide kloosters elkander gedurig zagen; vooral de Agnietenbergers kwamen dikwijls te Windesheim, wijl hier het moederhuis gevestigd was en de algemeene overste — destijds de groote Johannes Vos — er woonde. Busch derhalve, hier broeder, terwijl Thomas het daar was, kende dezen niet alleen persoonlijk, maar had hem dikwijls ontmoet, hem gesproken, met hem gemeenzaam omgegaan. Welnu, Busch getuigt dat Thomas de *Imitatie* heeft samengesteld (composuit); verzekert het in eene kroniek, bestemd om de geschiedenis zijner orde met hare groote mannen te vereeuwigen. Busch, die hier bepaaldelijk op de hoogte zijn moet van wat hij mededeelt, die zich onmogelijk vergissen kon, voor wiens gezag men zich derhalve moet buigen."

Alles bewijzend wordt dit citaat, wanneer tevens bewezen wordt, dat Thomas à Kempis bij het schrijven van zijn *Chronicon Montis S. Agnetis* het *Chronicon Windesemense* heeft voor zich gehad en gebruikt; ja, dat hij bijna woordelijk het verhaal van Busch wedergeeft, met weglating alleen van zijn eigen naam en van de lofprijzing, hem door den ordebroeder toegezwaaid. Klaar en bondig wordt door pastoor Spitzen bewezen, dat Busch zijn *Chronicon* voltooide in het jaar 1464, terwijl Thomas à Kempis tot in zijn sterfjaar aan het Chronicon werkte; want zijne laatste aanteekening begint: „Anno Domini MCCCCLXXI in festo scilicet Antonii Confessoris." Zijn arbeid werd door een ongenoemde voortgezet tot in 1477, en kan dus eerst na dat

tijdstip het licht gezien hebben. Zelfs veel later schijnt deze pennevrucht publiek gemaakt te zijn. Sommalius heeft haar in zijn *Opera omnia* nog niet opgenomen, en eerst Rosweyde gaf ze uit. Busch kan zich bijgevolg het *Chronicon* van Thomas niet hebben ten nutte gemaakt, maar Thomas wèl het deels in 1462, deels in 1464 verschenen *Chronicon* van Busch.

Ons dunkt, de hardnekkigste Gersenist moet voor zulke bewijsvoering deemoedig het hoofd buigen.

Op de vraag, waarom Thomas bij het naschrijven van Busch zorgvuldig overslaat al wat tot zijn lof vermeld wordt, te weten: dat hij is „een man van een beproefd en loffelijk leven, de auteur van meerdere devote boeken, namelijk van *Qui sequitur me de imitatione Christi* en anderen", ligt het antwoord voor de hand. Getrouw aan de van vader Augustinus geërfde lijfspreuk der Windesheimers: „ama nesciri", ook in de Navolging zelve door hem verkondigd, verzweeg de nederige kloosterling dat alles, maar ontkende het niet. „Dat kon hij en dat mocht hij niet", roept onze oud-professor hier uit: „onze tegenstanders zelven zullen het erkennen. Toegeven moest hij, dat hij algemeen voor „een man van beproefden levenswandel" werd gehouden. Toegeven moest hij, dat hij, Thomas à Kempis, den droom had gezien. Toegeven moest hij, dat hij „onderscheidene devote boeken samengesteld" had. Ook derhalve het door Busch medegedeelde, dat hij „qui sequitur me de imitatione Christi" had „samengesteld", heeft hij door die woorden achterwege te laten geenszins willen logenstraffen; integendeel, toegegeven heeft hij ten minste dat hij algemeen als auteur der Navolging van Christus werd beschouwd.

En zijn toegeven omtrent dat punt in quaestie kan niet geweest zijn een zonder toestemming laten heengaan, gelijk de ootmoedige monnik wat Busch getuigde, dat hij „een man van beproefden levenswandel" was, wel onweersproken moest laten heengaan, wijl tegenspraak niet alleen niet gebaat, maar zelfs den dunk van zijne deugd zou verhoogd hebben. Aan de opinie welke hem auteur der Navolging noemde kon hij door ze tegen te spreken oogenblikkelijk een einde maken; en berustte zij op misverstand, dan moest hij zich tot die tegenspraak ik zeg niet door de meest vulgaire bescheidenheid, maar reeds door waarheidsliefde verplicht gevoelen. Welk een meer vereerende titel kon hem thans — hij kopiëerde deze plaats van Busch na 1464 — geheel te onrechte indien er misverstand in 't spel was, worden toegekend dan die van vader der algemeen vermaarde en beroemde „Imitatio Christi"? Dien titel daarenboven zag hij zich toegekend, niet in een of ander geschrift, dat weldra eene prooi der vergetelheid zou worden, ook niet in eene kroniek van een of ander gewoon klooster, welke misschien aan ettelijke andere zou worden medegedeeld, gelijk b. v. de omstreeks dienzelfden tijd door hem gelezene kroniek van het door Ruysbroek nog al vermaarde Groenendal: hij zag dien eeretitel zich toegekend in het door Johannes Busch vervaardigde *Chronicon Windesemense.* Een werk bestemd om den oorsprong, den eersten bloei, de grootste mannen der geheele orde te vereeuwigen, en gelezen te worden door de geheele orde, waar deze ook ter wereld hare kloosters had gevestigd of in de toekomst vestigen zou. Een werk door Busch, naar hij zelf getuigt, op last der hooge overheid ge-

schreven en dus een officieel karakter dragend. Tegenover zulk een werk dat hem den auteur der Navolging noemde, uit zulk een werk de plaats zelve waar hij de auteur genoemd werd overnemende, kon de Agnietenberger geenszins volstaan met de woorden waarin het geschiedde weg te laten. Tegenspreken moest hij, uitdrukkelijk tegenspreken. Deed hij het niet, hij moest begrijpen dat ieder zoo ooit dan hier den rechtsregel: *qui tacet consentire videtur* zou toepassen; dat ieder die wist, dat hij de woorden van Busch gelezen had en onverbeterd gelaten, hem zonder eenige aarzeling moest houden voor den auteur van „Qui sequitur me de imitatione Christi."

Na dit prachtig hoofdstuk toetst de Schrijver ten overvloede nog de gronden, waarop het auteurschap der *Navolging* aan anderen, inzonderheid aan Gersen wordt toegekend. En daarmede heeft pastoor Spitzen, zegt de heer Kessel in den *Literarischer Handweiser*, aan zijn beroemden landsman de eereschuld betaald, waartoe zijn vaderland reeds lang verplicht was.

Zijn er volstrekt geen aanmerkingen te maken? Onze lof is onverdeeld, en de geringe en kleine gebreken, die het werk aankleven, kunnen de waarde er van niet verminderen; zij ontsieren het niet eens. Aanmerkingen over stijl of punctuatie willen wij niet maken: zij zijn nu eenmaal de aangenomene van onzen geleerden Schrijver, ofschoon zij den lezer meermalen hinderen.

Van meer gewicht is onze bemerking over de wijze, waarop de Gersenisten in dit werk worden behandeld. De schampere toon, waarop over hen gesproken wordt, het ietwat ondeugende, dat bijna overal doorschemert, wanneer zij onder handen worden genomen, dat voort-

durend insinueeren alsof zij niet geheel ter goeder trouw zijn, heeft ons onaangenaam aangedaan. 't Is zeer natuurlijk, dat iedere orde voor den roem harer leden strijdt en dien strijd niet gemakkelijk opgeeft; 't is evenzeer natuurlijk, dat de traditie eener orde, ook al rust zij niet op volkomen zekere waarheid, levend kan blijven eeuwen lang onder hare leden, en verdedigers vindt, die uit overtuiging en geheel ter goeder trouw, met een eerlijk hart den strijd blijven volhouden. Treed ik tegen dezen met eene geheel andere overtuiging te velde, dan moet ik toch de goede trouw in hen niet verdenken, en mag ik niet meenen dat een Benedictijn, alleen omdat hij Benedictijn is, den abt van Vercelli zal en wil en moet verdedigen. Daarenboven worden ook zelfs door onzen auteur meerdere Gersenisten aangehaald, aan wier geleerdheid en ernstige onderzoekingen niet te twijfelen valt. Of de abt Joannes Gersen te Vercelli ooit bestaan heeft of niet, laten wij in het midden; dit vraagstuk doet hier alleen in zooverre dienst, dat als hij nooit geleefd heeft, hij ook nooit de *Navolging* kan geschreven hebben. Van beide kanten zijn vele en dikwijls hopelooze pogingen aangewend, om zijn al of niet bestaan te bewijzen. Thomas à Kempis is de auteur van de *Imitatie*, en dat is ons genoeg.

Eindelijk, onze laatste opmerking geldt de bladzijden, die aan de bestrijding van onzen beider leermeester, Mgr. van Vree z. g., gewijd zijn. Zeer voorzichtig schrijft pastoor Spitzen: „Wijlen Mgr. van Vree helde over tot de bewering, vóór hem niet onduidelijk geuit door Mgr. Malou, „dat de Imitatio een gewrocht is waartoe de eerste hoofden der broeders *van het gemeene leven* de

grondstoffen hebben geleverd."" Vooreerst worde hier opgemerkt, dat Mgr. van Vree — zie *De Katholiek*, 1851, blz. 135 — de uitdrukkelijke verklaring aflegt: „het is ons inzigt niet, als *critici* op te treden; wij willen slechts aan het publiek mededeeling doen van een in meer opzigten interessant stuk, en het tevens aan de kritiek ter nadere kennisneming aanbevelen. Ook zullen wij eenige door ons gemaakte opmerkingen mededeelen, en eenige punten aangeven, welke, naar ons inzien, moeten onderzocht en uitgemaakt worden, opdat de vraag over den Schrijver van *de Navolging* door het bekend worden van den ouden Nederduitschen tekst van twee kapittels dezes boeks een stap nader tot hare zekere oplossing doe." Vervolgens geeft Mgr. van Vree „de bewering, dat de *Imitatio* een gewrocht is, waartoe de eerste hoofden der *broeders van het gemeene leven* de grondstoffen hebben geleverd", uitdrukkelijk op als het gevoelen van Mgr. Malou en vermeldt zelfs hoofdstuk en artikel, waar het verdedigd wordt. Eindelijk ten derde: wij meenen, dat hier tusschen Leermeester en Leerling meer letterzifterij bestaat dan verschil van opinie. Wanneer Mgr. van Vree de bewering is toegedaan, „dat de Imitatio een gewrocht is, waartoe de eerste hoofden der *broeders van het gemeene leven* de grondstoffen hebben geleverd", en pastoor Spitzen schrijft: „de Navolging van Christus, wij hebben het bewezen, werd geschreven voor den Windesheimer kring en was in de pen gegeven door den Windesheimer kring", dan zal het verschil tusschen beider meening wel niet zeer groot zijn. Ten overvloede voegt onze auteur daar zelf nog bij: „dat de vrome Agnietenberger een aanteekenboek of „rapi-

rarium" er op nahield, lijdt wel geen twijfel. Men had, zoo schrijft Dr. Acquoy; „groote liefde voor „de heilige schriften", d. i. niet slechts voor den Bijbel, maar even-zeer voor de werken der beroemdste kerkleeraars van vroegeren en lateren tijd. Door het afschrijven en lezen daarvan geraakte men er volkomen in te huis, en zamelde er naar het voorbeeld van Florens Radewijns allerlei teksten, spreuken en schoone gezegden uit op, die men in zoogenaamde „rapiaria" bijeenbracht. Ieder broeder had zijne eigene verzameling van die soort. Ook spreuken uit den mond van andere vromen, vooral ook uit dien van stervenden opgevangen, vonden daarin niet zelden eene plaats. Deze „goede punten" of „devota exercitia" zette men zich als zoovele schotels voor. Smaakte de eene niet, dan nam men den anderen.""

Wij eindigen met nogmaals den geleerden en geschiedkundigen oud-professor onzen dank te betuigen voor zijn prachtig pleitgeding ten gunste van onzen Nederlandschen Thomas à Kempis, waarmede hij den dank van het gansche vaderland heeft verdiend.

J. J. v. d. Horst.

LETTERLOOVER.

JUBILÉ

VAN DEN HOOGEERWAARDEN HEER MGR. P. G. SCHAGT, PROTONOTARIUS APOSTOLICUS AD INST. PARTIC. EN PASTOOR TE 'S GRAVENHAGE, gevierd 15 September 1881.

Ja, 't is en dank en lofzang waard,
Als door den zwakken mensch in zijn kortstondig leven,
Op deez' zoo wisselvallige aard,
Een kring van vijftig jaar, in pligtdoen wordt omschreven.
God zelf heeft in Zijn wet verklaard,
Dat met bazuingeschal, op 't vijftigst jaar geheven,
Zijn zegen Isrel werd bespaard,
En het den heil'gen naam van *Jubilé* gegeven.

Te regt klopt dan het hart van vreugd,
Als op het ned'rig werk der deugd
Het bij zoo'n feestgetij Gods zegen mag herdenken;
Of ongeschonden huwlijkstrouw
De grijze kruin van man en vrouw,
Bij 't jublen van hun kroost, de gouden kroon ziet schenken.

Maar hooger stijgt en lof en dank,
De luid geheven citerklank,
Voor wat alleen de ziel eens priesters kan bevatten;
Als neergebogen voor 't altaar,
Hij daar gedenkt, dat vijftig jaar
Hij 't menschdom heeft gelaafd met Gods genadeschatten.

Dan jubelt niet deez' aarde alleen!
De hemel zelf daalt naar beneên,
En de eng'len mengen zich bij de aardsche feestgenooten;
En streng'len mede 't geurig groen
En 't keurgebloemt' tot feestfestoen,
En sieren 't hoogaltaar, met vlammen overgoten.

Gelijk een hemelsch harpmuziek,
Zoo ruischen lief'lijk pluim en wiek,
Meer dan eens Edens hof van zoeten geur doortogen;
En 't *Heilig*, *Heilig*, van Gods troon
Smelt met den stijgend' orgeltoon
Ineen, en vult het koor en trotsche tempelbogen.

Zou dan waar 't zulk een Jubel geldt,
En ieders hart van vreugde zwelt,
Ik in der zangrenrij mij als weleer niet scharen?
Ja, stremde ook de ouderdom het bloed,
Mijn boezem nog doorblaakt een gloed,
Die mij met kracht bezielt bij 't tokk'len van de snaren.

Welaan! met geestdrift dan de citer aangeslagen!
Doch, zoo 'k van 't Jubilé eens Priesters moet gewagen,
Wat als zijn hoogste lof, zijn glorie 't eerst vermeld?
Moet hij als herder van zijn kudde voorgesteld?
Of wel als leeraar van Gods waarheên hij bezongen?
Of als Samaritaan zijn hoogste lof voldongen?...
In zoo'n verscheiden oogst waar 't best den sikkel slaan?
Wie wijst mij hier het spoor, geeft mij den zangtoon aan
Die op dit feesttij past?... Ach duiz'lend neergebogen
Zonk 't hoofd mij op de borst als door een nacht omtogen;
Toen eensklaps, in een glans, die haar geheel omstraalt,
In sneeuwwit kleed een maagd tot mij ter neder daalt:
't Was 't christelijk genie van dicht en orgelzangen,
De heilige CECIEL met gouden lier omhangen.
„Wat zoekt ge," vraagt ze mij, „naar 's Priesters hoogsten lof?
„Staar met uw geestes oog tot binnen 's hemels hof,
„En 't raadsel is verklaard."... En o! wat zien mijne oogen!
Het LAM, als versch geslagt, ten offer neergebogen!
Toen riep ik juichend uit: „Mijn zangstof ja is klaar,
„Des Priesters gloriezon is: *Godes offeraar!*"

Wat zegt verdienste, kunde of magt,
Hoe ook omstraald door aardsche pracht,
Bij 't heilig Offerambt den Priester thans beschoren,
Waarvoor zelfs Arons waarde zwicht,
Als hij voor 's Heeren aangezicht,
Het heiligdom betrad, om 't Godsgeheim te aanhooren?

Neen! in des werelds morgenstond,
Kon 't offer van het Oud Verbond,
Hoe 't ook met rund'renbloed het brandaltaar deed drenken,
Waarvan de vlam den hemel lekt',
Als armen, smeekend uitgestrekt
Om Adams zondenval, God geen voldoening schenken.

Ach! de Oppermajesteit ten zoen,
Zou nimmer 's menschen daad voldoen,
En loodzwaar bleef de dood, Gods vloek, op 't aardrijk kleven,
Had de eeuw'ge *Liefde* Zich, ten spijt
Der hel, den mensch niet toegewijd,
En 't hemelsche geregt ten offer Zich gegeven.

Ja, JESUS daalde van Zijn troon,
Werd ons ten heil Maria's zoon,
Om, God en mensch te zaâm, ons armen zondeslaven
Ter redding, aan het kruis geslacht,
Bij 't zegevierend *'t is volbragt*,
Door levende offerdaad den dood het graf te graven.

Het smachtend menschdom was verlost,
Maar had het God'lijk bloed gekost,

En. was na Christus' dood voor eeuwig Hij herrezen,
Dit was Zijn liefde niet genoeg;
Neen, voor wat de eer Zijns Vaders vroeg,
Zou 't *Lam*, als versch geslagt, het blijvend offer wezen.

Want ach! verviel deez' offerand,
De gouden keten, waar Gods hand
Onze aard aan draagt, verbrak, en dond'rend losgereten,
Werd (waar nog zou dan hulp bestaan?)
Het menschdom, met Gods vloek belaân,
En heel deez' wereldkloot in *d'eeuw'gen nacht* gesmeten.

Dan, bij die hemelsche offerdaad,
Moest ook de mensch, voor 't naamloos kwaad,
Dat ied'ren stond het waagt Gods majesteit te honen,
Met JESUS off'ren op deez' aard,
En zóó, het zoet geheim verklaard,
Dat CHRISTUS, God en mensch, bij ons op aard' bleef wonen.

Ja, met Hem off'ren moest Zijn Kerk:
Die bruid, Zijn eeuwig liefdewerk,
Had Hij geheel Zich zelf, Zijn vleesch en bloed gegeven;
Om onder liefdes zoeten schijn
Van tarwebloem en druivenwijn,
Te deelen heel Zijn magt en heel Zijn God'lijk leven.

Maar ook, om ied'ren stond, ter eer
Zijns Vaders, voor heel 't hemelsch heer,
De onbloedige offerand van 't aardrijk op te dragen;
Opdat zóó Godes oppermagt
Volmaakte hulde word' gebragt,
En 't ook de heiliging van 't menschdom af blijv' vragen.

Dan meer nog sluit dit offer in:
Aanbidding is 't in hoogsten zin,
En dank voor 't goede ons zoo in overmaat gegeven,
En bede om hulp en om genâ,
Maar zoening ook voor wat te spa
d'Ondankbren mensch berouwt, dat roek'loos werd bedreven.

Hoe hoog verheven, eind'loos schoon
Is dan dit ambt, waardoor Gods Zoon
Den mensch met Hem vereend, het offer op doet dragen;
Hij deelt Zijn Priester heel Zijn magt,
Deelt hem Zijn glorie, deelt Zijn kracht,
Om 't zwakke der natuur als zuiv're maagd te schragen.

Hij deelt hem d'onverwinb'ren moed,
Waardoor hij trouw zijn kudde hoedt;
Deelt hem Zijn wijsheid, om Gods waarheên te verkonden;
Maar bovenal dien liefdegloed,
Waarvan Zijn Godlijk harte bloedt,
En ook voor 's menschen heil Zijn Priester wordt verslonden.

En wie is nu die blijde sterveling,
Voor wien ik thans de lier heb aangeslagen,
Die 't Jubel viert, en in den gouden kring
Van Vijftig Jaar dat Offer op mogt dragen?
Wie is hij dan? vroeg ik mij nogmaals af,
En hoor, daar ruischt en klapwiekt 't om mij henen;
En op een wolk, die 't blinkend licht omgaf,
Was op mijn vraag een Eng'lenpaar verschenen.
Het droeg een schild, waarop een mijter kroont,
En bij het schrift van fonk'lende robijnen,
Op blank lazuur, den naam van SCHAGT vertoont,
En steeg omhoog om in een glorie te verdwijnen.

Toen viel ik dankend op de kniên,
En 't vocht welde in mijne oogen.
O hem! wien ik mijn lied mogt biên,
Die voor 't altaar gebogen,
De grijze kruin met goud gesierd,
Voor God en mensch zijn Jubel viert,
In 't offerend herdenken;
Hem mag ook ik den zoeten naam
Van dierb'ren Vriend en Vader zaâm
In zielsverrukking schenken.

Gezegend! riep ik, blijde stond,
Ik juich en jubel mede,
En paar, o Vriend! met hart en mond
Mij aan uw dank'bre bede;
En smeek, dat God uw dagen rekk'
En met Zijn liefdevleug'len dekk'
Die schaapskooi, heel uw leven;
En is hier eens uw taak volbragt,
Gij door zijn juichende Eng'lenwacht
In glorie word' verheven.

En o! het maakt mij 't hart zoo blij,
Dat op mijn oude dagen
Ik nog voor 't huidig feestgetij
Een lied heb bijgedragen;
Ja! dank mijn steeds getrouwe luit!
Al was 't met heel uw zang thans uit,
Uw leste snaar gesprongen;
Toch dank ik u nog even zeer,
En leg u in voldoening neer;
Gij hebt voor Pastor SCHAGT mijn zwanenzang gezongen.

M^R J. F. A. LEESBERG.

DAVID EN ZIJN TIJD.

Volgens Dr. Weiss: *David und seine Zeit.*

(*Vervolg van* blz. 198 vv.)

III.

DAVID VLUCHTELING.

Ongeveer vijf uren ten Zuid-Westen van Nobe ging David over de grenzen van het Israelitisch rijk naar den Philistijnschen koning Achis, hopend, dat men hem — hoewel den verwinnaar van Goliath — bij zijn ouder geworden voorkomen en onder eenen valschen naam niet zou herkennen. Dit echter mislukte; om zich te redden gebruikte David eene list, en hield zich krankzinnig, waarop het waarlijk niet vleiend woord van Achis tot zijne dienaren volgde: „Ontbreekt het ons aan krankzinnigen, dat gij dezen hebt binnengebracht?" Zoo doende herwon David zijn vrijheid, en hij toog nu naar het Joodsche vlek Odolla, waar zich spoedig een stoet van strijders om hem schaarde; met hen verdedigde David vooral de Zuid-Westelijke grenzen van zijn vaderland. Ook maakte het behoud zijner eigen veiligheid tegenover Saul het onderhouden van dit leger noodig.

Zekere criticus (Movers) meent, dat de H. Schriftuur zeer overdrijft met de krijgsbende van David een heerleger des Heeren te noemen, aangezien het hier slechts eenige honderdtallen geldt, en men, gelijk weleer bij Gedeon, in den aanvang vervolgde schuldenaars en meer

zulke lieden onder hen vond. Doch hij vergeet, dat het gehalte der meerderheid spoedig was veranderd, en dat zij uit mannen bestond, welke uit liefde voor het bedrukte vaderland tot David kwamen, en uit geslachtshoofden, wier persoonlijke waarde menig honderdtal van andere lieden overtrof. Men denke hier aan het heldenfeit, bij Bethlehems bronnen door Eleazar, Jesbaäm en Semma uitgevoerd.

Een ander criticus ziet in Davids optreden als veldheer niets anders dan een oproer. Hiertegenover stelt Prof. Weiss de aansluiting van vele Benjamieten en Judaeërs bij David en zijne ontmoeting met Amasai waarbij deze sprak: „Wij zijn de uwen, o David. Vrede over u, vrede over die u helpen; want uw God staat u ter zijde." (I Paralip., XII, 16—18.) Dat zijn geen onderhandelingen van een oproermaker en zijne rabauwen; maar het is de erkenning van eenen redder, dien God in buitengewone omstandigheden aan zijn volk toezond.

Nog waren Davids krijgers te Odolla niet genoeg geoefend, of hun aanvoerder veranderde zijn verblijf en trok naar Moab. Hier bezorgde hij eerst, uit vrees voor Saul, een veilig onderkomen aan zijne ouders. Op zijn verzoek gaf de Moabitische koning aan Isaï en zijne echtgenoote een woonplaats in zijne hoofdstad Dit is misschien te verklaren door het feit, dat Ruth, Davids overgrootmoeder, uit Moab stamde en er nog velen van hare invloedrijke nakomelingen in Moab leefden. Doch David bleef niet lang in zijn nieuw vaderland; op goddelijken last eischte Gad, „Davids ziener", zijn terugkeer naar Juda. Hij toch mocht voor Israel geen vreemdeling worden, maar moest veeleer altoos Israels vleesch en Israels gebeente zijn. Hij ging

dus met zijne volgelingen naar het woud Haret, en van hieruit heeft zijn klein leger deszelfs eerste oorlogsdaad verricht door het ontzetten der stad Keïla, die de Philistijnen belegerden.

Toen Saul dit heldenfeit vernomen had, begon hij dien langen, overbekenden verdelgingsoorlog tegen David; en wijl deze de inwoners van Keïla niet durfde vertrouwen — want zij vreesden Saul, immers Nobe's en Gabaons puinen rookten nog — ondervroeg hij God door den hoogepriester, of Saul inderdaad zou komen, zoo hij langer in Keïla verbleef, en of de inwoners hem zouden verraden; en wijl de godspraak „ja" antwoordde, vluchtte David nu naar de woestijn Ziph. Duncker begrijpt hier niet, hoe David de Philistijnen durfde bestrijden en voor Saul vlood; de oplossing wordt gegeven in het grootere aantal soldaten, waarover Saul beschikken kon, terwijl de Philistijnsche troepenmacht bij Keïla niet meer dan een stroopbende uitmaakte.

Nu kwam in de woestijn van Ziph Jonathas voor de laatste maal bij zijnen vriend David „om diens handen te sterken in den Heer", hem nog duidelijker dan voorheen de kroon over geheel Israel te voorspellen, en voor zich zelven slechts de tweede plaats in het aanstaande rijk van zijnen vriend te vragen. Hier wijst Prof. Weiss er voor de zooveelste maal op, hoe het verschil tusschen de daden en bedoelingen van Saul en van David steeds scherper werd; waaruit zeker ook een minder helderziend waarnemer dan Jonathas tot de verwoesting van Sauls huis had kunnen besluiten.

Niet lang verbleef David in de woeste omstreken der stad Ziph; want de inwoners dier stad boodschapten aan

Saul, dat zij met zijne hulp David — die op den heuvel Hachila vertoefde — wilden vangen. Als men vraagt, wat de Ziphieten hiertoe bewoog, wijst Prof. Weiss op het feit, dat Saul meermalen de Amalekitische roofscharen had verslagen, welke den Ziphiters zeer hinderlijk waren; ja, een gedenkteeken op den naburigen Karmel herinnerde hen altoos aan deze weldaad. David was intusschen naar den berg Maon getrokken, en hem ontging op die standplaats de nadering van Saul niet. Doch zie, toen Saul ditmaal zijnen vijand inderdaad zou hebben overweldigd, verscheen er een renbode, welke aan Saul een inval der Philistijnen kwam boodschappen, en David was vrij, daar zijn vijand onmiddellijk moest aftrekken.

David, de nog altoos zwervende balling, koos nu zulk een ongelijk terrein tot zijn verblijf, dat hij veilig meende te kunnen zijn tegenover elke groote troepenmacht, en trok zoo doende in de woestijn van Engaddi.

Doch ook hier heeft Saul hem vervolgd, totdat David door een daad van geheel buitengewone vergevingsgezindheid den met vloek beladen koning weer voor eenigen tijd tot betere gesteltenis bracht; wij bedoelen hetgeen er geschiedde in de rotskloof bij het afsnijden van Sauls wellicht ter zijde geworpen mantel. Waarom bevond zich Saul in die rotskloof? Van al de oudere overzettingen verklaart alleen de Peschito het euphemistische „zijne voeten bedekken" van den Hebreeuwschen tekst met „slapen", wat reeds den H. Ephraem schijnt verwonderd te hebben. Behalve de LXX en de Vulgaat nemen het ook de Chaldeeuwsche Targum en Aquila in den zin van het „alvum levare" der Romeinen. Hiertegen is geenszins de beraadslaging tusschen David en zijne

lieden, alsof deze noodzakelijk den slaap van Saul voor-onderstelt; want die beraadslaging kan geschied zijn tijdens de nadering van Saul; en daarenboven als eenvoudig de slaap moest worden aangeduid, waarom dan de uitdrukking van „voeten bedekken"? Het schijnt veeleer, dat sommige onkatholieken daarom de opvatting der Peschito voorstaan, om zoo doende deze grootmoedige daad van David des te gemakkelijker als hetzelfde feit met eene andere dergelijke handeling (I Koning., XXVI, 5 vv.) te kunnen voorstellen, gelijk o. a. Ewald doet.

Na deze edelmoedigheid van David was Saul ten uiterste geroerd en sprak hij zelf allerduidelijkst de overtuiging uit, dat David eenmaal het koningrijk zou bezitten, niet als in het voorbijgaan gelijk hij zelf het bezeten had, maar duurzaam en altoos. Tevens vroeg hij van David, dat deze hem zweren wilde van zijn geslacht niet te zullen uitroeien. Die vraag is geen bewijs tegen David, maar is licht verklaarbaar, wanneer men rekening houdt met den barbaarschen voorzichtigheidsmaatregel der Oostersche vorsten, om alle mannelijke spruiten van een vroeger koningshuis te vermoorden.

Omstreeks dezen tijd stelt onze Schrijver de ontmoeting van David met Nabal. Men weet hoe David — ter gelegenheid van het schapenscheren bij Nabal — een deel vroeg van de feestspijzen, en wat er verder bij Nabals weigering is geschied. Zeker heeft David hier, door zijn wraakplannen, gefaald, maar verschillende omstandigheden verontschuldigen hem. Vooreerst was hij met zijne troepen voor Nabals herders een muur bij dag en nacht geweest, om hen te beschermen tegen Edomieten en Amalekieten. Vervolgens is het schapenscheren in het Oos-

ten zulk een feest, dat nog in onzen tijd, zegt Robinson, elke Arabische scheik bij die gelegenheid alles vragen zou, wat David vroeg. En eindelijk waren Nabals woorden, dat David een lage, zijn heer ontloopen knecht was, niet alleen een persoonlijke beleediging, maar ook een smaadrede op zijn gewijd karakter, als Gezalfde van God. Niettemin blijft het waar, dat David misdeed in zijn moordzucht, en had God in zijn goedheid Abigaïl niet tot hem gezonden, wellicht had David nu een schandelijke vlek op zijn naam gekregen.

Naast deze zwakheid staat echter in Davids geschiedenis een feit van de hoogste zielskracht, zijn hernieuwd sparen van Koning Saul, toen hij dezen vorst, die hem wederom vervolgde, te midden zijner legerplaats in den slaap verraste en zijn speer en „waterkruik", zegt Weiss, liet medenemen als bewijsstukken, hoe hij zijn vijand nog eens als weleer in zijne macht gezien en toch gespaard had. Zeer opmerkelijk zijn de wederzijdsche woorden, door David en Saul na dit feit uitgesproken, daar te midden van de nachtelijke duisternis bij hun laatste ontmoeting op aarde. David wees den Koning met aandrang op het onredelijke van zijn vervolging; of wel de booze geest of wel kwaadaardige menschen — zoo zeide David — zetten hem aan om het op Davids leven toe te leggen. Welnu, in het eerste geval was het plicht om God door offers te verzoenen, en in het tweede zou 's Hemels vloek niet uitblijven, over hen, die een man van Israel dwongen onder afgodische volkeren rond te zwerven.

Een laatste genadestraal kwam over Saul in dat uur, en ook hier gaf hij eenige beterschap te kennen; maar zijne woorden waren bij dit laatste onderhoud met David

onbepaalder dan voorheen, en zijne verlegenheid en schaamte brachten hem niet meer tot tranen gelijk vroeger. Niet zoozeer uit het hart, dan wel door de kracht der overtuiging gedwongen, sprak hij dit woord: „Gezegend zijt gij, o mijn zoon David! gij zult zoowel voltooien als beginnen, en uwe heerschappij zal duurzaam zijn." Zoo scheidden de beide geroepenen des Heeren van elkaar, David met reine handen en zich beroepend op God, Saul meer dan ooit overtuigd van zijne verwerping.

Thans zijn wij aan een zeer bizondere gebeurtenis in Davids leven gekomen, zijn vlucht naar den Philistijnschen Koning Achis. Voorzeker, zou David met zijne krijgslieden niet dan in den uitersten nood den schijn op zich geladen hebben van een bondgenoot van Israels vijand te worden. Calmet veronderstelt hier zelfs een bizondere machtiging van God. Maar men lette hier op twee groote moeielijkheden, waarin David verkeerde. Vooreerst had hij genoeg geleerd, dat zijn vaderland noch voor hem, noch voor de zijnen, tijdens het leven van Saul veilig was; van daar trokken ook de gezinnen zijner soldaten mede. En ten tweede gruwde hij er van om den burgerkrijg in Israel te ontsteken en wilde hij den Gezalfde van Jehova niet ten ondergang brengen; immers velen hingen David aan en zouden hem krachtig hebben bijgestaan, als hij zich in Sauls gebied vertoond had. Hem was dus letterlijk geen andere keus gelaten dan de ballingschap; en nu gaven zeker de machtige Philistijnen de meeste zekerheid tegen elke onderneming van Saul.

Van de andere zijde had David evenwel den plicht zich te onthouden om iets, wat ook, tegen Israel te on-

dernemen, en dit was dan ook een der redenen, waarom hij Geth, zijne eerste woonplaats in het Philistijnsche land, met Siceleg verwisselde; om namelijk vrij te zijn van een voortvarende oproeping tot den strijd tegen de Joden. In Siceleg leefde hij met de zijnen meer als een afzonderlijk volk, en hij wist hier een zeer wijs middel te vinden om Achis te voldoen en tevens Israel te helpen. De Gessurieten en de Gerzieten, die hier in zijne nabijheid woonden en zoo menigmaal Israels grenzen bestookten, dienden hem tot welkome vijanden. Zoo kon hij bij Achis de dubbelzinnige uitdrukking gebruiken, dat hij tegen, d. i. in de richting van het Zuiden van Juda was uitgetrokken, en bleef hij daar tevens een jaar en vier maanden in dienst van zijn vaderland, terwijl er zelfs velen uit Benjamin tot hem overkwamen. De harde omstandigheid, dat David toen geen enkelen krijggevangene het leven schonk, was noodzakelijk om het geheim', wat geheel zijn optreden moest bedekken, maar tevens ook om de verwantschap van Gessuriet en Gerziet met den Amalekiet, die krachtens de goddelijke uitspraak (I Koning., XV, 3) ten ondergang was gewijd.

Echter ontstond er voor David een andere ontzaggelijke moeielijkheid. Achis en de Philistijnen wilden een geduchten, geheel nieuwen kamp tegen Israel strijden, en David werd opgeroepen tot dien krijg; deze oproeping beantwoordde hij wel met het dubbelzinnig woord: „Gij zult nu ondervinden, wat uw knecht zal doen"; maar niettemin is hij meegetrokken tot Aphec. Al wat men hier ter verklaring van Davids handelwijze aanvoert, is een blind vertrouwen op God, wiens voorzienigheid de zaak ook ten beste heeft gekeerd, aangezien de andere vor-

sten der Philistijnen, bij hun aansluiting, tegen Davids tegenwoordigheid bezwaar maakten. Van den ouden erfvijand was een overloopen te vreezen — zoo meenden zij — en reeds vroeger hadden zij zeker van sommige Hebreën dergelijke ondervinding opgedaan, zoodat Achis, trots zijn redevoering ten gunste van David, er toe komen moest om dezen nieuwen „beschermer van zijn hoofd" met vele vriendelijke woorden tot heengaan te bewegen. Thenius acht het niet onmogelijk, dat deze afloop door David was uitgelokt; maar hoe zou dan zulk een gewichtig punt in de H. Schriftuur onvermeld zijn gebleven? Dr. Weiss stelt het dichten van Psalm. XXX in den tijd van dezen terugtocht, gelijk hij Psalm. XXXI in den tijd plaatst, toen David naar Achis heentrok.

Door den veldtocht der Philistijnen en Israelieten in het Noorden was het Zuiden van het vaderland dier beide volkeren van bescherming ontbloot. De Amalekitische nomaden-stammen der woestijn namen deze gelegenheid waar om verschillende Philistijnsche steden alsmede de Zuidelijke streken van Juda's gebied te plunderen. Vooral moest Davids woonstede het misgelden. Toen hij dus van Achis in Siceleg terugkwam, vond hij niets dan rookende puinen, en er ontstond groote ontevredenheid onder zijne soldaten, ja, de steenen werden tegen hem opgenomen. Immers zijne troepen volgden hem reeds vol weerzin op den tocht met Achis, en nu was de verwoesting hunner woningen en de wegvoering hunner dierbaren het gevolg daarvan. In die ellende nam David zijn toevlucht tot het gebed, en Abiathar, de hoogepriester, zette, na het ondervragen door de Tum mim en Urim, tot den krijg aan, en zoo werden de roovers

achtervolgd. Tweehonderd van Davids knechten verklaarden echter, bij de beek Besor, die toen waarschijnlijk zeer gezwollen was, onmogelijk verder te kunnen gaan. Doch de overigen trokken door naar het Zuiden, en weldra vond men op den weg een zieken slaaf der Amalekieten, die door zijn meester hulpeloos achtergelaten was. Met dezen wegwijzer trof men op een zekeren avond de Amalekitische roovers aan, die ordeloos waren gaan rusten en feestvieren. Onmiddellijk begon de strijd, en niet, zooals Dereser, Ewald en anderen meenen, den volgenden morgen. Want het woord, dat I Koning., XXX, 17 voorkomt, beteekent nergens den morgenstond, maar de koelte des avonds, en de Vulgaat heeft *a vespere usque ad vesperam.* Toen echter de vrijen onder de Amalekieten waren gevallen, namen de overigen op kameelen de vlucht, en een rijke buit viel David in handen. De schapen en runderen der vijanden dreef men toen voor zich uit, en zoo kwam men terug bij de Besorbeek, waar een deel der mannen van David was achtergebleven. Zij die gestreden hadden, wilden nu dezen achterblijvers niets meer toestaan, dan hun teruggevoerde vrouwen en kinderen, doch David beschikte het anders, en stond aan deze bagaadjebewakers een deel af van den buit, hetgeen men voortaan in het Israelitisch krijgsrecht voor regel aannam. Na de terugkomst in Siceleg zond David geschenken aan de oudsten van vele steden van Juda en Simeon, die hem en den zijnen eenmaal op zijne vroegere omzwervingen vriendschap hadden betoond.

Middelerwijl had het groote Philistijnsche leger op de vlakte van Jezrahel post gevat tegenover Saul, die de Noord-Westelijke helling van het Gelboë-gebergte bezet

hield. Later namen de Philistijnen een meer offensieve houding aan en kwamen zij te Sunam, anderhalf uur van den voet van den Gelboë. Alsdan overzag Saul de menigte zijner vijanden, en hij gevoelde, dat zonder Gods buitengewone inwerking zijn nederlaag vaststond; hij poogde dus die bovennatuurlijke hulp te vinden. Maar hoe dit aan te leggen? Op geen der gewone wijzen van openbaringen te geven: noch door droomen, noch door propheten, noch door den opvolger van den vermoorden hoogepriester gaf Jehova zijn wil te kennen, en zoo kwam Saul er toe om in den nacht tot de tooveres van Endor te gaan; ten einde aan de dooden raad te vragen.

En daar nu geschiedde tot beider ontsteltenis de verschijning van Samuel, den propheet, om Saul den dood en de nederlaag aan te zeggen. Want in overeenstemming met Ecclesiasticus XLVI, 23, met Theodoretus, quaest. 63 in I Reg., Augustinus, *Lib. de cura pro mortuis*, c. 15, Basilius, Ep. 80, Gregorius van Nazianse, Or. 3, en andere heilige Vaders, zoo hebben ook de meeste middeleeuwsche exegeten — vgl. S. Thomas, *Summa*, I, quaest. 89, art. 8, ad 2, Nicolaus Lyranus, ad h. l. — en in nieuweren tijd al de positieve theologen een werkelijke verschijning van Samuel, op den voet der engelenverschijningen in 't Oude en 't Nieuwe Testament, aangenomen. Dat de kerkvaders en de oude kerkelijke theologen die niet aannemen, is een valsche bewering. Vgl. ook Sanctius en Calmet, *Dissertatio de visione Saulis.*

Den volgenden dag werd Israël geslagen, en het trok zich terug op den Gelboë. Toen nu Jonathan, Minadab en Melchisua, Sauls zonen, reeds gevallen waren, achtte

ook de Koning bij een nieuwen aanval der vijandelijke boogschutters zijn einde nabij. Om door de Philistijnen niet te worden gemarteld, vroeg hij zijn wapendrager om den dood. Deze echter weigerde, en nu stortte de Koning zich zelven in zijn zwaard en werd hierin door zijn wapendrager gevolgd. De Septuagint en de Vulgaat stellen Saul eerst als gewond voor; omdat zij bij I Koning., XXXI, 3 — zegt Weiss — een ander Hebreeuwsch woord in den grondtekst lazen dan we er nu in vinden.

Na den slag bij Gelboë spoedde zich een krijgsman tot David in Siceleg om hem al het gebeurde te melden. Hij loog er bij, dat hij zelf den zwaar gewonden en zieltogenden, doch nog helderdenkenden koning op zijn verzoek had gedood, vooral dewijl hij inzag, dat Saul na zulk een nederlaag niet meer leven kon. Ook lag hij als teeken van hulde Saüls diadeem en armwrong voor David neder, op hoop van belooning. Doch hij bedroog zich ten zeerste. Geen blijdschap, maar diepe rouw en toorn greep David en de zijnen bij die tijding aan, en allen barstten in droefheid uit over de rampen van Saul, van Jehova's volk en Israels huis. Daarna nu ondervroeg David andermaal den gezant, en Dereser, Thenius en anderen dwalen kennelijk, als zij beweren een verdere onderzoeking ter dezer plaats te missen. Alleen toch bij het volhouden van den Amalekitischen boodschapper, dat hij eigenhandig Saul had gedood, sprak David het doodvonnis over den ombrenger van Gods Gezalfde uit. En daarna zong hij in den overvloed des gevoels zijn elegie „van den Boog", een klaagzang, welks eerste en grootste strophe hoofdzakelijk Saul, de tweede David

vriendschap met Jonathan bezingt om dan met een korte jammerklacht te sluiten.

IV.

DAVID KONING VAN JUDA.

Onder bepaalde goedkeuring van het hoogepriesterlijk orakel en door de liefde zijner stamgenooten vurig verlangd, toog nu David naar Hebron en werd door Juda's stamhoofden vrijwillig als koning gehuldigd. Van eene eigenlijke zalving door eenen priester, zooals Sanctius die aanneemt, is waarschijnlijk hier geen spraak. Ook Saul ontving slechts eenmaal van Samuel de zalving, welk teeken van bovennatuurlijke uitverkiezing ook door het volk, na het eerste wapenfeit des konings, feestelijk gehuldigd was. David begon onmiddellijk de andere stammen in hun druk te bemoedigen en op de aansluiting bij zijne heerschappij voor te bereiden. Daarom zond hij zijn dankbetuiging naar Jabes Galaäd, wijl de dappere bewoners dier stad het lijk van Saul barmhartigheid hadden bewezen; daarom ook zocht hij, door het huwen van nog vier vrouwen, bondgenooten met het Noorden des rijks, en koos hij in het bijzonder Maächa tot echtgenoote, die een dochter was van den koning van 't rijk Gessur, dat ten Noord-Oosten van Galaäd lag.

Plotseling echter kwam de opstand van Abner, den eersten veldheer en een neef van den overleden Saul, Davids plannen belemmeren. Isboseth, de overgebleven zoon van Saul, werd door Abner tot koning uitgeroepen, en terwijl David in Hebron resideerde, deed Isbo-

seth dit te Mahanaïm in het Overjordaansche. Niettemin was Isboseth hier slechts koning in naam; de man, die het roer in handen, hield was Abner, welke nu ook ten strijde toog tegen de Philistijnen en in Ephraïm en Benjamin. Menigmaal wordt het voorgesteld, alsof Abner geheel het Israelitisch Noordelijk gebied voor Isboseth veroverd heeft, te meer wijl Isboseth na vijfjarigen strijd den koningstitel over „geheel Israel" aannam; doch het is waarschijnlijk, dat wij hier slechts hebben te gelooven aan een zeer bescheiden uitbreiding van Isboseths macht over het West-Jordaansche Kanaän. De redenen voor deze meening zijn, vooreerst dat Isboseth het tot zijn dood toe niet gewaagd heeft zijne residentie uit Mahanaïm naar West-Kanaän te verleggen, ten tweede dat aan Isboseths zijde alleen Benjamieten streden, en eindelijk dat de felle kamp, die ten laatste voorviel tusschen Davids veldheer en Abner, zich niet verhief boven den aard van een schermutseling, en dus in 't geheel geen samentreffen was tusschen geheel Noord-Israel en Juda.

Nadat er nu nog twee jaren in een soort van gewapende neutraliteit tusschen Isboseth en David verloopen waren, vielen de beide tegenstanders van David, zoowel Isboseth, dat is de man der schande, als Abner, de fiere held, door de hand van moordenaars. Abner, die zijn onderwerping bij David had aangeboden, werd door Davids veldheer, den zegevierenden en juist terugkeerenden Joab terugontboden en in Hebron vermoord. Isboseth werd door sluipmoord in zijn eigen huis gedood. Duncker heeft bij den dood van Abner geheel vergeten, welken dienst David van dien veldheer nog had kunnen genieten; en door deze opmerking vervalt alle verdachtma-

king, alsof David aan zijn dood eenige schuld had. Overigens zijn de heerlijke woorden, door David na Abners dood gesproken, genoegzaam bekend. Omtrent een dier woorden in II Koning., III, 39 bestaat de opvatting, alsof David zich er mede verontschuldigt, dat hij, de pas gezalfde en zwakke koning, de machtige zonen van Sarvia (Joab en zijn broeder) niet straffen kan. Tegen deze opvatting voert men drie redenen aan: vooreerst beteekent het woord, wat David over zich zelven gebruikt, (רָךְ) niet: *zwak*, maar *door smart overstelpt*; en het epitheton קָשֶׁה, wat hij Sarvia's zonen geeft, beteekent nergens in het Oude Testament *sterk* of *machtig*, maar *hard*, *hardvochtig*. Vervolgens kan David zich onmogelijk na zevenjarige regeering pas gezalfden koning hebben genoemd; maar hij zegt, dat hij, hoewel hij de gezalfde koning is en dus op zulk een afstand van den vermoorde staat, niettemin zoo begaan is met zijn dood. En eindelijk zou een bekentenis van persoonlijke vrees en zwakte tegenover een veldheer zeer ongepast schijnen in den mond van een jeugdigen en fier optredenden koning. Dat Joab geen straf beliep, komt eenvoudig hier van daan, dat hij zich op het recht van bloedwraak tegenover Abner beroepen kon; deze immers had Joabs broeder Asaël gedood. Wat de moordenaars van Isboseth betreft, aan hen deed David gelijk hij den Amalekiet, die Sauls dood boodschapte, gedaan had.

Uitgenomen de mannen van Benjamins stam, welke de zijde kozen van Sauls laatsten telg, den gebrekkelijken Mephiboseth, achtten thans alle Israelieten den tijd gekomen om David als koning van heel het rijk te erkennen. Men besefte het diep verval van het vaderland

en waardeerde zijne verheven persoonlijkheid, men herdacht zijne verdiensten in den krijg, reeds bij Sauls leven vergaderd, men kende nog de woorden van Samuel over diens koningschap (I Koning., XV, 28), en zoo togen dan de oudsten uit elk stamgebied, met talrijk gevolg, naar Hebron, ten krooningsdag. Persoonlijk zijn zeker de 300,000 krijgers van Israel (I Par., XII, 23 vv.) niet naar Hebron gegaan. Uit de streken, die de Philistijnen gedeeltelijk bezet hielden, was zulk een optrekken nauwelijks mogelijk. Daartegen spreken ook andere Schriftuurplaatsen. In Paralipomenon telt de H. Schrift dus waarschijnlijk die krijgers op, welke zich door hun stamhoofden en dezer gevolg in Hebron lieten vertegenwoordigen, toen er dat heerlijke feest werd gevierd, waardoor vreugde heerschte in geheel Israel, en waar David zich terstond de algemeene geestdrift te nutte maakte om een leger uit alle stammen te vormen en Jerusalems vesting in te nemen. Sedert Josuë's tijd was zij nog in handen der Jebusieten gebleven; deze burgtstad was voor David van het hoogste belang. Zij was een zeer sterk punt tegen de indringende Philistijnen uit het Noorden, die door Abner nog niet volledig waren teruggedrongen, en evenzoo keerde zij de vijanden uit het Westen. Daarbij was zij tegen de aangrenzende Benjamieten een voortdurende krachtige vermaning, en eindelijk was zij de schoonste hoofdstad, als zijnde midden in het rijk gelegen. Gemakkelijk echter was de inlijving niet, en toen Davids volk eerst verscheen, riepen de Jebusieten spottend uit: Hier zult gij niet komen, blinden en lammen zullen u terugdrijven. Maar de mannen, die eens de bergkegels en rotsen van Ziph en Engaddi hadden be-

zet, kwamen alles te boven, en toen David het opperbevel beloofde aan hem, die het eerst de veste zou binnengaan, behaalde Joab den prijs der dapperheid. Wellicht heeft David hem bij die toezegging wel op het oog gehad, en hem zoo willen doen sneuvelen tot straf voor den aan Abner gepleegden moord.

Die inneming van Jerusalem maakte de Philistijnen wakker, en tot tweemalen toe vielen zij met groote legermachten op Davids rijk, iets wat zij met geduchte nederlagen moesten boeten. Immers hij verbrak de zoolang gedragene overmacht der Philistijnen over Israel, nam Geth, de van zijn rijk verstafgelegene Philistijnsche stad, in bezit en verloste de Israelietische plaatsen van het „frenum tributi", wat hen zoolang gebonden had gehouden. Zich op Gesenius (*Thesaurus*, p. 113) beroepend, vertalen vele nieuwere exegeten II Koning. VIII, 1 aldus: David nam den toom van de hoofd- en moederstad (van Philistea, d. i., naar I Par., XVIII, 1, Geth) uit de hand der Philistijnen". Volgens deze verklaring ware dan heel Philistea schatplichtig geworden aan David. Maar het is geheel onnoodig Geth voor de hoofdstad of metropool van Philistea te houden. Bij de herhaalde optellingen toch der 5 Philistijnsche steden staat Geth op de vierde en Gaza op de eerste plaats. Men moet hier dus van het tegenwoordige Hebreeuwsch afwijken, en met de Vulgaat, door „frenum tributi" te houden, de oorspronkelijke lezing volgen.

Nadat nu de Philistijnen verslagen waren en ook koning Hiram van Phoenicië een bondgenootschap met Israel had aangegaan, werd David nog in de eerste tien jaren

zijner regeering tot een verdelgingsoorlog genoodzaakt tegen de Moabieten.

Te vergeefs zeggen vele oudere exegeten, dat de gedeeltelijke uitroeiing van dit volk, die de H. Schrift vermeldt, metaphorisch of tropologisch is voorgesteld; David handelde hier eenvoudig, niet naar eigen gemoed, maar naar het oude Oostersche krijgsrecht. Vgl. Deut. XX, 13; Jos. X, 24; Jud. I, 7; VIII, 17.

Na dezen bloedigen krijg volgde een nieuwe oorlog tegen de Ammonieten, die de Joodsche gezanten smadelijk hadden bejegend, en andermaal verwon David. Ook de machtige Adarezer, die niet alleen zijne Syriërs, maar ook de pas overwonnen Mesopotamiërs te velde bracht, werd schatplichtig gemaakt aan Israel, en Damascus behoorde voortaan aan Davids troon. Eindelijk toen de Idumeërs een inval op Israels gebied hadden gedaan, moesten zij het met de vernietiging hunner krijgsmacht boeten. Geen wonder, dat er jubeltonen in Jerusalems straten werden gehoord, toen David met zijn krijgers in de hoofdstad terugkeerde.

Het volgende voorjaar zond David nog eenmaal zijnen veldheer Joab met zijn leger uit, om zooveel strijds te bekroonen door de verwoesting van Ammons land en zijne hoofdstad Rabba. Na een kloekmoedige belegering viel eindelijk haar voornaamste gedeelte in handen van Joab; en nu verzocht deze zijnen koning om de victorie te komen voltooien. Toen heeft David zeer gestreng met zijne gevangenen gehandeld, die hij van een deed scheuren en verbranden; en hierin ziet Brictius een groote misdaad. Daartegen kan veel worden aangevoerd: David moest nu een voorbeeld stellen; de Ammonieten immers hadden

zich tegenover zijne gezanten aan schending, en wel aan schandelijke schending van het volkenrecht schuldig gemaakt; vervolgens houde men rekening met het oorlogsrecht dier dagen, en eindelijk heeft hij niemand der landbewoners, maar alleen de krijgslieden zoo vreeselijk gestraft; ten tijde van Absaloms oproer leefde nog een zekere Sobi, een broeder van den verslagen koning der Ammonieten, in hooge welvaart.

Het is hier de plaats om met Dr. Weiss den godsdienstigen en den staatkundigen toestand van Davids rijk in het algemeen te bespreken.

De godsdienstige toestand. *a.* De ark des verbonds. Het lag in Davids godvruchtige bedoelingen om de hoofdstad des rijks ook tot den hoofdzetel van den godsdienst te verheffen, en zoo zijn volk een kracht van eenheid te schenken, die het onoverwinnelijk moest maken. Toen dus de vestingwerken op Sion voltooid waren, en de Philistijnen tweemaal met goed gevolg waren afgeslagen, toog David naar Kariathiarim, om van daar de ark naar Jerusalem te voeren, de arke Gods, waarover men zich in Sauls tijd niet zoozeer bekommerde. In strijd met Mozes' verordening werd de ark niet gedragen door gewijde menschelijke handen, maar als gold het eene Philistijnsche of Phenicische processie, plaatste men haar op een nieuwen wagen. En toen nu David met geheel zijn opgetogen volk, bij het geluid van cithers, handpauken, schellen en cymbalen, den stoet vergezelde, daar werd Oza, die den wagen leidde, eensklaps door Gods toorn gedood. Wat had hij gedaan? Hij sloeg zijn hand roekeloos aan de ark, omdat de voorgespannen dieren den wagen een weinig op den oneffen weg deden

slingeren. Zoo vat Dr. Weiss II Koning., VI, 6 tegen de Vulgaat op; daar toch schijnt men het slingeren niet alleen van den wagen, maar ook van de ark te moeten verstaan; wij vinden hiervoor volstrekt geen afdoende reden. Van schrik ontsteld, staakte men nu de overbrenging der ark en plaatste haar in het nabijgelegene huis van Obededom. Terwijl er nu, ten gevolge van het gebeurde, over nieuwe maatregelen beraadslaagd werd, wees de Koning allereerst door zijnen 100sten Psalm op de noodzakelijkheid eener goede gesteltenis des harten. Hij besloot de ark andermaal over te voeren, doch nu met inachtneming aller wettelijke voorschriften.

Zeer bekend is hier de verachting en bespotting, waarmede Michol David bejegende, wijl hij in het priesterlijk linnen kleed vóór de ark een vreugdedans had uitgevoerd, gelijk in de oudheid meer geschiedde. Haar spot willen velen verklaren door de omstandigheid, dat de Egyptenaren bij hunne godsdienstige optochten, soms wilde dansen met schandelijke ontblootingen uitvoerden. Op deze ook onder Israel soms voorkomende ongeregeldheden zou zij gedoeld hebben, aangezien David den zwaren koningsmantel met een linnen kleed had verwisseld. Niettemin schijnt deze opvatting minder overeen te komen met de woorden van II Koning. VI, 16 en 20.

b. Regelingen voor de priesters en de Levieten. Levi's stam en deszelfs glorie, het priesterschap, was van het algemeene verval van Gods volk vóór Davids regeering niet vrijgebleven. De schandelijkheden van Heli's zonen, de ergernissen van Samuels zonen, de onwettige eeredienst in Micha's huis en in den stam van Dan, de zonde, waaraan geheel Israël zich met den ephod van Gedeon

overgaf, hadden ook zeer vele priesters bedorven. Samuel nu was in zijne dagen wel begonnen met de verbetering, maar men denke tevens aan Sauls moorden te Nobe en zijn eigenmachtig opgerichten eeredienst; zoo doende bleef ook dit groote werk van heiliging aan David voorbehouden.

Het overbrengen der ark gaf den eersten stoot hiertoe. Daarbij immers werden Zadok en Abiathar als de hoofden der beide priestergeslachten van Eleazar en Ithamar erkend en bevestigd. De eerste zou nu met zijn broeders den eeredienst leiden te Gabaon, waar de tabernakel nog altoos verbleef, terwijl Abiathar zich te Jerusalem zou ophouden, waar echter in de nieuwe tent, die voor de ark was opgericht, niet geofferd werd. Immers eerst toen David een bizondere openbaring ontving, veranderde de offerplaats (vgl. I Par., XXI, 26—30).

Tot hulp der priesters waren er vier familiën uit het Levietengeslacht Caath, en uit elk der geslachten Gerson en Merari ééne familie. Volgens die drie groote stamhuizen deed David deze keus: te Jerusalem zongen en speelden de Gersonieten onder leiding van Asaph, en in Gabaon de Caäthieten en de Merarieten onder Heman en Idithun.

Aan het einde echter zijner regeering, toen de herstelde godsdienst de verstrooide en afgeweken priesters en Levieten tot hun heilig ambt had teruggevoerd, ondernam David een nieuwe regeling met het oog op den toekomstigen tempel.

Hij verdeelde de priesters in vierentwintig klassen. Zestien klassen vertegenwoordigden het geslacht van Eleazar en de acht overige het geslacht van Ithamar; stond

Zadok als hoogepriester over de eerste, en Abiathar over de laatste, toch had elke priesterklas nog een bizonder hoofd, naar wien zij werd genoemd; en deze hoofden zouden de latere hoogepriesters van het Synedrium zijn geweest. Van week tot week moest elke klas in de gewijde bediening opvolgen, krachtens een door het lot aangewezen orde; maar waarschijnlijk kwamen altoos eerst twee klassen uit Eleazars huis en daarna eerst eene klas uit dat van Ithamar.

Wat nu de Levieten betreft, David telde allen die twintig jaren of daarboven oud waren; hun getal bedroeg 38000 man. Van hen werden er nu 24000, naar het getal der priesterklassen, in vierentwintig Levietenorden verdeeld om de priesters bij hunne offers en plechtigheden bij te staan. Vervolgens waren 4000 van hen zangers en spelers op muziekinstrumenten om den eeredienst op te luisteren; 4000 anderen dienden als deurwachters voor 't heiligdom, en 6000 behartigden buiten Jerusalem, als rechters en beambten, de belangen van God en koning.

c. Godsdienstige poëzie en muziek. Als uiting van het godsdienstig gevoel kon de muziek bij de Hebreën zoo min als bij andere volken worden gemist. Doch den eeredienst door muziek te verhoogen, dat vermocht zeker niemand beter dan hij, die reeds in zijne jeugd de duivelsche machten, die koning Saul kwelden, door zijn spel tot bedaren bracht, hij, die in alle omstandigheden zijns levens de harp gegrepen en alle openbaringen Gods in zijne zangen had bezongen.

Om dan den luisterrijken eeredienst van Israel te bezielen, schreef David ontwijfelbaar een groot aantal van

zulke psalmliederen, die onmiddelijk voor den heiligen dienst waren bestemd. Buiten het begeleidingslied der heilige ark, dichtte David dadelijk na de oprichting des heiligdoms het allerplechtigst lofgezang van I Par., XVI, 8—36; en hoewel men in de Psalmen 96, 105 en 106 plaatsen vindt, die met plaatsen van dit gedicht overeenkomen, niettemin heeft de tekst van dit gezang zooveel geheel eigenaardige woorden en wendingen dat men hier aan geen compilatie of iets dergelijks denken kan. Eindelijk kwamen hierbij de reeds vroeger gedichte Psalmen, die nu bij de dagelijksche godsdienstoefening zouden gezongen worden; want denkelijk moest iedere dag — gelijk in den tijd van den tweeden tempel — zijn eigen Psalm hebben.

Zulke godsdienstige liederen waren de meer dan 50 Psalmen, die door het opschrift „voor den muziekmeester" zijn geteekend. David of zijn muzikale raad stempelde ze als officiëele liturgische zangstukken. Van daar gold de geheele psalmodie van het heiligdom voor Davids schepping, en heetten de latere veranderingen eenvoudig een vernieuwing van Davids instellingen.

Wat het zingen dezer liederen aangaat, het is duidelijk, dat de opschriften soms heenwijzen naar andere bekende harmoniën, en van daar verwerpt Prof. Weiss het gevoelen, als zou hier alle zang in de voordracht naar het Hebreeuwsche accent bestaan hebben, zooals eerst later bij de minder feestelijke voordrachten der synagogen gebeurde. Vermoedelijk bewogen zich de psalmgezangen in de toonrijen der acht tegenwoordige Gregoriaansche psalmmelodiën, aangezien de aansluiting tusschen den ou den tempel en de Christen gemeente zeer innig geweest is.

Als hoofdinstrumenten voor de muziek gaf David: 1. cymbalen, groote metalen bekkens voornamelijk ten dienste der dirigeerende zangmeesters ter markeering van den tekst; 2. tiensnarige harpen in den vorm eener omgekeerde delta; zij dienden ter vervanging der hooge sopranen; 3. harpen met zes snaren, d. i. een octaaf lager gestemde cithers, overeenkomende met de guitaar, die men niet slechts met de hand, maar ook met een soort van strijkstok (*plectrum*) bespeelde, en 4. bazuinen, welke door daartoe benoemde priesters werden geblazen.

De aanvang van een uitvoering begon wellicht met eenige tonen van de sterk en diep klinkende cither. Dan begonnen vokale en instrumentale muziek tegelijk tot aan het rustpunt, het sela-teeken, waarna de instrumenten weer alleen een passend tusschenspel, een diapsalma gaven. Aan het einde van alles, en wellicht ook bij sommige daartoe geschikte plaatsen van den Levietenzang, antwoordde de geheele aanwezige volksmenigte met een plechtig amen of alleluja of met een herhaling van een korte grondgedachte des gezangs.

d. De tabernakel of de tempel. In het tiende jaar na de verovering van Jerusalem zou David zijnen God reeds een waardigen tempel hebben gebouwd; maar Gods gedachten waren anders dan 's menschen gedachten. Uit een kleine, lichtelijk mee te voeren tent had de Heer zijn volk wonderbaar uit Egypte geleid, David van een herder tot een machtigen vorst verheven en hem over alle vijanden doen zegevieren. Een verwijdering nu van dit heiligdom zou bij Davids leven nog ongunstig gewerkt hebben op de godsdienstige voorstellingen des volks. Eerst na langen tijd van rust zou dit gevaar geweken

zijn. En het tweede beletsel was al het bloed, dat David als krijgsman noodwendig had moeten vergieten; iets wat zelfs bij de heidenen in strijd werd geacht met een innig verkeer met God.

De staatkundige toestand. *a.* Inrichting van den Staat in 't algemeen. Oorspronkelijk gold reeds bij de Patriarchen het eerstgeboorterecht als het hoogste burgerlijke goed, en van daar die „oudsten des volks", welke de natuurlijke vertegenwoordigers der natie werden. Mozes zelf deed, om tot het gansche volk te spreken, alleen de oudsten samenkomen, en hoewel hij in een vergadering zijner laatste dagen gansch Israel bijeenriep, door de beslissing der oudsten waren ook toen alle Israelieten gebonden.

Maar boven de uitspraken der oudsten stond de op den Sinaï afgekondigde wet Gods. Zij was hoogste regel bij alle levensvragen des volks, en God bestuurde het als hoogste rechter. Twee elementen zag men dus vereenigd, de menschelijke overheid en daarnevens, daarboven de goddelijke wet. Eene bizondere omstandigheid vooral maakte de eenhoofdigheid van bestuur noodig, namelijk het verminderen van den voorrang der geslachten en der stamhoofden tegelijk met het toenemen des volks en het ineensmelten der familiën. En op dezen grond dan ook deed Jehova, toen de Joodsche volkseenheid met reuzenschreden achteruitging, den koning optreden; en het verwijt, hierbij gegeven, ziet dan ook alleen op de ijdelheid der Joden om een koning te willen hebben, gelijk de heidenen; te meer wijl bij een getrouwe onderhouding van het Godsverbond een koning toch nimmer noodig zou geweest zijn. De koning in Israel werd nu geenszins een Oos-

tersch despoot, maar moest zich verbinden in den geest der Godsregeering te handelen, en met eerbiediging van de zelfstandigheid der stammen te regeeren; David beloofde dit dan ook te Hebron aan de oudsten in Israel, zonder dat nogtans het volk hier een capitulatie aan den konig voorlag, zooals Michaelis het wil. Ook zien wij tot in de Machabeeuwsche tijden, welk gewicht nog altoos de vergadering der oudsten in Israel had.

Onder den koning kwamen nu vooral twee ingrijpende veranderingen in Israel. Hij nam het initiatief in algemeene groote staatszaken, wat vroeger de oudsten of buitengewone gezanten van God deden; en het oppertoezicht der oudsten in de steden werd door twee toegevoegde Levieten gedeeld. En opdat nu de koning zelf zijn plichten, hem door de wet en het volk aangewezen, niet zou vergeten, schonk Jehova naast den koning zijne propheten, die het volk zoowel als den koning konden vermanen door onmiddellijk goddelijk gezag, al hunne dwalingen konden verhelpen, ja den weerspannigen koning zelf konden verwerpen.

b. Het leger. Zes honderd helden, de allereerste volgelingen van David, die om hunne heldenfeiten den naam van Gibborim of de Geweldigen hadden verworven, vormden den kern van Davids leger. Dertig uitgelezen mannen, van welke vermoedelijk ieder twintig man commandeerde, waren hunne krijgshoofden, terwijl over elke tweehonderd mannen en hunne tien officieren nog weer een zoogenaamd hoofd der dertig 't bevel voerde.

En naast deze heldenschaar had David zich een sterke lijfwacht uitgekozen, welke uit Philistijnen bestond, die uit Palestina en Creta waren gekomen. Zij pleegden

meermalen in dienst van vreemde vorsten te treden, en David was door zijn langdurig verblijf in het Philistijnsche land wellicht met hen in nadere betrekking gekomen. Zij deden voor de „Geweldigen" niet onder in trouw en gehechtheid aan den koning.

Eindelijk volgde de groote landstorm van Israel. Van oudsher dienden allen in den krijg, die den leeftijd van twintig jaren hadden bereikt, en zoo vond David na zijn kroning 300,000 strijdbare mannen. Hij verdeelde hen nu in twaalf afdeelingen, van welke ieder een maand de wapens dragen moest. Verder verviel elk dier twaalf afdeelingen weer in kleinere korpsen van 1000 en 100 man, ieder met zijne eigene officieren, die echter allen tijdens hun dienst door een der dapperste Gibborim-helden werden gecommandeerd.

Zoo was het gewone leger van Israel; nochtans is het mogelijk, dat er somtijds nog meer volk onder de wapens geroepen werd, waarvoor de deelneming van al de oudsten in Israel tijdens den oorlog tusschen David en Absalom schijnt te bewijzen. De opperbevelhebber over de geheele strijdmacht was, sedert Jerusalems verovering, de veldheer Joab.

De wapening nu kwam hierop neder. Als voornaamste wapenen ten aanval gebruikte men lans en zwaard. Slechts de Benjamieten gebruikten naast pijl en boog ook den slinger met veel vaardigheid. Het verdedigingswapen was gewoonlijk slechts een schild, en alleen de oversten droegen helm en pantser. Ruiterij en strijdwagens bezat Israel niet, ja, toen David die van de Syriërs bemachtigen kon, liet hij ze vernietigen. Men ziet hierin de overtuiging van David, dat hij meer steunde op den

Heer dan op buitengewone menschelijke hulpmiddelen. En die hulp werd voor zijn leger duidelijk gewaarborgd en verkondigd door de verbondsark Gods, welke, naar oud gebruik, nog in den Ammonitischen oorlog was meegevoerd.

(*Wordt vervolgd.*)

Alphen aan den Rijn.

P. M. Bots.

RUSLAND.

(Vervolg van blz. 148 vv.)

III.

„Vos estis sal terrae. Et si sal infatuatum fuerit, in quo salietur? — Gij zijt het zout der aarde. Doch indien het zout zijne kracht verliest, waarmede zal het gezouten worden?"
Matth. V, 13.

Het Chalcidische schiereiland strekt zich met een drievoudig voorgebergte als „met den drietand van den God der wateren" in de blauwe golven der Aegaeische zee uit. Het oostelijke draagt den naam van „Hagios Oros", den heiligen Berg, door de Italianen „Monte santo" genoemd. Het is een smalle landtong, welker oevers door tallooze, kleine golven, grillig in de rots als tot kant gesneden, een miniatuurbeeld van de trotsche kust van Noorwegen, met haar groenende Fjords, aanbieden. Weelderig groen werpt over de bergruggen zijn smaragden kleed, lachende dalen, liefelijke ravijnen, door geurende bloemen rijk geschakeerd, doorsnijden het binnenste, terwijl de majestueuse marmertop van den heiligen Athos in een wolkenloozen, kristalhelderen hemel oprijzend, het heerlijke natuurtafereel kroont.

Met het vasteland is deze bergstreek door een smalle landengte, welke Xerxes reeds had willen doorsteken, verbonden; onder een heerlijken hemel, drinkt men er met een bij uitstek gezonde lucht steeds nieuw leven in;

alles ademt er stilte en rust, kalmte en vrede; allen, wier tegenwoordigheid niet gewenscht is, worden er trouw geweerd; in dit „Paradijs der heiligen" schijnt alles tot een leven van stille afzondering, strenge godsvrucht en ascetische beschouwing uit te noodigen. En inderdaad, hier leeft, verspreid in een en twintig schismatiek-Grieksche kloosters, eene ware kloosterkolonie. [1])

De als reiziger, kunstkenner en schrijver bekende *abbé* A. S. Neyrat, die zich in zoo menig vak zoo veelvuldige verdiensten heeft verworven [2]), bezocht onlangs den „heiligen Berg" en vond hem nog door acht duizend kloosterlingen bewoond. Maar welk een verval! Vroeger was de berg Athos de hoofdzetel der Grieksch-Byzantijnsche

---

1) Een en twintig kloosters, elf dorpen (sketen) en honderdnegentig alleen liggende cellen telt zij.

In het jaar 960 begon een kluizenaar hier het kloosterleven. Zijn naam was Athanasius Athonites. Van 968—1375 werden er eenentwintig kloosters, allen ter eere der H. Maagd (de Panagia) gesticht en aan de geheimen van haar leven toegewijd. Het stadje Karies, met het klooster Protaton, ligt in het midden. De kloosters zijn met sterke muren in het vierkant, als vestingen, omgeven; de bouwtrant gelijkt op dien der St. Marcuskerk te Venetië. Zij staan meestal onder een abt of Hegoumenos — eenige (*μοναστήρια ἰδιόῤῥυθμα*) onder een uit het midden der monniken gekozen bestuur. Zij erkennen de opperheerschappij der Turken, aan wie zij jaarlijks schatting betalen.

De inrichting en bouw der Athos-kloosters doet aan de zwevende kloosters in Thessalië denken, die op honderden voeten hooge, niet dan met levensgevaar te bereiken rotsen zijn gebouwd. Zij werden o. a. door den Vicomte Melchior de Vogüé in 1877 bezocht; hij vond er, bizonder in het klooster van den H. Barlaam, voortreffelijke muurschilderingen. Zij worden „Meteoren" genoemd en met recht.

Wie denkt niet aan Simon Stylites en aan de dertien kluizen op den Montserrat bij Manresa? maar ook welk een verschil!

2) Bizonder zijn zijne studiën over het kerkkoor der kathedraal van Lyon en zijne analyse der archaïstische fresco's van den berg Athos bekend.

wetenschap en het middenpunt der Grieksch-Byzantijnsche kunst; dit getuigen de kostbare en overrijke bibliotheken [1]), die nog schatten van geleerdheid bevatten, alsmede de heerlijke muurschilderingen bizonder in de abdijen van Hagia Laura en Vatepodi, die aan Michael Panselinos worden toegeschreven — in hem wil men den „Altmeister" van Giotto en Cimabuë zien; maar thans ontmoet men in elk klooster nauwelijks den een of anderen monnik, die op eenige beschaving zelfs maar een weinig aanspraak maken kan, nu liggen in de eenzame en verlatene bibliotheken de boeken onder het stof als verloren, en is er de kunst gezonken tot het snijden en opsieren van plompe, ruwe heiligenbeelden, vormelooze stukken hout, met goud en kleuren beklad.

De monniken leven van land- en tuinbouw, bijenteelt en van den handel, en beantwoorden, behalve door eenige bizondere godsdienstoefeningen en boetplegingen, die zij verrichten, in geenen deele meer aan het doel hunner instelling.

Ziedaar nu een trouw beeld van de Russische Schis-

---

1) Men meende in den beginne, dat men hier onschatbare ontdekkingen op het gebied der klassieke philologie zou doen; maar de ondervinding heeft het tegenovergestelde bewezen. Walpole leverde dat bewijs. Reeds vroeger, vóór de verovering van Constantinopel, waren de beste handschriften, door geleerde vluchtelingen weggevoerd. Voor de studie der H. Schrift, der Liturgie en der HH. Vaders schijnen de handschriften op den Athos van groot gewicht te zijn, vooral die te Iviron in de Georgische en die te Docheion in de oud-Slavische taal. Groot is het getal van door oudheid en pracht kostbare oorkonden, met de beeltenissen en handteekeningen van Grieksche keizers en andere vorsten, met zegels in goud, lood, was en lak, welke dezelve tot ware kleinooden voor de studie der handschriften en de paleographie maken. De Grieksche dynastiën der Paleologen en der Comnenen van Trebizonde waren steeds de vrijgevige beschermers der kloosterkolonie.

matieke Kerk, en gave God, dat zij geene schaduwzijden telde erger dan deze; maar deze zijn zoo somber, zoo akelig, dat men niet gaarne den sluier oplicht, welke de wonden bedekt, door de scheuring en den afval ontvangen. De Grieksche Kerk in Rusland is dood, omdat zij van de waarheid en eenheid der ééne ware Kerk gescheiden is. Het is een verdorde tak van den grooten machtigen stam; hij mist het levenbrengende sap van den heiligen moederboom.

Het is eene droevige geschiedenis, de geschiedenis van het Grieksche schisma, en nog droeviger zijn de gevolgen, welke het in een onafzienbare rij van ellende, schande en verlaging na zich sleepte.

Het schisma en de ketterij werden beiden uit de hoovaardij des geestes geboren. De eerste poging tot opstand mag wellicht van den Patriarch Joannes Jejunator (Nesteutes) zijn uitgegaan. Hij noemde zich zelven in zijn waanzinnige trotschheid „den oecumenischen Patriarch". Gregorius de Groote teekende zijne brieven in zijne verhevene nederigheid met „servus servorum Dei", en die les van edelen kristelijken ootmoed ging niet verloren.

Een veel ernstiger poging tot opstand geschiedde door Photius, en het rampzalige werk werd door Michael Cerularius voltrokken.

Dezelfde oorzaken hebben dezelfde gevolgen. Wat nu Rusland te gronde richt, heeft voor eeuwen het Grieksche rijk doen vallen en maakte het der Halve Maan mogelijk het kruis te vervangen op den koepel der Hagia Sophia; want de Oostersche Keizerstaat, hoezeer ook gesmukt met erfelijke laurieren, hoezeer ook in zijn glorievol verleden als in een stralenkleed gehuld, was machteloos tegen

de blinde, fanatieke woede der Muselmannen. Zoo ooit dan waren toen aan de Oostersche Kerk vastberadenheid en eenheid, spontaneïteit en instellingen van praktische kracht te stade gekomen, en meer dan ooit ontbrak haar dat alles; door tallooze sekten verscheurd, verzwakt en in zich zelve uitgeteerd, speelde zij in ijdele spekulatiën, hield zij zich op met nietige, beuzelachtige vraagstukken, met kleingeestige redetwisten, boogde zij op onzekere en spitsvondige theoriën. Het scheen een overvloed van levenskracht, en het was reeds een volslagen verval; het was de „fata morgana" van vervlogen roem en wetenschap. De godsdienstige dwingelandij der keizers en hunne zinnelooze zucht — manie was eigenlijk het woord — om zich met dogmatische kwestiën in te laten, had hen voor de bisschoppelijke en patriarchale zetels, gedweeë kreaturen doen zoeken, de willelooze werktuigen hunner despotische grillen. Zij hadden hen ook gevonden als gereed tot elke zelfsverloochening, tot elke laffe vleierij, tot elke karakterlooze onderdanigheid.

De waardigsten, dat is, de verlichtsten, de deugdzaamsten, zij die het meeste karakter hadden, werden stelselmatig geweerd. Bij al hun deugden, bij al hun wetenschap, bij al hun talent, ontbrak hun immers de deugd der deugden, het talent der talenten, de wetenschap der wetenschappen: kruipen en vleien.

Wilt gij het religieuse despotisme of liever het schisma in den dienst van het despotisme hooren schilderen? Een afvallig priester gaat het u zeggen. Mathan de Apostaat heeft het woord:

> Mon âme à la cour s'attacha tout entière,
> J'approchai par dégrés de *l'oreille des rois*;

Et bientôt en *oracle* on érigea ma voix.
J'étudiai *leur coeur*, je *flattai* leurs caprices,
Je leur semai de fleurs le bord des précipices;
Près de leurs passions, *rien* ne me fut *sacré*,
De mesure et de poids je changeais à *leur gré*,
Prêtant à *leurs faveurs* des *couleurs favorables*
Et prodigue surtout du sang des misérables.

ATHALIE, Acte III, scène 3.

Een beeld, het kan niet beter van het Grieksche, maar ook van het Russische schisma, dat daar staat op de trappen des troons van den Czaro-patriarch, den Keizer aller Russen.

Het zout der aarde had bij de Byzantijnen zijne kracht verloren, waarmede zou het gezouten worden? — Of kon men die hofprelaten ook nog in profetische, zinnebeeldige beteekenis het zout der aarde heeten, dat te midden van het bloedig en rookend puin van het Byzantijnsche rijk als gezaaid bleef, ten teeken van den toorn des eeuwigen Konings, gelijk de koningen der oudheid zout deden strooien in de voren, die de ploeg trok door het puin der steden, welke zij tot een eeuwigen ondergang hadden gedoemd? — Zoo was de moeder der Russische Kerk, de dochter was in allen deele der moeder waardig.

Niet dat de Russische Kerk haar oorsprong putte uit een schismatieke bron. De vorstin Olga, gemalin van Igor (912—945) had in de stad van Constantijn het Doopsel en den naam van Helena ontvangen. Zij was, zooals de Russische geschiedschrijver Nestor het zegt, „de verkondigster van het Evangelie te Kiew, zij was als de morgenster, die het opstijgen van de zon der waarheid aan den Russischen hemel voorafging." Ook in Rusland was dus een vrouw het werktuig des Heeren ter versprei-

ding van de leer der Verlossing [1]), en betoonde zij aldus de dankbaarheid van haar geslacht voor de groote weldaad, welke het Kristendom der vrouwen bewezen had, toen het haar in hare rechten van gemalin, met den heiligen moederkrans om de slapen, herstelde. Olga trad op in den tijd tusschen Photius en Michaël Cerularius. Onrein was reeds de bron, en er vloeiden onreine wateren uit.

In elk schisma speelt de politiek de hoofdrol. Deze politiek is als de scorpioen, zij sterft door haar eigen gift. Elk van Byzantium onafhankelijke vorst gebruikte *zijne* macht om *zijne* Staatskerk aan de macht van den Griekschen Patriarch te onttrekken, zooals de Keizer dezen aan het wettige gezag van den H. Petrus had onttrokken. Vóór 1118 kan men de scheiding tusschen de Grieksche en de Russische Kerk niet vaststellen. Eerst moest de macht van den metropolitaan te Kiew zich krachtig ontwikkelen en zijn zetel naar Wladimir (1299), dan naar Moskou (1328) overgebracht worden. Toen werd de scheiding voltrokken. Al vinden wij ook den Patriarch Isidorus van Kiew en Moskou in 1439 op het Concilie van Florence, dat de vereeniging der Westersche en Oostersche Kerken tot stand bracht — een groote gebeurtenis, welke Clemens VIII als met een triumfkreet aan het jubelende Westen aankondigde in zijne heerlijke bulla „Magnus Dominus et laudabilis" — bij zijn terugkeer werd hij in de gevangenis geworpen en door den Patriarch Jonas vervangen, welken Wassili III benoemde.

---

1) Even als Clotildis in Frankrijk, Theodelinde bij de Ariaansche Longobarden, Bertha, de gemalin van Ethelbert den derde, Brethwalda, Hedwig voor Jagello, enz.

De Cesaro-papistische overweldiging werd door de volgende grootvorsten konsekwent doorgezet. Iwan III gaf reeds de kerkelijke investituur met eigen hand. Feodor I verhief zijn metropolitaan (1589) tot den eersten Russischen patriarch en liet zulks door een concilie, dat hij bijeengeroepen had, bekrachtigen; wat meer is, de vier schismatieke Grieksche Patriarchen hechtten er hunne goedkeuring aan (1593); deze werd immers betaald, en het schisma is zoo gedwee.

Van nu af aan is de Russische Kerk niet meer dan een aanhangsel van den Russischen Staat, een politieke inrichting, een werktuig in de grootvorstelijke hand. Om haar des te beter hiervoor geschikt te maken, hadden de Russische regenten wel is waar aan den Patriarch min of meer het karakter van een geestelijk vorst moeten geven; maar al was er wel geen dadelijk gevaar voor sinds Feodor III de aristokratische instelling der standen had opgeheven, — zij konden of mochten eens in de toekomst een hinderpaal worden voor de alleenheerschappij van den Czaar!

Peter I schafte hierom het patriarchaat af. Na de openbare tuchtiging met zweepslagen, welke de laatste Patriarch als een „*hond*" moest ondergaan, omdat hij zich verstout had voor de heiligste rechten des huwelijks op te treden — liet de Keizer der *beschaving* en der *verlichting* den bisschoppelijken zetel, welken de Patriarch bekleed had, twintig jaar onbezet; onderwijl vertrouwde hij de opperste leiding der zaken aan een zoogenaamde Synode [1]), en bekleedde hij zich zelven als ook

1) Aan het hoofd der H. Synode staat de Metropolitaan van Nowgorod.

zijn opvolgers met de geestelijke oppèrheerschappij der patriarchen (1721).

Nog bezat de Russische Kerk een zeer aanzienlijk vermogen, en zorgde zij voor de opvoeding en de plaatsing harer priesters. Dat was weinig, maar toch nog altijd iets, een schijn van zelfstandigheid. Katharina II bracht dat alles door een ukase in de hand van den Staat, en de Kerk was hare vrijheid volkomen kwijt. De geestelijkheid zonk dieper en dieper in een afgrond van steeds toenemende onwetendheid en onbeschaafdheid en zedeloosheid. Alexander II poogde ten minste *iets* te doen om dit bederf tegen te gaan. Vergeefs! de politiek ging voor. De leer zelfs der Russische Kerk begon zich gewillig te buigen onder het juk van politieke beweegredenen. De bisschoppen en metropolieten erkennen den Czaar als het geestelijk opperhoofd der Kerk, en *zijne* beslissing in moraal en dogmatiek is *onfeilbaar*. Zoo luidt hun bisschopseed, aan den Keizer gedaan. Is dat niet bisschop zijn met een gebroken herdersstaf?

De verbanning naar Siberië verbreekt *wettig* den echtelijken band. Heet dat niet: wettelijke polygamie voor duizenden?

Het geheim der biecht wordt op hooger bevel geschonden. Een schismatiek priester zweert bij zijn priesterwijding het zegel van het H. Sakrament te breken, ten voordeele der politiek van den Staat. Een sakrament

---

Met hem hebben metropolieten en aartsbisschoppen zitting; hun zetels echter geven hun geen recht, de Czaar *alleen* benoemt ze naar willekeur. Een wereldlijke aartspriester en een generaal-prokurator, welke laatste een *absoluut veto* heeft, worden eveneens door den Keizer beroepen. Eenige leden van de H. Synode vormen een *comité*, dat de seminariën van Petersburg, Moskou, Kiew en Kazan bestuurt.

wordt een werktuig van politiek, een priester een spion van het geweten, in dienst van de geheime politie der IIIe sektie. Kan het erger?

Politiek, „la raison d'État" gaat vóór alles. Nicolaas I verscherpte nog het toezicht op de reeds zoo zeer gemonopoliseerde scholen, waarin de geestelijkheid wordt opgeleid, en de „heilige Synode" moest de weinige rechten, welke zij uit den ondergang gered had, ten voordeele van den Staat verbeuren.

Dit is de droevige geschiedenis der Grieksch-Russische Kerk. Zoo werden voor de arme steeds meer, steeds zwaardere ketenen gesmeed, en steeds nauwer de tot bloedens toe knellende boeien aangehaald.

Zóó leeft zij van gebedeld brood, van de genade van den Czaar-Paus; is zij bekleed met geleende praalgewaden, schitterend van paarlen en edelgesteenten, het is de schandelijke livrei eener onteerende slavernij.

De maagdelijke en koninklijke bruid is de vertrapte dienaresse, de verachte gemalin van een Oosterschen satraap geworden. Zij verloor door deze gedrochtelijk onnatuurlijke vereeniging alle macht, alle waardigheid. Een speelbal van een despotieken meester, ligt ze in het stof en doet handlangersdiensten, als eene gemeene, betaalde huurlinge.

Dat alles zijn de gevolgen van het schisma. Maar regenten en volk, en priesters en geloovigen voert dat schisma ten wissen ondergang. [1])

---

1) Zelfs op het onderwijs in de Russische seminariën mag men de woorden van den profeet toepassen, welke Thomas Carlyle van het godsdienstig en wereldlijk onderwijs der Engelsche gymnasiën en akademiën schreef: „de hongerige kleinen keken op naar hunne geestelijke voedsters,

Een volk heeft vóór alles behoefte aan waarheid. Het leeft er van, het is zijn geestelijk, zijn zieleleven, zijn eerst, zijn onmisbaar voedsel, zijn dagelijksch levensbrood. Wat meer is, de waarheid is een licht. In de duisternis leven is geen leven, en het schisma is de duisternis. Hij die het licht volgt, kent en vervolgt zijn weg; ziet, wil, bereikt zijn doel. Die in het duister wandelt, wandelt op den rand van een afgrond.

Het schisma is vervolger, moet vervolgen. De leugen haat de waarheid, noodzakelijk, met een volkomen haat. Er kan geen gemeenschap zijn tusschen het licht en de duisternis. Het schisma verder is een scheuring, daarom moet het vervolgen, of het wil of niet. Het is zijn wezen, het heeft geen keus Door die opengescheurde, steeds bloedende wonde, gaat het hartebloed van den Staat verloren.

Het schisma echter leeft in de sombere gangen der eerzucht. Door de *intrigue* geboren, blijft het zijn oorsprong trouw; het leeft *in* en *van* de *intrigue*. Bij voorkeur schuilt deze slang bij den troon, zij leeft in zijn schaduw, zij koestert zich in zijn glans. Dekt haar geen keizers- of koningsmantel, dan krimpt zij ineen; haar dood is gewis. Zij leeft niet van zich zelve. Zij kruipt voor den machtigen voet, die haar vertrappen kan, en broedt tallooze adders uit: huichelarij, verraad, meineed.

Het schisma is de revolutie in het heiligdom, en die revolutie is de vreeselijkste van allen. Het heiligdom moet

---

en als voedsel werd hun bevolen den oostewind te eten". Hij die den wind zaait, zal den storm oogsten. (*Reminiscenses by Thomas Carlyle, edited by* J. A. Froude.)

immers den onwankelbaren hoeksteen vormen van het maatschappelijk gebouw.

Het schisma eindelijk vervalscht alles. Het doodt elken zielenadel; het moordt elke grootsche gedachte. Het is een bedrog, een grijns, een masker.

Dat schisma heeft het Byzantijnsche rijk doen vallen, het zal ook Rusland ten ondergang brengen. De *clerus* is als *clerus* reeds in den waren zin des woords dood. Op dogmatisch gebied onzekerheid, scheuring op scheuring, allerlei leerstellingen en sekten, dwingelandij en opstand, ijzeren geloofsdwang en de verregaandste ongodsdienstigheid, regeeringsukasen als dogmatische beslissingen, en de twijfel, de cyniekste overal, zelfs in de gelederen der klooster- en wereldgeestelijkheid, in hun opvoeding en hun openbaar leven.

In weerwil van de eeuwenoude versteening der theologische studie door politieke beperking en de kastenachtige afgezonderdheid van den priesterstand, bleven de kloosters tot aan de regeering van Peter I, middenpunten voor de ontwikkeling van verschillende ketterijen. Van de niet-erkenning van het Czaro-patriarchaat en het Czaro-papisme gingen alle sekten uit. Ieder klooster werd een *centrum* van religieuse gisting; en weldra telde men de sekten bij honderden. Te midden van al deze verschillende richtingen vormden twee hoofdstroomingen weldra twee hoofdsekten, de „Starowerzen" of oudgeloovigen, door het volk ook „Raskolniki" genoemd, en de „Duchoborzen" of Lichtbrengers (zooals wij van Nieuwlichters spreken), over het algemeen rationalisten. De eerste scheidden zich reeds vroeg (1666) van de Staatskerk [1]),

1) De herziening en verandering eener bijbelvertaling, der gezang- en

werden door Peter den Groote bloedig vervolgd, maar later wettig erkend; de laatste [1]) ontsnappen aan alle vervolgingen, door dat zij zich uiterlijk naar de Staatskerk voegen en zich even als vroeger de Albigenzen in tijd van nood als rechtgeloovigen gedragen. Thans werken de sekten meer op sociaal en politiek dan op godsdienstig gebied, waar trouwens elke beweging onmogelijk werd. Aan vertakkingen van allerlei aard ontbrak het ook hier niet. Onder den mantel van den godsdienst wordt het politieke doel verborgen, en zij tellen onder de laagste klassen duizenden, millioenen aanhangers. Zij vormen die vreeselijk talrijke, in het oneindige vertakte „*nationale*" Internationale, die in het Nihilisme uitloopt en in het oog van het volk steeds een godsdienstigen zweem behoudt, waarom dan ook de slachtoffers, die bij de uitvoering hunner helsche plannen vallen, als martelaars vereerd worden.

De geestelijkheid is in wereldlijke en kloostergeestelijkheid, of in *witte* en *zwarte*, ingedeeld en hangt in den regel onmiddellijk van hun bisschoppen af [2]); zij bestaat

---

gebedenboeken, door den Patriarch Nikron in 1642 ten uitvoer gebracht, gaf er aanleiding toe. In den schoot dezer sekte ontstaan natuurlijk weder nieuwe als de Poposchttini, de Philipponen enz. enz.

1) Even als de Albigenzen erkenden ook zij geen priesterschap, en vatten, ten minste gedeeltelijk evenals deze, de HH. Sakramenten zuiver idealistisch op. Tot hen behooren weder de sekten der Pomeranen, Kapitonen, Schtschelniki enz.

2) Het geheele rijk wordt volgens de laatste statistieken (het spijt ons, dat wij het werk van Dr. Julius Pelesz van Weenen, dat zoo even wordt aangekondigd, en dat stellig het *allernieuwste* bevat, niet hebben kunnen raadplegen) ingedeeld in 52 eparchiën of aartsbisdommen, met te samen 35,277 kerken, 9661 kapellen, 37,140 priesters, 15,734 diakens en 65,053 kerkdienaren. De witte of wereldlijke geestelijkheid telt dus 117,927 leden. De zwarte of kloostergeestelijkheid heeft, in 463 mannen- en 118

meestal uit de zonen der priesters, zoodat zij inderdaad tot eene kaste is geworden, te meer dewijl de popen hunne vrouwen meestal onder de dochters van popen zoeken.

De opvoeding der toekomstige priesters schijnt — te oordeelen naar het weinige, dat men met zekerheid van de zaak zelve weet, en naar de vruchten, die ze oplevert, en met welke men overal kennis kan maken — én onder zedelijk én onder wetenschappelijk opzicht allerdroevigst te wezen. De beschaving der lage geestelijkheid is waarlijk beneden alle peil; zij grenst niet aan, neen, zij verliest zich in het ongelooflijke. Wij zouden bijna zeggen: erger kan het niet. Beschaving, en dan nog welke beschaving! is alleen bij de hoogere of beter bij de hoogste geestelijkheid te zoeken, terwijl de overigen, door een grof materiëel leven verdierlijkt, dieper en dieper dalen. Zij leveren zich en dat „sans vergogne" aan dronkenschap, hebzucht, luiheid en liederlijkheid over, en geven daarin hunnen parochianen niets toe. In allerijl bijv. dienen zij het Doopsel toe en zegenen zij het huwelijk in — dit geschiedt tegenwoordig zelden op betere wijze — dan krijgt, na de hevigste woordenwisseling en een vloed van scheldwoorden, de boer voor geld het be-

---

vrouwenkloosters, 5148 monniken en 3968 dienende broeders, 2250 nonnen en 5169 dienende zusters, dus in het geheel 16,527 leden; in 't geheel behooren dus 134,454 personen tot de geestelijkheid.

De priesters worden gevormd in 4 Akademiën met 414 studenten, en 47 seminariën met 17,399 studenten, en 178 distrikts-, 190 gemeentescholen, de eerste met 25,242, de andere met 17,580 leerlingen. Dus 419 geestelijke inrichtingen van onderwijs met 60,635 leerlingen, waaronder 18,543 (die van de Akademiën allen) op kosten der regeering, en 40,092 op eigen kosten onderwezen worden. Maar de Russische statistieken zijn nog al primitief en zeer eigenaardig samengesteld.

wijs, en de godsdienstige funktiën zijn verricht. De parochianen zoeken op alle wijzen den omgang met de popen te vermijden. Is het nu nog een wonder, dat de Rus, die zeer bijgeloovig is, het voor een onheilspellend teeken aanziet, wanneer hij een geestelijke op straat ontmoet? Verlaat de gewone man zijn huis, dan staat het vast, dat hij zegt: „ne dai Bog wstretitj popa." — „Geve God, dat ik geen pope tegenkom", en mocht het stereotype gebed niet verhoord worden en hij toch een pope ontmoeten, zoo heet het met schrik: „wyplun skoreï" — „Spuw uit, zoo spoedig mogelijk." Kan het gebeuren, zoo keert hij terug naar huis; anders treedt hij spoedig bij een bekende binnen, met de allen bekende en overal gebruikelijke woorden: „beda slutschitsa popa wstretil." — „Daar gebeurt zeker een ongeluk, ik heb een pope ontmoet." — En deze verachting is bij de Schismatieken zoo algemeen, dat er op Ithaka, in den Griekschen Archipel, een spreekwoord bestaat, hetwelk vertaald aldus luidt: „Hij is onwetend en onzedelijk, een luiaard en een veelvraat: hem blijft niets over dan priester te worden." [1]) Het is vreeselijk; een schier wanhopige toestand. Neen, die *clerus* moet wegsterven onder den verpletterenden last van het despotisme, welks werktuig hij geworden is; — der geloofsverachting en geloofsverkrachting, waartoe hij zich steeds leende en nog leent; — der verachting, der meest grenzenlooze verachting, welke allen hem als een slijk in het aanschijn werpen tot loon

1) Zoo schrijft de generaal Louis Palma di Cesnola, welke jaren lang in Griekenland vertoefde en de uitgravingen op Cyprus leidde, in zijn werk, dat in 1877 te Londen is uitgegeven: *Cyprus, its ancient cities, tombs and temples.*

voor zijn ongeloofelijke onwetendheid, totale onbeschaafdheid, slecht gedrag, waardoor hij zich niet zelden tot het dierlijke verlaagt.

Neen! zulk zout des volks vermag niet alleen *niets* om het bederf te voorkomen, maar werkt noodzakelijk door zijne eigene ontbinding tot het proces des bederfs mede.

Het zout, dat zijn smaak verloor, is het trouwe beeld der Russische Kerk. Hier past een kreet van diepe smart, om uit te roepen met de eeuwige Wijsheid: „Et si sal infatuatum fuerit, in quo salietur?" „En indien het zout zijn kracht verliest, waarmede zal het gezouten worden?"

Het is tijd om tot het bespreken der Russische burgerij, we bedoelen der inwoners van de steden, over te gaan.

Rusland is een Babel van talen, een mozaïek van landen, en we mogen er bijvoegen, dat het wat de steden aangaat, een soort van „bazar" is. Wat ons al dadelijk in 't oog springt, is, dat wij over de bewoners der steden in het bizonder *moeten* spreken, en dit om gewichtige redenen. Men herinnere zich het opschrift en de inleiding van deze artikelen en verwachte niet zelden scherpe kontrasten aan te treffen. In de Russische steden vinden wij middeneeuwsche inrichtingen op moderne principen gebouwd, en moderne inrichtingen op middeneeuwsche principen geschroefd. Een waar mengelmoes van zaken. Het gildewezen met zijne voorrechten en zijne markten en gildehallen en afgeslotenheid, in één woord zijn kastewezen, en er naast een soort van binnenlandsche vrijhandel, die de ontkenning van het eerste schijnt te zijn,

maar op een wonderlijke wijze in beste verstandhouding *in* en *bij*, ja *door* het eerste bestaat.

Het getal steden in Rusland is betrekkelijk gering, wanneer wij de begrippen, welke wij ons van een stad vormen, op de Russische steden toepassen. Nauwelijks een tiende of een elfde der bevolking komt op de steden. Hare historische wording en vorming heeft hier veel toe bijgedragen. In de steden achtte men zich te dicht bij de regeering, dat wil zeggen bij het vreeselijkste despotisme; men dacht: „procul a Jove procul a fulmine", en vlood op het land, waar men zich buiten bereik, meer onbekend waande, en waar vooral de adel achter de hechte muren van zijn slot, door zijne lijfeigenen omringd, een weinig meende te kunnen rekenen op persoonlijke veiligheid; deze scheen immers gewaarborgd door de heiligheid van den familiekring in het heiligdom van den eigen haard, gelijk de Engelschman zoo fier zegt: „my house is my castle." — Maar toen verboden ukasen onder de zwaarste straffen het verlaten der steden en dwongen de bevolking tot een onvrijwillig verblijf in de stad.

In de steden doen zich bizonder twee elementen voor, de ambtenaren, waarover wij later bij de regeering zullen spreken, en de mannen van den handel en de nijverheid, welke wij met een paar woorden willen kenschetsen; over de boeren, den adel en de geestelijkheid hebben we reeds gesproken.

De nu te behandelen stand wordt, vooral in de provinciesteden, in kooplieden (kuptsi), eigenlijke burgers (meshtchanige) en handswerkslieden (tsekhoviije) verdeeld, alle drie met eigen korporatie-rechten. Tot de burgers in den engeren zin behooren noch de kooplieden noch

de ambachtslieden; zij die in de middeneeuwen den kern der burgerij vormden, zijn er hier stelselmatig uitgesloten. Elke stand vormt een eigen lichaam met eigen bestuur en eigen hoofdman. Boven alle klassen staat de gemeenteraad.

Men begrijpt allicht, dat de handswerksman het laagste staat onder de drie aangegeven standen, op hem volgt de burger, en de koopman is de aanzienlijkste der drie. Elk handwerk vormt een gilde. De handwerkslieden zijn veelal boeren, die in de stad werk en een onderkomen hebben gezocht. Een gildemeester, door twee bij-meesters geholpen, staat aan hun hoofd. Alle gilden (tsekh) te samen vormen een groot lichaam, door een overste bestuurd, dien een raad ter zijde staat, welken de leden zelven kiezen. Hij die zich met ter woon in de stad komt vestigen, neemt bij een der drie klassen eene inschrijving en betaalt een zeker gildegeld.

Nu behoort hij tot het gilde zoo lang hij zijne verplichtingen nakomt, zoo niet, dan keert hij tot zijn eersten stand terug.

Wij kunnen hier het zoo ver uiteenloopende verschil dezer middeneeuwsche benamingen en instellingen met de werkelijk middeneeuwsche onmogelijk onopgemerkt laten voorbijgaan. [1])

---

1) Het verwondert ons niet, dat alle hervormingsplannen van Prins von Bismarck op de invoering van die zoo gelasterde en miskende instellingen der middeneeuwen uitloopen, al wil *hij* zulks alleen ten voordeele der Staatsalmacht, waaraan hij de arbeidende klasse op die wijze geheel wil onderwerpen. Daar is in zijn princiep genezing te vinden voor menige maatschappelijke kwaal. Afdoende genezing? neen, maar het is toch een palliatief. Wij zijn het met von Schorlemer-Alst eens: als de wereld, de maatschappij terugkeert tot het ware geloof, d. w. z.

Hier niets van die hoogere opvatting, aan welke het gildewezen *toen* ontsproot; geen spoor van die heerlijke harmonie in de verdeeling der macht, van dat toen zoo juist mogelijk en met de tijdsomstandigheden zoo overeenkomend „équilibre des pouvoirs", geen spoor van bescherming der zwakken, van verzekering van de vruchten des arbeids, van verdeeling van 'arbeid op groote schaal, van veredeling van den arbeid, van zijn opvoering tot het ideaal der kunst door het zoogenaamde *meester-*

---

kristelijk wordt in *theorie* en *praktijk*, dan *is* de sociale kwestie opgelost. De godsdienst alleen is in staat dien liefdeband te slaan om meesters, gezellen en leerlingen, die hen tot één gezin, als onder één dak, rondom één haard geschaard, vereenigt; hij alleen kan steeds tusschen al de hartstochten optreden als een engel des vredes, die het gezag in deszelfs uitoefening tempert, de gehoorzaamheid en onderwerping verzoet. In het kristelijk gezin ligt het eerste middel. Het huisgezin is immers tegenwoordig ontkristelijkt, verwereldlijkt; en moeten niet arbeidgever en arbeidnemer, regent en geregeerden als in een kristelijken familieband vereenigd leven? Wat een prachtig gebouw rijst in de middeneeuwen op die grondveste omhoog; de gilden, die de uitoefening der industrie met wijsheid beperkten, regelden, de waren keurden, het bedrog en de zwendelarij voorkwamen, dwaze spekulatiën onmogelijk maakten en ieder in zijn stand hielden; de gemeente-instellingen, die uit de gilden ontsproten, en met hare rechten en duur verworven privilegiën de industrie tegen alle overmacht of tegen brutaal geweld als met een schild beschermden, en den arbeiders in de gilden de noodige zekerheid in de produktie en in het debiet waarborgden; de handelsliga's eindelijk, die zelven machtig, het machtige gebouw kroonden, en die macht wijd en zijd, heinde en ver deden gevoelen en eerbiedigen en zelfs tegen koningen en vorsten wisten te verdedigen. Die grootsche trias wrochtte groote dingen. Zij kende geene kleingeestige grenzen. De handel was een cosmopolitisch goed, *voor* allen bestemd en nuttig, *door allen* alleen groot en machtig. — Men begrijpt, dat hier van vrijhandel of protectie geen sprake kan zijn, wat overigens een geheel ander vraagstuk is. — Menige Hollandsche stad behoorde tot de 85 steden van den Hansakring: Bolsward, Kampen, Deventer, Groningen, Harderwijk, Nijmwegen, Roermond, Stavoren, Venloo, Zutphen en Zwolle. Wij hopen hierop weldra in eene andere studie terug te komen.

werk, van het edele streven naar hooger, den mensch zoo noodzakelijk; van het bezielen door hoogere inspiratiën, vooral door het putten uit den onuitputtelijken dichterlijken schat der Kerk; van het aanschieten van vleugelen tot hooger vlucht, dat den arbeider-kunstenaar aan het stof onttrekken kon; *niets* van den waarborg voor degelijkheid in de produkten, voor eerlijkheid in handel en wandel; niets van die zorg om het monopolie te voorkomen en toch het handwerk in eere en bloei te behouden; niets van dat knielen der nederige en toch machtige gilden aan de trappen van 't H. altaar, onder de rijke vouwen der trotsch opgeheven gildevaan, daar bij den plechtigen dienst, onder de ten zegen uitgestrekte handen des priesters. De ziel ontbreekt, het is een dood lichaam, een schijn van hetgeen het zijn moest en zijn kon. Het leven is weg, en de voorwaarden, waaraan gezonde ontwikkeling verbonden is, ontbreken geheel.

Onbeschaafdheid, ruwheid, lompheid, de verregaandste sluwheid en oneerlijkheid in valsche maten en gewichten, die de vergelijking der waarde met gewicht en inhoud tot eene onmogelijkheid maakt, kenschetsen den Russischen koopman en handwerksman. Duizenden vreemden woelen en krioelen in het bontste mengelmoes, als in een mierennest, met de eigenlijke Russen op de jaarmarkten dooreen en hebben in de grootste steden het Russische element grootendeels verdrongen. Het nationale handelskarakter, boven aangegeven, heeft zich nog met de Grieksche doortraptheid en de Armenische veinzerij op een droevige wijze *verrijkt*, en alle schrijvers, tot hen toe, die „quand même" Rusland in een voordeelig

daglicht willen zien, stemmen hierin met onze beoordeeling *minstens* overeen.

De jaarmarkt, eens in het jaar te Nischnei-Nowgorod (Lagere Nieuwstad, in tegenstelling van Veliki-Nowgorod, de hoogere Nieuwstad) geeft u van die vermenging het beste denkbeeld.

Russische kooplieden met lange baarden, de loerende kleine oogen half gesloten, en Oosterlingen zijn de hoofdpersonen. Terwijl de Russische bevolking nog steeds een Aziatisch karakter vertoont, heeft het Oostersche hier geheel de bovenhand. De kaalhoofdige Chinees, de tulband en de bonte fez van den Muselman, het fluweelen kapje met gouden kwast van den Griek, de lange golvende kleedij van den Armeniër en den Pers, de bonte pelsmuts van de Kirgisen en Circassiërs ziet gij zich bewegen heen en weer, tusschen Bucharen, Tartaren, Indiërs; de bewoners der ijsvelden van Siberië en der ijsbergen van Thibet, Baschkiren en Moldaviërs alsmede de vertegenwoordigers aller Europeesche natiën zijn hier bijeen. Millioenen worden hier verhandeld [1]).

Maar al staat voor den aanvoer der waren Rusland verre boven aan, wat zal men er van denken, als men weet, dat de meeste grondstoffen uit den vreemde wor-

---

1) Het is de grootste jaarmarkt der wereld: 2500 groote en honderden kleine houten winkels, omgeven van een gaanderij, die op 8000 ijzeren pijlen rust. De marktplaats is aan de zamenvloeiing van Wolga en Oka gelegen; zij heeft eene Armenische, een Grieksche kerk, eene moskee, en schouwburgen in menigte. Het officieele handelsbericht van één jaar telt op: 69,084,155 roebels voor Russische waren, 10,087,080 roebels voor Europeesche waren, 9,615,900 roebels voor Chineesche waren, 10,580,469 roebels voor waren uit verschillende andere streken. Al die sommen worden daar omgezet.

den aangevoerd? Rusland is buitengewoon rijk aan ijzer, en toch elke spoorwegrail voor die onmetelijke wegen komt uit het buitenland. Met vele andere grondstoffen is het niet beter gesteld. De regeering is voor eenige takken van industrie de hoofdproducent; maar dit werkt het monopolie vreeselijk in de hand, en wat baat het te spreken van de groote bestellingen, die de fabrieken niet kunnen afmaken, wanneer de regeering in haar eigen fabrieken groote bestellingen voor haar leger doet.

Het is met hun industrie zoo als met hun landbouw, alles in primitieven toestand. Wanneer gij, eenige uitzonderingen daargelaten, eene industrieele onderneming in modernen geest en vooruitgang, in steeds grooter vervolmaking en ontwikkeling aantreft, dan is het óf een werk der regeering, dat met ongehoorde sommen betaald en soms (tot de arbeiders toe) door vreemdelingen gedreven wordt, óf het is eene onderneming geheel van vreemden, „een Europeesche lap op het ruwe Oostersche gewaad."

De arbeiders werken alleen wanneer zij door dringenden nood er toe gedwongen worden. Is de winter voorbij, dan snellen zij terug naar hunne velden, en de fabrieken staan leeg en de kapitalen zijn tot onvruchtbaarheid veroordeeld maanden lang. Alleen de branderijen, brouwerijen en suikerfabrieken nemen vreeselijk toe. Wij zeggen vreeselijk. In één jaar nam het getal winkels, waar „vodka" (jenever) verkocht wordt, toe van 24,117 tot 124,276. Meer behoeven wij zeker niet te zeggen. De lezer denke het overige, het zal hem klaar worden op welk een trap van zedelijkheid 't Russische volk, zijne priesters niet uitgesloten, staan moet.

Niettegenstaande dat alles is sedert den Krimoorlog de handel vooruitgegaan, dank zij vooral de uitbreiding van het spoorwegnet; maar in vergelijking der hulpbronnen van het onmetelijke rijk, is nijverheid en handel nog zeer gering te noemen. Overigens, wie zou het niet met ons volkomen ééns zijn, wat zal de industrie met zulke arbeiders doen? Zoo arbeider, zoo arbeid, zal toch wel gewoonlijk waar zijn en waar blijven. Met Le Play, den grootsten Franschen staathuishoudkundige, zijn wij het hierin volkomen eens: in weerwil van de alles overvleugelende machine, is de machinist (helaas, te dikwijls beter de menschelijke machine te noemen) in 't geheel niet te verachten.

Eer wij verder gaan, moeten wij in betrekking tot den handel en het debiet in sterken drank en het bedrog en den woeker, op het in Rusland zoo talrijke Joodsche element wijzen. Het kwaad, dat zij het arme land hebben berokkend, is onberekenbaar. Zij zijn het, die de dronkenschap zoo algemeen hebben gemaakt, die den handel op vele plaatsen te gronde hebben gericht, of in hunne handen gemonopoliseerd, die duizenden familiën door sluwe berekening en het begunstigen der laagste hartstogten hebben geruïneerd, die den landbouw in geheele provinciën aan zich cijnsbaar hebben gemaakt, door alle landerijen in het groot te pachten en dan tegen hooge prijzen met hooge winsten aan den armen boer in perceelen te verhuren; zij zijn het, die geheele dorpen tot hun eigendom hebben gemaakt en met hunne schuldbrieven een ware lijfeigenschap hebben ingevoerd, erger dan de eerste, die de van alles beroofde dorpbewoners met schande en ellende als met het zwaard van Damocles

bedreigen, en die in de steden den handel beheerschen en er met Phariseeïschen haat en hoogmoed anderen weten uit te houden.

De handel echter verrijkt in Rusland nog menigen anderen koopman. Zij vormen een soort van „parvenus", welks gelijke men nergends kent; zoo brutaal en onbeschaafd zijn zij. Van Molière's geestige, wel wat erge „charge" van den „bourgeois-gentilhomme" hebben zij volstrekt niets. Hier hebt gij met hoovaardige, hardvochtige, wellustige genotzoekers te doen, die hun rampzalig doen en laten openlijk afficheeren, en brutaal er voor uitkomen.

Wij hebben hiermede, al is het zeer beknopt, eene schets zoeken te geven van steden, bevolking en handel. Die schets kon niet dan in algemeene trekken geschieden. In bizonderheden in te gaan zou ons te ver gevoerd hebben. De lezer denke hierbij dus niet uitsluitend aan de groote steden. Echter over de groote middenpunten van bevolking nog een enkel woord in 't bizonder.

Petersburg is het zinnebeeld van het moderne Rusland, door zijn koude majesteit, zijn onverbiddelijke marmeren grootheid, met de massieve pracht zijner paleizen en kolossale gebouwen, die zoo onbewegelijk stijf langs de oevers der Newa zijn gerangschikt, rondom het standbeeld van den grooten Czaar, die Petersburg en het huidige Rusland in het leven riep, — een bronzen ruiterstandbeeld op een reusachtig blok graniet; het beeld houdt blik en hand naar het Oosten gericht, als wilde Peter de Groote zijne opvolgers steeds op het hoofddoel zijner politiek en die zijner dynastie wijzen en hun steeds zijn testament voor oogen houden. In deze hoofdstad is rijkdom, pracht,

uiterlijke beschaving, vorstelijke grootheid. Het winterpaleis met zijne onmetelijke façade, dat tweemaal getuige was van vreeselijke aanslagen, roept u bij den eersten aanblik een keizerlijke residentie voor den geest.

Moskou! dat woord toovert u een stad voor het oog, die u door haar vergulde torens en torentjes en koepels en spitsen en daken, met blauwe of zilveren sterren bezaaid, doet denken aan een verhaal uit de Duizend en ééne nacht. Hier in de oude kroningstad, hebben de Czaren het werk van het groote gebouw hunner toekomstige grootheid overpeinsd. Hier was het middenpunt van het rijk, zoodra het een middenpunt hebben kon en hebben moest. Het was het eigenlijke nest van den trotschen adelaar van het Noorden, toen hij met bloedgierige sneb en roofgierigen klauw op buit en verovering uitging. Hier rusten de meesten der Russische Czaren, die zoo dikwijls door een moord van een troon verdwenen, dien zij met bloed hadden bezoedeld om hem te bestijgen. Moskou is de stad der middengeschiedenis en het godsdienstige middenpunt der keizerlijke monarchie. Is Petersburg het hoofd, zoo is Moskou het hart des rijks.

Aan de donkere wateren der Zwarte Zee ligt de groote havenstad van het rijk, de nieuwste groote stad met haren steeds koortsachtig wisselenden stroom van vreemdelingen, met haar woud van schepen in de wemelende havens aan de machtige kaden, met haar muren van graniet, Odessa, het entrepôt, het groote magazijn van den zuidelijken handel, de voorraadschuur van het rijk, „de moeder der Russische vloten".

Wij begroeten van hier met eerbied het oude Kiew,

„Staro Kiew", door de blauwe golven van den Dnjeper tweemaal omgord, met eene ligging, die aan Napels en Constantinopel herinnert; geen stad, maar eene verzameling van steden, de stad der katakomben, der onderaardsche kloosters, de heilige stad en de woonplaats der heiligen, de wieg van het Czarenrijk, als de stamburcht der Russische vorsten, de zetelstad hunner voorvaderen, tevens een der groote marktplaatsen voor Noord- en Zuid.

Eindigen wij met een stad, die een handelsmiddenpunt was in vervlogen eeuwen, toen de tallooze handelsvloten der machtige Hansa de zeeën doorkliefden en beheerschten, hare onafzienbare karavanen de steppen doortrokken, en hare handelsbetrekkingen zich uitstrekten tot Bergen in Noorwegen (1278), Brugge in Vlaanderen (1252), Londen in Engeland (1250), Nowgorod in Rusland (1272). Dat was de gouden tijd der machtige handelsmetropole Nowgorod, die toen nog den titel voerde van „Gospodin Veliki", „de groote Heer," terwijl, langs alle wegen, de Oostersche en Westersche handelaars elkander daar ontmoetten en hunne waren ruilden. Hare glorie werd in bloed uitgedoofd. Iwan de Geweldige deed haar, eens een bakermat des rijks, in het bloed smoren. [1])

Ruslands bevolking is ons thans bekend. Het tooneel, waarop zij zich beweegt, eveneens. De groote faktoren van het drama zijner geschiedenis, dat in een niet ver verwijderde toekomst zijner ontknooping schijnt te ge-

1) Hij liet 60,000 menschen, die geheel *onschuldig* waren, vermoorden, mannen, vrouwen en kinderen. Ja, Ruslands geschiedenis is vol bloed en vol slijk.

moet te gaan, zijn beurtelings voor ons oog voorbijgetrokken. Komt zij spoedig, dan zal dit voor een groot deel aan de emancipatie der lijfeigenen te wijten zijn. Deze emancipatie moest eene groote weldaad zijn van den monarch, wiens verminkt lijk onder de algemeene ontzetting van geheel Europa, nauwelijks een jaar geleden, ten grave werd gedragen. Zijne bloedige schim schijnt weeklagend en verwijtend als Banquo's geest op te rijzen en onheilspellend te zweven over het bevrijde, maar ondankbare land.

Laat ons dit artikel sluiten — den blik slaande op het bloedende, zieltogende Polen — met de woorden, welke de Lamartine van Bonaparte zong:

> Son crime et son exploit pèsent dans la balance,
> Son cerceuil est fermé. Dieu l'a jugé — Silence!

(*Wordt vervolgd.*)

Rolduc. J. E H. MENTEN

VERSCHEIDENHEDEN.

JANSSEN'S GESCHICHTE DES DEUTSCHEN VOLKES.

In het jaar 1876 verscheen in Duitschland een werk, waarvan in den *Litterarische Handweiser*, 1880, No. 261, toen van het eerste deel de zesde, van het tweede deel de vijfde druk uitkwam, gezegd werd: „sinds Möhler's *Symboliek* heeft „geen werk zooveel opgang gemaakt." De volledige titel is: *Geschichte des Deutschen Volkes seit dem Ausgang des Mittelalters von* Johannes Janssen.

Toen het eerste deel bij afleveringen begon te verschijnen, schreef de hoofdredacteur van den *Litterarische Handweiser* in 1876, No. 186, het volgende: „Laten wij het zeggen, Janssens naam en de lange voorbereiding, die hij, zooals bekend is, aan zijn werk heeft gewijd, hadden veel doen verwachten; welnu de *Geschichte des Deutschen Volkes* overtreft alle verwachtingen. Men wist, dat de leerling, vriend en levensbeschrijver van J. Fr. Böhmer een schrander en zelfstandig navorscher was; verschillende proeven van zijne belezenheid had hij reeds in kleinere opstellen en schetsen evenals in grootere werken gegeven; hij had zich tevens daarin meester in den vorm en wijze van voorstelling getoond; zijne intreding in den priesterlijken staat, op rijperen leeftijd gedaan, gaf den zekersten waarborg voor zijne nauwkeurigheid en billijkheid; de onomkoopbaarste waarheidsliefde had hem nooit, ook niet in 't minste punt van de waarheid doen afwijken, en eene meer aangeboren dan aangeleerde takt en een fijne smaak hield alle razen en schelden uit zijne geschriften verwijderd. Trad echter, naar de gelegenheid het eischte, in zijne vroegere geschriften een of meer dezer voortreffelijke eigenschappen op den voorgrond — hier in zijn nieuwste, moeielijkste en meest beteekenend werk zien wij ze allen gelijkmatig op bewonderenswaardige wijze samenwerken.

Voor zulke werken, wordt er bijgevoegd, hebben wij dan ook een dankbaar publiek: onmiddellijk na de uitgaaf der eerste 2000 exemplaren, moest reeds met een nieuwe oplage worden begonnen."

En werkelijk, dat Janssen zijne taak met den hoogsten ernst opvatte, blijkt uit zijne verklaring in de voorrede, dat hij voor het tijdvak der Hervorming tot den Westphaalschen vrede, uit niet minder dan 300 foliobanden en verzamelingen van stukken, getuigenissen van tijdgenooten, akten enz. bijeengebracht heeft; en een man als Janssen moet men op zijn woord gelooven.

In 't jaar 1878 besprak de *Handweiser* (No. 220) het eerste deel andermaal, en wel in dezer voege: „Bij het ontzettende gewicht der taak, welke Janssen op zich heeft genomen, en bij de voortreffelijkheid van vorm en inhoud, waarmede hij die vervult, hebben wij allen grond niet alleen te wenschen en te hopen, maar ook te bidden, dat Gods goedheid hem de kracht verleene en doe behouden om zijn groote werk te voltooien; een werk, dat voor den geschiedvorscher een goudmijn, voor den apologeet stof en steun en voor iederen leek minstens eene hoogst belangrijke lezing aanbiedt."

En in No. 234 van hetzelfde hooggeachte letterkundige blad vinden wij: In het tweede hoofdstuk van 't vierde boek (I Band) heeft Janssen zich een onsterfelijke verdienste verworven, door, zoo uitgebreid als zijn werk toeliet, de geschiedenis te verhalen, hoe het Christelijk-Germaansche Recht door het Romeinsche werd verdrongen, en ons daarbij de noodlottige gevolgen voor de toenmalige en tegenwoordige tijden, die uit deze verandering voortkwamen, te doen zien. Werd die questie tot nu toe weinig behandeld, moest Prof. Moddermann in 1874 nog verklaren, de laatste en diepste gronden der invoering van het Romeinsche Recht niet te kunnen geven, en betwijfelde hij zelfs, of de bestudeering der bronnen dat punt wel ooit zou ophelderen, in Janssens arbeid zijn zoovele nieuwe gegevens uit ongedrukte of zelden uitgegeven geschriften verzameld, dat alle twijfel weggenomen is en men eene volledige voorstelling van den historischen loop dier invoering ontvangt.

Ook buiten Duitschland vond Janssens arbeid eene welverdiende waardeering. In de *Revue Catholique des institutions et du droit* (Paris et Grenoble 1878), vinden wij: „Mr Janssen est au courant de tout ce qui s'est publié dans le monde savant en toutes les langues; des études détachées de son grand travail lui ont fait déjà une honorable notoriété en Allemagne; nous

sommes assurés que la publication de ce volume va le mettre dans l'Europe entière au premier rang des historiens." [1])

Hoewel het werk van Janssen duidelijk aantoont, dat de Reformatie een vreeselijke ramp voor Duitschland was, heeft het ook in Protestantsche kringen zijn weg gemaakt en er eerbied ingeboezemd. Reeds in 1877 begonnen de liberaal-Protestantsche *Blätter zur Litterarischen Unterhaltung* het stilzwijgen te verbreken. Prof. Hans Prusz moest erkennen: het beeld, dat ons wordt vertoond, is vol kleur en leven; de schrijver beheerscht op buitengewone wijze de gezamentlijke, wijd uiteenloopende literatuur; de nog nooit gedrukte bronnen, door hem benuttigd, worden allergemakkelijkst in zijn werk ingelascht, en juist daardoor verplaatst hij zijne lezers ten volle in het tijdvak, dat hij behandelt, en treden de toen levenden in hun denken en doen voor onze oogen op.

Maurenbrecher (*Geschichte der Katholischen Reformation*, 1880) kan den schrijver den lof der uitgebreidste belezenheid en van zorgvuldige studiën niet ontzeggen, en ofschoon zich niet kunnende vereenigen met de gevolgtrekkingen, door Janssen gemaakt, kan hij deze ook niet tegenspreken en raadt alleen aan om met dezelfde bezadigdheid en nauwgezetheid als dit door Janssen is geschied, te onderzoeken.

In dien zelfden geest spreekt Prof. Zwiedeneck—Sudenhorst in de *Jahresberichte der Geschichtswissenschaft*, te Berlijn uitkomend. „Onder alle werken van dezen aard, zegt hij, behoort Janssens *Geschichte* op de eerste plaats genoemd te worden, ondanks zijn krachtig uitgesproken confessioneel standpunt, ondanks de gevolgtrekkingen, die hij soms uit losstaande feiten maakt. 't Beeld, dat hij van het toenmalige volksleven ontworheeft, is het volkomenste en getrouwste, dat tot nu toe werd vertoond.... en het kolossale materiaal, dat hij uit honderden van boeken en schriften heeft verzameld, werd doorgaans zoo zelfstandig door hem behandeld, dat men nergens den indruk

---

1) Wat ons land betreft, werd Janssen als geschiedkundige bron, tot ons genoegen, juist ter snede gebruikt door Alf. Brouwers (*Geschiedenis des Vaderlands voor hoogere klassen van seminariën en hoogere burgerscholen*, (bl. 24 en 63 enz.) Wij mogen niet nalaten de aandacht van Neerlands *historici* op het degelijke, goed geschreven, echt Katholieke werk van Brouwers te vestigen. De tweede druk verscheen in 1880 te Maastricht bij Leiter, Nijpels.

ontvangt van een compilatie en alles ons frisch en levend tegenlacht."

Wij eindigen met de mededeeling van nog twee feiten.

De *Litterarische Handweiser* (1879, No. 248) schrijft het volgende: Het tweede deel van Janssens *Geschichte* baart met recht nog grooter opzien dan het eerste, en niet alleen in Katholieke, maar ook in Protestantsche kringen. Van den overweldigenden, ja, verpletterenden indruk, dien het werk op geloovige Protestanten maakt, verneemt men curieuse zaken. Teekenend is de volgende trek: Een jong student aan eene akademie, schreef na lezing van het tweede deel aan zijn vader, een Protestantsch Dominé, dat het hem, zoo zijn vader het door Janssen medegedeelde niet weerleggen kon, niet meer mogelijk was tot eene Kerk te behooren, die een zoo schandelijken oorsprong had. — De *Handweiser* voegt er bij: dat Janssens werk in onkatholieke kringen sterk verbreid moet zijn, bewijst het volgende: hoogstens 5000 exemplaren zouden bij Katholieken kunnen geplaatst worden, en nu zijn er reeds vijf drukken zoo goed als verkocht, elk van 2000 exemplaren. En dit argument won door den tijd nog in kracht, want nu bezitten we reeds de *zevende* uitgaaf van Jansens 1e Deel, die in dit jaar (1881) verscheen [1]).

Van den jongen *academicus* gaan wij over tot een in den Protestantschen godsdienst vergrijsden leeraar.

In een geschrift: *Katholisch oder Protestantisch? oder wie war es mögtich, dasz ein orthodox Luthrischer Pastor nach Rom gehen könnte?* (Hildesheim. Borgmeijer. 1881) verhaalt de schrijver G. G. Evers, gedurende lange jaren, leeraar te Urbach in Hanover, hoe hij door de lezing van Luthers geschriften tot de Katholieke Kerk is teruggekeerd.

En wat Janssen's *Geschichte* aangaat: De bejaarde en in het Lutheranismus vergrijsde Leeraar getuigt (bl. 67.) „Nooit zou ik Luthersch leeraar geworden zijn, indien ik Janssen's *Geschichte* vroeger gelezen had."

Voor hen die vreezen mochten, dat het werk van Janssen niet ver genoeg voltooid zal worden, voor welke vrees de schrijvers

---

1) Zij kwam uit te Freiburg bij Herder, gr. 8°, XLI, 619 blz. Prijs M. 6,60. Deze editie is op verschillende plaatsen weder herzien, inzonderheid heeft de schrijver meerdere geschriften over volksonderwijs, wetenschap, kunst en staathuishoudkunde, die sedert zijn voorlaatste uitgave (1880) verschenen, met zorg gebruikt.

zwakke gezondheid wel eenige reden geeft, voegen wij hier er bij: dat de schrijver zelf reeds in 1878 getuigde voor de drie volgende deelen de tot 1873 verschenen bronnen en hulpmaterialen doorgewerkt en gerangschikt te hebben; terwijl de *Handweiser*, 1881, No. 287, bericht, dat het derde deel ter perse is gegaan, ondanks het smartvolle lichaamslijden des auteurs, waardoor het werk weken, ja maanden werd onderbroken. [1])

Laten wij met geheel Katholiek Duitschland hopen en bidden, dat het den grooten meester gegeven worde, zijn onschatbaar werk te kunnen voltooien. B.

De Nederlandsche Vrijmetselarij.

Het Nederlandsch Groot-Oosten gaf dit jaar het zevende deel van zijn *Bulletin* uit. Deze mededeelingen worden den ZZ.·. AA.·. BB.·. à *f* 3.— per exemplaar door den Z.·. V.·. Br.·. J. J. F. Noordziek, Gedeputeerd Grootmeester Nationaal, en Hoofdredacteur van 't Bulletin toegezonden. Enkele bizonderheden uit de laatste afleveringen mogen hier hare plaats vinden.

20 Juni 1880 kwam, onder 't praesidium van den Z.·. V.·. Br.·. Noordziek 't Groot-Oosten der Nederlanden bijeen. Deze „windstreek" was samengesteld uit 11 Groot-Officieren en 119 Afgevaardigden van 52 werkplaatsen, d. i. Loges.

In het den Afgevaardigden toegezonden verslag over hetgeen sedert de laatste vergadering belangrijks was voorgevallen hadden zij o. a. kunnen lezen:

1. „De op het Groot-Oosten van 1878 aangevulde Ritualen-Commissie heeft 1 Februarij 1880 kennis gegeven met haar concept voor drie graden gereed te zijn."

2. „Van de volksbibliotheek te Bergen-op-Zoom wordt steeds een ruimer gebruik gemaakt, hetgeen ook in niet mindere mate het geval is met de volksbibliotheek te Maastricht. Niettegenstaande de tegenwerking der geestelijkheid [zeker wel te lezen, der R. K. geestelijkheid], nam het aantal lezers aldaar telken week beduidend [germanisme] toe. — „8 November 1879 was het getal lezers 10; 28 Februarij 1880, was het: 204." — Beide inrigtingen verdienen, als een middel van volksontwikkeling, den steun der Broederschap."

---

1) Onder het afdrukken dezer aankondiging ontving ik dit Derde Deel, hetwelk juist verschenen was.

3. „Met betrekking tot de Oost-Indische werkplaatsen moet vermeld worden, dat.... voor de oprigting eener Loge te *Kotta Radja* [Atjeh] de vroeger reeds in uitzigt gestelde aanvrage is ingediend, waarvoor op het aanstaand Groot-Oosten de vereischte goedkeuring zal worden gevraagd. De ontvangen aanvrage is geteekend door 28 BB.·., en wel in de eerste plaats door Br.·. K. VAN DER HEIJDEN [den door velen zoo geprezen, door anderen zoo gelaakten Generaal, toen Goeverneur van Atjeh en onderhoorigheden, en tevens militairen bevelhebber], wien de titel is vereerd van Meester van Eer der nieuwe werkpl.·. Heeft deze Br.·. ook volgens verklaring van een Ordeslid, die onder en met hem te *Atjeh* werkzaam is geweest, gedurende den tijd van zijn opperbevelhebberschap getoond een bekwaam en dapper veldheer te zijn, de ondersteuning, die hij nu, terwijl de Atjeh-oorlog ten einde is gebragt, verleent om in die streken het maçonnieke licht te ontsteken, bewijst dat hij ook de werken des vredes en der beschaving liefheeft en die wil bevorderen. Die daad moge der Broederschap in herinnering zijn, nu men hier te lande bezig is het plan te verwezenlijken om Br.·. VAN DER HEIJDEN een Nationaal Huldeblijk aan te bieden, waartoe zijne Medebr.·. zeker volgaarne zullen bijdragen, om op die wijze ook hunnerzijds zijne verdiensten als Vrijmetselaar te huldigen".

Deze aanvrage bevat o. a. de volgende zinsneden:

„ Geeft ons [o Groot-Officieren van Nederlands Groot-Oosten, den grooten Steen] dien grooten Steen der Wijsheid in den vorm van een constitutie-brief."

In de vergadering van 1880 werd die Steen der wijsheid aan deze nieuw op te rigten Loge geschonken, en zij kreeg ook den naam van: *Prins Frederik.* Derhalve kan zij zich voor goed vestigen.

Het *Jaarboekje voor Nederlandsche Vrijmetselaren* van het jaar des waren lichts 5881, d. i. 1881 beschrijft, hoe de voorloopige werkplaats in het O.·. van Kotja Radja geopend werd. Men kan hieruit opmaken, met welke indrukwekkende praal de Loge voor goed zal geopend zijn.

Sedert 1876 had zich te Kotja Radja eene maçonnieke Vereeniging gevormd, die een eigen gebouw verkreeg, en Br.·. Noordziek gaf haar door Teekenpl.·. van 11 December 1879 de waardigheid van voorloopige Loge.

Men koos zich tot Reg.·. M.·. Den Br.·. C. J. J. H. van

Kempen. Hem werd, toen de BB.·. zich in statigen optogt naar den T.·. hadden begeven, aan de poort de sleutel overhandigd. De Br.·. Bouwmeester sprak daarbij:

„Hier staat een nieuw gebouw aan onze K.·. K.·. gewijd; aanvaard daarvan den sleutel; bescherm en beveilig hen, opdat geen onwaardige hier binnentrede; laat haat en tweedragt nimmer deze plek ontsieren, veel minder ontheiligen; werkt hier binnen tot luister der nieuwe werkpl.·. in het bijzonder, tot heil der Br.·. schap in het algemeen."

De Reg.·. M.·. opende de poorten en zei:

„BB.·.! laat ons met dit heilig voornemen hierbinnen treden, en doet U aan den Br.·. Dekker door T.·. A.·. en P.·. kennen."

Nu werd den reeds vroeger benoemde M.·. van Eer, Generaal van der Heyden, eene plaats in het O.·. aangewezen.

„De drie beteekenisvolle slagen weergalmden voor het eerst „in Atjeh."

Hierop nam de Reg.·. M.·. het woord en zeide o. a.:

„BB.·.! begrijpt het goed, dat Vrijmetselaar te zijn, hetzelfde is als m e n s c h te wezen in den zuiveren, reinen zin des woords; dat een ernstig lid der Orde te zijn, gelijkluidend is met een ernstig streven naar die humaniteit, die niet een holle klank is, maar gevonden wordt bij eene harmonische zamenwerking en ontwikkeling van het hoogste en beste in ons. Gelukkig hij die met CARTESIUS zeggen mag en kan: „Cogito, ergo sum."

Toont BB.·.! vooral bij de beoefening der K.·. K.·. dat gij d e n k t; toont daardoor aan de Orde, dat Gij b e s t a a t....

Laten wij ons vereenigen, voor het eerst, in dezen nieuwen T.·., de Br.·. keten vormende, die ons symbolisch de onderlinge verbinding voorstelt der BB.·. verspreid over de gansche oppervlakte der aarde."

„„BB.·. vormt de Br.·. keten."

„En terwijl allen dáár zoo aaneengestrengeld, naauw ver„eend stonden, vervolgt de Reg.·. M.·.:

„„Treffend, niet waar BB.·.? Wat onze K.·. K.·. vermag! „„de Br.·. keten; de mensch den mensch gelijk, gevoelt dat „„goed! Maar.... daarbij blijven wij niet. Treffend! niet „„waar?"" enz. enz.

We verklaren plechtig, dat al deze woorden en zinsneden letterlijk uit het *Jaarboekje* zijn overgenomen.

P.

MIJN MOEDERTAAL. [1])

AAN HENDRIK CONSCIENCE.

Hoe heerlijk zijn uw klanken,
Hoe vrij van vreemde praal,
Hoe krachtig, rijk en innig,
O mijne moedertaal!

Als de avondscheemring daalt op aarde,
Geheimvol, stil en zacht,
Dan ruischen om mij wondre toonen
Als 't windgezucht der nacht.
De beelden rijzen van voorhenen,
Ontroering grijpt mij aan:
Ik hoor mijn moeders dierbre stemme,
Ik zie haar vóór mij staan.
Aan hare knie vouw ik de handen,
O zalig kinderlot!
En zij, ze wijst op 't stargewemel,
Ze spreekt zoo zoet van liefde en hemel,
Ze fluistert mij van God.

Hoe heerlijk zijn uw klanken,
Hoe vrij van vreemde praal,
Hoe krachtig, rijk en innig,
O mijne moedertaal!

Mijn vaderland, de zee zingt langs uw stranden
In 't stormgeweld haar toomelooze vreugd.

---

1) Op uitnoodiging van een der leden van het „hoofd-komiteit" voor de feestviering is bovenstaand gedicht geschreven voor het Conscience-feest, dat in September onlangs te Brussel werd gevierd. Door den heer J. H. Schaeken op muziek gezet voor mannenkoor met fanfarenbegeleiding, was het bestemd, om door een koor van 1200 zangers, begeleid door 80 koperen instrumenten, te worden uitgevoerd op de *Grande Place*, als deel van het volks-concert. Zoo werd de tekst ook afgedrukt in het Officiëele Feestprogramma, doch de ongunstige weêrsgesteldheid heeft de uitvoering verhinderd.

De lentewind suist in uw lustwaranden
En lispt zijn lied van spel en dartle jeugd;
Het woud weêrgalmt in plechtig schoone akkoorden,
't Juicht al één zang in duizend, duizend woorden,
Een hooggezang van kracht en zegepraal,
Dat diep in 't land klinkt tot de verste kuste:
„De grondslag waar uw grootheid op berustte,
O Vlaandrenland, dat is uw moedertaal."

Gaat uit van ons, voor 't vaderland verloren,
Die, wuft van zin, die dierbre taal verzaakt.
Geene overmacht kan 't Pinkstervuur doen smoren,
Dat in ons vlamt, en onze ziel doorblaakt.
Wij streden lang. Maar zonder te verflauwen
Houdt onze hand het wapentuig omkneld,
En 't harte juicht, manmoedig, vol vertrouwen:
„De zege is ons! Want, regt gaat vóór geweld."

Hoe heerlijk zijn uw klanken,
Hoe vrij van vreemde praal,
Hoe krachtig, rijk en innig,
O mijne moedertaal!

U, Dichter, heil! Van alle tongen
Wordt hulde en roem u toegezongen
Met jubelenden klank.
Mijn moedertaal hebt ge opgeheven.
Onsterflijk in ons volk doen leven;
U eeuwig, eeuwig dank!

Hoe heerlijk zijn uw klanken,
Hoe vrij van vreemde praal,
Hoe krachtig, rijk en innig,
O mijne moedertaal!

J. A. DE RIJK.

Het Christendom en de Vrouw.

FRAGMENTEN.

(*Vervolg en Slot van* blz. 22 vv.)

II.

Zoodra het Protestantisme ontstaat, begint in de onkatholieke wereld de terugwerking, ook ten opzigte van de waardering der vrouw. Het huwelijk wordt wederom van den rang eens Sakraments verlaagd tot de alledaagschheid van een eenvoudig contract. De echtscheiding wordt gewettigd, de maagdelijke staat onnatuurlijk en onmogelijk verklaard. De verlaging der vrouw begint.

Doch wat eerst slechts een begin was neemt voortgaande toe in verderfelijke kracht. Het protestantisme tast langzamerhand, langzamerhand maar onweêrhoudbaar, niet alleen de Katholieke Kerk aan, maar weldra het gansche Christendom, ja, allen godsdienst. De beide leerstellige beginselen zijn reeds gevallen; de beide zedelijke beginselen gaan nu zwijgen in de harten, — tegelijk. In het hart des mans begint twijfel te ontstaan over den pligt van liefde, meer nog over den aard der liefde waartoe hij verpligt is. In het hart der vrouw twijfel over den pligt van onderdanigheid, meer nog tegenzin tegen dien pligt. Het geheele huwelijk wordt aangerand. Hoe kan het anders? Het is *onmogelijk*, dat de banden des huwelijks niet al te knellend schijnen voor den mensch, als hem het *eenige* ontvalt, dat die banden dragelijk

maakt. Dat eenige is God. Wat dan? Losmaken die banden! En wederom wordt de vrouw slavin, een werktuig voor zingenot, een wezen zonder naam, dat men wegwerpt in het slijk, als het zijne bestemming heeft vervuld.

Misschien schijnt het, dat dit alles overdreven is; dat uwe oogen, die toch in de wereld rondgaan, niets kunnen zien van al wat ik daar opnoem. O, er is nog niet meer dan een begin zigtbaar. De Christelijke begrippen hebben nog te veel kracht, zelfs in de maatschappij die zich van hunnen oorsprong afwendt. De menschen, de instellingen, de zeden, zijn nog niet afgedaald tot de laagheid der beginselen. Maar ik herhaal het: het begin is aanwezig, en het einde van dat begin zal komen over de nieuwere maatschappij, zeker, onfeilbaar, onwederstaanbaar, — als God niet verhoedt dat de wereld voortholt op den weg, dien zij sinds drie en een halve eeuw betreedt.

Wederom wordt de vrouw slavin, zooals in de dagen van het oude, heidensche Rome, zooals in het leven der onbeschaafde volkeren. En zij, als door een natuurlijk nstinkt aangedreven, gevoelt dat diep in haar hart: met eene fierheid, die haar niet eigen scheen te zijn, zal zij aan den man, die hare zwakheid niet meer eerbiedigt, hare zedelijke grootheid toonen. Al de vermogens harer ziel spant zij in; ze vergt wonderen van haar verstand, houdt met ijzeren wilskracht stand tegen hoon en medelijden en laster, zegeviert zelfs (indien hier het woord zegevieren mogt worden gebruikt!) over het haar zoo eigen gevoel van kieschheid, over de lagchende herinneringen van kindschheid, jeugd en schoonheid, over den

haar nimmer verlatenden droom van levensgeluk in liefde en onderwerping en opoffering. Zoo worstelt zij met al hare magt tegen de dreigende toekomst, neen, tegen het heden reeds, dat haar als eene slavernij voorkomt, en dat vaak, zonder God, eene slavernij voor haar is, — en zie, daar ontkiemt het vraagstuk van de emancipatie der vrouw.

Ontzaggelijk vraagstuk, dat hier met een spotlach, ginds met eene schouderophaling wordt begroet, en dat toch hoe langer hoe meer, hoe langer hoe krachtiger aan de orde wordt gesteld; dat in de laatste jaren vooral een ontzettenden omvang kreeg, en waarvan de oplossing diep moet ingrijpen in het wezen der maatschappij, *dieper* nog, *veel* dieper, dan één van al die beginselen, die in onzen tijd kracht van wet schijnen gekregen te hebben. Want neen, dat vraagstuk betreft in zijn vollen omvang niet maar alleen de verandering van een paar artikelen in het Wetboek, niet maar alleen de toekenning van burgerschapsregten aan de vrouw, het benoembaar zijn tot bedieningen en het regt om te kiezen en verkozen te worden, neen, meer dan dat: de vergemakkelijking der echtscheiding; meer nog dan dit, de opheffing des huwelijks door het toepassen van een afschuwelijk beginsel: *Ceux qui s'aiment sont époux*, waarmede als tegenhanger onafscheidbaar verbonden is dit andere: *Ceux qui ne s'aiment plus ne sont plus époux.*

Het is waar, niet alle voorstanders dezer emancipatie pasten haar tot in zulke uitersten toe; maar is het beginsel eenmaal gesteld, waar wil, waar *kan* men ophou-

den? Waar is de grens? Als men het Christendom wegcijfert, waar is dan de magt, die het *non plus ultra* uitspreken zal?

Helaas, ook vrouwen hebben vóór deze emancipatie geschreven en gesproken: zagen *zij* dan de uitersten niet waartoe dit alles met ijzeren noodzakelijkheid voeren moet? — Ik kan hier onmogelijk ook maar een overzigt der geschiedenis van dit vraagstuk geven: ik kan niet meer doen dan wijzen naar een paar gestalten, die zich op dit gebied het allereerst voor onze oogen opdoen: in Frankrijk Aurore Dudevant, in de wereld der letteren bekend onder den naam George Sand; in Duitschland Ida Hahn-Hahn.

Wondervol gelijkende, wondervol verscheiden levensloop! Beiden waren omstreeks hetzelfde jaar geboren in het begin van deze eeuw; beiden omstreeks denzelfden tijd gehuwd; beiden grenzeloos ongelukkig in haar huwelijk, omdat het haar ontbrak aan die kracht, die alleen het huwelijk kan doen dragen, God; beiden door echtscheiding van die banden voor de wet ontslagen; beiden toen opeischeressen van de „regten der vrouw", beiden wondervol op elkander gelijkend in den vorm waarin zij dat deden, hartstogtelijk, hevig, gloeijend; en toch George Sand, de Katholieke, eindigende in het uiterste ongeloof, Ida Hahn-Hahn, de protestante, rust vindend in den schoot der Katholieke Kerk! George Sand, Katholiek geweest, vroom geweest, in de vaste meening geweest geroepen te zijn tot den engelachtigen staat der Bruiden Gods, dwaalt al verder en verder af van al wat geloof

en deugd is; Ida Hahn-Hahn, de protestantsche dochter van het noorden, eenmaal door hare emancipatie-romans waarlijk wat men eene Europesche celebriteit noemt, bekeert zich eindelijk, zweert het protestantisme af en vindt vrede in den schoot van onze Heilige Moeder, de Katholieke Kerk. Is het niet wonder? 't Is een bewijs voor de kracht van den vrijen wil, een bewijs tegelijk voor de kracht der genade.

George Sand heeft het leven harer jeugd geschilderd, en hoort eens hoe:

— „Toen verliepen er ongeveer zes maanden, die als een droom in mijne herinnering zijn gebleven; en meer dan welke ik in de eeuwigheid niet behoef terug te vinden als mijn aandeel in het Paradijs. Niets dan bloemen ontloken er in mijne ziel, kort geleden nog zoo vol dorens. Elk oogenblik als ik wilde zag ik den hemel voor mij open: de Maagd en de Engelen lachten mij toe en riepen mij tot zich. Leven of sterven, dat was mij onverschillig. De hoogste hemel wachtte mij met al zijn luister, en ik voelde in mij zelve geen enkel stof-atoompje, dat de vaart der vleugelen van mijne ziel kon doen vertragen. De aarde was eene plaats om te wachten, waar alles mij hielp en mij uitlokte mijne zaligheid te bewerken. Als den profeet droegen ook mij de engelen op hunne handen, om te verhoeden dat mijn voet in den nacht stootte tegen eenen steen. Ik bad zooveel niet meer als vroeger: het was mij door mijn biechtvader verboden, maar elken keer als ik bad vond ik terstond de verrukking mijner hemelsche liefde weder, minder onstuimig welligt, maar duizendmaal zoeter. De sombere gedachte aan de gramschap van den Hemelschen Vader en aan de onverschilligheid des Zaligmakers deed zich niet meer voor mijn geest op. Ik communiceerde alle Zondagen en alle feesten met onbeschrijfelijke opgeruimdheid van geest en hart. In die zoete en ruime gevangenis van het klooster was ik vrij als de lucht. Toen en nog lang daarna geloofde ik aan mijne roeping voor het kloosterleven."

Dit is eene bladzijde, niet van een roman, maar uit

de echte geschiedenis van haar leven, door haar zelve te boek gesteld. Het zou mij weinig moeite kosten, nog tien dergelijke bladzijden over te nemen uit het leven van diezelfde George Sand, die zelve een steen des aanstoots voor engelen geworden is.

Hare familie zag met weerzin die neiging tot het geestelijk leven, nam de jeugdige pensionnaire uit het klooster weg, en — ik heb reeds gezegd wat er van haar geworden is.

Maar nu moge daartegenover eene andere bladzijde liggen, eene van Ida Hahn-Hahn, een woord van jubel en triomf, een verrukkelijke juichtoon van bekeering. Ik moet verontschuldiging vragen voor de lengte der aanhaling, die niet in te korten is.

— „Als in eene onderaardsche grot heb ik mijn geheele leven doorgebragt tot voor weinige maanden. Ik versierde deze grot naar mijn beste vermogen, met groote inspanning, met opregte liefde, onder vele bekommering, onder zeer veel heete tranen, — en altijd in de vaste overtuiging, dat het geene grot, maar een heilige tempel was. Lampen, kaarsen en fakkels stak ik er in aan, zoo helder als mijn arme geest het maar vermogt, ik bragt er bloemen in bijeen zooveel mijn arme hart er maar vond. Ik rigtte er altaren in op en offerde aan mijne afgoden: Liefde, Waarheid, Roem, — deze drie geniussen, die naar den afgrond of naar de glorie voeren, al naarmate zij hunne tenten opslaan in de verloste of niet verloste-ziel.

„Dat waren mijne afgoden, waarmede ik leefde in mijne onderaardsche grot. Toen kwam de dag, die hunnen ondergang aanschouwde: — bijna in denzelfden tijd verloor ik ze alle drie. De wereld werd eensklaps zoo grijnzend leelijk, zoo verwrongen van de stuiptrekkingen des zedelijken of liever des verontzedelijkten levens, dat zich in ijzingwekkende naaktheid te aanschouwen gaf, hier in de hoogste grofheid, ginds in de grootste laaghartigheid, — dat ik gruwde van haren roem. Het zoeken en vinden van brokstukken der waarheid, die als on-

kruid opschieten naast den boom der openbaring — voert in een chaos van leugen en verkeerdheid, waarin een ieder tot een opstandeling wordt tegen de wet Gods en de orde Gods: dat zag ik met ijzing rondom mij heen. En in dien tijd (1848), waarin alles wankelde, alles bedreigd werd, alles viel, waarin niets kleur en streek hield, waarin de natuurlijke mensch zich, behalve op zich zelven, op niets kan verlaten, dan op de liefde van die hem beminnen, dan op een hart dat trouw is, — toen verloor ik zulk een hart! Het zonk ten grave! —

„ — — En zoo was ik dan alleen in mijne grot! De kaarsen gingen uit, de bloemen verwelkten! Mij was alles onverschillig, want de altaren waren ledig. Wat zich toen in mijne ziel voorbereidde en gereed maakte, dat kan ik niet scherp en bepaald onder woorden brengen, want een donkere stroom van treurigheid donderde als watervallen zoo magtig over haar heen, dat zij verdoofd en als verlamd was in haar vermogens. Zij leed, en toch was zij niet bloot lijdend! Zij beproefde hoe lang en hoe ver zij het passive lijden zou kunnen uithouden: zóó zeg ik nu om eenigermate mijnen toestand te doen kennen. Want trots hare versteening en verdooving bleef ze niet passief op den grond liggen, maar ze ging en ging vooruit. De uitslag heeft het doen zien, want zij kwam teregt.

„De uitgang mijner grot was op den top van een berg en langs duistere doolwegen geraakte ik zoo ver. Nu stond ik er boven op, in de vrije lucht, in een krachtigen dampkring, onder een onmetelijken stralenden sterrenhemel, die in een even onmetelijke zee rondom mij weêrkaatste Toen sprak naast mij eene stem: „Dit is de Kerk van Christus " En ik knielde neder en aanbad. En de stem verklaarde mij de stralende sterrebeelden; — toen hoorde ik leeringen, geheimenissen, woorden, zooals mijn oor ze te voren nooit had gehoord, zooals ik er zelfs geen vermoeden van had, dat er iets zóó hemelsch en heilig liefdevols, zoo verhevens, zoo zielverheerlijkends voor mij, voor ons, voor allen — geleerd en geschonken kon worden. Ze zonken zoo diep, zoo overweldigend, zoo zwaar in mijne ziel in, dat zij hun voor eeuwig onderworpen bleef. En ik gehoorzaamde mijne ziel; ik bleef op mijne knieën liggen en aanbad. En sedert dien tijd is het mij wel.

„Ik geloof! — O, waren er toch woorden, om de aandoeningen uit te drukken, waarmede ik zeg: ik geloof! Daarin

mengen zich ik weet niet wat voor bovenaardsch geluk en bovenaardsche droefheid ondereen: gevonden te hebben de eeuwige waarheid, maar — hoe laat! Erkend te hebben de eeuwige schoonheid, maar — hoe laat! En toch, toch altijd, toch het heele leven door smachtende dorst naar beiden te hebben gehad; maar hare bron te vinden — hoe laat! Zich zelven te moeten zeggen, dat misschien niet meer dan eene enkele krachtiger beweging van den wil, een enkele beslister stap van mijn innigste wezen naar het licht des kennens mij reeds voor jaren hadden kunnen brengen op dat pad, waarop ik thans wandel — o ja, dat zou een bittere droefheid zijn, als zij niet overweldigd werd door het onsterfelijke gevoel der overwinning, dat den geheelen mensch aangrijpt en zijn aardsche leven zoodanig met het eeuwige zamensmelt, dat hij vergeet naar jaren en naar dagen te rekenen, omdat dagen en jaren een anderen inhond, eene andere waarde, eene andere beteekenis krijgen, — als hij zegt: Ik geloof! — Met dit gevoel moeten in de oudheid de boden der zegepraal uit gewonnen veldslagen terug zijn geijld naar hunne vaderstad, om te verkondigen, dat de vijand was verdreven en vermeesterd. Hij is zeer vermoeid die arme bode, hij is met stof bedekt en bloedt uit zijne wonden; zijne wapens zijn onbruikbaar geworden; — alle anderen zien het: hij alleen ziet het niet, hij weet, hij bemerkt het niet, en al wist hij het, 't zou hem toch onverschillig zijn! want zijne ziel is alleen vervuld van dat ééne: de zege is ons! roept hij: het vaderland is behouden: de zege is ons! — En zoo roep ook ik, de zeer arme bode en toch duizendmaal gelukkiger dan hij, die alleen in aardsche veldslagen zegevierde: Triomf! Het vaderland is gewonnen! Ik geloof! *Soli Deo Gloria.*"

III.

Ook in Nederland trad, niet zoo lang geleden, eene jonge vrouw op, Mina Kruseman, om te eischen, wat zij de regten der vrouw noemde. Hoogst begaafd, blijkbaar niet onbemiddeld, schijnbaar zonder beweegredenen van persoonlijk belang: was het niet wonder, dat zij zulk een besluit genomen had?

Zij was in Indië geboren en opgevoed, en verbleef daar, naar het schijnt tot haar vijftiende jaar. Toen vertrok zij met haar vader naar het moederland. Met eene prachtige en zeer omvangrijke stem begaafd studeerde zij voor zangeres. Het is meer dan waarschijnlijk, dat zij hare eigen toestanden schildert onder het beeld van eene verdichte Norah.

„Ik wilde als zangeres in Europa optreden. Niet mogelijk! Mijne stem werd bewonderd en mijn zingen goedgekeurd. Alle tooneel-directeuren, impresarii, enz. enz. wilden mij voorthelpen en beschermen; zij zouden alles voor mij doen en beloofden mij „un succes pyramidal." Zelfs alvorens mij gehoord te hebben!

Maar die hulp moest betaald en die bescherming beloond worden.....

De prijs was mij te hoog en..... te laag! — De *vrouw* weigerde zich op te offeren voor de triomfen der *artiste*..... Ik debuteerde niet.

Ik ben heengegaan zonder te zingen. Maar ik had arm kunnen zijn als zoovele andere meisjes, die leven moeten van haar talent, dikwijls nog eene moeder ondersteunen of kleinere broertjes en zusjes helpen grootbrengen!.....

Ik verliet Europa en vertrok naar Amerika, hopende *daar* een publiek te zullen vinden en *daar* beoordeeld te zullen worden als *kunstenares!* — Ik vond in Amerika Europa weêr!"

In het najaar van 1872 kwam zij naar Europa terug. De droevige levenservaringen, die haar aandeel waren geworden, hadden haar, zoo schijnt het, vrijwillig doen besluiten, niet in het huwelijk te treden.

Nu geviel het, dat bij hare terugkomst te Parijs juist een berucht crimineel proces aanhangig was geweest. Naar aanleiding van dit proces had Alexandre Dumas fils eene brochure geschreven (*L'homme-femme*), waar het publiek met zulke gretigheid naar greep, dat er meer

dan veertig oplagen noodzakelijk waren, eene brochure, wier slotrede vreeselijk is:

„Welnu, mijnheer, als ik een zoon had, dan zou ik hem, op den dag als hij een-en-twintig jaar wezen zou, medenemen en hem zeggen: gij weet nu....." enz. enz. Dan gaat hij voort met hem eenigen raad en wenken te geven over de vrouw, die hij kiezen moest, om dan eindelijk te komen tot deze afschuwelijke gevolgtrekking:

„En nu, als gij in weerwil van uwe voorzorgen, van uwe inlichtingen, van uwe kennis van menschen en dingen, van uwe deugd, uw geduld en uwe goedheid, als gij bedrogen zijt geworden door schijn of dubbelheid; als gij uw leven hebt verbonden aan een schepsel, dat u onwaardig is; als gij na te vergeefs beproefd te hebben er de echtgenoote van te maken die zij wezen moet, haar niet hebt kunnen redden door het moederschap; als zij niet meer willende luisteren naar u, noch als echtgenoot, noch als vader, noch als vriend, noch als meester, zich op de alleronwaardigste wijze gedraagt enz. enz.; als zij u beperkt in uwe menschelijke beweging; als zij u terughoudt in uwe goddelijke handeling; als de wet, die zich het regt gaf om te binden, zich dat om te ontbinden ontzegt en zich onmagtig verklaart; dan, verklaar u persoonlijk, in den naam van uwen Meester, tot regter en tot scherpregter van dit schepsel; het is de vrouw niet, het is zelfs niet eene vrouw; zij *is niet* in de goddelijke opvatting, het is eenvoudig een dier; — dood haar."

Tue-la. Dood haar. Dat wraakroepende woord, in koelen bloede en met den hoogsten ernst uitgesproken, in koelen bloede en met den hoogsten ernst neêrgeschreven, door middel van veertig achtereenvolgende uitgaven in Frankrijk verspreid, dat is dan het laatste woord van het huwelijksleven zonder God!

Tue-la. Dood haar. Was het deze ijselijke raad, die de reizigster van zooeven deed besluiten op te eischen wat zij de regten der vrouw noemde? Was het dit, dat er haar toe bragt, die opeisching als haar levensdoel te beschouwen?

Als eene koningstijgerin door de scherpe jagtspriet getroffen opschietend, sierlijk en vreeselijk, was hare verschijning. Zij schreef aan Dumas een openbaren brief, te Parijs terstond gedrukt en uitgegeven, in het Fransch, schoon zij eene Nederlandsche is. [1])

„Monsieur, j'arrive de loin et je viens de lire votre livre, qui m'a tellement révoltée contre un homme d'esprit, de talent et d'influence comme vous, que je me fais une joie de vous le dire à vous même! „Tue-la!" — Tue-la! — C'est bien là la force qui parle! — la liberté! — l'instruction solide! — la supériorité morale! — la générosité intelligente!

Oui, tue-la puisqu'elle est sans défense. — Tue-la, puisque la loi vous la livre. — Tue-la puis qu'elle est ignorante et malheureuse. — Tue-la puisqu'elle ne sait plus vous aimer. — Tue-la enfin, puisque vous vous êtes trompé, et que au lieu de lier votre *éternité* à l'éternité d'une femme supérieure, vous avez eu le tort de marier une femme ordinaire, qui n'était que belle peut-être!

Croyez-moi, monsieur Dumas, si vous aviez cent mille fils, hommes parfaits comme le vôtre, qui malheureusement n'existe que dans l'imagination idéale de son père, croyez-moi, vous trouveriez aisément cent mille femmes pour les apprécier et pour les rendre heureux.

Nous autres femmes nous ne demandons qu'à admirer et qu'à servir. — Le sentiment de notre infériorité ne nous blesse pas, il nous charme, au contraire.

Ne vous étonnez donc pas si vous trouvez si peu de soumission chez les femmes, c'est qu'il y a fort peu d'hommes dignes de les soumettre.

Vous n'avez connu que les femmes heureuses ou méchantes

---

1) Zie M. KRUSEMAN. *De moderne Judith.* Dordr. Revers.

peut-être? Celles qui n'ont pas besoin de valoir grand' chose et celles qui réellement ne valent rien. Tâchez de connaître celles qui aiment et qui souffrent, celles qui pardonnent surtout; et peut-être qu'alors vous aussi vous les désireriez libres, dans l'intérêt même de cet honneur national, qui se perd par la décadence de la femme....."

Op dien brief volgden, hier in Nederland, openbare voordragten, boeken in den handel, goedkeuring, afkeuring.

Wie er door den gang zijner studiën toe gebragt wordt, die geschriften te vergelijken met die van George Sand, met die van Ida Hahn-Hahn vóór hare bekeering, hij aanschouwt voor zijne oogen het gevoelsleven van drie wondervol op elkander gelijkende zielen, door één zelfden vurigen en verterenden adem bezield, hartstogt.

Ik zou dit overvloedig met aanhalingen kunnen doen zien. Het is dezelfde gloed, dezelfde onstuimigheid, dezelfde storm. Het is lava, gloeijend lava, dat er omhoog stijgt uit deze vulkanen. Het is de eeuwige strijd tusschen liefde en pligt, tusschen hartstogt en regel, tusschen bandeloosheid en wet, tusschen neiging en zede. Het is de eeuwige strijd van het arme, afgedwaalde menschenhart, een strijd waarin, als het hart ondergaat, die ondergang geweten wordt aan de instellingen der maatschappij en de voorschriften der zamenleving. Neen, het is geen koesterende lente-zefier, die er door deze wilde naturen heenwaait, het is een vernielende orkaan. Meesterlijk is de vorm, ontzettend de inhoud. Schoon is de omkleeding, maar van eene schoonheid, die vreeselijk is, eene schoonheid, die bedwelmt, die verdooft, die vergiftigt, die het vergift der ideeën met langzame druppels overstort in

het argelooze hart, des te zekerder, des te onfeilbaarder, ook bij de Nederlandsche schrijfster, omdat er ook in haar werk geene schilderingen voorkomen, die men onkiesch heet, eene schoonheid, die in den waren, echten, volkomen zin, demoniesch is.

En toch, ik moet het erkennen, niet afschuw was de eerste aandoening, die in mij opwelde bij de lezing, maar — medelijden. Eenmaal waren haar de woorden ontvallen: „Ik wou, dat ik roomsch was!"

O, *wij* staan op de rots. Wij zijn Katholiek. Wat zouden *wij* zijn indien wij dit niet waren? Voor wie *denkt* is er geen midden: of Katholiek, of — niets. Wat zouden wij zijn, indien ook wij waren opgevoed in allerlei scheeve en verbasterde voorstellingen, in allerlei vooroordeelen, denkrigtingen en levenshandelingen, die niet anders konden dan ons hoe langer hoe meer vervreemden van wat wij *nu* weten, dat de eeuwige waarheid is? Wat zou er van ons zijn geworden, van u, van mij, van ons allen, indien deze opvoeding onze zielen had doordrongen zooals het water den grond doordringt? Wat, indien de aard onzer opvoeding ons bijna de mogelijkheid had benomen, de waarheid te zien met een onbevangen blik? — Mogelijk hadden ook wij al de smarten gekend van den twijfel; ook wij hadden met het grievendste zieleleed uit de diepten der afdwaling een kreet geslaakt van smachtend verlangen, bijna van vertwijfeling, naar de éénige Waarheid en Schoonheid, die zich met sluijers omhult voor den uittartenden hoogmoed, en zich met liefderijke en altijd voller stralende heerlijkheid mededeelt aan de nederige aanbidding.

Ik moet het herhalen: 't was medelijden. Want in die gloeijende woorden hoort men de taal eener ziel, eener anima naturaliter catholica zou men soms zeggen, die door opvoeding en vooroordeel buiten het Katholicisme, door hartstogt nog verder uit haren weg gewrongen, den drang des harten naar de Katholieke Kerk weêrstaat — misschien voor eeuwig.

„Ik woû dat ik roomsch was!" — Waarom werd ze dat dan niet? — Ik zal u de passage openslaan der novelle, waarin de schrijfster haar eigen portret teekent onder den naam van Norah. Maar ergert u niet aan de uitdrukkingen: de schijnbaar spottende anti-katholieke schors verbergt iets geheel anders.

— „Ik woû dat ik roomsch was!" zeide Norah. „En fijn! Vreeselijk fijn!" ....

Hare zuster: „Wel, en wat wou je daar mee doen? .... met zoo'n voortreffelijke domheid?"

Zij: „Domheid? ..... Wie weet wat domheid is? Wie? .... Als ik het *geluk* had zóó dom te zijn, dan werd ik soeur de charité."

Hare zuster: „Soeur de charité! — Nu nog mooier! Om met een grijnen jurk aan en een kap op door de modder te baggeren en in de gemeenste achterafstegen allerhande smeerpoesen te bedienen als een meid!"

Zij: „O! wat is zoo'n leven schoon! — Wat zijn zulke vrouwen nuttig!" vervolgde Norah met geestdrift, alsof zij Emma's woorden niet gehoord had. „Wat is er iets ruims in die liefde voor al wat lijdt, ... in dat zelfopofferend medelijden, dat al wat hulp behoeft ter zijde staat ..... in die onvoorwaardelijke bescherming van al wat zwak is .... Maar die godsdienst, die kerkdienst, die priesterdienst ..... Och, zoodra zulke dingen plicht worden, dan deug ik er alweêr niet voor!"

Nog eens, laat de anti-katholieke toon onzen geest niet blind maken voor den diepen zin. Het is een kreet

der ziel, en ik heb diep medelijden met die klagt: „ik deug er alweêr niet voor!" — Want zóó is de toestand niet van eene enkele ziel in onze eeuw. Hoevele honderden zouden er zijn alleen in ons Nederland, en niet alleen vrouwen, die hun hart doorgriefd voelen van diezelfde smart? Hoe velen, die een geheimzinnige aandrang in de diepste diepte der ziel tot ons voeren zou? Maar de vleugelen der ziel schijnen verlamd, en ze wordt als gebonden in hare vlugt ten hoogen hemel door een wanhoop wekkend gevoel van onmagt, van gebrek aan vermogen, om den fieren nooit aan eenigen band gewenden geest te buigen.

„Ik deug er alweêr niet voor!" Dat is dan het woord. Vreeselijk is dit zoeken, zoeken van het Onbekende Eenige, dit voelen, dat er iets ontbreekt, en het niet vinden, dit smachten, met de gansche ziel smachten naar God, zonder in te zien, dat Hij het is, in wien alléén het afgemartelde gemoed rust vindt. George Sand is ondergegaan in volslagen radicalisme: Ida Hahn-Hahn is opgegaan tot den heiligen berg der Katholieke Kerk. Wat zal er van deze ziel worden? Komt er eenmaal een dag van overwinning, een Paasch-ochtend, waarop Magdalena eindelijk misschien erkent, dat de gewaande vreemdeling de Heer is, eindelijk misschien aan Zijne voeten nederzinkt, en snikt: mijn Meester?

„De regten der vrouw!" dit is nu het wachtwoord. En een koor van stemmen herhaalt die leus en voegt er achter: Onderwijs. Hoogere Burgerscholen voor meisjes. De wetenschap toegankelijk voor de vrouw. Zóó moet de emancipatie worden voorbereid.

Onnoodig te zeggen, dat naar den geest van hen, die zoo spreken, dit onderwijs eene zeer sprekende onkerkelijke kleur, deze wetenschap eene zeer bepaalde antigodsdienstige rigting moet hebben. O, dat is ligt te verklaren: hoe kan het anders? Immers, nog zijn de vrouwen de steun van den godsdienst, en gevolgelijk de bestrijdsters der ware beschaving, die de menschheid terughouden van haren vooruitgang! Immers, hoeveel vermag eene Christelijke vrouw! Ik spreek nu niet over die verheven Bruiden, die Gods magtige hand heeft losgemaakt van de maatschappij, omdat Hij wilde dat zij met hare jeugd, hare schoonheid en hare liefde alleen zouden toebehooren aan Hem. Ik spreek over de vrouw in de wereldlijke zamenleving.

Eene moeder! Neen, neen, *wij* weten niet wat eene moeder is. O dagen der kindschheid! Gelukkige dagen, toen onze moeder ons ter ruste legde, en haar lieve hand als laatsten avondgroet zegenend het kruisteeken maakte over ons hoofd! Toen onze mond de eerste gebeden stamelde, ons door haar geleerd, nog niet begrepen door ons, maar verstaan door onzen Vader in den Hemel! Hoe heeft hare teederheid, hare zorg, haar onuitputtelijk geduld en heilige liefkozing, hoe heeft zij den grondslag des heiligen geloofs diep in ons hart gelegd! Hoe liet zij de gevoelens van gehechtheid, van liefde, van onbezweken trouw aan onze Heilige Kerk als heldere dauwdruppels nederglijden in de bloemkelken, die pas ontloken! Hoe hebben hare oogen over ons gewaakt! Zorg gedragen vooral voor dien dierbaren schat!

Want zóó is eene moeder. En als het later mogt

gebeuren, dat haar kind, hetwelk hare glorie is, wordt medegesleept door den stroom der wereld, — als het later mogt gebeuren, dat haar kind verre, verre afdwaalt, — dàn zult gij hare liefde zien leven. Dan zal zij in haar diepste eenzaamheid, door niemand gezien, haar stramme armen ten hemel beuren en bidden. Het schijnt niets te helpen, maar dat doet er niet toe: *zij* zal voortgaan, dag in dag uit. Den slaap zal zij weigeren aan haar oude en vermoeide oogen, om bekeering af te smeeken voor den verdwaalde, want het is immers haar kind! Schreijend zal zij hem bidden, zorg te dragen voor zijne ziel. Het doet er niet toe, of hij haar smaadt, of hij haar veracht, of hij haar bespot zelfs en mishandelt en verstoot: het is immers haar kind!

Het kan zijn, dat haar ligchaam niet bestand is tegen de overstelpende aandoeningen harer ziel, het kan zijn, dat haar eene slepende ziekte aangrijpt, en op het ziekbed nederwerpt, maar dan nog zal haar liefde blijven leven en op het punt van de eeuwigheid in te gaan, stervend en met brekende oogen, fluistert zij nog: „mijn kind, mijn dierbaar kind, uwe moeder vergeeft u alles: denk toch aan uwe ziel!"

Zóó legt eene moeder de grondslagen van deugd en godsdienst. En die grondslagen zijn onvergankelijk. Het dak moge instorten, de muren mogen vallen, het gansche gebouw moge, schijnbaar voor altijd verwoest, in puinhoopen liggen, maar de grondslag blijft, die daar door de moeder is gelegd: het Heilig Geloof blijft, dat er door de moeder is aangekweekt. En eenmaal, aan den avond des levens gekomen, eenmaal, als de hartstogten hun

vreeselijk spel hebben uitgespeeld en de stormen bedaard zijn, dan herinnert zich dat kind, nu bijna een grijsaard, wat zij hem heeft geleerd te beminnen in de dagen zijner kindschheid. Langzaam, o zoo langzaam, breekt er een traan tusschen zijne oogleden, en met een half verstikte stem fluistert hij: „Moeder, lieve moeder in den hemel, ik gelóóf toch nog!" En met vreugde, met onuitsprekelijke verrukking ontwaart hij den grondslag, dien zij heeft gelegd, die gebleven is, wat er ook vergaan moge zijn, en waarop voortgebouwd kan worden, nu om nooit meer onder te gaan.

Dat is de rijkdom der liefde eener Christelijke moeder, de schat, dien de Almagtige God van *Zijnen* rijkdom heeft uitgestort in *haar* hart.

„Weg met haar!" eischt de nieuwere maatschappij. „Wij willen moeders, die onze kinderen zullen opvoeden in onze begrippen. Onze meisjes moeten verheven zijn boven de verouderde voorstellingen van een tijd, die lang voorbij is: zij moeten in alles op de hoogte zijn van haar tijd."

Welnu, indien dit gebeurt; indien dit waarlijk algemeen wordt; indien geen vertoog, geene waarschuwing, geen smeekend verzoek baat, om hen die het *kunnen* een slagboom te doen stellen tegen wilde en tirannische eischen; indien *magt* waarlijk zal worden *regt*; indien de vrouw der toekomende eeuwen zal zijn gemaakt tot eene *femme libre*; weest er zeker van, dan zal zij wederom afdalen tot den toestand van een werktuig voor zingenot en eene

slavin; dan zal het huisgezin te gronde gaan, en met het huisgezin de maatschappij, en met de maatschappij de beschaving. Het Christendom zal wegvlugten naar andere wereldstreken en medenemen al wat edel is en groot, en al wat schoon is en hartverheffend; de puinhoopen der maatschappij zullen worden overwoekerd door het giftige onkruid van willekeur en barbaarschheid, en misschien zal eenmaal te midden van die verwoesting eene klagt en eene verzuchting worden gehoord, terugsmachtende naar de heilige waarheden der Katholieke Kerk.

Seminarie Hageveld. J. A. DE RIJK, Pr.

DAVID EN ZIJN TIJD.

Volgens Dr. Weiss: *David und seine Zeit.*

(*Vervolg en Slot van* blz. 257 vv.)

V.

DAVIDS REGEERING.

Den theocratischen koning van Israel was in Deutenomium XVII, 17 de polygamie verboden; hiervoor bestonden verschillende gronden, zooals de rampzalige invloed der harems op het karakter des vorsten, de onderlinge jaloerschheid der verschillende vrouwen, en zeker ook de ondervinding van Mozes, die aan het hof der Pharao's al de ellenden van dien toestand had gezien. Toch heeft David in dit punt Gods wet overtreden, en die zinnelijkheid is hem de aanleiding geworden tot het ongelukkigste feit zijns levens, zijn overspel met Bethsabee en den moord van haren echtgenoot. Verschillende exegeten willen al de schuld dier zonde werpen op Bethsabee, wijl zij het „super solarium suum" in: „viditque mulierem se lavantem, ex adverso super solarium suum" van II Koning. XI, 2 vertalen door „op het dak". Maar volgens Prof. Weiss is hier alleen spraak van eenen eenvoudigen ommuurden hof, die op Oostersche wijze ingericht en van boven open was. Ook heeft Bethsabee wellicht aan geen bespieding kunnen denken, daar het koninklijk paleis eerst onlangs was gebouwd. Aan anderen, die David hier van 't plegen

van geweld beschuldigen, werpt hij het latere gedrag van den koning jegens Bethsabee tegen, een gedrag vol eerbied en voorkomendheid, en hieruit besluit hij, dat David haar beschouwde als een ongelukkige verleide, al had zij dan ook zelve door hare toestemming meegezondigd.

Een jaar daarna kwam Nathan, de propheet, aan den koning de hem opgelegde straffen verkondigen; en de dood van Davids jongste kind, de schending van Thamar, de wraak van Absalom volgden elkander spoedig op. Opmerkelijk is de houding van David bij die misdaden zijner kinderen. Hoe ontzet hij is over die schande van het koningshuis tegenover geheel Israel, hoe naijverig op de naleving van Gods wet in zijn geslacht, toch eindigt hij altoos met de vergiffenis en het staken van de vervolging der schuldigen. Daarin ziet men duidelijk het bewustzijn van eigen schuld, de erkenning van Gods straffende hand en de moedeloosheid van een schuldig geweten. Zoo doende gelukte het dan ook aan Joab en de vrouw van Thecua, om zelfs den broedermoorder Absalom met zijnen vader te verzoenen.

Omtrent het nu volgend oproer van Absalom vinden wij deze opmerkingen. Vooreerst wordt de aanhankelijkheid van het volk aan Absalom verklaard. 1. Door zijne uitsluiting van den troon ten bate van eenen jongeren prins. 2. Door zijn mannelijke en buitengewone lichaamsschoonheid. 3. Door zijn opzetten van hen, die — bij de nog eenigermate gebrekkige rechtspleging dier dagen — ontevreden waren over den gang der rechtszaken. 4. Door de aloude jaloerschheid van Juda, welke stam zich onder Davids regeering in menig voorrecht gekrenkt waande.

Eindelijk 5. Door den druk, dien de geregelde regeering van David uitoefende op alle lieden, welke den vorigen ordeloozen toestand ten eigen bate terugwenschten.

Dat het oproer te Hebron uitbrak, is eenigszins verklaarbaar door den naijver dezer oude hoofdstad tegenover de nieuwe; en dat Achitophel zulk een verraderlijk deel daaraan nam, kwam misschien door zijn verwantschap met Bethsabee, en was dan een wraakoefening tegen David.

Omtrent den tijd van het oproer zegt de Vulgaat (II Koning. XV, 7), na Absaloms stokerijen in Jerusalem te hebben vermeld: „Na veertig jaren zeide Absalom tot den koning David: „laat mij henengaan om mijne belofte, die ik den Heer beloofd heb, te Hebron te vervullen."" Nu laat Vatablus de uitdrukking: „na veertig jaren", die ook door den Hebreeuwschen en Griekschen tekst en door de Targums gegeven wordt, terugzien op de bede van het volk om eenen koning; Sanctius laat haar zien op den tijd van Davids zalving, en anderen verklaren haar nog anders. Maar Prof. Weiss leest, met de Peschito, Theodoretus en Flavius Josephus, *vier* voor *veertig*, en laat die tijdsvermelding dan zien op de verzoening van Absalom met David.

In Davids gedrag bij het opbreken uit Jerusalem, en vooral in zijn geduld tegenover Semeï spreekt weer allerduidelijkst het luide bewustzijn van eigen schuld. Omtrent het al of niet offeren van Abiathar bij het vertrek uit de hoofdstad (zie II Koning. XV, 24) verklaart Prof. Weiss zich voor het ontkennend gevoelen op grond, dat יַעַל zonder nadere bepaling, eenvoudig „opstijgen" beteekent, wat hier, met het oog op den Olijfberg, een zeer goeden zin geeft.

Eindelijk is de eigenmachtige vermoording van Absalom door Joab te verklaren: tegenover David, door het deel, wat de koning aan Joab in den moord van Urias had gegeven, en tegenover Absalom, door het feit, dat deze prins Joab eens een weinig in zijne bezittingen had benadeeld n hem mogelijk na de verzoening met zijn vader geheel ter zijde geschoven had.

In den eersten tijd na het dempen van den opstand is Joab, zoo het schijnt, door den koning wel achteruit gesteld. Immers, wij zien in de Schriftuur eerst Abisaï en den nieuwbenoemden Amasa (om Juda geheel te winnen, zoo gekozen) als handelend optreden. Maar toen Joab Amasa om het leven had gebracht, sloegen de troepen tot hunnen ouden veldheer over, en zien wij Joab weer als hoofdaanvoerder optreden.

Nadat Absalom's oproer dan bedwongen en ook Seba's scheuring was geëindigd, beging David andermaal eenen grooten misslag door de telling van zijn volk. IJdelheid en overmoed noemt reeds de H. Augustinus als de zonden, waardoor deze telling schuldig was, doch, het eigenlijke voorwerp der strafwaardigheid in deze zaak is moeielijk meer bepaald aan te geven. Mogelijk is de gissing juist, dat David naar eigene inzichten zijn volk een ingrijpender rol in de buitenlandsche staatkunde wilde geven en om deze hoogmoedige bedoelingen is gestraft geworden. De telling zelve nu ging met zeer vele bezwaren gepaard. De opgave er van verschilt ook in de boeken der Koningen (II Koning. XXIV, 9) met I Paralip. XXI, 5; maar men bedenke, dat, naar I Paralip. XXVII, 24, de telling in de jaarboeken van Koning David onvolledig was opgeteekend; en dus, zegt prof. Weiss, de bron

voor de getallen der telling onzeker was zoowel voor den schrijver der boeken van de Koningen als voor den schrijver van Paralipomenon. Maar deze verklaring moeten we geheel voor zijne verantwoording laten. Overigens is het getal der strijdbare mannen volgens den tegenwoordigen tekst wel groot (1½ millioen), maar niet ongeloofelijk; want er leefden in het geheele rijk ongeveer zes à zeven millioen menschen. Als straf voor deze zonde koos David die bezoeking, welke hem het meeste in Gods hand stelde, namelijk de pest, en nu daalde er een besmetting over het volk van den morgen tot (וְעַד—עֵת מוֹעֵד) een zekeren tijd, zooals de tegenwoordige tekst van II Koning. XXIV, 15 heeft; maar een andere lezing (Cod. de Rossi 380) geeft וְעַד—עֶרֶב: *usque ad vesperam.* Het einde van die ramp door het offer op den Moria is bekend.

Ten allen tijde had David aan het overgeblevene huis van Saul barmhartigheid getoond; ja, hij had den ongelukkigen Mephiboseth aan zijn tafel gespijzigd. Doch Gods straf over dit huis bleef niet achter, al was zij uitgesteld om de bijzondere omstandigheden, waarin zich het rijk vroeger bevond. Er kwam een algemeene hongersnood, de godspraak noemde Saul en zijn huis om het moorden te Gabaon als de schuldige oorzaak, en de Gabaonieten verlangden nu uitlevering van zeven nakomelingen van Saul. David heeft dat gedaan, hoewel de wet slechts uitlevering gebood van den éénen hoofdschuldige aan de verwandten; maar om deze handeling van David wél te begrijpen, bedenke men, hoe volgens Oostersch begrip heel de oude dynastie schuldig was, en

hoe God zelf heel het oude koningshuis (zeker niet om Gabaon alleen) een huis noemde, met bloed bevlekt. David's gedrag tegenover Mephiboseth en tegenover de lijken der uitgeleverden toont genoeg, hoe ver hij van alle wraakzucht verwijderd was.

En zoo brak dan de avond aan van David's veertigjarige regeering, een heerlijke avond, vooral geheiligd door den rustigen voortgang van den herstelden eeredienst, en bij David zelven zeker geheiligd door het geduldig dragen zijner toenemende verzwakking. Nochtans zijn geest blijkt in dat tijdperk niet zoo verzwakt of verouderd geweest te zijn als het lichaam; want alle plannen, gereedschappen en ordeningen der werklieden voor den tempelbouw werden nog door den grijzen koning vastgesteld en gereed gemaakt met jeugdigen ijver. Toch komt nog weer in dit tijdperk een opstand voor, een opstand uit zijn huis, de opstand van Adonias. Opmerkelijk genoeg bracht zelfs de opperpriester Eleazar hiertoe het zijne bij; men schijnt dit te moeten verklaren uit een wrok van dezen priester tegen David, die zijn ambtgenoot Zadoc, als van de oudste geslachtslinie zijnde, misschien iets had voorgetrokken. Dat Joab het oproer mede aanstookte, is nog lichter te verklaren, wijl hij altoos gevaar liep, in rustigen tijd te worden gevonnisd.

Die opstand was overigens de bekende aanleiding tot Salomons zalving bij den vijver Gihon en tot zijn later krooningsfeest. Dat Salomon bij dat feest een tweede zalving ontving, is vrij duidelijk uit de H. Schrift. (Zie I Paralip. XXIX, 22.) Nochtans wil Prof. Weiss hier liever denken aan een ruimere beteekenis van מִשַּׁח in den zin van wijden of inhuldigen, en hij beroept zich

op de zalving van Sadoc, die op gelijke wijze wordt vermeld, terwijl Sadoc toch reeds jaren lang in het priesterschap leefde.

Ten laatste waarschuwde David zijnen gekroonden zoon voor twee zeer gevaarlijke mannen, Joab en Semeï. Met hoeveel recht deze twee mannen den dood ook verdienden, Salomon spaarde hen nog tot zij nieuwe misdaden hadden begaan, en hier zien wij dus wel, hoe weinig Davids waarschuwing een eigenlijk bloedbevel is geweest, zooals soms wordt beweerd. En zoo is eindelijk de grijze koning David ontslapen en begraven in „zijne stad" nabij het latere Coenaculum, wat Dr. Weiss met klem bewijst.

VI.

SLOTWOORD.

Hiermede achten wij ons verslag over het werk van Prof. Weiss geëindigd. Zoo wij over zijn arbeid nog iets mogen zeggen, dan wenschen wij hulde te brengen aan de verbazende Schriftuurkennis van den schrijver, waardoor zijn geheele boek overal van dichterlijke zinnen, gewijde beelden en aangrijpende fignren vol is, en er inderdaad een leven en spel in is, die in ons verslag — omdat wij vreesden te wijdloopig te worden — geheel moesten te loor gaan. Bovendien bevatten zijne noten dikwijls schoone woorden der Kerkvaders en verwijzingen naar allerlei autoriteiten aangaande het punt, wat in den tekst wordt behandeld. Ten laatste heeft hij vooral zijn hoofddoel bereikt, namelijk David, zooals hij het in den aanvang beloofde, met glans verdedigd en zonneklaar be-

wezen, dat op menige ongeloovige kritiek het woord: „Mentita est iniquitas sibi", van volle toepassing is.

Nochtans waar zoo vurig gestreden wordt, is men lichtelijk niet altoos omzichtig in zijne bewegingen; door den vijand zoo tallooze malen te willen slaan, treft men soms zijne wapenbroeders aan zijn eigene zij. En dat is onze aanmerking op het werk van Prof. Weiss: om de aanvallen af te weren, wordt de Vulgaat veel te dikwerf prijsgegeven, en om de waarheid der mirakelen te bewijzen, wordt in ons oog het mirakel soms wel een weinig al te natuurlijk behandeld, zooals dat o. a. onzes inziens vrij sterk geschiedt bij de behandeling van den. kamp tegen Goliath. Maar zoo ooit dan gelde toch hier het bekende woord: „La critique est aisée, mais l'art est difficile"; en het werk in zijn geheel is ongetwijfeld een meesterstuk te noemen.

Alphen aan den Rijn. P. M. Bots.

Calderon's Eeuwfeest.

Naar aanleiding van Calderon's tweede eeuwfeest, den 25n Mei 1881 gevierd, heeft de geheele beschaafde wereld, aan den grooten Katholieken dichter hare hulde gebracht, als aan een der hoogst begaafden en edelsten, die aan de menschelijke natuur ten sieraad geweest zijn. Uit de vele gedichten, welke in velerlei talen den lof van Spanje's dramadichter gezongen hebben, wenschen wij er twee met een enkel woord bij onze lezers in te leiden, omdat zij ons onder meer dan een opzicht belangwekkend voorkomen.

In Duitschland gaf Alexander Baumgartner *S. J.* een *Festspiel* [1]) ten beste, dat zeer spoedig een tweede uitgave beleefde, en een welgeslaagde en zinrijke navolging mag heeten van Calderon's eigen dichtkunst in zijne *Auto's* en godsdienstige drama's. Het stuk is in zooverre allegorisch, dat er ook allegorische personen als Hispania, de Theologie, de Philosophie, de Geschiedenis, de Sage sprekend opgevoerd worden, maar deze geven aan het stuk geenszins het afgetrokkene en ongenietelijk dorre, dat aan allegorieën veelal eigen is: evenals bij Calderon zelf worden zij door het leven der poëzie bezield, en allen werken mede, om de hoofdgroep des te beter te laten uitkomen. Deze bestaat uit den dichter zelf, voorafgegaan door den feestelijken stoet van al de hoofdper-

1) *Calderon. Festspiel zum 25 Mai 1881. Zweite vermehrte und verbesserte Ausgabe. Freiburg, 1881.*

sonen, die in zijn beroemdste drama's voorkomen, en thans in eenige welgekozen verzen de hoofdgedachten uitspreken, die de dichter in hun persoon en spel aanschouwelijk heeft voorgesteld: een gelukkige vinding en een luistervolle, waarlijk indrukwekkende stoet van de rijkste verscheidenheid. Niets kon beter in staat zijn hooge bewondering te wekken voor den dichter, die aan zooveel gestalten een onvergankelijk leven van schoonheid en zieleadel wist te schenken, en men kan zich de ontroering voorstellen, die zich van de toeschouwers meester maakt, wanneer ten laatste, omgeven van bloemenstrooiende kinderen, in den verheven eenvoud van zijn effen priestergewaad, de dichter zelf te voorschijn treedt, die al den lof, hem toegezongen, aan God terugbrengt, met kinderlijken zin vergeving vraagt, gelijk hij aan het eind zijner drama's placht, voor zijne tekortkomingen, voor alles wat aan God niet welgevallig mocht geweest zijn, terwijl hij ten slotte naar het einddoel van 's levens bont gewemel op het schouwtooneel dezer aarde heenwijst met eene toespeling op zijne *Auto's* ter eere van het H. Sacrament. Om daarbij tevens de tegenstelling van Calderons poëzie met den modernen tijdgeest scherp te laten uitkomen, heeft de dichter van het *Festspiel*, ook drie typen van den modernen geest: Spinoza, Nathan (uit het drama van Lessing: *Nathan der Weise*) en Goethe's Faust als sprekende toeschouwers opgevoerd. Niet zonder grond echter is de aanmerking gemaakt, dat hun critiseerende, „*grübelnde*" hulde met allerlei voorbehoud een dissonant in het stuk brengt, die de harmonie van het geheel soms verstoort en vooral aan het slot hinderlijk is. In weerwil daarvan zijn wij toch overtuigd,

dat ieder vereerder van Calderon dit *Festspiel* met groot genoegen zal lezen en als een waardige feestgave begroeten. De poëtische dictie verdient hoogen lof. Onder het vele voortreffelijke kiezen wij slechts ééne proeve, waarin op even juiste als dichterlijk schoone wijze de godsdienstige geest wordt gekenmerkt, die ons uit alle stukken van den Spaanschen meester zoo verheffend te gemoet komt:

Klar und hell schaut er der Wesen
Ordnung, Schönheit, Harmonie;
Aus der Wahrheit festen Thesen
Quillt ein Lenz von Poesie.
Von des Glaubens Licht gezügelt,
Dringt Vernunft in sicher 'm Lauf,
Nicht geknechtet, nur beflügelt
In den höchsten Himmel auf.
Glaube dringt, vereint mit Wissen,
In der Welt Geheimnisz ein.
Ach, wer hat das Band zerrissen
Uns in Kampf gestürzt und Pein?

Een goede afbeelding van den dichter, met het welbekende hooggewelfde voorhoofd en de peinzende, maar toch zoo sprekende oogen, alsmede eene inleiding over Calderon's leven en werken verhoogen de waarde van het zeer smaakvol uitgegeven boekje.

Ook onze taal heeft een feestelijke hulde aan Calderon gebracht in een lofdicht, dat van minder omvang is dan het voorgaande, maar door de koninklijke Spaansche academie in den uitgeschreven prijskamp, afdeeling Nederland, den gouden eereprijs waardig werd gekeurd. Wij hebben het te danken aan den heer A. F. J. Reiger [1]),

1) *Calderon. Een lofdicht door* A. F. J. Reiger.

welke in deze feestgave het duidelijke bewijs heeft neergelegd, dat hij Calderon's poëzie naar verdienste waardeert, in den eigenaardigen geest daarvan is doorgedrongen; en daarenboven zijne waardeering zonder ophef in sierlijke dichttaal weet mede te deelen. De aanhef is ontleend aan de bergreeks „grootsch en machtig saamgegroept", die ons zwijgend: „tot hier, niet verder!" schijnt toe te roepen. Doch de vrije geest overstijgt die trotsche hinderpalen, en van den top der Pyreneën ziet de dichter het land voor zich uitgebreid, zoo mild door de natuur bedeeld, van purpere zonnestralen overtogen, waar rotsen en burchten van eene heldeneeuw gewagen, „die nog fluistert tusschen 't puin". De herinnering aan dat verleden is de inleiding van een dichterlijken groet aan Spanje's heldengeslacht van weleer, door ééne leus: „geloof, eer en liefde samen" vereenigd, en bovenal aan hem, die onder alle gestalten en hooge namen onweerstaanbaar onze aandacht trekt „geen vorst en nochtans een gezalfde gelijk", den dichter Calderon. Nu hooren wij in eenige verzen het eerste ontluiken en de eerste bekroning van Calderon's dramatische kunst beschrijven, en daarna wordt er een greep gedaan in de wereld van gedachten, die leven en gestalte hebben ontvangen in de drama's van den verbazend vruchtbaren meester. Daarbij vindt de heer Reiger van zelf gelegenheid de hoofdgedachte van eenige der beroemdste stukken op voortreffelijke wijze weer te geven. Zoo heet het van Calderon's: *Het leven een droom*:

> Maar bovenal met welk een heilig beven
> Slaan wij een blik in 't zeedlijk menschenrijk,
> Als gij ons leert: „een droom gelijkt ons leven:

„Wij allen zijn dien koningszoon [1]) gelijk!"

De dwingland, met het purperkleed omhangen,
Droomt zich monarch, al 's waerelds macht te groot,
En ziet, al de eer, door hem ter leen ontvangen,
Waait henen op den nachtwind van den dood!

Dit zijn ongetwijfeld fraaie verzen van den besten stempel, en zoo worden er vele in dit lofdicht gevonden. Aan het aldus geteekende beeld zetten de slotverzen den lauwerkrans op, of laat ik liever zeggen, zij vertoonen ons den dichter, door zijn eigen werken met onverwelkbare lauweren gekroond. Ziedaar de groote lijnen van het terecht bekroonde gedicht. De aanhef laat misschien in duidelijkheid te wenschen over, de prosodie mag bij sommige versvoeten wat fronsen, aan menigeen zal het eerst bij een tweede poging gelukken het vers: „*De werklijkheid wordt een verdorde bloem*" zoo te lezen, dat de rhythmus niet in gewoon proza overgaat, maar wij willen niet vitten op een gedicht, dat met goud bekroond is, en wenschen het alleen, erkentelijk voor het vele schoone, te zamen met Baumgartner's *Festspiel*, aan de waardeering onzer lezers aan te bevelen.

St. Willibrord 1881. A. VAN COOTH.

1) *Sigismond*, hoofdpersoon van het genoemde drama.

Het Huis van Postel „de Postelstraat" te 's Hertogenbosch.

Geen Bosschenaar is er, of hij heeft gewis van de „Postelstraat" in Noordbrabant's hoofdstad hooren gewagen; maar wellicht weten weinigen eenige bijzonderheden aangaande het Huis, waaraan genoemde straat niet onwaarschijnlijk haar naam ontleend heeft.

Het grijs, ja meer dan zevenhonderdjarig Norbertiener klooster, gesticht (1140), thans abdij van Postel, ligt langs de Noordbrabantsche grenzen en paalt aan Bladel, Eersel, Luiksgestel enz.

Deze abdij bezat vroeger op verscheidene plaatsen [1]) refugie-huizen, waarheen hare Kanoniken in de bange dagen veiligheidshalve vluchtten. — Dergelijk toevluchtsoord bezat Postel's abdij ook te 's Bosch.

Voor zoo verre wij hierover in onze archieven het een en ander hebben kunnen opsporen, willen we het gaarne den lezer mededeelen.

Luidens een authentiek en nog met het zegel der Schepenen van 's Bosch gewaarborgd handschrift van den 8 Augustus 1258 heeft een zekere Lambert Sus (wellicht Lambertus zoon van Franciscus), burger dezer stad, onder voornoemde dagteekening zijn huis met toebehooren als

1) Zooals te Bree, Luiksgestel, Diest, Leuven, Lier en Emmerik; hierover breedvoeriger in ons *Necrologium*.

een aalmoes aan het klooster der Witte-Heeren van Postel opgedragen, zooals het volgend uittreksel inhoudt: „Lambertus, dictus Sus, burgensis de Buscho Ducis, compos existens mentis et corporis legavit et in eleemosynam coenobio de Postula contulit mansionem suam, in qua manebat in Buscho Ducis, cum omni aedificio ad ipsam mansionem spectante Fratribus praedicti coenobii perpetue possidendam..... Octava Augusti MCCLVIII."

Krachtens eene oorspronkelijke en op perkament geschreven akte van Maandag in de Goede-week 1336 ontving voornoemd huis van Godefridus, geheeten Hoenrecoper, en van een tweeden Godefridus, genaamd Ryc en behuwdvader van den eerstgenoemde, een jaarlijksche rente van 15 denariën: „ad opus Domus de Postula effestucando resignarunt." Dit alles had plaats te 's Bosch onder de Schepenen Jacobus van Zulichem, Henricus van Arkel en Henricus de [1]) Aggere.

Dit huis moest jaarlijks zes vaten (*modii*) rogge uitkeeren aan 't Leprozengesticht te dezer stede.

Ruim één eeuw later was die huizing zoodanig vergroot en verfraaid, dat het gebouw in 1475 aan personen uit hooge kringen verhuurd werd. Uit een authentiek en nog bezegeld handvest van den 16 November des laatstgenoemden jaars blijkt, dat Gerardus Van Eyck, Prelaat der abdij van [2]) Floreffe, en Henricus van Eyck, Overste van Postel, het Huis, te 's Bosch in de Postelstraat ge-

1) Waarschijnlijk is de echte naam Van Dijk: dewijl de oorkonde in 't latijn opgesteld is, heeft men veellicht den eigennaan gelatiniseerd, zooals dit in vroegere dagen geene zeldzaamheid was, gelijk wij ook in de *Geschiedenis van Corsendonck*, deel 2, bl. 33, betoogd hebben.

2) Postel is eene filiaal-abdij van Floreffe. Zie hierover onze *Geschiedenis van Postel*. Floreffe dient thans als seminarie voor Namen.

legen, verhuurd hebben aan Guy van Brumen, Heer van Humbercourt, Grave van Megen, marschalk van Brabant, luitenant-generaal des Hertogen van Bourgonje, enz. Te dien tijde was die huizing verrijkt met weide, tuin en bogaard, gedeeltelijk aan deze zijde, gedeeltelijk aan gene zijde der rivier gelegen; of zooals het oorspronkelijk charter luidt: „la maison que lon dist de Postel, le jardyn, prez et pompmerayes, deca et dela la rivière". 't Is ook in deze met zegel gewaarborgde akte, dat men het eerst de uitdrukking van „Postelstraat" ontmoet....: „la maison que lon dist de Postel gisante en la ville de Bosleducq, en la rue nommee la rue de Postel".... In 'tzelfde handschrift, op het kasteel te Westerloo onderteekend, wordt gezegd, dat men op de huizing te 's Hertogenbosch kon logeeren, wanneer de Hertog afwezig was, die het ten jare 1475 bewoonde.

Tien jaren later hebben de Abt van Floreffe en de Overste van Postel dit huis verhuurd aan Gosuinus Van den Hezenacker met de [1]) landerijen, rechten en verder toebehooren. Deze verhuring, ten somme van 250 rijngulden (de gulden = 20 stuivers) geschiedde op voorwaarde, dat aan de Oversten der bovengenoemde kloosters de vrije toegang er steeds zou verleend worden. Het handschrift is gedagteekend van den laatsten September 1485 onder de Wethouders (*Scabini*) Henricus Monix en Petrus van Vladeracken.

Het zegel van den laatsten Wethouder is gevierendeeld:

---

1) „Notum sit omnibus quod cum... H. de Eyck, provisor Domus de Postula sub forma locationis consensisset Gosuino van den Hezenacker domum et arva cum suis juribus et attinentiis sita in oppido de Buscoduco.... 30 Sept. 1485."

het 1e en 4e kwartier, evenals het 2e en 3e schijnen in 't schild dezelfde voorstelling te voeren, doch de hooge ouderdom heeft de wapenvoorstelling op sommige plaatsen verduisterd; maar het randschrift luidt: „S(igillum) Petri de Vladeracken scabini de Buscod." d. i. zegel van P. Van Vladeracken, Wethouder van 's Bosch. De sporen van het overige zijn geheel verdwenen.

Gerardus van Gerwen bewoonde, volgens eene akte van den 25 Januari 1530, dit gebouw voor den prijs van 200 rijngulden.

De archieven der abdij spreken ten jare 1554 van de vorstelijke toestemming om dit huis te verkoopen.

Toen Joannes Buyle in dit laatste jaar als Overste van Postel optrad, vond hij het klooster in zeer benarden toestand: rondzwervende horden hadden hunne handen plunderend naar het Godshuis uitgestoken, en het aldus zware schade berokkend. Niemand zal het dan verwondering baren, dat Postel in die hachelijke tijdsgewrichten niet bij machte was zijne drukkende schulden te vereffenen: dagelijks met meer lasten bezwaard, moest het klooster eenige goederen verkoopen ter dekking zijner schuld.

Ziehier een beknopt en letterlijk uittreksel uit een zeer breedvoerig dokument van Keizer Karel: „Kaerle byder gratien Goids Rooms Keyser, enz..... Wy hebben ontfangen die oetmoedighe supplicatie van onse beminde brueder Jan Buyle, meester ende proviseur ons Goidshuys van Postel, inhoudende, hoe dat hy suppliant aenveerdende die administratie van den Goidshuyse voerscreven, aldaer egheen gelt, noch provisie voer menschen, noch beesten en heeft gevonden, maer ontallycke veel schulden,

ende onder d'andere soo is 't voers Goidshuys aen onse beden ende contributiën tachter ende schuldig die somme van 3700 Carolus-gulden ende meer..... Soo eest [zoo is het] dat wy desen aengesien.... octroyeren, oirloven ende consenteren vuyt [uit] onse sunderlinge gratie by desen onsen brieve, dat sy de gespecifieerde cleyne corenrente en het huys gelegen binne onse voers stadt van 's Hertogenbossche sullen mogen laten lossen, quycten oft vercoopen.... om metten payementen daeraf comende te betaelen tgene des voers Goidshuys onsen rentmeestren van den Bossche schuldich ende tachter is.... 21 Nov. 1554". Dit perkament is nog met het groot zegel van Keizer Karel voorzien. De verkooping heeft echter geen plaats gehad, zooals uit een authentiek handschrift van Koning Philips blijkt. Deze vorst verleent in 1558 de toestemming om gemeld huis te 's Bosch te verkoopen, dat volgens den inhoud van dit schrijven gewaardeerd werd op den prijs van 2000 ponden, elk van 40 grooten.... „geestimeert op twee duysent ponden van veertich grooten onser vlaemscher muntte tpont."

Waarom ook ditmaal de verkooping niet gelukte, vinden wij in de archieven van het klooster niet aangeteekend.

De Capucijnen kwamen eindelijk in 1613 in het gedeeltelijk bezit dezer huizing, gelijk meêgedeeld wordt door een schrijven van den President van 's Bosch.

Deze [1]) overheidspersoon schrijft den 16 Juli 1613 aan

---

1) „Desiderio, necnon pauperum Patrum Capucinorum piae observantiae, aequis rationibus possit fieri satis, eo tandem negotii seriem promovimus (voluntario partium consensu accedente) ut dicti pii Patres statim ingredi possint (et ingredientur) aedes Postulanas.

Praeses et Magistratus civitatis Buscoducenses. 16 Julii 1613."

Rumoldus Colibrant, Overste van Postel, dat hij niets vuriger verlangt, dan dat de zonen van den H. Franciscus zoodra mogelijk het huis in de Postelstraat zouden betrekken.

Aan een zekeren Everardus, welke waarschijnlijk te dien tijde den bouw bewoonde, zouden 250 rijngulden uitgekeerd worden; hij kon zich vestigen in het huis, dat vroeger aan Mej. van Nuenen, doch thans aan den priester Godefridus Van Enghelant behoorde. Deze Van Enghelant was een warm voorstander van de Paters Capucijnen.

De verkoopakte is in 1613 gesloten van den eenen kant tusschen Rumoldus Colibrant, Overste, en Theodorus Roymans, pastoor te Lagemierde; van den anderen kant tusschen Godefridus Van Enghelant, en fr. Benignus en Antonius, beiden Capucijnen.

Een ander gedeelte van Postel's vroeger refugiehuis heeft jaren lang tot een logement gediend: op deze plaats hebben zich in 1857 de Eerw. Zusters van Engelen gevestigd. Hier aanschouwt men thans haar moederhuis, novitiaat en scholen: de schoone bouw is terecht een sieraad der grijze hertogstad.

Deze toelichtingen over Postel's vroeger toevluchtsoord hebben wij aan de archieven onzer abdij ontleend.

TH. IGN. WELVAARTS,
Archivaris der abdij van Postel.

Eenige geleerden over de Schoolquaestie.

Als iemand zijne bijdrage voor een of ander tijdschrift niet met een gevierden naam onderteekenen kan, is het dan niet een waagstuk om haar met een titel als den bovenstaande te beginnen? Of zegt het opschrift den lezer niet terstond, dat hem al weder een artikel over de overal zoo druk behandelde schoolquaestie wordt aangeboden? Is dit onderwerp niet veel jaren lang zoo dikwerf, zoo van alle mogelijke zijden in redevoeringen, lezingen, dagbladen, tijdschriften, brochures, boeken, manifesten beschouwd en besproken, dat menigeen zich nu zelden opgewekt gevoelt er op nieuw zijn aandacht aan te wijden, tenzij natuurlijk de dagbladpers nieuwe feiten weet te vermelden, die den ontwikkelingsgang van den nog steeds heftiger wordenden strijd krachtig kenteekenen, en — ook reeds omdat het ingrijpende feiten zijn — de belangstelling en de oplettendheid lichter gaande maken dan de uiteenzettingen en redeneeringen der geleerden of zelfs der afgevaardigden in hunne telkens terugkeerende debatten?

Evenwel onderneem ik het de schoolquaestie alweder hier op het tapijt te brengen. Want vooreerst hare ontzettende en met den dag toenemende gewichtigheid verdient, ja eischt eene bijna nooit afgebroken bespreking. En het Catoniaansche: *Ego autem censeo Carthaginem*

esse delendam, strekte wel tot bijstere verveling van vele senatoren, maar eindigde met doel te treffen. Daarenboven voer ik hier eenige geleerden aan, wier namen een waarborg zijn voor den ernst en het gewicht hunner woorden; behoudens ééne uitzondering zijn zij allen onkatholieken en wel ongeloovigen of meer of min Christelijk gezinden; er zijn namen bij, die in de verst geavanceerde of liever verst achteruit gebrachte kringen der modernen of der liberalen gewoonlijk als onwraakbare autoriteiten gelden. Alle aangehaalde schrijvers zijn Duitschers; de meesten hebben in hun vaderland sinds tal van jaren de staatsschool en hare werking beleefd en gadegeslagen; hunne uitspraken steunen niet op de theorie alleen, maar ook op de ondervinding. Buitendien beschouwen zij, meen ik, het onderwerp dikwerf op eene eigenaardige manier; en wellicht zal het menigen lezer gaan gelijk het mij ging, toen ik hunne woorden las: dat hij er opvattingen in vindt, hier te lande of volstrekt nieuw of die althans bij velen nog niet opgekomen en door hen bij anderen nog niet ontmoet zijn.

Behouden we dus onzen titel, en zien wij, hoe de navolgende geleerden [1]) over de schoolquaestie denken.

W. VON HUMBOLDT zegt in een opstel, getiteld: *Ueber öffentliche Staatserziehung* (*Berlinische Monatsschrift*, 1792): „Moet de opvoeding slechts dienen om tot men-

---

1) Deze aanhalingen zijn genomen uit *Die Staatserziehung ist im Princip verwerflich. Von* Dr. Friedrich Justus Knecht (Freiburg in Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung. 1880) — Canisiusvereins-Brochüre — en zullen, hoop ik, tevens dienen om de aandacht op de brochuren, welke het *Verein* over *die Schlufrage* uitgeeft, steeds meer te vestigen.

schen te maken — zonder dat zij eene bepaalde, burgerlijke vorming behoeft meê te deelen — dan is de Staat niet noodig. Onder vrije menschen krijgen alle ambachten beteren voortgang, bloeien alle kunsten schooner op, verruimen zich alle wetenschappen. Onder hen zijn ook alle familiebanden nauwer; leggen de ouders er zich meer op toe om voor hunne kinderen te zorgen, en zijn ze bij hoogeren welstand ook beter in staat, hierin hunnen wensch op te volgen. Bij vrije menschen onstaat naijver, en er vormen zich betere opvoeders, wanneer dezer lot van den uitslag hunner werkzaamheid, dan wanneer het van de bevordering afhangt, die zij van den Staat te verwachten hebben. Daarom zal er noch aan eene zorgvuldige huiselijke opvoeding, noch aan inrichtingen voor eene nuttige en noodzakelijke gemeenschappelijke opvoeding gebrek zijn. De openbare opvoeding [volgens den titel van het opstel en den samenhang is hier de openbare staatsopvoeding te verstaan] doet te veel, wanneer men haar de volle bereiking van haar doel wil toelaten..... Derhalve schijnt mij de openbare opvoeding geheel buiten de grenzen te liggen, waarbinnen de Staat zijne werkzaamheid moet houden."

SCHLEIERMACHER schrijft (*Ueber den Beruf des Staates zur Erziehung.* Vgl. *Abhandlungen der Berliner Akademie* van 't jaar 1814): „Staat en opvoeding zijn twee begrippen, die, op zich zelf beschouwd, niet met elkander verbonden zijn; want de Staat is eene onderlinge betrekking der volwassen menschen, en in dit begrip ligt geene heenwijzing naar de vraag, van waar de volwassenen komen; en opvoeding is een onderlinge betrekking der generatiën, dewijl de eene generatie opvoedt

en de andere wordt opgevoed; en de opvoeding kan zeer goed gedacht worden als zonder den Staat of als vóór den Staat... Hoe komt de Staat er rechtmatig toe een werkzaam aandeel in de opvoeding des volks te nemen? Dan en dan alleen, als het geldt het gemeenschappelijk volksleven en het bewustzijn er van te verhoogen [bijv. toen zich onder Karel den Groote verscheidene stammen tot één volk moesten vereenigen]. Alle andere beweegredenen zijn of verderfelijk — en de regeering komt dan in strijd met de natuurlijke ontwikkeling des volks — of onhoudbaar.... Door de verstoring van den natuurlijken gang der opvoeding wordt een volk in zijne innigste en diepste verhoudingen geschokt."

HERBART, naar wien zich een geheele school van paedagogen noemt, schrijft in zijne verhandeling: *Ueber Erziehung unter öffentlicher Mitwirkung*: „Laat de vrienden der volksbeschaving zich op mij niet boos maken, als ik beweer, dat de weg, die van de politiek tot de paedagogiek voert, verkeerd is.... Een door den Staat geregelde opvoeding gaat ten laatste tegen den Staat zelf in, terwijl de goede opvoeding, die zich om den Staat niet bekommert, die in 't geheel niet door politieke belangen gedreven wordt, die volstrekt niet den eene voor den andere, maar ieder voor hem zelf wil vormen, juist daardoor op de beste manier voor den Staat werkt, dewijl ze de anders uiteenloopende individualiteiten in zoo ver gelijkvormig ontwikkelt, dat zij zich in rijperen leeftijd onderling kunnen aaneensluiten. ... Het begrip van den Staat onderstelt niet eens, dat de menschen slechts langzamerhand opgroeien, dat zij opvoeding noodig hebben, om tot het volle gebruik van

hun verstand te geraken; de idee van den Staat onderstelt de aanwezigheid van verstandelijk genoegzaam ontwikkelde wezens; dezen wijst zij de goede manier van hun maatschappelijke samenleving aan; zij is onder dit opzicht nauwkeurig en streng bepaald; zij maakt het den menschen in 't geheel niet gemakkelijk, maar legt als het ware op alle vermogens beslag, en dit is reeds daarom noodig, opdat de ware en volkomen Staat onder de volwassenen besta en stand houde. Doch de staatslieden zouden met goeden grond zeggen: „Wilt gij dan aan ons — die al het bizondere aan algemeene regels onderwerpen, aan ons die den voorgeschreven vormen een vaste heerschappij geven; die een of anderen vorm op zijn hoogst alleen daarop opgeven om een nieuwen vorm in zijne plaats te stellen; aan ons die geene zelfstandigheid erkennen, behalve in het geheel, en in ieder deel slechts zien een uitdrukking van 't geheel of een middel om tot het geheel te komen — wilt gij aan ons het teederste en zwakste van alles, het menschelijke kind, ter ontwikkeling geven? tot eene ontwikkeling, die langzaam is, die met nauwelijks te onderscheiden trappen voortgaat, die alleen door de teederste liefde en den fijnsten kunstzin mogelijk is? Wij meenden trouwens, dat gij een klaarder denkbeeld hadt van hetgeen eene kunst en eene door de kunst bestuurde zorgvuldigheid is! Wilt gij soms ook ons voor den bloei der muziek en der plastiek en der dichtkunst verantwoordelijk maken?"

De Hoogleeraar en *Edukationsrath* Dr. MAGER zegt in zijne te Zurich verschenen *Pädagogische Revue*: „Waarom moet de Staat niet meester over de school (*Schulherr*) en waarom moeten de lagere scholen geen

staatszaak zijn? Omdat de natuur des Staats en de natuur der scholen het verbieden; omdat als de Staat de scholen zoo poogt te besturen, gelijk zij om wél te slagen, bestuurd moeten worden, een althans schijnbare willekeur moet plegen, die men zich in 't algemeen van den Staat niet laat opleggen, en die men hem op een of ander gebied nimmer zonder gevaar kan laten uitoefenen; en omdat de Staat, als hij beproeft de scholen zóó te regeeren als hij alleen regeeren kan, mag en moet, de scholen te gronde richt... Nemen we eens aan, dat de Staat de scholen heeft even als hij de post en de zoutgroeven heeft, wat zullen dan de gevolgen zijn? Hier zijn twee gevallen te onderscheiden. Is de Staat absoluut of een ambtenaarsstaat, dan misbruikt hij de school tot hetgeen de vorst of het beambtendom staatsdoel noemt, en wat in den regel slechts het belang of ook de gril en liefhebberij dezer heeren is. Dan moeten de gezamentlijke scholen des Staats de hoofden der kinderen zoo fatsoeneeren, als het politieke of godsdienstige of philosophische stelsel, dat juist nu in het kabinet of in het ministerie van onderwijs heerscht, goedvindt voor te schrijven. Wie de geschiedenis der schoolzaak in Oostenrijk, Pruissen en Beieren bestudeerd heeft, die kan aan zulk een onding van een staatsschool niet denken zonder op de tanden te knarsen.

Is de Staat een republiek of eene constitutioneele monarchie met de regeering der meerderheid, zoo wordt de zaak iets anders, maar niet beter, dewijl nu telkens de heerschende partij de school tot haar eigen partij-doel misbruikt en haar, zoo mogelijk, nog erger demoraliseert dan het absolutismus het doet. In beide gevallen worden

de onderwijzers niet volgens hunne bekwaamheid als schoolmannen, maar volgens hunne politieke correctheid gewaardeerd, naar dat deze is, worden zij aangesteld, bevorderd en bij gelegenheid ook afgezet. Van de ambtenaren voor het schoolbestuur geldt hetzelfde. Doch de scholen worden in beide gevallen ongemerkt van allen zedelijken invloed beroofd en zijn in den regel, zelfs voor zoover zij alleen inrichtingen tot onderwijs zijn, slecht te noemen. In beide gevallen moeten zich de scholen ook vergenoegen met hetgeen van het staatsbudget, nadat alle andere takken van bestuur hun aandeel gekregen hebben, voor haar overblijft. En de onderwijzers zullen, wanneer zij staatsbeambten zijn, altijd de plaats van Asschepoetser onder de ambtenaren innemen.

[Dat hier te lande het tegendeel plaats heeft, bewijst niet, dat Dr. Mager den natuurlijken loop der zaken verkeerd aangeeft; het bewijst in ons oog, dat de partij onzer staatsschool door een blind enthusiasme voor de school gedreven wordt, gelijk trouwens dergelijke ziekelijke geestdriftigheden aan alle dwalingen in de periode harer opkomst eigen zijn; men denke bijv. aan 't fanatisme der eerste Muzelmannen en der eerste volgelingen van alle ketterijen, welke ook.]

Wij gaan verder en vragen, welke gevolgen eene school, die geheel staatszaak is, voor de burgerlijke en politieke vrijheid der burgers heeft. Heeft de regeering het bestuur der scholen, dan groeit de macht, welke zij over hare ambtenaren en hunne gezinnen en door beiden op de overige bevolking uitoefent, tot zulk eene kracht aan, dat de constitutie of andere grondwet van den Staat nog maar een snippertje papier en de regeering, in

weerwil van alle door de inrichting des Staats gestelde grenzen, almachtig is. De lezer neme het Pruissische *Staatshandbuch* (van 't jaar 1847) en de ambtenaarslijsten ter hand, en telle de burgerlijke en militaire ambtenaren, hij telle daarbij omstreeks 32.000 onderwijzers voor 't lager onderwijs en omstreeks 2500 docenten voor 't hoogere onderwijs, professoren en schoolambtenaren; nu vergelijke hij daarmee, hoevele ambtenaren het Engelsche ministerie in al de vijf werelddeelen heeft aan te stellen, en legge dan voor zich zelven uit, waarom Engeland een vrij land is en Pruissen het niet is, en het ook wel zoo spoedig niet worden zal.

Voor den Staat zelf, of beter voor de regeering heeft de staatsschool niet minder treurige gevolgen. De staatsschool is als behekst: de politieke bedoelingen, die men er door bereiken wil, bereikt men niet, ja meestal bereikt men het tegendeel, en in het gunstigste geval berooft men zich van het voordeel, dat goede scholen ook voor de regeering zouden hebben; verder neemt eene regeering door het bestuur der school eene verantwoordelijkheid op zich, die ze van zich afwerpt, wanneer zij, al is het maar ten halve, inziet, wat haar eigen voordeel is. Welke richting het bestuur van den Staat over de school ook opgaat, het zal steeds oppositie ontmoeten. Doch geene regeering is op den duur sterk genoeg om bij de oppositie, die zij vindt, reeds alleen omdat zij de regeering is, ook nog al de oppositie te verduren, die het schoolbestuur haar veroorzaakt. Wie tot aan den gordel in het water moet staan, die handelt niet verstandig met ongebluschte kalk in den zak te te dragen; want hij zal verbranden. Kerk en school zijn voor de regeeringen

zulk een kalk, en de regeering die verstand heeft, houdt haar vingers daarvan af."

De bekende Protestantsche geleerde THIERSCH zegt in zijn *Christliches Familienleben*: „Denkt men over deze wijze van regeeren na, waaraan wij ons al te zeer hebben gewoon gemaakt [namelijk de absolute machtsoefening van den Staat op de school], dan zien we, hoe zij op de onderstelling berust, dat de ouders geen verstand genoeg hebben, om hun eigen voordeel en dat hunner kinderen in te zien, dat er geene Kerk is om hen aan hunne verantwoordelijkheid te herinneren, en geen God, wien gewetenlooze ouders rekenschap moeten geven. Wat men aan het gezonde verstand, aan de Kerk en aan God moest overlaten, dat neemt eene staatsmacht op zich, die reeds met al te veel werkzaamheden belast is."

De Katholieke hofraad Dr. ZELL was eerst leeraar aan een gymnasium, daarna professor aan de universiteiten van Heidelberg en Freiburg en lid van den *Oberstudienrath* te Karlsruhe; in 't jaar 1867, bij het eind van zijn leven, dat geheel aan de opvoeding gewijd was, schreef hij: *Die moderne deutsche Volksschule*; daarin zegt hij: „Het openbare onderwijs, dat van den Staat uitgaat, is onder het opzicht van paedagogiek, van politiek en recht verwerpelijk. Van het paedagogische standpunt de zaak beschouwende, is het bestuur van het onderwijs door den Staat — wanneer het verder gaat dan een algemeen oppertoezicht — niet doeltreffend, illusoir en iets onuitvoerbaars; en dat wel om de volgende redenen. Bij alle opvoeding en bij alle onderwijs, dat met de opvoeding verbonden is, moet men een bepaald doel en

eenen vasten grondslag hebben. De oude volksschool, die onder de leiding der Kerk of ook onder de leiding van den Staat was — maar dan met de behoorlijke deelneming der Kerk in de algemeene bestiering en het toezicht — die school had zulk een doel en zulk een grondslag. Het was duidelijk uitgesproken, en men hield er aan vast: de schooljeugd moest in en voor het Christelijk geloof, telkens volgens de opvatting der respectieve Christelijke Confessie, opgevoed en onderricht worden. De moderne Staat, die ten opzichte der godsdiensten onzijdig is, erkent dit doel en dezen grondslag niet; evenmin doet het de moderne paedagogiek der volksschool. In de plaats van dat bepaalde doel is een afgetrokken denkbeeld, de humaniteit of iets dergelijks, gekomen, dat onbepaald en veranderlijk is. Bij deze onbepaaldheid van het doel komt nu nog het bestaan van diepe en doortastende tegenstellingen in onzen tijd. Een gedeelte onzer tijdgenooten wil aan Confessie, Christendom of toch aan eenigen godsdienst vasthouden; een ander gedeelte ziet in Confessie, Christendom, ja in den godsdienst in 't algemeen een belemmerende beperking der menschelijke ontwikkeling. Aan deze zijde der tegenstelling staan nu ook de onderwijzers, de schoolbesturen en de regeeringen. En wanneer ook ministeriën en schoolbesturen een gemeenschappelijk, vaststaand, Christelijk of onchristelijk paedagogisch stelsel en beginsel in de staatsscholen hebben en toepassen, dit kan in een kort tijdsverloop veranderen, telkens naar gelang der ministers en der kamermeerderheid. Hoe kan dáár van een onafgebroken samenwerken, van een voortdurende, eenvormige leiding der scholen, al was

het slechts in de verte, spraak zijn? Zulk eene leiding der school kan slechts een negatief gevolg hebben; zij kan iets, wat bestaat, te gronde richten en vernietigen, maar nooit iets scheppen en vestigen. Dat toont de geschiedenis der nieuwere Duitsche lagere school; zij heeft het hare bijgedragen tot de vernietiging der Confessie en des Christendoms; maar wat heeft zij ten opzichte van beginselvastheid, zedelijkheid, karakter daarvoor aan het Duitsche volk in de plaats gegeven?.... Ook beschouwd van het politieke standpunt, is de nieuwere Duitsche lagere school te verwerpen. In haar maakt zich de staatsmacht meester van het geestesleven der jeugd, vormt en modelleert zij het naar het goedvinden der personen, wien zij de leiding der schoolzaak opdraagt... Met dit stelsel laat men niet alleen de beslissing der grootste en diepst ingrijpende vragen van den tijd op het gebied des geestes aan de willekeur der regeeringscommissiën over, maar — zoo al niet openlijk met geweld, toch langs omwegen en langzamerhand — benadeelt en onderdrukt men de kracht der Confessie en der Kerk. Voor den geloovigen Christen is deze onderdrukking eene verwerpelijke, eene afschuwelijke handelwijze; maar ook hij die niet op dit godsdienstige standpunt staat, doch overigens een man van verstand, ondervinding en philantropie is, moet haar veroordeelen.... Wie maar eenigszins in het inwendige der zaak kan indringen, moet noodzakelijk tot de overtuiging komen, dat algemeene godsdienstvrijheid en door den Staat bij wijze van dwang opgelegde regeling onvereenigbaar zijn, dat godsdienstvrijheid en vrijheid van onderwijs elkander onderling veronderstellen."

Dr. STOY, Professor in de paedagogiek te Jena, stelt zich in zijne *Encyklopädie der Pädagogik* (Leipzig, 1861) de vraag ter beantwoording, of het dan zoo noodig was, dat, tijdens de Hervorming, de leiding der school in handen van den Staat gebracht werd. Hij zegt hierop: „Deze vraag kan nu met beslistheid ontkennend worden beantwoord. Luther klaagde, dat de vorsten zich voor de zorg over de Kerk en de school geen tijd gaven; Brenz vond 1526 landsheeren, welke zich *Pfarrer* lieten welgevallen, wien ze ter nauwernood hunne varkens zouden hebben toevertrouwd om ze te hoeden"; de *Generalartikel* voor Kursaksen doen den leenheeren het verwijt, „dat zij er van de ruiterij of van de staljongens op *Pfarren* zetten". Hoeveel meer op de scholen! Van de andere zijde kan men gemakkelijk aantoonen, dat de [burgerlijke] gemeenten geenszins zoo volstrekt ongevoelig waren voor de rechte waardeering der school. Van de 1500 gymnasiën, welke tot aan het einde der zestiende eeuw in Duitschland gevestigd waren, is een groot deel aan de steden zelven verschuldigd. Ja, er is reden genoeg om te beweren, dat de gemeenten nog veel meer aandeel in die stichtingen zouden genomen hebben, als zij op de goede manier er toe aangezet waren. Men kan vlakaf beweren, dat het toenmalige bestuur der school door zijne eenzijdigheid de verbreiding van betere paedagogische denkbeelden en den bloei der school heeft tegengehouden. Het ijveren voor Latijnsche scholen — dat men bijna een fanatiek drijven zou kunnen noemen — het niet zeldzame onderdrukken der gewone school, de vijandschap tegen bijzondere scholen: dit alles werd misschien nog niet voor willekeur en verdruk-

king gehouden, maar men gevoelde er levendig de hatelijkheid van, en behalve dat alzoo het getal der gelegenheden voor de beschaving des volks afnam, was zulk een toestand ongeschikt om sympathie voor de opvoeding op te wekken of in stand te houden. Dat zijn nu juist natuurlijke gevolgen van de onnatuurlijkheid der geheele inrichting. Wanneer de wereldlijke macht op den duur meer doen wil dan beschermen, als zij op het terrein der beschaving tegelijk ook zelf wil arbeiden en regelen, vermag zij volstrekt niets anders te doen dan de bestaande krachten uit te zuigen en te vernietigen. Zoo had dus de Duitsche Evangelische school evenzeer als de Kerk in de volgende eeuwen dikwijls genoeg alle reden om zich te beklagen over hare opneming in het organisme en mechanisme der staatsinstellingen, die eerst door den drang der tijdsomstandigheden voorbereid en later meer en meer voltrokken werd.... Het is belangwekkend en leerzaam de lange rij der tallooze praktijken na te gaan, die de verschillende regeeringen ter uitbreiding harer macht gebruiken. Volgens het Pruissische *Landrecht* grijpt de arm der wet de kinderkamers en slaapkamers aan, wanneer het „de moeders en voedsters, welke kinderen onder de twee jaren des nachts in hare legerstede medenemen", met gevangenisstraf of lichamelijke tuchtiging bedreigt; evenzoo let de zorgzame regeering op de speelplaatsen der kleinen en spreekt 7 Augustus 1851 over Fröbels kindertuinen het banvonnis uit; zoo beschikte het Beiersche gouvernement jaren lang over den geldzak der ouders ten voordeele van den *Königl. Central-Schulbücherverlag*; zoo bezwaarde het Pruissische ministerie in de Westphaalsche zaak van het

jaar 1846 de gemoederen van geloovige Katholieken door het uitzenden van gendarmen tegen kinderen, welke, in overeenstemming met het vierde gebod, de naburige school bezochten, hun door hunne ouders aangewezen; zoo oefent hetzelfde Pruissische ministerie een verlagend toezicht uit over het gedrag der onderwijzers buiten hun ambtsbetrekking, zooals over hunne deelneming aan vereenigingen, hun bezoeken van vergaderingen, het uitbrengen hunner stemmen enz.; zoo bepaalt hetzelfde ministerie de bevordering of de verlaging naar de politieke denkwijze, en heeft het vele plagerijen gereed tegen hen, die der regeering niet aangenaam zijn; zoo is het niet bang voor handelingen, die zelfs in de ergste tegenspraak zijn met de zeden en het geloof der gezinnen: men ziet, het zal moeilijk zijn de wreedheid en de menigte der conflicten geheel uit te meten, die ontstaan zijn en moesten ontstaan uit de thans bestaande verhouding der staatsmacht tegenover de natuurlijke vertegenwoordigers der opvoeding, de gezinnen.... De gezinnen en de burgerlijke gemeenten van Duitschland hebben de vruchten van het bureaukratismus in de inrichting der school genoeg geproefd, om zich niet de natuurlijke kracht, die God hun verleende, bewust te worden, en te verlangen, het beheer van hunnen kostbaarsten schat zelven ter hand te nemen."

LEERBOEK DER AARDRIJKSKUNDE,

DOOR

P. R. BOS. [1])

Geen enkel lezer behoeft afgeschrikt te worden door den titel, als hem bovenstaand werk onder de oogen komt. Want het is niet opgevuld met drooge opsommingen, statistieken en cijfers, het is een genoeglijke reis door verschillende landen, een aangename en leerrijke beschouwing der wereld.

Ware het onze bedoeling de geschiktheid als leerboek, de voortreffelijkheid der methode aan te wijzen, wij zouden kunnen doen opmerken, hoe de ondervinding den schrijver meer en meer practisch deed zijn; hoe veelvuldige verbetering het bewijs geeft van voortdurenden arbeid; hoe de heldere en boeiende voorstelling der bijzonderheden de studie vruchtbaar en aangenaam maakt; hoe het boek de ontwikkeling en wetenschappelijke vorming van den leerling bevordert; hoe op allerlei wijze het geheugen van den leerling wordt ter hulp gekomen: door flinke beschouwingen of puntige aanmerkingen; door aanwijzing van het verband tusschen grondgesteltenis, ligging, voortbrengselen, enz. der landen en den aard, het karakter, de levenswijze en de eigenaardigheden der bewoners; door de houtsneefiguren, welker goede keus vooral verdienstelijk is, enz. enz.

---

1) Vierde, nieuw bewerkte druk.

Maar wij wilden hier meer aantoonen, hoe de heer Bos niet enkel voor leerlingen schreef, maar ook door menigen ontwikkelden lezer met genoegen en vrucht tevens zal gelezen worden.

Hier ontmoet men iets nieuws, daar een betere voorstelling en scherper karakteriseering van het reeds bekende, elders een meer helder aangetoond verband en ordelijker behandeling.

Waar de heer Bos beschrijft, daar doet hij aanschouwen en genieten, en waar plaatsen zijn aangehaald uit andere schrijvers of aan dezen herinneren, daar is de moeilijkheid eener goede keus en eener gepaste verbinding verdienstelijk overwonnen. De toon is over het algemeen levendig, gezellig, gemeenzaam onderhoudend, en toch waardig en wetenschappelijk. Opsmuk, kathederverwaandheid, gezochtheid of bejag op geleerden schijn worden vermeden. Overal komt eenvoud, frischheid en helderheid op den voorgrond.

Ook de onpartijdigheid van het standpunt, waarop de schrijver zich stelt, is o. i. zeer prijzenswaardig. De heer Bos heeft wel zijne eigen gevoelens en denkbeelden, en naar den aard der zaak moesten deze nu en dan op den voorgrond treden. Maar de meeste hulde verdient de schrijver om zijn buitengewonen toeleg op rechtvaardigheid, om zijn eerlijkheid en waarheidszin, om zijn zorg alles te vermijden wat kwetsen kon. [1])

---

1) Bij het inzien dezer regelen merkte een vriend aan, dat hiermede te veel lof voor een niet meer dan natuurlijke en behoorlijke zaak werd gegeven; maar wanneer wij ons slechts even herinneren, hoe dikwijls er tot in het meest kleingeestige aan de partijdigheid geofferd wordt, dan komen wij tot het besluit, dat er inderdaad gemoedsadel en open

Volkomen onpartijdigheid echter is onmogelijk, en de enkele aanmerkingen, die wij hier laten volgen, beschouwen wij veel meer als een gevolg hiervan, dan als vrijwillige en opzettelijke afwijkingen van den goeden regel, door den schrijver aangenomen.

Welken Christen hindert het b. v. niet zich zelven naast Mohammedanen en Joden onder de rubriek monotheïsten tegenover de heidensche polytheïsten geplaatst te zien (bl. 353)?

Op bl. 90 wordt van de Polen gezegd, dat zij „meest „Roomsch-Katholiek zijn, en zich door woeligheid en „oorlogzuchtigheid onderscheiden." Behalve dat het den schijn heeft, alsof daartusschen rechtstreeksch verband moest gezocht worden, ware, dunkt ons, een enkel woord over hunne grievende verdrukking hier ten minste zeer gepast geweest.

Op bl. 99 worden als de hoofdoorzaken van de verarming der Ieren opgegeven: gebrek aan energie en de omstandigheid, dat de pacht, welke door Engelsche grondbezitters ontvangen wordt, aan de inwoners noch direct noch indirect ten goede komt. Maar, vragen wij, zouden deze hoofdoorzaken niet meer overeenkomstig de waarheid aldus opgegeven worden: sinds eeuwen zijn de Ieren door de Engelsche grondbezitters uitgeput, en ten gevolge van die uitputting is de energie bij een groot deel verdoofd?

Het gebruik der tabak — zoo lezen wij bl. 342, „is „algemeen geworden, in weerwil van... den banvloek

---

waarheidszin noodig is, om het standpunt van den heer Bos te kunnen bereiken.

„van paus Urbanus VIII." Men vergelijke hier Bened. XIV. *De Syn.*, L. X, cap. III, waar blijkt, dat deze „banvloek" niet sloeg op het gebruik der tabak in het algemeen, maar alleen op het onbetamelijk misbruik, dat er in de kerken van gemaakt werd.

Bl. 107 zegt, dat in Rome een menigte grootsche bouwvallen den bloeitijd herinneren van het Romeinsche rijk. Maar Rome spreekt toch nog wel van een anderen bloeitijd en door meer nog dan bouwvallen.

De hoogeschool te Leuven wordt stilzwijgend voorbijgegaan (blz. 78), terwijl de bierbrouwerijen en de lakenfabrieken vermeld worden.

De schrijver zegt (bl. 338), dat het gevaar voor hongersnood aanzienlijk verminderd is door verbetering der gemeenschapsmiddelen, en vervolgt dan: „we kunnen die „bezoekingen" alleen aantreffen in landen, die.... [afgesloten of afgelegen zijn]". Het woord „bezoekingen" staat tusschen aanhalingsteekens: schuilt hier eene hatelijkheid achter? —

Ten slotte zij het ons geoorloofd eene aanmerking te maken van meer algemeenen aard.

In hoofdstuk VII, waar, voor zoo verre het te pas kwam, een overzicht wordt gehouden van de natuur, hare krachten, hare orde, hare werkingsprocessen, in één woord: waar de heerlijke harmonie der schepping voor ons staat, daar wordt nergens, zelfs niet door een enkele aanduiding op den Schepper gewezen. Misschien verbood zulks de „neutraliteit", maar als de Christen of zelfs de monotheïst de geleidelijk werkende eindige oorzaken in hare wonderlijke orde beschouwt, dan kunnen zijne gedachten niet beperkt blijven binnen de grenzen

van het stoffelijke, dan dringt zich aan zijn geest het beeld op der Almacht en Wijsheid, die alles gemaakt en geregeld heeft, alles bestuurt met teugels, eindeloos veel in getal, maar die nooit in verwarring geraken, fijn en onzichtbaar, maar die met kracht en zekerheid werken; dan gevoelt het hart van den geloovige een onweerstaanbaren drang naar hooger. Wordt dus door het onderwijs bij deze beschouwingen het hart der jeugd in het geheel niet hooger opgevoerd, ja eer tegengehouden in zijn natuurlijke verheffing, zoodat het aan de aarde gebonden blijft, dan wordt er in dat hart een edel zaad verstikt, dan oefent dat onderwijs een doodende werking uit, dan verstikt het de kiem der geestdrift, dan kan het niet opleiden tot „Christelijke deugden".

Nog eens, het is onze bedoeling niet om den heer Bos beschuldigingen voor te leggen. Wij willen doen uitkomen, hoezeer ook hier weder blijkt, dat zelfs bij den meest loyalen zin een voor allen rechtvaardige neutraliteit onmogelijk is.

Laat dus het boek van den heer Bos in veler handen komen, niet enkel van leerlingen (maar deze dan, geholpen door een geloovig onderwijzer, die het ontbrekende aanvult), maar ook van menigen ontwikkelden lezer, wien het een nuttige en genoeglijke verpoozing zal aanbieden.

A. J. H.

Het werk van pater Aertnijs [1]).

Goede wijn behoeft geen krans. Dit spreekwoord mag volle toepassing vinden op het voortreffelijk werk van pater Aertnijs, en als *de Katholiek* tot nog toe zweeg over deze belangrijke studie, dat stilzwijgen beschouwe men niet als een minachtend voorbijgaan, zelfs niet als een bewijs van slechts matige waardeering, neen de oorzaak daarvan zoeke men voor een goed deel in onze innige overtuiging, dat dit boek zelf zijn weg vinden zou.

Die weg was niet binnen enge grenzen afgebakend. Want behalve te 's Hertogenbosch bij den heer v. Gulick, aan wiens firma de eer dezer uitgave toekomt, zou, zooals de naamlijst aan de achterzijde van den omslag te lezen geeft, dit werk in de voornaamste steden der beide halfronden (*pretio* fl. 1.50) verkrijgbaar zijn, om overal waar Rome's taal verstaan, en Rome's kerkgebruik gevolgd wordt, ten gids te wezen bij de plechtigste handelingen van onzen heiligen godsdienst.

Of men zich op dien gids verlaten mag? Voor wij hier onze bescheidene meening uitspreken, herinneren wij er aan, hoe reeds aanstonds na de eerste verschijning van dit *Caeremoniale* de *Revue Catholique* hare onverdeelde ingenomenheid betuigde, en dit werk, zoowel om den zorgvuldig bewerkten inhoud, als om den vorm „reéllement *expedita*", aan alle ijveraars voor de Li-

1) *Caeremoniale Solemnium Functionum, juxta Liturgiam Romanum expedita forma digestum a* Jos. Aertnijs. C. SS. R.

turgische eenheid met warmte aanbeval. Ook Zijne Eminentie de Kardinaal Aartsbisschop van Mechelen richtte een zeer vereerend schrijven aan den auteur, waarbij getuigd wordt „zelum tuum, quo Liturgiam Romanam sollicite et religiose secutus es, gratissime agnovimus." En met deze gunstige uitspraken zal wel een ieder moeten instemmen, niet slechts hij, die in oogenblikkelijke verlegenheid bij pater Aertnijs gereede hulp gezocht en gevonden heeft, maar ook hij, die aan dit werk meer degelijke studie gewijd, de bronnen onderzocht, de redenen getoetst, vergelijking met andere liturgische schrijvers gemaakt heeft.

Wij voor ons ten minste, die met een vluchtig overzicht ons niet hebben tevreden gesteld, maar herhaaldelijk het werk geraadpleegd, en zijn voorschriften geproefd hebben, verklaren openhartig, daar nu eens tot onze groote voldoening, dan weder niet zonder teleurstelling, maar bijna immer met eene juistheid en duidelijkheid, die geen verdere tegenspraak toeliet, alle aanwijzingen te hebben gevonden, welke den goeden gang der plechtigheden en het vervullen van iedere bijzondere functie kunnen regelen en bevorderen. Meestal was het ons eene ware voldoening, als wij aan de door ons gevolgde gebruiken daar eene nieuwe sanctie zagen geven, maar toch ook niet zelden kostte het wat aan onzen hoogmoed, als daar met die heldere lettertjes gedrukt stond, dat hetgeen wij tot nog toe als gangbare rubriek hadden beschouwd, door langdurige gewoonte (wien zal het verwonderen?) hadden lief gekregen, misschien tegenover anderen verdedigd hadden, den toets niet kan doorstaan, en wij door de onverbiddelijke verwij-

zingen aan den voet der bladzijde haast altijd [1]) gedwongen werden te erkennen, dat wij het mis hadden gehad, en dat wij, om in overeenstemming te zijn met de *Liturgia Romana*, onze *praxis* dienden te veranderen.

Om ons te troosten, heeft men ons dan wel gezegd, dat pater Aertnijs weinig rekening gehouden had met bijzondere gebruiken; door anderen hoorde ik ondeugend het verlangen uiten, dat de auteur toch niet alleen op den hoofdregel van de *Constitutiones nostrae Congregationis* zou gelet hebben: „In peragendis sacris publicis „et in cantanda Missa sequentur ritum Romanum", maar ook aan de uitzondering: „mutatis tamen iis, quae nimiam „in populo admirationem in quaque regione excitarent", wat meer aandacht zou geschonken hebben, doch wij vonden dit een mageren troost, en meenen te mogen zeggen, dat dergelijke opmerkingen wel verre van de verdiensten des schrijvers te verkleinen, slechts dienen kunnen om zijn werk nog hooger te doen waardeeren. Alle redeneeringen toch konden niet wegnemen, dat wij van den weg, welken de Romeinsche *ritus* voorschrijft, ons nog op meerdere punten verwijderd gevoelden, en dat die weg in het *Caeremoniale* van pater Aertnijs ons duidelijk werd aangewezen. Angstvallig met hier en ginder bestaande rubriekjes rekening houden, heeft de schrijver niet gewild *scripsit non urbi sed orbi*: den grooten regel voor heel de katholieke wereld te geven en te verklaren, dit was zijn doel, en dat doel, meenen wij in alle bescheidenheid, heeft hij bereikt. Al kunnen dan

1) Met noot 3, pag. 43, over het zingen van eene *Stropha* POST *Elevationem*, o. a. in plaats van *Benedictus* zijn wij het niet eens in de uitlegging van het Dekreet.

ook, wat ik gaarne toegeef, niet aanstonds en overal al de voorschriften van het *Caeremoniale* worden opgevolgd, het boek van pater Aertnijs zal niettemin voor aller oog scherp het wit afteekenen, waarheen ons werk moet gericht zijn, het zal een standaardmeter wezen, naar welks afmetingen onze maatstaf den ijk ontvangen moet, een sikkel des heiligdoms, naar welks gewicht wij de waarde van hetgeen bij ons als gangbare munt in omloop is, kunnen afwegen en vaststellen. Moge de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser ons meer zoo degelijk werk leveren. [1])

M. A. VAN ZANTEN.

---

1) Nog een ander werkje van minder omvang, ook met het I. M. I. A. geteekend, bevelen wij bij deze gelegenheid gaarne aan. Het is getiteld: „*Manier om de gelezene of stille H. Mis te dienen volgens den Romeinsehen Ritus. Gulpen bij Albers*", en wel geschikt om onze koorknapen goede manieren te leeren.

AAN HET GODDELIJK KIND. [1])

Godd'lijk Kindje, vreugd der eng'len,
Rustend op Maria's schoot,
Waarom zijn U nog van traantjes,
Pas vergoten, de oogjes rood?

Zeg, waarom dat weemoedstrekje
In uw zoeten glimlach trilt.
Is 't van vrees of droefnis arme
Dat Ge alweder schreien wilt.

Droefnis? — aan 't hart der Moeder,
Voor wier liefde Ge alles zijt;
Die uw' zachten levensmorgen
Al haar teerste zorgen wijdt?

In hare armen zijt gij veilig;
Vrees geen kwaad; haar liefde waakt:
Bloed en leven zal zij laten,
Eer U 't minste leed genaakt.

Of ontstelt U 't spook der toekomst,
Dat U somber tegenblikt
En uw mild en vriendlijk lachje
Met zijn dreigend oog verschrikt?

Rukt in d' ochtendglans uws levens,
Pas zoo lieflijk opgegaan,
Reeds de donkere avondstonde
Met zijn heir van gruw'len aan?

Arme Kleine! Neen, daartegen,
Waar Ge ook angstig henen ziet,
Vindt Ge op aard geen wijkplaats, nergens —
Zelfs aan 't hart dier Moeder niet.

1) Ingezonden.

Geene aanminnigheid verteedert,
Woestaards, door den haat verblind;
Tijgers zullen 't lam verschoonen,
Eer uwe onschuld deernis vindt.

Al vergeefsch — strooi ze uit, uw gaven,
Heel den rijkdom van uw hart!
De ondank zal nog juichend toezien
Bij uw wreedste stervenssmart.

Maar — wat nood? Is alles hooploos,
Wijl ge op aard geen redding ziet?
Vraag, en duizende Eng'len komen;
Zingen ze U ten welkom niet?

'k Weet wel, om 't verderf dier snooden
Voelt Ge uw goedig hart bezwaard;
Maar is dan uw vlek'looze onschuld
Minder zorg en deernis waard?

Vraag — voor monsters, die U haten,
U naar 't min'lijk leven staan,
Is geen straf genoeg .... Wat spreek ik!
God!... ik klaag mij zelven aan!

O, die droevige oogslag, lieflijk
Zacht, en toch zoo vol verwijt!
'k Voel het, ach, zoo diep, zoo innig,
Dat Ge om mij en door mij lijdt.

Ja, ik wreede, ik riep die gruw'len,
Naad'rende in het bang verschiet;
En helaas! ik weet, zij toonen
't Ergste van mijn schuld nog niet.

Spot en moedwil, geeselslagen,
Doornen, 't hoofdje U ingedrukt,
Al uw leden, fel en gruwzaam
Uit hun teer verband gerukt,

Naag'len, 't krimpend vleesch doorborend,
Al de smaad en folterpijn,
Slechts door helwoede uit te denken,
Alles zoude U draag'lijk zijn.

Meer nog: 't is uw zielsverlangen
Liefde maakt U 't lijden zoet;
Maar, o, dat ze in mij zoo weinig
Dank en wederliefde ontmoet!

Ja, dit grieft U; daarom weent Ge
'k Weet wel, wat die blik beduidt;
Daarom, nu Gij even me aanziet,
Breekt Ge op nieuw in snikken uit.

Mag ik hopen, minzaam Kindje?
'k Werp me in tranen voor U neer;
Rouwvol heel mijn schuld belijdend
Geef 'k U liefde om liefde weer.

Ja, verstijve 't bloed me in de aad'ren,
Derve ik taal en ademtocht,
Moog' dit hart zijn klopping stuiten,
Eer 'k U weer vergeten mocht.

In uwe opene armpjes vluchtend;
Door uw blijder glimlach nu
Aangelokt tot zoet vertrouwen,
Geef ik 't onverdeeld aan U.

O wat vreugde is me uwe omhelzing?
Ach, wat doet me uw liefde goed! —
Uit uw vriendlijke oogjes, lieve,
Stroomt de hemel me in 't gemoed.

Zal 't nu immerdoor zoo blijven? —
'k Wil het — sta mijn zwakheid bij —
Dat Ge in eeuwigheid de mijne
En ik eeuwig de uwe zij.